

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**DEMOKRAT PARTİ'NİN KÖYLÜ POLİTİKALARI
(1946-1960)**

**Hazırlayan
Sevilay ÖZER**

**Danışman
Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR**

Doktora Tezi

**Mayıs 2012
KAYSERİ**

**T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ BİLİM DALI**

**DEMOKRAT PARTİ'NİN KÖYLÜ POLİTİKALARI
(1946-1960)**

**Hazırlayan
Sevilay ÖZER**

**Danışman
Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR**

Doktora Tezi

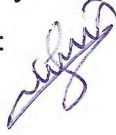
**Mayıs 2012
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtmeliyim.

Sevilay ÖZER

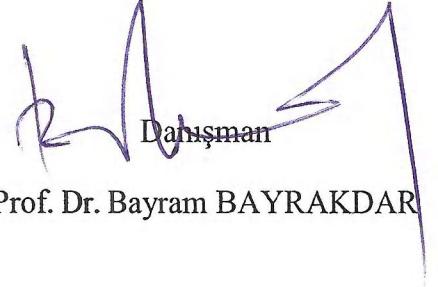
İmza:

“Demokrat Parti’nin Köylü Politikaları (1946-1960)” adlı Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

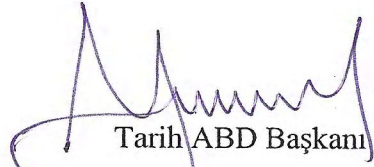
Tezi Hazırlayan

Sevilay ÖZER

Danışman

Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR

Tarih ABD Başkanı

Prof. Dr. Abdulkadir YUVALI

Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR danışmanlığında **Sevilay ÖZER** tarafından hazırlanan “**Demokrat Parti’nin Köylü Politikaları (1946-1960)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında **Doktora tezi** olarak kabul edilmiştir.

08.05.12

JÜRİ

Danışman: Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR

Üye: Prof. Dr. Mustafa KESKİN

Üye: Prof. Dr. Mustafa ÜNAL

Üye: Yrd. Doç Dr. Salih ÖZKAN

Üye: Yrd. Doç Dr. Serdar Sakin

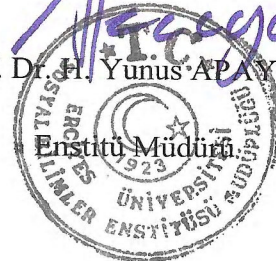
.....
.....
.....
.....
.....

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 25.05/2012 tarih ve 10.....sayılı kararı ile onaylanmıştır

25.05.2012

Prof. Dr. H. Yunus APAYDIN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

DP'nin iktidar yılları Cumhuriyet tarihinin merak edilen ve üzerinde en çok söz söylenen dönemlerinden biridir. 1946 yılında kurulan parti hem kuruluş süreci hem de 1950 yılına kadar sürdürdüğü dört yıllık bir muhalefet dönemiyle dikkatleri üzerine çekmiştir. DP'nin 1950 yılında iktidara gelişi deyim yerindeyse toplumda büyük yankı uyandırmıştır. Kimi çevreler bu başarıyı popülist söylemlere dayandırmışlarsa da kimileri DP'nin iktidara gelişinin haklı sebepleri olduğunu ileri sürmüştür.

Çalışmamızda DP'nin köylü politikaları her yönüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tez konumuz dört bölüm halinde işlenmiştir. Girişte, 1923-1939 yılları arasındaki köylü politikalarına değinildikten sonra I. Bölüm'de "II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulanan Köylü Politikaları (1939-1945)" başlığı altında bu dönemdeki köylü politikaları, tarım ve eğitim eksenli olarak incelenmiştir. Savaşın olağanüstü koşulları içerisinde köylünün vaziyeti, sosyal ve iktisadi açıdan değerlendirilmiştir. Aynı zamanda DP'nin oluşum temellerinin savaş yıllarına kadar uzandığı düşüncesinden hareketle bu dönemdeki köylü politikaları mümkün olduğu kadar geniş bir perspektifle irdelenmeye çalışılmıştır.

II. Bölüm "Çok Partili Hayata Geçiş Süreci ve Köylü Politikaları (1945-1950)" başlığı altında toplanmıştır. Bu bölümde ilk olarak DP'nin kuruluş süreci ve bu süreçte köylü politikalarının önemi üzerinde durulmuştur. Sonrasında dönemin gelişmeleri çerçevesinde DP'nin muhalefette iken yürüttüğü köylü politikaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu politika ortaya konulmaya çalışılır iken hem CHP'nin köylü politikaları hem de DP'nin bu konudaki söylemlerine açıklık getirilmek istenmiştir.

III. Bölümde "Demokrat Parti İktidarının Tarım ve Hayvancılık Alanındaki Köylü Politikaları (1950-1960)" ve IV. Bölümde "Demokrat Parti İktidarının Eğitim, Ulaşım ve Orman Alanındaki Köylü Politikaları (1950-1960)" irdelenmiştir. DP'nin köy politikaları genişliğinden dolayı iki bölüme ayrılarak çalışılmıştır. Bu iki bölümde DP'nin köy politikaları tarım, hayvancılık, eğitim, ulaşım ve ormancılık alanlarında etraflıca işlenmiştir.

DP ile ilgili pek çok çalışma bulunmakla birlikte hâlihazırda bu partinin köylü politikalarına ilişkin yapılmış herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Kısmen

bu partinin tarım politikası üzerinde yapılmış çalışmalar olmakla birlikte bu çalışmaların DP'nin köye ve köylüye yönelik bakışını ortaya koymak açısından yetersiz olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

“Demokrat Parti'nin Köylü Politikaları (1945-1960)” konulu çalışmamın hazırlanmasında bilgi, deneyim ve metodolojisinden yararlandığım ve etkilendiğim Dokuz Eylül Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dekanı Danışman Hocam Prof. Dr. Bayram Bayrakdar'a teşekkürü bir borç bilirim. Yine çalışmamın hazırlanması esnasında yardımlarını benden esirgemeyen Erciyes Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Mustafa Keskin ile Cumhuriyet Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Prof. Dr. Hasan Yüksel'e teşekkürlerimi sunar; ayrıca Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Ankara Milli Kütüphane, İstanbul Beyazıt Kütüphanesi, Karayolları Genel Müdürlüğü Kütüphanesi ve Devlet İstatistik Enstitüsü Kütüphanesi çalışanlarına verdikleri destekten dolayı içten teşekkür ederim. Son olarak doktora tezimin hazırlanması sırasında maddi ve manevi olarak her zaman yanımda olan ve her türlü desteğini esirgemeyen eşim Uğur Özer'e teşekkür etmesem olmazdı.

Sevilay ÖZER

Kayseri, 2012

DEMOKRAT PARTİ'NİN KÖYLÜ POLİTİKALARI (1946-1960)

Sevilay ÖZER

Erciyes Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Mayıs 2012

Danışman: Prof.Dr. Bayram BAYRAKDAR

ÖZET

DP'nin kurulması çok partili siyasal yaşama geçiş açısından oldukça önemli bir dönüm noktasıdır. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye fiili olarak savaşa katılmamış olmakla birlikte oldukça zorlu bir süreçten geçmiştir. Bu dönemde CHP içerisinde başlayan görüş ayrılıkları, 1946 yılında Türk siyasal yaşamına yeni bir partinin katılmasıyla sonuçlanmıştır.

DP, çok partili siyasi yaşam içerisinde vakit kaybetmeksizin partisini ve programını halka anlatmasının yanı sıra etkili bir muhalefet politikası izlemekten de kaçınmamıştır. Eleştirdiği konuların başlıcalarından biri iktidarın köye ve köylüye yönelik uygulamaları olmuştur. 1946 ve 1950 seçimleri öncesindeki söylemlerinde de DP'nin söz konusu konuları sıklıkla gündeme getirdiği görülmüştür. Nitekim 14 Mayıs 1950 seçimini kazanarak iktidara gelen DP, köylünün yaşam seviyesini yükseltmek, var olan sorunlarına çare olabilmek için köylü politikalarını çok yönlü bir biçimde hayata geçirme politikası izlemiştir. Bu bağlamda tarım alanındaki politikaları ağırlıklı yer tutmakla birlikte hayvancılık, eğitim, ulaşım ve ormancılık alanlarında birçok yeni uygulamayı halkın hizmetine koymaya çalışmıştır. Köylünün daha üretken olabilmesi amaçlanmıştır. Tarımda makineleşme hareketine hız verilmiş, köylüye verilen zirai krediler artırılmış, gübre ve ilaç kullanımının yaygınlaştırılması gibi uygulamalar teşvik edilmiştir. Bunların yanı sıra yine bu dönemde köy yollarının yapımına önem verilmiş, sulama alanında önemli gelişmeler kaydedilmiştir.

Kimi incelemelerde değerlendirildiği gibi köylü halkın bu uygulamalar sonucu kapalı toplum yapısından açık toplum yapısına geçtiği konusundaki düşünceler yaygınlık kazanmıştır. Köye ve köylüye yapılan bu yatırımların dönüşümünün her seçim döneminde fazlasıyla DP'ye iade edildiği yaygın bir kabuldür. Hatta o kadar ki DP artık köylü partisi olarak anılmaya başlanmıştır. Köylü ile DP arasında kurulan bu bağ sadece bu partinin siyasi yaşamı ile sınırlı kalmamış sonraki dönemlerde halka yönelik siyaset izleyen bazı siyasal partiler DP'nin söz konusu uygulamalarını sıklıkla refere ede gelmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Demokrat Parti, Köy, Köylü, Tarım

VILLAGER POLICIES of DEMOCRAT PARTY (1946-1960)**Sevilay ÖZER****Erciyes University, Social Sciences Institute,****Doctoral Dissertation, May 2012****Supervisor: Prof. Dr. Bayram BAYRAKDAR****ABSTRACT**

The establishment of DP is a very important turning point in terms of the consolidation of multi-party political life. With the beginning of the 2nd World War, though Turkey did not participate in the war, it went through a really difficult process. The differences of opinion in Republican People's Party (CHP) which commenced in this period had resulted in the birth of a new party in Turkish political life in 1946.

DP, along with explaining itself and its program swiftly to the people, followed an effective oppositional policy within multi-party politics. One of the issues criticized by DP had been the policies implemented by the government for villages and villagers. It is observed that DP had frequently brought up these issues in its discourses before 1946 and 1950 elections. DP, which won May 14 1950 elections and assumed the political power, implemented a policy of actualizing villager policies in a multi-dimensional manner so as to increase the life standards of villagers and to resolve their then current problems. In this context, agricultural policies occupied a significant place and new implementations in many areas such as stockbreeding, education, transportation and forestry had been tried to be offered to the people. Some practices such as the acceleration of agricultural mechanization, increasing of agricultural loans offered to the villagers, and generalization of the utilization of fertilizers and pesticides had been incentivized. Along with these, again in this period, construction of village roads had been emphasized and important improvements had been achieved regarding irrigation.

As stated in some analyses, the opinion that the villagers shifted to an open social structure from a closed one thanks to these policies has become widespread. It is a common acknowledgement that these investments in villages and villagers had brought great returns to DP before every election, so that DP even had started to be called as the party of villagers. This relationship established between DP and villagers lasted not only for DP's political life; some political parties which followed people-oriented policies in later periods have frequently referred to such practices of DP.

Keywords: Democrat Party, Village, Villager, Agriculture

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
ONAY	iii
ÖNSÖZ.....	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	vii
TABLolar ve GRAFİKLER	xiii
KISALTMALAR	xv
GİRİŞ	1
1. Konu.....	1
2. Amacı ve Önemi	1
3. Yöntemi.....	3
4. (1923-1939) Yılları Arası Köylü Politikalarına Genel Bakış.....	7
4.1.Köy Politikası	7
4.2 Tarım Politikası.....	15
4.3. Eğitim Politikası:	23
4.4 Ulaşım Politikası.....	30

I. BÖLÜM

(1939-1945) II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA UYGULANAN KÖYLÜ POLİTİKALARI

1. II. Dünya Savaşı Yıllarında Ülkenin Genel Durumu.....	34
1.2. Savaş Yıllarında Uygulanan İaşe Politikası	37
1.2.1. Milli Korunma Kanunu	37
1.2.2. Zirai Seferberlik	40
1.2.3. Hububat Ürünlerinin Zorunlu Olarak Devlete Satılması	43
1.2.4. Zorunlu Vergi Olarak % 25 Kuralı	47
1.3. Savaş Yılları Tarım Politikası.....	52
1.3.1. Zirai Kombinalar.....	52
1.3.1.1. Zirai Kombinalar İdaresine Bağlı Devlet Çiftlikleri	54
1.3.2. Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları.....	57
1.3.3. Türkiye Zirai Donatım Kurumu	58
1.4. Savaş Yıllarında Uygulanan Vergi Politikası.....	60

1.4.1. Toprak Mahsulleri Vergisi.....	60
1.4.1.1. 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kabulü.....	60
1.4.1.2. 4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kabulü.....	64
1.4.1.3. Toprak Mahsulleri Vergisinin Köylü Üzerindeki Etkisi	72
1.4.2. Arazi Vergisi.....	76
1.4.3. Hayvan Vergisi	76
1.4.4. Yol Vergisi.....	78
1.5. Savaş Yılları Eğitim Politikası.....	81
1.5.1. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Temel Nitelikleri.....	81
1.5.2. Köy Enstitülerinin Kurulduğu Yerler ve Programları.....	86
1.5.3. Köy Enstitüleri'nin Lehinde Görüş Bildirenler	91
1.5.4. Köy Enstitüleri'ne Yönelik Eleştiriler.....	94

II. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE KÖYLÜ POLİTİKALARI (1945-1950)

2.1. CHP İçerisinde Muhalefetin Şekillenışı ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu	98
2.1.1. 1944-1945 Bütçe Görüşmeleri.....	98
2.1.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu	102
2.1.2.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Tarihsel Süreci.....	102
2.1.2.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun İçeriği	108
2.1.2.3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu İle İlgili Görüşler	113
2.1.3. Dörtlü Takrir	117
2.1.4. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın Kabulü	121
2.1.5. Dörtlü Takriri Verenlerin Partiden İhracı.....	122
2.1.6. Demokrat Parti'nin Kuruluşu.....	124
2.2. CHP İktidarının Köylü Politikaları	127
2.2.1. CHP Hükûmetlerinin Programlarında Köylü	127
2.2.1.1. Recep Peker Hükûmeti'nin Programı.....	127
2.2.1.2. I. Hasan Saka Hükûmeti'nin Programı.....	130
2.2.1.3. II. Hasan Saka Hükûmeti'nin Programı	133
2.2.1.4. Şemsettin Günaltay Hükûmeti'nin Programı.....	135
2.2.2. Marshall Yardımının Tarımsal Üretime Katkıları	136
2.3. Muhalefet Partisi Olarak Demokrat Partinin Köylü Politikaları	139
2.3.1. Demokrat Parti'nin Programı.....	139

2.3.2. Tarım Politikası.....	142
2.3.3. Eğitim Politikası.....	149
2.3.4. Hayvancılık Politikası	151
2.3.5. Ulaşım Politikası	153
2.3.6. Orman Politikası	154
2.3.7. Demokrat Parti'nin Seçim Kampanyaları'nda Köylü	162
2.3.8. 1950 Seçimleri Öncesinde Köylünün Demokrat Partiye Bakışı.....	167
2.3.9. 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçlarına İlişkin Değerlendirmeler.....	170

III. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ TARIM VE HAYVANCILIK ALANINDAKİ KÖYLÜ POLİTİKALARI (1950-1960)

3.1. Tarım Alanındaki Politikaları.....	175
3.1.1. Zirai Modernizasyon	178
3.1.1.1. Tarımda Makineleşme	178
3.1.1.1.1. Tarımda Makineleşmenin Sonuçları	184
3.1.1.1.1.1. Ekim Alanlarının Genişlemesi	184
3.1.1.1.1.2. Üretimde Artış.....	186
3.1.1.1.1.3. Köyden Kente Göç	188
3.1.1.2. Suni Gübre	193
3.1.1.3. Zirai Mücadele	197
3.1.1.4. Tohumluk Dağıtımı	199
3.1.1.4.1. Devlet Üretim Çiftlikleri.....	201
3.1.2. Topraksız Çiftçiye Toprak Dağıtımı	203
3.1.3. Tapu Meselesi	206
3.1.4. Zirai Kredi	208
3.1.5. Türkiye Zirai Donatım Kurumu	213
3.1.6. Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri	215
3.1.7. Toprak Mahsulleri Ofisi	217
3.1.8. Fiyat Politikası	221
3.1.9. Köylünün Alım Gücünün Artması	224
3.1.10. Zirai Kurslar.....	228
3.1.11. Sulama Alanında Kaydedilen Gelişmeler.....	229
3.1.11.1. Köy İçme Suları	232
3.1.11.2. Islah ve Taşkından Korunma Tesisleri	235

3.1.11.3. Bataklık Kurutma Tesisleri	235
3.1.11.4. Sulama Tesisleri	237
3.1.11.4.1. Köylerin Elektriğe Kavuşturulması.....	240
3.2. Hayvancılık Alanındaki Politikaları.....	242
3.2.1. Hayvancılık Alanındaki Gelişmeler	243
3.2.1.1. Hayvan Varlığı ve Verimi	243
3.2.1.2. Hayvan Islah ve Üretim İşleri	245
3.2.1.2.1. Suni Tohumlama İşleri	247
3.2.1.3. Sergi ve Yarışlar Tertip edilmesi	248
3.2.2. Hayvanlar Vergisi'nde Yapılan Düzenleme	249
3.2.3. Hayvanların Beslenmesi	253
3.2.4. Hayvan Sağlığı.....	257
3.2.5. Hayvancılığın Gelişmesine Yönelik Olarak Kurulan Şirket ve Kuruluşlar	259
3.2.5.1. Yem Sanayi Türk Anonim Şirketi.....	259
3.2.5.2. Et Balık Kurumu	260
3.2.5.3. Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi	262

IV. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ EĞİTİM, ULAŞIM VE ORMANCILIK ALANINDAKİ KÖYLÜ POLİTİKALARI (1950-1960)

4.1. Eğitim Alanındaki Köylü Politikaları	264
4.1.1. Beşinci Milli Eğitim Şurasının Toplanması	264
4.1.2. İlköğretim Kanun Tasarısı.....	265
4.1.3. Prof. Dr. Kate V. Wofford'un Raporu.....	267
4.1.4. Köylerde Eğitim ve Öğretimin Vaziyeti.....	268
4.1.4.1. Köy Okullarının Durumu.....	268
4.1.4.1.1. Köy Okulları İçin Ayrılan Ödenek	270
4.1.4.2. İlköğretime Devam Yaşında Yapılan Değişiklik	273
4.1.4.3. Köy Öğretmenleri.....	274
4.1.4.3.1. Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi	275
4.1.4.3.1.1. 6234 Sayılı Kanuna Ek Bir Kanun (6888 Sayılı Kanun).....	278
4.1.4.3.1.2. Öğretmen Okulları.....	278
4.1.5. DP'nin İlköğretim Politikasına Yönelik Eleştiriler.....	279
4.1.6. Köydeki Eğitim ve Öğretime İlişkin Sayılar Veriler	284
4.1.6.1. Okul Sayısı.....	284

4.1.6.2. Öğrenci Sayısı	286
4.1.6.3. Öğretmen Sayısı	286
4.1.6.4. 1940-1960 Yılları Arasında Köy-Şehir Okullarında Görülen Değişim	287
4.2. Ulaşım Alanındaki Politikalar	290
4.2.1. Köy Yollarının Durumu	290
4.2.2. Köy Yolları İçin Yapılan Çalışmalar	294
4.2.2.1. Köy Yollarının Teknik Eleman İhtiyacı	300
4.2.2.2. Amerika'nın Yardımları	300
4.2.2.3. Köy Yolları İçin Ayrılan Ödenek.....	302
4.2.3. Yol Vergisi'nin Kaldırılması	304
4.2.4. Köy Yolu Yapımının Köylü İçin Getirdiği Yenilikler	307
4.2.4.1. Köy Yolları Yapımına Köylünün Bakışı	309
4.3. Ormancılık Alanındaki Politikaları.....	313
4.3.1. Orman Kanunları'na Genel Bir Bakış	313
4.3.2. Orman Köylerinin Mevcudu	315
4.3.3. Yeni Bir Orman Kanunu'na Duyulan İhtiyacın Nedenleri.....	315
4.3.4. 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun Köylülere Sağlanan Faydalar	321
4.3.5.Orman Yasaları İle Köylülere Sağlanan Hakların Parasal Değerleri.....	327
4.3.6. Orman İçi Köylerinin Kalkındırılması	328
4.3.7. Köylerde Ağaçlandırma Çalışmaları.....	333
4.3.8. Ormanların Korunması İçin Alınan Tedbirler	335
SONUÇ.....	337
KAYNAKÇA.....	345
DİZİN	378
EKLER.....	385
ÖZGEÇMİŞ	393

TABLOLAR ve GRAFİKLER

Tablolar

Tablo 1. Devletin Denetimindeki Çiftlikler	55
Tablo 2. Hayvan Vergisi'nin Bütçe Gelirleri İçindeki Payı.....	77
Tablo 3. Yol Vergisi Tahsilâtıyla Vilayetlerce Yol İşlerine Ayrılan Miktarlar	79
Tablo 4. Kuruluş Yılları ve Öğrenci Kontenjanları itibariyle Köy Enstitüleri.....	87
Tablo 5. 1943 Yılı Köy Enstitüleri Programında Yer Alan Dersler	90
Tablo 6. Bazı Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısındaki Gelişme	179
Tablo 7. 1945-60 Yılları Arasında İşlenen Arazi	185
Tablo 8. Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi.....	187
Tablo 9. 1927-1960 Kır ve Kent Nüfusu	192
Tablo 10. Kullanılan Kimyevi Gübre Miktarları.....	195
Tablo 11. 1950-1959 Yılları Arasında Yapılan Zirai Mücadele	198
Tablo 12. 1947-1962 Yılları Arasında Toprak Dağıtımı	204
Tablo 13. Ziraat Bankası'nın Köylüye Açtığı Kredi Tutarı.....	211
Tablo 14. Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri ve Üye Sayıları.....	216
Tablo 15. 1950-1957 Yılları Arasında Hizmete Giren Muhafaza Tesisleri.....	218
Tablo 16. 1961 Yılında Tamamlanacak Olan Silolar	219
Tablo 17. 1950-1959 Yılları Arasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin Hububat Alımı ..	220
Tablo 18. Devlet Tarafından DSİ için Tahsis Olunan Bütçe	238
Tablo 19. DSİ Yardımıyla Sulanan Sahalar	239
Tablo 20. Tarım Bakanlığı Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Başkanlığının Yardımlarıyla Sulanmış Olan Sahalar	240
Tablo 21. İl, İlçe ve Köyde Elektrik	241
Tablo 22. 1943-1964 Hayvanlar Sayısı.....	243
Tablo 23. T.C. Ziraat Bankası'nın Muhtelif Yıllarda Verdiği Kredi (1000 T.L.).....	244
Tablo 24. 1950-1960 Yıllarında Hayvan Veriminde Görülen Değişim	245
Tablo 25. Tarım Bakanlığı Tarafından Teşvik Amacı İle Yetiştiriciye Verilen Para Miktarı	249
Tablo 26. Hayvanlar Vergisi	249
Tablo 27. Mera ve Çayırın Ekilen Araziye Nispeti	254
Tablo 28. DP Döneminde Tarım Bakanlığı Bütçesinden Hayvan Hastalıkları İle Savaş İçin Ayrılan Ödenek	258
Tablo 29. Et Balık Kurumu'nda İstihsal Edilen Et Miktarı	261

Tablo 30. 1951-1955 Yıllarında Köy Okullarına Yardım İçin Vilayetlere Gönderilen Yardım.....	270
Tablo 31. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokul Sayıları ve Yüzdeleri	284
Tablo 32. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokulların Öğrenci Sayıları ve Yüzdeleri.....	286
Tablo 33. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokulların Öğretmen Sayıları ve Yüzdeleri.....	287
Tablo 34. 1940-1960 Yılları Arasında Köy-Şehir Okullarında Görülen Değişim	288
Tablo 35. 1940 ile 1947 Arası Bayındırlık Bakanlığı Bütçesinden Yollara Harcanan Para.....	292
Tablo 36. Köy Yollarında Yol Yapımı (km)	297
Tablo 37. İl Bayındırlık Müdürlüklerince Köy Yolları Üzerine Yapılan Köprülerin Sayısı	298
Tablo 38. Karayollarına Tahsis Edilen Amerikan Yardımları	301
Tablo 39. Köy Yollarına Yapılan Harcamalar	303
Tablo 40. 1945-1960 Orman Dışı, Orman İçi ve Orman Bitişğinde Yerleşik Köy Sayıları.....	315
Tablo 41. 1938-1972 Yılları Arasında Üretim, İmalat, Taşıma ve Orman Bakımı İşlerinde Çalışan Köylülere Ödenen Para Miktarı	327
Tablo 42. Orman Köylüsüne Tomruk Satışından Sağlanan Yararlar	328
Tablo 43. Orman Köylüsüne Odun Satışından Sağlanan Yararlar	328

Grafikler

Grafik 1. 1937-1949 Yılları Arasında Yanan Orman Alanı.....	158
Grafik 2. Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları	192
Grafik 3. Kullanılan Zirai Mücadele İlaçları.....	199
Grafik 4.Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar (Kg/Kuruş)	223
Grafik 5. Şahıs Başına Milli Gelir ve Kırsal Nüfus Başına Zirai Gelirin Dağılışı.....	226
Grafik 6. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokulların Sayıları ve Yüzdeleri.....	285

KISALTMALAR

AİİT	Atatürk İnkılâp Tarihi Enstitüsü
AÜSBF	Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
B.	Birleşim (İnikat)
BCA	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	Bakınız
C.	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	Çeviren
D.	Dönem veya Devre (Meclis)
Der.	Derleyen
DİE	Devlet İstatistik Enstitüsü
DP	Demokrat Parti
DSİ	Devlet Su İşleri
ECA	İktisadi İşbirliği İdaresi
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Teşkilatı
Haz.	Hazırlayan
İ.	İçtima
İİBF	İktisadi İdari Bilimler Fakültesi
O.	Oturum (Celse)
ODÜ	Ordu Üniversitesi
s.	Sayfa
S.	Sayı
T.	Toplantı
TAŞ	Türk Anonim Şirketi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMM TD	Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMM ZC	Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TMZS	Tarım Bakanlığı Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Başkanlığı
TTK	Türk Tarih Kurumu
vs.	vesaire
Yay. Kur.	Yayın Kurulu

GİRİŞ

1. Konu

Cumhuriyet'in ilan edilmesinden sonra muhalefet partisi boşluğunu dolduran ilk ciddi siyasi parti DP olmuştur. 7 Ocak 1946 tarihinde siyasi hayatına başlayan DP, Türkiye'de çok partili siyasi hayata geçişte önemli bir rol oynamıştır. Kuruluşundan kısa bir süre sonra CHP'ye tepki duyan çeşitli toplumsal kesimlerin seslerini duyurabildikleri bir siyasal odak hâline gelen DP'nin kısa sürede ülke genelinde halk kesimlerinden büyük bir destek bulduğu düşüncesi dönemin gözlemcilerinin anılarında ve yazılı basında hâkim görüş olarak yer almıştır.

DP hem muhalefet dönemindeki köylü söylemleri hem de iktidara geçtikten sonraki uygulamaları ile o dönemde nüfusun çoğunluğunu oluşturan köyde yaşayan kütle üzerinde derin izler bıraktmıştır. Bu nedenle DP'nin 1950 ile 1960 yılları arasında hayata geçirdiği birçok sosyo-ekonomik proje ve uygulama değişik açılardan tez çalışmamızda irdelenmeye çalışılmıştır.

2. Amacı ve Önemi

II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ekonomik politikalar önemli sıkıntılara yol açmıştır. Kıtık ve enflasyonla birlikte geniş tabanlı kitleler hayatlarını zor şartlarda sürdürmek zorunda kalmışlardır. DP'nin iktidara gelişi, kendinden önceki CHP iktidarının politik hatalarının yanı sıra ekonomik başarısızlıkları sonucu olmuştur. Atatürk Döneminde yoktan var edilen ve belirli bir gelişmenin yaşandığı ekonomik dönemin hemen arkasından gelen İnönü Dönemi, II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle çok ciddi ekonomik koşullar altında sıkı ekonomik tedbirlerin uygulandığı bir dönem olmuştur. Halk üzerindeki olumsuz etkiler, savaş sonrasında esen demokrasi rüzgârının etkisiyle büyük ölçüde telafi edilmeye çalışılmışsa da çok başarılı olunamamıştır. Türkiye II. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru batılı demokratik devletlerin yanında yer

alırken başta dış etkenler olmak üzere siyasi, ekonomik ve toplumsal koşulların bir zorunluluğu olarak çok partili siyasi sistemi kabul etmiştir.

Kurucuları CHP kökenli olan genç ve dinamik DP, işte bu ortamda 1946 yılında kurulmuştur. DP, CHP'ye muhalif olarak kurulan ilk parti olmamasına karşın kurulduktan sonra varlığını sürdürebilen ilk parti olarak karşımıza çıkmaktadır. Muhalefet yıllarında iktidarı, ekonomik sıkıntılara çözüm getiremediği, halk üzerinde otoriter bir yönetim kurarak insan hak ve özgürlüklerini yeteri kadar uygulamadığı, devletçi bir tutum içinde hareket ederek geniş halk yığınlarını temsil etmekten uzak kaldığı ve ekonomik refahı gerçekleştirmediği gibi gerekçelerle suçlayan DP, Türkiye'nin ancak liberal bir ekonomik sistemle kurtulabileceğini ileri sürerek o dönemde Türk halkının umut kaynağı olmuştur. Bu yönüyle DP'den her alanda Türkiye'yi ileri götürecek yenilikler beklenmiştir. DP 14 Mayıs 1950 seçimi itibariyle de halkın büyük desteğini sağlamayı başararak iktidara gelmiştir.

DP özel girişimle ilgili vaat ettiği büyük hakların yanı sıra o zamana kadar görülmemiş şekilde kırsal kesimdeki çiftçi ve öteki halk kesimlerine destek, refah ve özgürlük sözü vermiş; özellikle ziraat konusuna büyük ehemmiyet göstermiştir. Parti programında Türkiye nüfusunun % 80'nin ziraatla uğraştığına dikkat çekilerek üretimin artırılması için gerekli önlemlerin alınacağı, araç gereç kullanımının modern tekniklere uygun hale getirileceği, kooperatiflerin kurulacağı ve sulama hizmetine önem verileceği gibi konulara değinilmiştir. Türkiye tarihinde köylü halk ilk defa bu dönemde, bu kadar etkin bir seçmen kitlesi olarak ortaya çıkmış ve ağırlığını koymuştur. Menderes hükûmetleri toplumda hızlı ve geniş çaplı bir kalkınma hamlesi başlatmış, uyguladıkları iktisadi politikaların sonucu ne olursa olsun kalkınma hamlelerini köylere kadar götürmeyi başarmışlardır.

DP'nin kırsal kesimde yaşayan halka gösterdiği yakınlık ve köylünün sorunlarının giderilmesi yönünde yapmış olduğu hizmetler gerçekten araştırmayı gerektirecek önemli bir konudur. On yıllık bir süre iktidarda kalan, köylü partisi olarak da anılan DP'nin köye ve köylüye olan eğilimi bugün bile hafızalardan silinmiş değildir. Bu çalışmayla DP'nin, dört yıllık muhalefet ve ardından on yıllık bir iktidar sürecinde uyguladığı köy politikalarının çok yönlü olarak değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

3. Yöntemi

Çalışmamızda tarama modeli kullanılmıştır. Konumuz ile ilgili olarak arşiv belgelerinden istatistikî bilgilere, süreli yayınlardan telif eserlere değin pek çok kaynak taranmıştır.

Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'nde DP ile ilgili bir fon olmayışı nedeniyle tarama konu başlıkları dâhilinde yapılmıştır. Tarama sadece DP ile sınırlı kalmamış, çalışmamızda yer verilen alt başlıklar dâhilinde Cumhuriyet'in ilk yıllarından 1960 yılına değin geçen süreci de kapsamıştır.

Resmi Yayınlar: Meclis tutanakları tezimizin hazırlanmasında en çok yararlanılan kaynaklar arasında yer almaktadır. Hem DP'nin muhalefet dönemine ilişkin görüşlerinin ortaya konması açısından hem de CHP ile DP'li milletvekillerinin meclis görüşmelerindeki söylemlerinin ortaya konması ve her iki partinin köy politikalarının anlaşılması açısından önemi büyüktür. Meclis tutanakları dipnotta oldukça açıklayıcı bir künye ile verilmiştir. Aynı dipnotun ikinci kez kullanılmasında karışıklığa meydan vermemek için kısaltmaya gidilmediğini hatırlatmakta yarar vardır. İncelediğimiz sürecin geniş olması ve dolayısıyla bu dönemde çıkarılan kanunların çokluğu nispetinde Resmi Gazete, Düstur, Kanunlar Dergisi'nden yararlanılmıştır. Bunlar ölçüsünde olmasa da Ayın Tarihi'nden de yararlanıldığı belirtilmelidir.

Süreli Yayınlar: Çalışmamızın içeriğini iyi ve doğru bir şekilde ortaya koyabilmek açısından gazetelerin taranması, kaynak taramasının en hayati bölümünü oluşturmuştur. Bu amaçla çalışmamızda DP'nin yayın organı Zafer gazetesi ile CHP'nin yayın organı Ulus gazetesi başta olmak üzere Milliyet, Vatan, Cumhuriyet, Tasviri Efkâr, Akşam, Son Posta gibi daha birçok gazete taranmıştır. Ancak özellikle 1950-1960 yılları arasında DP'nin köylü politikalarına iktidar yanlısı olan Zafer gazetesinde daha çok yer ayrıldığını söylersek yanlış olmayacaktır. Gazetelerin taranması sürecinde Ankara Milli Kütüphane mikro film bölümünden yararlanılmıştır. Bu aşamada yararlanılan bir diğer kütüphane ise İstanbul Beyazıt Kütüphanesi olmuştur.

Cumhuriyet dönemi dergileri de oldukça ayrıntılı bir şekilde taranmıştır. Öncelikli olarak internet üzerinden Milli Kütüphane'nin süreli yayınlar bölümündeki dergiler konu başlıkları bakımından tek tek incelenerek ilgili makalelerin künyeleri alınmıştır.

Özellikle o dönemde çıkarılmış olan ve döneme ışık tutan Çiftçi, Dönüm, Forum, İktisadi Yürüyüş, Köy ve Eğitim, Köye Doğru, Köy Postası, Türk Ekonomisi, Ülkü, Ülkü Milli Kültür, Yurt ve Dünya, Ziraat Dergisi'nde yer alan pek çok makaleden yararlanılmıştır. Yine ulaşım ile ilgili olarak Karayolları Genel Müdürlüğü Kütüphanesi'nde bulunan Karayolları Bülteni de taranarak ilgili makalelere ulaşılmıştır.

İstatistik Kayıtları: DP'nin köylü politikalarının değerlendirilmesi açısından Köyler İstatistiği başta olmak üzere tarım, eğitim, ulaşım, hayvancılığa ait istatistik kayıtlarından oldukça yararlanılmıştır. DP'nin iktidara geldiği dönemdeki mevcut kayıtlar ile iktidarının sonlarındaki kayıtlar karşılaştırılarak iktidar süresince yapılmış çalışmaların kritiği yapılmaya çalışılmıştır.

Kronolojiler: Çok Partili Sürece geçiş ve DP iktidarına ilişkin “Feroz-Bedia Turgay Ahmad'ın, “Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971” (Bilgi Yayını, 1976) adlı çalışmasından yararlanılmıştır.

Söylev ve Demeçler: Bu kısımda Başbakan Adnan Menderes'in ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın söylev, demeç ve konuşmalarından oluşan derleme niteliğindeki kitaplardan da söz etmek gerekmektedir. Bunlardan ilki Haluk Kılçık'ın yayına hazırladığı “Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri” (Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1991) adlı kitaptır. 9 ciltten oluşan bu kitap Adnan Menderes'in 1933 yılı ile 1960 yılı arasındaki bütün konuşma, demeç ve makalelerini içermektedir. Şükrü Esirci'nin hazırlamış olduğu “Menderes Diyor ki” (Demokrasi Yayınları, İstanbul 1967) adlı kitap ise Adnan Menderes'in 1946 ile 1950 yılları arasındaki konuşmalarını içermektedir. Bunların yanında Adnan Menderes'in TBMM'nde yapmış olduğu konuşmaları içeren iki ayrı çalışmadan daha yararlanılmıştır. İlki Mustafa Doğan'ın hazırladığı “Adnan Menderes'in Konuşmaları”dır. (C.I-II, Ekicigil Yayınları, İstanbul 1957) İki cilt olarak hazırlanmış olan bu kitapta Adnan Menderes'in Mayıs 1950 ile Şubat 1957 arasında mecliste yapmış olduğu konuşmalar yer almaktadır. İkincisi de Faruk Sükan'ın “Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları” başlığı altında hazırlamış olduğu çalışmasıdır. (Kültür Ofset basım, Ankara 1991). Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın söylev

ve demeçlerinden de yararlanıldığı belirtilmelidir. Bayar'ın söylev ve demeçleri "Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri (1946-1950)", (Top. Özel Şahingiray Ankara 1956) ile "Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri" (Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999) olarak iki ayrı kitapta toplanmıştır.

Hatıratlar: Tezimizin hazırlanmasında DP'ye ve yanı sıra Adnan Menderes'in hayatına yönelik olarak hazırlanmış hatırat ya da siyasi anı kitabı olarak da tabir edebileceğimiz çalışmaların katkısı büyük olmuştur. Samet Ağaoğlu'nun "Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru" (Baha Matbaası 1972) isimli eseri bunlar arasında ilk akla gelenidir. Bu kitapta Ağaoğlu, özellikle DP'nin kuruluşunu bütün teferruatıyla anlatmıştır. İsmet Bozdağ'ın "Demokrat Parti ve Ötekiler" (Kervan Yayınları, İstanbul 1975) adlı eseri de bu konu üzerine yazılmıştır. Ancak bu eserde diğerinden farklı olarak DP'nin içerisinden çıkan diğer partilere de yer verildiği belirtilmelidir. Bozdağ'ın, kitabında özellikle DP'nin kurucuları ile yaptığı görüşmelere yer vermiş olması dikkat çekicidir. Bozdağ'ın hazırlamış olduğu bir diğer kitap ise Celal Bayar'ın anlatımlarına dayanan "Başvekilim Adnan Menderes" (Truva Yayınları, İstanbul 2010) adlı çalışmadır. Bu nedenle yazar olarak Celal Bayar'ın ismi derleyen olarak ise İsmet Bozdağ'ın ismi eserde yer almaktadır. Bu kitapta Bayar'ın Menderes'le siyasi birlikteliğinin 1960 yılına kadar olan aşamaları hakkında bilgi verilmiştir. Diğer bir çalışma ise Samet Ağaoğlu'nun "Arkadaşım Menderes" (Baha Matbaası 1967) isimli eseridir. Bu kitapta Ağaoğlu, Menderes'in kişiliği odaklı olmak üzere DP'nin muhalefet ve iktidar yıllarına ait gelişmeleri ortaya koymaya çalışmıştır. Şevket Süreyya Aydemir'in "İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali" (Remzi Kitabevi, 2000) ile "Menderes'in Dramı" (Remzi Kitabevi 2000) adlı çalışmaları da yararlanılan kaynaklar arasındaki yerini almıştır. Son olarak Adnan Menderes'i anlatan iki esere değinmek istiyorum. Bunlardan ilki Orhan Cemal Fersoy'un "Başbakan Adnan Menderes" (Hun Yayınları, İstanbul 1978) isimli eseri, ikincisi de Erkin Usman'ın "Adnan Menderes" (Hepileri Matbaası, 1968) başlığı ile yayınladığı çalışmasıdır. Orhan Cemal Fersoy daha önce Son Havadis gazetesinde yayınladığı yazılarını daha sonra kitap haline getirmiştir. DP'li olan Fersoy, dönemi yaşamış biri olarak tarihi tanıklığı çerçevesinde olayları aktarmaya çalışmıştır. Erkin Usman ise çok ayrıntıya girmemekle beraber DP'nin kuruluş sürecini anlatmıştır.

Telif ve Tetkik Eserler: Tezimizin hazırlanmasında kırsal kesim ile ilgili yapılmış çalışmalar hakkında yol gösterici mahiyette bulunan üç önemli çalışmaya değinmek istiyorum. Bunlardan ilki Brian W. Beeley'in hazırlamış olduğu "Köysel Türkiye Bibliyografyası" (Hacettepe Üniversitesi Yayınları No.10, 1969) adlı çalışmadır. Bu kitap kırsal Türkiye'ye ilişkin yazılı belgeler, kitaplar, monografiler, dergilerde çıkan yazılar, raporlar, tezler ve hatta istatistiklere değin pek çok çalışmayı içermektedir. İkincisi John F. Kolars'ın "Community Studies in Rural Turkey" (Annals of the Association of American Geographers, Vol. 52, No.4 (Dec., 1962), pp. 476-489.) adlı çalışmasıdır. Yazar bu araştırmada Türkiye'deki köylerin sosyal, ekonomik, demografik durumları hakkında yapılan araştırmalar ve incelemeler hakkında geniş bilgi vermektedir. Üçüncüsü ise Gül Ergil'in hazırlamış olduğu "Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor II" (T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, İstanbul 1971) adlı izahlı bibliyografya çalışmasıdır. Bu çalışmada Türkiye'de köyle ilgili yapılmış önemli çalışmalar ana hatları ile sunulmuştur. Bu çalışmalar doğrultusunda köy ve köy yaşamına ilişkin pek çok esere ulaşılmış ve yararlanılmıştır. Bunların yanında bu alanda Cavit Orhan Tütengil'in "Türkiye'de Köy Sorunu, Kitap Yayınları, İstanbul 1969", Yücel Çağlar'ın "Türkiye'de Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu, Ankara 1986", Muzaffer Sencer'in "Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri Ant Yayınları, İstanbul 1971", Şevket Pamuk ve Zafer Toprak'ın derlediği "Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000), Yurt Yayınları, Ankara 1988", Çağlar Keyder'in hazırladığı "Toplumsal Tarih Çalışmaları, Ankara 1983" ile Tarih Vakfı Yayınlarından çıkan "75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999" adlı çalışmalardan da faydalandığı belirtilmelidir.

Köye yönelik yapılmış çalışmalardan sonra DP'nin kuruluş süreci ve faaliyetlerine yönelik olarak yapılan çalışmalara da göz atmak gerekecektir. Bunlar arasında ilk olarak Cemil Koçak'ın "Türkiye'de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)" (İkinci Parti, C.1, İletişim Yayınları, İstanbul 2010) adlı çalışmasından bahsedilebilir. Koçak 1945 ile 1950 yılları arasındaki dönemi oldukça ayrıntılı olarak ele almıştır. Döneme ilişkin bir diğer eser, Samet Ağaoğlu'nun "Siyasi Günlük Demokrat Parti'nin Kuruluşu" (Yay. Haz. Cemil Koçak, İstanbul 1993) adlı eseridir. Gün gün yapılan çalışmalara yer verilen bu eserin Samet Ağaoğlu tarafından kaleme alınmış olması eserin önemini bir kat daha artırmaktadır. DP iktidarına yönelik yapılmış çalışmaların

başında ise Cem Eroğul'un "Demokrat Parti ve İdeolojisi" (İmge Kitabevi, 2003) adlı çalışması yer almaktadır. Yine Mustafa Albayrak'ın "Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1945-1960)" (Phoenix Yayınları, 2004) adlı çalışması döneme ilişkin özenle hazırlanmış bir diğer çalışmadır. Bunların yanı sıra Türk demokrasi tarihini anlatan Kemal Karpat'ın "Türk Demokrasi Tarihi", (İstanbul 1996), "Feroz Ahmad'ın "Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945-1980)" (Hil Yayını, İstanbul 1994) ile Tefik Çavdar'ın "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950" (İmge Yayınevi, Ankara 2004) adlı eserleri de bu gruba dâhil edilebilecek eserler arasında yer almaktadır.

Yine DP'nin parti programı, tüzüğü için Baside İcra'nın "Demokrat Parti Tüzük ve Programı" (Ankara 1992) adlı çalışmasından ve yanı sıra Hükûmet programları için Kazım Öztürk'ün "Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları" (İstanbul 1968) adlı çalışmasından yararlanılmıştır. Hükûmet programları konusunda yararlanılan bir diğer kitap ise Türker Sanal'ın "Menderes Hükûmetleri" (Sim Matbaacılık, Ankara) adlı kitabıdır.

4. (1923-1939) Yılları Arası Köylü Politikalarına Genel Bakış

4.1.Köy Politikası

Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde Milli Mücadeleden zaferle çıkmış olan Cumhuriyet Türkiye'si, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı her alanda geri kalmış bir toplum ve devlet yapısı ve çözülmeyi bekleyen pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Böyle bir süreçte tezimin başlıca konusu olan Türkiye'de köy ve köylü sorunlarını inceleme adına, araştırmalara yansdığı şekliyle ülke nüfusunun yaklaşık %80'ini¹ oluşturan köylünün sorunlarının, ülke sorunları değerlendirildiğinde sıralamada öncelikli olarak yer aldığı görülür. Bu durumun başlıca nedenini, geri kalmış bir toplumda nüfus yoğunluğunun köylerde bulunmasında aramak gerekir; çünkü geçmişten beri geri kalmışlığın beraberinde getirdiği ihmal, ülkenin ve dolayısıyla köylünün vaziyetini, art arda yaşanan savaşları da göz önünde bulundurduğumuzda ekonomik ve sosyal yönden olumsuz etkilemiştir.

¹ 1927 yılında yapılan sayımlara göre toplamda 13,648.270 olan Türkiye nüfusunun 10.342.391'i köylerde yaşamaktadır. *İstatistikî göstergeler 1923-2002*, DİE Yayınları, Ankara 2003, s. 7. 20 Ekim 1935'te yapılan genel nüfus sayımına göre ise nüfusun % 23,5 şehirlerde, % 76'ı ise köylerde yaşamaktadır. Toplam sayısı 34.876 olan köylerin, nüfusunun toplamı ise 12.355.376'dır. Ayrıntılı bilgi için bkz., *20 Ekim 1935 Genel Nüfus Sayımı Köyler Nüfusu*, DİE Yayınları, Hüsnü Biat Basımevi İstanbul 1937, s. XI.

Birinci Dünya Savaşı öncesinde ekonomik hareketlilik ve akış için gerekli iletişim ve ulaşım ağlarının yetersiz oluşu nedeniyle, köylerin dış dünya ile ilişkileri kesilmiş, köylü, ürünlerini satabileceği ulusal ve uluslararası pazarlara ulaşma adına var olan süreçten sürekli olumsuz etkilenmiştir. Bu sonuca neden olan bir başka olgu ise ülkede olduğu gibi köylüde yeterli sermaye birikiminin bulunmamasıydı. Sonuçta bu durum köylü halkını çaresizliğe ve kaderciliğe sevk etmişti. Köylü, devleti sadece ya vergi alan ya da asker toplayan bir güç olarak algılamaktaydı.

Bu konuda Ordu Sağlık Bürosu'nun değerlendirmelerine yansıyan bilgilere göre, böyle bir sosyo-ekonomik düzende, adeta bağlı bulunduğu kapalı köy ekonomisi içinde yaşayan köylünün hayatını oldukça istenmeyen şartlar içinde idame ettirdiği gözlenmektedir. Bu rapora göre Türk köylerinin % 80'i sağlığa uygun olmayan çevrelerde kurulmuştur. Köylerde yaşayan toplam nüfusun % 14'ü o günün koşullarında ölümcül özellik taşıyan sıtma ve/veya frengi -yaklaşık % 7- hastalığıyla boğuşmaktaydı. Köylü halkın % 72'si bitkin ve çaresiz bir vaziyette her an yaygın bir hastalık olan tifüse yakalanabilecek kadar savunmasız bir durumdaydı. Bu sağlıksız koşullarda yaşayan halkın sadece % 7'si okuryazardı².

Tüm bunların yanı sıra kendilerine ait toprakları olmayan köylülerin büyük bir kısmı ırgatlık, marabacılık, yarıcılık ve çobanlık yaparak geçimlerini sağlamaya çalışmaktadırlar. Sağlık, eğitim ve ulaşım olanaklarından da kısmen yararlanan köylünün ağa ve tefecilerin kontrolü altına girmekten başka bir alternatifi kalmamıştır³. Söz konusu şartlar altında bir de kurtuluş mücadelesini yaşayan köylünün Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki manzarası hiç de iç açıcı değildir.

Zekeriya Sertel o dönemde Ankara'ya gelen Anadolu köylüsünün vaziyetini Hatırladıklarım adlı eserinde şöyle dile getirmekteydi:

² Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişimin 50 Yılı, DİE Yayınları, Ankara 1973, s. 25. Bu dönemde köylerin durumu Ahmet Şerif'in yazılarında da yer bulmuştur. “İnsan bir köylü ile bir iki saat hasbıhale girişince o zavallının ne kadar mahrumiyetlere, meraretlere karşı gelmekte olduğunu, ekmeğini kazanmak için ne uzun ve tahammülsüz bir say[çalışma] ile piş-i azmine[!?] serilen mevanii iktihame uğraştığını anlıyor ki bir silsile-i fecayidir. Çalışıyor, çalışıyor yine vergisini zorla ödüyor. Mahkemede aradığı adaleti bulamıyor. Memurların huzurundan koğuluyor.” Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yayını, İstanbul 1938, s. 249.

³ Türkan Çetin, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, C.1, S.3, İzmir 1993, s. 176.

“...Bir süre sonra daireye yakın bir yerde bir ev kiraladım. Ailemi getirttim. Derme çatma bir iki eşya ile evi sözde döşedik. Biz de Ankaralı olmaya hazırlandık. Evimizin arka tarafında geniş, boş arsalar vardı. Ankara’ya gelen köylülerin bir kısmı burada açıkta yaşarlardı, hayvanları ve çoluk çocuklarıyla beraber. Hayvanları bir kenara bağlıyor, yere yırtık pırtık bir şeyler açıyor, günü geceyi onların üzerinde geçiriyorlardı. Köylülerin, arabaları ve hayvanlarıyla şehre girmeleri yasak edilmişti. Üstleri başları yamadan görünmüyor, renkleri topraktan ve kilden anlaşılmıyordu. Yaşayışları fakirce olmaktan da aşağıydı. Hani istatistiklerde asgari yaşayış seviyesi diye bir deyim vardır. Bunlar bu yaşayış seviyesinin de altındaydılar. Eğer buna yaşamak demek doğruysa... Arada sırada yanlarına giderdim. Başka bir dünyadan gelme yaratıklar gibiydiler. Ben sefaletin bu kadar koyusunu, bu kadar elle tutulmasını görmemiştim. Oysa bu büyük kurtuluş savaşını onlar yaşamışlardı. Şu yırtık kirli paçavralar içinde vücutlarını örtmeye çalışan kadınlar, cepheye sırtlarında mermi taşımışlardı. Anadolu’nun kesin gerçeği buydu.”⁴

Köylülerin yaşam yerlerine bakıldığında hayli üzücü bir tablo karşımıza çıkmaktadır. Köy evlerinin insan barınamayacak kadar uygunsuz, biçimsiz, perişan ve sefil oluşunu köylünün inanılmayacak derecede fakirleşmiş olmasına bağlayan, köylünün ekonomik bitkinliği ona, “*sadece meskenini değil her şeyini hayatını bile ihmâl ettirmiştir*” diyen Muallim Nuri, “*Anadolu’nun şarkında köylü evleri toprağın içine kazılmış bir ‘in’e benzerler. Memleketin daha berilerine doğru gelinirse, köylü evleri bir toprak yığını veya örme çağıldan ibarettir ve bütün bunlar Türkiye’nin asıl kalabalığını barındıran insan meskenleridir*” demiştir⁵. Köy ve köylü sorunlarını çalışan araştırmacılardan Yalçın Dağlar ise 1926 yılında gezdiği köylerde gördüğü bu evler için mezar ev tabirini kullanmıştır: “*...Odaya girdim; karanlık, göz gözü görmüyor. Ocağa bir odun yanıyor. Yanında pencere denen delik var. Gözüüm alıştı. Ortada ihtiyar bir nine kara ekmekle kuru soğan yiyor. İki delikanlı ayakta. Bizi görünce toprak sofradan ayağa kalkmışlar. İşte bu da ev, dirilerin mezarı!*”⁶

⁴ M. Zekeriyâ Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, İstanbul 1968, s. 102-103. Ankara Hukuk Fakültesi profesörlerinden Yusuf Kemal Tengirşek de derste öğrencilerine köylünün içinde bulunduğu durumu şöyle özetliyordu. “*Kış aylarında köylüler, bir eşek yükü odunu Ankara’ya üç günlük yoldan getiriyor, ancak bir liraya veya bir buçuk liraya satıyor. Demek altı gün çalışma karşılığında eline geçen 150 kuruş. Günde 25 kuruş. Yarıyı hayvanın yemi, geriye 12,5 kuruş kaldı. Türkiye budur işte!*”. Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası 1967, s. 71. Köylünün içinde bulunduğu sefalet, yoksulluk Karabibik, Küçük Paşa ve Yaban gibi romanlarda da işlenmiştir. Gündüz Akıncı, *Türk Romanında Köye Doğru*, TTK Basımevi, Ankara 1961, s. 33-38.

⁵ Muallim Nuri, “Bizde Köy Evleri”, *Dönüm*, S.28, Birinci Teşrin (Ekim) 1934, s. 169-171.

⁶ Yalçın Dağlar, *Köylerimizden Örnekler*, İstanbul 1951, s. 29.

Türkiye’de 800 bin kilometrekarelik bir alana serpili yaklaşık 40 bin köy olduğunu dile getiren Nusret Kemal, her yönüyle geri kalmışlığı yansıtan ve köylünün yaşamını dramatize eden değerlendirmesinde; *“Köylerin arasında kaya oyuklarına sığınmış insanlardan ibaret olanları, dağ tepesinde kartal yuvasına benzeyenleri, bozkır ortasında köstebek yuvasını andıranları var. Bazıları tabiatın her türlü zulümlerine boyun eğmeye mahkûm ve alışmış, bazıları her türlü medeniyet bağlarından çok uzak.”* demiştir.⁷ Bir başka araştırmacı Abdülkadir ise dönemin resmi yayınlarından *Ülkü* dergisinde yer alan yazısında köy evleri için şu tespiti yapmıştır: *“Bu toprak evlerin ve damların geriden görünüşü yabancı insan üzerinde ve yüreğinde yaptığı ve bıraktığı duygu soğuk ve acıklıdır. Yıkıklık ve ıssızlık duygularını doğurur.”*⁸

Köyler bazı bölgelerde çok seyrek ve dağınık olarak oluşturulmuştur. Bir bölgede sekiz on ev diğer bölgede beş altı ev birleşerek bir muhtarlık adı altında birleştirilmiştir. Köylerin bu durumu sağlık, güvenlik, eğitim alanlarında türlü zorluklar yaratmıştır⁹. Köylerin dağınık olmasında, toprağını biran evvel işlemek için toprağının yakınında ev yapan köylüler ile sürülerini doyurmak için tarlalık ve bahçelik olmayan yerleri tercih eden köylülerin etkisi olmuştur. Bu mecburiyetler karşısında köylü ya küçük köyler kurmaya ya da köylerden vazgeçerek damlar, obalar, huğlar¹⁰ yaparak ağıklarını da köylerden uzak yerlerde meydana getirmeye mecbur olmuştur. Buralarda yaşayanlar hatta büyük sayılabilecek köylerde yaşayanlar bile cahil kalmışlardır¹¹. Bir diğer görüş de köylünün köye gelen her yabancıdan ondan mal ve can istemesinden korktuğu ve bıktığı için köyünü dağ yamaçlarına, derin vadilere ve orman içlerinde kurmayı yeğlediğine ilişkindir¹²; ayrıca yüzyıllar boyunca ortaçağ koşullarında sürekli eşkiyalığın kol gezmesi nedeniyle ulaşımı zor yamaçlarda konuşlanmalarını da göz ardı etmemek gerekir.

Köylünün içinde bulunduğu yaşam koşullarının zorluğunun farkında olan Mustafa Kemal, TBMM’nin üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmasında Cumhuriyet

⁷ Nusret Kemal, “Köy Seferberliğine Doğru”, *Ülkü*, C.1, S.5, Haziran 1933, s. 358.

⁸ Abdülkadir, “Köy ve Köylüler”, *Ülkü*, C.6, S. 35, İkinci kanun 1936, s. 376.

⁹ Abdülkadir, “Köy ve Köylüler”, s. 376-378.

¹⁰ Huğ: “Kulubecik, ufacak ev”, *Redhouse Sözlüğü (Türkçe-İngilizce)*, İstanbul 1988, s. 491. Mehmet Nuri Alpay, *Köy Davamız ve Köyün İç Yüzü*, Ankara 1952, s. 29.

¹¹ Trakyalı Ali Galip, “Köylü”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinciteşrin 1933, s. 327.

¹² Rahmi İnceler, *Köy ve Köylülüğün Davası*, Ankara 1969, s. 89.

Türkiye'sinin öncelikli hedefinin köylünün kalkındırılması olacağını şöyle dile getirmiştir:

“Türkiye'nin sahibi ve efendisi kimdir? (Köylüler Sesleri) Bunun cevabını derhal birlikte verelim. Türkiye'nin gerçek sahibi ve efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. (Şiddetli ve sürekli alkışlar) O halde herkesten çok rahatlık, mutluluk ve varlığa hak kazanan ve buna layık olan köylüdür. (Sürekli alkışlar) Bundan dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti'nin iktisadi siyaseti bu önemli amacın sağlanmasına yöneliktir.

Efendiler, diyebilirim ki, bugünkü felaket ve yoksulluğun tek nedeni, bu gerçeği görmezlikten gelmiş olmamızdır. Gerçekten yedi yüzyıldan beri dünyanın çeşitli yerlerine gönderilerek kanlarını akıttığımız, kemiklerini topraklarında bıraktığımız ve yedi yüzyıldan beri emeklerini ellerinden alıp harcadığımız ve buna karşılık daima haysiyetini kırdığımız ve hor gördüğümüz ve bunca fedakârlık ve iyiliklerine karşı nankörlük, küstahlık ve zorbalıkla uşak durumuna indirmek istediğimiz bu ülkenin gerçek sahiplerinin huzurunda bugün büyük utanç ve saygı ile gerçek durumumuzu alalım (Şiddetli alkışlar).”¹³

Cumhuriyet'in kuruluşuna giden yolda köylünün kalkındırılması konusu aynı zamanda devletin kalkındırılması ile birebir ilişkilendirilmişti. Bu amaç doğrultusunda vakit kaybedilmeksizin köylü politikalarına yönelik çalışmalar başlatıldı.

Daha İzmir İktisat Kongresi yapılırken Hüseyin Rauf Bey'in, 2 Mart 1923 tarihinde Türkiye İktisat Kongresi Başkanı olan Kazım Karabekir Paşa'ya köylerin ıslahı ve yeni kurulacak köylerde dikkate alınması gereken şartlar üzerine değerlendirme yaptığı görülmektedir. Hüseyin Rauf değerlendirmesinde, öncelikle köylerin sağlıklı yaşam şartlarına uygun olması, kurulacak köylerin 50 haneden az olmaması, belli bir plân ve kroki dâhilinde mahalli şartlara uygun olarak inşası, eski yeri gerekli koşulları tutmuyorsa yerinin değiştirilmesi, 50 haneden az ise diğer köyler ile birleştirilmesi gerektiği gibi konulara dikkat çekmiştir¹⁴. Lozan Antlaşması'yla birlikte mübadele kapsamında Anadolu'ya gelen muhacirlerin iskânı meselesi beraberinde köylerin imarı sorununu da gündeme getirmiş ve 13 Ekim 1923'te Mübadele İmar ve İskân

¹³ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006. s. 313-314. *BCA*, Fon Kodu: 490. 1, Yer No: 25.122.2. *Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları*, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yay., Ankara 1987, s. 69. Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007, s. 399. Mehmet Saffet, “Köycülük Nedir?”, *Ülkü*, C.1, S.6, Temmuz 1933, s. 422-423.

¹⁴ *BCA*, Dosya No: 728, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 64.431.8.

Vekâleti'nin oluşturulmasıyla birlikte köy yapımına başlanmıştır. Bu yeni yapılan köylere özellikle nüfus mübadelesiyle birlikte Anadolu'ya gelen muhacirler yerleştirilmiştir. Bu konuda bir örnek teşkil edecek şekilde 1.480.648 lira harcanarak Antalya, Samsun, İzmir, Bilecik, Cebelibereket¹⁵, Mersin, Manisa ve Ankara vilayetlerinde 69 numune köy yapılmıştır. Abdullah Ziya bu yeni oluşturulmuş köyler nedeniyle hükûmetin çabasını takdir ederken köylerin yapımı hususunda; “...*Bütün hüsn-i niyetimize rağmen ben bu işin tam ve kestirme bir görüş ve yapıyla yürüdüğüne kani değilim*” demiştir. Bu konuda Etimesgut'ta yaşlı bir baba ile yaptığı konuşmayı örnek göstermiştir. Abdullah Ziya'nın “*Yeni köyünüzden memnun musunuz ?*” sorusuna ihtiyar, evsiz yurtsuz kalmış bir muhacir olarak kendilerine verilen evlerden ve yeni köylerinden çok memnun olduklarını belirtmiştir. Abdullah Ziya'nın “*Gördüğün kusurlar var mıdır?*” sorusuna, ihtiyar, tarlada çalıştıkları için öncelikli olarak ayaklarını ısıtmak isteyeceklerini ancak evin ocağının çok yüksek olduğunu ve yine ocaklarının kömür ocağı olarak yapılmış olduğunu oysaki kendilerinin odun ve kömürü bulamadıklarını yakacak olarak sadece tezek kullandıklarını dile getirmiştir. Son olarak da ahırın ve bahçelerin çok ufak olması nedeniyle ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamadığını belirtmiştir¹⁶.

Muhacirlerin iskânı için oluşturulmaya başlanan numune köyler girişimi ile birlikte tüm köylerin daha yaşanabilir ve daha modern bir hâle getirilmesi için çalışmalar başlatılmış ve bunun sonucunda 442 sayılı Köy Kanunu 18 Mart 1924 tarihinde kabul edilmiştir¹⁷. 97 madde¹⁸ ve on bölümden oluşan Köy Kanunu'nun ilk bölümünde köyün tanımı

¹⁵ Adana (Osmaniye) (Gavurdağ). Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s. 29.

¹⁶ Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinci teşrin 1933, s. 333-336. Köyün mimarisinin köyün ihtiyacından doğacağını, yapısının da köyün taşı, toprağı ve ağacıyla oluşturulması gerektiğini belirten Abdullah Ziya, “*Köylüye başka diyarlardan yapı malzemesi getirtemezsiniz, ona Ankara'da oturup Erzurum için çizilen bir planı tatbik ettiremezsiniz, ona kasabadaki evleri Cermen ve Rus köylerini taklit ettiremezsiniz*” demiştir. Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, C.1, S.5, Haziran 1933, s. 370. Ayrıca Abdullah Ziya'nın köy projesi için bkz. Abdullah Ziya “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, C.2, S.7, Ağustos 1933, s. 37-41. Selahattin Kandemir de köy evlerinin inşasında köyün tabii ve içtimai şartlarının dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Selahattin Kandemir, “Coğrafya Bakımından Köy”, *Ülkü*, C.3, S.14, Nisan 1934, s. 60.

¹⁷ Fatih Tuğluoğlu, “Erken Cumhuriyet Dönemi Köyleri Kalkındırma ya da İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl.4, S.8, Güz 2008, s. 165. Köy Kanunu Sureti için bkz. *BCA*, Fon Kodu: 51. 0, Yer No: 2.4.9. İzmit'te Köy Kanunu tatbik olunan köylerin listesi için bkz. *BCA*, Fon Kodu: 51. 0, Yer No: 8.66.8.

¹⁸ Köy Kanunu'nun ilk on maddesinin müzakeresi için bkz. *TBMM ZC.*, D.2, C.6, İ.2, 110. İçtima, (24.2.1340), s. 278-312. 11. maddeden 53. maddeye kadar olan kanunun müzakeresi için *TBMM ZC.*,

yapılarak köyler tüzel kişi olarak kabul edilmiştir. Bu kanunla köylerin sınırının nasıl çizileceği en ufak detayına kadar açıklanarak hâlihazırda sıkça görülen sınır kavgalarının önlenmesi amaç edinilmiştir. İkinci bölümde köye ait yapılacak işler, yapılması mecburi işler ve yapılması köylünün isteğine bağlı olan işler olarak iki ayrı kategoride incelenmiştir. Yapılması mecburi olan işler genellikle sağlık ile ilgili olan işlerdir. Bataklıkların kurutulması, suların köye kapalı yoldan getirilmesi, köyün süprüntü ve gübreliğinin köyün dışına çıkarılması gibi işler buna örnek gösterilebilir. İsteğe bağlı olan işler arasında da köyü ağaçlandırmak, orman yetiştirmek, sulama için ark yapmak gibi işler sayılabilir. Üçüncü bölümde imece¹⁹ ve köy parası ile ilgili şartlar belirtilirken dördüncü bölümde köy muhtarının²⁰ ve ihtiyar meclisi azalarının seçilme biçimlerine yer verilmiştir. Beşinci bölümde muhtarın görevi altıncı ve yedinci bölümde ise ihtiyar meclislerinin göreceği davalar ve davaların nasıl görüleceğinin ayrıntılarına değinilmiştir. Sekizinci bölümde köyün korucularının göreceği işler, dokuzuncu bölümde köy imamlarına ilişkin hususlar ve son bölümde de kanunun uygulanmasına yönelik maddeler belirtilmiştir²¹.

Köy Kanunu'nda yer alan şartlar ile aynı zamanda ideal köy tipi de ortaya konulmuştur²². Nüfusu 150'den fazla olan köylerde uygulamaya konulan Köy Kanunu ile 1930'lu yılların başına gelindiğinde birçok köyde olumlu gelişmeler kaydedildiği görülmüştür²³. Ancak genelde Köy Kanunu'nun, nüfusu beş yüz ile bin nüfuslu köylerde başarılı sonuç vermesi, yüz elli ile beş yüz nüfuslu köylerde ise köy bütçe gelirinin ancak muhtar, imam, korucu gibi teşkilatın görevlilerinin masraflarını

D.2, C.7, İ.2, 9. İçtima, (11.3.1340), s. 303-323. 54 ile 94. madde arasının müzakeresi için *TBMM ZC.*, D.2 C.7/1, İ.2, 15. İçtima, (18.3.1340), s. 651-669.

¹⁹ Köyde imece için bkz. Kerim Ömer, "Köyde Toplu Çalışma", *Ülkü*, C.2, Sayı.8, Eylül 1933, s. 159-160.

²⁰ Köyün idaresinde yer alan görevlilerin vazifeleri için bkz. Kerim Ömer, "Bizde Köy Mefhumu ve Köy Kanunu", *Ülkü*, C.1, S. 5, Haziran 1933, s. 365-369.

²¹ Türkan Çetin, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanunu'nun Çıkarılması", *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 45, Yıl. 1994-1995, İzmir 1995, s. 35-39. Köy Kanunu maddeleri için bkz. "Köy Kanunu", *Hâkimiyet-i Milliye*, 26 Aralık 1923. "Köy Kanunu Yeni Teşkilat", *Hâkimiyet-i Milliye*, 17 Aralık 1923.

²² Erken Cumhuriyet Döneminde köy ve köylüye yönelik çalışmalarıyla dikkati çeken Trakya Umumi Müfettişi Kazım Dirik 1937 yılında "İdeal Cumhuriyet Köyü" projesini hazırlamışsa da dönemin şartları gereği uygulanamamıştır. Afet İnan, *Cumhuriyetin Ellinci Yılı İçin Köylerimiz*, Ankara 1978, s. 60. Kazım Dirik'in çalışmaları için bkz. *BCA*, Dosya No:77D37, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 73.477.1. *BCA*, Dosya No:77D56, Fon Kodu: 30.10, Yer No:73.478.6. *BCA*, Dosya No:77D48, Fon Kodu:30.10, Yer No: 73.477.12. *BCA*, Dosya No:77D30, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 72.475.5. *BCA*, Dosya No:77D39, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 73.477.3.

²³ Köy Kanunu'nun uygulanmasıyla köylerde kaydedilen gelişme için bkz. Kadri Kemal, Cumhuriyetten Evvel ve Sonra Köylerimiz, *Ülkü*, C.2, S.10; İkinci teşrin 1933, s. 341-342.

karşılayabilmeye yetmesi bu kanunun başarılı olamadığı gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca Köy Kanunu'nun 11.175 köyde de uygulanmadığı hatırlatılmalıdır²⁴. Köy bütçesinin köy masraflarını bile karşılamadığı bir kısım köyde ise muhtarlık ve koruculuk görevi her sene sıra ile köyden biri tarafından yürütülmüştür²⁵. Yalçın Dağlar “*Siyasette Köycülüğümüz*” adlı eserinde Köy Kanunu'nun hem köyün ihtiyaçlarıyla bünyesine uymamasından hem de bu kanunun tetkiksiz ve nazari yapılmasından ötürü başarılı olamadığını dile getirmiştir²⁶. Eskişehir Mebusu Emin Sazak ise Köy Kanunu'na yönelik sert eleştirisini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Köy salgını son zamanlarda tatbik edilmeye başlandı. Acaba bu parayla köylüye yarar ne iş yapılıyor diye öğrenmek istedim. Evvela bir köy konağı yapılıyor. Köye geldikleri vakit vali kaymakam beyler istirahat etsinler diye. Bundan köylüye bir fayda var mı, hayır. Ondan sonra şehirlerde nerede ıpsız sapsız kopuk kimseler varsa, bunları köy kâtibi yapıyorlar. O hâle geliyor ki müfettişi umumi gelecek diye halk dağa kaçıyor. Yani köy kalkınmıyor, köy dağa kalkıyor. Kalkınma bu şekilde oluyor.”²⁷

Türk köylerine ilişkin çalışma yapan İngiliz Sosyal Antropoloğu Paul Stirling de Köy Kanunu'na ilişkin “*Mart 1924'de yürürlüğe giren Köy Yasası Cumhuriyet Döneminde çıkarılan yasalardan biridir. Birkaç maddesi dışında bu yasa tutarsız ve köyle ilgisi az bir yasadır. Köy örgütüne yasal bir temel oluşturmaktan çok, baba hukukunun egemen olduğu bir yönetici sınıfa sahip köylere göre düzenlenmiş tutum ve davranışların belgesidir*” demiş ve gittiği köylerin hemen hemen tümünde bu kanunun dikkate alınmadığını belirtmiştir²⁸.

Gerçekte Köy Kanunu'na yönelik eleştirilerin bir kısmı da kanunun yanlış uygulamalara mahal vermesinden kaynaklanmıştır. Özellikle Köy Kanunu'nun imece usulüyle yapılması mümkün olmayan işleri için köylüden toplanan salma adı verilen vergi bu eleştirilerin hedefi olmuştur. Köy heyetlerinin, tarlası çifti çubuğu olmayan köylülere hali vakti yerinde olanlardan daha fazla salma miktarı belirlemesi ve yine salma

²⁴ Çetin, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanunu'nun Çıkarılması”, s. 43-44.

²⁵ İzzettin Çağpar, *Köyde Hakiki Reform ve İdeal Köycülük*, Samsun 1949, s. 33.

²⁶ Yalçın Dağlar, *Siyasette Köycülüğümüz*, İstanbul 1954, s. 30. Dağlar aynı eserinde konu ile ilgili şu anısını anlatır: “Çubuğun bir saatlik mesafesindeki Ağullık köyündeyim. Sene 1933. Bir sabah köylülerin sokaktaki gübrelerin üzerini toprakla kapatmaya çalıştıklarını gördüm. Muhtar telaşlı, ne olduğunu sordum. Kaymakam gelecekmiş. Bu maskeleye bir göz boyacılığından ibaretti.” Dağlar, *Siyasette Köycülüğümüz*, s. 48.

²⁷ Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, 1987, s. 186.

²⁸ Paul Stirling, “Türk Köyü”, (Çev. Oğuz Aktan), *Ulusal Kültür*, Ekim 1978, s. 220.

paralarının usulüne uygun olmayan şekilde kullanılması gibi yolsuzluklar birçok tenkite yol açmıştır²⁹. Refik Şevket İnce de Köy Kanunu'na ilişkin şunları söylemiştir:

“...Ben öyle köyler gördüm ki Köy Kanunu mucibince yapmakla mükellef olduğu işlerden maada nüfus başına 25-30 lira kadar salma vermektedir. Köy yolu diye Köy Kanunu'nun tarif ettiği hudut haricinde olarak yaptırılmış olan yolların bazılarının şoselere muadil (eşdeğer) olduğunu gören arkadaşlarımız çoktur. Nafia Vekâleti köylüden istifade ediniz diye tamimler yaparsa, Sıhhat Vekâleti sıhhat korucuları için köylüden para alınız derse, Dâhiliye Vekâleti basın için köylüler şunu yapsın derse, falan gazetelere abone olmak için kaymakam tarafından tazyik edilirse, bu şerait dâhilinde köy bütçesi köylünün tahammül edemeyeceği bir hâle gelir.”³⁰

Yine Köy Kanunu'nun başarısız olmasında; dünya ekonomik bunalımının, köy halkının cahil olması nedeniyle bu kanunu tam anlamıyla idrak edememiş olmasının, Köy Kanunu'nun uygulanmasıyla kendi egemenlik alanlarının daralacağına inanan köy ağalarının engellemelerinin ve bunun yanı sıra maddi anlamda ve bedenen Köy Kanunu'nun köylüye dayanması etkili olmuştur³¹.

Köy Kanunu köye ve köylüye yönelik büyük bir değişim projesi olarak büyük heyecanla kabul edilmiş olmakla birlikte maalesef baştaki olumlu hava aynı ölçüde devam ettirilememiştir. Köylerin daha yaşanabilir yerler olmasını sağlamak amacıyla kabul edilen Köy Kanunu'nun köy teşkilatı bakımından getirdiği birtakım kazançlar devamlı olmakla birlikte diğer alanlardaki uygulamalarının sonu gelmemiştir. Köy Kanunu'nun uygulanmasıyla kısmi bir başarı yakalanmışsa da özellikle kanunun uygulanmasında köylüye hem bedenen hem de madden yüklenilmesi zaten hayli zor şartlarda yaşayan köylü için bir külfet olmaktan öteye gitmemiştir.

4.2 Tarım Politikası

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ziraat ve sanayi, memleketin iktisadi karakterini belirlemede büyük bir dava olmuştur. Türkiye'nin bir ziraat memleketi olmasını sanayileşmesine engel görenlerle, sanayileşen Türkiye'nin ziraatını ihmal etmek

²⁹ Salim Gündoğan, *Köycülük ve Köy Davası Hakkında Bir Etüt*, Aydın 1944, s. 20-24.

³⁰ Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, s. 186.

³¹ Türkan Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1997, s. 27-28.

durumunda kalabileceğini sananlar fikirlerini savunmuşlardır³². Oysaki görünen gerçek ziraatın gelişmeden sanayinin de gelişemeyeceğidir. Vedat Nedim Tör'ün şu sözleri bu görüşü desteklemektedir: “Cum(h)urluk Türkiye'sinde, köy ulusal ekonomimizin temelidir. Kurduğumuz sanayi, ilk maddelerini köyden isteyecek, fabrikaların barındıracağı işgücü köy ürünlerimizle beslenecek, büyüyen ve demiryolu ile birbirlerine bağlanan şehirlerimiz köyden daha çok yiyecek çekecek, dış pazarlar köy ürünlerimizden daha çok özen bekleyecek, yükümleri artan ulus köyden daha çok gelir arayacak(tır)...”³³.

Yeni kurulan devletin kalkınması için sarf edilen ekonomik arayışların bir sonucu olarak öncelikle 17 Şubat 1923 tarihinde 1135 delegenin katılımıyla İzmir İktisat Kongresi toplanmıştır. Bu kongrede “Misak-ı İktisadi”³⁴ kabul edilmiştir. Kongreye katılan çiftçi, sanayici, tüccar, işçi sınıfları görüşlerini sunmuşlar ve zaman zaman da tartışmışlardır. Çiftçi grubu kongrede Aşar Vergisi'nin kaldırılması, tütün ekimi ve ticaretinin serbest bırakılması, rejinin kaldırılması, tarımsal kredilerin düzene sokulması, Yol Vergisi gelirlerinin şose yapımına harcanması, orman köyleri ile ilgilenilmesi, hayvan hastalıkları ile mücadelenin hızlandırılması, göllerde balık yetiştirilmesi, tamirat atölyelerinin kurulması, tarım alet ve makinelerinde standartlaşmaya gidilmesi, pratik tarım derslerinin okullara konulması ile yüksek öğrenim öğrencilerinin belirli süre içinde köylere gönderilmesi kararını almıştır³⁵.

İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar daha sonraki dönemde etkisini göstermiş, devletin en büyük gelir kaynaklarından olan, köylünün üzerinde ağır bir yük oluşturan Aşar Vergisi kaldırılmıştır³⁶. Aşar adı verilen bu vergi ile hasattan sonra ürünün % 10'u üretim masrafları hesaba katılmadan aynen alınıyordu. 1924 yılında 153 milyon lira

³² “Cumhuriyet ve Ziraat”, *Ziraat Dergisi*, Yıl. IV, S. 44-45, Birinci teşrin 1943, s. 2.

³³ Tuğluoğlu, “Erken Cumhuriyet Dönemi Köyleri Kalkındırma ya da İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi”, s. 166-167.

³⁴ Misak-ı İktisadi için bkz. Gündüz Ökçün, “İzmir İktisat Kongresi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, s.1062.

³⁵ İ. Ceyhan Koç, “İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.1, Mayıs 2000, s. 152-154.

³⁶ Hamdullah Suphi Cumhuriyet'in ilanından hemen sonra köylerde dolaşırken tesadüf ettiği bir köylüye şu suali sorar: “Bugünkü hükümet, vergi memuru, jandarması, mahkemesi ve diğer adamlarıyla senin için eskisinden daha iyi midir, daha kötü müdür?” Bu suale asırlarca ihmale uğramış köylü şöyle cevap vermiştir: “Abdülhamit zamanında bize paşalar ver dediler verdik, öl dediler öldük. Bunlar da gitti yerine siz geldiniz. Siz de ver dediniz verdik, öl dediniz öldük. Şimdi merakla bekliyoruz. Bize ne zaman al diyeceksiniz.”, M. İskender Öztunalı, “Köye Doğru”, *Yeni Asır*, 5 Kasım 1951.

olan devlet gelirlerinin 27,5 milyon lirası Aşar Vergisi'nden karşılanmıştır. Buna rağmen İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar uyarınca 17 Şubat 1925 tarihinde 522 sayılı kanunla Aşar Vergisi kaldırılmıştır³⁷. Başvekil Fethi Okyar bu verginin kaldırılmasına ilişkin yapılan müzakerede köylü ile ilgili şu yorumu yapmıştır: *“Köylülerimiz zengin olmamıştır. Ziraat ilerleyememiştir. Köylü zengin olmazsa ziraat ilerleyemezse o memlekette başka türlü ümran tasavvur etmek (bir gelişme düşünmek) mümkün müdür? Ümrana vasıl olmak (erişmek) için bir derecede köylüyü zengin etmek lazım gelir. Arazimiz verimlidir. O halde sebebi nedir ki köylü tohumluğunu temin edemeyecek bir hayatı ziraiye takip ediyor.”*³⁸

Fethi Okyar, Aşar Vergisi'nin kaldırılmasına ilişkin yaptığı bu değerlendirme ile aslında tarım alanında yaşanan sorunlara da bir noktada temas etmiştir. Köylünün arazisi verimli ise sorun nereden kaynaklanmaktadır? Devlet bu dönemde tarımsal kredileri artırma ve yeni krediler verme yoluna gitmiştir. 1924 yılında Ziraat Bankası'nın sermayesi artırılmış böylece kredi verme olanağı genişletilmiştir. Yine tarım eğitimine de önem verilmiş ve tarım uzmanı yetiştirmek için 1928 yılında Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü kurulmuş³⁹, 1929 yılında da *“Zirai Kredi Kooperatifleri”* adı ile bir kanun çıkartılmıştır. 1928 yılında 26 milyon olan tarım kredileri 1936'da 35 milyon lirayı bulmuştur. Bununla birlikte yeni makineler getirtilerek modern tarım teşvik edilmiştir⁴⁰. Reşat Aktan'ın *“Birinci Zirai Makineleşme Hareketi”* adını verdiği bu dönemde çiftçinin bu yeni alet ve makineleri kullanabilmesi için Ziraat Bankası kredi kolaylıkları sağlamıştır⁴¹; ayrıca tarım makinelerinde kullanılacak akaryakıt için

³⁷ Koç, “İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, s. 160. Ayrıca Aşar Vergisi'nin kaldırılışına ilişkin bkz. Kenan Kırkpınar, “Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, İzmir 1991, s. 105-125. Raşit Gökdemir, “Eski Osmanlı Devletinin Mali Ahvali, Bütçeleri, Hesapları”, *Yeni Türk*, S.57, Eylül 1937, s. 1108., Köylünün aşar mültezimlerinden çektiklerini Trakyalı Ali Galip şöyle dile getirmiştir. *“...Bilhassa “Göğeri” denilen yeşil mahsul üzerinden tahminle ve takdirle alınan aşar, köylerden bağların ve meyveliklerin sökülmesini intaç edecek kadar derin zararlar yapmıştır. Bugün belki birer zümrüdüñ yeşillikler içinde görmeğe muvaffak olmuş bulunmamız lazım gelen Anadolu köylerinde tek bir ağaç, tek bir bağ kütüğü kalmamıştır. Mültezimden kurtulmak için varını yoğunu satıp yurdunu bırakan aileler az değildir.”* Trakyalı Ali Galip, “Köylü”, s. 329.

³⁸ Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, s. 157.

³⁹ Koç, “İzmir İktisat Kongresi'nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, s. 161.

⁴⁰ 1924 ile 1929 arası dönemde tırpan, orak, pulluk ve diğer ziraat makinelerinin ithalatı için bkz. Esad Ahmet Bozkaya, “Türkiye'nin Zirai Kalkınmasında Ziraat Alet ve Makinelerin Rolü ve Bugünkü Durumu”, *Ülkü*, C.15, S. 88, Haziran 1940, s. 364. 1930 ile 1940 yılları arası ziraat alet ve makinelerin ithalatı için bkz. “Memleketimizde Ne Kadar Ziraat Alet ve Makineleri Var?”, *Köye Doğru*, C.3, S.63, 1 Şubat 1943, s. 11-12.

⁴¹ “Köylü ve Ziraat Bankası”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinci teşrin 1933, s. 315-318.

vergilendirme yapılmamış ve bu aletleri kullanabilecek ve tamirini yapabilecek personel yetiştirmek için girişimde bulunulmuştur⁴². Atatürk Türk çiftçisine örnek model olarak da yön vermek istemiştir. Ankara'da Orman Çiftliği, Yalova'da Millet ve Baltacı Çiftlikleri gibi Silifke, Dört Yol ve Tarsus'ta örnek çiftlikler kuran Atatürk, traktöre binerek tarım yapmış, Tarım Kooperatifleri'nin kurulmasını teşvik etmiştir⁴³.

Görüldüğü üzere tarımın gelişmesine yönelik birçok girişimde bulunulmuştur; ancak sonuç çiftçi için çok tatmin edici olmamıştır. Devlet, Aşar Vergisi'nin kaldırılmasından kaynaklanan bütçe açığını telafi edebilmek için sanayi sektörünün vergisini artırmış ve Arazi Vergisi'ni de iki buçuk kat yükseltmiştir. Bir rahatlama beklentisi içinde olan çiftçinin bu koşullarda durumunda bir değişiklik olmamıştır⁴⁴. Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla ilk aşamada mültezimin devre dışı bırakıldığı düşünülse de eski mültezimler, tüccar, aracı ve tefeci olarak köylü üzerindeki denetimlerini sürdürmeye devam etmişlerdir⁴⁵.

1924 yılında köylünün tohum vb. her türlü ihtiyacını karşılayabilmesi için Ziraat Bankası'nın verdiği krediler artırılmaya çalışılmış ancak bankanın bu krediyi çiftçiye vermek için teminat istemesi, o günkü şartlar altında böyle bir teminatı sağlamaya imkânı olmayan çiftçiye zor durumda bırakmıştır. Köylünün vaziyeti bu halde iken esnaf ve tüccar % 10 faizle bankadan kredi almakta ve aldığı bu krediyi % 80 ve daha üstü faizle çiftçiye vermektedir. Bu koşullarda Türk çiftçisi tefecilerin⁴⁶ güç ve insafına terk edilmiştir. Yine 1924 yılında Ziraat Bankası bir anonim şirket hâline dönüştürülmüş ve çiftçinin malı yapılmıştır. Fakat şirketin esnaf ve tüccar ağırlıklı idare

⁴² Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984, s. 479-480. *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, (Yay. Kurulu: Hasan Ersel ve diğerleri), C.1, Yapı Kredi Yayınları, s. 68.

⁴³ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 371-372.

⁴⁴ Rıfat Önsoy, "Atatürk'ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı II*, Atam Yayınları, Ankara 2005, s. 138.

⁴⁵ Ağaların köy halkı üzerindeki baskısı için bkz. Nusret Köymen, "Köycülük Programına Giriş", *Ülkü*, C.5, S.26, Nisan 1935, s. 135-136. Hilmi, "Köyümde Gördüklerim", *Ülkü*, C.7, S.37, Mart 1936, s. 58.

⁴⁶ Bir yabancı gözlemci bu konuya ilişkin şunları söylemiştir: "Tarımın iki ana düşmanı, çoğu kez aynı kişide birleşen tefeci ve kasaba eşrafıdır... Köylü çoğunlukla bütün yıl kendine yetecek kadar hububat üretemez... Kötü hasat durumunda, açlıktan ölmek için maddi gereksinime gerek duyar. Adeta hiç şaşmaz bir biçimde her ekim mevsiminin başında gerekli tohum ve aletlerden yoksundur. Her defasında toprağını veya genellikle yüzde 35, yüzde 40 arasında fahiş faizle gelecek hasadını ipotek ettirdiği civar eşrafa başvurur. Sonuçta, borçlarını nadiren ödeyebilecek durumda olduğundan tüm bağımsız görünümünü kaybederek zengin komşusunun toprağında işçi olur. Böylece eğilim bağımsız köylülüğün kaybolması yönündedir." Oya Köymen, "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 4.

meclisi üyeleri uygulamada banka kredilerini büyük toprak sahiplerinin hizmetine sunmuştur. O günlerde Ziraat Bankası'nın Türk müdür yardımcısı olan Cemal Hüsnü Taray bir süre sonra istifa etmek durumunda kalmıştır. Taray konuyla ilgili görüşlerini şöyle ifade etmiştir.

“Daha Kurtuluş Savaşı yıllarında Ziraat Bankası'nı köylüye yöneltmek istedik. Kredi çeşitlerini ve miktarını artırdık. Kooperatifler üzerinde durduk. Ben o zaman Ziraat Bankası'nın başındaydım. Bir de idare heyeti seçildi. İdare Heyeti isim yapmış, emniyetli namuslu insanlardan kurulu diye seviniyordu(k); fakat işe başladıklarının dördüncü günü ‘filan adamı Konya’ya müdür tayin edelim, köylüyü bırakıp tüccara kredi açalım’ demeye başladılar. Taleplerinde başarıya da ulaştılar. Bana istifa etmek düştü. Hamiyetli [üstlendiği görevi namusuyla yapan] adamlardı güya eşraftandılar.”⁴⁷

Cemal Hüsnü Taray'ın görüşleriyle paralel bir diğer görüşü de İsmail Hüsrev ileri sürmüştür. Hüsrev, Ziraat Bankası'nın kurduğu kredi kooperatiflerinin köylüye çok faydalı olmadığını ifade etmiştir. Ekserisinin meclis idarelerine “*murabahacılar*” ve “*mutavassıt*” tüccarların girdiğini bu kişilerin de kooperatifleri kendi menfaatleri lehine kullandıklarını belirten Hüsrev, köylünün aldığı krediyi meclis idare azası olan murabahacıya borcuna karşılık verdiğini bu nedenle de kooperatiflerin çoğunluğunun murabahacıların teşkilatı haline geldiğini dile getirmiştir⁴⁸.

1923 ile 1929 yılları arasında tarımda nispi bir gelişme görülmekle birlikte istenilen ölçüde gelişmenin olamamasının en önemli nedenlerinden biri olarak doğu'da hüküm süren derebeylik düzeni⁴⁹ gösterilebilir. Bu dönemde Orta ve Batı Anadolu'da ise ortakçılığın yaygın olduğu anlaşılmaktadır. Ortakçılık ziraat tekniğinin gelişmesine de engel olmuştur; çünkü toprak sahibi ucuz ortakçı emeği varken o günün şartları açısından kullanılması daha pahalıya mal olacak makineleri kullanmayı yersiz olarak

⁴⁷ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 377- 378.

⁴⁸ İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1934, s. 150. 1938 yıllara gelindiğinde bile köylünün durumunun değişmediği İ. Hakkı Tonguç'un şu sözlerinden anlaşılmaktadır. “*Muhtelif sebeplerle normal kredi müesseselerinden faydalanamayan köylü normal bir şekilde borçlanarak kendi kendini emicilere teslim etmektedir. Bu tarzdaki borçlanmadan torunu bile kurtulamamaktadır.*” İ. Hakkı Tonguç, “Köy Eğitimi Meselesi”, *Ülkü*, C.11, S.65, Temmuz 1938, s. 441.

⁴⁹ İsmail Hüsrev Türkiye Köy İktisadiyatında 1-Derebeylik Mülkiyeti, 2-Toprak Ağalığı, 3-Kapitalist İşletmeler yahut Kapitalist Çiftlik İşletmesi, 4-Küçük Toprak Mülkiyeti'nden oluşan başlıca dört mülkiyet şekli olduğunu belirtmiştir. İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s. 193. İdris Küçükömer de bu dönemde tarımda istenen gelişmenin sağlanamamasının nedenlerinden biri olarak ilkel tarım kesiminde görülen derebeylik benzeri düzenin tasfiye edilememiş olmasını göstermiştir. İdris Küçükömer, *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul 2007, s. 151-152.

görmüştür⁵⁰. 1927 tarım sayımı sonuçlarına göre Türkiye’de bulunan tarım makineleri sayısının 15.711’e ulaştığı bunun 2000 kadarının da traktör olduğu belirtilmekle birlikte tarımda makineleşme hareketi 1929 dünya ekonomik buhranı ile kesintiye uğramıştır. Çünkü tarım ürünlerinin fiyatı düşerken akaryakıt vergi bağışıklığının kaldırılması nedeniyle köylünün yoksul düşmesi ve satın alma gücünün azalması sonucu eldeki makineler de kullanılmaz olmuşlar bir kenara atılmışlardır⁵¹.

Şevket Reşit Hatipoğlu “*Makine Maşatlığı [Mezarlığı]*” başlıklı yazısında ziraatın bir gün tabii ki makineleşeceğini ancak ziraatımızda daha elde edilen ürünün değerinde satılamadığı ve çiftçinin pazarda ürününü satmak için yer dahi bulamadığı bu zamanın makineleşme için henüz uygun bir zaman olmadığını dile getirmiştir. Bu durumun köylüdeki yansımından örnek veren Hatipoğlu, Karaman’da kırılan makinesini avlusunun köşesine çeken bir çiftçinin içinde bulunduğu bu vaziyet karşısında kendini tutamayıp elindeki kazmasıyla makinesini param parça ettiğini belirtmiştir⁵². Sıtkı Yırcalı da Yurt ve Dünya dergisinde yayınlanan makalesinde Meşrutiyetle birlikte az da olsa başlayan, Cumhuriyet döneminde teşkilatlanıp hız kazanan aynı yardımlardan pulluk dağıtımının tamir imkânsızlığından, tohum ve damızlıkların ise iptidai ekim ve çayır vaziyeti nedeniyle iki üç sene içinde ilk tohumun dejenere olması sonucunda istenen neticeyi veremediğini dile getirmiştir⁵³. Edindiği tecrübeler sonucudur ki Hatipoğlu, Türkiye ziraatını önce yarayışlı, basit aletlerle teçhiz etmek gerektiğini belirtmiş sonraki aşamada ise makinelerin devreye girmesi gerektiği üzerinde önemle durmuştur⁵⁴.

⁵⁰ İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s. 185-191. Ayrıca bkz. Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 481-482.

⁵¹ Muzaffer Sencer, *Türkiye’de Köylülüğün Maddi Temelleri*, Ant Yayınları, İstanbul 1971, s. 116

⁵² Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ziraat Âleminde Vakıalar ve Düşünceler*, Dönüm Neşriyat, Ankara 1939, s. 88-90. Bu dönemde köylünün bir çift öküzü sahip olmak için gösterdiği çaba için bkz. Yalçın, “Köylünün Çift Hayvanlarının Haczedilmesi”, *Ülkü*, C.4, s.19, Eylül 1934, s. 76.

⁵³ Sıtkı Yırcalı, “Büyük Köye Doğru”, *Yurt ve Dünya*, S.2, Şubat 1941, s. 8.

⁵⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi”, *Dönüm*, Yıl. 5, S.1, Birinci teşrin 1939, s. 7. Hatipoğlu’nun görüşlerine katılan Şeyda Ziya da köylünün bu dönemde makineleşmekten daha çok yeni ziraat aletlerine ihtiyacı olduğunu belirtmiştir. Şeyda Ziya, “Bizde Ziraat Aletleri Meselesi”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 200. Hatipoğlu’nun bir diğer eleştirisi teknik ihtisas elemanı eksikliğine olmuştur. Çiftçiye yol gösterecek ve ziraatın gelişmesini sağlayacak teknik ihtisas işleri konusunda eğitim almış kişilerin az sayıda olmasını ve yeterli işlevi gösterecek eğitimden yoksun olmalarını eleştirmiştir. Şevket Raşit Hatipoğlu, *Ziraatımızda Teknik İhtisas*, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 197. Ayrıca bkz. Şevket Raşit Hatipoğlu, “Ziraatımızın Üç Meselesi”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 239.

1929 dünya ekonomik bunalımının köylü üzerindeki etkisi bununla da kalmamış kendi işletmesini kurmak için borca girmiş olan köylülerin büyük kısmı gelirlerindeki azalma sonucu borçlarını ödeyemeyip geleneksel kredi kaynağı olan ağalar ile tefecilerin eline düşmüşlerdir. Tarım fiyatlarının yüksek olduğu dönemlerde devletin aldığı toprak ve hayvan vergilerinin ödemesinde zorlanılmazken fiyatlardaki keskin düşüş köylüleri ya hayvanlarını satmak zorunda bırakmış ya da ortakçılığı yeniden gündeme getirmiştir⁵⁵.

5 Ocak 1931'de Ankara'da Ziraat Kongresi toplanarak istihsal şartları, zirai kredi, zirai vergiler, zirai teşekküller gibi toplam 15 madde üzerinde durulmuş⁵⁶, 1930'lu yıllarda köy ve tarım alanında neden istenildiği kadar yol alınamadığı, başarılı olunamadığı sorusuna cevap aranmıştır. Oysaki sanayide belli ölçüde başarı elde edilmiştir. İşte bu noktadan hareket eden hükûmet ilk olarak köye toprak dağıtarak işe başlayacaklarını göstermiştir. Keza Cumhuriyet'in ilk yıllarında topraksız köylüye toprak dağıtma konusunda başlatılan ilk teşebbüste büyük çiftçilerin topraklarına dokunulmamıştır⁵⁷.

1935 CHP Kurultayı'nda Parti Genel Sekreteri Recep Peker köylünün topraklandırılması işinin parti programında yer aldığı haberini vermiştir. Ancak bu topraklandırmanın sadece hazine arazisinden yapılacak bir dağıtım olmayıp özel mülkteki arazilerden yapılacak bir dağıtımı da içerdiğinin altını çizmiştir. Bunun içinde 1924 Anayasası'yla tam güvence altına alınan toprak mülkiyeti ile ilgili maddede değişiklik yapılması şarttır. 1937 yılı Şubat ayında söz konusu değişiklik gerçekleştirilmiştir⁵⁸. 1936 yılının son günlerinde Başbakan İnönü uygulayacakları tarım stratejisi ile ilgili şu bilgileri vermiştir:

⁵⁵ Çağlar Keyder, "Türk Tarımında Küçük Köylü Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı", *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara 1983, s. 238-239.

⁵⁶ *İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, C.1, Ankara 1931, s. VIII. Ziraat Kongresinde çiftçinin satın aldığı hasat ve harman makineleri ile traktörlerin tamiri konusu da gündeme getirilmiştir. Bu nedenle makinist mekteplerinin açılması ile firma ve acentelerin teşkilatlandırılmasının gerekliliği üzerinde durulmuştur. Esat Ahmet ve Reşat Rakım, "Memleketimizde Ziraat Alet ve Makineleri", *İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, C.1, s. 1314-1323.

⁵⁷ Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, s. 158. Cumhuriyetin ilk yıllarında tarıma dayanan Türkiye'nin en önemli sorununun toprak yetersizliği olmayıp bunun yanında işgücünün de eksik olduğunu dile getiren Feroz Ahmad, 1923'te yeni devletin sınırları içerisindeki nüfusun yaklaşık olarak % 20 oranında azaldığını belirtmiştir. Bu durumda yapılacak olan toprak dağıtımının toprak ağalarının elindeki işgücü miktarını etkileyeceği şüphesizdir. Böylece toprak ağaları işgücüne daha yüksek ücret ödemek zorunda kalacakları gibi toprakların kiralalarının düşeceği endişesi ile toprak reformuna karşı çıkmışlardır. Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006, s. 93-94.

⁵⁸ Mustafa Kemal 1 Kasım 1923'te TBMM'nin beşinci dönem üçüncü toplantı yılını açarken yaptığı konuşmada memleketin ziraatının kalkınması için ciddi çalışmalara dayalı bir ziraat siyaseti tespit

“Sanayide hem istihsal (üretim), hem gelir arttığı halde ziraatta istihsal artmamıştır. Hâlbuki ziraatın artma devresine girmesi, sanayinin ilerlemesi ve müdafaa (savunma) kuvvetlerinin artması içinde en sağlam yol ve başlıca şarttır. Şimdiye kadar şimendifer ve sanayi işlerinde olduğu gibi 1937’den itibaren ziraatımızı ve çiftçilerimizi kalkındırmak için mühim paralar tahsis edeceğiz (ayıracağız). Planlı ve iştirakli (katılımlı) bir çalışma devresine girmek lazımdır. Düşündüğümüz ilk plan 1000 zirai kombina üzerine tesis olunacak ve dört senelik bir tecrübeye göre temin ve teksir olunacaktır (geliştirilecektir). Bu sistemin remzi (simgesi) yeni usul ve yeni alet olacaktır. Bir toprak en çok mahsulünü yalnız bir vaziyette verir. Bu vaziyette o toprağın işleyen malı olmasıdır. Yurdumuzda topraksız çiftçinin sayısı her tasavvurun (düşünölebilenin) üstündedir. Hiçbir vakit, hiçbir adamın malını cebren zapt etmek (zorla almak) fikrinde değiliz. Fakat hiçbir surette köylüyü ilelebet topraksız kalmaya mahkûm eden dar çerçeve içinde bırakmaya razı olamayız”.⁵⁹

Anlaşıldığı üzere dünya ekonomik bunalımıyla birlikte içine düşölen çıkmazdan kurtulabilmek için devlet ekonomi politikası olarak devletçiliğı uygulamaya sokmuş ve böylece tarım politikalarında daha etkin rol almaya başlamıştır. 1937 yılında Tarım Bakanlığı’na bağı makine kombinaları kurulmuştur. Böylece özel çiftçilere makine araç ve gereçleri kiralanabilecektir. Aynı yıl ithal edilen traktör ve tarım makineleri birkaç noktada oluşturulan makine parklarına tahsis edilmiştir. Ancak bu makine kombinalarından daha çok büyük çiftçiler yararlanmıştır. II. Dünya Savaşı yıllarında ise tahıl üreten devlet çiftlikleri emrine verilmiş, böylece özel çiftçilere yönelik bu uygulama sona ermiştir. 1938 yılında kurulan Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu tarımsal bazı etkinliklerin yanı sıra yılda birkaç bin demir pulluk ve çeşitli tarım aletleri ya bazı atölyeleri işletmeye başlamıştır⁶⁰. Yine 1938 yılında Toprak Mahsulleri Ofisi kurulmuştur⁶¹.

Tüm bu çabalar kısmen bir gelişme kaydedilmesine yol açmışsa da istenen başarının yakalanmasına yetmemiştir. 1937’de Manisa Mebusu Hikmet Bayur tarım alanında

etmenin gerekliliğini belirtmiş ve devamında da bu siyasetin içinde yer alacak olan çiftçinin topraklandırılması hususuna şöyle değinmiştir: “...Bir kez, memlekette topraksız çiftçi bırakılmamalıdır. Bundan daha önemli olan ise, bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın, hiçbir nedenle ve hiçbir şekilde bölünemez bir nitelik almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğinin, arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak derecesine göre sınırlandırılması gereklidir”. Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 849.

⁵⁹ Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, s. 174-177.

⁶⁰ Yahya Sezai Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982, s. 374-375.

⁶¹ Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, s. 174

yapılan çalışmaları şöyle özetlemiştir. “Bugün Türk köylüsü, Avrupa’nın en az istihlak ve istihsal eden tüketen ve üreten köylüsüdür. Cumhuriyetin 14. senesindeyiz. Samimi söylersek, köylünün yükselmesi için ciddi bir şey yapılmış değildir. Memleketimizde sanayi yolu bulunmuştur. Bu yoldan gideceğiz ve muvaffak olacağız. Fakat köylünün kalkınması işinde daha ılgırı bulamadık...”⁶²

Cumhuriyetin ilk yıllarında ana prensipleri belli, nasıl uygulanacağı açıklığa kavuşturulmuş düzenli bir tarım siyaseti uygulanmamıştır⁶³. Genel olarak değerlendirildiğinde devlet, 1923-1939 yılları arasında köylünün kalkındırılmasına ve tarımın geliştirilmesine yönelik birçok girişim başlatmış ise de tüm bu girişim ve çabalar köylünün üretim ve hayat standartlarında istenen dönüşümü sağlamaya yetmemiştir.

4.3. Eğitim Politikası:

Cumhuriyet daha ilan edilmeden Sakarya Savaşı’ndan kısa bir süre önce 16-21 Temmuz 1921 tarihleri arasında Ankara’da Milli Eğitim Kongresi toplanmış ve burada Mustafa Kemal, ülkenin kalkındırılması hususunda eğitimin vazgeçilmez önemine dikkat çekmiştir.⁶⁴ 1 Mart 1922 tarihinde yaptığı konuşmada da “...Demiştin ki, bu memleketin gerçek sahibi ve sosyal yapımızın ana unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki bugüne kadar eğitim nurundan yoksun bırakılmıştır. Bundan dolayı, bizim uygulayacağımız eğitim siyasetinin temeli ilk önce var olan cehaleti yok etmektir...”⁶⁵ diyerek köylünün içinde bulunduğu durumu bir nevi özetlemiştir. Bu sözlerden anlaşılacağı üzere Cumhuriyet’in ilk yıllarında köylünün içinde bulunduğu bu cehaletten kurtarılması ve yeni bilgilerle donatılması için birtakım teşebbüslerde bulunulmuştur. 1924 yılında ülkede 479 medrese ile 1800 medrese öğrencisi bulunmaktadır. Öğrencilerin yaklaşık 600 kadarının gerçek öğrenci olarak düşünüldüğü bu medreseler Şer’iye ve Evkâf Nezareti tarafından yönetilmektedir. 3 Mart 1924’de bu nezaret lağvedilmiş ve Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edilmiştir. Böylece medrese

⁶² Kuruç, Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi, s. 185.

⁶³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950*, C. II, Remzi Kitabevi, 2000, s. 318.

⁶⁴ Sudi Bülbul, “Eğitim Planlaması ve Harcamaları”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983. Ayrıca 1921 Eğitim Kongresi için bkz. Yahya Akyüz, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 89-103.

⁶⁵ *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, s. 318. Yılmaz Göksoy, “Atatürk ve Türk Köylüsü Devrimlerin Köye Yansması”, *IX. Türk Tarih Kongresi*, 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler, C.III, Ankara 1989, s. 1786.

mektepe ikiliği ortadan kaldırılmış ve bütün eğitim kurumları Milli Eğitim Bakanlığı'nın sorumluluğu altında toplanmıřtır⁶⁶. 22 Mart 1926 tarihli ve 789 Sayılı "Maarif Teşkilatına Dair Kanun" ile Türk Milli Eğitim rgtnn yeni yapısı ve özellikleri belirlenmiştir. 789 sayılı bu yasaya göre ilköğretim okulu

- 1-şehir ve Kasaba Gündüz,
- 2-şehir ve Kasaba, Yatı,
- 3-Köy Gündüz,
- 4-Köy Yatı Okulları olarak belirlenmiştir.

Bu dönemde ilkokulların süresi beş yıl ise de bu kanunla köy ilkokullarının eğitim süresi için üç yıllık öğretimin yeterli olduğuna karar verilmiřtir⁶⁷. Köy ilkokullarının üç senelik olmasına zaman zaman eleştiri yöneltilmiş, köy çocuğunun üç senelik okuma sürecinde bir şeyler öğrendiği ancak arkası gelmediği için bildiklerini de unuttuğu dile getirilmiřtir⁶⁸. Bu eleştiri ancak 17-29 Temmuz 1939 tarihleri arasında Birinci Milli Eğitim şurası'nda karşılık bulmuş ve bir ğretmen tarafından yönetilen üç sınıflı köy okullarının beş yıla çıkarılmasına karar verilmiştir. Bu karar 1939/1940 yılından itibaren uygulamaya konulmuřtur⁶⁹.

Köylerde görülen bir diğer sorun ise ğretmen yetersizliğidir. Öğretmen yetiştirme konusu ele alınırken iki noktadan hareket edilmiştir. Birincisi yetiştirilecek öğretmenler köyü cehaletten kurtaracak vasıflar taşımalı, ikincisi de yeter sayıda olmalıdır. Bu dönemde Türkiye'ye gelen Amerikalı Pedagog John Dewey'nin⁷⁰ tavsiyelerinin de etkisiyle 789 Sayılı Maarif Teşkilat Kanunu ile iki tip ğretmen okulu oluşturulmuştur.

⁶⁶ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, s. 661.

⁶⁷ *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 40-41. Köy mektebinin köy hayatına ilişkin vazgeçilmez bir öneme sahip olduğunu dile getiren Hıfzırrahman Raşit ymen ilk mektebin halk mektebi olarak da algılanabileceğini belirtmiştir. Hıfzırrahman Raşit ymen, "Köy Mektebi ve Köy Muallimi", *lk*, C.4, S. 24, şubat 1935, s. 416.

⁶⁸ Abdülkadir, "Köy ve Köylüler", s. 383. Hilmi A Malik, "Köyde Mektep", *lk*, C.1, S.6, Temmuz 1933, s. 481-483. Alpay, *Köy Davamız ve Köyün İ Yüzü*, s. 109. Köy ilkokullarıyla ilgili bir diğer eleştiri de çocukların okula başlama yaşı ile ilgilidir. Yedi ve üstü yaşlarda okula başlayan öğrencilerin iki seneden sonra mektepten alınarak tarla bağ ve bahçede çalıştırıldığına dikkat çekilmiştir. Bu nedenle köylerde mektebe başlama yaşının şehirlere oranla daha küçük bir yaş olması gerektiğine yer verilmiştir. Hilmi A Malik "Köyde Mektep", s. 483.

⁶⁹ Reşat zalp ve Aydoğan Ataünal, "Milli Eğitimde Kongreler ve şuralar", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 117.

⁷⁰ John Dewey ve Raporu hakkında geniş bilgi için bkz. Kemal Glol, "John Dewey'den Bugüne Milli Eğitimimiz", *Yeni Türkiye Eğitim zel Sayısı*, Yıl.2, S.7, Ocak-şubat 1996, s. 453-457.

Biri Muallim Mektebi diğeri Köy Muallim Mektebi'dir⁷¹. Ancak öğretmen yetiştirme konusunda ihtiyaca cevap verecek yeter sayıya bir türlü ulaşılammıştır⁷². 1927-1928 yıllarında köylerde yetişmiş çocukları alıp ilkokul üstüne üç yıllık bir süre daha eğitim vererek köylere öğretmen yetiştirmek istenmiş hatta Denizli ve Zencidere'de iki köy öğretmen okulu açılmışsa da beklenen olumlu sonuç alınamadığı için bu okullar 1932-1933 yıllarında kapatılmıştır⁷³. 1929 dünya ekonomik bunalımının da bu okulların kapatılmasında etkisi olduğu hatırlatılmalıdır.

1934-1935 istatistiklerine göre ilkokula devam edebilen çocuk sayısı 567.686 iken bir milyon iki yüz binden fazla çocuk ise okula devam etmemektedir. Şehir ilkokullarındaki 6851 öğretmen ile 254.517 öğrenciye karşın köylerde 6786 öğretmen ile 313.169 öğrenci mevcuttur. Nüfusun tahminen % 75'inin köylerde oturduğu düşünülürse köylerde okutulamayan çocuk miktarı bir milyonu bulmaktadır. 40 bine yakın köyün ancak 5000 bininde öğretmen ve okul vardır. Okulsuz ve öğretmensiz 35.000 köy için biran önce bir şeyler yapılması gerekmektedir⁷⁴. Bu olumsuz tablo karşısında öğretmen yetiştirmede devlete yük olmayan ya da en azından çok az destekle yetiştirilebilecek öğretmenler fikri üzerinde durulmaya başlanmıştır. Tüm bunların yanında öğretmen okulu mezunlarının köylerde görev yapmak istememeleri gerçeği de göz önünde bulundurularak şöyle bir çözüm bulunmuştur. Askerde bulanan çavuşlar Tarım Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı işbirliğinde yetiştirilecek ve sonrasında kendi köylerine eğitmen adı altında vazifelendirileceklerdir. Bu kişilere kendi topraklarından elde edecekleri kazancın yanı sıra bir miktar da devlet katkıda bulunacaktır. İşte bu amaçla 1937 yılında Köy Eğitmenleri Kanunu çıkartılmıştır⁷⁵.

⁷¹ Aslında köy öğretmenliği tipi ve köyün eğitimi fikrinin başlangıcı Meşrutiyet yıllarına kadar dayanmaktadır. Daha 14 Temmuz 1914'te Kastamonu Mebusu İsmail Mahir Efendi'nin Osmanlı Mebuslar Meclisine konu ile ilgili bir teklif sunmuştur. Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, s. 89-90.

⁷² Hasan Ali Koçer, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi 1923-1980", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 581.

⁷³ Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz, s. 146. Ayrıca bkz. Rauf İnan, "Gözler Köyde Eğitime Nasıl Çevrildi", *Köy ve Eğitim*, S.8, Ekim 1954, s. 6-7.

⁷⁴ "Köy Öğretmen ve Eğitmen Yetiştirme İş", *Ülkü*, C.8, S.46, İkinci teşrin 1936, s. 259-262. Okulu eksik olan köylerin her birinde mektep kurmanın mali durum nedeniyle mümkün olmadığı bir ortamda birbirine yakın köylerin ortasında yatı mektebi yapmak olumlu karşılanmışsa da köylerin dağınık olması arzu edilen amacın gerçekleşmesini güçleştirmiştir. Hilmi A. Malik, "Köyde Mektep", s. 483. Yatı mektebi için bkz. Kırımlıoğlu Rıfat, "Köyde Yetiştirme ve İmar", *Ülkü*, C.2, S.10, İkinci teşrin 1933, s. 346.

⁷⁵ Koçer, "İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi 1923-1980", s. 582. Askerlik vazifesi de Cumhuriyetin ilk yılları için mektep vazifesi görmektedir. Cumhuriyetin ilk üç yılı içinde on bin ve müteakip senelerde 60.000 köylü askerlik vazifesini yapmış aynı zamanda okuma yazma öğrenmiştir. Askere gidenlere her

Bu kanunla kursların nerelerde açılacağı, Kültür ve Ziraat Bakanlıkları'nca nasıl yardım edileceği, Ziraat Bakanlığı'nca eğitmenlere parasız tohum ve ziraat araçlarının ne şekilde sağlanacağı gibi hususlar açıklığa kavuşturulmuştur⁷⁶. Köy Eğitmenleri hem eğitim ve öğretim işlerini yürütmek hem de köylülere rehberlik etmek üzere istihdam edilmişlerdir⁷⁷. Eğitmenler öncelikle nüfusu 400'den aşağı olan ve okul çağındaki çocuk sayısı 50'yi geçmeyen 32.000 köye dağıtılarak buralarda görevlerini ifa edeceklerdir⁷⁸. Bu kurslarda gençler altı aylık geceli gündüzlü sıkı bir eğitime tabi tutulmuşlardır. Köylerde uygulayacakları derslerle birlikte öğretimin nasıl yapılacağına yönelik bilgiler aldıkları gibi tarım, meyvecilik, sebzecilik, hayvan bakımı gibi alanlarda da uygulamalı eğitim verilmiştir⁷⁹. Nüfusu 400 den fazla köylere öğretmen yetiştirmek için de 1937'de İzmir Kızılcıllu diğeri de Eskişehir Mahmudiye'de olmak üzere iki Köy Öğretmen Okulu açılmıştır. İlk adı “Köy Eğitim Yurdu” olan bu okullara üç yıllık köy ilkokullarından çıkanlar alınmış ve bunlara beş yıllık ilkokul öğretimi tamamlatıldıktan sonra üç yıllık bir orta öğretim verilmiştir. Bu okular daha sonra açılacak olan Köy Enstitüleri'nin temelini oluşturmuşlardır⁸⁰.

Eğitimin yaygınlaştırılması ve okuryazar oranını artırabilmek için 1353 sayılı yasa ile Kasım 1928'de yeni Türk harfleri kabul edilmiştir. Böylece yurt çapında okuma yazma seferberliği başlatılmıştır. Atatürk bu dönemde “*Yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala sandalcıya öğretiniz. Bunu vatanseverlik ve milletseverlik vazifesi biliniz...*” demiştir. 1929 yılında da bu çalışmanın bünyesi genişletilerek Millet Mektepleri kurulmuştur⁸¹. 24 Kasım 1928'de yayımlanan “*Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi*”⁸² yeni Türk harfleriyle okuma yazma bilmeyen ve hiçbir okula ve memuriyete devam etmeyen 16-45 yaş arasındaki vatandaşları kendi bölgelerinde açılacak mektebe katılmak ve okuma yazma öğrenmek ile yükümlü

türlü bilgi verilmektedir. Hatta askeri fabrikalarda ya da ordunun muhtelif atölyelerinde binlerce köylü tornacılık, tesviyecilik gibi zanaatları öğrenmişlerdir. BCA, Fon Kodu: 490. 1, Yer No: 25.122.2.

⁷⁶ Enver Karatekin, “Köy Eğitmenleri Örgütü”, *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi*, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1972, s. 102.

⁷⁷ Köy Eğitmenleri Kanunu için bkz. *Maarifle İlgili Kanunlar*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.110-111.

⁷⁸ *Türkiye’de Tahsilin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor*, Maarif Matbaası, İstanbul 1939, s.8.

⁷⁹ Nazif Evren, *Osmanlı Eğitim Sisteminden Cumhuriyete*, Ankara, s. 48.

⁸⁰ Mustafa Ergün, *Atatürk Devri Eğitim*, Ankara 1982, s. 171.

⁸¹ Bülbül, “Eğitim Planlaması ve Harcamaları”, s. 630.

⁸² Millet Mektepleri Teşkilatı Talimatnamesi için bkz. *Maarif Vekâleti Mecmuası*, S.17, Devlet Matbaası 1929, s. 75-95.

kılmıştır. Eski harfleri bilenlerin iki, bilmeyenlerin dört aylık eğitime tabi tutulması öngörülmüştür⁸³.

9 Şubat 1932’de ise Halkevleri kurulmuştur⁸⁴. Halkevlerinin kuruluş amaçlarından en önemlisi her sahada yapılan devrimlerin kökleştirilmesidir. Halkevlerinin bünyesinde dil-tarih-edebiyat, sanat, temsil, sosyal yardım, halk dershaneleri ve kurslar, spor, kütüphane ve yayın, köycülük, müze ve sergi olmak üzere 9 şube toplanmıştır⁸⁵. Özellikle dil-tarih-edebiyat alanında yapılan derleme çalışmaları ile milli değerlerin bugünlere ulaşılmasına büyük katkı sağlanmıştır. Yine güzel sanatlar şubesinde müzik resim heykel gibi alanlarda genç yeteneklerin yetişmesi desteklenmiştir. Bunun gibi sanat, temsil, kütüphanecilik ve yayın ile müze sergi gibi alanlarda başarılı çalışmalara imza atılmıştır⁸⁶. Halkevlerinin köycülük şubesi de köylerin her yönden gelişmesini sağlamak, köylü ile şehirli arasındaki karşılıklı sevgi ve birlik duygusunu kuvvetlendirmek amacıyla açılmıştır⁸⁷. Bu şubeler aracılığı ile köylüye rehberlik etmek vazifesi üstlenilmiş bu çerçevede köylülerin daha iyi sağlık koşullarında yaşamalarını sağlayacak çalışmalarda bulunulmuş, köy kitaplıklarının oluşturulmasına gayret edilmiş, yeni vasıta ve aletlerin köye girmesi teşvik edilmiş, köye yönelik dergiler çıkartılmıştır⁸⁸.

Dünyanın en ileri sayılan memleketlerinin dahi köylerine gereken değeri vermemelerinin bedelini çok ağır ödediklerini dile getiren Nusret Kemal, köycülük çalışmalarına niçin başladıklarını şu sözleriyle açıklamıştır: *“Türkiye Cumhuriyeti Osmanlı yıkıntısından canlı insanların gömülü bulunduğu harap mezarlıklara benzeyen*

⁸³ *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, C.1, s. 130.

⁸⁴ Bülül, “Eğitim Planlaması ve Harcamaları”, s. 630. Ayrıca 469 Halkevi ve 4261 Halkodasının illere göre dağılımı için bkz. Halim Baki Kunter, “Halkevleri ve Halkodaları”, *Ülkü*, III. Seri, C.2, S.15 Mart 1948, s. 5.

⁸⁵ Emin Hekimgil, “Halkevleri İşe Yaramıyor mu?”, *Ülkü*, C.3, S.28, Nisan 1949, s. 8.

⁸⁶ Zeki Arıkan, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, S.23, s. 275-277.

⁸⁷ Halkevleri yönergesinin 104. maddesinde köycülük kolunun görevine ayrılmıştır: *“Köycülük kolunun temel vazifesi, köylerin toplumsal, sağlık ve estetik açısından geliştirilmelerine ve köylü ile şehirli arasındaki karşılıklı sevgi ve dayanışma duygularının güçlendirilmesine çalışmaktır.”*, Türkan Çetin, *“Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: Köye Doğru Hareketi”*, 75 Yılda Köylerden Şehirlere, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 225.

⁸⁸ H. Sezai Erkut, “Halkevleri ve Halkevlerinde Köycülük Çalışması”, *Ülkü*, C.4, S.39, Mart 1950, s. 6-7. 1935 yılında köylüleri ilgilendiren konulara yer veren ve onların bilgilerini artıran Yurt gazetesi on beş günde bir yetmiş binden fazla basılarak 28.503 köye ve mektebe dağıtılmıştır. BCA, Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 25.122.2. BCA, Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 17.89.14.

sayısı belirsiz köylere bütün insani ve ekonomik varlıkları sömürülmüş köylü denen gene sayısı belirsiz büyük bir miras aldı, birkaç da köyleri sömürerek büyümüş kasaba...”⁸⁹

Köye yönelik politikaları “*Köycülük Türkiye’de büyük bir seferberliğin parolasıdır*” şeklinde tanımlayan Nusret Kemal, bu seferberlik ile köyün teşkilatlandırılacağını 12 milyon Türk köylüsünün iktisat savaşında silah başı edileceğini ve ayrıca köyün kültür seviyesinin artırılacağını ifade etmiştir. Bu noktada ülkedeki mektep ile muallimin azlığına değinmiştir⁹⁰. Mektepsizliğin bir şehir vaziyeti olmaktan ziyade bir köy vaziyeti olduğunu dile getiren Nusret Kemal, köylüyü yetiştirme işinde uygulanacak usul ve şeklin şehirdekinden farklı olması gerektiğini belirtmiştir. Köy mektebi, köy muallimi, köy kitabı, köy neşriyatı gibi yapılacak tüm girişimlerin köy için yapılmasını önermiş bu uygulamalarda Meksika gibi bize benzeyen bir memleketin denemelerinden istifade edilmesini istemiştir⁹¹. Yine iktisaden müstakil köylü aileler vücuda getirerek şehir ile köy arasında var olan uçurumun kaldırılmasının da köycülüğün en büyük hedeflerinden biri olduğuna dikkati çekmiştir⁹².

Bununla birlikte Halkevlerinin köycülük kolları ve 1939’da kurulan halkodaları ile gerçekleşmesi istenen ve beklenen hedefe ulaşamamıştır. Konunun nedenleri arasında Anadolu köylerinin oldukça küçük olması yanında halkevlerinin bürokratik bir zihniyetle hareket etmesi gibi etkenleri göz önünde bulundurmak gerekir. “*Türkiye’de Köy Sorunu*” başlıklı incelemesinde Cavit Orhan Tütengil bu durumu şöyle açıklamıştır: “*Roman ve hikâyelerle romantik köycülükten köy gerçekleri dünyasına varan yazarlarımızın yanı sıra Halkevi Köycülüğü adını verdiğimiz yani bir tutum*

⁸⁹ Nusret Kemal, “Köycülük Çalışmaları”, *Ülkü*, C.6, S.35 İkinci kanun 1936, s. 386.

⁹⁰ Nusret Kemal başka bir makalesinde mevcut durumu şöyle dile getirmiştir: “*800000 kilometreye yakın bir sahaya serpili 40000 köy, 37000 ‘inde ne mektep var ne posta ne de dükkân. Bu kırk bin köyde 11 milyon insan oturuyor. Ancak yüzde ikisinin okuma yazması var. Konuşmak düşünmek için en zekisinin kullandığı kelime sayısı belki beş yüzü bulmuyor. Yalnız askerden gelmiş birkaç kişi memleketten dünyadan haberi; köyünün çevresini geçmemiş olanlar var. İçtimai ve ruhi seviye bu kadar dar olunca tabii iktisadi seviyede o nispette düşkün. İşte memleketin umumi manzarası ve köy meselemiz*” Nusret Kemal, “Köy Seferberliğine Doğru”, s. 255.

⁹¹ Nusret Kemal ve Remzi Oğuz, “Halkçılık ve Köycülük”, “Köycülük Rehberi”, “Köycülük Esasları”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 233-235. Ayrıca bkz. Nusret Kemal, “Köycülük Esasları”, *Ülkü*, C.4, S.20, Birinci teşrin 1934, s. 148-149., Füsun Üstel, “Tek Parti Döneminde Köycülük İdeolojisi ya da Nusret Kemal Köymen”, *Tarih ve Toplum*, C.13, S.74, Şubat 1990, s. 50.

⁹² Nusret Kemal, “Köycülük Esasları”, s. 150-151. Köyün daha medeni yaşanabilir yerler haline gelmesi için köy rehberlerine ve köy dükkânlarına ayrıca önem verilmiştir. Bkz. Nusret Kemal, “Bir Köycülük Projesi Tecrübesi”, *Ülkü*, C.2, S.8, Eylül 1933, s. 119-122.

kuvvet kazanmıştır. Bütün iyi niyetine rağmen, köye dışarıdan bakan, nutukçu, öğütücü olmaktan bir türlü kendisini kurtaramayan bu gel-geç köycülük hareketi de aydınların köyde yaptıkları piknik halini alarak tavsamıştır.”⁹³

Halkevlerinin köycülük şubesinin ilmi ve fikri birtakım prensiplerle desteklenmesi gerektiğini belirten Selahattin Kandemir de, *“İtiraf etmelidir ki, köycülük işlerinde görülen pek az muvaffakiyet köycülerimizin sağlam ve temelli bir programla çalışmamış olmalarındandır. Halkevlerine kayıtlı bulunan biz münevverlerin büyük bir ihmaliz vardır.”* diye başlayan konuşmasını şöyle devam etmiştir: *“Hulasa köycülük yapacak olan hevesli ve bilgili gençliğe fikri malzeme verecek şekilde çalışmadık. Oturduğu mahallenin sosyal yaşayışı hakkında fikri olmayan bir şehirlinin köycülük yapmağa kalkışması kadar zor bir şey yoktur. Şehirde yaşayan bir insanın köydeki sosyal ekonomik yaşayış hakkında ancak basit ve ampirik bir fikri olabilir.”⁹⁴*

Milli Mücadeleden evvel köy davası ve köycülük diye bir çabanın içinde bulunulmadığını belirten Yalçın Dağlar, Cumhuriyet’in ilk yıllarında yapılan çalışmaların köylünün fikren ve maddeten yükselmesine etkisi bir ölçüde olmuşsa da bunun istenilen ölçüde olmadığını şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Halkevlerinin köycülük kolu vasıtasıyla bazı denemeler yapılmak istenmişse de müspet netice verecek teşebbüslere girişilemedi. Köycülük fikri olmayan bir zaman ve mekânda yetişen kimseler arasında köycülüğün bulunmayacağı da tabii idi. Bütün bunlara rağmen köycülüğün fikriyatı yapılmaya çalışılmışsa da bu yola düşmek isteyenlerin şehir salonlarında, maroken koltuklarda yaratmaya çalıştıkları müspet hava meydana gelmedi...”⁹⁵*

Köycülüğü köycülük fikri ve köycülük tatbikatı şeklinde iki safhaya ayıran Dağlar, Cumhuriyet devrinde köycülük fikrinin münevverlerin kafasında yer almaya başladığını

⁹³ Cavit Orhan Tütengil, *Türkiye’de Köy Sorunu*, Kıtaş Yayınları, İstanbul 1969, s. 93. Yakup Kadri Karosmanoğlu, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003. Yakup Kadri’nin Anadolu Köylüsü’nün aydınlarla kopukluğunu Ankara adlı romanında da işlediği görülmektedir. Bu romanda batılılaşmanın yanlış uygulamalarına dair örnekler sunarken, köylünün Ankara Palasta düzenlenmiş olan bir baloya karşı gösterdiği tavır ve dışarıdan verdiği izlenimler ile sefaletini ve aydınlarla olan kopukluğuna bir kez daha yer vermiştir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991, s. 119-129.

⁹⁴ Selahattin Kandemir, “Köycülüğümüz”, *Ülkü*, C.6, .S.31, Eylül 1935, s. 34-35. Halkevlerinin bir plan dâhilinde çalışması gerektiğini vurguladığı bir başka makalesi “Halkevlerine Köycülük Şubeleri”, *Ülkü*, C.17, S.102, Ağustos 1941, s. 544.

⁹⁵ Dağlar, *Siyasette Köycülüğümüz*, s. 10.

ancak bunların manevi köycüler olarak adlandırmanın daha doğru olduğunu belirtmiştir. Henüz tatbikatçı köycülerin yetişmediğine vurgu yapmıştır⁹⁶.

Görüldüğü üzere Cumhuriyet'in ilk yıllarında köylünün eğitime yönelik çalışmalar yapılmıştır. Öncelikle okul ve öğretmen eksikliğine yönelik girişimlerde bulunulmuş ancak mevcut öğretmen sayısının azlığı, köylerin küçük ve dağınık olması istenen hedefin gerçekleştirilmesine engel teşkil etmiştir. Köylerdeki çocuklardan işgücü anlamında yararlanılıyor olması ve üç yıllık eğitim uygulamasının tatmin edici bir uygulama olmamasının da bundaki payı gözardı edilmemelidir. Bu dönemde yine Halkevlerinin köycülük şubesi aracılığı ile köylünün eğitime destek verilmek istenmişse de pratikte bu uygulamaların gerçek işlevine ulaşmadığı görülmüştür. Bununla birlikte yazarların köye ilgisinin arttığı, köyümüzün ve köylümüzün durumunu eserlerinde daha sık işler hâle geldikleri söylenebilir. Özellikle Ankara Halkevi'nin çıkarmış olduğu Ülkü dergisi başta olmak üzere halkevlerinin çıkarmış olduğu dergiler bunun en güzel örneğini teşkil etmektedir.

4.4 Ulaşım Politikası

Ulaşım politikası denildiğinde aslında sadece ulaşım anlaşılmamakta aynı zamanda tarım politikası da akla gelmektedir; çünkü bu ikisi birbiriyle çok ilişkili iki alandır. Türkiye'de bu dönemde ziraatın gelişmesini etkileyen unsurların en başında yol yokluğu gelmektedir. Yol yokluğu Anadolu'nun bir bölgesinde kıtlık çekilirken diğer bir bölgesinde ise ürünlerin tarlada çürümesine neden olmuştur. Cavit Orhan Tütengil'in bir incelemesine yansıyan şekliyle *“Türkiye'nin siyasi sınırları içinde her biri diğer kısımlardan iktisaden ayrılmış yüzlerce küçük Türkiye mevcuttur”* saptaması dönemin atmosferini yakalamamız açısından etkili ve öğreticidir. Gerçekten de ulaşım ağının eksikliği bir ürünün farklı bölgelerde oldukça keskin fiyat farklarıyla satışa sunulmasına yol açmıştır⁹⁷. Bu nedenle köyü, şehir ve kasabalara bağlayacak olan köy yollarının yapımı köylünün ürünlerini pazara ulaştırabilmesi ve ürünlerini gerçek değeriyle satabilmesi açısından hayati önem taşımaktadır⁹⁸. O yıllardaki köy yollarının vaziyeti ise oldukça kötüdür. Köy yollarının genelde çok dar ve kaldırımsız olduğunu ve

⁹⁶ Dağlar, Siyasette Köycülüğümüz, s. 25.

⁹⁷ Cavit Orhan Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, İstanbul 1961, s. 44-45.

⁹⁸ Alpay, Köy Davamız ve Köyün İç Yüzü, s. 124.

özellikle yağışlı günlerde köyün bir tarafından diğer tarafına hayli güç şekilde geçişin sağlandığını belirten Abdülkadir bu durumu şöyle tasvir etmiştir:

“Beş dakikalık yerdeki köyün çeşmesinden içme suyu getirmek veya malları, hayvanları suvarmak için yarım saat, bir saat uğraşmak, çamurla boğuşmak ve savaşmak gerektir. Dönüşteki yorgunluk ve ezginlik uzak bir yolculuğun vereceği zorluktan aşağı değildir. Eskiden öyle köylere rast geldim ki güçlü bir at üzerinde görünen bir kilometrelik yolu önce dediğim gibi balçıklı, killi çamur yüzünden bir iki saat kesemedim ve geçemedim. Yine bu köylerde dik bir yerden öbürüne; ucu sivri değneğe dayanmak ve gayet kısa adımlarla yürünmek şartıyla, bin zorlukla kışın keskin ve üşütücü bir soğukunda ter dökerek gidebildiğini gördüm ve denedim, yoksa ayak kayarak düşmek ve üst baş çamurla bulaşmak korkusu vardır. Bu gibi köylerde ancak atla zor sıkı gidilebilir, başka vasıtalar sökmez. İşte buna benzer sebepler dolayısıyladır ki bir kısım köyler kışın dalgın ve derin bir uykuya dalarlar...”⁹⁹

Bu dönemde köy içi yollar olmadığı gibi köyleri birbirine ve merkezlere bağlayacak yolların da yok denecek kadar az olduğu yazılı basın ve inceleme eserlerinde değerlendirilmiştir. Nusret Kemal, köy yolları hakkında şunları söylemiştir: “*Yolsuzluk ve nakil vasıtasının birçok yerlerde henüz insan ayağı ve sırtı ile eşek, at ve deveden ileri geçmemiş olması muvasala ve muhabere imkânlarını da daraltmaktadır. Bugün köylerin çoğu değil telefon ve telgrafla mektupla bile muntazam muhabere imkânına malik değildir. Muvasala ve muhaberedeki [Ulaşım ve Haberleşme] güçlük köylerin kültür ve iktisat sahalarında yükselmesine ve milli varlık içinde teşkilatlanmasına engel olmaktadır.*”¹⁰⁰

Köy yollarının olumsuz durumuna ilişkin benzer bir eleştiriyi Bursa Gündoğdu Köyü Muallimi Kırımlıoğlu Rıfat dile getirmiştir. Muallim olarak gittiği köyün sokaklarının çamur olmasından dolayı köye giremediklerini eşyasını köyün kenarındaki bir eve indirmek zorunda kaldıkları belirten Kırımlıoğlu Rıfat sözüne şöyle devam eder: “...*Bu yoldan arabası ile hayvanı ile tarladan mahsulünü taşıyan köylü bir zorluk içinde geçer. Devrilen arabasından, yıkılan hayvanlarından dökülen zeytinleri o, çamur deryası içinde ve dondurucu bir soğuk altında toplamaya savaşıyor ağlardı.*”¹⁰¹

⁹⁹ Abdülkadir, “Köy ve Köylüler”, s. 377. Söz konusu görüntü kimi bölgelerimizde 1970’li yılların sonuna kadar devam etmiştir.

¹⁰⁰ Nusret Kemal, “Köycülük Programına Giriş”, s. 133.

¹⁰¹ Kırımlıoğlu Rıfat, “Köyde Yetiştirme ve İmar”, s. 348.

1923 ile 1939 yılları arasında ulaşım alanında yapılan çalışmaların daha çok demiryolu ağının geliştirilmesine yönelik olduğu görülmüştür. Demiryolu yapımının tamamlandığı yerlerde halk ulaşım aracı noksanlığından dolayı çürümeye mahkûm ettiği ürünü daha ucuz ve seri şekilde pazarlara indirme imkânı elde etmiştir. Demiryolunun Anadolu'nun iç bölgelerine ulaşmasıyla ticaretin canlandığı da görülmüştür. Memlekette demiryolu şebekesinin gittikçe artırılması ve millileştirilmesi ile halkın refahı sağlanmaya çalışılmış, köylü toplulukları ve satışa sevk edilecek köy mahsulleri için ucuz tarifeler uygulanmıştır¹⁰². Ülkemizde Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde yeterli sermaye birikiminin bulunmaması nedeniyle başlangıçta demiryolu yapımı için yabancı sermayeye de sıcak bakılmış iken 1924 yılından itibaren yerli sermaye ile demiryolu yapımına başlanmıştır; ayrıca yabancı sermayenin elindeki demiryolu hatları da yabancı şirketlerden devletçe satın alınmıştır. 1923 yılında 3756 km. olan demiryolu şebekesi 1940'ta 7381 km.ye ulaşmıştır¹⁰³. Karayolunda 1923 yılında 13.885 kilometre bozuk şose ile 4450 kilometre toprak yol bulunmakta iken, 1937 yılına gelindiğinde 9179 iyi şose, 7550 kilometre tamire muhtaç şose ile 22.135 kilometre toprak yolun mevcut olduğu görülmüştür¹⁰⁴.

Ulaşım alanında bu gelişmeler görülmekle birlikte, asıl sorun köyleri şehir ve kasabalara bağlayan yolların yokluğundan kaynaklanmaktadır. Ekonomik yetersizlikten dolayı köy yollarına para ayıramayan hükûmetin Yol Vergisi Kanunu ile köyleri il ve ilçelere bağlayan yolların yapımı için köyün 18 ile 60 yaş arası erkeklerini görevlendirmesi¹⁰⁵ halkın tepkisine neden olmuştur. Köylü ziraat gelirlerinin düşmesiyle birlikte yol vergisini ödeyemediği için bedenen çalışarak bu vergiyi ödemeyi tercih etmiştir¹⁰⁶.

¹⁰² BCA, Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 25.122.2.

¹⁰³ Ünsal Yavuz, "Cumhuriyet Devri Demiryolu Politikasına Yaklaşım Biçimi", *IX. Türk Tarih Kongresinde Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 1645-1646.

¹⁰⁴ BCA, Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 25.122.2.

¹⁰⁵ Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Köylü Politikası (1923-1950)*, s. 43.

¹⁰⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiye'de Zirai Buhran*, Ankara 1936, s. 79. Yol Vergisi'nin köylüye olan yükü fıkralara bile konu olmuştur. "Bir gün eşeği ölen köylü komşusuna eşekten vergi alınmadığı için "Bu eşeğin derisini yüzüp öküzümün sırtına geçireceğim ve öküzü vergiden kaçıracağım demiş, hazır cevap bir diğer köylü de ona "Bire komşu, eşeğin postunu öküzün sırtı yerine kendi sırtına geçir. Böylece öküzün vergisinden daha çok olan Yol Vergisi'nden kendini kurtarmış olursun demiş" <http://www.osmangokce.net/ericek/100-esendere-uzun-bucak>, 14.12.2010.

Köy yollarının yapımı da Köy Kanunu'nda belirtildiği üzere köy tüzel kişiliklerine verilmiştir. Köyden hükûmet merkezine veya komşu köylere giden yolların kendi sınırı içindeki kısmını yapmak, onarmak ve yine yollar üzerindeki küçük hendek ve derelerin üstüne köprü yapmak ve yol üzerinde ulaşımı engel olan şeyleri kırmak kaldırmak köyün sorumluluğuna verilmiştir. Bunun yanı sıra köyün bir başından öbür başına kadar köy meydanından geçmek üzere çaprazlama iki yol yapmak da yine köylünün görevidir¹⁰⁷. Ancak köylüye verilen tüm bu sorumluluklar köylünün gücünü aşmıştır.

Sonuç olarak bu dönemde ulaşım ağında demiryolu yapımına ayrı bir önem verildiği görülmüştür. Demiryolları şebekesi yapılırken üretim bölgeleri ile tüketim bölgeleri arasında bağlantının kurulmaya çalışıldığı da bir gerçektir. Köylü bu ağdan mümkün olduğu ölçüde yararlanmaya çalışmıştır. Ancak köyün merkeze ulaşımı konusunda köylünün beklediği hizmet gerçekleştirilememiştir. Köy yollarının yapımının köy tüzel kişiliklerine bırakılması ve Yol Vergisi, yetişkin nüfusu kalabalık olmayan toplumda, ekonomik sorunlarla birlikte ciddi işgücü sağlama sıkıntısına sebep olmuştur.

¹⁰⁷ Alpay, Köy Davamız ve Köyün İç Yüzü, s. 119.

I. BÖLÜM

(1939-1945) II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA UYGULANAN KÖYLÜ POLİTİKALARI

1. II. Dünya Savaşı Yıllarında Ülkenin Genel Durumu

II. Dünya Savaşı'nda Türkiye'yi savaşın dışında tutmak konusunda gösterilen başarı savaş koşullarının da etkisiyle ekonomi alanında gösterilememiştir. Çünkü savaşa fiili olarak girilmemiş olsa da yaklaşık bir milyonluk ordunun iâşe sorunu birçok sıkıntıyı beraberinde getirmiştir. Ahmet Hamdi Başar durumun ciddiyetini şu sözleriyle anlatmıştır: *“1939 Avrupa Harbi patlak verdikten sonra, bir buçuk sene kadar bir zaman memleket içinde üretim ve tüketim arasında baş döndürücü bir suretle açılan uçurumu görmemek bedbahtlığında bulunduk. İstihlak dağdan yuvarlanan bir çığ gibi gittikçe büyüyor, istihsal ve mal getirme imkânları ise şartları ağırlaşarak azalıyordu.”*¹⁰⁸.

Bu şartlar altında hükûmetin 1942 yılına kadar olan ödemelerini para basarak yapması enflasyonun önlenemez yükselişine neden olmuştur. Buna bağlı olarak hayat pahalılığı endeksleri de bir o kadar artmıştır. Piyasada talebin artmasına karşın arzın yetersiz oluşu durumu daha da kötüye götürmüştür¹⁰⁹. İhracat olanaklarının daralması nedeniyle var olan talepler iç piyasadan karşılanmaya çalışılmıştır; ancak savaş koşullarının verdiği endişe ile halkın her türlü malı stoklamaya başlaması ile piyasadan mallar çekilmiş ve bunun sonucunda da fiyatlar inanılmaz derecede yükselmiştir. İşte bu ortamda fırsatçı tüccarların sakladıkları ürünleri fahiş fiyatlar üzerinden satışa çıkarmaları karaborsa ortamının oluşmasına sebep olmuştur¹¹⁰.

¹⁰⁸ Ahmet Hamdi Başar, *Davalarımız*, İstanbul 1943, s. 182.

¹⁰⁹ Edward C. Clark, “Türk Varlık Vergisine Yeniden Bakış”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/1985, s. 29-30.

¹¹⁰ M. Selçuk Özkan ve Abidin Temizer, “II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Karaborsacılık”, *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/9, Fall 2009, s. 320. Sertel, Hatırladıklarım, s. 239 Refik Halit Karay, “İlk Çatırtılar” başlıklı makalesinde bu konuya değinmiştir. *Vatan*, 6 Şubat 1946.

Yakup Kadri “*Politikada 45 Yıl*” adlı çalışmasında olağanüstü dönem olarak da altını çizdiği savaş yıllarına ilişkin olarak şunları söylemiştir: “*Zeytinyağı piyasasını inhisarı altına alan bakan mı istersiniz, karaborsacıları koruyan vali, umum müdür vesaire mi istersiniz, o devirde bunların her köşe başında size sırtttıklarını görebilirsiniz. Bu yüzden memleket öylesine bir ekonomik buhran içine düşmüştü ki, bir lokma has ekmekten, bir avuç şekerden tutun da bir kilo çiviye kadar bütün “zaruri havayış”[zorunlu tüketim maddeleri] altın pahasına elde edilebilir lüks maddeler sırasına girmiş ve geçim sıkıntısı harp halinde bulunan memleketlerde bile görülmeyen bir vahamet arz etmeye başlamıştı.*”¹¹¹

Savaş yıllarında, 1939-1942 yılları arasında Refik Saydam Hükûmeti, 1942-1945 yılları arasında ise Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti ülkeyi yönetmiştir. Bu dönemde iki farklı ekonomi politikası uygulandığı fark edilmektedir. Refik Saydam Hükûmeti ülkedeki fiyatların kontrol edilmez bir hal alması ile beraberinde karaborsanın yükselişine dur diyebilmek için daha sıkı ekonomik önlemler almayı yeğlemiştir. Bunun en net göstergesi olarak bu dönemde kabul edilen Milli Korunma Kanunu gösterilebilir¹¹². Saydam Hükûmeti döneminde piyasanın önlenemez yükselişi karşısında Fiyat Murakabe Komisyonları oluşturulduğu gibi beraberinde iâşe konusundaki sıkıntıların giderilmesi için 14 Şubat 1941 tarihli karar ile Ticaret Bakanlığına bağlı İâşe Müsteşarlığı kurulmuştur. Bu müsteşarlık ile hem iâşe işlerinin bir düzene sokulması hem de denetiminin yapılabilmesi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu dönemde yine Halk Dağıtma Birlikleri kurulmuş¹¹³, bu birlikler vasıtası ile aile kayıtları yapılarak her nüfus için bir fiş ile ayrı ayrı besin kuponu hazırlanmıştır¹¹⁴. Tarım ürünlerinin piyasanın çok altında fiyatlarla satın alınması ile kentli nüfusun ve ordunun iâşe ihtiyacı karşılanmış, fiyatların yükselişi durdurulmuş ise de kontrol uygulanan her alanda istifçiliğin, rüşvetin karşı konulmaz yükselişinin önüne geçilememiştir¹¹⁵.

¹¹¹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002, s. 152-153.

¹¹² Korkut Boratav, *100 Soruda Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974, s. 296-298.

¹¹³ Halk Dağıtma Birliklerinin görevleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Hazım Atıf Kuyucak, “Kanunlar ve Koordinasyon Kararları”, *Ülkü Milli Kültür*, C.2, S.17, 1 Haziran 1942, s. 27-28.

¹¹⁴ Erdoğan Öztürk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Beslenme Sorunu”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.11, s. 147-148. İsmail Husrev Tökin, “Türkiye’de Fiyat Politikası”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.1, S.5, 15 İlkteşrin 1943, s. 157-158.

¹¹⁵ Boratav, 100 Soruda Devletçilik, s. 297-298.

Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti döneminde ise devlet ekonomi üzerindeki müdahale ve denetimini gevşetmiş, fiyatları serbest bırakarak üretimi artırmayı hedeflemiştir. Nitekim % 25 kararı bu anlayışın bir sonucu olarak uygulamaya konulmuştur. Bu dönemde Fiyat Murakabe Komisyonları, İaşe Örgütü ve Dağıtma Ofisi kaldırılarak bu kuruluşların görevleri belediyelere devredilmiştir¹¹⁶. Ancak Saraçoğlu Hükûmeti'nin kendinden önceki hükûmet döneminde uygulanan politikaları eleştirerek yürürlüğe koyduğu ekonomi politikası da başarılı olamamıştır. Satışı serbest olan ürünlerin fiyatlarının çok yüksek meblağlara ulaşması¹¹⁷ büyük çiftçiler ile toptan ticaret yapan kişilerin işine yaramış, bu kişilerin büyük servet edinmelerine yol açmıştır. Haksız kazanç sağlayan bu kişilerin gelirlerinin etkin bir biçimde vergilendirilememesi nedeniyle bu kişiler “*Varlık Vergisi*” adı altında bir vergiyi ödemekle mükellef tutulmuşlardır. 1942 yılı Kasım ayında Varlık Vergisi'nin yürürlüğe sokulması¹¹⁸ ile devlet aynı zamanda bütçe açıklarını kapatmak için bir kaynak bunun yanı sıra da piyasadaki mal yokluğuna çözüm bulmak istemiştir. Ellerinde büyük mal stokları olduğu bilinen savaş zenginleri Varlık Vergisi'ni ödemek durumunda bırakılınca mallarını satmak üzere piyasaya sunacaklar böylece mal kıtlığının ortadan kaldırılması sağlanarak fiyatların da düşmesi sağlanmış olacaktır¹¹⁹. Varlık Vergisi'nin daha çok İstanbul burjuvazisinin sırtından finanse edilmek istendiğini dile getiren Korkut Boratav, “...*Varlık Vergisi burjuvazinin belli kesimlerinin özellikle siyasi kadrolarla sıkı fıkı olan unsurlarının diğer kesimleri aleyhine çevirdiği türlü manevralara imkân ve vesile sağlamış, bürokrasinin eline sınırsız yetkiler verdiği için de çeşitli skandalların kaynağı olmuştur*” demiştir¹²⁰.

Savaş yıllarının bu olağanüstü koşullarından geniş halk yığınları fakirleşerek ve hatta aç kalarak zayıf düşmüşlerdir. Seferberlik ortamında geçen bu dönemde köylü üzerine yüklenen ağırlığın altında ezilmiştir¹²¹. Oysaki köylü milli iktisadımızın temelini teşkil etmektedir. 1940 yılında toplam nüfusun % 75,6'lık bir kısmını oluşturan 13.474.701

¹¹⁶ Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 412-413.

¹¹⁷ “Gıda Maddelerinde Pahalılık”, *Son Telgraf*, 8 Nisan 1943. Samet Ağaoğlu fiyatların yükselişini tamamen vurgunculuğa bağlamanın doğru olmadığını, bunun nedeninin piyasaya sunulan malın azlığı ile paranın satın alma kudretindeki azalma olduğunu belirtmiştir. Samet Ağaoğlu; “Fiyatların Yükselişi”, *İktisadi Yürüyüş*, C.7, S.74, 16 İkinci kanun 1943, s. 7.

¹¹⁸ Varlık Vergisi Kanunu'nun meclis görüşmeleri için bkz. *TBMM ZC.*, D.6, C.28, İ.4, 3. İnkat, (11.11.1942), s. 26-33.

¹¹⁹ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 476.

¹²⁰ Boratav, 100 Soruda Devletçilik, s. 301.

¹²¹ Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, s. 239.

kişi köylerde yaşamaktadır¹²². 1938 yılı milli gelirine baktığımızda 1.634.1 milyon liralık safi milli hâsılanın 775 milyon liralık en büyük kısmını tarım sektörünün oluşturduğu görülmüştür¹²³. Ülkenin sosyo-ekonomik yapısı değerlendirildiğinde sanayileşme mücadelesi veren Türkiye’de savaş şartlarında, nüfusunun çoğunluğunu oluşturan köylü halkın savaş ekonomisinin etki ve yansımalarından kaçınması olanaksızdı. Bu süreçte Türk köylüsü askere evladını göndermek ve azalan işgücünü karşılamak zorunda kaldığı gibi, ödediği vergi ve işlediği topraktan aldığı ürünü, savaş şartlarının dayatması ve ayrıca devletin savaş tedbirleri sonucu, düşük fiyatla satmak gibi istenmeyen bir durumla da karşı karşıya kalmıştır¹²⁴.

1.2. Savaş Yıllarında Uygulanan İaşe Politikası

1.2.1. Milli Korunma Kanunu

Savaş yılları uygulamalarının genel olarak dayanak noktası olan 3780 numaralı Milli Korunma Kanunu 18 Ocak 1940 tarihinde kabul edilmiştir. Bu kanun ile hükûmete, ekonomiye müdahale edebilmesi için çok geniş yetki ve görevler verilmiştir¹²⁵. Millî Korunma Kanunu’nun hayata geçirilmesi, alınacak kararların hazırlanması ve ilgili bakanlıklar arasında işbirliğinin sağlanabilmesi amacıyla bir “Koordinasyon Heyeti” oluşturulmuştur¹²⁶.

Milli Korunma Kanunu ile madencilikten sanayiye, ziraattan ticarete hemen hemen bütün sektörleri içine alacak düzenlemelerle üretim, mübadele ve tüketim hareketlerinin kontrol altına alınması amaçlanmıştır. Bunu sağlamak için de vatandaşlara çeşitli yükümlülükler getirilmiştir. Yine bu kanuna istinaden milli savunmanın ihtiyaç duyduğu maddelerin teminini sağlayabilmek için hükûmete, zirai, ticari ve sınaî

¹²² *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 100.

¹²³ *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, s. 3. Köylünün Türkiye ekonomisine yaptığı katkı hakkında geniş bilgi için bkz. Kazım Köylü, “Milli İktisadımızda Ziraatın Rolü”, *Ziraat Dergisi*, S.1, İkinci kanun 1940, s. 5-8.

¹²⁴ Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar*, Ankara 1988, s. 100.

¹²⁵ *Resmi Gazete*, 26.1.1940, Sayı. 4417. *Düstur*, 3.Tertip, Cilt 21, s. 274-284. *TBMM Kavanin Mecmuası*, C.21, D.6, İ.1, 1 Teşrinsani 1940, s. 167-175. Milli Korunma Kanunu’nun meclis görüşmeleri için bkz. *TBMM ZC.*, D.6, C.8, İ.1, 27. İnikat, (18.1.1940), s. 138-158. “Milli korunma Kanunu Derhal Tatbik Edilecek”, *Son Posta*, 19 İkinci kanun 1940.

¹²⁶ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 374.

faaliyetleri amaca yönelik düzenleme hakkı tanınmıştır¹²⁷. Milli Korunma Kanunu ile milli istihsalâtın azalmaması, ekonomi mekanizmasının düzenli olarak çalışması ve milli iktisadın sürekli ve ahenkli olarak işlemesi sağlanmak istenmiştir¹²⁸.

Milli Korunma Kanunu'nun 37 ile 42. maddelerinde kırsal nüfusa yönelik olan hükümlere yer verilmiştir. 37. maddeye göre; hükûmet ihtiyaç halinde tarım alanında çalışabilir her vatandaşı, kendi ziraat işi yüzüstü kalmamak şartı ile oturdukları yerden en çok 15 km. uzaklıkta, devlete ya da şahıslara ait ziraat işletmelerinde ücretli olarak çalıştırılabilecekti. Kadınlar ise ancak köy, kasaba ve şehir sınırları içinde çalıştırılabileceklerdi. Hükûmet zirai iş yükümlülüğü uygulanan bölgelerde şahsa ait olan ancak sahibine gerekli olmayan her çeşit tarım alet ve makineleri kira karşılığı kullanabilecekti.

38. madde ise hükûmetin gerekli gördüğü bölgelerde ziraatın cins, çeşit ve miktarını belirleyebileceğine, 39. madde de hükûmetin üzerinde ziraat yapılmayan ve 500 hektardan büyük olan araziye bir bedel karşılığında işletebileceğine ilişkindi. Bir diğer madde olan 40. madde de, hükûmetin sekiz hektardan daha geniş arazisi olanlara bu arazinin yarısı kadar hububat ekmeye mecbur tutabileceği, 41. madde de ise ekilen her dört hektar (40 dönüm) arazi için bir çift öküzün millî savunma yükümlülüğünden istisna edilebileceği belirtilmekteydi. Ziraat alanında alınmış son madde, hükûmetin her türlü ziraat aletlerini, makinelerini ve vasıtalarını zirai ilaçları ve tohumları lüzumuna göre parasız ve ariyet veya ödünç veyahut bir kira bedeli olarak ihtiyacı bulunanlara tevzi edebilmesine ve çiftçiye desteklemek amacıyla gerektiğinde ödünç para verilebilmesine olanak sağlayan 42. maddedir¹²⁹.

Konuyla ilgili yapılan eleştirilerde yer alan bilgilere göre özellikle 41. madde tartışmalara neden olmuştur; çünkü ekilen her 40 dönüm için bir çift öküz millî müdafaa mükellefiyetinden istisna edilmiştir. Buna göre 40 dönümden az arazisi olan köylü

¹²⁷ “Milli Korunma Kanunu ve Ziraat”, *Dönüm*, Yıl.5, S.6, Şubat 1940, s. 137-138. Sefer Şener, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 2004/1, s. 77.

¹²⁸ Fethi Çelikbaş, “Harp İktisadı ve Milli Korunma Kanunumuz”, *Ülkü*, C.15, S.86, Nisan 1940, s. 109.

¹²⁹ *TBMM ZC.*, D.6, C.8, İ.1, 27. İnkat, (18.1.1940), s. 150-154. Ayrıca bkz. Samet Ağaoğlu, “Milli Korunma Kanunu Tatbikatı- IV Ziraat Sahasında”, *Siyasi İlimler*, Yıl. 10, S.116, İkinci teşrin 1940, s. 405. Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 376-377.

bütün öküzlerini devlete vermek durumunda bırakılmıştır. Küçük çiftçinin bu madde ile çiftçilik yapma imkânının ortadan kaldırıldığına değinen Hikmet Bayur, Galip Pekel, Cevdet Kerim İncedayı, İbrahim Dıblan ve Emin Aslan Tokad bu maddeyi kıyasıya eleştirmişlerdir¹³⁰.

Tokat Mebusu Galip Pekel bu madde üzerinde şunları söylemiştir: “...*Binaenaleyh harp mükellefiyeti kanununun vesaiti nakliye üzerine koyduğu bütün ağırlığı 40 dönümden az hububat eken çiftçiler üzerine çökecektir. Netice itibariyle zenginler öküz mükellefiyatından kurtulacak ve fakirler bunu çekecektir. Hâlbuki memlekette en büyük miktarı 40 dönümden az ekenler teşkil eder. Çiftçilerimizin belki % 75’i bu vaziyettedir ve asıl bunların himaye edilmesi lazımdır. Beri taraftan, on öküzü olandan bir tanesini almazken, beri tarafta, bütün serveti bir tek öküzü olanın elinden bunu alacağız.*” Kocaeli Mebusu İbrahim Dıblan ise “*Arkadaşlar, küçük arazi sahibi olan çiftçiler hangi vesaitle zeriya yapacaklardır, nadas yapacaklardır. 4 hektara bir çift öküz verildiğine göre az olanlar ne yapacaktır? Bunlar sağdan soldan vasıta dilenip de arazisini ekmeğe mi çalışacaktır...*” demiştir¹³¹.

Manisa Mebusu Hikmet Bayur da Başvekil Refik Saydam’ın konuya ilişkin eleştirilere verdiği cevabı şöyle eleştirmiştir: “...*Başvekilimiz dediler ki, kendini besleyecek kadar eken köylüye öküz bırakmıyoruz. Memleketi besleyebilecek köylüye bırakıyoruz. Bir defa yer vardır ki 40 dönümle birçok satış yapabilir, yer vardır, kırk dönümle zor geçinebilir. Sonra kendi geçimi için buğday eken adamın hali ne olacaktır...?*” dedikten sonra yine aynı oturumda bu maddenin yanlışlığına ilişkin şu hususa dikkati çekmiştir. “*Madde bu şekilde kalırsa zengine öküz bırakacaksınız, o da kendi arazisinden biraz tasarruf ederek fukarayı istismar ederek onlara kiraya verecektir...*”¹³². Ancak tüm eleştirilere karşın küçük köylü mülkiyetinin aleyhine işleyecek bu madde kabul edilmiştir. Bu maddeyi kabul eden CHP iktidarı, köylünün büyük tepkisi ile karşılaşmıştır¹³³.

Milli Korunma Kanunu’nun kırsal nüfusa getirdiği çalışma yükümlülükleri köylüleri canından bezdirmiştir. Kanunun sağladığı yetkilere dayanan yerel görevliler, kırsal

¹³⁰ Boratav, 100 Soruda Devletçilik, s. 333.

¹³¹ TBMM ZC., D.6, C.8, İ.1, 27. İnikat, (18.1.1940), s. 151-152.

¹³² TBMM ZC., D.6, C.8, İ.1, 27. İnikat, (18.1.1940), s. 152-153.

¹³³ Boratav, 100 Soruda Devletçilik, s. 333.

nüfusu, yol yapımında, kömür madenlerinde ücretli işçi olarak ve diğer işlerde çalışmaya zorlamışlardır. Bunun yanında Devlet Üretme Çiftlikleri'ne yakın olan köylerde yaşayan köylüler bu çiftliklerde ücret karşılığında çalıştırılmak durumunda bırakılmışlardır. Hatta büyük toprak sahiplerinin özel çiftliklerinde çalışmaları bile talep edilmiştir. Savaş yıllarında köylüden sadece iş gücü olarak yararlanılmamış bunun yanı sıra ürettiği tarımsal ürünlere el koyulmuş ve yine vergi vermek durumunda bırakılmıştır¹³⁴.

1.2.2. Zirai Seferberlik

II. Dünya Savaşı'nın başlarından itibaren ülkedeki durum kötüleşmeye başlamıştır. Harbe girmeyen diğer milletler gibi Türkiye de savaşı sınırlarından uzak tutmak için kuvvetli ve büyük bir ordu beslemek durumunda kalmıştır. Dünya savaşının sınırlarımız içindeki en büyük tesiri iâşe konusunda olmuştur. Bir taraftan halkın diğer taraftan ordunun iâşe ihtiyacı konusunda görülen sıkıntılar gittikçe artmıştır¹³⁵. Hububatın piyasadan çekilişiyle beraber bütün gıda maddelerinin alım gücünü aşan boyutlarda satışa sunulması halkı çok zor durumda bırakmıştır¹³⁶. Bu durumun önüne geçebilmek, sıkıntıyı biraz olsun giderebilmek amacıyla daha Eylül 1939'da yapılan beyanatla Türk çiftçisi fazla ekime davet edilmiştir. 6 Temmuz 1940 tarihli Başvekâletten Umumi Müfettişlere ve valilere gönderilen I0551/3085 sayılı yazı ile alınması gereken önlemler hususunda da şu noktalara dikkat edilmesi istenmiştir.

-Avrupa'daki ziraat vaziyetinin iyi olmadığından bahisle toprak mahsullerinin önemine bir kez daha değinilerek Türk çiftçisinin mahsulünü zarara uğratmadan vakti zamanında ürününü kaldırmasının gerekliliğine vurgu yapılmıştır.

- II. Dünya Savaşı nedeniyle memleket müdafaası bakımından silâh altına alınan er sayısının artırıldığı ve aynı zamanda hayvan ve nakil vasıtalarının satın alınmaya mecbur olduğu bu dönemde kol ve hayvan gücünün eksikliğinden dolayı işlerin aksatılmaması istenmiştir. Aynı köyde gerekirse yakın köyler arasında işbirliğine gitmek suretiyle işlerin yapılmasının gerekli olacağı önemle belirtilmiştir.

¹³⁴ Pamuk, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", s. 100-102.

¹³⁵ Benol, "Ekim Seferberliği", *Köye Doğru*, C.3, S.4, 15 Eylül 1942, s. 10.

¹³⁶ Ragıp Ziya Mağden, *Zirai Kombinalar*, Ankara 1949, s. 9.

- Bazı vilayetlerde hasat ve harman için bütün yardımların hükûmetten beklendiği bu nedenle de Ziraat Vekâleti'nin bütün vasıtaları bu işe tahsis ettiği hatta bu ihtiyacı karşılayabilmek için Amerika'ya sipariş edilen hasat ve harman makinelerinin gelmiş olduğu belirtilmiş ancak makineleri iyi kullanmak gerektiğine de dikkat çekilmiştir. Bu dönemde makinelerin mümkünse ekipman halinde çalıştırılması, makinelerin kontrol ve idareyi güçleştirecek surette dağıtılmaması, füzuli gidip gelmelerin önlenmesi, işi iyi sıralayıp beklemlerle vakit geçirilmemesinin ne derece gerekli olduğu hatırlatılmıştır¹³⁷.

Harp başladığı zaman hükûmetin elinde 250 bin ton buğday stoku bulunduğu, halkın ve tüccarın elinde de bu miktardan az olmadığı varsayılmaktadır. 500 bin tonluk buğday stoku ile savaşa girilmesine rağmen savaşın üçüncü yılına gelindiğinde hükûmet hububat sıkıntısının ortaya çıkmasına engel olamamıştır¹³⁸. 1942 ile 1946 yılları arasında Ziraat Vekilliği görevini yürüten Şevket Raşit Hatipoğlu o günleri şöyle anlatmaktadır:

“...Sene 1942. Cihan Harbi, Türkiye’de bir buğday ve hububat sıkıntısı yarattı. Türkiye o sırada, öyle bir vaziyette idi ki, eğer kâfi derecede yağmur yağar, sel taşmaları olmaz, böcekler zarar yapmazsa, bütün memleket kendi yiyeceğini ancak tedarik edebilir; Lakin ortalık bir kurağa çekecek olur veyahutta herhangi bir afet ve musibet olursa, Anadolu’nun o meşum kıtlık felaketi bütün dehşeti ile karşımıza dikilebilirdi? Şehir halkının ve büyük bir ordunun iâşesi, günün en çetin meselesi olarak karşımıza dikilmiş bulunuyordu. Bu vaziyet karşısında bir taraftan istihsal kampanyası tertip edildi ve birçok kimseler yurdun muhtelif yerlerine giderek istihsalin, büyük kıymet ve ehemmiyetini nazarlarda canlandırıdılar...”¹³⁹

Başbakan Refik Saydam, 6 Ocak 1941 tarihinde ülkenin iç ve dış siyaseti hakkında verdiği beyanatta, “Arkadaşlarım, gezerken ve tetkikler yaparken, Türk köylüsünden çok, amma pek çok mahsul istediğimizi bir defa da sizlerin lisanından işitmelerini rica ederim. Görüyorsunuz ki, bazen bir sel afeti yahut tam istihsale yakın bir zamanda fena bir hava vaziyeti, umduğumuz mahsulden bizi mahrum ediyor. Hükûmetin çok ekim tavsiyesinin normal zamandan daha fazla, şimdi kıymeti olduğunu Türk köylüsü duymuş

¹³⁷ BCA, Dosya No: A55, Fon Kodu:30. 1, Yer No: 184.268.2.

¹³⁸ Kazım Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, İstanbul 1968, s. 252.

¹³⁹ Mağden, Zirai Kombinalar, s. 11-12.

ve yapmaktadır”¹⁴⁰. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de 1 Kasım 1941 tarihinde meclisin altıncı devre üçüncü toplantı yılının açılış konuşmasında “...*Memleketin ve ordunun ihtiyaçlarının karşılanması için istihsalâtı [üretimi] artırmaya daha çok ehemmiyet vermek zorundayız. Türk köylüsünden bu gayreti bekleriz*” demiş ve tüketim konusunda da gereken hassasiyetin gösterilmesini istemiştir¹⁴¹.

Hükûmet bu durum karşısında 1942 yılı yazlık ekimini iki misline çıkarmak için bir seferberlik havası yaratmıştır¹⁴². Ahmet Emin Yalman Ekim Seferberliği için “*Bugünkü harp asıl orduların değil, bütün milletlerin harbi ise ekim işini de çiftçi işi değil, millet işi haline koyacak bir hava yaratmamız lazımdır*” demiştir. Valilerin ve kaymakamların ilk görevi ekimin artması ile uğraşmak olmuştur. Her tarafa tohumluk yetiştirilmesi için Milli Korunma tahsisatından 2.600.000 lira ayrılmıştır. Ekim işlerinde az zahmetle çok mahsul getiren patatese önem verileceği ve henüz patates yetiştirmeye alışmamış olan sahalarda bu mahsulün yayılmasına çalışılacağı belirtilmiştir. O güne kadar memlekette 150 bin dönüm patates ekilmiş 250 bin ton mahsul alınmıştır. 1942 yılı itibariyle de 300 bin dönüm arazi patates ekimine ayrılmıştır. Bu mahsul devresinde yaklaşık 500 bin ton ürün alacağı tahmin edilmiştir. Yine Zirai Kombinalar İdaresi’nin elinde bulunan ziraat makineleri de muayyen tarifesi ödenmek koşuluyla çiftçinin emrine sunulmuştur¹⁴³. Seferberlik kapsamında sulak ve boş bütün toprakların ekilmesi sağlanmaya çalışılmış, ekilecek ürünler arasında patates, fasulye, nohut, mercimek, bakla ve mısır ilk sırayı almıştır¹⁴⁴.

¹⁴⁰ TBMM ZC., D.6, C.15, İ.2, 25. İnikat (6.1.1941), s. 314.

¹⁴¹ “Ziraat İşlerimiz”, *Ülkü Milli Kültür*, C.1, S.4, 16 İkinci teşrin 1941, s. 4-5. İsmet İnönü Ekim seferberliğine ilişkin bir başka konuşmayı İzmir’de 17 Mart 1942’de yapmıştır. “*Günün diğer esaslı bir işi de geniş ölçüde ekim meselesidir. Bazı yerlerde sert kışın yaptığı tesirleri gördüm ve acı duydum. Bu durumu yurttaşlarımızın cesur yürekle karşıladıklarını görmek insana teselli ve kuvvet veriyor. Yeni ekim yılı için hükûmetin hazırladığı ve bu bakımdan halka yaptığı geniş davet her yerde iyi kabul görmüştür. Kış ekimi her yerde geniş ölçüdedir. Ve ümit kuvvetlidir. İzmir ve dolaylarında da büyük ölçüde mahsul almaya çalışmak arzusu insanı memnun edecek surette göze çarpıyor...*” Benol, “Ekim Seferberliği”, s. 11.

¹⁴² “Zirai İstihsal Seferberliği” *Cumhuriyet*, 8 Şubat 1942. “Yeni Ekim Tedbirleri” *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1942. “Ekim Seferberliği”, *Akşam*, 9 Şubat 1942. Yunus Nadi daha 1940 yılının sonlarında Zirai Seferberlik arifesinde olduğunu işaret etmiştir. Yunus Nadi, “Harb Ekonomisi”, *Cumhuriyet*, 7 Birinci kanun 1940.

¹⁴³ Ahmet Emin Yalman, “Ekim Seferberliği”, *Vatan*, 12 Şubat 1942. “İstihsalı Artırmak İçin Yeni Tedbirler”, *Vatan*, 12 Şubat 1943.

¹⁴⁴ “Ekim İşleri”, *Akşam*, 3 Şubat 1942.

Hükûmet yetkilileri ekilmesini teşvik ettiği ürünlerin tohumluklarını çiftçiye temin etmeye çalışmıştır. Dağıtılan ve ekilen bu tohumlardan alınacak ürünün ihtiyaç fazlasını devletin satın alması politikası izlenmiştir. Bunun için tohum dağıtma sırasında tohum verilenlerden birer beyanname alınması kararlaştırılmıştır. Bu beyannameler iâşe komisyonlarında toplanmış ve daha sonra ürünün satın alınması konusundaki yetki Toprak Mahsulleri Ofisi'ne verilmiştir. Patates ekimi için her dönüm başına iki lira prim ödenecektir. Hükûmet zirai istihsalı artırmak için 1942 yılında, 1941 yılındakinden daha fazla mahsul getireceklerle % 20 nispetinde prim verilecektir. Sonra Ziraat Bankası tarafından mısır, darı ve patates ziraatı için fazla ekim yapacaklara bankaya olan borçları dikkate alınmadan istihsal kredisi verilecektir¹⁴⁵. Milli Korunma Kanunu'na dayanılarak ekim randımanının artırılması adına çiftçiye ucuz fiyatla ziraat alet ve vasıtaları temin edilmesi maksadı ile Ziraat Vekâleti emrine 500 bin liralık sermaye verilmiştir. ¹⁴⁶ Milli Korunma Kanunu'nda yer alan zirai iş mükellefiyeti de zirai istihsalı artırmak için alınmış bir tedbir olarak değerlendirilebilir¹⁴⁷. 1943 yılındaki ekim durumu 1942 yılına oranla daha memnun edici olmuştur¹⁴⁸. Hatta o dönemde hükûmet, daha fazla üretim gerçekleştirmek için köylüye ürettiklerini değer fiyatından alacağını hatta köylüye kilo başına ikişer kuruşluk bir prim ödemesi yapılacağını vaat etmesine rağmen bu vaatleri daha sonra karşılayamamıştır¹⁴⁹.

1.2.3. Hububat Ürünlerinin Zorunlu Olarak Devlete Satılması

II. Dünya Savaşı yıllarında askere almaların artması, çift hayvanlarına ordu tarafından el konması gibi nedenlerden dolayı üretim azalmış bunun sonucu olarak da hububata olan talep oldukça fazlalaşmıştır. 1939 ile 1940 yıllarını stoklarla idare eden hükûmetin, 1941 yılından itibaren hububatı piyasa fiyatlarının çok altında satın almaya başladığı görülmüştür. Aslında daha 1940 yılında ekonomik gidişatın hiç de iyi olmadığı anlaşılmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 3491 sayılı kanunu gereğince bulundurmak zorunda olduğu stok miktarında sıkıntıya düşüldüğü tespit edilmiştir. Bunun en önemli nedeni 1940 yılı iyi mahsul veren bir yıl olmasına rağmen Toprak Mahsulleri Ofisi'nin

¹⁴⁵ *Akşam*, 2 Şubat 1942.

¹⁴⁶ "Zirai Seferberlik", *Vatan*, 5 Şubat 1942.

¹⁴⁷ "Ziraat Seferberliğine Dair Yeni Kararlar", *Akşam*, 3 Mart 1942.

¹⁴⁸ "Ziraat İşlerimizde Fevkalade Tedbirler", *Cumhuriyet*, 19 Şubat 1943. *Akşam*, 3 Mayıs 1943. "Yurtta Ekin Vaziyeti Çok Müsait Gidiyor", *Cumhuriyet*, 11 Şubat 1943.

¹⁴⁹ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 17.

yeterli ürünü üreticilerden satın alamaması olmuştur¹⁵⁰. 1939 ve 1940 yılları buğday üretimi arasında büyük fark bulunmamasına karşın Toprak Mahsulleri Ofisi, 1939 yılında üretilen 4 milyonu aşkın buğdayın 194 bin tonunu, 1940 yılında üretilen yine 4 milyonu aşan buğdayın bu kez ancak 156 bin tonunu alabilmiştir. Çünkü hem üretici hem de tüccar ürünlerini farklı beklentiler içinde stoklama gayreti içine girmiştir¹⁵¹. Şevket Süreyya yaşanan hububat sıkıntısının ne derece vahim olduğunu şu sözleriyle dile getirmiştir:

“...Hiç durmadan, şu validen, ertesi gün halka dağıtılacak hububat kalmadığını, şu ordu donatım veya yönetim bakımından, hayvanların yemsiz, asker erzakının yetersiz, vasıtaların atıl hâle geldiğine ilişkin haberler alıyorduk. Mesela İzmir’de palamudun, küspenin una karıştırılmasını gerektiren tedbirler alınmak zorunda kalınıyordu. İzmir valisi bir gün bana, İzmir’de kasasını açarak –İşte dün fırınlardan çıkan bu! Bir tanesini hatıra olarak saklayacağım!-diyerek taşla moloz arası kara bir hamur, daha doğrusu çamur parçası göstermişti. Hulasa öyle olmuştu ki her gün en az, 1000 ton halk ve 1000 ton ordu ihtiyacı için hububat ve yem maddelerinin ambarlara girmesi lazım gelirken, her akşam elimize gelen tedarik cetvelleri, bir gün ve bütün yurttan ancak 2 tonluk bir tedarik yapılabildiğini gösteriyordu.”¹⁵²

1941 yılı Şubat ayında hükûmet, üreticilerin ürettikleri hububattan geçimlik, tohumluk ve hayvan yemi için belirli bir miktar ayırdıktan sonra kalanını Toprak Mahsulleri Ofisi’ne satmasını karara bağlamıştır. 1941 yılı itibarıyla hükûmetin verdiği fiyatlar piyasa fiyatlarının çok altında olmamakla birlikte zamanla bu fiyatlar arasında keskin farkların olduğu gözlenmiştir. 1941 yılı hasadı öncesinde başlatılan bu uygulama önce 17 ilde uygulamaya konulmuş daha sonra gittikçe genişletilerek 15 Mayıs 1942 tarihli kararname ile 63 ile yayılmıştır¹⁵³.

¹⁵⁰ Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, s.100-102. 30 Mart 1940 tarihli İcra Vekilleri Heyeti’nin kararı üzerine mevcut hububat miktarının artırılması için Diyarbakır, Suruç, Urfa, Mardin’de buğday satın alma fiyatları belirlenmiştir. En iyi cinsine 4,50 kuruş, normal olanına 4 kuruş, karıştırılmış olanına ise 3,80 kuruş fiyat verilmiştir. BCA, Fon Kodu:30.18.1.2, Yer No: 90.30.14.

¹⁵¹ Şener, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, s. 79. Nazmi Topçuoğlu savaş yıllarında görülen hububat sıkıntısının en büyük sebebi olarak maliyet ve fiyat unsurları göz önünde tutularak memleket çapında bir buğday fiyat politikasının kurulamamasına bağlamıştır. Nazmi Topçuoğlu, “İşe Durumumuz”, *İktisadi Yürüyüş*, C.5, S.59, 16 Mayıs 1942, s. 23.

¹⁵² Aydemir, İkinci Adam 1938-1950, s. 203-204.

¹⁵³ Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, s. 102-103. “1942 Mahsulü İçin Mühim Bir Tedbir”, *Vatan*, 16 Mayıs 1942. Bu kararnamenin ana maddeleri şöyledir. -Milli Korunma Kanunu’nun muaddel 14. maddesi hükümlerine müsteniden, memleket dâhilinde gerek 1941 mahsulünden olup henüz el koyulmamış bulunan ve gerek 1942 yılı zarfında istihsal edilen müstahsilin ekmeçlik, yemçilik, tohumluk ve yemlik ihtiyacından gayri bilumum buğday, çavdar,

Hükûmetin yürürlüğe koyduğu bu uygulama köylülerin geniş kesimi tarafından tepki ile karşılanmıştır. Büyük ve küçük üretici bu uygulama karşısında devlet temsilcilerine daha az ürün teslim etme çabası içine girmiştir. Anlaşıldığı üzere bu koşullarda çok adaletli bir uygulama yapılamamıştır. Devletin payını üreticiden almak için köye gelen subaşılardan¹⁵⁴ köyün zenginlerinin ya da toprak ağasının evinde misafir edilmesi, ürünlere el koyma işleminde bu kişilerin kayrılmasına yol açmıştır. Sonuç olarak bu uygulamadan en çok etkilenen kesim küçük ve orta üreticiler olmuştur. Büyük üreticiler sakladıkları ürünleri daha sonra karaborsada yüksek fiyatlara satmışlardır¹⁵⁵. Devletin el koyduğu ürüne verdiği fiyatlar ile piyasadaki fiyatların arasındaki uçurumun faturası küçük ve orta üreticiye ödetilmiştir. Şevket Süreyya da II Dünya Savaşı yıllarında uygulanan fiyat politikaları ve hayat pahalılığı mücadelelerinin kentliler nezdinde yürütüldüğünü dile getirerek, zirai ürünlere verilen düşük fiyatların köylüyü kasıp kavurduğunu belirtmiştir¹⁵⁶.

mahlût, mısır, her nevi darı, kaplıca, yulaf ve arpa mahsulüne hükûmetçe el konulmuştur. Ticaret Vekâleti, lüzum gördüğü yerleri, lüzum gördüğü zamanlarda el koyma hükmünden hariç tutabilir.

-Müstahsilin birinci madde mucibince el koyma hükmünden istisna edilen ekmeklik, yemeklik, tohumluk ve yemlik ihtiyaçları aşağıda yazılı şekilde tespit olunur. On iki aylık olmak üzere

* Ayda beher nüfusa üst üste vasatı olarak 20 kilo ekmeklik ve yemeklik hububat.

*Müstahsilin vesaitine ve iktidarına göre ekebileceği tohumluk hububat.

*Büyük ve küçükbaş hayvan sayısına göre Ticaret Vekâletince tespit olunacak senelik yemlik hububat.

-Hububat rekoltesinin ve el koyma hükmüne tabi hububat miktarının tahmin ve tespiti aşağıdaki şekilde yapılır;

*Tahmin tarlada ve tespit harmanda yapılır.

*Oraktan evvel, ikinci madde mucibince halka bırakılacak hububat miktarı tayin ve tespit olunur.

*Harman zamanında B fıkrasına göre tespit edilen ihtiyaçlar üstünde kalan miktar kati olarak tespit edilir. Şevket Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İaşe Sorunu ve Köylülük”, *Tarih ve Toplum*, S.35, Kasım 1986, s. 281-282.

¹⁵⁴ 18 Haziran 1942’de yayınlanan Subaşı Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Talimatname ye göre nüfusu 1.500’e kadar olan her muhtarlık bir subaşı istihdam etmek durumundadır. Subaşı ekim zamanında ekilen mahsulün miktarıyla ekim sahasının genişliğini tespit ve orağa girmeden önce mahsulün miktarını tahmin, harman yerinde mahsulün gerçek miktarını tespit edecek ve ayrıca hükûmet tarafından verilecek diğer zirai işleri yapacak memurdur. Tayfun Çınar, “1942: A’ dan Z’ ye Bozuk Devlet’in Yeniden Yapılanması Girişimlerinin Yükselişi ve Düşüşü”, *Açıklamalı Yönetim Zamandizini 1940-1949*, (Editör; B. Ayman Güler), Ankara 2008, s. 248-249.

¹⁵⁵ Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Dönüşüm”, s. 103. Köylünün ürününü sakladığına ilişkin bkz. “Müstahsiller Toprak Mahsulleri Vergisi İle Mükellef Tutulmalıdır”, *Tan*, 1 Ekim 1942.

¹⁵⁶ Aydemir, *İkinci Adam 1938-1950*, C.II, s. 210.

Savaş yıllarının hububat¹⁵⁷ yetersizliğinin bir sonucu olarak ekmek sıkıntısı baş göstermiştir. Bu nedenle tek tip ekmek çıkarılmasına karar verilmiştir. Alınan önlemlerin de yetersiz kalması üzerine 9 Ocak 1942 tarihinde hükûmetin yaptığı açıklama ile karne uygulaması başlatılmıştır. Bu uygulamaya göre herkesin bir karnesi mevcut olacaktır. Karneler büyükler, küçükler ve işçiler olmak üzere üç ayrı gruba ayrılmıştır. 7 yaşına kadar olan çocuklara günde 187,5 gram, 7 yaşından büyük olanlara 375 gram, ağır işte çalışanlara da 750 gram ekmek verilmesi uygun görülmüştür¹⁵⁸. Lokantalar bile karne uygulaması dâhilinde sade katık satan müesseseler olarak kabul edilmişlerdir. Seyahat edenler için ise seyahat fişleri hazırlanarak bu fişle gündelik ekmeklerini almaları sağlanmıştır¹⁵⁹. Şehirlerde daha fazla ekmek almak isteyenlerin karneler üzerinde tahrifat yaptıkları ya da başkalarına ait karneleri kullanmak istedikleri gözlenmiştir. Bunun önüne geçebilmek için bu suçları işleyenlere üç yıla kadar hapis cezası verileceği açıklanmıştır. Köylerde bir kişinin günlük ekmek istihkakı 300 gram olarak belirlenmiş olmakla birlikte uygulandığına dair bir bilgi kaydedilememiştir¹⁶⁰. 13 Nisan 1942’de günlük ekmek istihkakı 7 yaşından büyükler için 175 gr’a inmiş Mayıs ayında ise 150 gr’a düşmüştür. 1 Eylül 1944 tarihinden itibaren günlük ekmek tüketim hakkı 7 yaşından büyükler için 375 gr, ağır işçiler için ise 750 gr’a yükseltilmiştir¹⁶¹.

Metin Toker o günleri şöyle anlatmıştır: “Evlerde ekmek kavgaları eksik olmazdı. Kim daha çok yedi, kim daha az yedi tartışmaları eksik olmazdı. Ağır işçi karneleri, sözüm ona kollarıyla çalışanların karınlarını biraz daha iyi doyurmak içindi; ama bunlar

¹⁵⁷ Savaş yıllarında buğday ekiliş ve istihsalı şöyledir:

Sene	Hektar	Ton
1939	3.937.133	4.204.170
1940	4.381.420	4.067.950
1941	4.394.073	3.483.147
1942	4.369.455	4.263.282
1943	3.502.204	3.509.507
1944	3.740.452	3.148.369
1945	3.742.000	2.189.000.

Vamık Tayşi, “Buğday İstihsalinin Son Senelerdeki Durumu ve Geleceği”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 11.

¹⁵⁸ Öztürk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir’de Beslenme Sorunu”, s. 151. 14 Ocak’ta İstanbul’da başlayan karne uygulaması (*Ulus* 14 Son kanun 1942. *Cumhuriyet*, 14 İkinci kanun 1942), Ankara’da 17 Ocak 1942 tarihinde başlamıştır. *Ulus*, 17 Son kanun 1942. Karne uygulamasına ilişkin diğer haberler için bkz. “Ekmek Karneleri Hazırlanıyor” *Cumhuriyet*, 11 İkinci kanun 1942. “Karne ile Ekmek Tevziati” *Cumhuriyet* 13 İkinci kanun 1942.

¹⁵⁹ “Karne İle Ekmek Tevziati”, *Cumhuriyet* 13 İkinci kanun 1942. Hayvanlara dahi iase karneleri verileceği basında haber olarak yer almıştır. *Akşam*, 30 Mayıs 1942.

¹⁶⁰ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 410.

¹⁶¹ Cemil Koçak, “Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum*, C.3, S.25, Ocak 1986, s. 26-27.

karaborsada bol bol satılmaktaydı. Hattâ francala bile bulmak, bedelini ödedikten sonra, pekâlâ kabildi.”¹⁶²

Bu dönemde ekmeklik ve yemeklik hububatla bunlardan yapılmış un da beyannameye tabi tutulmuştur. Ekmeği karne ile alan vatandaş evinde veya başka bir yerde bulundurduğu buğday, çavdar, mısır gibi ekmeklik ve yemeklik hububatla bunlardan yapılmış olan unu yaşadıkları yerin en büyük mülkiye amirliğine bildirmek zorundadır. Nüfus başına sadece bir kilo un beyannameye tabi değildir. Yanlış bilgi verenlerin 1000 liraya¹⁶³ kadar ağır para cezası ve bir seneye kadar da ağır hapis cezası ile cezalandırılacakları belirtilmiştir¹⁶⁴.

1.2.4. Zorunlu Vergi Olarak % 25 Kuralı

Refik Saydam’ın 1942 yazında ölümü üzerine Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti kurulmuştur. Bu dönemde daha esnek politikaların uygulandığı görülmüştür. Saraçoğlu hükûmet programında yapılan değişikliği şu sözleriyle ifade etmiştir: “...Bundan evvel benim ve on arkadaşımın dâhil olduğu hükûmet, memlekette hayat pahalılığına ve iktisadi buhranlara mani olmak için verilen salahiyetlere istinaden birçok sert kararlar aldı ve onları sıkı bir gayretle tatbikata başladı. Fakat aradan günler geçtikçe, bu kararların matlup neticeyi vermeyeceği, yapılan şikâyetlerden, tespit edilen fiyatlarla birçok malların ve gıda maddelerinin bulunmamaya başlamasından ve yapılan tetkiklerden anlaşılmaya başladı. Onun için yeni Hükûmet hemen işe başlayarak bu sert tedbirleri yumuşatmaya, yer yer kaldırmaya ve yer yer değiştirmeye karar verdi...”¹⁶⁵

1942 yazında çıkarılan bir talimatname ile hububat ürünlerinin tümüne değil belli oranına devletin el koyması geri kalan ürünü ise üreticinin serbestçe satabilmesi zorunluluğu getirilmiştir¹⁶⁶. Milli Korunma Kanunu’nun 14. maddesi hükümlerine

¹⁶² Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 442.

¹⁶³ O günün koşullarında 1000 liranın satın alma gücü hakkında bir fikir verebilmesi açısından 750 gram ekmeğin 12 kuruşa satıldığını belirtmek de yarar vardır. “Şehrimizde Ekmek Karne ile Verilecek”, *Ulus*, 17 Sonkanun 1942.

¹⁶⁴ “Nüfus Başına Bir Kilo Un Beyannameye Tabi Değildir”, *Vatan*, 12 Şubat 1942.

¹⁶⁵ TBMM ZC., D.6, C.27, İ.3, 27. İnikat (5.8.1942), s. 22. Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 251.

¹⁶⁶ Pamuk; “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, s. 104. % 25 Kuralına ilişkin yazılar için bkz. “İşe İşlerini Nasıl Sadeleştirebiliriz” *Cumhuriyet*, 15 Şubat 1942. “Buğday Satışları Serbest Bırakılıyor”, *Tan*, 16 Temmuz 1942. M. Zekeriya Sertel, “Her şeyden Önce Köylünün Emniyetini Kazanmak Lazımdır”, *Tan*, 17 Temmuz 1942.

dayanarak 1942 yılında üretilen buğday, çavdar, mahlût [karışık], mısır, akdarı, yulaf ve arpa mahsulünün tamamından aşağıdaki nispetler dâhilinde bedeli karşılığı, devletçe satın alınmasına 15 Temmuz 1942 tarihli İcra Vekilleri Heyeti toplantısında karar verilmiştir. Bu karara göre devlet; buğday, çavdar, mahlût, mısır, akdarı, yulaf ve arpa mahsulünü üreten her üreticinin, 50 tona kadar olan hububat üretiminin % 25'ini, 50 ile 100 ton arasındaki üretimin yüzde 35'ini, 100 tonun üzerindeki üretimin ise % 50'sini bedeli karşılığı devlete teslim etmesini istemiştir. Bu teslimat yapılmadan serbest bırakılan kısmın piyasa fiyatından satışı yapılamayacaktır. Devlet ürünü alıncaya kadar üreticiyi borçlandıracaktır. Borçlandırmada, hububatın olgunlaştığı dönemde subaşının el koyma kararnamesindeki esaslar dâhilinde yapacağı ilk tahmin esas olarak alınmaktadır. Borçlandırılan hububat harman yapıldıkça köy ihtiyar heyeti ve subaşının mesuliyeti altında alım merkezlerine sevk edilecektir. Eğer alım merkezlerine sevki gecikmiş ise köy ihtiyar heyeti tarafından alınarak bir binaya depo edilecektir. Borçlandırılanlar borçlandıkları hububatı kendi vasıtaları ile alım merkezine sevk etmeye mecburdurlar. Ticaret ve Ziraat Vekâletleri'nce ortak yapılacak bir talimatname ile ilan edilecek müddet zarfında ürününü teslim etmeyen üreticilerin hububatları bu süreyi takip eden 20 gün zarfında daha önce belirlenen fiyatlardan daha düşük bir fiyatla satın alınacaktır. Bu süre zarfında teslim etmeyenler için Milli Korunma Kanunu'nun 4156 sayılı kanunla değiştirilen 55 ve 65. maddeleri hükmünce takibat yapılacağı belirtilmiştir¹⁶⁷.

Bu karar “*Haydi Çiftçiler İşbaşına*”, “*Hükûmet Hayırlı Bir Taarruza Geçti*” gibi manşetlerle basında yer almıştır¹⁶⁸. % 25 Kararı ile ülkede üretilen 8 milyona yakın hububat ürününün asgari olarak 1,5 ile 2 milyon tonu alınmak istenmiştir. Böylece hem şehirlerin ve ordunun hububat ihtiyacı karşılanmış olacak hem de üretici fazla ürününü serbestçe satabilme imkânına sahip olacaktır. Ancak bu uygulama da umulan neticeyi vermemiştir. Çünkü daha önce Refik Saydam Hükûmeti döneminde, hububat ürününün zorunlu olarak devlete satılmasına ilişkin kararın uygulama sürecinde görülen yanlış

¹⁶⁷ BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 99.63.12. *Resmi Gazete* 1 Ağustos 1942, Sayı. 5173. Bu dönemde Hükûmetin belirlediği hububat fiyatları için bkz. “Hububat Fiyatları Tespit Edildi”, *Tan*, 17 Temmuz 1942.

¹⁶⁸ “Haydi Çiftçiler İşbaşına” *Vatan*, 16 Temmuz 1942. “Buğday Satışları Serbest Bırakılıyor”, *Tan*, 16 Temmuz 1942. Ahmet Emin Yalman, “Hükûmet Hayırlı Bir Taarruza Geçti” *Vatan*, 17 Temmuz 1942. Yine 18 Temmuz 1942 tarihli *Vatan* Gazetesi'nde “Çiftçi yurttaş, devletin bu yeni himayesinin kadrini bil, elindeki mahsulü doğru göster, doğru tahmin ve doğru tespit ettir” sözlerine yer verilmiştir.

uygulamaların burada da devam ettiği görülmüştür. Bu uygulamada köyün ileri gelenleri ile toprak ağalarının korunması ve köylülerin ürünlerini saklamasından dolayı başarılı olamamıştır. Toplanması beklenen 1,5 ile 2 milyon hububatın ancak 600 bin tonu toplanabilmiştir¹⁶⁹. Ahmet Emin Yalman, Saraçoğlu Kabinesi'nin başlangıçta mahsulün belli bir kısmını satın alacağı kalanını serbest bırakacağına ilişkin kararı ile köylüye büyük umut olduğunu fakat bu fırsattan yararlanılamadığını belirtmiştir. Belediyelerin rekabetine, vurguncuların oyunlarına, subaşılardan yanlış uygulamalarına meydan bırakılarak ipin ucunun elden kaçırıldığını dile getirmiştir¹⁷⁰.

Sivas Mebusu Abdurrahman Naci Demirağ ise uygulamadaki başarısızlığı şu sözleriyle ortaya koymuştur: *“Arkadaşlar biz Sivas Mebusları bizzat köylüden tetkikat yaptık. Biz mahvolduk, yandık, diyorlar. Neden mahvoldunuz diye sorduk, sizden fazla mı aldılar, dedik. Nihayet birçok tetkik ve incelemeler yaptık gördük ki, hükûmet % 25 almaya karar vermişken % 22 almış fakat yine muteriz? Neden muteriz? Çünkü falan yer % 20 vermiştir. Köylü oradaki gerek az tahminler dolayısıyla ve gerek subaşılardan tatmin ederek az yazdırmak suretiyle yani % 22 yerine % 10 vermişlerdir. Efendim, o bu kadar verirken biz niçin fazla verelim diye bir takım dedikodulara ve şikâyetlere sebep oldu. Bunu hepimiz dinledik.”*¹⁷¹

Başvekil Saraçoğlu % 25 uygulamasındaki başarısızlığı çiftçi içerisinde seçilen subaşılardan yanlış tutumları¹⁷² ile ürünün tespitinin yeşil devresinde yapılmış olmasından dolayı çoğu ürünün sonradan bozulmuş olmasına bağlamıştır. Çünkü önceki uygulamaların aksine bu kez harmanda borçlandırılma usulü kaldırılarak ürünün olgunlaşma ve biçilme devresinde tespiti yapılmıştır. Ekonomide fiyatlara tanınan serbest ortam 1943 yılında buğday fiyatlarını 100 kuruşa kadar çıkarmış iken, hükûmetin üreticiye verdiği fiyat ancak 19,5 kuruş olmuştur¹⁷³. Hükûmetin buğdaya

¹⁶⁹ Şener, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları”, s. 83-84.

¹⁷⁰ Ahmet Emin Yalman, “Çiftçi Kimdir ve Neler Yapıyor”, *Vatan*, 26 Mayıs 1943.

¹⁷¹ *TBMM ZC.*, D.7, C. 9, İ.1., 44 İnikat (19.4.1944), s. 67.

¹⁷² Subaşılardan yanlış uygulamaları için bkz. Ahmet Emin Yalman, “Köylüden Haber”, *Vatan*, 27 Nisan 1944. Ahmet Emin Yalman, “Köylü Hakkında Yanlış Kanaatler”, *Vatan*, 22 Ağustos 1943.

¹⁷³ Şevket Süreyya o günlerdeki ekonomik çalkantıyı şöyle anlatmıştır: “...Eski kayıtlar murakabe kaldırıldı. Buğday ihracına karar verildi. Ama buğday 13,5 kuruştan 100 kuruşa doğru, zeytinyağı 85 kuruştan 350 kuruşa kadar çıktı. Hâlbuki devletin kontrolünde 85 kuruştan 16.000.000 milyon kiloluk bir stok teşkil edilmiş bulunuyordu. Bunlar da serbest bırakıldı. İşte bu yeni hürriyet havası içinde eğer bir savaşa girmek zorunda kalsaydık, sanıyorum ki olacak şey sadece karışıklık, haksız kar yağması,

piyasanın yaklaşık olarak beşte bir oranında değer biçmesi Saydam Hükûmeti döneminde baş gösteren karaborsayı, istifçiliği ortadan kaldırmak için bir çözüm olmak şöyle dursun illegal yapılanmaları teşvik etmiştir. Şükrü Saraçoğlu konuyla ilgili rahatsızlığını şu sözleriyle dile getirmiştir: *“Hükûmetimizin her hangi bir kararı alırken üstünde en çok durduğu, en çok hassasiyetle tetkik ettiği cihet, alınacak kararların adil olması ve tatbik kabiliyetini haiz bulunmasıdır... Fiyat kontrolü kararları alınırken çok mühim bir keyfiyeti daima göz önünde tuttuk... O keyfiyet de bu kararlardan doğan yükün müstehlik ve müstahsillerden terekki eden vatandaşlar arasında adilane taksimidir... İthalat mallarının fiyatları üzerinde hâkim olamadık. Kezalik bin bir çeşit yollarla yapılan alışverişlerde muhtekirler ve vurguncular tarafından yaratılan yüksek fiyatların da önüne geçemedik. Böylece fiyat kararlarımızın yükünü daha ziyade çiftçiye yükletmeye devam ettik...”*¹⁷⁴

Piyasada hal böyle iken hükûmet bu karar uyarınca topladığı hububat ile ihtiyaca cevap vermekte bile zorlanmış ve bu nedenle de belediyelere kredi vererek onları devreye sokmuştur. Ancak bu da çözüm olmamış, belediyelerin, hububat ambarlarından buğday alma yarışına girmesiyle fiyatlar yine oldukça yüksek meblağlara ulaşmıştır. Diğer taraftan bu karar ile iâşe meselesinin yükü köylünün omuzlarına yıkılmıştır. Şöyleki bu sistem de az toprak eken üretici ürünün yarıdan fazlasını tohumluk ve devlet payı olarak ayırmak durumunda bırakılmıştır. Kalan hububat ise üreticinin ancak bir yıllık tüketimini karşılayabilmiştir. Hatta 50 dönümden az ekenler ile başkalarının topraklarını kiralayan aileler de bu durum daha vahim bir hal almış, üreticiler hububat tüketimlerini bile kısıtlamak durumunda kalmışlardır¹⁷⁵. Şevket Süreyya Aydemir *“Köylü Zenginleşti mi?”* başlıklı makalesinde bu köylülerin ellerinde satacak hububat kalmak şöyle dursun yemeklik ve tohumluklarını bile yüksek fiyatlarla temin etmek durumunda

düzensizlik ve açlıktı. Yani açlarla yeni misyonerlerin devri başlayabilirdi. Tabi bu savaşın sonunda bir Türkiye kalabilecek idiyse?...”, Aydemir, İkinci Adam 1938-1950, C.II, s. 225.

¹⁷⁴ Şener, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye’de Tarım Politikası Arayışları” s. 85. Hükûmet 15 Mayıs 1943 tarihinde hububat ve bakliyattan alınacak devlet hisselerine ait yeni bir kararname çıkarmıştır. Bu kararnameye göre buğday, arpa, yulaf, mısır gibi hububat mahsullerinin 6 tona kadar olan kısmının % 20’si, 6 tondan 15 tona kadar olan kısmının % 30’u, 15 tondan yukarı olan kısmının % 50’sini belirlenen bedel karşılığında Toprak Mahsulleri Ofisi’ne teslim etmeleri zorunlu kılınmıştır. Fasulye, nohut, mercimek gibi bakla mahsullerinde bu oran % 25 olarak tespit edilmiştir. Şener, s. 88. Ayrıca bkz. Ulus, 16 Mayıs 1943. “Mahsulün Bir Kısımına Hükûmet El Koyuyor”, Vatan, 16 Mayıs 1943. Yusuf Saim Atasagun, “Devlet Hissesi”, Tasviri Efkar, 18 Haziran 1943. 2 Haziran 1944 İcra Vekilleri Heyeti’nin aldığı kararda da devlet hissesi olarak alınan ürünler arasında yer alan bakliyat ve çeltiğe biçilen fiyat şöyledir: Fasulye 55, börülce 30, nohut 50, bakla 25, mercimek 55 ve çeltik 35 kuruştur. BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 105.36.8. “Hububat Mahsulünde Cebri Mubayaa Kalktı”, Yeni Asır, 4 Haziran 1944.

¹⁷⁵ Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, s. 104-106.

bırakıldıklarını dile getirmiştir¹⁷⁶. Buna karşın büyük çiftçiler kazançlı çıkmışlardır¹⁷⁷. Çünkü çok fazla toprak ettikleri için ellerinde kalan hububat miktarı da bir o kadar artmıştır. Böylece büyük üretici elinde kalan ürünleri pazara çıkarıp oldukça yüksek fiyatlara satma imkânına kavuşmuştur. İşte bu aşamada büyük toprak sahiplerinin servetleri ve arazilerinin artmaya başlamasına karşın üreticinin büyük kısmını oluşturan küçük çiftçi ise zor durumda kalmıştır¹⁷⁸.

Buğday fiyatlarının yükselmesi ile zenginleşen bu köylüler¹⁷⁹ ev ve arsa almaya, düğünlerde aşırı harcamalarda bulunmaya başlamışlardır¹⁸⁰. Oysaki çoğunluğu oluşturduğunu bildiğimiz küçük köylü kesiminin yaşamı içler acısıdır¹⁸¹. Zekeriya Sertel bu dönemde sanki köylülerin büyük çoğunluğunun zengin olmuş gibi yansıtıldığını oysaki bunun gerçeği yansıtmadığını “*anormal misalleri hakiki vaziyetin bir ifadesi olarak almak bizi yanlış hükümlere götürür*” sözüyle ortaya koymuştur¹⁸². Halil Aytekin “*Köylerin Bugünkü İaşe Durumu*” başlıklı makalesinde köylülerin zenginleştiği iddialarının doğru olmadığını aksine kıtlık ve sefaletle mücadele etmek durumunda kaldıklarını bir köylünün anlattıklarına yer vererek izah etmeye çalışmıştır. Makalede köylü durumunu şöyle dile getirmiştir. “...*Hâlbuki köyün de sayılı rençperlerindenim. Geçen sene subaşılardan yanlış tahmini yüzünden elimdekini olduğu gibi ofise yatırdım. Ödeyemediğimi de bu sene ödedim. Bu yüzden geçen sene tohum zamanı dikildik kaldık. Ne yaparsın aç durulmaz ya, kapıda davar sığır koymadık buğdaya değiştik. Üç günlük yerden hayvan sırtında buğday taşıya taşıya imanımız*

¹⁷⁶ Şevket Süreyya Aydemir, “Köylü Zenginleşti mi?”, *Ulus*, 13 İkinci teşrin 1942.

¹⁷⁷ Köylünün borcu belirlenirken küçük çiftçinin büyük çiftçiye nazaran daha az ödemesi gerektiği çünkü bu sistemde büyük çiftçinin elinde satabileceği ürün kalırken küçük köylünün zor durumda kaldığı noktasında eleştiri yapılmıştır. Faruk Fenik, “Hububat Alım Satımının İçyüzü”, *Vatan*, 20 Nisan 1943.

¹⁷⁸ Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, s. 106.

¹⁷⁹ Savaş yıllarında hububatı yüksek fiyatlara satarak büyük gelir sağlayan büyük çiftçiler “hacıağa” tiplmesi ile basına konu olmuştur. *Cumhuriyet Ansiklopedi 1941-1960*, C.2, s. 47-48. II. Dünya Savaşı yıllarında Hükûmet’in pamuk fiyatlarına narh koyduğunu bu sayede köylüden ucuza alınan pamuğun işlenerek halka yüksek fiyatlarla satışa sunulduğunu dile getiren Nadir Nadi, bu dönemde tekstil endüstrisinin devletin tekelinde olmaması dolayısıyla özel şahısların da dokuma fabrikası işlettiklerini dolayısıyla bunların da fakir köylüden narh uygulaması gereğince ucuza pamuk satın aldıklarını ve bu pamuğu kumaş haline getirdikten sonra da yüksek fiyatlarla satışa sunduklarını anlatmıştır. Nadi ilk hacıağaların tohumunun böyle atıldığına dikkati çekmiştir. Nadir Nadi, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991, s. 141-142.

¹⁸⁰ Hüseyin Avni Şanda; “Hangi Köylü Zenginleşiyor”, *Yurt ve Dünya*, S.20, 20 İkinci teşrin 1942, s. 296. Hüseyin Avni Şanda; “Köylüyle Kim Alay Ediyor”, *Yurt ve Dünya*, S.22-23, İlkânun 1942, s. 370-371.

¹⁸¹ Ahmet Emin Yalman, “Köylü Hakkında Yanlış Kanaatler”, *Vatan*, 22 Ağustos 1943. Sait Kesler; “Köylü Zengin mi Oldu, Yoksulluk mu Çekiyor”, *Köye Doğru*, S.83, 1943, s. 8.

¹⁸² Zekeriya Sertel, “Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?”, *Tan*, 8 Haziran 1943.

gevredi.”¹⁸³. Benzer bir görüşü Sadi Irmak Köye Doğru dergisinde ifade etmiştir: “*Keşke köylünün refahını görsek bir avuç şehirli daha da fazla sıkıntıya düşsek razıyız. Fakat Türk milletinin ta kendisi olan köylü, refahtan pek çok uzaktır. Evinin ihtiyaçları, hayatındaki iptidailik hala yürekler acısıdır*”¹⁸⁴. En sert eleştiriyi yapanlardan Falih Rıfkı Atay köylülere yönelik bu ithamlara şöyle cevap vermiştir. “*Hangi memlekette yaşıyoruz? Gözlerimize kimin gözlüğünü, kafalarımıza kimin aklını takıyoruz? Bütün bu resimli ve resimsiz alay ve hicivlere bakılınca, Türk köyünü bilenlerin ağzından yalnız şu gözyaşlı cümle çıkabilir: Zavallı Köylü!*”¹⁸⁵. Bu sözler köylünün içine düştüğü durumu oldukça net şekilde ortaya koymaktadır. Bunların yanında ekecek toprağı olmayan, ırgatlık, yarıcılık, çiftçilik, çobanlıkla uğraşan ve mevsim şartlarına göre çalışan işçi sınıfı ise en fazla zarar gören kesim olmuştur¹⁸⁶.

1.3. Savaş Yılları Tarım Politikası

1.3.1. Zirai Kombinalar

Zirai Kombina toprağın işlenmesinden mahsul alınana kadar yapılan işleri ve kullanılan vasıtaların bütünü ifade etmektedir. Toprağın sürülmesi, ekilmesi, orak ve harman işlerinin bir düzende yürütülmesi ve bu işlerde kullanılan alet ve makinelerin planlı bir şekilde işletilmesi Zirai Kombinaların faaliyet alanına girmektedir¹⁸⁷. Zirai Kombina Teşkilatı 12 Şubat 1937 tarih ve 3130 sayılı kanunla Tarım Bakanlığı bünyesinde oluşturulmuştur. Bu uygulama ile traktör ve tarım makinelerinin bir araya getirilmesiyle makine parkları oluşturularak çiftçinin hizmetine sunulmuş bunun yanı sıra yeni ziraat usulleri çiftçiye öğretilmeye çalışılarak tarlasından daha fazla verim alması sağlanmak istenmiştir¹⁸⁸. Çünkü hasat ve harman ilkel koşullarda yapıldığı zaman çiftçiyi uzun süre oyalamakta, güzlük ekim için toprağın iyi hazırlanmasına, kışlık ekimin vaktinde yapılmasına engel olmaktadır. İşte Zirai Kombinalar ile nadası vaktinde yapmak, yabani

¹⁸³ Halil Aytekin, “Köylerin Bugünkü İaşe Durumu”, *Yurt ve Dünya*, S.36, Birinci kanun 1943, s. 489. Aytekin başka bir yazısında bir başka köylünün konuşmasına yer vermiştir: “*Ah birader! Köyde zengin olan kim? Şunu bana bir gösterin? En birincisi ben, 100 kile buğday sattığım halde eksikim gediğim kapanmadı. Geçen bir çift celebim devrildi, öldü, yenisini almak için tam 800 lirayı birden saydım. Parasızlıktan imanım ağılıyor, bak ayağıma bir giyim gön alamıyorum. Her şey buna keza...*” Halil Aytekin, “Köyde Geçim”, *Yurt ve Dünya*, C.4, S.33, Eylül 1943, s. 353.

¹⁸⁴ Sadi Irmak, “Köylü İçin Neler Diyorlar”, *Köye Doğru*, C.3, S.59, 1 İlkânun 1942, s. 4. Şevket Süreyya da Türk köylüsüne yapılan bu ithamları “*...Bizim varlığımızın temelini teşkil eden bu kahraman halk yığınının hakikatte hiçbir zaman yakıştırmadığı israfları, sefahatleri, ahlak düşüklüklerini atfetmek bir hata ve bir haksızlıktır*” “Köylü Zenginleşti mi?”, *Ulus*, 15 İkinci teşrin 1942.

¹⁸⁵ Falih Rıfkı Atay, “Alaya Alınan Köylü”, *Ulus*, 20 Son teşrin 1942.

¹⁸⁶ Aytekin, “Köylerin Bugünkü İaşe Durumu”, s. 486-490.

¹⁸⁷ Sait Tahsin Tekeli, “Zirai Kombina”, *Ziraat Dergisi*, S.53-54, s. 4.

¹⁸⁸ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 8

ot salgınlarını önlemek, kışlığı erkenden ekmek, iyi ve ilaçlanmış tohum kullanmak, tohumdan tasarruf için de toprağı makine ile ekmek esas olarak benimsenmiştir¹⁸⁹. İlk dönem olarak tabir edilen 1937-1940 yılları arasındaki bu dönemde kombinaların bünyesindeki ziraat alet ve makinelerin sayısı artırılmaya çalışılmıştır. Zirai Kombina Teşkilatı'nın genişletilmesi amacıyla satın alınacak olan ziraat aletler ile yedek parçaların memleketin zirai şartlarına ve hazine menfaatine uygun şekilde kliringli (takas) memleketlerden satın alınması hususunda 4 Eylül 1939 tarihli kararname çıkarılmıştır¹⁹⁰. Ancak gerekli ziraat aletlerinin (harman makinesi, traktör, biçerdöver makineleri ile pamuk mibzerleri) kliring yolu ile tedariki mümkün olmadığından 6 Mart 1940 tarihli kararname ile 1940 yılı döviz tahsisatından iki buçuk milyon liralık döviz ayrılarak söz konusu makinelerin Amerika'dan alınmasına karar verilmiştir¹⁹¹. 1942 yılına gelindiğinde Amerika'dan 300 kombinaya yetecek kadar traktör, traktör pulluğu, kùltivatör, biçerdöver ve harman makineleri getirildiğı gör÷lmüştür¹⁹².

Bu alanda yapılan çalışmalara karşın 1937 ile 1940 yılları arasında Zirai Kombinaların yaptığı çalışmalarda hiçbir gelişme kaydedilememiştir. Kombinaların çok cazip fiyatla tarlayı sürme ekme ve biçme işlemleri yapması çiftçilerin birbiriyle anlaşmazlığa düşmesine neden olmuştur. Reşat Aktan bu durumu şöyle özetlemiştir: “Çiftçiye yardım usulünün kısa zamanda yozlaştırıldığı, hakiki ihtiyacı olanlar yerine köy ağalarının ve nüfuzlu kimselerin bu yardımlardan istifade etmeye başladığı anlaşılmaktadır. Bu yüzden yer yer anlaşmazlık çıkmakta, Vekâlete mütemadiyen şikâyetler gelmekte idi. Bir taraftan da makinelerin kendi bölgelerine gönderilmesi için muhtelif bölgelerin çiftçileri ve mebusları taleplerde bulunmakta ve Vekâleti tazyik etmekte idiler. Öte yandan az bir ücretle devlet makinelerinden faydalanan kimseler bu kolaylığa alışmakta, ziraat işlerinin görülmesi için her zaman bu yardıma güvenerek tembelliğe temayül etmekte idiler.”¹⁹³

¹⁸⁹ Necati Turgay, “Zirai Kombinalar”, *Ülkü Milli Kültür*, C.1, S.7, 1 İkinci kanun 1942, s. 13.

¹⁹⁰ BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 88.85.10. Hatta bu kararnameden daha önce 1 Nisan 1939 tarihinde Alman Gebruder Röber fabrikasından 500 adet selektör makinesinin 1.250.000 lira tutmakta olan bedelinin yine kliring yolu ile ödenmesine karar verilmiştir. BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 86.28.11.

¹⁹¹ BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 90.20.18.

¹⁹² Turgay, “Zirai Kombinalar”, s. 12-13.

¹⁹³ Avcioglu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 487.

Kombinalar yoluyla köylünün modern alet ve makine satın alması teşvik edilmek istenmişse de başarılı olunamamıştır. Çiftçiye teknik bilgi ve işletme usulleri bakımından büyük bir şey kazandırılmamıştır. Bunların yanı sıra idare makinelerinin seyyar olması, daima yer değiştirmek zorunda kalması zaman kaybına yol açtığı gibi aynı zamanda makinelerin vaktinden evvel harap olmalarına da sebep olmuştur¹⁹⁴. Asım Us Vakit gazetesinde konuyla ilgili görüşlerini şöyle aktarmıştır: “*Kombinalar ile çiftçiye yardım etmek devlete fazla masrafa mal oluyor. Küçük ve parçalı arazide büyük makinelerle çalışmak sermaye ve enerji kaybolmasına sebebiyet veriyor, on senelik makine dört, beş senede harap oluyor ve köylüden daha az ücret alındığı için işe yaramaz hâle gelen makineler amorti edilemiyordu. Bunlardan ayrı olarak devlet parası ile alınmış makineler ile az bir ücretle ekim ve hasat işlerinin görülmesine alışan köylü eski çiftlerini muhafazaya ihtiyaç hissetmeyerek satıp elinden çıkarıyordu.*”¹⁹⁵.

Bu üç yıllık dönemde edinilen tecrübelerden hareketle, savaş şartlarının da etkisiyle kombinalara devlet adına ziraat yaptırılma çabasına içine girilmiştir¹⁹⁶. Çünkü 1940 yılının başlarından itibaren ülkedeki hububat stoku tükenmeye başlamıştır. Bir taraftan halkın diğer taraftan ordunun iâşe ihtiyacı konusunda görülen sıkıntılar gittikçe artmıştır. Hububatın piyasadan çekilişiyle beraber bütün gıda maddelerinin alım gücünü aşan boyutlarda satışa sunulması halkı çok zor durumda bırakmıştır. İşte bu aşamada Zirai Kombinaların çalışması özellikle hububat ihtiyacının karşılanmasında büyük katkı sağlamıştır. Çiftçilerin ofise senelik teslimatı 300.000.000 kiloyu bulurken Zirai Kombinaların Toprak Mahsulleri Ofisi’ne teslimatı 100-150.000.000 kiloyu bulmuştur. Neredeyse memleketin hububat ihtiyacının üçte biri temin edilmiştir. Tüm bu çalışmalar Zirai Kombinalara devlet arazisi üzerinde Devlet Çiftlikleri kurarak devlet hesabına ziraat yapma yetkisinin verilmesiyle gerçekleşmiştir¹⁹⁷. Zirai Kombinalar Devlet Çiftliklerinin mayası olarak değerlendirilmiştir.

1.3.1.1. Zirai Kombinalar İdaresine Bağlı Devlet Çiftlikleri

Şevket Raşit Hatipoğlu’nun Ziraat Vekilliği döneminde, ordunun ve halkın iâşe ihtiyacı göz önünde tutularak Milli Korunma Kanunu’nun 39 maddesine dayanarak 477 sayılı

¹⁹⁴ “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, Sayı. 44-45, Eylül 1943, s. 7.

¹⁹⁵ Asım Us, “Türkiye Çiftçi Memleketi”, *Vakit*, 28 Mart 1943.

¹⁹⁶ “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, Sayı. 44-45, Eylül 1943, s. 7. “Kombinalar Vasıtası ile Ziraat” *Son Posta*, 25 Temmuz 1944.

¹⁹⁷ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 9-12.

Koordinasyon kararı ile Zirai Kombinalara devlet arazisi üzerinde Devlet Çiftlikleri kurarak devlet hesabına ziraat yapma yetkisi verilmiştir¹⁹⁸. Bu kararın birinci ve ikinci maddesinde şöyle denilmektedir.

a-Zirai istihalleri artırmak ve memleketin iâşe durumunu sağlamak maksadıyla Milli Korunma Kanunu'nun 39. maddesine müsteniden Ziraat Vekaletine Devlet Çiftlikleri kurmak ve devlet nam ve hesabına ziraat yapmak vazifesi verilmiştir.

b-Ziraat Vekaleti, birinci maddede yazılı ekim ve istihsal işlerini yürütmek üzere Zirai Kombinalar dairesinin elinde mevcut teknik istihsal vasıtalarını bu maksatlara tahsis eder.¹⁹⁹

Zirai Kombinalar Kurumu elinde bulunan 300 traktörlük makine parkına ilaveten 3780 sayılı Milli Korunma Kanunu kredisinden alınan 10.000.000 liralık kredi ile genellikle kurak olduğu için boş olan 1.674.150 dönümlük arazide 13 işletme kurmuştur²⁰⁰.

Tablo 1. Devletin Denetimindeki Çiftlikler

Zirai Kombinalara Bağlı Grup ve Çiftlikler	Kuruluş Yılı	Arazi Genişliği
Bala Grubu	1942	45.000
Polatlı Grubu	1942	191.000
Altınova-Başkuyu Grubu	1942	300.000
Malya Devlet Çiftliği ²⁰¹	1942	280.000
Gözlü Devlet Çiftliği	1942	287.000
Ceylanpınar Devlet Çiftliği	1943	364.000
Çiçekdağı Devlet Çiftliği	1944	25.000
Koçaş Devlet Çiftliği	1944	24.710
Özden Devlet Çiftliği	1944	48.249
Gelemen Devlet Çiftliği	1944	24.170
Gökhöyük Devlet Çiftliği	1944	26.741
Keykubat Devlet Çiftliği	1944	12.000
Ulaş Devlet Çiftliği ²⁰²	1945	45.000

¹⁹⁸ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 10.

¹⁹⁹ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 121.

²⁰⁰ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 49.

²⁰¹ Malya Devlet Çiftliği hakkında geniş bilgi için bkz. Emin Soysal, "Kırşehir Malya Devlet Çiftliği", *Ulus*, 6 Eylül 1951.

Kaynak; İlhan Tekeli ve Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 50

Bu yeni Devlet Çiftlikleri, Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’nun işletmelerinden nitelik olarak farklıdır. Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu’nun işletmeleri ticari esaslar üzerinde yürüyen ve kar gözetten işletmelerdir. Elde ettikleri kazançlar ile devlete gelir elde etme amacı gütmektedirler. Daha çok amme hizmeti gören²⁰³ Devlet Çiftlikleri ise sadece ülkenin hububat ihtiyacının giderilmesine yardımcı olmamış aynı zamanda memleketin tohumluk ve damızlık ihtiyacının da karşılanmasına çalışmıştır. Bu çiftliklerin bünyesinde tarla ziraatları, bağ-bahçe ziraatları, hayvancılık ve tarım sanatları şubesi olmak üzere dört şube kurulmuştur²⁰⁴. Tüm bu olumlu gelişmelere rağmen bu çiftliklere yönelik eleştiriler de yok değildir. Ahmet Hamdi Başar, Devlet Çiftlikleri’ni kurma davasının fazla mal yetiştirme davası olmadığını ya da modern ziraatı yayma davası olmadığını, Türkiye’nin bir kalkınma davası olarak görülmesi gerektiğine işaret etmiş ve yürürlükteki çiftliklere yönelik eleştirilerini şöyle dile getirmiştir: “...Bunlardan bir kısmını gidip gördüğüm zaman bir çiftlikten ziyade kışla hayatı yandığını hayret ve teessürle gördüm. Ne işleyenler, ne orada çalışanları kavrayan bir heyecan yoktu. Bürokrasinin malını çekiştirici, çekemeyici, dedikoducu ruhu bir kâbus gibi hissediliyordu”²⁰⁵.

Zirai Kombinalar Teşkilatı ülkede uygulanan devletçi politikanın tam bir yansıması olarak görülmüştür. Ancak 1940 yılına kadar yapılan çalışmalar göstermiştir ki bu politika çiftçiyi daha az çalışmaya ve toprağını daha az ekmeye sevk etmiştir. Çok düşük maliyetle çiftçinin yardımına koşulması, çiftçiyi her şeyi devletten bekler hâle getirmiştir. Bu durumda olan çiftçilerin çoğunlunun da büyük çiftçiler olduğu hatırlatılırsa çiftçilerin aralarındaki anlaşmazlıkların nedeni daha açık ortaya çıkmış olacaktır. Diğer taraftan ise 1940 yılından sonra bünyesinde önce açık işletmeler daha sonra da Devlet Çiftlikleri kurulan Zirai Kombinalar Teşkilatı’nın özellikle dönemin hububat ihtiyacının karşılanmasında çok önemli bir görevi üstlendiği de belirtilmelidir.

²⁰² Ulaş’ta Devlet Çiftliği’nin kurulacağı haberi 29 Aralık 1944 tarihli Kızılırmak gazetesinde yer almıştır. Bu haberde Ulaş’ta 150000 dekarlık arazide kurulacak çiftliğin çalışmalarını bizzat Zirai Kombinalar Umum Müdürü Şevket Arı’nın takip ettiği belirtilmiştir. *Kızılırmak*, 29 Aralık 1944.

²⁰³ Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, Sayı. 44-45, Eylül 1943, s. 7.

²⁰⁴ Mağden, *Zirai Kombinalar*, s. 59-63. Devlet Çiftliklerinde yetiştirilen kültürler hakkında geniş bilgi için bkz. “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, Sayı.46, İkinci teşrin 1943, s. 7-11.

²⁰⁵ Başar, *Davalarımız*, s. 278.

Yine çiftçinin damızlık ve tohumluk ihtiyaçlarının karşılanmasında gösterdikleri işlev de yadsınamayacaktır.

1.3.2. Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları

Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları'nın açılmasında Ziraat Vekilliğine getirilen Şevket Raşit Hatipoğlu'nun büyük rolü olmuştur. Daha önce her fırsatta bu konuda var olan eksikliği dile getiren Hatipoğlu, memlekette yüksek ilim ihtisası işinin ele alındığı halde teknik ihtisas meselesine gereken önemin verilmediğinden şikâyet etmiştir. Ziraatın başlı başına bir iş sahası olan şubelerinde görevlendirilebilecek yetişmiş eleman olmamasının büyük bir eksiklik olduğunu, bu eksikliğin orta ziraat mekteplerinden yetişen kişilerce yürütülmesi yoluyla giderilemeyeceğini dile getirmiştir. Çünkü bu okullarda eğitim alan öğrencilerin ziraatın bütün şubeleri hakkında genel bilgi aldığını, alana özel bir eğitim almaları söz konusu olmadığı için buradan mezun olanların teknik ihtisas işini layıkıyla yapamayacağının çok aşikâr görüldüğünü söylemiştir. Hatipoğlu, ancak bu okullardan mezun olan öğrencilerin teknik bir eğitime tabi tutulmaları koşuluyla memleket ziraatının gelişmesine büyük fayda sağlayabileceklerine dikkat çekmiştir²⁰⁶. Ziraat Vekili olarak göreve başlamasıyla birlikte de düşüncelerini uygulamaya koymuştur.

Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları 19 Temmuz 1943 yılında kabul edilen 4486 sayılı kanunla kurulmuştur²⁰⁷. Kanuna göre bu okullara en az beş sınıflı köy ilkokulunu bitirmiş ve 16 yaşını geçmemiş olan köylü ve çiftçi çocukları kabul edilecektir. Bu okullardaki eğitim süresi, iki yılı ameli tahsil ve bir yılı da staj olmak üzere üç yıldır. Ameli tahsil devlet çiftliklerinde ve bahçe işletmelerinde, staj ise okullara bağlı işletmelerde veya aynı mahiyetteki diğer işletmelerde yaptırılacaktır. Bu okullardan mezun olanlara Teknik Çiftçi ve Teknik Bahçıvan unvanı verilecektir²⁰⁸.

Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları ile çiftçilerin iş bilgisi daha dinamik hâle getirilecek ve bunun yanında yeni alet ve makineleri de kullanmaları sağlanacaktır.

²⁰⁶ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Ziraatımızda Teknik İhtisas", s. 195-197. Şevket Raşit'in konu ile ilgili bir başka yazısı için bkz. Hatipoğlu, Ziraat Âleminden Vakıalar ve Düşünceler, s. 15-17.

²⁰⁷ Resmi Gazete, 24.7.1943, Sayı: 5464. *Düstur*, C.24, s. 638.

²⁰⁸ *Maarifle İlgili Kanunlar II*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 281-282.

Aynı zamanda kurulan bu okullarla ziraat eğitim kurumlarının bütünleştirilmesi amaç edinilmiştir. Daha önce kurulan ziraat mektepleri iş bilgisi açısından eğitim vermekle birlikte bu bilginin köylüye ulaştırılması açısından yetersiz kalmıştır. Şimdi ise kurulan bu okullar ile köylü çocukları uygulamalı eğitim ve ideal ziraat bilgisine sahip olacaklardır. Bu okullardan mezun olan gençler öğrendikleri bilgileri köylü ile paylaşarak bu bilgilerin kalıcı olmasını sağlayacaklardır²⁰⁹.

4486 sayılı Teknik Ziraat ve Bahçivanlık Okulları Kanunu'na dayanılarak beş adet Teknik Ziraat Okulu, iki adet de Bahçivanlık Okulu açılmıştır. Teknik Ziraat Okulları, Beydere (Manisa), Koçaş (Niğde-Aksaray), Özden (Konya-Sarayönü), Gökhöyük (Amasya), Beylik Çayı'nda (Hatay-Reyhanlı), Bahçivanlık Okulları da Tuzla (İstanbul) ve Alata'da (İçel) açılmıştır.²¹⁰ 1945 yılı itibariyle Teknik Ziraat ve Bahçivanlık Okullarında okuyan öğrenci sayısı 2000'i bulmaktadır²¹¹.

Teknik Ziraat ve Bahçivanlık Okulları'nın Köy Enstitüleri'ne paralel bir yapısı olduğu görülmektedir. Köy Enstitülerinde olduğu gibi öncelikli olarak köy çocuklarının tercih edildiği bu okullarda, genel bir eğitim üstüne çalışacakları özel alanda eğitim alan öğrenciler sonrasında köylere gönderilmişlerdir.

1.3.3. Türkiye Zirai Donatım Kurumu

Ziraatın gelişmesinde üç önemli faktör bulunmaktadır. Bunlardan ilki ziraatın teknik üretim vasıtalarıyla yapılması, ikincisi gerekli teknik bilgi ile donatılması, üçüncüsü de gerekli maddi imkânların sağlanmasıdır. Teknik istihsal vasıtaları topraktan mahsul almakta kullanılan vasitalardır. Ziraat alanında kullanılan alet ve makineler, tohumluklar, gübreler, zirai ilaçlar işte bu vasitalardandır²¹².

II. Dünya Savaşı yıllarına baktığımızda ziraatımızın teknik istihsal vasıtalarından yeteri kadar faydalanamamış olduğu görülmektedir. Böylece üründen alınan verim yükseltilememiş bunun sonucu olarak maliyet de düşürülememiştir. Bu dönemde

²⁰⁹ “Teknik Ziraat Okulları”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.39, Nisan 1943, s. 1-3.

²¹⁰ Çetin, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923-1950)*, s. 128.

²¹¹ Kadri Bilgemre, “Tarım Bakanlığının 1945 Yılı Çalışmaları”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.6, S.71, Aralık 1945, s. 7.

²¹² “Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.37, Şubat 1943, s. 1.

memlekette var olan demir pulluk sayısı 400.000 den aşağı olmamakla birlikte olması gereken asgari sayının 3.000.000 olduğu, yine var olan pulluk adedi 140.000 iken olması gereken sayının 2.000.000 adet olduğu belirtilmiş, mibzer sayısının da 7500 iken en azından bu sayının 50.000'e yükseltilmesinin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Hükûmet bu amaca ulaşmayı hedeflemiş olmakla birlikte zirai istihsal vasıtalarının artırılmasına ilişkin istikrarlı bir politika izleyememiş dolayısıyla da bu vasıtalar köylere kadar girememiştir. Diğer taraftan köylü, elindeki makinesi bozulduğu zaman yedek parçasını bulmakta zorluk çekmiş ve bu durum çoğu zaman kendisi için çok külfetli hale gelebilmiştir. Yedek parça sıkıntısının yanında bir de bozulan makineleri tamir edecek ustalıkta kişilerin yetersizliği durumu daha da vahim hale getirmiştir. Yine bu alet ve makinelerin satışı, devlet tarafından bizzat yapıldığı zamanlarda satış fiyatları daha makul iken, özel müteşebbisler tarafından satışa sunulan teknik istihsal vasıtalarına daha fazla kar elde etmek amacı ile oldukça yüksek fiyatlar uygulandığı görülmüştür²¹³.

Var olan bu sıkıntıların ortadan kaldırılması, ülke ziraatının özelliklerine uygun teknik istihsal vasıtalarını memleketin şartlarına uygun olarak temin etmek ve bunların köylere kadar ulaşmasını sağlamak için Zirai Donatım Kurumu kurulmuştur. 16 Mart 1943'te Koordinasyon kararı ile çalışmaya başlayan bu teşekkül 1 Temmuz 1944'te 4604 sayılı kanunla "İktisadi Devlet Teşekkülleri" statüsüne bağlanmıştır²¹⁴. Bu kurumun oluşturulmasında Milli Korunma Kanunu'nun 42 maddesine dayanılmıştır. Bu maddede "*Hükûmet her türlü ziraat aletlerini, makinelerini, vasıtalarını ve malzemelerini, zirai ilaçları lüzuma göre satabilir parasız veya ariyet veya ödünç veya kira mukabili olarak ihtiyacı olanlara tevzi edebilir veya çiftçiye ödünç para verebilir*" denilmiştir. Bu maddeye istinaden İcra Vekilleri Heyeti Zirai Donatım Kurumu'na her türlü zirai alet, makine ve malzemesini, suni gübreleri, zirai ilaç maddelerini, tohumlukları iç ve dış piyasalardan temin etmek ve bunları imal ve istihsal edip, peşin para ile veya taksitle satmak, bu işler için gerekli olan zirai, sınaî ve ticari teşekkülleri doğrudan doğruya veya dolaylı tesis etmek, işletmek veya bunlarla iştirak etmek vazifelerini vermiştir²¹⁵.

²¹³ "Zirai Donatım Kurumu", *Ziraat Dergisi*, s. 1-5.

²¹⁴ "Zirai Donatım Kurumu", *İktisadi Yürüyüş*, S.135, 7 Ağustos 1945, s. 12.

²¹⁵ Hazım Atıf Kuyucak; "Türkiye Zirai Donatım Kurumu", *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.37, Şubat 1943, s. 7. "Zirai Donatım Kurumu Çiftçilere Ziraat Alet ve Malzeme Dağıtmaya Devam ediyor", *Ulus*, 8 Mayıs 1943. Yavuz Abadan, "Köylerimizin Kalkınması", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1944.

Zirai Donatım Kurumu'na aynı zamanda çalışma alanı içine giren işlerde uğraşanlarla iş ve sermaye ortaklığı yapmak yetkisi verildiği gibi dağıtma ve satış işlerini kolaylaştırmak için de temsilcilik verebilme hakkı tanınmıştır. 50 milyon liralık bir sermayeye sahip olan Zirai Donatım Kurumu'nun 1945 yılı itibariyle merkez teşkilatından başka Ankara, İstanbul, İzmir, Afyon, İçel, Sivas, Samsun, Trabzon, Erzurum ve Diyarbakır'da birer bölge teşkilatı kurulmuştur. Zirai Donatım Kurumu Adapazarı'nda Ziraat Alet ve Makineleri Fabrikası kurmuş, bu fabrikaya 2 milyon liralık sermaye vermiştir. Bundan başka kurum bünyesinde Adana'da büyük bir tamirat atölyesi inşaatına başlanmış, Ankara'da 650 bin lira harcanarak büyük bir depo yapılmıştır. Kayseri ve Manisa'da bir, Konya'da da iki deponun inşaatı başlatılmıştır²¹⁶.

1.4. Savaş Yıllarında Uygulanan Vergi Politikası

1.4.1. Toprak Mahsulleri Vergisi

1.4.1.1. 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kabulü

1943 yılına gelindiğinde hükûmet devlet bütçesine katkıda bulunmak ve bunun yanı sıra da tarım dışı kesimde uygulanan Varlık Vergisi'ne yönelik tepkileri azaltmak amacıyla Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nu meclise taşımıştır²¹⁷. Bu vergiyle olağanüstü masrafların bir kısmının giderilmesi ile ordunun ve şehirlinin iâşe ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmıştır²¹⁸. Korkut Boratav bu verginin gündeme getirilişinin gerekçesini şöyle özetlemiştir: *“Dış görünüşü ile bu vergi, savaş şartlarından yararlanan gruplar içinde o ana kadar karşılığını ödememiş bulunan çiftçilere yönelen ve bu yönüyle Varlık Vergisi'nin bir tamamlayıcısı olarak görülebilecek bir vergidir.”*²¹⁹ Başvekil Saraçoğlu, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun meclis müzakeresinde bu kanunun uygulanmasının neden gerekli olduğunu şu sözleriyle açıklamaya çalışmıştır:

“Arkadaşlar, geçen sene bütçe yapıldığı zaman 140 milyon lira kadar bir açık derpiş edilmişti. Bütçenin tatbikatı esnasında tahâddüs eden büyük zaruretler, bilhassa askerî masrafları pek çok artırdı ve fevkalâde bütçe açığımızı o kadar çok artırdı ki bunu Varlık Vergisiyle elde ettiğimiz 250 milyon lira ile ancak kapayabildik. Çünkü fevkalâde bütçemizin masraf kısmı 400 milyonu aşmış bulunuyor. Bu açığı da ancak

²¹⁶ “Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, s. 12-13, 16.

²¹⁷ Önder, “Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası”, s. 120.

²¹⁸ Esat Tekeli, “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.1, S.1, 1 Temmuz 1943, s. 25. “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Son Posta*, 16 Haziran 1943.

²¹⁹ Boratav, 100 Soruda Devletçilik, s. 351.

250 milyon lira ile kapayabiliyorduk. Bu seneki fevkalâde bütçemize gelince bu bütçe açığının büyük bir kısmını Maliye vekilinin bir iki fırsatta sizlere izah ettiği diğer varidat menbaları ile kapamak imkânı elde edilmiştir. Geri kalan açık 150 milyon liradır. Bu açığı da şimdi tetkik edeceğimiz vergi ile kapamağa çalışacağız. Bu vergi ile 110 - 130 milyon lira olacağımızı ümit ettiğimiz gibi, Varlık Vergisinden de 30-50 milyon temin edeceğimizi ümit ediyoruz ve böylece yeni bir zaruret yeni bir masraf açmazsa fevkalâde bütçemizi de adi bütçemiz gibi mütevasin olarak kapamak imkânı elde edeceğiz” Saraçoğlu konuşmasının devamında da bu verginin Aşar Vergisi ile olan benzerliğine ilişkin eleştirilere cevap vermiş ve Toprak Mahsulleri Vergisi’ni aşara benzetmemek için ellerinden gelen gayreti sarf edeceklerini söylemiştir.”²²⁰

4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu 4 Haziran 1943 günü mecliste yapılan oylama sonucunda 168 ret oyuna karşın 283 kabul oyuyla yürürlüğe girmiştir. Bu kanun dokuz bölümden oluşmuştur. İlk bölümde verginin alınacağı mahsuller ile vergiden muaf tutulan mahsullere yer verilmiştir. 4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’na göre aşağıda belirtilen ürünler ile ipek kozasından vergi alınması uygun görülmüştür. Bu ürünler hububat, bakliyat ve diğer mahsuller adı altında üç başlıkta toplanmıştır. Hububat grubuna giren ürünler; akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kum darı, kaplıca, kuşyemi, mahlût, mısır, yulaf, bakliyat grubuna giren ürünler; bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek, nohut, diğer mahsuller adı altında toplanan ürünler ise, afyon (sakız), antepfıstığı, ay çiçeği, fındık, kendir (tohum), keten, kuru incir, kuru üzüm, narenciye, pamuk, pancar, patates, susam, tütün ve zeytindir. Bağ ve bahçelerde ihtiyacı karşılamak için ekilmiş ürünler, özel bütçelerle idare edilen teşekkül ve müesseseler ile belediyelere ait olan alanlarda yetiştirilen ürünler, umumi menfaatlere yönelik cemiyetlerin, okulların, hastanelerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak üzere yetiştirdikleri mahsuller ile ceza ve ıslahevlerinde çalıştırılan mahkûmların yetiştirdikleri ürünler ise vergiden muaf tutulmuştur.

İkinci bölümde vergiyi vermekle mükellef olan kişiler hakkındaki bilgilere yer verilmiştir. Mahsullerin olgunlaşma döneminde sahibinden alınacak olan Toprak Mahsulleri Vergisi, eğer arazi kiraya verilmiş ise kiracıdan, iştirakli icarlarda da mal

²²⁰ *TBMM ZC*, D.7, C.3, İ.F, 33. İnikat (4.6.1943), s. 15. Ayrıca bkz. “Mecliste Münakaşalı Bir Celse” *Vatan*, 5 Haziran 1943. “Toprak Mahsulleri Vergisi Dün Kabul Edildi”, *Tan*, 5 Haziran 1943. Esat Tekeli ;“Yeni Vergi ve Köylümüz”, *Ulus*, 5 Haziran 1943. “Dün Mecliste Hararetli Müzakereler Oldu”, *Son Posta*, 5 Haziran 1943.

sahibi ile kiracı, mahsulden aldıkları hisseler nispetinde vergi ödemekle mükellef tutulmuşlardır.

Üçüncü bölüm, vergi matrahının nasıl tayin edileceğine ilişkin hükümleri içermektedir. Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'na göre, şehir ve kasabalarda belediyeler, köylerde muhtar ve ihtiyar meclisleri her mahsul yılı, Maliye Vekâleti'nin belirlediği zamanlarda her çeşit istihsal yerleri ile bunlardan alınması umulan mahsul miktarı hakkındaki malumatı, mükelleflerin beyanları doğrultusunda hazırlık cetvellerine kaydedeceklerdir. Belediyeler ile muhtar ve ihtiyar heyetleri, bu beyanların doğruluğunu araştırmakla da yükümlü tutulmuşlardır. Vergiye tabi tutulan mahsul miktarları, mısır, darı ve çeltik haricindeki hububatın ölçülmesi suretiyle, diğer mahsullerde ise mükellefin daha sonra da kontrolü yapılacak beyanlarına göre tespit edilecektir. Miktarları ölçülerek tespit edilecek olan mahsuller için her sene harman zamanından evvel harman ve yığınların bulunduğu yerleri ihtiyar heyetleri önceden bildirmekle sorumludurlar. Mükelleflerin bu yerlerden başka yerlere harman ve yığın yapması yasaklanmıştır. Ölçme kolları belirtilen bu yerlerde oluşturulan harmanları ölçmek suretiyle vergiyi tespit edecektir. Miktarları beyan ile tespit edilecek mahsuller için tahmin kolları, mahsulün olgunlaşmasından evvel sorumlu oldukları bölge içindeki mahalle ve köylerde tarla, bahçe, sergi ve böcekhaneleri gezerek mükelleflerin elde edecekleri mahsulün miktarını tahmin etmek suretiyle hazırlık cetvellerindeki beyanları kontrol edeceklerdir. Ölçülecek mahsullerin ölçülünceye kadar başka yerlere taşınması yasaklanmıştır. Harman kalkacak vaziyete geldikten sonra müstahsil köylerde ihtiyar meclisine harmanının hazır olduğunu bildirecektir. Bu ihbardan itibaren üç gün içinde harman ölçülmediği takdirde harman muhtar ve ihtiyar meclisi tarafından ölçülecektir. Ölçme kollarını, vilayetlerde valinin, kazalarda kaymakamın tayin ettiği bir ölçme memuru ile bunun yanında şehir ve kasabalarda belediyenin mahalle işleri ile görevlendirilen kişi ve köylerde de muhtar veya ihtiyar meclisi azasından birinin katılımıyla oluşturulacağı belirtilmiştir. Tahmin kolları da benzer şekilde oluşturulmuştur. Ölçme ve tahmin kollarında görevli olan kişilerin sayısı kazanın büyüklüğü ile köyün mahalle sayısı esas alınarak tespit edilmiştir.

Dördüncü bölüm alınacak vergi oranları ile ilgilidir. Kanuna göre aynen alınacak vergiler % 8, nakden alınacak vergiler ise % 12 üzerinden alınacaktır²²¹. Hükûmetçe gerekli görülmesi durumunda nakden alınan vergi oranı % 8'e kadar düşürülebilecektir.

Beşinci bölüm verginin tarh ve tahsiline ilişkindir. Burada vergisi aynen alınacak ürünler belirtilmiştir. Bunlardan hububat grubuna girenler; akdarı, arpa, buğday, çavdar, çeltik, kaplıca, mahlût, mısır, yulaf, baklagiller grubuna girenler; bakla, bezelye, börülce, fasulye, mercimek ve nohut, diğer mahsuller grubuna giren ürünler ise; antepfıstığı, fındık, kuru incir, kuru üzüm, pamuk ve zeytindir. Mükellefler aynen ödemeye mecbur oldukları vergilerini, miktarları ölçülerek tespit edilen mahsullerde en geç ölçme işlemini takip eden gün içinde geçici olarak köy ambarlarına, miktarı beyan ile tespit edilen mahsulleri ise idare heyetlerince belirlenen tarihlerde, daha önce kendilerine bildirilen yerlere kendi vasıtaları ile teslim etmeye mecbur tutulmuşlardır. Diğer taraftan mükellefler geçici olarak köy ambarlarına teslim ettikleri vergileri bu ambarlara teslim tarihinden itibaren iki ay içinde kendi vasıtaları ile götürmek zorundadırlar. Eğer teslim yeri köy ambarlarına 25 km. fazla mesafede ise fazla mesafe için kilometre başına iki para hesabıyla nakliye ücreti verilecektir. Vergileri nakden alınacak ürünlerin ortalama değer fiyatı vilayet ve kaza merkezlerindeki belediye meclislerince belirlenecektir. Belediye meclisi toplantı halinde değilse belediye encümeni tarafından fiyatlar tespit edilecektir. Bu vergi zamanı Maliye Vekâleti'nce tespit edilmek şartı ile iki eşit taksit olarak tahsil edilecektir. Afyon, pancar ve tütün mahsullerinin vergisi ise bunların dışında tutulmuştur. Çünkü Toprak Mahsulleri Ofisi, Türkiye Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi satın aldığı afyon ve pancar mahsulüne ait vergileri müstahsile yapacakları ödeme sırasında bunların alacaklarını kesmek suretiyle tahsil edecektir. Tütünün vergisi de İnhisarlar İdaresi tarafından tahsil olunacaktır.

Altıncı bölüm uygulanacak müeyyidelere ayrılmıştır. İstihsal yerleri hakkında yanlış ya da eksik beyanda bulunan mükelleflerin, beyan haricinde kalan istihsal yerlerine düşen vergileri % 20 zamlı olarak alınacaktır. Belirtilen yerlerden başka yerlerde harman ve yığın edilen mahsullere ait vergiler % 50 zamlı ve yine ölçülmeden evvel harman ve

²²¹ Vergi miktarı belirlenirken toprağın verimliliğinin ve çalışan şahıs adedinin dikkate alınmaması eleştiri konusu oluşturmuştur. Mehmet Oluç, "Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu", *Akşam*, 12 Haziran 1943.

yığın yerlerinden kaldırılan mahsullere ait vergiler de bir kat zam ile tahsil olunacaktır. Zamanında tahsil edilmeyen aynı vergiler % 25 zam ile taksit müddetleri içinde ödenmeyen nakdi vergi borçları ise % 10 zam ile tahsil olunacaktır. Vaktinde ödenmeyen vergi borçları hakkında Tahsil-i Emval Kanunu uygulanacağı hususuna değinilmiştir.

Yedinci bölümde mükelleflere açık olan kanun yolları gösterilmiştir. Daha önce mükellefler tarafından beyan edilen ürünlerin kontrolü esnasında tahmin kollarınca belirtilen mahsul miktarına üreticilerin itiraz edebilme hakkı saklı tutulmuştur. Tahmin esnasında orada bulunmayan mükellefler tahmin yapıldığı tarihten itibaren 5 gün içinde yazılı olarak şehir ve kasabalarda belediyelere, köylerde ihtiyar meclislerine itiraz edebilme hakkına sahiptirler. Mükellefin isteği doğrultusunda başka bir tahmin kolu bu iş için görevlendirilerek en geç 15 gün içinde yeni bir tahmin yapması istenecektir. Ancak bu ikinci tahminde verilen karar kesin olacaktır. İtiraz halinde aynen ödenmesi lazım gelen vergi zamları itiraz neticelene kadar saklanmak üzere köylerde ihtiyar meclisine tevdi edilecektir. Ölçme kolları tarafından tespit edilen mahsullerde ölçme işleminden ödeme zamanına kadar geçen süre içinde sel, dolu, kuraklık, yangın, bulaşıcı hastalıklar gibi sebepler dolayısıyla mahsulün en az dörtte bir derecesinde zarara uğradığı belirlenirse mahsule ait vergilerde de zarar derecesine göre alınacak vergi kısmen ya da tamamen silinebilecektir.

Sekizinci bölümde alınacak verginin kesinleştiği tarihi takip eden mali yıldan itibaren 5 sene zarfında tahsil edilmeyen vergilerin asıl ve zamları zaman aşımına uğrayacağı hükmüne yer verilmiştir. Son bölümde Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun uygulamasında görev alacak kadrolara ilişkin hükümlere ayrılmıştır²²².

1.4.1.2. 4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kabulü

1943 yılında kabul edilen 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi'ne yönelik eleştiriler, kanunun yürürlüğe girmesiyle beraber başlamıştır. Yeni bir kanun tasarısı hazırlanmasının nedeni olarak eski kanunda var olan yanlışlıklar gerekçe gösterilmiştir.

²²² TBMM ZC., D.7, C.3, İ.F., 33. İnikat (4.6.1943), s. 20-38. *Düstur*, 3. Tertip, Cilt 24, s. 1323. *Resmî Gazete*, 7. 6. 1943, Sayı. 5423, s. 5241-5244.

4429 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kabulünden hemen sonra özellikle ölçme memurlarının seçiminde çok itinalı davranılması gerektiği üzerinde durulmuşsa da²²³ kanunun uygulanma sürecinde görevli olan memurların yetersizliği ilk dikkati çeken hususlardan biri olmuştur²²⁴. Muvakkat Encümeni Mehmet Şinasi Devrin'in konu ile ilgili görüşleri şöyledir:

“...Arkadaşlar, bin nazariye çok güzel olan bu ölçü sistemi bir defa istilzam ettiği geniş memur kadrosu, adedi yüz bini bulan bir muvakkat memur kadrosunun teşkilindeki müşkülât dolayısıyla iyi işleyemedi. Her türlü izahtan varestedir ki bir anda yüz bin memur yaratmak fevkalâde müşkül bir ameliyedir. Memurların da kendilerine göre bir yetişme tarzı bir disiplin nizamı, zihniyetleri vardır. Bu zihniyet dâhilinde yetişmeyen memurlarla işi yürütmek pek güçtür, işte ölçü sisteminin bünyesinde taşıdığı ilk mahsur bu olmuştur. Bu itibarla yüz bine yakın bize verilen rakama, göre 93746 adet, liyakatli memur bulunmamasından dolayı 4429 sayılı kanun tatbikatta umulan neticeleri verememiştir. İkinci bir muvaffakiyetsizlik unsuru da 34 500 küsur köyde fiili bir murakabe tesisi hususundaki imkânsızlıktır. Filhakika bu kadar geniş bir sahada müessir bir murakabenin tesisinde karşılaşılan müşküller yenilememiş, ehliyetsiz memurlarla murakabesiz iş görmek mecburiyetindeki kanunu işlemez bir hâle koymuştur”²²⁵.

Bu kadar büyük arazinin üzerinde yetersiz memur kadrosunun layıkıyla denetim yapması mümkün olamadığı gibi harman ve yığınların oldukça geniş bir arazi üzerine yayılması da var olan sıkıntıyı daha da artırmıştır. Köylü vergisini verebilmek için harman başında nöbet tutmak durumunda kalmıştır. Eskişehir Mebusu Emin Sazak daha 1943 yılındaki meclis müzakeresinde bu konudaki endişesi şöyle ifade etmiştir:

“Sonra harman meselesinde sakat şeyler gördüm. Gerçi 3 - 5 gün amma, arkadaşlar, köylüyü dağ başında harmanı beklemeye icbar etmekten kötü şey yoktur. Hele onu şuraya, buraya taşımak, bunu yapacağına harmanını ateşleyiver daha iyi. Bilhassa dağlık, çalılık ve yolsuz yerlerde, fukara köylülere harmanını falan yere getir, diye müdahale etmek doğru değildir. Her köyde - eskiden adına muaşşir denirdi, mültezimler kordu - bunun gibi, her köyde % 8 alacak bir memur olmalıdır bence. Bunu heyeti ihtiyariye ye yaptırır ve dört köyün başına bir kontrol kor, üç dört tane de ölçücü insanlar kor. Azalar da icabında ölçerler. Devletin hakkını memur veya muhtar alır. Hiç olmazsa ölçme meselesi gecikmez. Hele bu sene mahsul biraz da İnşallah bereketli olursa ölçme işi güç olur. Bir tarafta harman beklerken öbür harmanı domuz

²²³ Suphi Rıza Doğukan, “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Memleket*, S.3, 10 Temmuz 1943, s. 73.

²²⁴ “Yeni Hasatta Vazifeler”, *Ulus*, 22 Ağustos 1943.

²²⁵ *TBMM ZC.*, D.7, C.9, İ.1, 44 İnikat (19.4.1944), s.78-79.

yer veyahut başka bir ziyana maruz kalır. Bunu ya kanundan büsbütün çıkaralım veyahut kanunda tasrih edelim ki günü gününe ölçülebilsin”²²⁶.

Emin Sazak’ın endişesinin yersiz olmadığı Erzincan Mebusu Feyzi Kalfagil’in 4553 Sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu’nun meclis görüşmelerinde yaptığı konuşmasıyla doğrulanmıştır: “*Malûmu âlileri geçen sene ölçü esasına istinat eden bu vergilerin tarh ve cibayetinde, yani kanun ve kararnamenin derpiş ettiği şekilde % 75. değil, % 100 vergi harmanda tahsil edildiği halde idare âmirleri uzun müddetler tayin ederek müstahsilleri bekletip ızzar etmiş bulundular.*”²²⁷

Isparta Mebusu Kemal Turan 1943 yılındaki verginin başarısız olmasının sebeplerinden birini şöyle açıklamıştır:

“Geçen sene kanunun muvaffak olamamasının sebeplerinden birisi de, bence, bu işin başıboş kalmasından ileri gelmiştir. Yani idare âmirleri; bunu yalnız bir vergi mevzuu sayarak mal müdürüyle ve mal müdürünün zayıf kadrosu ile onun tedarik edebileceği zayıf insanlarla köylüyü baş başa bırakmıştır. Şimdi bunun aksülameli hepimizde vardır. Binaenaleyh diyoruz ki, idare âmirleri bu işin başlıca mesulüdür. Yürütürlerse mükâfat görecekler, yürütmezlerse ceza göreceklerdir. Korkarım ki geçen senenin lâkaydisi yerine bu defa da bilhassa kazalarda idare âmirlerinin fazla gayretkeşliğine uğramayalım ki bazen bu gayreti gadir derecesine varabilir. Binaenaleyh Vekâletimizden ve Hükûmetten birinci ricam, bilhassa idare amirlerince bu işin bir adalet meselesi olduğunu ve köylünün verebileceği miktarı almak lâzım geldiğini iyice duyurmak ve anlamak...”²²⁸.

Görülen aksaklıkların giderilmesi için eski kanun maddelerinde birtakım değişikliklere gidilerek oluşturulan yeni Toprak Mahsulleri Vergisi Kanun Layihası meclise sunulmuştur. Bu kanunun TBMM’ndeki birinci müzakeresi 19, 20, 21, 22 ve 24 Nisan 1944 tarihinde yapılmıştır²²⁹. İkinci müzakerenin yapıldığı 26 Nisan 1944 tarihinde ise 4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu kabul edilmiştir²³⁰. 293 olumlu oya karşı

²²⁶ TBMM ZC., D.7, C. 3, İ.F, 33. İnikat (4.6.1943), s. 16.

²²⁷ TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 48. İnikat, (24.4.1944), s. 193.

²²⁸ TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 44. İnikat, (19.4.1944), s. 71-72

²²⁹ TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 44. İnikat (19.4.1944). TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 45. İnikat (20.4.1944). TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 46. İnikat (21.4.1944). TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 47. İnikat (22.4.1944). TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 48. İnikat (24.4.1944).

²³⁰ Resmi Gazete, 28 4. 1944, Sayı. 5693. Düstur, Üçüncü Tertip, Cilt 25, s. 294-306. Cumhuriyet, 27 Nisan 1944.

161 kişinin oylamaya katılmadığı dikkati çekmiştir²³¹. Seyhan Mebusu Cavit Oral yeni kanunda görülen değişiklikleri şu cümleleriyle özetlemiştir: *“Bu kanunda geçen seneki kanuna nazaran değişmiş olan en bariz noktalan gerek verginin tarz ve cibayeti ve gerekse müstahsile itiraz hakkı yerilmesi, hususundaki değişikliklerdir. Sonra bu kanunla geçen seneki kanun arasında en büyük ve dikkati çeken fark, geçen seneki tarz ve cibayetin yalnız memur kadrosunun iyi işlemesine terk edilmesine karşılık; bu seneki, kanun müstahsilin ahlâk, seciye ve vatanperverlik hislerine bırakılmış olmasıdır.”*²³²

Cavit Oral’ın da belirttiği gibi en büyük değişiklik vergi toplama usulünde yapılmıştır. 1943 yılında kabul edilen Toprak Mahsulleri Vergisi’nin toplanması hükûmete pahalıya mal olmuştur. Hububatın vergilendirilmesi harmanda ölçme yöntemi ile olduğu için çok sayıda ölçme ve tahmin memuru ile harman bekçisi bu iş için görevlendirilmek durumunda kalınmıştır. Toplanması beklenen miktarın ancak yarısı kadar bir vergi toplanabilmiş bununda üçte biri tarh ve tahsil için harcanmıştır²³³. Ahmet Emin Yalman da Vatan gazetesinde yayınladığı *“Köy Âleminde Duyduklarım”* adlı yazı dizisinde 1943 yılında kabul edilen verginin teşkilatındaki yanlış uygulamaları gezici bir başmuallimin görüşlerine yer vererek aktarmıştır: *“Tatbik edilen sistem ihtiyaca uygun değildir ve maksada kifayet etmesine ihtimal de yoktur. Köylüyü boşuna gücendirmiştir. Ölçü memurlarının harman yerindeki murakabesi emniyetsizlik ifade eden bir usuldür. İş köylünün sütüne havale edilseydi, vicdani mesuliyet hisleri harekete getirilseydi ve hisleri incitmeyecek şekilde umumi bir telkin ve murakabe sistemi kurulsaydı herhalde daha iyi neticeler alınırdı.”*²³⁴

Bu nedenle yeni yasada ölçme yoluyla vergi toplama yöntemi yerine tahmin yöntemi benimsenmiştir²³⁵. Böylece önceki kanunda görülen aksaklıkların önüne geçilmek istenmiştir²³⁶. Muvakkat Encümeni Mehmet Şinasi Devrin özellikle vergi toplamada

²³¹ TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 49. İnikat (26.4.1944), s. 259-272.

²³² TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 44. İnikat (19.4.1944), s. 65.

²³³ İbrahim İnci, “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2009/1), s. 117.

²³⁴ Ahmet Emin Yalman, “Köy Âleminde Duyduklarım”, *Vatan*, 7 Eylül 1943. Ahmet Emin Yalman’ın bu konu ile ilgili bir diğer yazısı için bkz. “Köylünün Dertleri”, *Vatan*, 5 Ağustos 1943.

²³⁵ “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Akşam*, 23 Mart 1944. Esat Tekeli’nin tahmin yöntemi hakkındaki görüşleri için bkz. “Toprak Mahsulleri Vergisine Dair”, *Ulus*, 2 Şubat 1944.

²³⁶ “Toprak Vergisi”, *Cumhuriyet*, 18 Nisan 1944.

tahmin yöntemini benimsemelerinin nedenini şöyle açıklamıştır: “...Ölçü sisteminden başka iki sistem hatıra gelebilirdi. Tahmin ve iltizam sistemi üçüncü bir sistem kimsenin, hatırına gelmedi ve söylenmedi. İltizam sisteminin lehinde ve aleyhinde zannederim kâfi derecede konuşuldu. Bendeniz bu sistemin mahzurlarının tekrarını lüzumsuz görüyorum, mesele tenevvür etmiştir. Bu sistem de bertaraf edilince geriye tahmin sistemi kalıyor. Binaenaleyh tahmin sistemine müracaat bir zaruret olarak belirmektedir”. Devrin konuşmasının devamında yeni kanunda oluşturulan heyetlerde yer alan kişilerin özellikle ziraattan anlayan kişiler olmasına özen gösterildiğini belirterek masrafların da asgari düzeyde tutulması için çaba harcadığını söylemiştir. Bu verginin toplanması için harcanacak masrafın 5-6 milyon lira olduğunun tahmin edildiğini, bu miktarın da geçen seneki masrafın neredeyse üçte biri kadar olduğunu önemle vurgulamıştır²³⁷. Gerçekten de 1943 yılında vergi toplamak için yapılan masraf 20.700.000 iken yapılan değişiklikle 1944 ve 1945 yıllarında bu rakam aşağılara çekilmiştir. 1944 yılında 7.200.000, 1945 yılında da 7.000.000 lira masraf yapılmıştır²³⁸.

Bu yeni kanunda alınan kararlardan birisi de vergi oranının % 8’den % 10’a çıkarılmasıdır. Ancak pek çok mebus bu kararın kabul edilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Emin Sazak bu simlerden bir tanesidir:

“Ben görüyorum ki bu hububat ekenler, çiftçilerin hepsi de öyledir ya, bacağına donu olmayan, ayağında çarığı olmayan, üstüne örtecek yorganı olmayan, odunun üzerine başını koyup yatan kimdir dediğimiz vakit, işte bu vergi mevzuuna dâhil olan insanlardır, insaf edin arkadaşlar, erbabı namustan olan memurlara acımamak elden gelmez, feci bir vaziyettedirler amma, bacağına donu, ayağında çarığı, üstüne örtecek yorganı olmayanların, yanında onlara o kadar acınmaz. Ne olur? Biraz yavan yiyebilir. Bilmiyorum Hükûmet bu kadar kuvvetli iman haline gelmiş olan çiftçiye canlandırma keyfiyeti yanında yani çiftçiye böyle kurtaracağım diye iman haline gelmiş bir akideyi nasıl bozacak? Evet, hepimiz gibi çiftçiler de bu memleketin selâmeti için milyonlarca orduyu silâh başında tutmanın ne demek olduğunu müdriktir. Fakat şehirliye bir defa Varlık yergisi diye dokundun, her taraftan vaveyla koptu. Neyi ucuzlattın ki bunu arttırıyorsun? Verdiğin küreği mi ucuzlattın,- sapan demirini mi ucuzlattın? Bendeniz Maliye Vekâletinin tamamen bu gibi şeylerinin aleyhindeyim ve yanılmadığıma da kaniim. Bir kere Hükûmet, Saraçoğlu Hükûmeti çiftçinin hamsidir vasfını üzerinde taşımalı. Yarın icap ederse yine milyonlarca ordu

²³⁷ TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1., 44. İnikat (19.4.1944), s. 79.

²³⁸ Suat Başar, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.2, S.1-4, 1944/1945, s. 103.

toplandığı zaman bunlara müracaat edeceksin. Onlar ne desen yapar. Çiftçiden, başka bugün hiç kimseye denemez ki elindeki buğdayı ver sen mısır ekmeği meşe pelidi²³⁹ ye. Bu yalnız çiftçiye denir.. ” diyerek başladığı konuşmasını Maliye Vekiline hitaben devam etmiş ve şu sözleri sarf etmiştir. “Niçin artırıyor sun birader, sana ne yaptı? Bu kaynak öyle bir mesnet öyle bir ihtiyat akçesidir ki, her şeyi tükettiğiniz vakit varını, yoğunu her şeyini alacağımız bir sınıftır. Bu adam ayağına bir don bulmuşsa niçin onu yine çıplak bırakmaya çalışıyoruz? Devlet % 8 i % 10 yaptığı vakit yemin ederim ki daha noksan alacaktır”²⁴⁰.

Eskişehir Mebusu Yavuz Abadan da konu ile ilgili görüşünü şöyle dile getirmiştir: *“Küçük çiftçi yani ekseriyet itibariyle (30 - 100) dönüm arasında ekin eken kısım için kendi yiyeceği ve tohumundan gayri kalan nispet üzerine % 8 den % 10 a çıkarılmış olan bir verginin daha müessir daha kati tesirleri olacağı muhakkaktır. Bunun da bilhassa, büyük bir kısmı az istihsal yapan küçük çiftçi sınıfından olduğu nazarı itibara alınırsa nispetin artırılması cihetine gitmemek her halde daha doğru olacaktır”*²⁴¹.

Yavuz Abadan’ın yaptığı konuşmayı destekleyen bir başka konuşmayı ise Eskişehir Mebusu olan İzzet Arukan yapmıştır: *“Bendeniz yalnız şunu söylemek isterim ki, Yavuz arkadaşımız, bizde bizim çiftçiler 50 - 100 dönüm yer ekerler dediler. Bizde öyle muntıkalar vardır ki, senede ancak 20 dönüm ekebilirler ve bunların çıkardığı mahsul kendisinin bir kaç aylık yemesine ancak kâfi gelir ve bunlar maiyetlerini, başka zamanlarda amelelikle temin ederler? İşte pekâlâ görüyoruz ki, bu fukaraların bir kısmı sırtında bir balta, odun kırdıran diye sokaklarda bağırarak dolaşırlar. Bunların vergisini arttırmak doğru değildir”*. Sözlerinin devamında bir başka önemli noktaya da temas eden Arukan, bu verginin hâsılatı gayri safiyeden alındığı belirtmiş bu durumda özellikle icarla arazi ekenlerin mağduriyetinin bir kat daha arttığına işaret etmiştir²⁴².

Ankara Mebusu Fevzi Daldal, en sert eleştiri yapan mebuslardan biri olmuştur: *“Toprak Mahsulleri Vergisi’nin % 8 den 10 çıkarılması köylü için bir felâkettir. Bunu*

²³⁹ O dönemi yaşamış olan Elazığ’ın Ağın ilçesinin Bademli köyünden Ünzile Özer savaş yıllarında meşe pelitlerini güzün bahçedeki tarlaya gömdüklerini kışın ateşte patlatarak içini yediklerini anlatmaktadır.. Özer yokluk yıllarında dayısı Hüseyin Güloğlu’nun Erzincan Kemaliye Karapınar Köyü’nde buğday tarlalarından buğday kaçırmak için buğday başaklarını kesip iki harara (büyük çuval) doldurup çalıların arasına sakladığına şahit olduğunu söyleyerek yine bu dönemde arpa ekmeği ile gılgıl dedikleri tavuk yeminden öğütülen undan ekmek yaptıklarını belirtmiştir. Ünzile Özer, Doğum Yeri ve Tarihi: Elazığ-Ağın-Bademli Köyü-1938, Mesleği: Ev Hanımı, Mülakat Tarihi: 20.01. 2011, (Derleyen: Sevilay Özer).

²⁴⁰ TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 44. İnikat (19.4.1944), s. 66

²⁴¹ TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 47. İnikat, (22.4.1944), s. 169.

²⁴² TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 47. İnikat, (22.4.1944), s. 169.

huzurunuzda tebarüz ettirmek için buraya çıktım. % 2 zam bazı arkadaşların nokta-i nazarına göre pek ehemmiyetli telâkki edilmiyor. Hakikat, böyle değildir, tamamıyla aksinedir. Esasen bir köylü ekmiş olduğu tohumuna karşı bire beş almaktadır. Bu iyi senelerin vasati verimi böyledir. Arz ederim bu alınacak olan 10 da iki beş vardır. Binaenaleyh % 8 alındığı takdirde bile yine köylü % 10 veriyor demektir. Çünkü % 2 kendi malıdır. Tohumudur. Bunu içimizde bilmeyen varsa ben yalan söylemiş olayım, (Doğru sesleri) Bu % 2'nin bütçeye yapacağı 30 milyon tesire mukabil köylüye yapacağı tesir 300 milyondur. Çünkü bir senelik emeğini ekmiş olduğu 30 - 40 dönümdeki mahsulünden temin edecektir. Yiyeceğini, giyeceğini ve devlete vergisini ondan verecektir. Bu vergiyi 8 yerine 10 almak demek köylünün zaten taşıyamadığı yükü bir kat daha artırmak demektir” diyerek konuya ilişkin görüşlerini ileri süren Fevzi Daldal, sözlerinin devamında köylü üzerindeki bir başka yükün de ürettiği mahsulün mecburi mubayaa usulü ile satın alınması olduğunu hatırlatmış, bu usulün kaldırılması durumunda köylünün % 10 ya da % 12 oranında vergi verebileceğini dikkati çekmiştir²⁴³. Verginin % 10'dan % 8'e indirilmesi için Eskişehir Mebusu Emin Sazak ve arkadaşları ile Kırklareli Mebusu Zühtü Akın ile Konya Mebusu Şevki Ergun takrir sunmuşlar ise de yeterli çoğunluktan olumlu oy alamadıkları için bu takrirler dikkate alınmamış ve madde meclise sunulduğu şekliyle kanunlaşmıştır²⁴⁴.

Yeni kanun ile vergilerin toplanabilmesi için öncelikle vilayet ve kazalarda tahmin komisyonları oluşturulmuştur. Oluşturulan bu komisyonların teklifi üzerine mahallin en büyük mülki amiri tarafından Vukuf (bilirkişi) Heyetleri atanmıştır. Bu heyetler biri memur ikisi ziraat erbabı olmak üzere üç kişiden oluşmuştur. Vukuf Heyetleri Tahmin Komisyonları'nca kendilerine bildirilen istihsal yerlerine giderek her birliğin²⁴⁵ fiilen elde edebileceği mahsul miktarını tahmin ederek, tahmin neticelerini bir rapor olarak Tahmin Komisyonu'na sunmuşlardır. Tahmin Komisyonları verginin miktarını belirlerken, mükellefler tarafından yapılan beyanları, Maliyece yapılmış tetkik ve kontrolleri, mahsul beyannameleri ile Vukuf Heyeti'nce yapılan tahmin raporlarını değerlendirmeye alarak kararını verir. Tahmin Komisyonu dört ayrı rapor ve beyannameyi dikkate alarak olası bir yanlışlığa mahal vermeyerek en doğru vergi

²⁴³ TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 47. İnikat, (22.4.1944), s. 172.

²⁴⁴ TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 47. İnikat, (22.4.1944), s. 181. Vergi nispeti hakkında yapılan meclis görüşmeleri için bkz. TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 47. İnikat, (22.4.1944), s.168-181.

²⁴⁵ Her şehir, kasaba, köy veya çiftlik bir birlik olarak değerlendirilmiştir. Her birliği temsil içinde bir mümessil seçilmiştir. (mad. 11), *Düstur*, 3. Tertip, Cilt.25, s. 296.

miktarını belirlemeyi amaçlamıştır. Mükellefiyet miktarına karşı ancak mahallin en büyük mal memuru ile birlik namına mümessiller itiraz edebilme hakkına sahiptirler. Bu durumda Tahmin Komisyonu mahsul miktarı hakkında karar vermek üzere bir başka hakem heyeti göndermek durumundadır. Bu hakem grubunun yaptığı incelemeler sonucu mükellefiyet miktarı kesin olarak karara bağlanıyordu²⁴⁶. Abdurrahman Naci Demirağ yapılan bu işlemi kısaca şöyle anlatmıştır:

“ Kanun esasına göre evvela ekin zamanını müteakip müstahsil bir beyanname verecek. Şu yerdeki tarlama şu vesaitle şu kadar şunu ekim ve şu kadar alacağımı ümit ediyorum diyecek. Zamanı geldiği vakit yani, hasattan bir az evvel, birlik mümessilleri, köylerde muhtar ve heyeti ihtiyariye, mahallelerde birlik mümessilleri ki yeni kanun mucibince muhtarlar olacak demektir, bunlar tarafından bir tahmin daha yapılacaktır ve herkesin, elde edebileceği miktarı müleyyin bir cetvel tanzim edilecek, birliğimizin vereceği miktar bundan ibarettir denecektir. Bilâhare tahmin heyetleri gidecek. Bu heyet üç kişiliktir, ikisi ziraat erbabından, birisi de Devlet memurudur. Bunlar gidip mahallinde birlik mümessillerinin verdikleri cetvellerin doğru olup olmadığını görecektir, tasdik edecek veya değiştirecek. Faraza falanca köyün birlik mümessillerinin verdiği miktar 100 ton ise bu heyet onu 120 tona çıkaracak. Bu üç kişilik ehli vukufun her birlik için tayin ettiği miktarlar tahmin heyetine gidecek. Tahmin heyeti yedi kişiden mürekkeptir. Vilâyetlerde vali veya tevkil edeceği zat, kazalarda kaymakam, malmüdürü, ziraat müdürü, .bulunmazsa ziraat memuru, ondan sonra Devlet memurlarından bir kişi, sonra belediye encümeninin belediye azası arasından intihap edeceği bir kişi,, vilâyet daimî encümeni tarafından, umumî meclis azası arasından ve erbabı ziraattan, bir ve ziraat odaları tarafından iki zat ki ceman 8 kişilik tahmin heyetinde tetkik edilecektir. Evvela herkesin ektiği miktar göz önünde tutulacak ve birliklerin verdiği cetveller ve malûmat göz önüne alınarak, köyün Heyeti Umumiye’sinin mükellef olduğu vergi miktarı budur diyecek²⁴⁷ .

4429 sayılı kanunda vergisi aynen alınacak ürün grubuna giren kuru üzüm, kuru incir, fındık ve antepfıstığının 4553 sayılı yeni kanunda vergisinin nakden alınmasına karar

²⁴⁶ *Düstur*, Cilt.25, s.296-299. Sivas Mebusu İsmail Uğur tahmin konusundaki kaygılarını şöyle ifade etmiştir. “ Komisyon da söyledim. Tahminde hem isabet var hem de yok. Sebebi şu; tarladaki başak, beş devre geçirir. Çiçek devresi, su devresi, süt devresi, yoğurt devresi, hedik devresi. Eğer giden komisyon başağı eline alıp ta, tarladaki başak tam devresini tamamladığı zaman tahmin yapılırsa, beş aşağı beş yukarı tahminde isabet vardır. Amma başaktan hiç- anlamayan bir efendi; başak devresini bilmeyen bir adam gelirse, tahmin yaparsa elbette isabet olmaz. Hükûmetten ricam; tahmine anlayan adamları göndersin. Yüzde beş aşağı yüzde beş yukarı köylü, Devletimize yüzde beş fazla verirse hiç kıymeti yoktur. Yine Devletimiz yüzde beş eksik alırsa, bunun da hiç kıymeti yoktur.” TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 44. İnikat (19.4.1944), s. 71.

²⁴⁷ TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 44. İnikat (19.4.1944), s. 67-68.

verilmiştir. Diğer ürünlerin vergilendirilmesi aynen önceki kanunda olduğu şekilde devam ettirilmiştir. Antepfıstığı, fındık, kuru incir ve kuru üzüm mahsullerinin vergisi, bu mahsuller memleket dışına çıkarılırken gümrüklerde ihraç olunan miktar üzerinden tahakkuk ettirilerek ihracatçılardan nakden ve % 11 olarak alınacağı hususuna açıklık getirilmiştir²⁴⁸. Yeni kabul edilen kanunla yapılan değişikliklerden bir diğeri ise köy ambarlarına ürün teslim uygulamasına son verilmiş olmasıdır. Kanuna göre mükelleflerin aynen ödemekle yükümlü oldukları vergileri Tahmin Komisyonları'nın belirttiği tarihlerde teslim yerlerine kendi vasıtaları ile getirerek teslim etmeleri uygun görülmüştür. Bunun yanı sıra istihsal yerleri hakkında eksik beyanda bulunan mükelleflerin beyan haricinde kalan istihsal yerlerine düşen vergileri % 20'den % 50'ye çıkarılmıştır. Önceki kanunda kesinleştiği tarihi takip eden mali yıldan itibaren 5 sene zarfında tahsil edilmeyen vergilerin zaman aşımına uğrayacağı hükmü bu kanunda 3 yıla indirilmiştir²⁴⁹.

1.4.1.3. Toprak Mahsulleri Vergisinin Köylü Üzerindeki Etkisi

Halk arasında “*Yeşil Ekin Vergisi*” olarak da anılan bu vergi köylüyü zor durumda bıraktığı gibi uygulamasında yapılan hatalar köylüleri çileden çıkarmıştır. Basında da sıklıkla bu konu işlenmiştir. Tasviri Efkâr gazetesinde yer alan konu ile ilgili bir yazıda, tam bir hürmet ve teslimiyetle atını, kısrağını, öküzünü, arabasını, gıdasını teşkil eden buğdayını, hayvanların yemlerini hatta yarınının ihtiyacını karşılayacak tohumunu bile veren köylünün bu vergiyi vermek durumunda bırakılmasının sakıncalarına değinilmiştir²⁵⁰. Köylüler en çok vergi miktarını belirleyen memurların keyfi tutumlarından şikâyetçi olmuşlardır. Kimi zaman rüşvet alarak vergi miktarını düşük belirleyebilen görevli memurların, kimi zamanda üreticinin tarlasında ürettiğinden fazlasını vergi miktarı olarak tespit ettiği görülmüştür.²⁵¹ Köylü bu durumda vergisini ödeyebilmek için öküzünü, tarlasını satılığa çıkarmak durumunda kalmıştır. Bunun yanı sıra toplanan buğdayların depo edilebileceği depo, silo yeterli olmadığı için istasyon civarlarında yol boylarına hububatların yığıldığı olmuştur. Bunların düzenli sevki zamanında sağlanamadığı için yağışlar nedeniyle çürüdüğü dahi görülmüştür. Bir

²⁴⁸ *Düstur*, 3.Tertip, Cilt 25, s. 300-301. “Toprak Mahsulleri Vergisinin Tatbikatına Ait Mühim Bir Tamim”, *Köye Doğru*, C.4, S. 94, s. 2

²⁴⁹ *Düstur*, 3.Tertip, Cilt 25, s. 300-302.

²⁵⁰ Hüseyin Görbil, “Toprak Mahsulleri Etrafında Bir Düşünce”, *Tasviri Efkâr*, 28 Mayıs 1943.

²⁵¹ Bu vergi dolayısıyla 24.316 itiraz dilekçesi verilmiş olup bu dilekçelerin 16.816'sı vergi fazlalığına aittir. Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul 1951, s. 201.

tarafından ekmek bulamayan halk diğer tarafta yanlış uygulamalarla değerlendirilemeyen hububat köylünün yönetime karşı büyük tepki göstermesine neden olmuştur. O döneme tanıklık edenler bahar gelince köylülerin tarlalara koştuğunu ot toplayarak yemek yaptıklarını hatta buğdaylar daha olgunlaşmadan başaklarının ateşte pişirilip danelerinin yenmeye başladığını anlatmışlardır. Açlık nedeniyle küspe yemek durumunda kalanların olduğu benzer anlatımlarda rastlanmaktadır²⁵². Memleket gazetesindeki yazısında İsmail Desteli o günleri şöyle anlatmıştır:

Ben harmandan öşür alındığını, davarlardan sığırlardan miri alındığını az buz hatırlıyorum. Daha ekin hasat edilip de harmanda düğün sürüldükten sonra tınaz savrulup çeç (buğday) meydana çıktı mı devletin bir adamı (öşürcü) köyün ileri gelenleri ihtiyar heyeti ile gelir harmandaki çeç elindeki bir asa veyahut etrafı ayak hesabı ile ölçülüp işaretlenir ve beklenirdi, artık devlete hakkını alacak o çeçten sonra sen evine götüreceksin. Fakir halkın çoğunun bunda dayanacak gücü yoktu. Birçok güçlük ile kaldırdığı buğdayını daha harmanda hükümet alıverir, sen bir sene nasıl geçinirsen geçin, onu soran olmazdı. Bir seferinde az aklım eriyor, babam rahmetli devlet ölçümünden sonra evde ekmeğimiz olmadığı için yahut da devlet öşürü almada biraz geç kaldığı için gece kendi harmanından biraz çeçin üzerinden bir iki teneke buğday almak istemişti. Anama da söyledi bu fikrini “ biraz buğday çalalım da çeçten öğütelim, evde un yok çocuklar açlıktan kırılacak” diye. Gece gittiler. Yarım saat kadar sonra annem ağlıyor babam ise galiz küfürler ediyordu. Hatta babam “böyle hayat olmaz olsun kendi malımızın hırsız oluyoruz, üstelik bir de dayak yiyoruz” diye hayıflanırdı rahmetli. Meğer gece bu işleri harman yerlerinde takip eden devlet adamı karanlıkta bir yerlere gizlenmiş babamın kendi harmanından buğday aldığını görünce bastonuyla babamı bir hayli hırpalamış”.²⁵³

Bu dönemde halk arasında açlıktan ölenler bile olmuştur²⁵⁴. Daha bu kanunun kabulünden hemen sonra Selahattin Demirkan olacakları görürcesine Köye Doğru dergisinde, kanunun uygulanmasına yönelik kaygılarını şöyle dile getirmiştir: “*Asıl korkumuz, verginin cibayeti, tarzında, köylüden derlenmesi sırasında uğranılacak bir takım mahalli zorlukların ortadan kaldırılması işlerinde, kanunun tatbikatına ait meselelerin hallindedir. Zaten her kanunun en önemli tarafı tatbik işleri değil midir? Memur zihniyeti ile halk menfaati veyahut realitelerin mantığı birbiri ile en fazla ve her vakit çarpıştığı memleketimizde, geçen seneler zarfında gördüğümüz, işittiğimiz vaka'lardan o kadar yılmışızdır ki bunların bu sene de tekrar edilmemesi için elimizden*

²⁵² Süleyman Kocabaş, *İnönü Dönemi 1938-1950*, İstanbul 2009, s. 230-232.

²⁵³ http://www.memleket.com.tr/news.php?cid=18&uniq_id=1316015574/ 20 Nisan 2010.

²⁵⁴ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996, s. 102.

*gelse hayatımızı feda etmeye hazırız, diyecek kadar şimdiden içimizde ürpermelerin bulunduğunu söylemekte bir mahzur görmüyoruz.”*²⁵⁵

Toprak Mahsulleri Vergi hâsılatı 1943-1946 arasında hükûmetin ve il özel idare bütçelerinin toplamının % 5 ile % 7’sini oluşturmuştur. Ancak toplanması beklenen % 10’luk gayri safi tarımsal üretimin çok altında bir orana ulaşılabilmiştir²⁵⁶. Toprak Mahsulleri Vergisi ile 1943, 1944 ve 1945 yıllarında toplam 319 milyon lira vergi gelirinin toplanması öngörülürken, 1943 ile 1946 yılları arasında tahmin edilen rakamın ancak % 73’üne karşılık gelen 233.500.000 TL toplanabilmiştir²⁵⁷. Hükûmet tespit ettiği vergiyi toplayamadığı gibi savaş yıllarında uygulamaya koyduğu köylüye yönelik politikaları nedeniyle de kırsal kesimi karşısına almıştır²⁵⁸. “*Tahsildar baskısıyla Jandarma Dayağı*” o günleri anlatmak için sıkça kullanılan ibarelerden biridir²⁵⁹. Sivas Mebusu Abdurahman Naci Demirağ köylünün tepkisinin bu verginin çıkışından çok daha öncesine dayandığını şu sözleriyle dile getirir. “*Toprak Mahsulleri Vergisi 4429 numaralı kanunla 1943 senesinde başlamıştır. Ancak ondan daha iki sene evvel doğrudan doğruya müstahsili cebri satışa tabi tutmaklığımız ve cebri satış fiyatıyla piyasa fiyatı arasındaki farkın mevcudiyeti o günden itibaren müstahsilleri toprak mahsulleri vergisini ödemeğe zımnen icbar etmiş vaziyettedir. O halde Toprak Mahsulleri Vergisi cibayeti geçen seneden başlamaz daha bir, iki sene evvel başlar*”²⁶⁰.

Savaş yıllarının bu olağanüstü koşullarından geniş halk yığınları fakir ve aç olarak çıkmışlardır. Seferberlik havasında geçen bu dönemde köylü savaş ekonomisinden yararlanmak şöyle dursun üzerine yüklenen bu ağırlığın altında ezilmiştir²⁶¹. Bu vergi uygulaması ile büyük ve küçük çiftçi arasındaki fark gözetilmemiş olduğu için üretimi azalan ve sadece geçimlik üretim yapan küçük köylü bu verginin ağırlığını en çok

²⁵⁵ Selahattin Demirkan, “Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hükûmet Hisseleri”, *Köye Doğru*, C.3, S.72, 15 Haziran 1943, s. 3.

²⁵⁶ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 396-397.

²⁵⁷ Başar, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”, s. 100.

²⁵⁸ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 396-397. Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara 2008, s. 207.

²⁵⁹ İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989, s. 311. Stefanos Yerasimos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul 1989, s. 154. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 396-397.

²⁶⁰ TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 44. İnikat (19.4.1944), s. 67.

²⁶¹ Sertel, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, s. 239. Korkut Boratav, “Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve “Rantlar” Sorunu”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/85, s. 46.

hisseden kesim olmuştur²⁶². Verginin gayri safi hâsılattan alınıyor olması ile depremden zarar görenler dışındaki mükelleflerin asgari ihtiyaçlarının dikkate alınmaması da en çok eleştirilen bir diğer husustur²⁶³.

4553 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun kaldırılması için mecliste ilk görüşme 18 Ocak 1946 tarihinde yapılmıştır²⁶⁴. 23 Ocak 1946'da yapılan meclis görüşmesinde ise kanun 1 Ocak 1946 tarihinden geçerli olmak üzere kaldırılmıştır²⁶⁵. Ancak Toprak Mahsulleri Vergisi'nin kaldırılması bir kısım köylüyü rahatlatmış olsa da ödemek zorunda olduğu vergi borçları bulunan köylüleri rahatlatmamıştır. Bu nedenle Seyhan Mebusu Sinan Tekelioğlu ile Çorum Mebusu Necdet Yücer, Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu'nun Kaldırılması Hakkındaki Kanuna ek olarak kanun teklifinde bulunmuşlardır. Çorum Mebusu Necdet Yücer, 9 Aralık 1946 tarihinde Toprak Mahsulleri Vergisi bakiyelerinin affedilmesi için verdiği teklifin gerekçesini şöyle açıklamıştır: *“Yaptığım incelemeye göre, gerçekten köylü ocaklarımızın takriben % 15 - 20 si bu artıkları ödeyemeyecekleri gibi ödeyebilmelerine de maddeten imkân mütalâa edilememektedir. Bu yüzden «Tahsili Emval Kanunu» gereğince haciz muamelesi tatbik olunmakta ve esasen yoksul ve muhtaç durumları itibariyle borçlarını ödeyemeyen bu vatandaşların takip ve tazyik edilmesi ciddî güçlüklerle sebebiyet vermektedir. Her ne şekilde olursa olsun tasfiyesine gidilmesi hiç bir suretle müspet bir sonuç vermeyecek olan Toprak Mahsulleri Vergisi bakiyelerinin affedilmesi, en çetin yurt hizmetlerine büyük feragatle koşan müstahsilimizi sevindirecek ve bhusus yoksul ve muhtaç köylü ocaklarını feraha kavuşturacaktır.”*²⁶⁶

Seyhan Mebusu Sinan Tekelioğlu da 360 milyon olan vergi gelirinin²⁶⁷ sadece 20 milyon lirasının ödenmemiş borç olduğunu, ancak köylünün bu borcu ödeme

²⁶² Boratav, 100 Soruda Devletçilik, s. 352.

²⁶³ Hazım Atıf Kuyucak, “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.152, Nisan 1944, s. 51.

²⁶⁴ TBMM ZC., D.7, C.21, İ.3, 25. Birleşim (18.1.1946), s. 74-76.

²⁶⁵ TBMM ZC., D.7, C.21, İ.3, 27. Birleşim (23.1.1946), s. 91-92.

²⁶⁶ TBMM ZC., D.8, C.5, İ.1, 62. İnikat (21.5.1947).

²⁶⁷ Vergi geliri ile ilgili verilen rakamlar birbirinden farklılık arz etmektedir. Sadece 1943 yılı için 150 milyon liralık bir gelir elde edilmesi beklenmesine karşılık umulan miktara ulaşılammıştır “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Son Posta*, 16 Mayıs 1943. “Bu Vergi 150 Milyon Varidat Temin Edecek”, *Vakit*, 16 Mayıs 1943. Ökte toplam geliri 229.130.214 lira olarak belirtmiştir. Ökte, Varlık Vergisi Faciası, s. 201. Boratav bu rakamın 192 milyon lira olduğunu dile getirmiştir. 100 Soruda Devletçilik, s. 352. İzzettin Önder ise bu verginin hazineye sağladığı gelirin 1943, 1944 ve 1945 yılları itibariyle 59,6 milyon, 47,2 milyon ve 66,8 milyon lira olduğunu bu vergilerin toplam vergi gelirleri içerisindeki oranlarını ise sırasıyla % 7,9, % 5,7, % 12,8 olarak ifade etmiştir. İzzettin Önder, “Cumhuriyet Döneminde Tarım

durumunun olmadığını bu nedenle köylünün daha fazla ıstırap çekmemesi için böyle bir teklifte bulunduğunu ifade etmiştir. 21 Mayıs 1947 tarihinde mecliste yapılan görüşmede 302 kabul oyuyla Toprak Mahsulleri Vergisi'nin bakiyeleri de affedilmiştir²⁶⁸.

Sonuç olarak denilebilir ki köylü, Toprak Mahsulleri Vergisi'ni tek başına değil savaş yıllarında uygulanan diğer köylü politikaları ile beraber değerlendirmiştir. Bu dönemde emeğinden, işgücünden, ürününden olabildiğince yararlanan köylü halk, omuzlarına yüklenen bu yükün ağırlığını uzun süre unutamayacaktır. Çok partili siyasi yaşama geçilmesiyle birlikte büyük oy tabanına sahip olan köylünün desteğini almak isteyen DP'nin bu durumu sıklıkla CHP'ye hatırlattığı görülmüştür.

1.4.2. Arazi Vergisi

En eski vergilerden biri olan Arazi Vergisi köylünün üzerinde ağır yük teşkil eden vergilerden biridir. Arazi Vergisi miktarında Aşar Vergisi'nin kaldırılması ile önemli bir artış yapılmıştır²⁶⁹. Arazinin kıymeti üzerinden alınan bu verginin belirlenmesinde çok doğru bedeller tespit edilemediği de görülmüştür. Çok değerli olan bir araziye az değer biçildiği ya da az değerli olan bir araziye daha yüksek değer biçildiği sıklıkla rastlanan bir durum olarak görülmüştür. Bu nedenle de ya devlet ya da köylü bu durumdan zarar görmüştür²⁷⁰. 1929 ve 1931 yılında çıkartılan yasalarla vergi oranları değiştirilmiş, 1935 yılında ise arazi gelirleri devlet gelirlerinden çıkartılarak İl Özel İdarelerine devredilmiştir. 1936 yılında kabul edilen yasa ile geçerli olan alım satım bedelleri üzerinden arazilerin vergi bedelleri bulunmuştur. 1942 yılında ise arazi değeri bir kat artırılmıştır²⁷¹.

1.4.3. Hayvan Vergisi

Koyun, keçi, manda ve domuzlardan hayvan başına sabit bir vergi olarak alınan, Ağnam Vergisi olarak da bilinen bu vergi, 1924 yılında Sayım Vergisi olarak adlandırılmıştır

Kesimine Uygulanan Vergi Politikası", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 120.

²⁶⁸ TBMM ZC., D.8, C.5, İ.1, 62. İnikat (21.5.1947), s. 200-202.

²⁶⁹ Önder, "Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası", s.126.

²⁷⁰ Şevket Raşit Hatipoğlu, *Türkiyede Ziraat Buhranı*, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara 1936, s. 76.

²⁷¹ Gülcan Eraktan, *Tarım Politikası I*, Ankara 1983, s. 60.

²⁷². 1925 yılında koyun başına 23, kıl keçisi başına 23, tiftik keçisi başına 20, deve başına 100, domuz başına 200 kuruş sayım vergisi alınmıştır. Ancak Aşar Vergisi'nin kaldırılmasıyla azalan vergi gelirini artırabilmek için 1926 yılında bütün büyükbaş hayvanlara uygulanmaya başlandığı gibi vergi miktarı da artırılmıştır. Koyun ve keçiden alınan 23 kuruş vergi 30 kuruşa, tiftik keçisinden alınan 20 kuruş vergi 25 kuruşa çıkarılmıştır. Bu vergi miktarı 1929 yılında bir kez daha artırılmıştır. Koyun, keçi, tiftik keçisi ve merkepte iki misline çıkarılmış diğer hayvanlarda da bir misline yakın bir artış yapılmıştır²⁷³. 1931 yılında ise Hayvanlar Vergisi adını²⁷⁴ alan bu verginin oranlarında indirimde gidilmişse de bu yıllardaki canlı hayvan fiyatları ve hayvan mahsulleri fiyatlarındaki düşüş karşısında köylünün vergi yükü hafifletilememiştir. Çünkü hayvan fiyatlarının düşmesiyle birlikte köylüler vergilerini ödeyebilmek için hayvanlarını satmak durumunda kalmıştır. Örneğin keçiden 50 kuruş vergi alındığı bu dönemde 100-150 kuruşa keçi satılır hâle gelmiştir²⁷⁵.

Tablo.2 Hayvan Vergisi'nin Bütçe Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Pay(%)
1925-1930	5,9
1931-1939	5,2
1940-1949	2,8
1950-1961	1,1

Kaynak; İzzettin Önder, “Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası”, *Türkiye’de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s.125.

Hayvanlar Vergisi kayıt ve yoklama esasına göre toplanmıştır. Her yıl Nisan ayının ilk yarısına kadar olan sürede hayvan sahipleri, hayvanlarının çeşit ve miktarını muhtarlıkta açılan defterlere kayıt ettirirler daha sonra belirtilen bu miktarlar Mayıs ayının 20. günü akşamına kadar oluşturulan yoklama kolları ile denetlenirdi. Kayıt dışı olanlar bu yoklamada ortaya çıkardı²⁷⁶.

²⁷² Eraktan, *Tarım Politikası I*, s. 59

²⁷³ Hatipoğlu, *Türkiyede Zirai Buhran*, s. 77-79.

²⁷⁴ Eraktan, *Tarım Politikası I*, s. 59.

²⁷⁵ Hatipoğlu, *Türkiyede Zirai Buhran*, s. 79.

²⁷⁶ Muzaffer Egesoy, *Cumhuriyet Devrinde Vasıtasız Vergiler*, Ankara 1962, s. 69.

Hayvan sayısının belirlenmesi için ilkbaharda köylerine gruplar halinde gelen görevlilerin yanlarına Köy İhtiyar Heyeti'nden birisini aldıklarını belirten İbrahim Şimşek, koyun, keçi, inek öküz gibi vergisi alınacak hayvanları saptamaya çalıştıklarını anlatmaktadır. Ancak bu sırada hayvan kaçırmalarında²⁷⁷ görüldüğünü şöyle dile getirmektedir: *“Köyümüzde zengin sürü sahibi ağalar, vergi memurlarının geldiğini duyunca hiç vakit geçirmeden sürüsünü ikiye ya da üçe böler, her birini başka bir çobanın yönetiminde köy otlarından birine gönderirlerdi. Bu tür kaçırmalarda zengin ağa takımı çoğu kez karlı çıkardı. Böylece koyun sürüsünün ya tümünü ya da en azından bir bölümünü sayımdan, dolayısıyla vergiden kaçırmayı başarırlardı...”*²⁷⁸.

1.4.4. Yol Vergisi

Osmanlı İmparatorluğu zamanından itibaren uygulanan Yol Vergisi Cumhuriyet'in ilk yıllarında Tarık-i Bedel-i Nakdisi adı altında 1921 yılında uygulanmaya başlanmıştır²⁷⁹. Bu vergi ile 18-60 yaş arasındaki erkek nüfus vergi mükellefi olarak kabul edilmiştir. Önceleri 4 iş günü çalışmak veya bunun karşılığı işçi gündeliğini ödemek olarak belirlenmişse de 1925 yılında Yol Mükellefiyeti Kanunu ve 1929 yılında Şose ve Vergiler Kanunu ile tekrar düzenlenerek 10 gün çalışma ya da 8 lira ödeme zorunluluğu getirilmiştir²⁸⁰. Köylü bu vergiyi veremediği için bedenen çalışmayı tercih etmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında Yol Vergisi'ne zam yapılması için kanun teklifi sunulmuştur. Şose ve Köprüler Kanunu'nun bazı maddelerini tadil eden 1882 sayılı kanunda değişiklik yapılmasını teklif eden Eskişehir Milletvekili İzzet Arukan teklifinin gerekçesini şöyle açıklamıştır:

“Dünyayı saran büyük harbin memleketimizde görülen tesirleri cümlesinden olarak amele yevmiyeleriyle yol inşa levazim ve edevati bedellerinin bir kaç-misli artmış olmasına mukabil vîlâyetlerce tahsil edilmekte olan Yol Vergisi'nin sabit kalmasının, yeni yollar yapmak şöyle dursun, mevcutlarını iyi halde muhafazalarını bile imkânsız kılacak müşkül bir durum ihdas ettiği mucip sebebiyle Yol Vergisi'nin

²⁷⁷ O dönemde hayvan kaçırmaya sırat kaçırma adı verilirdi. İsmail Desteli bunu şöyle anlatmıştır: *“...Daha başka geçimimizi sağlamak için taşıdığımız iki öküzden, üç merkepten, inekten, danadan ve çardağımızdaki üç beş davardan da miri alınırdı. Bu malların sayılarını az göstermek için köylü vatandaş 20 davarın 10'unu öküzün birini, merkebin birini dağlara sürer, devlet adamı sayıma gelmeden akşama kadar eve gelmezdi. Devlet adamı gittikten sonra eve getirirdik mallarımızı. Buna da halk dilinde sırat kaçırma denirdi.”* http://www.memleket.com.tr/news.php?cid=18&uniq_id=1316015574

²⁷⁸ İbrahim Şimşek, *Neden Köy Enstitüleri*, İstanbul 2010, s. 25.

²⁷⁹ Şimşek, *Neden Köy Enstitüleri*, s. 24-25.

²⁸⁰ Eraktan, *Tarım Politikası I*, s. 59.

²⁸⁰ Önder, “Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası”, s. 26.

nakden tahsil edilen kısmına bir misil zam yapılması teklifin esasını teşkil etmektedir.”²⁸¹

Teklif mecliste yapılan müzakerelerden sonra kabul edilmiştir. “1525 sayılı Şose ve Köprüler Kanunu’nun bazı maddelerinin tadili hakkında 1882 sayılı kanunun birinci maddesinde yazılı Yol Vergisi’nin nakden ödenen kısmına fevkalade ahvalin devamı müddetince bir misli zam yapılmıştır.” Bu hükmün 1 Haziran 1943 tarihi itibarıyla yürürlüğe gireceği ve fevkalade hallerin kaldırıldığından ilan edildiği mali yılın sonuna kadar geçerli olacağı belirtilmiştir. Kabul edilen bir başka madde ise Yol Vergisi’nin harcamaları ile ilgilidir: “Birinci madde mucibince elde edilecek Yol Vergisi tutarında yüzde 15 Nafia Vekâleti hissesiyle, vilayet hususi idarelerinin 1943 senesi bütçelerindeki Yol Vergisi’nden diğer hizmetlere ayırdıkları miktarları geçmemek üzere bir miktar tefrik edildikten sonra geri kalanı yalnız yol işlerine sarfedilir. Aynı sene içinde sarfedilmeyen miktarlar gelecek senelere devr olunur.”²⁸² Bu maddenin kabul edilmesinin altında yatan asıl neden, geçmişte Yol Vergisi adı altında toplanan paraların önemli bir kısmının yol işleri dışında başka alanlarda kullanılmasıdır. Aşağıdaki tablo da bu durum açıklıkla görülebilmektedir.

Tablo 3. Yol Vergisi Tahsilâtıyla Vilayetlerce Yol İşlerine Ayrılan Miktarlar

Yıl	Tahsil Olunan Vergi	Vilayetlere Kalan Miktar	Yol İşlerine Harcanan Miktar	Bedenen Çalışanların Yaptıkları İşin Para ile Tutarı
1933	7 694 164	6 540 039	3 540 933	3 801 347
1934	8 181 188	6 954 009	4 855 182	3 810 755
1935	8 542 847	7 261 419	5 176 268	3 432 350
1936	9 706 021	8 250 117	4 615 292	3 083 290
1937	10 277 503	8 735 877	4 521 068	2 863 733
1938	10 815 000	9 192 50	-	-
1939	9 311 000	7 914 350	-	-

²⁸¹ TBMM ZC., D.7, C.2, İ.F, 25. İnikat (21.5.1943), Eskisehi Mebusu İzzet Arukan’ın Şose ve Köprüler Kanununun bazı maddelerinin tadili hakkındaki 1882 sayılı kanuna ek kanun teklifi ve maliye ve bütçe encümenleri mazbataları (2/4), s. Ek-1

²⁸² TBMM ZC., D.7, C.2, İ.F, 25. İnikat (21.5.1943), s. 131-132. “Yol, Kazanç ve Toprak Mahsulleri Vergilei Layihaları”, Akşam, 22 Mayıs 1943.

1940	11 268 000	9 577 800	-	-

Kaynak: TBMM ZC., D.7, C.2, İ.F, 25. İnikat (21.5.1943), s. Ek-4.

1941 yılında tahsil olunan Yol Vergisi 11 milyondan biraz fazla olmasına karşın bu paranın yaklaşık 1.700.000 lirası nafia hissesi olarak ayrılmıştır. Vilayetlere kalan 9 milyon kusur liranın da ancak yarısı yol işlerinde kullanılabilmiştir. Bu anlamda Yol Vergisi’nden istenilen neticenin alınamadığı söylenebilir. 1934 yılında mükellefiyetini bedenen ifa edenlerin sayısı 711.126 ve nakden ifa edenlerin sayısı 1.453.114 iken bu rakamlar 1941 yılında vergisini bedenen ifa edenler için 109.000, nakden ifa edenler için 1.270.000 olmuştur. Tahsil oranının da % 60-65’i geçmediği belirtilmelidir²⁸³.

Yol Vergisi uygulamasının köylüler üzerindeki yükü savaş yıllarında daha da ağırlaşmıştır. Elazığ Ağın Pul Köyü’nden Mustafa Özer II. Dünya Savaşı yıllarında babasının yol vergisini ödeyemediği için Kemaliye Pahaştaş’ta demiryollarında çalıştığını belirtmiştir²⁸⁴. Bu vergiden tamamen kurtulmanın ölçütü olarak beş çocuk sahibi olmak koşulu getirildiğini hatırlatan İbrahim Şimşek de Yol Vergisi ile ilgili olarak şunları anlatmıştır: “Benim babam da parası olmadığı için savaş gazisi olarak, iki kaburga kemiği de noksan olmasına karşın, Niğde ile Gelveri Bucağı (sonra ilçe oldu adı değişti) arasındaki yol yapımında, öteki çalışanlarla birlikte günlerce taş kırmış, toprak taşımıştı. Sonunda bu ağır çalışmaya dayanamayan babam bu vergiden kurtulmak için 60 yaşında olmasına karşın, son kez annemi hamile bırakmıştı.”²⁸⁵ Yol Vergisi ile ilgili ailesinin yaşadığı sıkıntıları dile getiren bir diğer isim ise Süleyman Kocabaş’tır: “1912 doğumlu babamın bana anlattıklarına göre, 12 lira Yol Vergisi’ni ödeyemediği için Develi ve Yahyalı şoselerinin yapımında çalışmış. Taş taşıyacak kağnısı yokmuş. Muhtar Mustafa Kılıç’a demiş, “N’olur Mustafa Amca kağnım yok beni yola gönderme”. O, kızmış, “Kağnın yoksa eşeğinle taşıyacaksın.” Babam eşeğe heybeyi atarak gitmiş, dağdan Kayseri-Develi karayolu yapımı için taş taşımış...”²⁸⁶

²⁸³ TBMM ZC., D.7, C.2, İ.F, 25. İnikat (21.5.1943), Eskisehi Mebusu İzzet Arukan’ın Şose ve Köprüler Kanununun bazı maddelerinin tadili hakkındaki 1882 sayılı kanuna ek kanun teklifi ve maliye ve bütçe encümenleri mazbataları (2/4), s. Ek-4-5.

²⁸⁴ Mustafa Özer, Doğum Yeri ve Tarihi:., Elazığ-Ağın-Pul Köyü-1938, Mesleği: Mobilyacı, Mülakat Tarihi: 20 Ocak 2011, (Derleyen: Sevilay Özer).

²⁸⁵ Şimşek, *Neden Köy Enstitüleri*, 24-25.

²⁸⁶ Kocabaş, *İnönü Dönemi 1938-1950*, s. 234-235.

Milliyet Gazetesi yazarı Hasan Pulur vergiye ilişkin şu yorumu yapmıştır:

“Bu vergi, Aşar Vergisi’nin kaldırıldığı dönemde (1925) kabul edilen vergidir. Tek Parti Dönemi boyunca 5-12 lira arasında değişen miktarlarda uygulandı. 18-60 yaş arasında erkeklerden alınan bu vergiyi, kentli ve çalışan erkekler kolaylıkla ödeyebilirken, parasal ekonomik/kapitalist ilişkiler ağına girmemiş ve kendi ürettiği ile geçinen köylü ödemekte zorluk çekti. Vergiyi ödeyemeyen köylü, bedensel olarak 3 günden az olmamak üzere çalışmak zorundaydı (yol yapımında). Vergiden muaf olmanın bir yolu da en az 5 çocuk sahibi olmaktı. Nitekim Türk köylüsü vergiden muaf olmak için çoğunlukla en az 5 çocuk sahibi olma yoluna gitti; hatta, 5+1 modelini benimsedi. Çünkü o dönemde hastalıklar nedeniyle çocuk ölümleri yüksekti. Bir çocuğun ölümü nedeniyle sayı 5’in altına düşünce vergiye tabi oluyorlardı. Bu nedenle bir çocuk fazla yapılması yoluna gidildiği gibi, ölen çocuğun bildirilmemesi ve yeni doğan çocuğa ölen çocuğun kimliğinin verilmesi gibi uygulamalar yaygın olarak görülmektedir. Karşılıksız paranın basılmadığı, bütçede imkânların dar olduğu bu dönemde yolları bulunmayan ülkeye yol yapmanın bir başka yolu olmadığı gibi, Cumhuriyetin devraldığı 11 milyonluk nüfusu arttırmayı teşvik etmenin de başka bir yolu yoktu.”²⁸⁷

Görülüyor ki köylünün derdi tek değildir. Nüfusun büyük çoğunluğunu teşkil eden köylünün yükünü azaltmak adına Aşar Vergisi kaldırılmış olmakla birlikte, Yol Vergisi’nin, Arazi Vergisi’nin, Hayvan Vergisi’nin alınmaya devam edilmiş olması, tüm bu vergilerin yanı sıra bir de savaş yıllarında Toprak Mahsulleri Vergisi’nin eklenmesi köylü üzerinde iktisadi ve sosyal açıdan önemli etkiler bırakmıştır. Sonraki yıllarda Yol Vergisi’ne ilişki yapılan çalışmalara dördüncü bölümde ulaşım politikası başlığı altında yer verilmiştir.

1.5. Savaş Yılları Eğitim Politikası

1.5.1. Köy Enstitülerinin Kuruluşu ve Temel Nitelikleri

Köylerimizin cehaletten kurtarılması meselesi daha II. Meşrutiyet’in ilanından sonra bazı devlet adamları ve yazarlar tarafından ele alınmış ve öğretmen adayları köylerde çalışmaya teşvik edilmişse de başarılı olunamamıştır. Cumhuriyetin ilan edilmesiyle birlikte memleketin topyekûn kalkınması sağlanmaya çalışılırken pek çok problemle karşılaşmıştır. Bu önemli problemlerden biri de köy çocuklarının okutulması meselesi olmuştur. Bu meselenin çözümü için Amerikalı pedagog John Dewey’in önerisi doğrultusunda biri Denizli’de diğeri Kayseri Zencidere Köyü’nde olmak üzere iki

²⁸⁷ Hasan Pulur, “Yine Varlık Vergisi”, *Milliyet*, 4 Mart 2011.

öğretmen okulu açılmışsa da beklenen olumlu neticeyi vermediği için birkaç sene sonra kapatılmıştır²⁸⁸. Ancak memleketin 40 bine yakın köyünün öğretmen ihtiyacının biran önce karşılanması lazımdır. Nüfusu az olan köylere kadar gidecek öğretmen mevcudunun olmadığı ve bu köylerin büsbütün de okulsuz bırakılamayacağı düşünülerek ilk tecrübe olarak Köy Eğitimleri Kanunu²⁸⁹ çıkarılmıştır. Ordudan çavuş çıkanlar memleketin belli yerlerinde açılan kurslarda teorik ve köylerde lazım olacak pratik eğitime tabi tutulduktan sonra “Eğitmen” adıyla köylere özellikle de nüfusu 150 den aşağı olan köylere gönderilmişlerdir. O zamanın devlet adamlarından biri eğitmen teşkilatının dayandığı felsefeyi şöyle özetlemiştir: “*Küçük köylerimizin meydanlarını beşer yüz mumluk ampullerle aydınlatmaya takatimiz yetmediğine göre, bunları büsbütün karanlıkta bırakmaktan ise şimdilik beşer mumluk ampullerle aydınlatmak herhalde hiçbir şey yapmamaktan daha iyidir.*”²⁹⁰

Köylerin öğretmen ihtiyacının giderilmesine yönelik başlatılan bu deneyimin ikinci aşamasını “*Köy Öğretmen Okulları*” oluşturmuştur. 1937’de biri İzmir-Kızılçullu diğeri Eskişehir-Mahmudiye’de iki öğretmen okulu açılmıştır. Bu okulları Kastamonu ve Lüleburgaz’da açılan diğer okullar izlemiştir²⁹¹. İlk adı “*Köy Eğitim Yurdu*”²⁹² olan bu okullarda genel derslerin yanı sıra bazı zanaatlar ile tarım işleri uygulamalarına yer verilmiştir. Saffet Arıkan’ın Milli Eğitim Bakanlığı döneminde başlatılan bu girişim

²⁸⁸ Fuat Gündüzalp, “Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi I, *Köy ve Eğitim*, C.4, S.47, Ocak 1958, s. 1-2.

²⁸⁹ 3238 Sayılı Köy Eğitimleri Kanunu için bkz. A.Bedri Edis, *İlk Öğretim Düsturu*, İstanbul 1950, s.15-16.

²⁹⁰ Fuat Gündüzalp, “Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi II”, *Köy ve Eğitim*, C.4, S.48, Şubat 1958, s. 1.

²⁹¹ “Köy Enstitüleri Nerelerde Açılacak ve Neler Okutulacak”, *Ulus*, 20 Nisan 1940.

²⁹² Fuat Gündüzalp Köy Enstitüleri Kanunu çıkıncaya kadar bu okullara ne isim verileceğinin bilinemediğini söylemiştir. “Köy Öğretmen Okulu” demek istediklerini ancak bu ismin başarısızlıkla sonuçlanan Denizli ve Zencidere’de açılan okulları hatırlatacağını, sadece “Öğretmen Okulu” demek istediklerini ancak bunun da şehirlerdeki “Öğretmen Okullarıyla” karıştırılma mahzurunun doğuracağı için kullanılmak istenmediğini dile getirmiştir. Gündüzalp, “Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi II”, s. 2.

Hasan Ali Yücel'in²⁹³ bakanlığı İsmail Hakkı Tonguç'un İlköğretim Genel Müdürlüğü döneminde Köy Enstitüleri adı altında şekillenmiştir²⁹⁴.

1930'lu yıllar boyunca köylüye yönelik uygulamaya konulan eğitim politikalarında başarılı olunamamıştır. Özellikle Halkevleri'nin köycülük şubelerinin faaliyetlerinden başarı beklenmiş olmakla beraber istenen netice bir türlü alınamamıştır. Bu dönemlerden itibaren köy çocuklarını hem teorik hem de pratik olarak eğitime tabi tutma düşüncesi tartışılmaya başlanmıştır. Şehirli öğretmenlerin köy hayatına olan yabancılıklarının başarı elde edilmesine engel olacağı inancı Köy Enstitüleri düşüncesinin esasını teşkil etmiştir. Bu görüşten hareketle oluşturulan Köy Enstitüleri'nde köy çocukları eğitim görecektir daha sonra köylere öğretmen olarak atanacak ve böylece köylüler köyden yetişmiş öğretmenler tarafından yetiştirileceklerdir. Eğitim kurumu olmaktan daha öte bir işlevsellikte düşünülen Köy Enstitüleri ile köylünün iktisadi ve toplumsal düzeyinin yükseltilmesiyle birlikte şehirli ile köylü arasındaki uçurumun kaldırılması hedeflenmiştir. Yapararak öğrenme ilkesi bu eğitim sisteminin iskeletini oluşturmuştur²⁹⁵. Köy Enstitüleri'nin savunucularına göre bu eğitim kurumları ile hem köylünün öğretmen ihtiyacı en ucuz ve en pratik yoldan yetiştirilecek²⁹⁶ hem de kırsal kesime yönelik yapılacak girişimler için bir öncü kadronun oluşturulması sağlanmış olacaktır²⁹⁷.

İsmail Hakkı Tonguç enstitüleri kısaca şöyle anlatmıştır. *“Köyde öğretmen ve eğitmen olarak yetişecek elemanlar devlete büyük ve uzun yıllar sürecek külfet yüklememelidir. Bunun için okul üretici bir okul olmalı, yaşayabilmesi için gereken bütün araçları kendisi üretmelidir. Ancak ilk kuruluşlarında devletten yardım görmelidir. Bu okullarda öğrenciye köy genel hayatının gelişmesine yarayacak birkaç meslek birden*

²⁹³ 1897 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul Darülfünun Edebiyat Fakültesi felsefe bölümünden ve Yüksek Öğretmen Okulundan mezun oldu. Sırasıyla İzmir Kuleli, İstanbul Erkek ve Galatasaray Liselerinde felsefe ve edebiyat öğretmenliği yaptı. 1927'de Milli Eğitim Bakanlığı Müfettişi, 1933'de Orta Öğretim Genel Müdürü oldu. 1935'de İzmir Milletvekili seçildi. 28.12.1938-5.8.1946 yılları arasında Milli Eğitim Bakanlığı yaptı. 1946'da siyasi hayattan ayrıldı. 1961'de Kurucu Meclis girdi ve o yılın sonlarında öldü. Bahir Sorguç, *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982, s. 55.

²⁹⁴ Ergün, *Atatürk Devri Eğitim*, s. 171

²⁹⁵ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006, s. 90, 96.

²⁹⁶ “Köy Enstitüleri”, *Tan*, 19. Nisan 1940.

²⁹⁷ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 125.

öğretilmelidir”²⁹⁸. Köy Enstitüleri’nin kurulmasına ilişkin yasa tasarısı 17 Nisan 1940’da TBMM’ye sunulmuştur. Hasan Ali Yücel burada şu sözleriyle kanunun önemine dikkat çekmek istemiştir:

“Köylerimizin umumî vaziyetini mütalaaya alınca gördük ki, 40 bin köyden ancak 8 bininin nüfusu dört yüzden yukarıdır ve 32 bin köyümüzün nüfusu dört yüzden aşağıdır. Bu 32 bin köyün 16 bininin nüfusu da 150 den azdır. Binaenaleyh, 16 bini 150 den aşağı, mütebaki 16 bini 150 den yukarı ve 8 bini 4 yüzden yukarı olan köyleri öğretmenlemek ve burada bulunan köylümüzün çocuklarını okutmak üzere tedbir almak mecburiyetindeyiz. Bu gün köylerde fiili olarak çalışmakta olan okullarımız 4 500 dür. Eğitimli okullarımız da 4 bin ve orada okuttuğumuz çocukların adedi ise 19 bindir. Şu halde köylerimize göndereceğimiz öğretmenleri birinci kademedede nasıl hazırlamak lâzım geliyor; evvelâ bunu düşünmek iktiza ediyordu. Onu halle çalıştık.”²⁹⁹

3803 sayılı kanun³⁰⁰ mecliste yapılan görüşmelerden sonra 278 oyla aynı gün kabul edilmiştir. 148 mebusun oylamaya katılmaması ise dikkat çekicidir³⁰¹. Cemil Koçak Köy Enstitüleri Kanun Tasarısı’nın oylamasına 278 mebusun katılmasına karşın aynı gün başka bir yasa tasarısı için oylamaya katılan mebus sayısının 316 olmasını oldukça manidar bulmuştur³⁰². Köy Enstitüleri Kanunu’na göre enstitüler, köy öğretmeni ve köye yarayan diğer meslek erbabını yetiştirmek üzere ziraat işlerine elverişli yerlerde açılacaktır. Enstitülere tam devreli köy ilkokullarını bitirmiş olan köy çocuklarından öğrenci alınacaktır. Bu çocuklar eğitimini tamamladıktan sonra Maarif Vekilliği’nin belirlediği yerlere öğretmen olarak tayin edileceklerdir³⁰³, göreve başladıkları bu yerlerde yirmi sene çalışacaklardır. Mecburi hizmetlerini tamamlamadan meslekten ayrılmaları söz konusu değildir. Aksi halde öğrenimleri süresince kendilerine yapılan masraf iki misli olarak geri alınacaktır. Enstitü mezunu öğretmenlere ilk altı yıl süresince 20 TL maaş verilecektir. Altı yılın sonunda maaşları 30 TL’ye, on beşinci yılsonunda da 40 TL’ye yükseltilecektir. Öğretmenlere göreve başladıklarında bir kereye mahsus 60 TL para verilecektir. Öğretmenler tayin edildikleri köylerde her türlü

²⁹⁸ Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940, C.I, s. 346.

²⁹⁹ TBMM ZC., D.6, C.10, İ.2, 41. İnikat (17.4.1940), s. 78.

³⁰⁰ 3803 Sayılı Köy Enstitüleri Kanunu için bkz. Edis, *İlk Öğretim Düsturu*, s. 18-22.

³⁰¹ TBMM ZC., D.6, C.10, İ.2, 41. İnikat (17.4.1940), s. 99. Köy Enstitüleri Kanunu’nun Meclis müzakereleri basına da yansımıştır. “Köy Enstitüleri Kanunu’nun İlk Müzakereleri Yapıldı”, *Ulus*, 18 Nisan 1940.

³⁰² Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 121.

³⁰³ Eğitim esnasında başarı gösteren öğrencilere yüksek okullara gitme imkânı da verilmektedir. “Köy Enstitüleri Teşkilatı”, *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1940.

eğitim ve öğretim işlerini yürüttükleri gibi ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılması için bizzat meydana getirecekleri örnek tarla, bağ ve bahçe, atölye gibi tesislerle köylüye rehberlik edecekler ve köylülerin bunlardan istifade etmelerini sağlayacaklardır. Köy Enstitüleri'nden mezun öğretmenlere üretime yarayıcı aletler, ıslah edilmiş tohum, çift hayvanları, cins fidan gibi üretim vasıtaları devletçe parasız olarak verilecektir. Gerekli arazi yine devlet tarafından satın alınacaktır. Okullar Maarif Vekâleti'nin belirlediği planlar doğrultusunda bölge ilk tedrisat müfettişi ile gezici başöğretmenin nezaretinde köy ihtiyar heyetleri tarafından yaptırılacaktır. Köy okullarının yapımının yanında yine bu binaların tamiri ve okulun daimi masrafları köy ihtiyar heyetince temin edilecektir³⁰⁴. Ulus gazetesinde Köy Enstitüleri Kanunu'nun içeriği şöyle özetlenmiştir. *“Talebesi köyden alınmaktadır. Mezunları köyün rejimine uygun bir maaşa tabi tutulmuşlardır. Enstitüden öğretmen olarak çıkan köy çocuklarını köye bağlamak ve orada hayatlarının sonuna kadar hizmet görmelerini temin etmek için tedbirler alınmıştır. Öğretmene gittiği köyde tarla, ev, ziraat alet ve vasıtaları verilmektedir. Hastalandığı zaman devlet tarafından tedavi ettirilecek, kazalara karşı korunacak ve tekaütlük hakkı tanınacaktır”*³⁰⁵.

1940-1941 yılı itibariyle köylerde görevli öğretmen sayısı 6872 eğitimci sayısı ise 5024'tür³⁰⁶. Maarif Vekili'nin verdiği bilgilere göre 13 milyon olan köylü nüfusunun ancak % 25'i okutulabilmektedir. Ancak bu 40 bin köyün 16 binin de nüfusun 150 den aşağı olduğunu dile getiren Yücel, 20 bin öğretmenin köy öğretmenleri kadrosuna ilave edilmesinin gerekliliğini belirtmiştir. Bu kadar çok sayıda öğretmenin yetiştirilmesi için az zaman ve az masrafla yapılabilecek en pratik yolun Köy Enstitüleri oluşturulmasından geçtiğini belirterek 15 yıl içinde mevcut ihtiyacın tamamıyla karşılanacağını ifade etmiştir³⁰⁷. Bakan hatta 15 yıl içinde harcanacak miktarın da 24 milyon lira olduğunu inşaat masraflarıyla birlikte bu rakamın 27 milyona ulaşacağını söylemiştir³⁰⁸.

³⁰⁴ *Maarif İlgili Kanunlar*, 114-117. *Resmi Gazete*, 22.4.1940, Sayı. 4491.

³⁰⁵ “Köy Enstitüleri Nerelerde Açılacak ve Neler Okutulacak”, *Ulus*, 20 Nisan 1940.

³⁰⁶ *Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966*, T.C.Başbakanlık DİE, Ankara 1967, s.16.

³⁰⁷ Hasan Refik Ertuğ da on beş yıl içinde 17 bin ile 20 bin köy öğretmenin Köy Enstitülerinden yetişmesi amaçlandığını söylemiştir; Yunus Nadi ise on yıl içinde 30 bin öğretmenin yetiştirileceğini dile getirmiştir. Hasan Refik Ertuğ, “Köy Enstitüleri Kanunu”, *Siyasi İlimler*, Yıl.10, S.110, Mayıs 1940, s.81. Ayrıca bkz. Yavuz Abadan; “Köy Enstitülerimizden Beklediklerimiz”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1944.

³⁰⁸ “Memlekette Büyük Maarif Hamlesi”, *Ulus*, 19 Nisan 1940. Falih Rıfkı Atay, “En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz”, *Ulus*, 19 Nisan 1940.

1942 yılında 4242 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu çıkarılır. Tonguç, bu okulların dayandığı ilkeleri şöyle sıralamıştır:

“Köylerin kültürel ve genel hayatlarında ileri bir seviye yaratabilmek yalnız klasik anlamdaki öğretmenle mümkün olmaz. Köy hayatı bir bütün olarak ele alınmaz da şimdiye kadar olduğu gibi yalnız klasik kültür bakımından işlenmek ve bu vasıta ile bir ilerilik yaratılmak istenirse bu çalışmadan olumlu sonuç alınmaz.

...Köyde öğretmen ve eğitmen olarak yetişecek elemanlar devlete büyük ve uzun yıllar sürecek bir külfet yüklememelidir. Bunun için okul üretici bir okul olmalı, yaşayabilmesi için gereken bütün araçları kendisi üretmelidir. Ancak ilk kuruluşlarında devletten yardım görmelidir. Bu okullarda öğrenciye köy hayatının gelişmesine yarayacak birkaç meslek birden öğretilmelidir... Yeni ve orijinal işler görecektir bir kurumun bütün örgütünün bütün detaylarını işin içinde çalışmamış olanların isabetle saptaması mümkün değildir. Örgütün belirecek biçimini dikkatle yapılacak denemenin sonuçlarından beklemek gerekir”.³⁰⁹

17 Nisan 1940 yılında kabul edilen Köy Enstitüleri Kanunu ile ilköğretim meselesi halledilmesi gereken bir dava olarak ele alınmış, ilk etapta enstitülerde yetişen binlerce öğretmen köylere gönderilmiştir. Hatta 1946 yılında vilayetlerde valilerin, kazalarda kaymakamların başkanlığı altında oluşturulan komisyonlarda, kaza ve vilayette bulunan köylerin nüfusu, coğrafi ve ekonomik durumları göz önünde bulundurularak 10 yıllık bir program çerçevesinde hangi yıl kaç okulun yapılacağı kararlaştırılmıştır. Ancak programların uygulanmasında ortaya çıkan sıkıntılar DP’nin büyük tepkisine yol açacaktır.³¹⁰

1.5.2. Köy Enstitülerinin Kurulduğu Yerler ve Programları

Köy Enstitüleri’nin çoğu şehir ve kasabalardan uzakta ve bir köyün yakınında kurulmuştur. Binaları tip itibari ile çok ve birbirinden ayrı olup modern bir köy görünümündedir. Bir köye yakın olarak kurulmuş olan enstitülerin aynı köyün iki mahallesiymiş gibi her bakımdan o köyle işbirliği yapması gerekmektedir. Örneğin sığır, dana ve davar çobanlarından birlikte faydalanmak, ortak suları, ortak otlakları

³⁰⁹ Tekeli, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi” s. 666.

³¹⁰ Satılmış Aslan, “On Yılda İlköğretim Davamızı Nasıl Gerçekleştirebiliriz?”, *Köy ve Eğitim*, S.11, Ocak 1955, s. 19. İnan, “Gözler Köyde Eğitime Çevrildi”, s. 8.

düzenlemek ve üretim faaliyetlerinde işbirliği içerisine girmek kaçınılmaz bir durumdur³¹¹.

Köy Enstitüleri'nde kuruldukları bölgelerin iklim özellikleri dikkate alınarak çalışma yapılmıştır. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel konuya ilişkin mecliste yaptığı konuşmada enstitüleri kurarken öncelikli olarak iklim bakımından ve zirai şartlar bakımından tetkiklerde bulunulduğunu, Ziraat Vekâleti'nden de gerekli olan desteğin alındığını belirtmiştir³¹².

Savaştepe, Kızılçullu ve Ortaklar da bağ, sebze, zeytin yetiştirilirken, Aksu ve Düziçi'nde pamuk, şeker kamışı, sebze yetiştirilmiştir. Çifteler, Pazarören, Hasanoğlu, Pulur ve Cılavuz'da küçük ve büyük baş hayvancılığı yapılırken, Arifiye, Lâdik ve Beşikdüzü'nde balıkçılık, Gölköy ve Cılavuz'da arıcılık, Gönen'de de gülcülük üzerinde yoğunlaşmıştır³¹³.

Enstitülerde eğitim kursları da açılmıştır. Bu kurslar her yıl Nisan başlarında açılıp, Cumhuriyet Bayramı'nda kapanmaktadır. Kurslara askerliğini yapmış, okuryazar köy gençleri alınıp, bunlara kültür, ziraat, sanat ve meslek dersleri verilmiştir. Enstitü ve kurs talebelerinin yeme, giyme ve çalışma şartları köy yaşamına adapte olacak şekilde düzenlenmiştir³¹⁴.

Tablo 4. Kuruluş Yılları ve Öğrenci Kontenjanları itibariyle Köy Enstitüleri

Enstitü Adı	Kuruluş Tarihi	Erkek Öğrenci	Kız Öğrenci
İzmir-Kızılçullu	1937/1940	1365	139
Eskişehir-Çifteler	1937/1940	1310	79
Kırklareli-Kepirtepe	1938/1940	850	187
Kastamonu-Gölköy	1940	1125	90
Antalya-Aksu	1940	848	108
Isparta-Gönen	1940	975	91

³¹¹ Mehmet Tuğrul, "Köy Kalkınması ve Köy Enstitüleri", *Ülkü Milli Kültür*, C.2, S.19, 1 Temmuz 1942, s. 4-5.

³¹² TBMM ZC., D.7, C.10, İ.2, 41. İnikat (17.4.1940), s. 78.

³¹³ Bekir Semerci, *Türkiye'de İleri Anımlar ve Köy Enstitüleri*, İstanbul 1989, s.287.

³¹⁴ Tuğrul, "Köy Kalkınması ve Köy Enstitüleri", s. 4.

Kocaeli-Arifiye	1940	1065	102
KayseriPazarören ³¹⁵	1940	1113	34
Malatya-Akçadağ	1940	1025	40
Seyhan-Düziçi	1940	1065	49
Samsun-Akpınar(Lâdik)	1940	645	158
Trabzon-Beşikdüzü	1940	645	158
Balıkesir-Savaştepe	1940	990	158
Kars-Cılavuz	1940	1025	65
Ankara-Hasanoğlu	1941	581	136
Sivas-Pamukpınar	1942	545	32
Konya-Ereğli/İvriz	1942	415	63
Erzurum-Pulur	1943	365	53
Diyarbakır Ergani/Dicle	1944	Kontenjan uygulanmamıştır.	
Aydın-Ortaklar	1944	Kontenjan uygulanmamıştır.	
Van-Erciş (Ernis)	1948	Kontenjan uygulanmamıştır.	

Necdet Sakaoğlu, *Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1992, s. 92-93.

Köy Enstitüleri açıldığı zaman hâlihazırda bir öğretim programı mevcut değildi. Resmi bir program oluşturuluncaya kadar olan bu dönemdeki eğitim ve öğretim işleri 1 Temmuz 1940 tarih ve 435 sayılı genelgeye göre düzenlenmiştir³¹⁶. İlk resmi programı 1943 yılında kabul edilmiştir. Köy Enstitüleri'nin 1943 yılı ilk resmi programına göre ilkokuldan sonra 5 yıl öğretim yapılan bu okullarda müfredatın 114 haftası kültür derslerine, 58 haftası ziraat ders ve çalışmalarına, 58 haftası teknik ders ve uygulamalarına, 30 haftası da beş yıllık sürekli tatillere ayrılmıştır. Haftada 44 saat çalışılan enstitülerde öğrencilerin yarısı kültür derslerine geri kalan öğrencilerin ise yarısı ziraat, yarısı da teknik ders ve çalışmalara ayrılmıştır. Çalışma programları yarım

³¹⁵ Arifiye Köy Enstitüsü Haberleri İçin bkz. "Bu sene 45 Köyümüz Okul ve Eğitime Kavuşuyor", *Türkyolu* 21 Temmuz 1944. "Arifiye Köy Enstitüsü Talebeleri", *Türkyolu*, 4 Temmuz 1944. "Maarif Vekili ve Gazeteciler Arifiye Köy Enstitüsünde Yaptıkları Tetkikten Çok Memnun Oldular", *Türkyolu*, 4 Ağustos 1944.

³¹⁶ A. Ferhan Oğuzkan, "Köy Enstitüleri Öğretim Programları", *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Ankara 1990, s. 14.

gün, bütün gün ve bir hafta esasına göre belirlenmektedir. Acil olarak yapılması gereken ekim, orak, harman gibi durumlarda gerekirse bütün öğrenciler öğretmenleriyle birlikte çalıştırılmışlardır. Bu gibi zamanlarda öğrencilerin devam edemediği dersler için yeni bir çalışma planı hazırlanmıştır. Ayrıca ikinci sınıftan itibaren de birer meslek öğretilmeye başlanmıştır. Erkeklerle demircilik, dülgerlik, yapıcılık öğretilirken kızlara da dikiş, nakış, örgü ve dokumacılık gibi sanatlardan biri öğretilmiştir. Enstitülerde öğrencilere öğretmenlik mesleği ile birlikte köylülere rehberlik edebilmelerini sağlamak adına ziraat işleri de öğretilmiştir³¹⁷. Enstitülerde okutulan dersler aşağıdaki tabloda yer almıştır.

³¹⁷ İ. Hakkı Tonguç, “Köy Enstitülerimizde Eğitim ve Öğretim İlkeleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.5, 1943, s.145.

Tablo.5 1943 Yılı Köy Enstitüleri Programında Yer Alan Dersler

Kültür Dersleri	Ziraat Dersleri ve Çalışmaları	Teknik Dersler ve Çalışmaları
Türkçe Tarih Coğrafya Yurttaşlık Bilgisi Matematik Fizik Kimya Tabiat ve Okul Sağlığı Yabancı Dil El Yazısı Resim-İş Beden Eğitimi ve Ulusal Oyunlar Müzik Askerlik Ev İdaresi ve Çocuk Bakımı Öğretmenlik Bilgisi *Toplumbilim *İş Eğitimi *Çocuk ve iş Ruh Bilimi *İş Eğitimi Tarihi *Öğretim Metodu ve Tatbikatı Zirai İşletmeler Ekonomisi ve Kooperatifçilik	Tarla Ziraatı Bahçe Ziraatı *Fidancılık *Meyvecilik *Bağcılık *Sebzecilik Sanayi Bitkileri Ziraatı Zootekni Kümes Hayvanları Bilgisi Arıcılık ve İpek Böc. Balıkçılık ve Su Ürün. Ziraat Sanatları	Köy Demirciliği ...Nalbantlık ...Motorculuk Köy Dülgerliği ...Marangozluk Köy Yapıcılığı ...Tuğla ve Kiremitçilik ...Taşçılık ...Kireççilik ...Duvarcılık, sıvacılık ...Betonculuk Köy ve El Sanatları (Kızlar İçin) ...Dikiş, biçki, nakış ...Örgü ve Dokuma ...Ziraat Sanatları

Kaynak: Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 435.

Öğretmenler özellikle köylerde meydana getirecekleri örnek tarla, bağ, bahçe, atölye gibi tesislerle köylülere rehberlik edecekler ve köylülerin bundan yararlanmalarını sağlayacaklardır³¹⁸. Bu nedenle enstitüler kentlerin dışında tarım ve iş alanlarında öğrencilerin yetiştirilebileceği alanlarda kurulmuştur. Bu oluşturulan eğitim kurumlarında köyden alınan çocuklar yaparak öğrenme ilkesine dayanarak yetiştirilmeye çalışılmıştır. Çok geniş arazi üzerinde kurulmuş olan enstitülerde öğrenciler temizlik işinden, yemek yapma, tarla işleri, koyun gütmeye gibi birçok işi program dâhilinde yerine getirmişlerdir³¹⁹.

³¹⁸ Kemal Ünal, "Köyde Yeni Bir Unsur Öğretmen", *Ulus*, 20 Nisan 1940. Öğretmenin köydeki vazifesiyle ilgili bir başka yazı için bkz. Necip Ali Küçüka, "Köy Enstitüleri Kanunu Münasebetiyle", *Ulus*, 19.Nisan 1940.

³¹⁹ Mahmut Makal, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Litaritür Yayınları, İstanbul 2009, s. 49-50.

Köy Enstitüleri'nin programında 29 Nisan 1947 tarihinde yapılan yeni programla köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu yönetmelikte öğretmenlerin okul yönetimine etkin olarak katılamayacakları belirtilerek ders dışı çalışmaları sınırlandırılmıştır. 9 Mayıs 1947 tarihli genelge ile kız ve erkek öğrenciler ayrılmıştır. Yine 20 Mayıs 1947 tarihinde çıkartılan bir başka genelge ile öğrencilerin seviyelerine uygun kitaplar okumaları karara bağlanmıştır. Daha önce Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Türkçeye çevirtilerek enstitülere gönderilen dünya klasikleri bu kez Köy Enstitüleri kitaplıklarından toplatılmıştır. Genel bilgi derslerine fazla zaman ayrılarak okulların yapısı değiştirilmiştir³²⁰. Fay Kirby programda yapılan bu değişikliklerle 4274 sayılı Köy Enstitüleri Yasası'nın geçersiz hâle getirildiğini belirterek bu uygulamanın aynı zamanda köy kalkınması sorununu seçim çıkarlarına bağlanmasının da yolunu açtığını belirterek bu duruma eleştiri getirmiştir³²¹.

1.5.3. Köy Enstitüleri'nin Lehinde Görüş Bildirenler

Köy Enstitüleri'ne yönelik olumlu ve olumsuz birçok görüş ortaya atılmıştır. Bir taraf Köy Enstitüleri'ni öve öve bitiremezken diğer taraf enstitülere yönelik eleştirilerini ortaya koymaktan çekinmemiştir. Enstitüleri destekleyenlerin en çok savundukları husus, bu eğitim kurumlarında sadece teorik değil pratik uygulamalara başarıyla yer verildiğine ilişkindir. Bu sayede her enstitünün kendi kendine yetebilen bir nitelik kazandığını dolayısıyla bu eğitim kurumlarından yetişen bireylerin üretken, sorumluluk duyguları gelişmiş, sağlıklı kişiler olarak yetiştikleri önemle belirtilmiştir. Aynı zamanda enstitüler arası ve enstitüler ile köylüler arasında sağlanan dayanışmanın köye yenilikler kattığı savunulmuştur³²².

“İlköğretim hiçbir devirde bugünkü ölçüsü ile ele alınmamıştır” diyen İsmet İnönü Köy Enstitüleri ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir: *“...Cumhuriyetin ilk gününden beri arkasından koştugu ilköğretim ülküsü hakiki ve tam manasıyla başarılmak yolundadır. Bu seneden itibaren binlerce sayılarla köy okullarının açılacağı bir devreye giriyoruz. Hazırlıklar tamamdır. Makine kurulmuştur. Bundan sonra yalnız ameli neticeler alacağız. Yakın uzak, büyük küçük, toplu dağınık bütün köylerin kız erkek*

³²⁰ Avcıoğlu, Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın, s. 500.

³²¹ Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, (Yay. Haz. Engin Tonguç), Güldiken Yayınları, Ankara 2000, s. 394.

³²² Mehmet Başaran, *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri*, İstanbul 1999, s.17.

bütün çocukları çok değerli öğretmenlerin karşısında dershaneleri dolduracaklardır."³²³

Enstitüleri savunanlar içinde yer alan Şevket Raşit Hatipoğlu konu ile ilgili şunları söylemiştir: *"Köy Enstitüleri Kanunu köylü nesillerinin hayat için yetiştirilmesini gözetleyen ve buna ait imkânları veren bir kanundur. Bu kanunla kurulacak Köy Enstitüleri köylü çocuklarını, hayat içinde, yalnız ampirik zanaat bilgisine mahkûm olmaktan kurtaracak, onları ilme müstenit teknik meslek bilgisi ile de cehizlendirecek, pratik bir meslek adamı haline getirecektir. Eğer, Türkiye'de nüfusun % 76'sının köylü olduğu ve bu nüfus kalabalığının Türk cemiyetinin gövdesini, Türkiye iktisadiyatının da cevherini teşkil ettiği düşünülürse Köy Enstitüleri Kanunu'nun, biraz evvel işaret edilen gayeleri ile, ne geniş bir manası ve ne büyük bir ehemmiyeti bulunduğu kolayca kavranabilir.*"³²⁴

Ulus gazetesinde yer alan *"Köy Enstitüleri ve Kültür İnşacılığı"* başlıklı yazısında Fahri Ecevit, Köy Enstitüleri hakkındaki düşüncelerini şöyle dile getirir: *"Kendi kendini okutmasını, kendi kendisini anlatmasını, bilgiyi kendi eliyle ve kendinden inşa etmesini öğrenmiş bir kütle... Şehir münevverine yapışmış, şehir refahına ulaşmış ve öz değerinin bütün damarlarını sathına çıkarmış bir cevher... Onu işleyeceğiz ve ondan kendimizi yapmağa devam edeceğiz"*³²⁵. Ulus gazetesinde konu ile ilgili görüşlerini dile getiren bir başka isim ise Yunus Nadi'dir: *"Büyük zafer"* başlıklı yazısında Köy Enstitüleri için şunları söyler: *"Milletimizin üçte ikisini teşkil eden köy âlemimizi nazari ve ameli bilgi ile teçhiz ederek onun tuttuğunu koparır ve el attığı her işi başarır bir dereceye yükseltmek teşebbüsünün kanuniyet kazanması, elbette bu memleketin yarınlarını aydınlatan çok parlak bir zafer sayılmalıdır.*"³²⁶

Falih Rıfkı Atay da Köy Enstitüleri kuruluşuna ilişkin şu yorumu yapar. *"Bugünkü Köy Enstitüleri eğer 100 sene evvel kurulabilseydi, 80 sene evvel yeniçağ Türkiye'sinin manzarası belirmeye başlardı. Yirmi ve kırk milyon, on beş veya yirmi sene, uzun*

³²³ Kadri Oğuz; "2 Büyük Dava", *Köy Postası*, S.1, 6 Ağustos 1944, s. 5

³²⁴ Şevket Raşit Hatipoğlu, "Köy Enstitüleri", *Dönüm*, Yıl.5, S.8, Haziran 1940, s. 333.

³²⁵ Fahri Ecevit, "Köy Enstitüleri Kanunu ve Kültür İnşacılığı", *Ulus*, 26 Nisan 1940.

³²⁶ Yunus Nadi, "Büyük Zafer", *Ulus*, 20 Nisan 1940.

ihmallerin bu cizyesini ödemeye borçluyuz”³²⁷. Konya Mebusu Sadi Irmak Köy Enstitüleri ile köye öğüt vermeye gitmeyeceklerini belirterek, yetiştirecekleri köy çocuklarını köy kalkınmasında birer manivela gibi kullanacaklarına değinmiştir³²⁸. Ahmet Emin Yalman ise görüşlerini şöyle dile getirmiştir: “*Köylüye sessiz bir köle gözüyle bakmaya alışmış olan eşraf ve ağalar güruhu ve eski kafalı memurlar, hür ve olgun bir ruhun köye girmesini yadırgıyorlar, klasik terbiye usullerine bağlı muhafazakârlar onlara katılıyorlardı. O devirde Milli Şef olan İsmet Paşa’nın Köy Enstitüsü cereyanını benimsemesi ve İsmail Hakkı Tonguç ve arkadaşlarına destek olmak istemesi de tamamıyla ters tepki yarattı*”³²⁹.

Enstitüler için Sebahattin Eyüboğlu “*En ileri Avrupa’yı en kısır toprağımıza götürmenin yolunu bulmuştur*” demiş, Tonguç ise “*Türk eğitimcilerinin ilk özgün büyük eseri ve köy çocuklarının yaratıcılık destanı olmuştur*” demiştir³³⁰. Hıfzı Veldet Velidedeoğlu da enstitüler hakkındaki görüşünü şöyle aktarmıştır: “*...Gördüğüm Enstitülerdeki çalışma, öğrenme, aydınlanma, yetişme, yükselme ve halka hizmet etme coşkuları bakımından aralarında fark yok. Bunları gördükçe Türkiye’mizin ve Türk halkının geleceği bakımından umutlanıyor ve pek çok seviniyorum. Toptan kalkınmaya, tarihimizin hiçbir döneminde tabandan yani köyden tavana doğru başlamayı kimse denememişti.*”³³¹

Şevket Gedikoğlu da enstitülerin toplumsal açıdan katkısı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“...Köy geçeklerinin kavranmasında, aydınların köye yönelmelerinde, köy enstitülerinde yetişenlerin, verdikleri eserlerin, çevrelerinde yaptıkları çalışmaların etkileri de küçümsenemez. Örneğin <Bizim Köy>³³² <Yılanların Öcü> adlı eserlerin

³²⁷ Falih Rıfkı Atay, “Köy ve Köylü Davamızın Ruhu”, *Ulus*, 20 Nisan 1940.

³²⁸ Sadi Irmak, “Köy Davası Bütün Grekleriyle Ele Alınıyor”, *Ulus*, 30 Mayıs 1943.

³²⁹ Kocabaş, *İnönü Dönemi 1938-1950*, s. 304

³³⁰ Mahmut Makal, *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitüler*, Litaritür Yayınları, İstanbul 2008, s. 196.

³³¹ Başaran, *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri*, s.180-181.

³³² Sedat Oksal Milliyet Gazetesi’ndeki yazısında Mahmut Makal’ın “Bizim Köy” adlı eserinin yayımlandığı dönemde çok büyük ses getirdiğini belirtmiş bu eser üzerine kırk elli tane makale yazıldığını dile getirmiştir. Mahmut Makal’ın kaleme aldığı bu eser vesilesiyle köyün maddi ve manevi hayatı hakkında çok az şey bilindiği gerçeğinin bir kez daha hatırlatıldığını da ifade etmiştir. Sedat Oksal, “Köy Realitemiz ve Bizim Köy”, *Milliyet*, 3 Mayıs 1950. Bizim Köy üzerine değerlendirme yapan Nuri Alpay da Mahmut Makal’ın bu eserinin hiç abartılı olmadığından bahisle köylerin durumuna ilişkin görüşlerini açıklamıştır. Nuri Alpay, “Bizim Köy”, *Zafer*, 14 Mayıs 1950. Mahmut Makal’ın bu eserinden hareketle Yağmur ve Toprak dergisi okuyucuları arasında (“Bizim Köy”le sizin köy arasında benzerlik var mı?) konulu bir anket çalışması yapmıştır. Dergi 5 okuyucudan cevap almıştır. Bu cevaplar da Mahmut Makal’ın görüşlerini destekler niteliktedir. Geniş bilgi için bkz. “Anadolu “Bizim Köy”ün Benzerleriyle

yurt içi ve yurt dışı yankıları az olmamıştır. Köy Enstitüleriyle güçlü, ilerici sanatkarlar, eğitimciler, toplum bilimciler, diğer bilim adamları çalışmalarını köy sorunları üzerinde toplamışlardır. Dikkati çeker ölçüde bir köy edebiyatı ve sanatı doğmuştur. Bu suretle şehirli aydınlarla köy halkı arasında sağlam köprüler kurulmuştur.”³³³

1.5.4. Köy Enstitüleri’ne Yönelik Eleştiriler

Köy Enstitüleri’ne yönelik eleştiriler birkaç noktada toplanmıştır. Enstitüler için okul yapımında arazinin sağlanması hususunda ihtilaf çıktığı gibi okula devam sağlanması konusunda da öğretmenle köylü anlaşmazlığa düşmüşlerdir³³⁴. İsmet İnönü bu anlaşmazlığın gerçekte ekonomik koşulların zorluğundan ziyade bu işe inanan ve inanmayan kişilerin olmasından dolayı ortaya çıktığını dile getirmiştir³³⁵. Enstitülerde kültür derslerine ağırlık verilmediği yolunda şikâyetler olmuştur. Bunun yanı sıra tarım ve teknik zanaatlarla ilgili olarak öğretmene çok fazla sorumluluk verilerek büyük beklentiler içine girilmesi gerçekçi bulunmamıştır. Öğretmenlerden çok şey beklenmesine karşın ona maddi ve manevi anlamda yeterli ilgi ve desteğin verilememiş olması da eleştirilen bir başka husustur. Enstitüler, yine öğretmenler arasında enstitü mezunu olan ve olmayan ikiliğinin yaratılmasına sebep olması açısından da eleştirilmişlerdir. Aynı zamanda öğretmenin genellikle kendi köyüne atanması çoğu zaman kıskançlıklara neden olmuş köylü bu durumu hoş karşılamamış³³⁶, köylüler ile enstitü mezunu öğretmenlerin değer yargıları arasında gözlenen farklılıklar da onların zaman zaman sürtüşmelerine neden olmuştur³³⁷. Tüm bunların yanı sıra enstitülü öğretmenlerin sol görüşlü olduğu yolunda görüşlerin ortaya atılması bu eğitim kurumlarına yönelik olumsuz görüşlerin artmasına sebep olmuştur. Enstitülerin komünizmin yatağı olduğu

Doludur”, *Milliyet*, 18 Mayıs 1950. Mahmut Makal’ın görüşlerini destekleyen yazılar yanın da eleştiren yazılar da yazılmıştır. Selahattin Batu, *Ulus* gazetesinde Makal’ı şöyle eleştirmiştir: “*Kitapta acı bir realizm yanında ondan daha acı, fakat örtülü bir tenkit ruhu var. Dıştan bakarsanız köyün gizli bir yerine çok hassas bir fotoğraf makinesi konulmuş sanki: Yalnız ördüklerini tekrarlıyor. Fakat eseri içinden görmeye çalışırsanız, bu makinenin çizdiklerine, bir zihniyetin birçok da peşin hükümlerin istikamet verdiğini görüyorsunuz*” Selahattin Batu, “Bizim Köye Dair”, *Ulus*, 12 Nisan 1950.

³³³ Şevket Gedikoğlu, *Evreleri ve Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara 1971, s. 242.

³³⁴ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989, s. 438.

³³⁵ İsmet İnönü, “İlköğretim Davamız”, *Köye Doğru*, C.5, S.97, 25 Ağustos 1944, s. 4. İsmet İnönü, “İlköğretim Davamız”, *Köy Postası*, S.2, 1944, s.5.

³³⁶ Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 438-439.

³³⁷ İlhan Akar, “Milli Eğitimimizin Dünü Bugünü Yarını”, *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, Yıl.2, S.7, Ocak-Şubat 1997, s. 216.

yönünde eleştiri yönelten yazarların başında Mümtaz Turhan, Osman Turan, Z. Fahri Fındıkoğlu, Peyami Safa ve Mehmet Kaplan gibi isimler sayılabilir³³⁸

Enstitülere yöneltilen bir başla eleştiri de bu okullara sadece köylü çocuklarının alınmasına ilişkindir. Samet Ağaoğlu, Köy Enstitüsü'ne girmek için köy mektebinden çıkmış olmak ve köylü olmak şartlarının konmasını şu sözleriyle eleştirmiştir:

“Bu kanun ve bu madde cemiyetimizin ana meselelerinden birisi olan köyün yükselmesi meselesinin halli suretini kestirip atmış bulunmakta ve bunu yaparken Türk Münevveri ile Türk Köylüsü, Türk şehri ile Türk köyü arasındaki uçurumun durdurulamayacağı kanaatini göstermiş bulunmaktadır. Bu kanuna ve bu maddeye göre Türk lise ve yüksek mekteplerinden çıkmış bulunan vatandaşların Türk köyünü ele alma imkânı yoktur. Bu vatandaşlar Türk köyünün ve köylüsünün yetiştirilmesi şerefinden şimdiye kadar ihmallerinin cezası olarak mahrum edilmişlerdir. Bu hayat seviyesi, hayat telakkileri, kıymet hükümleri bakımlarından hakikaten, birbirinden ayrı kalmış olan milletin iki zümresi arasındaki uçurumu daima açık bırakmak, hiçbir zaman dolmasına imkân vermemek demektir.”³³⁹

Bu eleştirinin bir benzerini de kanunun meclis müzakeresinde Kazım Karabekir dile getirmiştir:

“Bendeniz bu kanunda bir noktayı mahzurlu görüyorum: o da 3. madde hükmüyle Köy Enstitüleri yalnız köy ilkokullarını bitiren çocuklara hasrediliyor. Şehir ve kasaba çocuklarının köylerle temasını kesiyor. Hâlbuki dünyanın her tarafında bu teması çoğaltmak için yeni yeni tedbirler alındığını görüyoruz. Büyük şehir çocuklarının köylere gitmelerini temin için bütün milletler yarış ediyorlar. Biz ise, bir iki şehrimiz müstesna, İstanbul, İzmir, Bursa gibi diğerleri zaten mahiyeti itibari ile ufak olan ve halkının büyük bir kısmı ziraat yani köy işleri ile meşgul olan kasabamsı şehirlerde ve kasabalarımızın mekteplerinden çıkan ve belki de babasının ziraatla veyahut meyvecilikle meşgul olan çocukları bile köylere almıyoruz. Şu halde 40 - 50 sene sonraki hayatı tasvir edersek memleketimiz ikiye ayrılmış olacaktır. Biri köylünün kendi ruhu ile terbiyesi, biri de şehirli kısmı. Hâlbuki bugün görüyoruz, gerek iktisadî ve gerekse siyasî bir takım doktrinlerle tıpkı ahlâkî meselede arz ettiğim gibi büyük büyük teşekküllerle büyük büyük devletler çok meşgul oluyorlar. Biz şehir ve köy çocuklarına böyle birbirleri ile kaynaştıracak yerde bir safiyeti fikriye ile ayırırsak, sonra acaba bu köylere başka taraflardan yapılacak telkinlerle

³³⁸ Osman Kafadar, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)*, C.3, İletişim Yayınları, s. 378.

³³⁹ Samet Ağaoğlu, “Köy ve Köylü Meselesi”, *Ülkü Milli Kültür*, C.2, S.22, 16 Ağustos 1942, s. 6.

günün birinde biz bu şehirlilerin karşısında başka fikirlerle onları mücehhez bulmaz mıyız”³⁴⁰.

Özellikle enstitülerde öğretmenlerden yapması istenen görevlerin ağırlığı eleştirilen bir başka husustur. Meclis müzakeresinde öğretmenin bu kadar ağır yükün altından kalkamayacağı, bunun sonucunda da köyde köylülerle çatışmanın kaçınılmaz olacağı üzerinde durulmuştur³⁴¹. Bir diğer eleştiri de Köy Enstitüsü talebelerinin yeterli eğitime tabi tutulmadıklarına ilişkindir. Sabri Kolçak “*İlköğretimin Temel Davaları*” adlı çalışmasında bu konuya temas etmiştir: “*İlk yıllar sürekli bina yapmak, ham toprağı işlemek... gibi daha çok birtakım mekanik çalışmalarla uğraştırılan köy enstitüsü talebeleri; gerek kültür, gerek ziraat, gerekse sanat teknik ve bilgilerini gerektiği gibi alamamışlar, adeta boyacı fıçısına daldırılıp çıkartılmışlardır. Sonra da kendilerine: <Artık öğretmen oldunuz, hadi bakalım buyurun köylere!> denilmiştir.*”³⁴²

Kentlerdeki okulların yapım ve masrafının devletçe karşılandığı bilindiği halde köylerde okulların hem yapım işinin hem de masrafının köylünün üzerine yıkılması büyük tepkiye neden olmuştur. Savaş yıllarında zaten vaziyeti ortada olan köylü üzerine yüklenen bu yükü taşımak istememiştir. Köy Enstitüleri ile aynı zamanda köylünün kente göç etmesinin önüne geçilmek istenmişse de³⁴³ uygulamadaki farklılıklar kentlilerin ayrıcalıklı durumunu daha net ortaya koymuştur³⁴⁴. Emin Soysal Köy Enstitüleri’ndeki bina yapma işlerinin de plansız ve amacına uygun olarak yürütülmediğini şu sözleriyle eleştirmiştir:

“Bir defa Köy Enstitüleri’nde bina yapma işleri plansız olmuştur. Şöyle ki, bu binalar yapılırken talebelerin yapıcılık, dülgerlik ilh..öğrenmeleri sistematik surette takip ve temin edilememiştir. Daha çok, binaların yapılması gayesi gözetilmiştir. Düşünülmemiştir ki; 2-3 yılda her enstitünün yapacağı binalar ihtiyaca göre senelere taksim edilseydi ve her yıl talebeler zorlanıp, perişan edilmeden, hırpalanmadan diğer ders ve işlerde karıştırılıp sarsılmadan 1-2 bina yapılarak kurulmaya çalışılsaydı, 5-6 sene mezun verinceye kadar yetişen talebeler daha iyi ve kuvvetli yetiştirirlerdi. Bu mühim nokta düşünüldüğü tatbik edilemedi. Birden bütün binaların

³⁴⁰ TBMM ZC, D.7, C.10, İ.2, 41. İnikat (17.4.1940), s. 73.

³⁴¹ Hasan Ali Koçer, “İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi 1923-1980”, s. 584.

³⁴² Sabri Kolçak, *İlk Öğretim Temel Davaları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1957, s. 40.

³⁴³ Manisa Mebusu Kazım Nami Duru Köy Enstitüleri’nin köyü kalkındırmaya yönelik büyük bir teşebbüs olduğunu dile getirdikten sonra “*Köylünün köyüne arazisine sevgi ile bağlı olarak köyünde çalışması için yapılmıştır*” demiştir. TBMM ZC, D.7, C.10, İ.2, 41. İnikat (17.4.1940), s. 75-76.

³⁴⁴ Koçak, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 120-125.

yapılması yoluna gidilince, zaruri olarak, henüz yetişmemiş olan çocuklar amele, hem de verimsiz amele durumuna düştüler.”³⁴⁵

Köy Enstitüleri sadece bir okul olarak değil aynı zamanda kırsal kalkınmanın öncülüğünü oluşturacak nesillerin yetişmesini sağlayacak eğitim kurumları olarak tasarlanmıştır. Enstitüler yoluyla hem köy çocuklarının eğitimlerini tamamlamaları hem de köylünün yeni bilgi ve deneyim kazanması hedeflenmiştir. Ne var ki II. Dünya Savaşı koşulları içerisinde başlatılan bu uygulama, binlerce yeni öğretmenin yetişmesine olanak vermişse de toplumda iki farklı bakış açısının karşı karşıya gelmesine engel olamamıştır. Köy Enstitüleri savunucuları bu eğitim kurumlarını, o güne kadar başarılamayan köy kalkınma davasının başarılması yolundaki en büyük mihenk taşı olarak görürlerken, enstitü karşıtları ise köylü için var olan külfetlerini öne çıkararak köylünün değer yargılarıyla uyuşmayan yönlerini eleştirmişlerdir. Kemal Karpat’ın ifadesiyle Türkiye’deki en orijinal eğitim projesi olan Köy Enstitüleri’ne³⁴⁶ yönelik tartışmalar günümüze kadar devam etmişse de her iki tarafın göz ardı edemeyeceği tek gerçek bu eğitim kurumlarından yetişen öğretmenlerin köy gerçeğini açıklıkla ortaya koymuş olmalarıdır³⁴⁷. Çok partili siyasi yaşamın başlamasıyla birlikte ortaya konan köy ve köylü gerçeği hem siyasi partilerin programlarında hem de seçim kampanyalarında daha sık işlenir hâle gelecektir.

³⁴⁵ Emin Soysal, *İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri*, Uygun Basımevi, Bursa, s. 64-65.

³⁴⁶ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 302.

³⁴⁷ Başta Mahmut Makal’ın “Bizim Köy” adlı eseri olmak üzere Fakir Baykurt’un “Yılanların Öcü”, “Kaplumbağalar” ve Tırpan’ı ile Talip Apaydın’ın öykü ve romanları bunlar arasında ilk akla gelen örneklerdir. Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Yayınevi, Ankara 2004, s. 420. Konu ile ilgili bir başka değerlendirme için bkz. Fakir Baykurt, “Köyden Fıskıran Edebiyat”, 75 *Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 202-205.

II. BÖLÜM

ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİ VE KÖYLÜ POLİTİKALARI (1945-1950)

2.1. CHP İçerisinde Muhalefetin Şekillenışı ve Demokrat Parti'nin Kuruluşu

2.1.1. 1944-1945 Bütçe Görüşmeleri

II. Dünya Savaşı yıllarında CHP iktidarının uyguladığı ekonomik ve sosyal politikalar toplumun geniş bir kesiminde hoşnutsuzluğa neden olmuştur. Bu hoşnutsuzluk kısa bir süre sonra meclis içerisinde kendini muhalif bir hareket olarak göstermiştir. 1944 ve 1945 yılı bütçe görüşmeleri, hükûmete yönelik bu muhalefetin ilk önemli işareti olarak kabul edilmiştir. 1944 yılı bütçe görüşmelerinde hükûmetin ekonomi politikası eleştirilmiştir. Eleştiri yönelten milletvekillerinden biri de Manisa Milletvekili Hikmet Bayur'dur. Bayur, özellikle küçük üreticinin zor durumda kaldığından bahisle hükûmeti eleştirmiştir. Buğday üreticisinden örnek veren Hikmet Bayur, üreticinin bugün buğdayını eskisine nispetle beş misli fiyatla sattığını ancak buna mukabil şehirden aldığı her şeyi on, on beş, yirmi misli pahalıya satın aldığını belirtmiş bunun yanı sıra dışarıdan buğday alıp başka toprak mahsulleri yetiştiren üreticilerin durumunun ise açıktan açığa ezilmekte, fakirleşmekte olduğunu dile getirmiştir. Sözü vurgunculara getirerek, bu durumdan en çok onların yararlandıklarını söyleyen Bayur, açıktan ve sıkıntıdan anadan babadan kalma mal ve mülklerini satmak durumunda kalanların mallarını alan bu kesime karşı hiçbir şey yapılmamasını “*Harbin beşinci senesindeyiz biz hala bunun seyircisiyiz*” diyerek tepki göstermiştir³⁴⁸.

Ziraat alanında bir başka eleştiriye Denizli Milletvekili Emin Aslan Tokad yapmıştır. Tokad, bir ziraat memleketi olan ülkemizde ziraatımızın her bakımdan ıslaha muhtaç olduğunu söyleyerek sözü köylünün durumuna getirmiştir: “*Türkiye’imiz bir çiftçi*

³⁴⁸ TBMM ZC., D.7, C.10, İ.1, 58. İnikat (22.5.1944), s. 154.

*memleketi olmasına rağmen bugün programsız ve plansız çalışma ve binaenaleyh normal mahsul alamamak yüzünden maalesef kendisini beslemekten acizdir. Köylü fakirdir ve geçimi dardır. Umumi refah derecesi vasatiden aşağıdır. Zenginlik hiç yoktur.”*³⁴⁹ Bir diğer eleştiriyi “*Alacağım cevap bütçe hakkında vereceğim reyin rengini tayin edecek*” diyen Celal Bayar yapmıştır. Bayar, bütçe görüşmelerinde daha çok borçlanma üzerindeki endişesini içeren “*Benim görüşüme göre 1940 senesinden beri adi borçlar alabildiğine yükselmektedir. Fiyat ve hayat pahalılığı üzerinde çok kuvvetli tesiri olan kâğıt para emisyonu arz ettiğim rakamlara vasıl olmuştur. Fakat en çok korktuğum 887 milyonu ifade eden dalgali borçlardır*” sözleriyle dikkat çekmiştir³⁵⁰.

1944 yılı bütçesi 29 Mart 1944 tarihinde TBMM’nde oylamaya sunulmuştur. 167 kişinin katılmadığı bu oylamada, 1 milletvekilinin verdiği ret oyuna karşılık 285 milletvekili kabul oyu vermiştir. Ret oyunu veren milletvekili bütçe görüşmelerindeki eleştirileri ile dikkati çeken İzmir Milletvekili Celal Bayar’dır³⁵¹.

1945 yılı bütçe görüşmelerinde ise muhalefet kendini daha net göstermiştir. Ondan daha önce 1945 yılının Ocak ayında Şirket-i Hayriye’nin devletçe satın alınması konusunda mecliste başlayan tartışmalar muhalefetin ayak sesleri olarak kabul edilmiştir. 15 Ocak 1945’de Şirket-i Hayriye’nin devletçe satın alınmasına ilişkin kanun TBMM’nde oylamaya sunulmuş, 7 ret oyuna karşın 277 milletvekilinin kabul oyuyla yürürlüğe girmiştir. Ret oyu veren 7 milletvekili; Çoruh Milletvekili Ali Rıza Erem, Ankara Milletvekili Arif Çubukçu, Eskişehir Milletvekili İzzet Arukan, İçel Milletvekili Dr. Muhtar Berker, İzmir Milletvekili Münir Birsell, Kütahya Milletvekili Recep Peker ve Zonguldak Milletvekili Hazım Atıf Kuyucak’tır³⁵². Özellikle meclis görüşmelerinde

“Devletçilik meselesi hakkındaki ifadeye gelince: Bu hususta uzun boylu, akademik konuşmak taraftarı değilim. Fakat hepimizce muhakkak olan bir şey vardır ki o da Devletçilik bizim programımızda, bizim rejimimizde yapılmış tarife göre açık çizgilerle simasını almıştır. Bu çizgilere sadık kalmak vazifemizdir. Bizim rejimimizde hususi teşebbüslere nefes almak imkânını vermek yolları açıktır. Bizim devrimizden önce iktisat işlerinde devletin payı yoktu. Devlet hemen hemen bir jandarma devleti idi. O zamanlar devlet, o da yarım yamalak olmak üzere asayişe

³⁴⁹ TBMM ZC., D.7, C.10, İ.1, 64. İnikat (29.5.1944), s. 383.

³⁵⁰ TBMM ZC., D.7, C.10, İ.1, 58. İnikat (22.5.1944), s. 249.

³⁵¹ TBMM ZC., D.7, C.10, İ.1, 64. İnikat (29.5.1944), s. 420-422.

³⁵² TBMM TD., D.7, C.15, T.2, 24. İnikat (15.01.1945), s. 74-106

bakar, biraz yol yapar, mektep yapar; başka bir şeye bakmazdı, hemen bütün ekonomik işler hususi teşebbüslere bırakılmış idi. Böyle bir zihniyetle yurdun ekonomik kalkınmada ileri bir adım atmasına imkân yoktu. İşte bu sebeple devlete ekonomik tesisleri bizzat yapabilmek ve hususi sermaye ile yapılanları da kontrol edebilmek işlerinde vazifeli kılan bir esasa yeni rejimimizde mühim bir yer yerildi ve «Devletçilik» vasfı yeni devletin ana vasıfları arasına girdi. Fakat bu hiçbir zaman her ekonomik teşebbüsü Devlet yapacak ve şimdi hususi teşebbüsler elindeki işleri Devlet alacak demek değildir. Rejimimizin bütün ana vasıflarının olduğu gibi Devletçilik vasfını da tarif eden parti programındaki ruh budur. Yani devletin lüzumunda yapıcılığı tespit edilmiş olmakla beraber hususi teşebbüslere serbest çalışma sahası bırakmak ve onları teşvik etmek ve ürkütmemekte esastır.”

diyen Kütahya Milletvekili Recep Peker’in ret oyu hayli dikkat çekmiştir³⁵³.

Muhalefetin daha da belirginleştiği 1945 yılı bütçe görüşmeleri, 21 Mayıs 1945’ten 29 Mayıs 1945 tarihine kadar devam etmiştir. Bu görüşmelerde eleştirileri ile göze çarpan isimlerden bir diğeri de Manisa Milletvekili Hikmet Bayur’dur. Savaş yıllarında uygulanan ekonomi politikalarında hükûmetin tam bir beceriksizlik örneği sergilediğini, bu yıllarda en sık rastlanan üç şeyin ihtikâr, vurgun ve hırsızlık olduğunu, halka varlık içinde yokluk çektirildiğini dile getiren Bayur, köylünün durumu ile sözlerine devam etmiştir. Köylüyü koruyoruz denilen bu yıllarda yapılmış ciddi hiçbir şeyin olmadığını, köylüye giden malların resmi fiyattan 70-150 kuruş pahalıya satıldığını, köylünün ürününü eskisine nispetle 3-4 misli pahalıya satmasına karşılık ihtiyacını 8-10 misline satın aldığını dolayısıyla köylünün, muhtekirin menfaati uğruna ezildiğini belirtmiştir. Hikmet Bayur bu koşullarda sadece köylünün değil şehirlinin de soyulduğunu, bundan beslenenin sadece muhtekir olduğunu belirtmiş, harbin altıncı yılı olmasına rağmen hükûmetin buna hiçbir şey yapamadığını söyleyerek tepki göstermiştir³⁵⁴.

Aydın Milletvekili Adnan Menderes ise daha çok devlet borçları üzerinde durmuştur. Takip edilen yolun uygun bir yol olmadığını ifade eden Menderes, dünya harbinin memleketimize yüklediği güçlükleri kabul etmekle birlikte zarurî olmayan zamansız masrafların ileriye bırakılan yükleri artırdığını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “*Hülâsa arkadaşlarım, bütçenin açık olması devlet borçlarının yıldan yıla*

³⁵³ TBMM TD., D.7, C.15, T.2, 24. İnikat (15.01.1945), s. 93.

³⁵⁴ TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 58. Birleşim (21.5.1945), s. 218. *Son Posta*, 22 Mayıs 1945.

artması; masrafların yükselmesine mukabil vergi verimlerinin düşmesi ve daha da düşmek temayülünü göstermesi, emisyon yapmak zaruretinin ve hayat pahalılığı ile yüksek maliyetlerin hala devam etmek istidadını göstermekte bulunmaları gibi üzücü ve sıkıcı durumlar bütçe hakkında fazla iyimserliğe müsait görülmemektedir". Menderes durumun önemini belirtmekle birlikte dünyada yeni açılmakta olan safhanın icaplarına ve gereklerine uyarak yepyeni bir zihniyetle hareket edildiği takdirde bunların üstesinden gelinebileceğini de sözlerine eklemiştir³⁵⁵.

1945 yılı bütçe görüşmelerinin sonunda söz isteyen Refik Koraltan da arkadaşlarının eleştirilerine katıldığını beyan eder şekilde *"Efendim, maksadım bütçenin aleyhinde konuşmaktı. Fakat bütçenin gerek umumî heyeti üzerinde gerek bölümleri üzerine konuşan arkadaşlar hakikatleri o kadar belirttiler ki, kanaatimce söylenecek tek bir söz kalmadı. Şimdi bu kadar gerçekler çırılçıplak ortaya konduktan sonra bu bütçenin tatbikini hangi heyete emanet edeceğiz?"* demiştir³⁵⁶.

1945 yılı bütçesi bu tartışmalar içinde 29 Mart 1945 tarihinde oylamaya sunulmuştur. 77 milletvekilinin bulunmadığı bu oylamada 368 kabul oyuna karşın 5 ret oyu verilmiştir. Ret oyunu veren milletvekilleri; Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Celal Bayar ve Emin Sazak'tır. Başvekil Saraçoğlu bütçenin görüşülmesi esansındaki eleştiriler nedeniyle hükûmete güven oylaması yapılmasını istemiştir. Bunun üzerine aynı oturumda yapılan güven oylamasında bu kez 359 güvenoyuna karşı 7 milletvekili ret oyu kullanmıştır. Bu 7 milletvekilinin beşi 1945 bütçesine ret oyu veren Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü, Celal Bayar, Emin Sazak'tır. Diğer ikisi ise Manisa Milletvekili Hikmet Bayur ile Kütahya Milletvekili Recep Peker'dir³⁵⁷. Hükûmet bu durum karşısında kayıtsız kalamamış 31 Mayıs 1945 tarihinde Ticaret Vekili Celal Sait Siren'in yerine Raif Karadeniz'i getirmiştir. Yine aynı gün parti içinde liberalleşme eğilimine aykırı tutumuyla tanınan Memduh Şevket Esenalı yerine vekâleten Nafi Atuf Kansu getirilmiştir³⁵⁸.

³⁵⁵ TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 58. Birleşim (21.5.1945), s. 229-230.

³⁵⁶ TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 65. Birleşim (29.5.1945), 505-506.

³⁵⁷ TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 65. Birleşim (29.5.1945), 510-515. Vatan, 30 Mayıs 1945. İsmet Bozdağ, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yay., İstanbul 1975, s. 15.

³⁵⁸ Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, s. 556-557.

2.1.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

2.1.2.1. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun Tarihsel Süreci

Cumhuriyet'in ilk yıllarında pek çok alanda köklü değişiklikler yapılmış olmasına rağmen toprak reformu alanında istenen değişiklikler yapılamamıştır. Bunun en önemli nedeni bu hassas dönemde toprak ağalarının ve eşrafın muhalefetine kazanılmak istenmeyişidir³⁵⁹. 1920'li yıllarda pilot projesi doğuda başlatılan³⁶⁰ çiftçinin topraklandırılmasına ilişkin yapılan çalışmalarda, büyük toprak sahiplerinin topraklarına dokunulmamıştır³⁶¹. Özel mülkiyete dokunulamayacağı 1924 Anayasası'nın 74. maddesi *“değer pahası verilmedikçe hiç kimsenin malı istimval ve mülkü istimlâk olunamaz”* ile de anayasa güvencesi altına alınmıştır³⁶². 1924 ile 1936 yılları arasında sözü edilen çiftçiyi topraklandırma tabirinden sadece hazine arazisinden köylüye toprak verme düşüncesinin hâkim olduğu anlaşılmıştır. İsmet İnönü'nün 1929 Kasım ayında söylediği *“İşlediği arazi kendi malları olmayan vatandaşları toprak sahibi yapmak için bu sene bazı Şark vilayetlerimizde işe başladık. Bizim bu işte mesleğimiz topraksız köylüye kendi malı yapacağımız tarlasında çalışmak imkânı tanımaktır. Bunun haricinde büyük çiftlik işletmekte olan gayret ve servet sahiplerine dokunmak şöyle dursun, aksine olarak bunların da iyi çalıştıklarını ve kazandıklarını görmekten memnun oluruz”* sözleri de bunun doğruluğunu teyit etmektedir³⁶³.

1930'lu yıllarda toprak konusundaki eşitsizlik tekrar gündeme getirilmiştir. 1929 Dünya ekonomik buhranı, mevcut tarım politikalarının yeterli olmadığını göstermiş, aynı zamanda çözümün toprak kanunu olduğu gerçeğinin anlaşılmasına sebep olmuştur. Bu kanunla toprak sahibi olan çiftçilerin satın alma güçleri artacak böylece daha istikrarlı bir yönetim tabanı oluşturmak mümkün olacaktır. Kütahya Mebusu Naşit Hakkı Bey

³⁵⁹ Mustafa Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, 2004, s. 20-21.

³⁶⁰ 2 Haziran 1929 tarih ve 1505 sayılı *“Şark menatıki dâhilinde muhtaç zürra'a tevzi edilecek araziye dair kanun”* ile hükûmet şark vilayetlerinden battıya nakledilen kimselerin arazisini köylü, aşiret efradı, göçebe ve muhacirlere vermeğe yetkili kılınmıştır. Ömer Lütfi Barkan, *“Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri”*, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuasının* VI. Cilt, 1 ve 2. inci sayısından ayrı baskı, İstanbul, 1946, s. 60.

³⁶¹ Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, s. 158.

³⁶² 1924 Anayasası'nda toprak reformunu engelleyici 74. madde 1937 yılında arazinin kamulaştırılmasına kolaylık sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmiştir. Barkan, *“Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri”*, s. 64-65.

³⁶³ Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 354-356. Ayrıca bkz. Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III*, İstanbul 1930-1932, s. 743-744. Feridun Ankara, *“Toprak Kanunu Karşısında Köylü”*, *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.93, 1 Ağustos 1945, s. 6.

(Uluğ) 1934 yılında toprak eşitsizliğinin milli geliri de olumsuz etkilediğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Arazisi dar veya ekseriyetle verimsiz veya nüfusu çok olan yerlerde ortakçılık almış yürümüştür. Arazisi geniş ve nüfusu az olan yerlerde ortakçılık şartları biraz çalışan kolların faydasıdır. Fakat bu emek mübadele münasebetleri (ilişkileri) çok ilerlemiş olan mıntıklar (bölgeler) bir yana bırakılırsa, para yerine mahsul ile ödendiği için, köylü eline para güçlkle geçmekte ve bu yüzden köylü, devlete ve piyasaya para vermekte darlık çekmektedir. Temelini attığımız büyük sanayinin inkişafı, büyük kitlenin nakden ödeme kabiliyetiyle esastan alakadardır (ilgilidir)...Bugün memlekette nüfus kesafeti 22,3’ü bulurken bile bir toprak muvazenesizliği (dengesizliği) ile karşı karşıyayız. Devlet malı olan çiftlik arazisi azdır. Ancak bir iki yüz bin kişiye yeter. Bugün bile bunların etrafındaki yerli halk toprağa muhtaç olduğundan, yarıdan fazlasını onlara ayırmak lazımdır.

Devlet (elindeki) topraklardan, hatta köy, kasaba ve şehir hudutları dışındaki el değmemiş bu topraklardan istifade etrafında çabalarken, bugün memlekette çiftlik adını taşıyan, işletilmeyen, üzerinden her yıl geçtikçe yabanlaşan birçok verimli, sulak arazi, birtakım kimselerin tasarrufu altındadır ve milli kazanç itibariyle bunların gelirinden mahrum kalıyoruz. Bunların yanı başındaki topraksız halk darlık içindedir.”³⁶⁴

Hükûmetin politikası 1933/34’lü yıllara gelindiğinde daha net bir biçimde ortaya konulmuştur. Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya 1933 yılı Mayıs ayında yaptığı bir konuşmada toprak mülkiyetindeki adaletsiz dağılımın ortadan kaldırılmasının gereğini şöyle ifade etmiştir: “*Köylü kendi toprağını çok sever. Bu köylünün asıl vasfı mümeyyizidir. (belirgin niteliğidir) Sevmediği, sevmeyeceği bir toprak varsa o da kendisinin esir gibi kullanıldığı ve kullandığı başkasının toprağıdır. Onun içindir ki bizim arzumuz her şeyden evvel çiftçiye toprak vermektir ve bunun da kanunu gelmiştir. Arazisini ve tarlasını kendi işletmeyerek oralarda kurunu vüstada (orta çağda) olduğu gibi yani esir gibi çalışan Türk köylülerini ev ve arazi sahibi yapmak maksadımızdır.*”³⁶⁵

Ancak ortaya çıkan bu tablo karşısında büyük toprak sahipleri tepkilerini göstermekten çekinmemişlerdir. Öncelikle Eskişehir Mebusu Emin Sazak fırkanın prensibinde böyle bir esasın olmadığını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir: “...*Toprak sahibi*

³⁶⁴ Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, s. 167-168.

³⁶⁵ Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, s. 169.

olmak bu memlekette ayıpmış gibi bir manzara hâsıl oluyor. Yavaş yavaş büyük emval (mülk) sahibi olmak, çok para sahibi olmak fena telakki edilmeye (sayılmaya) başlanırsa bunun sonu nereye varır?''. Yine Manisa mebusu Refik Şevket İnce Bey'de şarkta başlatılan arazi kanununun bütün memlekette uygulanmaya başlanmasının kanunun ruhuna aykırı olduğunu belirtmiştir³⁶⁶.

1934 yılına gelindiğinde artık devletin değişen tutumu daha da şekillenmiş, özel mülkiyet elindeki toprakların kamulaştırılarak topraksız çiftçiye dağıtılabilmesi için gerekli girişimlerin başlatılması için harekete geçilmiştir. 14 Haziran 1934 tarihli 2510 sayılı İskân Kanunu'na dışarıdan gelecek göçmenlerle içerideki göçebelerin toprağa bağlanarak müstahsil bir hâle getirilmesi için devlete ait bulunan ya da kamulaştırılma yoluyla elde edilecek olan toprakların dağıtılmasına ait hükümler konmuştur³⁶⁷. Bununla birlikte toprak meselesinin halli için projelerin oluşturulması istenmiştir. Bu projelerden ilki İçişleri Bakanlığı tarafından oluşturulan 12 Kasım 1935 tarihli İskân Toprak Kanunu'dur. Bu proje idare amirlerine tanıdığı geniş yetkiler ile zirai ve teknik alanda tespit edilen eksiklikleri nedeniyle eleştiriye uğramıştır. Bunun üzerine proje yapma işi Ziraat Vekâleti'ne devredilmiştir³⁶⁸. Atatürk bu dönemde 1 Kasım 1936 'da TBMM'nin beşinci dönem II. toplanma yılını açarken yaptığı konuşmada Toprak Kanunu'na verdiği önemi şu sözleriyle ifade etmiştir: *"Toprak kanununun bir sonuca varmasını, Meclisin yüksek çalışmalarından beklerim. Her Türk çiftçi ailesinin geçineceği ve çalışacağı toprağa sahip olması, çabuk ve kesinlikle gereklidir. Vatanın sağlam temeli ve imarı buna dayanır. Bundan başka büyük arazilerin modern araçlarla işletilip vatana fazla üretim sağlanmasını da teşvik etmek isteriz."*³⁶⁹

³⁶⁶ Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, 169-172.

³⁶⁷ 1934 yılında Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya İskân Kanunu münasebetiyle yaptığı bir konuşmada muhacirlerin sıkıntısını şöyle anlatmıştır: *"Devlet araziye metruk arazi diye muhacire veriyor. Onlarda imar ediyorlar. Sonra herhangi bir sahibi çıkıyor ve diyor ki, bu benim mülkümdür. Tapusunu gösteriyor ve muhaciri sokağa atıyor... Trabzon'da arazi çok dardır. On dönüm, yirmi dönüm araziye malik olan kimse, büyük arazi sahibi sayılır. Birisi çıktı 200 bin dönüme sahip olduğuna dair ilam gösterdi ve köylüleri oradan çıkardı... Hat boyundan geçerken Sazılar köyü vardır. Burası muhacirlerindi. Emin Beye sorarım kimin namına mukayyittir ve ne zaman ona geçmiştir. Böyle kaç tane arazinin sahibi çıkmıştır... Ne kadar metruk arazi imar edilmişse bunların hepsinin sahibi çıkmıştır... Gedikabat körfezinde yerli halk bataklığı kuruttu. Burada sıtma vardı. Bunlar her türlü tehlikeyi göze alarak bataklığı kuruttular ve yerleştiler. Ektiler, biçtiler, çalıştılar, kanallar açtılar. Bir zat geldi bu toprakların kendine ait olduğunu söyleyerek bunları buradan çıkardı. Halk yine topraksız kaldı. Dağlara sığındılar. Çalı çırpı toplayarak geçinmeye başladılar."* İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, s. 196-197.

³⁶⁸ Barkan, "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye'de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri" s. 60-63.

³⁶⁹ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, s. 839. Atatürk benzer bir konuşmayı da TBMM'nin 1 Kasım 1937'de Beşinci Dönem Üçüncü Toplantı yılını açarken yapmıştır: *"Bir kez, memlekette topraksız çiftçi*

Ziraat Vekâleti üstlendiği bu görevi, 1937 yılında “Ziraat Islahat Kanunu Projesini” hazırlayarak sonuçlandırmıştır. Bu proje daha sonra yine Ziraat Vekâleti tarafından tekrar ele alınarak yeni bir proje halinde sunulmuştur. Ancak II. Dünya Savaşı’nın başlaması ile içine girilen zor süreçte projeler bir kenara bırakılmıştır. Görüldüğü üzere toprak reformuna ilişkin sarf edilen çabalar çok daha öncelerine dayanmakla birlikte sonuçlanması 1945 yılına tesadüf etmiştir³⁷⁰.

Doğan Avcıoğlu’nun aktardığına göre toprak reformu konusunda oldukça ısrarlı olan Cumhurbaşkanı İnönü ve Başbakan Saraçoğlu bu reformun yapılabilmesi için Şevket Raşit Hatipoğlu’nu Tarım Bakanlığı’na getirmişlerdir. Şartları olduğunu ileri süren Hatipoğlu’na Saraçoğlu, “*Seni cepheye çağırıyorum, Çankaya’ya gel. Şartlar şimdiden kabul*” cevabını vermiştir. Hatipoğlu’nun sahibine bırakılacak arazi miktarının daha geniş tutulmasını istemesi ve yine kamulaştırılacak arazilerin sahiplerine daha yüksek ücret ödenmesi yönündeki istekleri noktasında anlaşmazlığa düşmüş olsalar da hazırlanan hükûmet tasarısı³⁷¹ 17 Ocak 1945 tarihinde “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocaklarının Kurulması Hakkındaki Kanun Tasarısı” adıyla TBMM’ne sevk edilmiştir. Tasarı ile topraksız ya da yeterli toprağı sahip olmayan köylülere, kendilerine yetecek kadar toprak dağıtılması ve bunun yanında tasarıda adı geçen “Çiftçi Ocağı” ile de müstakil çiftçi ailelerinin yaratılması ve çoğaltılmasının amaçlandığı görülmüştür. Çiftçi Ocağı’nın bölünmezliği ile müstakil ailelerinin devamlılığının sağlanacağı öngörülmüştür³⁷². Tasarı dört ay süresince komisyonda görüşülmüştür. Hükûmetçe hazırlanan yasa tasarısının adı Geçici Komisyon’da “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”na dönüştürülmüştür. Çiftçi Ocağı tanımı da tasarıdan çıkarılmıştır. Komisyonda, hükûmetin hazırladığı tasarı üzerinde önemli değişiklikler yapılmış olmakla birlikte komisyon üyeleri tasarıdan memnun olmamışlardır³⁷³. Komisyonda yapılan değişikliklerden sonra yasa tasarısı 14 Mayıs’ta TBMM’nde görüşülmeye başlanmıştır. Söz konusu görüşmelerde daha çok 17. ve 21. maddeye eleştiri

birakılmamalıdır. Bundan daha önemli olan ise bir çiftçi ailesini geçindirebilen toprağın hiçbir nedenle ve hiçbir şekilde bölünmez bir nitelik almasıdır. Büyük çiftçi ve çiftlik sahiplerinin işletebilecekleri arazi genişliğinin arazinin bulunduğu memleket bölgelerinin nüfus yoğunluğuna ve toprak verim derecesine göre sınırlandırılması gereklidir.” Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, s. 849.

³⁷⁰ Barkan, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri” s.63-66.

³⁷¹ Avcıoğlu, *Türkiye’nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 492.

³⁷² Cemil Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 189.

³⁷³ Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, s. 201-203.

yöneltilmiştir. 17. maddede yer alan 50 dönüme kadar olan arazinin topraksız veya az topraklı köylüye dağıtılmak için kamulaştırılabileceği hükmüne tepki yağmıştır³⁷⁴. Özellikle büyük toprak sahiplerinin eleştirisi yönelttiği bu madde için Seyhan Mebusu Cavit Oral şunları söylemiştir:

“17 nci maddenin hükümleri bu memleketin istihsal ve iktisat hayatında çok önemli rol oynayan orta işletmeyi, düzenli işletmeyi, faydalı işletmeyi hiçe saymaktadır. Yine 17 nci madde hükümleri bu memlekette arazi haddini 50 dönüme kadar indirmektedir ve sonra bu yapılırken bazı arkadaşlarımın da geçen defa heyeti umumiyesi üzerinde konuşurken söyledikleri gibi, zannederim ki, bundan zarar görecektir beş altı bin aile olmayacaktır. Bu yüzden memlekette asgari 80 - 100 bin çiftçi ailesi vardır. Çünkü 50 dönüme kadar inen had 200: 300 ve hatta icabında 100 dönümlük araziye dahi parçalamaktadır”.

Cavit Oral sözlerinin devamında yanlış bir yoldan gidildiğini, bu maddenin memleketin iktisat ve istihsalini zedeleyeceğini ve memlekette daimi bir güvensizlik ve istikrarsızlık ortamı yaratacağını işaret etmiştir³⁷⁵.

İçel Mebusu Refik Koraltan 17. maddeye tepkisini şöyle göstermiştir:

“Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir. Bir vatandaş babasından ve ecdadından kalmış mülkünü şahsi emekleriyle de artırdıktan sonra büyük bir gayret ve fedakârlıkla ve yıllar boyunca işlemiş, ilerletmiş ve böylece çocuklarına ve yuvasına, dolayısıyla içinde yaşadığı camiaya faydalı olmuş. Günün birinde bu adamın mülkünün bir kısmını elinden alıyorsunuz, yani hazıra konuyorsunuz. Böyle bir hareketin başka bir deyimle bu yolda yapılacak bir ameliyenin o vatandaşın hayatında, durumunda ve bütün ailesi efradı üzerinde yapacağı depremi düşünmek bile insanı içinden sarsmaz mı?”³⁷⁶

17. maddeye Manisa Mebusu Hikmet Bayur ise şu sözleriyle karşı çıkar:

“Bir defa 17 nci madde yalnız köylüyü topraklandırma maddesi değildir ve bu kanun da yalnız köylüyü topraklandırma kanunu da yalnız köylüyü topraklandırma kanunu olmaktan biraz çıkarmaktadır. Bu madde ile toprak mülkiyeti bazı şartlar altında hiç denecek kadar zayıflamaktadır. Dolayısıyla bu madde türlü mülkiyetlerden bir tanesini hiçe düşürecek kadar zayıflamaktadır. Bu bakımdan itiraz edeceğim. Yani

³⁷⁴“Toprak Kanunu”, *Cumhuriyet*, 18 Mayıs 1945.“Meclisin Dünkü Toplantısı 7 Saat Sürdü”, *Cumhuriyet*, 5 Haziran 1945.” Toprak Kanunu”, *Cumhuriyet*, 2 Haziran 1945,

³⁷⁵ *TBMM TD.*, D. 7, C.18, T. 2, 67. Birleşim (1.6.1945), s.32-35.

³⁷⁶ *TBMM TD.*, D. 7, C.17, T. 2, 54. Birleşim (14.5.1945), s. 70.

bu madde gayeyi aşmaktadır. Eğer bu madde gayeyi aşmazsa ben de ona taraftarım.”³⁷⁷

Aydın Milletvekili Adnan Menderes ise tepkisini şu sözleriyle dile getirmiştir:

Arkadaşlar; Türkiye'nin ziraat ve iktisat alanında bugün içinde bulunduğu geri durum; Hükûmet gerekçesinde izah olunduğu gibi toprak mülkiyet ve toprak işletmesi rejimlerinin elverişsizliğinden ileri gelmiş değildir. Bunun hissesi varsa da azdır. Bu cihetin belirmesinin fikrimce çok büyük önemi vardır. Çünkü teşhisi hatalı olursa hastalığın tedavisi güçleşir veya hiç imkânsız olur. Büyük toprak mülkiyetinin hâkim ve şâyi olmasından ve çiftçinin büyük bir kısmının topraksız veya tamamen proletaryalaşmış bulunmasından büyük ıstıraplar çekmiş memleketler çok görülmüştür. Bu gibi memleketlerde toprak dağıtma davası hakikaten zirai kalkınmanın ve sosyal barışıklığın ön planda gelen problemidir. Halbuki bilmünasebe arzettiğim gibi Türkiye’de manzara bu değildir³⁷⁸.

21. madde de en az 17. madde kadar tepkiyle karşılanan bir diğer maddedir. Bu madde ile kamulaştırılacak olan arazinin bedellerinin gerçek bedelleri üzerinden değil, arazi vergisine matrah olan değere orantılı olarak yapılması kararlaştırılmıştır. Buna göre kamulaştırılacak arazinin beş bin dönümden fazla kısmında, 1833 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer, beş bin dönümden aşağı olan arazide aynı değer iki katı, iki bin dönümün aşağısında olan arazide ise aynı değer üç katı esas alınmıştır³⁷⁹. Bu maddeye gösterilen tepkiler de oldukça sert olmuştur. Galip Pekel, Tahsin Balta, Niyazi Gözcü, Naci Eldeniz ve Refik Koraltan bu isimlerin başında gelmiştir³⁸⁰. Tokat Mebusu Galip Pekel 21. maddeye şu gerekçelerle karşı çıkmıştır:

“Hep bilirsiniz ki bizde öteden beri çiftçide adeta itiyat haline gelmiştir, toprağın vergisini az vermek için kıymetini mümkün olduğu kadar az yazdırır. Arkadaşlar, ben buna rağmen böyle yazdırmıyaydı, doğrusunu yazdırsaydı der, sesimi çıkarmazdım. Bunu onun cezası sayardım. Fakat burada bir şey var, onu tebarüz ettirmeği lüzumlu görürüm arkadaşlar. Arkadaşlar, bu toprakların kıymetleri yazıldığı gün buğdayın kilosu üç kuruşla beş kuruş arasındaydı. Bugün 25 kuruştur. Bu itibarla yazılmış olan kıymetler bugünkü hakiki kıymetten çok aşağıdadır. Bunu hepiniz bilirsiniz.” diyerek başladığı konuşmasına şöyle devam etmiştir: “Şimdi arkadaşlar, bir taraftan vatandaşların bir kısmını toprak vererek sevindirirken, diğer

³⁷⁷ TBMM TD, D. 7, C.18, T. 2, 68. Birleşim (4.6.1945), s. 51.

³⁷⁸ TBMM TD., D.7, C.17, T. 2, 55. Birleşim (16.5.1945), s. 113-114.

³⁷⁹ Düstur, C.26, Üçüncü Tertip, s. 1178.

³⁸⁰ Cumhuriyet, 6 Haziran 1945.

tarafından bunun yükünün büyük bir kısmını vatandaşların bir kısmına yüklemek doğru olmayacaktır.”³⁸¹

Refik Koraltan da 21. maddeye karşı çıkan mebuslar arasında yerini almıştır. Arazinin kamulaştırılması sırasında arazi sahiplerine verilecek bedelin arazinin gerçek değeri ile örtüşmesi gerektiği üzerinde durmuş, eğer toprak alımlarında bu husus göz önünde tutulursa vatandaşın devlete karşı güven ve itimadının korunacağı aksi halde bu maddenin uygulanmasının hayli zor olacağını söylemiştir³⁸². Hatta söylemekle de kalmamış 21. maddenin a, b ve c fıkralarının değiştirilmesi hususunda bir önerge vermiştir.

Verdiği bu önergede kamulaştırılacak arazinin:

a-Beş bin dönümden fazla kısmında 1833 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer iki misli;

b-İki bin dönümden beş bin dönüme kadar olan değer üç misli;

c-İki bin dönümden aşağıya doğru yapılacak kamulaştırmada dört misli kamulaştırma karşılığına esas olmasını talep etmişse de kabul görmemiştir³⁸³.

2.1.2.2. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun İçeriği

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 11 Haziran 1945 tarihli meclis oturumunda oylamaya sunulmuş ve 345 kabul oyuyla kanunlaşmıştır. Oylamaya 106 mebusun da katılmadığı görülmüştür³⁸⁴. Bu kanunun kabul edildiği tarih olan 11 Haziran’ı izleyen Pazar gününün her yıl “Toprak Bayramı” olarak kutlanması hakkında Erzincan Milletvekili Şükrü Sökmensüer ve beş arkadaşının verdiği önerge de kabul edilmiştir³⁸⁵. 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sekiz bölüm ve 66 maddeden oluşmuştur. Birinci bölümde genel hükümler yer almaktadır. Kanunun üç ana amacına bu bölümde değinilmiştir:

³⁸¹ TBMM TD., D. 7, C.18, T. 2, 69. Birleşim (5.6.1945), s. 128-129.

³⁸² TBMM TD., D. 7, C.18, T. 2, 69. Birleşim (5.6.1945), s. 122-123.

³⁸³ TBMM TD., D.7, C.18, T. 2, 69. Birleşim (5.6.1945), s. 139. Benzer bir öneriyi de Seyhan Milletvekili Naci Eldeniz vermiş ancak onun önergesi de kabul edilmemiştir. TBMM TD., D.7, C.18, T. 2, 69. Birleşim (5.6.1945), s. 139-140.

³⁸⁴ TBMM TD., D.7, C.18, T. 2, 72. Birleşim (11.6.1945), s. 213-232. “Toprak Kanunu Meclisten Çıktı”, *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1945. *Vatan*, 12 Haziran 1945.

³⁸⁵ TBMM TD., D.7, C.18, T. 2, 74. Birleşim (15.6.1945), s. 267. Toprak Bayramı için ayrıca bkz. *Cumhuriyet*, 12 Haziran 1945. “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.VI, S. 65-66, Haziran-Temmuz, s.1. Suat Aksoy, *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969, s. 62.

- a-Arazisi olmayan veya yetmeyen çiftçileri veya çiftçilik yapmak isteyenleri, aileleri ile birlikte geçimlerini sağlayacak ve iş kuvvetlerini değerlendirecek ölçüde araziye sahip kılmak,
- b-Kendilerine arazi verilenlerle yeter arazisi bulunup istihlal vasıtaları eksik olan çiftçilerden muhtaç bulunanlara kuruluş, onarma ve çevirme sermayesi, canlı ve cansız demirbaş vermek,
- c-Yurt topraklarının sürekli olarak işlenmesini sağlamak

Bu bölümde, belirtilen arazinin kültür arazisi olduğu yani çiftçilikte kullanılabilen tarla, bağ, bahçe, ağaçlık, çayır ve meranın bu gruba girdiği belirtilmiştir. Ayrıca küçük arazinin 500 dönüme kadar olan arazi olduğu, orta arazi mülkünün 501 den 5000 dönüme kadar olan arazi olduğu, büyük arazinin ise 5000 dönümü geçen arazi olduğu hususuna yer verilmiştir. Bu bölümün 7. maddesinde ise toprağın işlenmesi tabiri ile ne kastedildiği anlatılmıştır. Kanunda arazi işlenmesi tabirinin, türlü kültür arazisinin boş bırakılmayıp tabii ve mahalli şartlara göre ekim, dikim ve bakımla iktisadi bir şekilde değerlendirilmesi anlamına geldiği belirtilmiştir. Makbul bir özür olmaksızın üst üste üç yıl sürüm, ekim, dikim ve bakım görmeyen arazinin işlenmiyor sayılacağı, arazinin işlenip işlenmediğini Tarım Bakanlığı'nın belirleyeceği ve bu karara karşı arazi sahibinin itiraz ve başvurma hakkının olduğuna da yer verilmiştir.

İkinci bölüm dağıtılacak topraklara ayrılmıştır. Dağıtılacak toprakların hangi topraklar olduğu şöyle belirtilmiştir:

- a-Devletin hüküm ve tasarrufu veya özel mülkiyeti altında bulunup kamu işlerinde kullanılmayan arazi
- b-Bir veya birkaç köy, kasaba ve şehrin orta malı olan arazinin ihtiyaçtan fazla olduğu Tarım Bakanlığınca belirtilen parçası
- c-Sahibi bulunmayan arazi
- d-Devletçe kurutulan sahipsiz bataklıklardan kazanılacak arazi
- e-Göllerin kuruması ve nehirlerin doldurmasıyla elde edilecek arazi
- f-Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırılacak arazi

Üçüncü bölümde de *“Toprağı olmayan veya toprağı yetmeyen çiftçilere dağıtılmak üzere aşağıda belirtilen topraklar üzerindeki zirai işletme ile ilgili yapı ve tesisleriyle*

birlikte Tarım Bakanlığınca kamulaştırılacaktır” ibaresi ile arazi kamulaştırmasına açık olarak yer verilmiştir:

a-Mülhak ve mazbut vakıfların tüzel kişilikleri namına Vakıflar Genel Müdürlüğü veya mütevelliler tarafından tasarruf edilmekte bulunan bütün vakıf arazisinin tamamı

b-Özel idare ve belediyelere ait olup ta kamu hizmetlerinde kullanılmayan arazi

c-Gerçek kişilerle özel hukuk tüzel kişilerine ait araziden beş bin dönümü geçen parçaları,

d-Bu kanunun yürürlüğe girmesinden sonra işlenmeyen arazi

e-Bu kanun hükümlerine göre kamulaştırmağa bağlı araziden bölünmek suretiyle 1944 yılı ekim ayından sonra iktisap edilen ve yine sahipleri tarafından doğrudan doğruya işletilmeyen arazinin tamamı

Kanunun en tartışmalı maddelerinden olan 17. madde ile topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan toprakların hangi şartlar içinde bu çiftçi ve işçilere dağıtılmak üzere kamulaştırılabileceği açıklığa kavuşturulmuştur. Dağıtmaya tabi tutulan miktarın 3 katının kendi seçtiği yerde sahibine bırakılacağı ve sahibine bırakılacak olan bu toprakların 50 dönümden aşağı olamayacağı da bu maddenin en can alıcı noktasını oluşturmuştur.

Kamulaştırılacak toprakların 5000 dönümden fazla kısmında 1833 ve 2901 sayılı kanunlar gereğince takdir edilip 1944 bütçe yılı arazi vergisine matrah olan değer; 5000 dönümden aşağı olan topraklarda aynı değer iki katı; 2000 dönümün aşağısında yapılacak kamulaştırmalarda aynı değer 3 katı kamulaştırma karşılığına esas olacaktır.

Haksız olarak kamulaştırıldığı anlaşılan topraklar henüz dağıtılmamışsa, kamulaştırma işinin bozulmasına ve toprakların sahibine geri verilmesine, dağıtma işi tamamlanmışsa hakkının para ile ödenmesine karar verilecek ve bu karar hiçbir harç ve gider istenilmeksizin hemen ilgililere bildirilecektir. Davacı haklı çıkarsa hüküm anlatıldığı veya yazılı olarak bildirildiği tarihten itibaren toprak dağıtılamayacaktır.

Kimlere toprak verilebileceği dördüncü bölümün 34 ve 35. maddelerinde açıklanmıştır:

a-Hiç arazisi olmayıp, başkalarının arazisinde ortakçılık, kiracılık yapanlar

b-Arazisi yetmeyen çiftçiler

c-Hiç arazisi olmayıp yerleşmiş bulunduğu yerde öteden beri tarım işçiliğiyle geçinenler
d-Göçebeler ve göçmenler ve göçürülenlerden çiftçi olanlar

e-59 uncu madde hükmüne göre miras ortaklığından ayrılanlar

f-Tarım ve Veteriner okullarını veya Tarım Bakanlığınca tanınmış tarım kurslarını bitirenlerden arazisi olmayanlar veya yetmeyeler

g-Evvelce çiftçi olmayıp da arazi edindiği takdirde çiftçilik yapacaklarına Tarım Bakanlığınca kanaat getirilenler

Beşinci bölüm toprakların verilmesi konusuna, altıncı bölüm ise mali hükümlere ayrılmıştır. Yedinci bölümde topraklara ait hükümler ile son bölümde de çeşitli hükümler yer almıştır³⁸⁶.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu yürürlükte kaldığı süre içinde 22 Mart 1950³⁸⁷ ve 27 Mayıs 1955 tarihlerinde kabul edilen kanunlarla iki kez değişikliğe uğramıştır³⁸⁸. 22 Mart 1950’de kabul edilen 5618 sayılı ilk kanunla 23 esas 24 maddesi değiştirilmiş, beş esas maddesi de iptal edilmiştir. 3 geçici olmak üzere 9 ek madde ilave edilmiştir. 6603 sayılı ikinci kanunla da 3 esas madde değiştirilmiş, bir maddesi iptal edilmiştir. Bunun yanı sıra 2 geçici madde ise ilave edilmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu 19 Mart 1973 tarih ve 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır³⁸⁹.

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile dağıtılan toprağın hazine arazilerinin dağıtımı ile sınırlı kaldığı, büyük toprak sahiplerinin bu durumdan etkilenmediği belirtilmelidir³⁹⁰. Büyük heyecanla kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’na ilişkin Reşat Aktan’ın yorumu hayli dikkat çekicidir. Aktan, muhalefetin baskısı altında uygulamaya konulan bu kanuna ilişkin şu yorumu yapmıştır:

³⁸⁶ *Düstur*, C.26, Üçüncü Tertip, s. 1169-1182. *Resmi Gazete*, Sayı.6032, 15 Haziran 1945. *TBMM Kavanin Mecmuası*, D.7, C.27, (Kanun No: 4753), s. 696-707. “Toprak Kanunu Tam Metin”, *İktisadi Yürüyüş*, S.132, 20 Haziran 1945, s. 12 (12-1-2-3-4)-13. “Devrimin Büyük Eseri Toprak Kanunu”, *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.90, 16 Haziran 1945, s. 5-7.

³⁸⁷ Duran Taraklı ve Çetin Yetkin bu kanunun 27 Mart 1950 tarihinde kabul edildiğini belirtmişlerse de kanunun kabul tarihi 22 Mart 1950’dir. Duran Taraklı, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, Ankara 1976, s.39. Çetin Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, Antalya 2006, s. 218-219. *TBMM TD.*, D.8, C.25, T.4, 70. Birleşim (22.3.1950), s. 707-723.

³⁸⁸ *TBMM ZC.*, D.10, C.7, İ.1, 78. İnikat (20.5.1955), s. 435-436.

³⁸⁹ Taraklı, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, s. 39.

³⁹⁰ Güven Gülöksüz ve Yiğit Gülöksüz, “Kırsal Yapı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, s.1247.

“...Bu baskılar altında iktidar, bir yandan kanunun uygulanmasını savsaklar ve geçiştirirken, öte yandan da kamulaştırma ile ilgili bazı hükümleri değiştirilerek onun reformcu niteliği zayıflatıldı. 1947 yılından itibaren çekimser bir şekilde uygulamaya konulan kanunla daha çok devlete ait olup da fazla verimli bulunmayan araziler dağıtıldı; özel mülklerin kamulaştırılması yoluna ancak sahipleri gönüllü olarak başvurduğu hallerde ve nadiren gidildi. Aynı nedenlerle çok sayıda topraksızı faydalandırmak ve memnun etmek için aile işletmesi kurmayı yetmeyecek kadar küçük araziler verildi; böylece mevcutlara ek olarak yeni az topraklı çiftçiler yaratıldı. Keza kredi ve yardımlarla ilgili hükümler uygulanamadığından toprak verilenlerin işletmeler kurarak yerleşmeleri sağlanamadı. Eksik ve yetersiz uygulamalar bile sürekli bir şekilde denetlenmedi.”³⁹¹

Aktan’ın sözlerini doğrulayan ilk olay 17 Kasım 1947’de CHP’nin Yedinci Kurultayı’nda hükûmete gerektiğinde küçük çiftlikleri bile kamulaştırma yetkisi veren 17. maddenin kaldırılmasına ilişkin kararının alınmasıdır³⁹². Bir diğer olay ise Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun meclis görüşmelerinde 17. maddeye şiddetle karşı çıkan Cavit Oral’ın II. Hasan Saka Hükûmeti döneminde Tarım Bakanlığı’na getirilmesidir. Kanunu’nun uygulamada hayata geçirilememiş olan 17. maddesi yine CHP iktidarı döneminde 22 Mart 1950 tarihinde kanunda yapılan değişiklikle kaldırılmıştır³⁹³. Yusuf Saim Atasagun Ulus gazetesinde söz konusu maddenin kaldırılmasını şöyle değerlendirmiştir:

“Kanunun 17 nci maddesi umumi kamulaştırma sisteminde bir istisna teşkil eder. Fakat bu istisnanın tatbiki halinde kanunun umumi prensipleri tamamen baltalanmaktadır. 17 nci maddeye göre, nerede ve ne bünyede olursa olsun, daimi tarım işçilerine, kiracılara ve ortaklara üzerlerinde çalıştıkları arazinin dağıtılması imkânı verilmektedir. 17 nci maddenin tatbik olunacağı bölgelerde orta işletmecilik tamamen sönmeye mahkûmdur. Ziraî işletmesi ne kadar muntazam olursa olsun mal sahibine ancak 50-500 dönüm arasında toprak bırakılmakta ve üst tarafı işçilerine, ortakçılara ve kiracılara dağıtılmaktadır.

17 nci maddenin mevcudiyeti orta işletme sahiplerini haklı olarak çok korkutuyordu. Topraklarının birgün ellerinden alınarak işçilerine, kiracılarına ve ortakçılara

³⁹¹ Reşat Aktan, “Türkiye’de Toprak Reformu”, *Türk Ekonomisinin Elli Yılı*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, İstanbul 1973, s. 649-650. Çetin Yetkin bu yorumu Mehmet Kayıran’ın yorumu olarak çalışmasında belirtmişse de bu yorumun Reşat Aktan’ın yorumu olduğu hatırlatılmalıdır. Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, s. 218-219.

³⁹² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 176.

³⁹³ Yetkin, *Karşı Devrim 1945-1950*, s. 218-219. Kanunun oylamasına 282 milletvekili katılmış ve 261 milletvekilinin kabul oyu vermiştir. *TBMM TD.*, D.8, C.25, T.4, 70. Birleşim (22.3.1950), s. 768.

dağıtılacağı ve kendilerine ancak cüzi bir miktar toprak bırakılacağı endişesi toprağa ve işletmeye olan bağları gevşetiyordu. Orta işletmelerin ufku kara bulutlar kaplamıştı. Toprağa ve işletmeye daha iyi bakmak, yeni tesisler kurmak hevesleri kırılmıştı. İşçilerle ve ortakçılarla, mal sahipleri arasındaki iyi münasebetler birçok yerde değişmişti. Fakat şükür ki kanunun yürürlüğe girdiği ilk senelerde esen bu endişe ve çözülme havası yavaş yavaş sukunet buldu. Hükümet kanunun bu 17 nci maddesini birkaç yerde tatbik etti. Şimdi bu maddenin tamamen kaldırılması yalnız orta işletme sahiplerini değil bütün memleket ziraatına büyük bir ferahlık verecektir.”³⁹⁴

2.1.2.3. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu İle İlgili Görüşler

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun çıkarılmasındaki amaç konusunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu bu kanunun çıkarılmasının gerekçesini şöyle anlatmıştır: “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun dayandığı kocaman gerçek, Türk vatani üzerinde, çiftçiliği sanat ve ömür işi sayıp da bu da benimdir diyecek toprağı bulunmayan vatandaşların varlığıdır. Buna karşılık bu toprak benimdir diyen vatandaşların onunla boğuşmayı göze alamamış ve hayatının özü haline getirememiş olmasıdır”³⁹⁵. Taner Timur bu kanunun çıkarılmasındaki amacı büyük toprak sahiplerinin siyasi gücünü kırmak ve toprak mülkiyetini üretimi artıracak şekilde düzenlemek olarak belirtmiştir.³⁹⁶ Bir diğer isim Cemil Koçak’a göre ise siyasal ve ideolojik tercihlerin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu kanunla köylü köyünde kalacak ve rejim ve toplumsal yapı stabilize edilebilecek ve aynı zamanda iktidar taşrada gücünü paylaşmak zorunda olduğu varlıklı gruplar arasındaki dengeyi ve mevcut güç ilişkilerini kendi lehine çevirebilecektir³⁹⁷. Şevket Pamuk, bu kanunun İkinci Dünya Savaşı yıllarında hayli zor durumda bırakılan ve bu nedenle de CHP’ne bakış açıları değişen küçük ve orta köylüyü yeniden kazanmak ve ayrıca siyasi açıdan da yeni bir partide toplanmayı amaçlayan büyük toprak sahiplerine gözdağı vermeyi amaçlandığına yer vermiştir³⁹⁸. Çağlar Keyder ve Faruk Birtok de yönetici zümrenin savaş sırasında parti içinde ortaya çıkan ve zengin çiftçileri temsil eden kanada karşı, yoksul köylülerinin desteğine dayanmak istediğini ancak bu politikanın başarılı olamadığını söyleyerek

³⁹⁴ Yusuf Saim Atasagun, “Toprak Kanununda Tadilat”, *Ulus*, 13 Mart 1950.

³⁹⁵ Şevket Raşit Hatipoğlu, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu”, *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.90, 16 Haziran 1945, s 2

³⁹⁶ Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s.214.

³⁹⁷ Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, s. 290-291.

³⁹⁸ Pamuk, “İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm”, s. 107.

benzer bir görüşü ileri sürmüşlerdir³⁹⁹. Keyder ve Pamuk sorunun topraksızlıktan kaynaklanmadığını şu sözleriyle ortaya koymuşlardır: *“Topraksızlık yoksulluktan kaynaklanıyordu; yoksulluk topraksızlıktan değil. Köylü bir çift öküz ve bir saban alacak kadar para biriktiremediği için ortakçı ve kiracı olarak sömürülmek zorunda kalıyordu. 1930’ların düşük ürün fiyatları savaşın getirdiği yeni vergilerle birleşince de, yoksul köylünün ortakçı-kiracı çemberini kırıp bir çift öküz alacak kadar para biriktirmesine olanak kalmamıştı. Bu koşullarda gerekli olan toprak reformu değil, öküz reformuydu. Öküz reformu yapılamadığı için de Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu sonuçsuz kalmaya mahkûmdur.”*⁴⁰⁰

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu hakkındaki meclis görüşmeleri sırasında ve sonrasında kanunun lehinde ve aleyhinde birçok görüş ortaya atılmıştır. Toprak reformunu savunan kişiler bu kanunu halkçılık düşüncesinin bir ürünü olarak görmüşler, bu kanunla köylünün başkalarının topraklarında ırgatlık yapmaktan kurtarılacağını ve kendi topraklarında çalışma imkânına kavuşacaklarına inanmışlardır⁴⁰¹. İsmet İnönü 19 Mayıs 1945 tarihli nutkunda toprak kanunu ile ilgili görüşünü şöyle aktarmıştır:

“Topraksız köylüye işleyeceği toprağı kendi malı olarak temin etmek, bugün başarmak üzere olduğumuz bir teşebbüstür. İşleyen köylünün bütün emeğinden ve kazancından tamam olarak kendi ailesinin faydalanması ve kendi öz toprağını verimli ve bayındır kılmaması, Türk milletinin son yirmi sene içindeki hayırlı inkılâpları arasında en üstte göze çarpan parlak eserlerden biri olacaktır. Asırların fena geleneği olan bir toprak sistemi, hür insanların yaşadığı yeni ve ileri sisteme çevrilmek üzeredir. Cumhuriyet toprak dağıtımı ile beraber olarak donatım işlerini de düşünmüştür. Köylü kalkınması büyük davasının içine daldıktan sonra, ihtiyacın göstereceği yeni tedbirleri, iktidarımızda olan bütün vasıtalarla, durmadan temin etmeğe çalışacağız”⁴⁰²

Kazım Köylü Ulus gazetesinde, memleketin 2,5 milyon ziraat işletmesinden % 99,7’sinin 500 dönümden aşağı yani küçük olduğunu, 0,23’ünün 500-5000 dönüm arası orta işletme olduğunu, 0,016’nın ise 5-150 bin dönümlük büyük işletme olduğunu ve

³⁹⁹ Çağlar Keyder ve Faruk Birtok, “Türkiye’de Devlet-Tarım İlişkileri”, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara, 1983, s.212

⁴⁰⁰ Çağlar Keyder ve Şevket Pamuk, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/85, s.61.

⁴⁰¹ Karpat, *Demokrasi Tarihi*, s. 112-113.

⁴⁰² “Milli Şef ve Kanun”, Cumhuriyet, 12 Haziran 1945. “Toprak Kanunu Uygulanırken”, *Çığır*, S.175, Haziran 1945, s.89.

var olan küçük işletmelerin de % 80,9'unun tarla, geri kalanının bağ, bahçe, ağaçlık çayırılık olduğunu dile getirmiştir. Toplam 6,4 milyon dönüm tutan büyük işletmelerin 4,4 milyonunun mera halinde atıl durduğunu, orta büyüklükteki 17,3 milyon dönüm arazinin 14,7 milyon dönümünün boş kaldığını belirterek toplamda 19 milyon dönüm toprağın boş bırakıldığını söylemiştir. Diğer taraftan 124 bin çiftçi ailesinin toprağı olmadığı, 748 bin ailenin de yetersiz toprağı olduğuna değinen Kazım Köylü, toplumda 872 bin çiftçi ailesinin bir başka deyişle 4,4 milyon vatandaşın bu kanunla istikbal ve refahının sağlanacağına işaret etmiştir⁴⁰³.

Yavuz Abadan'da Cumhuriyet gazetesinde bu kanunu Türk demokrasisinin temel kanunlarından biri olarak değerlendirmiştir. Bu kanunun tamamıyla halkçı bir şuurla hazırlanmış olduğunu dile getiren Abadan söz konusu kanunun hazırlanışında politik bir takım kaygıların etkisinin olmadığını altını çizmiştir. Yine Ulus gazetesinde Ömer Tarman, bu kanunla çok çeşitli ürünlerin yetiştirilebildiği ülkemizin bu çok avantajlı topraklarının daha çok üretken hâle getirileceğini ve alınan verimin de dekar başına 2-3 kat artırılabilceğine dikkat çekmiştir⁴⁰⁴.

Esat Tekeli de toprak reformu için şunları söylemiştir: *"...Bizim toprak reformumuz, birçok memleketlerde olduğu gibi iktisadi düşüncelerden ziyade içtimai ve insani maksatlara dayanıyor, toprağı değil toprak sahiplerine bağı olan nasipsiz yurttaşları toprağı, topluluğı bağlayarak milli dayanışma kudretini artırma ve hayatın bugünkü akışı üzerinde ilerleme varımına yönelmiş bulunuyor."*⁴⁰⁵

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun aleyhinde görüş bildirenlerin eleştirileri ise şu noktalarda toplanmıştır. Muğla Milletvekili Feridun Osman Menteşeoğlu, Son Posta gazetesinde yazdığı yazıda, arazi sahiplerinin elinden arazilerinin bir kısmının alınarak çiftçiye dağıtılmasının mülkiyet prensibine aykırı olduğunu belirtmiştir. Aslan Tufan Yazman da bu yazıya İktisadi Yürüyüş dergisinde şöyle yanıt vermiştir. Yazman, *"Her ne kadar bu kanun mülkiyet prensibi aleyhine görünürse de, alınacak toprağın, köylüye, hakiki sahibine dağıtılması, çiftçiyi mülk sahibi etmek neticesini doğuracağından bu hareket-yani beş on kişinin elindeki geniş ve boş araziye kısmen satın alıp, kalabalık ve*

⁴⁰³ Ertuğrul Kayhan, "Toprak Kanunu ve Basınımız", *İktisadi Yürüyüş*, S.125, 1 Mart 1945, s.10.

⁴⁰⁴ Kayhan, "Toprak Kanunu ve Basınımız", s. 10.

⁴⁰⁵ Esat Tekeli, "Hayatın Akışı Üstünde", *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.90, 16 Haziran 1945, s. 4.

çalışkan bir kitleye dağıtmak hareketi özel mülkiyet aleyhine fakat genel mülkiyet lehine yapılmış bir müdahale değil midir?”⁴⁰⁶.

Topraksız çiftçiye toprak dağıtımı konusunda farklı düşüncelerini ortaya koyanlar da vardır. Bunlardan Niyazi Ağırnaslı daha 1943 yılında Yurt ve Dünya dergisinde yayınladığı makalesinde “*Son zamanlarda bu konu etrafında bazı yazılar yazılmış, topraksız çiftçiye toprak dağıtılması işi bu gün ortaya konmuş ve istihsal davamızla en yakın ilgisi olan bir mesele gibi mütalaa edilmek istenmiştir. Bu düşüncelerde olmadığımızı söylemeyi ve sebeplerini izahı lüzumlu bulduk*” diyerek bu konu üzerindeki görüşlerini aktarmıştır. Ağırnaslı, sorunun en önemli kısmının topraksızlık olarak yansıtılmasının doğru olmadığını belirterek toprak meselesi ile beraber su, vasıta, gübre, tohum meselelerinin de bir o kadar önemli olduğunun altını çizmiştir⁴⁰⁷.

Niyazi Berkes, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun bir Nazi kanunu olan Erbhoff Kanunu’ndan alındığını belirtmiştir. Berkes, Ömer Celal Sarç’ın görüşlerine yer vererek bu kanunun Almanya’da kökleşmiş bir çiftçi sınıfı meydana getirmeyi ve bununla birlikte köylünün toprağa bağlılığını, vatan sevgisini, milliyetçilik ve muhafazakârlık gibi vasıflarını kuvvetlendirmeyi amaçladığını belirtmiş ve böylece devletin sağlam bir temele dayandırılmak istendiğini dile getirmiştir. Ancak Almanya’daki bu kanunun Junker toprak aristokrasisinin elindeki büyük arazilerin istimlâki hususunda bir girişimde bulunmadığını da önemle vurgulamıştır⁴⁰⁸. Adnan Menderes ise Berkes ve Sarç’ın görüşlerine paralel bir şekilde komisyon görüşmelerinde, çiftçi ocakları müessesesinin ileriye değil, geriye bakan bir zihniyete dayandığını bu fikrin nasyonal sosyalist rejiminin iskân, Toprak Kanunu olan Erbhof Kanunu’ndan aynen iktibas olunmuş düşünce ve hükümler olduğunu dile getirerek eleştiri yöneltmiştir⁴⁰⁹. Asım Karaömerlioğlu da Çiftçi Ocaklarının Nazi Almanya’sındaki Erbhof adlı kanunla benzerliklerini ortaya koyarak toprak reformunun radikal değil muhafazakâr nitelikli olduğuna dikkat çekmiştir⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ Aslan Tufan Yazman, “Toprak Kanunu’na Yapılan İtirazlar”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.6, C.6, S.124, 19 Şubat 1945, s.1

⁴⁰⁷ Niyazi Ağırnaslı, “Toprak Dağıtımı”, Yurt ve Dünya, C.4, S.33, Eylül 1943, s.345.

⁴⁰⁸ Niyazi Berkes, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997, s. 245-248.

⁴⁰⁹ *TBMM TD.*, D.7, C.17, T. 2, 55. Birleşim (16.5.1945), s. 116.

⁴¹⁰ Asım Karaömerlioğlu, “Bir Tepeden Reform Denemesi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Hikâyesi”, *Birikim*, S.107, Mart 1998, s. 40-41. Cemal R. Eyüboğlu da makalesinde Erbhof Kanunu ile “Çiftçiye Toprak Dağıtılması ve Çiftçi Ocakları Kurulması” hakkındaki kanun tasarısı arasındaki

II. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan politikalar daha önce gördüğümüz gibi özellikle küçük ve orta köylüyü zor durumda bırakmıştır. Köylü bir anlamda küstürülmüştür. Tarihi süreci daha öncelerine dayanmakla birlikte 1945 yılında meclise taşınan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile CHP iktidarı, bilinen ekonomik ve ideolojik gerekçelerin dışında özellikle küstürülen küçük ve orta köylüyü tekrar kazanmak ve bunun yanı sıra parti içerisinde ortaya çıkan muhalefetin gücünü kırmak istemiştir. Ancak sonuç beklendiği gibi olmamış var olan muhalefet bu kanun sonrasında daha da güçlenmiştir. Özellikle 17. madde üzerinde yoğunlaşan muhalefete rağmen meclisten geçirilen bu kanunun uygulanmasında büyük topraklara dokunulmamış ve yine bu iktidar döneminde zaten hayata geçirilememiş olan 17. madde değiştirilmiştir. Daha önceki % 25 Kuralı, Toprak Mahsulleri Vergisi gibi uygulamalarıyla orta ve küçük köylüyü kendinden uzaklaştıran CHP iktidarı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile bu kez büyük çiftçi ile arasına mesafe sokmuştur. Diyebiliriz ki daha DP kurulmadan önce mevcut iktidar uygulamalarıyla kurulacak olan bu partinin alt yapısının oluşmasına yardımcı olmuştur. Zaman içinde iktidardan uzaklaşan bu kitle DP'nin kurulmasıyla birlikte bu parti ile çok sıkı bağlar kuracaktır.

2.1.3. Dörtlü Takrir

II. Dünya Savaşı'nı Demokrasi Cephesi'nin kazanması 1930'lu yıllarda etkin olan otoriter eğilimlerin gücünü kaybetmesine, demokratik eğilimlerin yaygınlaşmasına yol açmıştır. Savaş sonunda toplanan San Francisco Konferansı'nda (25 Nisan-25 Haziran 1945) barış, özgürlük insan hakları gibi değerlerin önemi vurgulanmıştır. Uluslararası ortamdaki bu gelişmeler diğer ülkeleri de etkisi altına almıştır. Türkiye'de bu gelişmelere kayıtsız kalmamış kendine düşen payı almıştır. Özellikle o dönemde Sovyetler Birliği'nin Türkiye'nin güvenliğini tehdit eder bir tutum içinde bulunması sebebiyle Türk Hükûmeti batının desteğini kazanmaya çalışmıştır. Bunun için bir taraftan diplomatik bir girişim başlatırken diğer taraftan da uluslararası ortamdaki eğilimlere uygun olarak iç politikada değişiklik yapmak için harekete geçmiştir⁴¹¹.

benzerliklere işaret etmiştir. Cemal R. Eyüboğlu, "Toprak Reformları ve Bizim Toprak Kanunu Tasarımız", *Türk Ekonomisi*, Yıl.2, S.21, Mart 1945, Ankara, s. 233.

⁴¹¹ Nihal Kara, "Türkiye'de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri", *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/85, s. 65-67.

CHP iktidarının neden bu girişimde bulunduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Bu görüşlerden biri, bu çabayı batılılaşma arzusuna dayandırırken bir diğeri ülkedeki yaygın hoşnutsuzluğa bağlamıştır. Özellikle savaş yıllarında uygulanan ekonomik politikalar ve baskıcı tutum nedeniyle halkta oluşan hoşnutsuzluğun daha farklı tepkilere dönüşmemesi için çok partili rejime geçiş kararının alındığı belirtilmektedir. Yine bu kararda İsmet İnönü'nün kişisel görüşünün de etkili olduğu ileri sürülmüşse de⁴¹² bu noktada İsmet İnönü'nün içerdeki ve dışarıdaki gelişmelerin nabzını çok iyi tutmuş olması ve bu nedenle de harekete geçmek için tereddüt göstermemiş olması yüksek ihtimaldir.

İnönü San Francisco'ya giden heyetten en kısa sürede Türkiye'de demokrasiye geçileceğini bildirmesini istemiş ve kendiside bu dönemde parti yönetiminin üst kademelerinde bulunanlarla yaptığı konuşmalarda ikinci bir partinin kurulmasının gerekliliğine işaret etmiştir. Yine aynı İnönü 1945'lerde şöyle demiştir: “*Siyasal rejimimizin iki eksiği vardır: Biri tek dereceli seçim, ikincisi çok partili yaşam*”⁴¹³. 19 Mayıs 1945 tarihinde yaptığı konuşmada da demokrasiye geçileceğini açıklamıştır⁴¹⁴. İnönü, 19 Mayıs Nutkunda bu isteğini şöyle dile getirmiştir:

“Memleketimizin siyasi idaresi; Cumhuriyetle kurulan halk idaresinin her istikamette ilerlemeleri şartıyla devam edecektir. Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktıkça memleketin siyasi ve fikri hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir. En büyük demokrasi müessesesi olan Büyük Millet Meclisi, ilk günden itibaren idareyi ele almış ve memleketi demokrasi yolunda mütemadiyen ilerletmiştir. Büyük Meclisin şimdiye kadar parlak bir surette ispat ettiği hakikat, halk idaresinin memleketi serbest düşüncelere ve hürriyet hayatına alıştırmaya erişirmesi ve geçmişte olan otoriter idarelerden daha kuvvetli olarak vatanda anarşi ve sözü ayağa düşürmeyi kaldırması olmuştur. Büyük Meclis, az zamanda büyük inkılâplar geçirmiş bir memleketin, sarsıntılara uğramadan, daha ziyade ilerlemesi temin edilecektir...”

Türk Milleti, İkinci Cihan Harbi'nde, siyasi ve manevi bakımdan temiz ve başarılı bir imtihan geçirmiştir. Büyük Millet Meclisinin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda olan gelişmesinde devam edecektir.”⁴¹⁵

⁴¹² Kara, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri”, s. 69-73.

⁴¹³ Şeref Bakşık, “Demokrasi DP ve İnönü”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s. 272-273.

⁴¹⁴ Kara, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri”, 74-75. “Milli Şefimiz Türk Gençliğine Hitap Etti”, *Ulus*, 20 Mayıs 1945.

⁴¹⁵ Kocabaş, *İnönü Dönemi 1938-1950*, s. 341.

CHP içerisinde oluşmaya başlayan, dış koşulların da imkân vermesiyle, olgunlaştığı görülen muhalif hareket 7 Haziran 1945 tarihinde CHP Meclis Grubu başkanlığına dört milletvekilinin imzasını taşıyan bir takrir sunmuştur. Takriri sunan bu dört milletvekili; İzmir’den Celal Bayar, Aydın’dan Adnan Menderes, İçel’den Refik Koraltan ve Kars’tan Fuat Köprülü’dür. Takrirden demokrasi prensiplerinin tam olarak uygulanması istenmiş; ancak bu şekilde refah ve saadetin sağlanabileceği belirtilmiştir. II. Dünya Savaşı koşullarında siyasi hak ve hürriyetlerin kısıtlandığı belirtilerek anayasanın demokratik ruhundan uzaklaşıldığına değinilmiştir. Takrir sahipleri genel isteklerini şu sözlerle dile getirmişlerdir: *“Meclis denetiminin, Anayasamızın yalnız şekline değil ruhuna da tamamıyla uygun olmasını sağlayacak tedbirler aranmalı, vatandaşların siyasî hak ve hürriyetlerini Anayasamızın öngördüğü genişlikte kullanabilme imkânları sağlanmalı ve bütün parti çalışmaları belirtilen esaslarca uygun olarak yeniden düzenlenmeli.”*⁴¹⁶

Takririn içeriğinde CHP için köklü değişiklikler yapılması istendiği görülmüştür. Onlara göre ancak bu şekilde memleketin politika hayatında istenen reformlar yapılabilecektir. Takriri hazırlayanlar tekliflerinin açık olarak tartışılmasını istemişlerse de Dörtlü Takrir CHP’nin meclis grubunda 12 Haziran 1945 tarihinde gizli görüşülmüştür⁴¹⁷. Görüşme oldukça sert tartışmalara sahne olmuştur. Celal Bayar o günü şöyle anlatır:

“Takriri reddetmek vazifesini alanlar bizi şiddetle tenkit ediyor, hakaret ediyor, horluyor, hırpalıyordu. Biz bunlara karşı düşüncelerimizi metanetle savunduk. Bu müzakereler sırasında Adnan Menderes’in bir başka güçlü yanını tanıdım. Saldırılarından yılmıyor, sinirleri bozulmuyor, içinde fikir varmış gibi görünen demagojik sözlerin parlak balonlarını bir cümle ile patlatıp söndürüyordu. Apaçık görünüyordu ki Adnan Menderes iyi bir polemikçi idi. Fakat fikirlerimiz ne kadar doğru olursa olsun, biz bu fikirleri ne kadar samimiyet ve ehliyetle savunursak savunalım, bu müzakereler mizansen olmaktan ileri geçemiyordu.”⁴¹⁸

Adnan Menderes daha sonra bu grup toplantısından bahsederken *“yedi saat bize sadece küfür yağdırdılar”* diyecektir. Bayar ve arkadaşları birkaç defa söz almışlardır. Takriri

⁴¹⁶ Osman Akandere, “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9, Konya 2003, s. 9.

⁴¹⁷ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 131.

⁴¹⁸ Celal Bayar, *Başvekilim Menderes*, (der. İsmet Bozdağ), Truva Yayınları, İstanbul 2010, s. 44.

verenlerin konuşmalarına cevap vermek için kürsüye gelen Saraçoğlu'nun ısrarla *“takriri verenler bunu geri almalıdırlar”* sözüne karşılık Celal Bayar *“Bu takrir geri alınmak için verilmemiştir”* demiştir⁴¹⁹.

7 saat süren gizli görüşmelerden sonra takrir, hâlihazırdaki kanunların değiştirilmesini gerektirdiği; ancak, bunun yerinin meclis grubu değil millet meclisi olduğu dile getirilerek reddedilmiştir. Bu ret kararı ile o günlerde yaratılan demokrasi havasının örtüşmediği fikri demokrasi konusunu inceleyen akademisyenlerce dile getirilmiştir⁴²⁰.

Takririn veriliş amacı noktasında da farklı görüşler mevcuttur. Sina Akşin takririn verilmesinde ayrı bir parti kurmak isteğinin yatmadığını önemle belirtmiştir. Akşin o dönemde Celal Bayar'ın en az İnönü kadar partiyi sahiplendiğini hatta kendini ikinci adam yerine bile koymuş olabileceğini ancak İnönü'nün buna müsaade etmeyerek hem çok partili siyasi yaşama geçişi sağladığını hem de CHP içindeki muhalefeti bertaraf etmeyi başardığını söylemiştir⁴²¹. Rıfkı Salim Burçak da takriri verenlerin yeni bir parti kurmak konusunda henüz karar vermediklerini söylemesine karşın Faik Ahmet Barutçu, *“Bu önerenin bendeki intiba şudur: Parti içinde fraksiyon sancıları başlamıştır. Tek partinin zararlı olduğu ve bu zararı Müstakil Grup mekanizmasının bertaraf edemediğini takrirda söylüyorlar ve sonra da şifahi olarak partiden çıkmayacaklarını söylüyorlar. Hâlbuki takrirda istedikleri yeni bir partinin programıdır”* demiştir. Söz konusu süreçte İnönü'nün de *“Bunu parti içinde yapmasınlar. Çıksınlar karşımıza geçsinler, teşkilatlarını kursunlar ve ayrı bir parti olarak mücadeleye girsinler...”* dediğini Metin Toker çalışmasında yer vermiştir⁴²². Fahir Giritlioğlu da takririn yeni bir parti kurmak için bir bahane olarak ileri sürüldüğünü belirtmiştir⁴²³. Karpat ise takririn reddedilişi konusunda kesin bir hüküm vermekten kaçınmıştır. İki alternatifin olduğunu belirten Karpat, ya siyasi hürriyetin verilmesini önlemek amacıyla ya da muhalefet partisinin kurulmasını teşvik için bu takriri reddetmiş olabileceklerini dile getirmiştir⁴²⁴.

⁴¹⁹ Orhan Cemal Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Hun Yayınları, İstanbul 1978, s. 81-82.

⁴²⁰ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.131.

⁴²¹ Sina Akşin, “Demokrat Parti'nin Kurulması”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s.269-270.

⁴²² Akandere, “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlülük Takrir'in Amacı ve Mahiyeti”, s. 15.

⁴²³ Fahir Giritlioğlu, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ankara 1974, s.169.

⁴²⁴ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s.131.

Hangi amaçla reddedilmiş olursa olsun soğuk savaş sürecinin arefesinde yeni bir partinin kurulmasıyla sonuçlanacaktır.

2.1.4. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın Kabulü

II. Dünya Savaşını kazanan müttefik devletler milletlerarası dengeyi yeniden sağlayabilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nı kurmuşlardır. Türkiye savaşın sonlarına doğru da olsa Almanya ve Japonya'ya savaş ilan ederek galip devletler yanında savaşı tamamlamıştır. Türkiye kurucu üye olarak katıldığı Birleşmiş Milletler Örgütü'nün Birleşmiş Milletler Anayasası'nı 26 Haziran 1945 tarihinde imzalanmıştır. Kabul edilen anayasanın TBMM'nin onayından geçmesi için kanun tasarısı, 6/1794 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla 9 Ağustos 1945 tarihinde meclise sevk edilmiştir⁴²⁵.

Tasarısının meclisteki görüşmelerinde Adnan Menderes ile Fuat Köprülü söz almışlardır. Adnan Menderes konuşmasına Birleşmiş Milletler Anayasası'nın önemine değinerek başlamış ve sözü Türkiye'ye getirmişti:

“Bize gelince; Anayasamızın ruhu tamamen millî hâkimiyet esasına dayanmakta bulunduğundan Birleşmiş Milletler Misakıyla tam tetabuk hâlinde bulunduğumuzu bu fırsattan faydalanarak bir kere daha sevinçle ifade edebiliriz. Bu itibarla kabul etmekte bulunduğumuz Milletlerarası Anayasası ile kendi Anayasamızın dışında veya onun ruhuna aykırı bir taahhüt altına giriyor değiliz. Ancak olsa olsa fiili durum ile yazılı Anayasamız arasındaki bazı ahenksizliklerin bertaraf edilmesi lüzumu hâsıl olabilir ki, bu da esasen Ana Kanunumuzun milletimize karşı taahhüt etmiş olduğu hususların kemaliyle yerine getirilmesi demektir. Binaenaleyh, çok uzun yıllardan beri Türk inkılâbının teveccüh ettiği gayelere tamamen uygun ve mutabık düşen Birleşik Milletler Anayasası'na iştirakimizi iç rahatlığı, sevinç ve güvenle tasdik edebiliriz.”⁴²⁶

Menderes bu sözleri ile şimşekleri üzerine çekmiştir. Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen cevap vermekte gecikmemiştir: “*Bugün tekrar ediyorum, bizim Anayasamız dünyanın en ileri anayasası ve fiili vaziyette dahi, bütün rejimlerin içerisinde en mütekâmilidir. Büyük Millet Meclisi Türk milletinin yegâne, tek ve hakikî mümessilidir. Türkiye milli hâkimiyetin en çok hâkim olduğu bir memlekettir. Bu itibarla arz etmek istediğim şudur ki, arkadaşımızın başka bir münasebetle her zaman tekrar etmek*

⁴²⁵ Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010, s. 69-70.

⁴²⁶ TBMM TD., D.7, C.19, T.2 90. Birleşim (15.8.1945), s. 171. *Cumhuriyet*, 16 Ağustos 1945.

imkânına malik olduğu bir şeyi, hem de yerinde olmayarak, vaki olmayarak, burada tekrar etmiş olmasını cevapsız bırakmaya vicdanım razı olmadı. İftiharla her vakit tekrar ederiz ki, dünyanın en asil rejimine biz malikiz.” Ökmen’in bu yanıtına Fuat Köprülü bu kez tepki göstermiş, Adnan Menderes’in söylediği sözlerin Mümtaz Ökmen tarafından başka bir şekle sokulduğunu ifade etmiştir⁴²⁷.

Karşılıklı bu atışmalardan sonra San Fransisko'da 26 Haziran 1945 tarihinde yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Antlaşması ile Milletlerarası Adalet Divanı Statüsünün onanması hakkındaki kanun tasarısı 332 milletvekilinin kabul oyuyla meclisten geçmiştir⁴²⁸. Birleşmiş Milletler Anayasası'nın görüşülmesi esnasında muhaliflerin bir kez daha kendini göstermesi artık CHP içerisinde duyulan rahatsızlığı hat safhaya çıkarmıştır. Çok kısa bir süre sonra da CHP İdare Meclisi bu rahatsızlığını aldığı kararlarla da gösterecektir.

2.1.5. Dörtlü Takriri Verenlerin Partiden İhracı

1945 yazında hem Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu dolayısıyla hem de Dörtlü Takrir nedeniyle meclis içerisinde ortam hayli gerilmiştir. Celal Bayar bu durumu “*neredeyse yüz yüze bakmak imkânı bile azalmıştı*” diyerek ifade etmiştir⁴²⁹. İktidar ile takrirciler bu kez basın üzerinden birbirlerine gönderme yapmaya başlamışlardır. Dörtlerin basın organı haline gelen Vatan gazetesi ile CHP'nin yayın organı olan Ulus gazetesi arasında taraflar birbirlerini şiddetle eleştiren yazılar yazmaya başlamışlardır. Özellikle Köprülü ile Falih Rıfkı Atay birbirlerini oldukça sert üsluplarla itham etmişlerdir. Falih Rıfkı'nın yazılarına tepki gösteren Fuat Köprülü “*Açık konuşalım*” başlıklı bir yazı ile Ulus gazetesi başyazarına ithamlarını içeren beş ayrı soru sormuş ve bunları cevaplamanın Atay için bir namus ve meslek borcu olduğunu söylemiştir. Fuat Köprülü diğer bir yandan da Emin Erişgil'in ithamlarına Vatan gazetesinden yanıt veriyor, CHP içerisinde sular bir türlü durulmuyordur⁴³⁰. Meclis içerisindeki ortamın gerginliği daha önce ifade edildiği üzere Birleşmiş Milletler Anayasası'nın kabulü hakkındaki yasa görüşülürken

⁴²⁷ TBMM TD., D.7, C.19, T.2 90. Birleşim (15.8.1945), s. 174.

⁴²⁸ TBMM TD., D.7, C.19, T.2 90. Birleşim (15.8.1945), s. 178.

⁴²⁹ Bayar, *Başvekilim Menderes*, s.45.

⁴³⁰ Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s.54.

de kendini hissettirmiştir. 6 Eylül 1945'te bir basın toplantısı düzenleyen Saraçoğlu, bu çatışmaları yatıştırmak istemişse de başarılı olamamıştır⁴³¹.

CHP yönetimi 11 Eylül'de toplanarak Köprülü'yü uyaran bir yazı göndermiştir. Bu yazıda Köprülü'ye meclis içindeki söylemleri ve gazetede yazıları ile neyi amaçladığı sorulmuş ve bu tür davranışların parti tüzüğüne aykırı olduğunu hatırlatılmıştır. Ancak karşılıklı söylemlerin bir türlü arkası kesilmemiştir. Bu kez de Adnan Menderes 13-14 Eylül tarihinde Vatan gazetesinde *“Başbakanın Demeci Münasebetiyle”* başlıklı yazısında kendilerine karşı izlenen politikayı eleştirerek Saraçoğlu'nun demecinin yeteri kadar açık olmadığı görüşünü ileri süren bir yazı yayınlamıştır. Bu yazı nedeniyle CHP İdare Meclisi Menderes'ten savunmasını istemiştir. 21 Eylül 1945 tarihinde ise Parti İdare Meclisi Köprülü ve Menderes'in CHP'den ihraç edilerek ilişkilerinin kesilmesi kararını almıştır⁴³². Alınan bu karar üzerine Köprülü: *“Bu karar, memleketin menfaatlerine uygun samimi hareket karşısında partiyi idare edenlerin nasıl bir telakki beslediklerini bütün açıklığı ve acılığı ile gösterdi”* demiştir. Menderes de *“Memleketin yüksek menfaatlerine tamamıyla uygun bulunduğu kani olduğum bu yoldaki çalışmalarında parti içinde veya dışında bulunmaklığım başka başka tesirleri haiz olamaz”* diyerek değerlendirmede bulunmuştur⁴³³.

CHP Genel Sekreteri Nafi Atuf Kansu 22 Eylül 1945 tarihinde CHP il idare kurullarına gönderdiği genelgede, Menderes ve Köprülü'nün ihraç kararının gerekçesini şöyle açıklamıştır: *“Bu durum karşısında, Parti Divanı, Adnan Menderes ile Fuat Köprülü'nün hareketlerini tüzük hükümleri bakımından inceleyerek, bir taraftan parti içinde ayrılık cereyanları uyandırmak suretiyle, partinin memleketteki varlığını zaafa uğratmak ve diğer taraftan, partinin demokratik bünyede olmadığı yolundaki yazılarla*

⁴³¹ Ulus, 7 Eylül 1945.

⁴³² Albayrak, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, s. 56-57. Menderes ve Köprülü'nün partiden ihraç kararı için bkz. Vatan, 21 Eylül 1945. Vatan 22 Eylül 1945.

⁴³³ Vatan, 23 Eylül 1945. Nadir Nadi bu iki milletvekilinin partiden ihraç kararına yönelik şunları söylemiştir: *“Siyasi bir partiye bağlı olan bir milletvekili de vicdanından kopan inançları parti toplantılarında, hatta Meclis kürsüsünde açığa vurabilir. Fakat kendi partisinin prensiplerini inkâr edercesine haller takınarak hem partide kalmak, hem de muhalefet yapmak çok tuhaf bir şeydir. Fuat Köprülü ile Adnan Menderesi bu yola sürükleyen fikri ve ruhi amilleri bilmiyorum. Türk efkârının üç aydan beri öğrendiği iddiaları onlar acaba yıllardan beri parti toplantılarında müdafaa ediyorlar mıydı? Anayasaya aykırı buldukları kanunların değiştirilmesi için daha önce Mecliste mücadeleye girişmişler miydi? Girişmiş olsalar bile ya parti çoğunluğuna uymak yahut da parti ile alakalarını kesip ondan sonra açıkça muhalefete geçmek daha doğru olmaz mıydı?”* Nadir Nadi, “Partiden İki Kişi Çıkarıldı”, *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1945)

aynı safta muhalefetle birleşerek, partiyi yıkmaya çalışmak mahiyetinde görmüş ve tüzüğü 147, 148 ve 149. maddeleri gereğince, her ikisinin partiden tard edilmeleri lüzumlu olduğu kanaat ve kararına oybirliği ile varmıştır.”⁴³⁴

Bu karar karşısında tepkisi çok merak edilen Celal Bayar ise 28 Eylül’de milletvekilliğinden istifa etmiştir⁴³⁵. “*Parti esaslarından ayrılanlar, Partiden çıkarılan arkadaşlar değil, belki onlar hakkında mesnetsiz bir kararı vermiş olanlardır*” diyen Refik Koraltan⁴³⁶ ihraçların CHP Nizamnamesinin 112. maddesine aykırı olduğunu ileri sürerek karşı çıkmıştır. İhraçlardan bir ay kadar sonra kendisinden siyasi tutumuna ilişkin bir açıklama istenen Refik Koraltan 27 Kasım 1945 tarihinde CHP’den ihraç edilmiştir⁴³⁷. Refik Koraltan Vatan gazetesine verdiği beyanatta bu kararı şöyle değerlendirmiştir: “*Verilen bu karar beklenmekte idi ve beklendiği şekilde de sona erdi. Bu karar ile bir defa daha anlaşılan hakikat şudur: 12 Haziran 1945 tarihinde dört imza ile Parti Meclis Grubuna verdiğimiz müşterek tahrir, araya beş aylık bir zaman girdikten sonra ne kadar isabetli bir nokta-i nazarı ifade ettiği bugün anlaşılmıştır. Bugünkü parti grubundaki münakaşalarda dahi bu hakikati bütün açıklığı ve kıymeti ile belirmiş bir haldedir. Parti ekseriyeti gerek nizamnamenin ve gerek programın anlaşılmasında bizden ayrılmış bulunuyorlar.*”⁴³⁸ Bu gelişmeler üzerine daha önce milletvekilliğinden istifa eden Celal Bayar bu kez 3 Aralık 1945’te CHP’den de istifa etmiştir.

2.1.6. Demokrat Parti’nin Kuruluşu

Celal Bayar’ın da partiden ayrılmasıyla birlikte Dörtlü Tahrir’i verenlerin hepsi parti dışında kalmışlardır. Artık yeni parti kurmak için harekete geçme zamanı gelmiştir. Cumhurbaşkanı İnönü 1 Kasım 1945 tarihinde TBMM’nde yaptığı konuşmasıyla da yeni bir partinin kurulacağını işaretini vermiştir.

“Demokratik karakter bütün cumhuriyet devrinde prensip olarak muhafaza olunmuştur. Diktatörlük, prensip olarak hiçbir zaman kabul olunmadıktan başka, zararlı ve Türk milletine yakışmaz olarak daima itham, edilmiştir. Büyük Meclisin her deneti yanında milletin vergileri ve harcadıkları üzerindeki denetim, en ileri

⁴³⁴ Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, s. 668.

⁴³⁵ *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1945. *Son Posta*, 29 Eylül 1945. *Cumhuriyet*, 29 Eylül 1945.

⁴³⁶ *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1945.

⁴³⁷ Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, s.757. *Son Posta*, 28 Kasım 1945.

⁴³⁸ *Vatan*, 28 Kasım 1945.

demokratik milletlerin hiçbirinden eksik kalmayacak kadar kesin ve kavrayışlıdır. Bizim tek eksliğimiz, Hükûmet Partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır. Bu yolda, memlekette geçmiş tecrübeler vardır. Hatta iktidarda bulunanlar tarafından teşvik olunarak teşebbüse girişilmiştir. İki defa memlekette çıkan tepkiler karşısında teşebbüsün muvaffak olmaması bir talihsizliktir. Fakat memleketin ihtiyaçları şevkiyle, hürriyet ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde, başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır.”⁴³⁹

İnönü’nün bu konuşmasını Ahmet Emin Yalman, ileriye doğru atılmış bir adım olarak yorumlamış sözlerine şöyle devam etmiştir: “...*Tek noksanın memlekette bir ikinci parti bulunmamasını, bu yolda yapılan iki tecrübenin neticesiz kalmasını bir talihsizlik teşkil ettiğine, basın ve cemiyetler kanunu gibi bazı kanunlardaki muayyen maddelerin tadilinde fayda ve zaruret bulunduğu, ikinci bir partinin içtihatlarına saygı gösterileceğinden, fikir ihtilaflarının vatandaşlar arasında düşmanlık yaratmasına meydan bırakılmayacağına dair ileri sürülen fikirler, ilhamlar ve tavsiyeler demokrasi gelişmemizde yeni bir sahaya vardığımızı delalet etmektedir.*”⁴⁴⁰

Celal Bayar “*Başvekilim Menderes*” adlı eserinde parti kurmanın zorluklarına değinmiş hatta o dönemde Hüseyin Cahit Yalçın’ın “*Daha barış gelmemiştir, memleket ateş ve kan içine düşebilir. Bu takdirde partinizin durumu ne olacaktır*” sözleriyle kendisini parti kurmaktan alıkoymak istediğini belirtmiştir⁴⁴¹. Ancak artık kararlı olan Bayar ve arkadaşları 1 Aralık 1945’te yeni partiyi kuracaklarını ilan etmişlerdir⁴⁴². Aralık 1945 Bayar, Menderes, Koraltan ve Köprülü için oldukça yoğun geçmiştir. Ocak 1946’ya gelindiğinde artık program hazırdır. Yeni kurulacak partinin adı üzerinde çeşitli spekülasyonlar yapılmıştır. 2 Aralık 1945 tarihli Vatan gazetesinde partinin ismi konusunda iki alternatifin olduğu bunlardan birinin “Kemalist Partisi”, diğerinin “Demokrat Çiftçi Partisi” olacağı yönündedir. İkinci ismin olma olasılığının köylüye dayanma intibası verdiği için daha yüksek olduğu bu haberin içeriğinde yer almıştır⁴⁴³. Yani daha kuruluş günlerinde parti tabanının köylüye dayandığı bu vesileyle ortaya çıkmış bulunmaktadır.

⁴³⁹ TBMM TD., D.7, C.20, T.3, 1. Birleşim (1.11.1945), s. 7.

⁴⁴⁰ Ahmet Emin Yalman, “İleriye Doğru Bir Adım”, *Vatan*, 2 Kasım 1945.

⁴⁴¹ Bayar, *Başvekilim Menderes*, s. 50.

⁴⁴² “Celal Bayar ve Arkadaşları Yeni Partiyi Kurmaya Karar Verdiler”, *Vatan*, 1 Aralık 1945.

⁴⁴³ “Halk Partisinde Tasfiye”, *Vatan*, 2 Aralık 1945. *Tasvir-i Efkar*, 2 Aralık 1945.

Sonunda Demokrat Parti adı üzerinde karar kılmışlardır. Celal Bayar partinin ismi ile ilgili şu yorumu yapmıştır: “*Bunda Amerika modeli rol oynamadı değil. Orada da bir Cumhuriyetçi Parti, bir de Demokrat Parti yok muydu?*” Bütün hazırlıkların neticesinde Demokrat Parti resmen 7 Ocak 1946 tarihinde kurulmuştur⁴⁴⁴. DP Başkanı Celal Bayar’a 7 Ocak’ta Ankara’da gazetecilerle yaptığı bir konuşmada bir gazetecinin “*Bugün ileri memleketlerde faaliyet halinde bulunan muhafazakârlar, liberal, sosyalizm ve komünist partileri hâkim bulunmaktadır. Partiniz bunlardan hangisine yakındır?*” soruna “Demokrat Partisine” diyerek yanıt vermiş, gazetecinin ısrarla “*Siz halk Partisine nazaran sağ mısınız, sol mu?*” sorusuna Adnan Menderes söze karışarak “*Halk Partisine nazaran iki parmak daha soldayız, bazı hallerde iki parmak sağda*” sözüyle karşılık vermiştir⁴⁴⁵.

DP’nin ideolojisi ile ilgili olarak Cemil Koçak, 1945-1946 yıllarında çok partili siyasi rejime geçiş sürecinde CHP’nin sağ, DP’nin ise sol liberal bir çizgide konumlandığını belirtmiştir. Şekilsel olarak da o dönemde Amerikan siyasetindeki “sağ” olan Cumhuriyetçileri, Türkiye’deki CHP ile sol/liberal olan Demokratları da DP ile eşleştirmiştir. Koçak, DP’nin sol/liberal olarak tanımlanmasının yanlış ve aykırı görülebileceğini belirterek bu anlayışın 1945’li yıllar için böyle algılandığının altını çizmiştir. Başlangıçta sol ile muhalefetin isteklerinin aynı gibi görünmesine rağmen daha sonra solun iktidar ile muhalefet çatışması ortasında çok fazla gelişme kaydedemediğini dile getirmektedir⁴⁴⁶.

Tarık Zafer Tunaya ise Bülent Ece’nin 1985 yılında kendisi ile yaptığı bir röportajda sorduğu DP’nin programını nasıl değerlendiriyorsunuz sorusuna şöyle cevap vermiştir:

“Sayın Celal Bayar bir gün demişti ki, kitabımda vardı benim o, “Eğer Komünizm ile kurtaracağımı hükmetsem bu memleketi komünist olurum”.(Bu cümleyi isterseniz yazmayabilirsiniz. Sonra belki polemik çıkar) Ama dediği şudur: Sordular, “Durumunuz nedir ideolojik bakımdan...” Son Posta gazetesinin muhabiri tarafından “...Biz iki parmak daha soldayız” dedi. Hâlbuki beş parmak daha sağdaydılar, Halk

⁴⁴⁴ Metin Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990, s. 76-80. Demokrat kelimesi halk arasında bilinen bir kelime olmadığından halk kısa zaman içerisinde bu kelimeyi kendi anladığı şekliyle “demir-kırat”a dönüştürmüştür. Mehmet Ali Birand, Can Dündar ve Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991, s. 34.

⁴⁴⁵ *Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950*, (Top. Özel Şahingiray), Doğu Matbaası, Ankara 1956, s. 2.

⁴⁴⁶ Koçak, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, s. 22-23.

Partisine nazaran... Çünkü devletçi değildiler. Ama kurulmaları Halk partisine göre olmuştur. Devletçi olmadılar, daha serbestçi oldular ve ekonomik bakımdan da kuruldukları zaman bir balayı yaşadılar. Mahsul iyi oldu o seneler ve böylece Halk Partisi modelinde bir muhalefet partisi kuruldu ve iktidara geldi. Fazla bir fark var mıydı? Hayır... olmadığı için insanlar birinden çıkıp diğerine birkaç gün ara ile girebiliyorlardı.”

Sözlerini İttihat ve Terakki’nin karşısında kurulan Hürriyet ve İtilaf Partisi’ne getiren Tunaya, Hürriyet ve İtilafın bazı izlerini DP’de görmenin mümkün olduğunu ifade etmiş; ancak aynı şey olmadığını da altını çizmiştir. Sözlerine dayanak olarak da bazı parti mebuslarının Hürriyet ve İtilafçı olmasını örnek göstermiştir⁴⁴⁷.

İdris Küçükömer de DP’yi Jön Türklerin Prens Sabahattin kanadına dayandırarak gelişim çizgisini Hürriyet ve İtilaf, TBMM içinde İkinci Grup, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Serbest Fırka ve nihayet DP olarak belirlemiştir. Sol olarak belirlediği bu çizginin karşısında yer alan tarafta ise Jön Türklerin Terakki ve İttihat’ı sonra İttihat ve Terakki, TBMM içinde Birinci Grup ve CHP yer almıştır. Bu kanadı batıcı bürokrat geleneğini temsil ettikleri için sağ olarak adlandırmıştır. Sol olarak ifade ettiği tarafın ise yeniçeri-esnaf-ulema birliğinden gelen doğucu İslamcı halk cephesine dayandığını belirtmiştir⁴⁴⁸.

2.2. CHP İktidarının Köylü Politikaları

2.2.1. CHP Hükûmetlerinin Programlarında Köylü

CHP hükûmetlerinin programlarının meclis görüşmeleri hem CHP’nin köylü politikasını ortaya koymak açısından hem de muhalefetteki DP’nin köylü politikasının anlaşılması bakımından önemlidir. O nedenle CHP hükûmetlerinin programlarının meclis görüşmelerinin ayrı ayrı değerlendirilmesi uygun görülmüştür.

2.2.1.1. Recep Peker Hükûmeti’nin Programı

Recep Peker Hükûmeti’nin programının tarım başlığı adı altında özellikle toprak kanununun adaletli bir şekilde uygulanmasına çalışılacağı, üreticinin ihtiyacı olan tarım araçlarının ve her türlü ilaç ve benzeri gereksinimlerinin karşılanacağı, bunun yanında

⁴⁴⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk (1918-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 279-280.

⁴⁴⁸ Küçükömer, *Banılışma Düzenin Yabancılaşması*, s. 71-72.

üretimi artırmak için yeni tedbirler alınacağı gibi hususlara yer verilmiştir. Teknik Ziraat Teşkilatı'nın daha da geliştirileceği ve diğer illere de yayılacağı önemle ifade edilmiştir. Orman Kanunu'nun amacına sadık kalınacağı ve uygulanması noktasındaki güçlüklerin giderilmesi için gereken girişimlerin başlatılacağı duyurulmuştur. Ulaştırma alanında genel bir ifade ile her türlü ulaşımda tam verimin sağlanmasının amaçlandığına değinilmiştir. Eğitim alanında köy okullarını yapma işinde köylünün çalıştırılmasına devam edileceği ancak bu okulların kereste, kiremit, cam, çivi gibi para ile satın alınması gereken malzemelerin devlet tarafından temin edileceği hususuna açıklık getirilmiştir. Köylerin okula kavuşturulması meselesinin ise on yıllık bir süre içinde tamamlanacak bir biçimde plana bağlanarak çözümleneceği belirtilmiş, Köy Enstitülü gençlerin kendilerinden beklenen hizmeti başaracak şekilde yetiştirileceği üzerinde önemle durulmuştur.⁴⁴⁹

Fuat Köprülü, CHP'nin hükûmet programı hakkında görüşünü bildirebilmesi için müzakerenin birkaç gün ertelenmesini istemiştir. İçel Milletvekili Refik Koraltan da bu görüşü desteklemiş ve eğer buna izin verilmez ise millet düşüncesine ve arzusuna göre hareket edilmemiş olacağını hatırlatmıştır⁴⁵⁰. Menderes ise *“Hükûmetçe, koskoca bir teşkilât geniş bir cihazla ancak bir haftada hazırlanmış olan ve iktidar partisince enine boyuna müzakere edilerek kabul-edilmiş bulunan bir hükûmet programına kulaktan dinlemekle hemen cevap vermeğe kalkışmağı asla doğru bulmamaktayız, Bu işi hafife almak, umumi efkâra ehemmiyet vermemek ve bizzat Büyük Millet Meclisine ve Millet kürsüsüne lâayık olduğu yüksek saygıyı göstermekte kusur etmek demek olur.”* sözleriyle arkadaşlarına destek vermiştir⁴⁵¹. Ancak onların bu isteği kabul edilmemiştir. Bütçe görüşmelerinin ardından yapılan oylamada 378 kabul oyuna karşılık 53 ret oyu verilmiştir. Böylece gerekli yeter sayıya ulaşılmış ve hükûmet güvenoyu almıştır⁴⁵². Müzakereler için çok uzun bir zaman dilimi ayrılmış olmamasına karşın hükûmetin tarım politikalarına yönelik öneride ve eleştiride bulunanlar da yok değildir. Seyhan Milletvekili Cavit Oral şu sözleriyle hükûmetin tarım politikasını eleştirmiştir:

⁴⁴⁹ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 32-34. Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 295-3003.

⁴⁵⁰ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 38-41.

⁴⁵¹ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 59.

⁴⁵² TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 71.

“Arkadaşlarım; Hükûmet programında bazı bakanlıkların kabarık ve tahakkuk ettiği takdirde memlekete refah verecek vaatlerine karşılık bize en çok ciddî ve esaslı vaatleri bulunması icap eden Tarım Bakanlığının mesaisini teşkil eden fasılda içimize ümit ve ferahlık verecek bir şey bulamadığımızı söylersem mübalağa etmediğimi ve bir gerçeği ifade ettiğimi sanırım. Hâlbuki ziraat meseleleri Türkiye’nin hayatiyetini teşkil eden bir mevzudur. Ve bütün bakanlıkların muvaffakiyetini temin edecek, bu bakanlığın mesai ve faaliyeti olacaktır. Çünkü nüfusunun yüzde sekseni çiftçi olan, millî gelirin esas kaynakları toprağa dayanan bir memlekette ebetteki devlet varidatının ve bütçesinin en esaslı kaynağı da toprak mahsulleri olacaktır. Vaziyeti bu kadar açıkken Ziraat Bakanlığına ait kısımda vaat edilen şeyler yerinde olmakla beraber keçilere otlakıye temin etmek ve orman işlerine şahsî teşebbüsleri katmak vaadinden ibarettir. Hâlbuki Tarım Bakanlığının daha yeni, ziraatımıza daha verimli bir istikamet verecek, memlekette fazla ve ucuz maliyeti bir istihsali sağlayacak donatım işlerini, kombina işlerini Devlet işletmelerinin vaziyetini ıslah edecek bir görüş ve kanaati belirtecek bir siyasetle ortaya çıkması lazım gelirdi. Yine Türk müstahsilinin ebedî bir galesini teşkil eden kredi meselesini halledecek, henüz memleket çiftçisinin yüzde ellisinin kurtulamadığı karasabandan kurtaracak vaatlerle ortaya çıkması lazım gelirdi. Ve yine er veya geç dünya pazarlarında rekabet etmeğe mecbur olacak olan Türk ham maddelerinin bu mesut durumu sağlayacak problem ve tedbirlerle ortaya çıkması lazım gelirdi.”⁴⁵³

Yozgat Milletvekili Sırrı İçöz, Orman Kanunu dolayısıyla birçok yerde üreticinin zor durumda kaldığını belirtmiştir. Ormanı muhafaza etmenin kesinlikle vazifemiz olduğunu hatırlatan İçöz, bu kanunu tatbik edenlerin yanlış uygulamalarından dolayı köylünün zor durumda kaldığını özellikle tiftik keçisi yetiştiricisinin mağdur olduğunu dile getirmiştir. Tiftik keçisinin ormana girse dahi ağaçların yapraklarını bile koklamayacağını bu özelliğiyle tamamıyla karakeçiden ayrıldığını ifade etmiştir. Kanunun iyi ama uygulamalarının yanlış olduğunu şu sözleriyle ortaya koymaya çalışmıştır: “Geçen sene Kızılcahamam’dan geliyordum, kamyonun arkasında bir kaç yerli köylü vardı, konuşuyorlardı; bu sırada yolun kenarından zayıf ineği ile bir ihtiyar adam geçiyordu. Köylüler sordular, şu civara bakın, orman diye bir şey var mı? Hakikaten yok, bu mıntıkayı orman addederek, buraya orman koruyucuları, keçi sokmuyorlar, şu fukara adamın elli kadar keçisi vardı, bunların etinden, sütünden

⁴⁵³ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 47.

istifade ediyordu, Orman Kanunu'nun yanlış tatbikinden dolayı bugün şu bir tek zayıf ineği ile kaldı, dileniyor."⁴⁵⁴

Denizli Milletvekili Reşat Aydın'ı da birden fazla konuya temas etmiştir. Orman Kanunu'nun uygulamasındaki sıkıntılara da değinen Aydın, köylünün ziraat aletlerinin eksikliğine vurgu yapmıştır. Eğitim konusunda ise ilkokul öğretmenlerinin durumunun vahim bir hal aldığını 1935'ten 1946 yılına değin 10 bine yakın öğretmenin milli eğitim davasından ayrıldığını söyleyerek konunun önemine dikkat çekmiştir. Bunun yanı sıra ilköğretim davasında yeni öğretmenlerin yetiştirilmesiyle diğer grubun zedelendiğini belirtmiştir. Sözü Köy Enstitülerine getiren Aydın, bu enstitüden çıkanların hakiki öğretmenlik yapamadıklarını, yetersiz olduklarını bu nedenle de rehber olamadıklarını buna karşın on binlerce yüz binlerce masraf yapıldığını, şahit olduğu örneklere dayanarak anlattığını ifade etmiştir⁴⁵⁵.

Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu eğitim konusunda öneride bulunmuştur. Hâlihazırda var olan mekteplerin yıktırılarak yeni sistem mektep yapmaktansa eskisinin tamir edilerek işlevselleştirilmesinin daha yararlı olacağı üzerinde durmuştur. Yine bu okul yapımında çalışan köylülerin durumunu şu sözleriyle anlatarak köylü kadınlarının bu yükümlülüğten istisna edilmesini istemiştir. *"Arkadaşlar, zengin olanlar 20 şer lira vererek bu bedeni mecburiyetten kurtuluyorlar, fakat fakir olanlar bedenlen çalışmak ıstırasında kalıyorlar. Çalıştıkları zamanlar kendi ihtiyaçlarını temin edecek para bulamadıklarından dolayı aç kalıyorlar. Binaenaleyh, bendeniz rica ediyorum, bu çalışma külfetinden köy kadınlarını istisna edelim. Bundan altı sene evvel yine bu kürsüden kadınların bu külfetten istisna edilmesini istirham etmiştim. Tekrar Sayın Recep Peker Hükûmeti'nden rica ediyorum.*"⁴⁵⁶

2.2.1.2. I. Hasan Saka Hükûmeti'nin Programı

Hasan Saka kurduğu hükûmetin programında tarım alanında öncelikle toprak istihsalini artırmak için ziraatı iptidai vasıtalarından kurtaracağını belirtmiş ve bu yolda gereken tedbirleri alacaklarını dile getirmiştir. Devlet Çiftlikleri'ni istihsal müesseseleri halinden çıkartıp bu çiftlikleri bulundukları ziraat bölgelerinde üreticiye modern usulleri

⁴⁵⁴ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 56.

⁴⁵⁵ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 64.

⁴⁵⁶ TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946), s. 56.

öğretecek ve bunun yanında çiftçilerin tohumluklarını temin edebilecekleri örnek müesseseler haline getireceklerini söylemiştir. Toprak dağıtım işinin devam ettirileceğini ilk olarak da devlete ait arazinin dağıtılmasına çalışılacaklarını ifade etmiştir. Ziraatın temeli olan su işlerine de gereken önemi göstereceklerini belirten Saka, son olarak da vergi sistemini daha adaletli esaslara dayandıracaklarını belirtmiştir⁴⁵⁷.

Adnan Menderes programda istihsalin artırılmasına ait hususlardan sadece ziraatın iptidai vasıtalardan kurtarılması hususuna değinildiğini ancak bu davanın nasıl hallolunacağına ilişkin herhangi bir açıklamaya rastlanmadığını belirtmiştir⁴⁵⁸. Bu meseleyi halletmek amacıyla kurulan Zirai Donatım Kurumu'nun faaliyetlerinde öncelikle ne derece başarılı olduğunun açıklanmasını isteyen Menderes, yetersiz uygulamalar için yeni tedbirlerin alınmasını istemiştir. Hükûmetin ziraatın iptidai vasıtalardan kurtarılması için memlekette yeni alet ve makinelerin imali yolunu mu seçeceğini yoksa vergiden muaf tutmak koşulu ile dış ülkelerden alet mi getireceğini de sormuştur. Zirai istihsalin artırılması hususunda su işlerine ise bugüne kadar yeterli önemin verilmediğini belirterek belirli bir programın takip edilmediğinden şikâyet etmiştir. O güne değin bu iş için yalnız yüz milyon liranın ayrılmış olmasının da bunun en önemli göstergesi olduğunu söylemiştir⁴⁵⁹.

Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik de Adnan Menderes'in söylemine şu sözleriyle destek vermiştir: *"Menderes'in nutkunda işaret edildiği gibi, zirai ıslahatın ne şekilde yapılacağı hakkında sarıh bir fikir ve esaslı bir tafsilât yoktur. Bizce, zirai istihsalı fazlaştırmak için ilk nazarı dikkate alınacak şey, ziraatın teknik esasa irca edilmesidir. Arkadaşlar, benim sanatım avukatlık olmasına rağmen 17 sene çiftçilik yaptım ve ziraatın ne şekilde teknik vaziyete irca edileceğini pratik olarak biliyorum. Onun içindir ki, ilk önce nazarı dikkate alınacak şey, memlekete bol miktarda ziraat aleti getirmek için bütçeye bir meblâğ koymuş mudur? Lütfen bunu izah etsinler"*. Çevik sözlerine teknik ziraat için lazım gelen üç şeyin alet, gübre ve su olduğunu belirterek devam etmiş bu unsurların bir araya gelmediği bir ortamda teknik ziraattan

⁴⁵⁷ TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 674, Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 318-320. Hasan Saka Hükûmeti'nin Programı'nın Meclis Görüşmelerinin tamamı için bkz. TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 672-738.

⁴⁵⁸ TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 679.

⁴⁵⁹ TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 679-680.

bahsetmenin mümkün olmadığını da önemle vurgulamıştır. Zirai kalkınmanın üçüncü şartı olarak gösterdiği sulama alanında ise Cumhuriyet Hükûmetlerinin millî arzuya uygun bir eser vücuda getiremedikleri hususuna konuşmasında yer vermiştir⁴⁶⁰.

Kütahya Milletvekili Hakkı Gedik'te arkadaşlarının sözlerine paralel olarak zirai alet ve makinelerin ilkelliğinden şikâyet etmiştir:

“Neden bu memlekette, miktarı sekiz milyonu bulan faal meslek erbabından 6,5 milyonunu teşkil eden çiftçimiz, köylülerimiz cılız öküzlerin çektiği binlerce senelik kara sabanlarının iptidailiği ve verimsizliği ile baş başa bırakıldı? Bir taraftan milletin yüz milyonlarca liralara azametli binalarda lüzumsuz tesisata, lüks eşya ithalâtında israf edilirken, diğer taraftan altı buçuk milyon çiftçinin elindeki zirai istihsal aletleri, pullukları adedinin 400 bini geçememekte olduğu neden düşünülmedi? Bugün istihsal iptidailiğine rağmen memleket halkını besleyen, dış ticaret muvazenemizi ayakta tutan çiftçinin, köylünün geriliği ile sıkıntısı ile ihtiyaçları ile alın teri ile alâkalanılmadı? Meclise sunulan bütçenin ifadesi de maalesef eski yoldaki gidişin değişeceği ümidini vermemektedir.”⁴⁶¹

İstanbul Milletvekili Fuad Hulusi Demirelli ise sadece köylüyü topraklandırmanın zirai kalkınma için yeterli olmadığını belirterek köylüye ucuz kredi temin etmenin gerektiğini ancak bu yolla köylünün makine alabilme olanağına kavuşacağını dikkati çekmiştir⁴⁶².

Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan da hükûmetin programında ana dava olarak yer alması gereken ziraat işlerine geniş yer ayrılmamış olmasını üzüntü ile karşıladığını ifade etmiştir. Daha önce Adnan Menderes'in konuşmasında yer verdiği Zirai Donatım Kurumu'nun faaliyetlerine değinen Polatkan, “*Ziraatta kullanılan alet ve vasıtaları tedarik ve istihsal ederek Türk çiftçisine satmak gibi bir gaye ile kurulan ve kendisine bu fakir milletin elli milyon lirası tahsis edilmiş bulunan bu müessesenin nasıl bir oyalanma içinde bulunduğunu, nasıl elindeki alet ve vasıtaları çiftçiye serbest piyasa fiyatından daha pahalıya satmaya uğraştığını her gün görmekteyiz*” diyerek kurumun faaliyetlerine yönelik eleştirisini dile getirmiştir⁴⁶³.

⁴⁶⁰ TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 687.

⁴⁶¹ TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 690.

⁴⁶² TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 697.

⁴⁶³ TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947), s. 704-705.

2.2.1.3. II. Hasan Saka Hükûmeti'nin Programı

II. Hasan Saka Hükûmeti'nin programında daha çok demokratik sistemin ülkede yerleştirilmesiyle ilgili olarak yapılacak çalışmalara yer verilmiştir. Bunun yanında milli savunmanın önemine değinilerek bu alana ayrılan bütçe hakkında bilgi verilmiştir. Yine artan devlet masrafları göz önünde bulundurularak tasarrufa gidileceği yönünde karar alındığı belirtilmiştir. Ancak tarım, eğitim, ulaşım politikalarına değinilmemiştir⁴⁶⁴. Buna rağmen meclis görüşmelerinde hükûmetin tarım politikası eleştirilmekten geri kalınmamıştır. II. Hasan Saka Hükûmeti'nin programının meclis görüşmelerinde bundan önceki hükûmeti de yine Hasan Saka'nın kurduğu dikkate alınarak eleştiriler yöneltmiştir. Özellikle bundan önceki programda yapacağımız dedikleri ve yapamadıkları konularda eleştiriler yoğunlaşmıştır.

Bunlardan biri hükûmetin programını 14 ayrı başlıkta eleştiren Maraş Milletvekili Emin Soysal'dır. Soysal *“Zirai istihsali artırmayı düşünen ve vadeden hükûmet bugüne kadar maalesef zirai istihsali temin ve müessir surette tezyit edecek ovaların ve mümbit topraklarımızın ıslahına ait hiçbir teşebbüs ve tedbir almamıştır dersem acı duyarak söylediğimi de kabul etmenizi rica ederim. İşte geniş Adana ovası, işte Amik ovası, Maraş ovası, nihayet ıslah edildiği takdirde bir ülkeyi besleyecek olan Mezopotamya sahası...”* diyerek başladığı sözlerine bu ovaların işletilmesi için para ve eleman bulunamaz mıydı diyerek hükûmete yönelik tepkisini dile getirmiştir⁴⁶⁵.

Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik de ziraatı modernize edecek vasıtaların çiftçiye bedeli ile de olsa dağıtılmamış olduğundan dert yanmıştır. Yine hükûmet müesseselerinin yaptıkları ziraat aletlerinin kalitesinin düşük olmasına karşın ithal mallardan bile yüksek fiyatlara satıldığını belirtmiştir. Çevik, memleketteki zirai alet ve makine azlığını *“Bu sene memlekette bol mahsul var. Fakat bu mahsulü iklim zararlarına uğratmadan kaldırıp ambarına koyacak köylünün elinde vasıtası yoktur”* sözleriyle ifade etmiştir⁴⁶⁶. Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu da ziraat işletmelerine, kombinalara ve Toprak Mahsulleri Ofisi'ne yönelik eleştirisini dile getirmekten

⁴⁶⁴ TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948), s. 223-225. Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 327-332. Hasan Saka başkanlığında oluşturulan Bakanlar Kuruluna güvenoyu için yapılan oylamada 308 kabul 40 ret oy verilmiştir. TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948), s. 277.

⁴⁶⁵ TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948), s. 242.

⁴⁶⁶ TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948), s. 226.

kaçınmamıştır. Sözlerine ziraat işletmeleri ile başlayan Tekelioğlu, ziraat işletmelerinde 15-16 çiftlik olduğundan bahisle bu çiftliklerin kendi hayvanlarının bile iâşesini temin edecek gıdayı yetiştiremediklerini belirtmiştir. Bu çiftliklere pek çok masraf yapılmakla birlikte karşılığının alınamadığını “*Binaenaleyh bu kadar fazla masraf yaptıktan sonra bundan alınan istifade sıfırdır, yoktur, iki yüz hayvanı varsa, dört yüz de memuru vardır, 90 bin dönüm arazisi vardır. Arazisini kiraya verir, gelir öte tarafta bilmem kimin çiftliğinde çalışır. Ne hikmettir anlayamadım?*” sözleriyle anlatmaya çalışmıştır. “*Bu çiftlikleri de civarındaki köylülere tevzi etsinler ve bu suretle Devlet de bu belâdan kurtulsun. Size buralarda yapılan ufak tefek yolsuzluklardan da bahsedecek olursam, sizlerin de bu çiftliklerin dağıtılmasına benden önce karar vereceğinizi tahmin ederim.*” diyerek bu çiftlik arazilerinin civardaki köylülere dağıtılmasını talep etmiştir. Kombinalarda da benzer durumla karşılaştığını söyleyen Tekelioğlu, iki milyon liralık bir suiistimalin olduğuna dair duyumlar aldıklarını ancak bununla ilgili herhangi bir açıklamanın yapılmadığını belirtmiştir. Toprak Mahsulleri Ofisi’ne yönelik eleştirisini ise şu sözleriyle net olarak ortaya koymuştur: “*Artık bunun hakkında benim için söz söylemeye lüzum yoktur. Sayın Başbakan dan rica ediyorum; bu müesseseyi Ziraat Bakanına raptetsinler ve banka zihniyetiyle idare edilsin. Artık bu müesseseden, Türk milletinin ötekine berikine para kazandıracak hali kalmamıştır.*”⁴⁶⁷

Afyonkarahisar Milletvekili Sadık Aldoğan ise ülkenin genel vaziyetindeki memnuniyetsizliğini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Vatandaşların % 90’ının karnı doymuyor! Açtır demiyorum! Açtır dersem budalalık olur. (Diyenler oldu sesleri) Canım diyenler olabilir, fakat ben şimdi hakikat üzerindeyim. Hayat o kadar pahalıdır ki, çalışan vatandaş, değil çocuğunun, kendisinin bile karnını doyuracak durumda değildir! Bunu kabul edelim safsataya hacet yok. Demagoji olsun diye söylemiyorum. Ne olacak bir birimizden ayrı insanlar değiliz, hepimiz bu vatanın evlâdıyız, ama ben bu partiden siz, o partiden. Bununla, memleket sefalet, bedenî sefaletle götürülmektedir. Buna nasıl çare bulacaksınız? Psikolojik sefaletten doğan, türlü türlü hastalıkların ve bilhassa verem afetinin önüne geçmek için ne düşünüyorsunuz? Çocuk vefatının önüne geçebilecek misiniz? Dullar, yetimler ve bilhassa eski emeklilerin yürekler acısı, halini düşünüyor musunuz? Bu acil ihtiyaçların, uzun vadeli tedbirlerle değil; hemen alınacak acil ve cezri tedbirlerle giderilmesi icap ettiğini kabul buyuruyor musunuz? ve hemen tatbikata geçeceğinizi vaat ediyor musunuz? Hükûmetin uzun vadeli proje

⁴⁶⁷ TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948), s. 234-235.

ve programlarını ve vaatlerini dinlemekten vatandaşlar usanmışlardır. Hepimizde usandık, yalnız diğer vatandaşlar değil. Artık onlara, vatandaşlara ve bize de onlarla beraber, bu gibi programlar bize hikâye, hatta yılan hikâyesi gibi geliyor!”⁴⁶⁸

2.2.1.4. Şemsettin Günaltay Hükûmeti’nin Programı

Şemsettin Günaltay Hükûmeti’nin programında özellikle seçim ve basın kanunu konularına öncelik verilmekle birlikte ziraat alanına kısa da olsa değinilmiştir. İstihsalı artırmak için ziraatımızın beş yıllık bir gelişme programına bağlanacağına yer verilmiştir. Orman Kanunu konusunda ise esas prensiplerin muhafaza edilmesi kaydıyla halka kolaylıklar sağlanacağı ve hazırlanan yeni tasarının meclise sunulacağı belirtilmiştir. Vergi kanunu üzerinde de birtakım çalışmaların yapılmakta olduğu kaydedilmiştir⁴⁶⁹.

Afyonkarahisar Milletvekili Hazım Bozca, ziraatımızın beş yıllık bir gelişme programına bağlanacağına sadece temas edilip geçildiğini oysaki böyle mühim bir meselenin nasıl ve hangi yollarla halledileceğinin programda geniş olarak açıklanması gerektiği noktasında eleştirisini dile getirmiştir⁴⁷⁰.

Yine Afyonkarahisar’ın bir diğer milletvekili Sadık Aldoğan, Köy Kanunu’na değinerek bu konudaki düşüncelerini şu sözleriyle aktarmıştır: “*Nitekim köylerin idaresine dair çıkarttığımız kanun köylerimizi kendi dertleriyle uğraşmaya mahkûm bırakılan ve bir reçete mahiyetinde kanun olmaktan ileriye gidememiştir. Bu kanunla hükûmetlerimiz, halk tabakalarının büyük bir kütlesini teşkil eden nüfusumuzun 14 milyonunu, kendi hallerine terk etmiş ve bunları ancak bucak müdürü ile jandarmanın vesayetine bırakmıştır.*”⁴⁷¹ Adnan Menderes de konuşmasında Köy Kanunu’na temas etmiş ve özellikle salma işleri ve muhtar seçimi bakımından bu kanunun yeniden ele alınmasının zaruriyetine değinmiştir⁴⁷².

⁴⁶⁸ TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948), s. 254.

⁴⁶⁹ TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 162-164. Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 337-342. Şemsettin Günaltay Hükûmeti 42 ret oyuna karşı 349 kabul oyuyla güvenoyu almıştır. TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 203.

⁴⁷⁰ TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 171.

⁴⁷¹ TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 185.

⁴⁷² TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 167.

Erzincan Milletvekili Behçet Kemal Çağlar ise eleştirisini şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Meselâ, Orman davasına başlamanın doğru yolu daha ortada fol yok yumurta yokken ilk defa merkezde ön milyon liralık bir bina yapmak mı olmalıdır? Nerede toprağa kavuştuğu için bayram eden sevgili rençpere lâzım alet, yeter kredi ve gerçek imkân? Nerede, yirmi haneli köyde köylünün iki ayağını bir pabuca koydurarak yaptırılmış yüz yirmi öğrencilik okul binasına bir iki öğretmen?”*⁴⁷³

Yine Seyhan Milletvekili Sinan Tekelioğlu memur kadroları tetkik edilirken tecrübeli, işten anlayan elemanlara ehemmiyet ve kıymet vermek lâzım geldiğini söylemiş ve bir müddet evvel Toprak Mahsulleri Ofisi Umum Müdürüne üç tane takdirname vermek suretiyle Devlet Denizyolları Umum Müdürlüğüne getirilişini *“Bu işe hiç aklım ermedi. Acaba deniz altında toprak mı aranacaktır”* sözleriyle alaycı bir tavırla eleştiri getirmiştir⁴⁷⁴.

2.2.2. Marshall Yardımının Tarımsal Üretime Katkıları

1945-1946 yıllarında Doğu Anadolu'dan toprak talep eden Sovyetler bunun yanı sıra boğazlara da yerleşmek istemiştir. Daha önce dengeyi İngiltere ile Fransa'nın yanında yer almakla sağlayan Türkiye, savaştan bu devletlerin hayli yıpranarak çıkması üzerine bu kez ABD'nin yanında yer alarak bu dengeyi sürdürmeye çalışmıştır. 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan eden Türkiye müttefiklerin yanında yer almıştır⁴⁷⁵.

Böylelikle hem siyasette hem de ekonomi alanında ABD'nin desteğini sağlamaya çalışmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yükselişe geçen Sovyetler yayılmacı bir politika takip etmeye başlamıştır. ABD, Sovyetlerin mevcut bu tutumu karşısında Avrupa'nın maddi ve manevi olarak güçlendirilmesini hedeflemiştir. Bu aynı zamanda ABD'nin kendi ekonomisinin olumsuz etkilenmemesi için de gereklidir. ABD Dışişleri Bakanı George Marshall, 5 Haziran 1947'de Harvard Üniversitesi'nde yapmış olduğu bir konuşmada, Avrupa Devletlerinin bir araya gelmeleri ve bir plan oluşturmaları dâhilinde kendilerinin de bu devletlerin kalkınması için gereken desteği vereceklerini belirtmiştir. Marshall'ın dile getirdiği bu toplantı 27 Haziran 1947'de Paris'te

⁴⁷³ TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 172.

⁴⁷⁴ TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949), s. 179.

⁴⁷⁵ Rıfat, Uçarol, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yay., İstanbul 2006, s. 880.

gerçekleşmiştir. Bu toplantıya Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 16 Avrupa ülkesi katılmıştır. Toplantıya katılan bu devletler 12 Temmuz 1947'de Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı (Conference of European Economic Co-operation, CEEC) adında bir örgüt kurmuşlardır. Türkiye de ABD'den ekonomik kalkınma programını gerçekleştirebilmek için 615 milyon dolar yardım yapılmasını talep etmişse de ilk etapta talebi kabul edilmemiştir⁴⁷⁶.

Amerikalı uzmanlara göre 15 Avrupa ülkesine göre daha iyi durumda olan Türkiye'ye mevcut ekonomik düzeyini koruması için ilk 15 aylık dönemde tarım ve madencilik alanında kullanılacak alet, malzeme ve araçlardan oluşan yaklaşık 59 milyon dolarlık bir yardım öngörülmüştür. Bunun üzerine Türkiye direkt olarak ABD hükûmetine başvurarak Marshall Planı'na dâhil edilme isteğini iletmiştir. Bu başvurusunda ekonomik durumla askeri ve siyasi istikrar arasındaki ilişkiyi vurgulayan Türkiye ABD tarafından Marshall Planı'na içine alınmıştır⁴⁷⁷.

8 Temmuz 1948 tarihinde TBMM, ABD ile Türkiye'nin arasında imzalanan İktisadi İşbirliği Anlaşması'nı onaylamıştır. Amerika Türkiye'yi bu plana dâhil ederken, aldığı yardımlarla tarımını geliştirecek olan ülkemizin Avrupa'nın bu anlamdaki ihtiyacı gidereceğini ummuştur⁴⁷⁸. Marshall Planı Türkiye Özel Misyonu Başkanı Russell Dorr, 1951 yılında yaptığı açıklamada ABD'nin plan çerçevesinde Türkiye'ye yaptığı yardımın amaçlarını şöyle açıklamıştır: *“Türkiye'nin iktisadi program neticesinde çoğalan buğday mahsulü hür dünyanın ordularını ve savunma fabrikalarını işçilerini beslemeye yardım edecektir... Hür dünyanın kuvvetlenmesi, Türkiye'de istihsalin artmasıyla dostlarına hayati ihtiyaçları olan gıda maddeleri, kömür ve malzeme ihracatıyla elde edilebilir.”*⁴⁷⁹ Refii Şükrü Suvla da Türkiye'nin rolünü şöyle

⁴⁷⁶ Dışişleri Bakanı Necmeddin Sadak, Marshall yardımını en çok hak eden devletlerden birinin Türkiye olduğunu şu sözleriyle ortaya koymaya çalışmıştır: *“Türkiye'nin iktisadi sahalarındaki bütün ihtiyaçlarına ve zaruretlere rağmen bütçesinin yarısını milli müdafaaya hasretmeye mecbur olması Avrupa'da en ziyade baskıya maruz kalan devlet olduğunu göstermeye kâfidir”*. Yavuz Güler, “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri 1945-1950”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5 S.2 2004, s. 221.

⁴⁷⁷ Barış Ertem, *“Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.12, S.21, Haziran 2009, s. 391-393. Marshall Planı'nın Türkiye'ye ait olan kısmının tam metni için bkz. “Marshall Planı”, *İktisadi Yürüyüş*, C.9, S.196, 8 Mart 1948, s. 9-15.

⁴⁷⁸ Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, s. 557-558.

⁴⁷⁹ Sami Güven, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1991, s.2. 14 Ekim 1949 tarihinde Marshall Yardım İdaresi Halk Müşavere Heyeti üyelerinden Mr. Eric Johnston verdiği demeçte yapılan yardıma ilişkin şunları söylemiştir: *“Türkiye'ye ilk defa geliyorum.*

anlatmıştır: “*Filhakika Türkiye, geniş tabii zenginliklerinin işletilmesi için lazım gelen vasıta ve imkânlarla teçhiz edildiği takdirde, çok kısa bir zamanda Batı Avrupa’ya büyük miktarda ziraî maddeler ve maden cevheri ihraç edebilecektir.*”⁴⁸⁰ Gerçekten de coğrafi konumu ve çeşitli iklim özellikleri ile Marshall Planı’na dâhil olan ülkelerde aranan ürünlerin hemen hepsinin Türkiye’de yetişiyor olması ülkemizi daha ayrıcalıklı bir konuma sokmuştur. Ancak ziraatı oldukça geri olan, sanayileşme süreci ağır giden, bütçesi milli müdafaa masrafları altında ezilen Türkiye’nin hâlihazırdaki görünümü hiç de iç açıcı değildir. Bu nedenle Türkiye’de Marshall Planı büyük heyecanla karşılanmış, iktisadi kalkınma planının gayeleri şu başlıklar altında toplanmıştır:

- a-Ziraî istihsalin yeniden tanzimi ve inkişafı
- b-Zirai mahsuller ihracatının artırılması ve Türk tütünü için mahreç temini
- c-Kömür istihsal ve ihracının artırılması
- ç-Elektrik santrallerinin inşası
- d-Başlıca madenlerin istihsal ve ihracının gevşetilmesi
- e-Milli piyasa için çeşitli sanayi branşlarının tesis ve tevsii
- f-Münakale sisteminin ıslahı⁴⁸¹

Ziraatın geliştirilmesi için yapılması planlanan işler arasında; ziraatın makineleştirilmesi, iyi kalite tohumların kullanılmasının sağlanması, gübre kullanımı, silo ve soğuk hava depolarının kullanımı, sulama tesisatının inşası gelmektedir. İlk olarak 2000 traktörün ithal edilmesi ile işe başlanmıştır⁴⁸². Amerikalı uzmanların görüşleri doğrultusunda yardımların % 60’ı tarım alanında kullanılmıştır. Türkiye buğday üretiminde dünyanın sayılı ülkeleri arasına girmiştir. Buna karşın tarım aletlerinin yurt dışından alınması sebebiyle yedek parçanın sağlanması, bakım ve onarımın yapılması hususlarında dışarıya bağımlılık artmıştır. Bu yardımların büyük bir kısmı da karayolu yapımına ayrılmıştır. 1949’da Karayolları İdaresi kurulmuştur. Türkiye’ye otomobil ve otobüs ithal edilmeye başlanmıştır. Bunun sonucu olarak da

Yaptığım bu ziyaretten dolayı çok memnunum. Memleketinizin tabii zenginliklerinden ve zirai imkânlarının genişliğinden hiç malumatım yoktu. Amerika’da Türklere karşı büyük bir ilgi sevgi ve dostluk mevcuttur. “Amerikalılar Türkiye’ye Yardım Etmekle Bahtiyardır”, Ulus, 15 Ekim 1949.

⁴⁸⁰ Refii Şükrü Suvla, “Türkiye ve Marshall Planı”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, No. 1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 153.

⁴⁸¹ Suvla, “Türkiye ve Marshall Planı”, s. 162.

⁴⁸² Suvla, “Türkiye ve Marshall Planı”, s. 164..

petrol ihtiyacı artmıştır. Netice itibariyle yapılan yardımların büyük kısmı dolaylı olarak sonrasında ABD'ye geri dönmüştür⁴⁸³.

Amerika'nın Türkiye'ye yaptığı yardımların dağılımı yıllara göre şöyledir:

1948-49 devresi	49 milyon dolar
1949-50 devresi	131 milyon dolar ⁴⁸⁴
1950-51 devresi	100 milyon dolar
1951-52 devresi	70 milyon dolar
1952-53 devresi	67 milyon dolar
1953-54 devresi	76 milyon dolar

Ancak yardım sistemi içinde OEEC'e⁴⁸⁵ dâhil memleketlere oranla aldığımız yardımların çok mütevazı kaldığı da hatırlatılmalıdır⁴⁸⁶.

2.3. Muhalefet Partisi Olarak Demokrat Partinin Köylü Politikaları

DP'nin muhalefet dönemindeki köylü politikası, parti programı başta olmak üzere DP'li milletvekillerinin bütçe görüşmelerinde yaptıkları konuşmalardan, partinin önde gelen isimlerinin söylev ve demeçlerinden ve dönemin gazetelerinde yayınlanan haberlerden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.3.1. Demokrat Parti'nin Programı

DP'nin programında köylüye yönelik politikası, Milli Eğitim İşleri, Tarım İşleri, Orman İşleri ile Bayındırlık ve Ulaştırma İşleri başlıkları altında yer almıştır. Milli Eğitim İşleri başlığı altında köy okullarına ayrıca değinilmemiş olmakla birlikte ilköğretimin, mevcut sistemin temelini teşkil ettiği belirtilmiştir. Bu nedenle de bütün ilköğretim öğretmenlerinin aynı ruha ve aynı seviyede bilgiye sahip olmaları esasının göz önünde

⁴⁸³ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, C.1, İletişim Yay., İstanbul 2002, s. 542.

⁴⁸⁴ 29 Ekim 1949 tarihli Ulus gazetesinde ise 1949-50 devresi için gelen yardımın 61,7 milyon dolarının direkt, 53,3 milyon doların ise endirekt olmak üzere 115 milyon dolar Amerikan yardımı yapıldığı belirtilmiştir. 1948-49 devresi için gelen 49 milyon doların beş milyonu yol inşasına, üç milyon doları Petrol Ofisine ve 18.880.000 doları Eti banka tahsis edilmiştir. Bkz. "Yeni Rejimin Göz Alan Hamleleri", *Ulus*, 29 Ekim 1949.

⁴⁸⁵ Avrupa ülkelerinin kendi aralarında bir işbirliği anlaşması imzalayarak kurdukları örgütün adıdır. Organization of European Economic Cooperation). Bu örgüt 1960'ta Organization for Economic Cooperation and Development (OECD)'ye dönüşecektir. Oran, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, s. 540.

⁴⁸⁶ Süleyman Barda, "Amerikan İktisadi Yardımı ve Türkiye", *İktisat ve Maliye*, C.2, S. 5, 15 Ağustos 1955, s. 192-194.

tutularak bunlar arasında farklı zümrelerin teşekkülüne meydan verilmemesi hususundaki hassasiyetleri dile getirilmiştir. (Mad. 36)

Tarım politikasında öncelikli olarak zirai kalkınmanın önemi vurgulanmıştır: “*Ziraat, milli gelirin en geniş kaynağını teşkil ettiğine ve nüfusumuzun yüzde sekseni ziraatla geçindiğine göre, zirai kalkınmanın memleket kalkınmasının temeli olacağına şüphe yoktur*” denilmiştir. (Mad. 56) Ancak ziraatta harcanan emek ve karşılığın diğer üretim alanlarıyla kıyaslandığında en az karşılık getiren iş olduğu gerçeği de ortaya konmuştur. Bu nedenle tarımsal üretimin değerlendirilmesi ve üretimin artırılmasına yönelik olarak yapılacak işler üzerinde durulmuştur. Zirai maliyetlerin yükseltilmesinde etkisi olan amillerle mücadele ederek ve zirai ürünlerin iç ve dış pazar şartlarında iyileştirme çareleri aranarak çiftçinin daha çok kazanan ve daha fazla üreten bir duruma getirilmesinin başlıca amaçlarından biri olduğu önemle vurgulanmıştır. (Mad. 57) Bu hususta çiftçinin donatımı hususundaki eksikliklere değinilmiştir. Ziraatımızın alet, çift hayvanı, makine gibi vasıta bakımlarından yoksun olduğu gibi iyi tohum, ilaç gibi ihtiyaçlarının da karşılanmaktan uzak olduğu anlatılmıştır. Bu nedenle “*Çiftçimizin donatım işi zirai kalkınmamızın başlıca konusudur. Bundan başka, çiftçimizi, işine yarayacak teknik bilgi ile teçhiz etmeye ve istihsal metotlarımızı ıslaha, daha verimli hale getirmeye mecburuz. Bütün bu ihtiyaçları memleket ölçüsünde karşılayacak tedbirlerin süratle alınmasına çalışacağız*” denilmiştir. (Mad. 58) Zirai kredinin artırılması konusuna da temas edilmiştir. Üretim hacmiyle uyumlu olarak zirai kredinin artırılması için Ziraat Bankası’nın faaliyeti ve sermayesinin artırılmasının gereğine değinilmiş ve ayrıca kooperatifler ile de kredi darlığı çekenlere çare olunabileceği belirtilmiştir. O nedenle kooperatif hareketlerinin hızlandırılmasına çalışılacağı ve bundan başka çiftçiye kredi verecek mahalli bankaların kurulacağı açıklanmıştır. (Mad. 59) Üretim ve satış kooperatiflerinin kurulmasının ve çoğaltılmasının öneminden de bahsedilmiştir. (Mad. 60)

Tüm bu işlerin yanında tarımın önemli sıkıntılarından biri olan kuraklık ile mücadelenin ve yanı sıra su işlerinin hızlandırılmasının ve genişletilmesinin lüzumu anlatılmıştır. (Mad. 61) Diğer taraftan da mili gelirde çok önemli bir paya sahip olan hayvancılığımızın geliştirilmesine yönelik yapılacak çalışmalar sıralanmıştır. Özellikle hayvan mevcudunun artırılması ve cinslerinin ıslah edilmesi gayretlerinin artırılmasında

maddi fedakârlıklardan kaçınılmamasının önemine işaret edilmiştir. (Mad. 62) Yine zirai sanatlara kredi vermek konusunda Ziraat Bankası'na düşen görevin hayli büyük olduğundan bahisle, bankanın çaba sarf etmesi gerektiği ve özel teşebbüs ile sermayenin de bu sahaya çevrilmesi için gerekli teşvik ve yardımların yapılmasının öneminden bahsedilmiştir. (Mad. 63) Bunların yanı sıra devletin çiftçiye yapacağı yardım konusu üzerinde durulmuş, bu noktada devletin imkânlarını ziraat işletmeciliğine ayırmaktansa çiftçinin iyi bol ve ucuz üretim yapmasına yardım edebilmek amacıyla yeni örnek çiftlikler, fidanlıklar, hayvan ıslah merkezi, tohum üretme ve araştırma istasyonları kurmak yolunda çalışılmasının zaruriyetine değinilmiştir. (Mad. 64) Bunlardan başka basit ziraat aletleri sanayinin kurulmasının gerekliliği anlatılarak devletin ucuz ve her bölgenin tabiat şartlarına uygun aletler ve yedek parçaları çiftçinin ayağına götürmeyi ve bu maksatla memlekette basit ziraat aletleri sanayinin hızla kurulmasını sağlamanın gerekli olduğuna dikkat çekilmiştir. (Mad. 65) Zirai kalkınmada devletin vazifelerinin ağır ve geniş olduğu bu nedenle de vazifelerin yerine getirilmesi için meseleyi bütün genişliği ile ele almak gerektiği ve işin, verimi en çok ve tesirli milli ekonomimiz bakımından en geniş olandan başlanması gerektiği ve planlamanın bu doğrultuda yapılmasının önemi dile getirilmiştir. (Mad. 66) Ayrıca bilgi ile çalışan emek, sermaye ve teşebbüsün ziraat sahasına dökülmesinin zirai üretim ve milli gelir açısından ehemmiyeti belirtilmiştir. (Mad. 67)

Orman İşleri konusunda ormanlarımızın milli servetimiz içindeki öneminden bahsedilmiş, bu noktadan hareketle ormanlarımızın muhafazasının ve geliştirilmesinin devletin daima titizlikle üzerinde duracağı bir konu olduğu ifade edilmiştir. (Mad. 68) Köylünün kereste, odun, kömür ihtiyacını zamanında ve yeter miktarda vererek ve bu işlerde köylünün emek ve vasıtalarından yararlanılarak hem köylünün rahatlatılacağı hem de devlet orman işletmelerinin masraflarının hafifleteceğine işaret edilmiştir. (Mad. 69) Bununla birlikte orman işletmelerinde tasarrufa gidilmesi gerektiği hususu da dile getirilmiştir. (Mad. 70) Yine orman mahsulleri fiyatlarındaki yüksekliğin ekonomik gelişmeler üzerindeki tesirleri göz önünde tutularak bu fiyatlarda indirimle gidilmesinin önemi vurgulanmıştır. (Mad. 71) Son olarak büyük orman işletmelerinin devlet elinde olması faydalı ve zaruri görülmekle birlikte, kurulacak orman tesislerini karşılayacak büyüklükte olmayan ormanların devletin kontrolü altında özel teşebbüs eliyle işletilmesine olanak sağlanmasının uygun yararlı olacağına yer verilmiştir. (Mad. 72)

Bayındırlık ve Ulaşım İşleri başlığı altında milli ekonomimizin gelişmesini geciktiren en önemli sebeplerden birinin ulaştırma ekonomisinin yetersizliği ve parasızlığı olduğu açıklanmıştır. (Mad. 79) Ulaşım konusunda modern yol yapım tekniğinin kullanılması için büyük vasıtalar ve malzemelere ihtiyaç duyulduğu belirtilmiştir. Köy ve bucak yollarının dışındaki yolların yapımının merkezden idaresinin esaslı bir plan içinde yapılmasının önemi ile köy ve bucak yollarının özel kanuna göre hızla yapılmasının gerekliliği üzerinde hassasiyetle durulmuştur. (Mad. 80) Bayındırlık alanında ise büyük ve küçük su işleri konusu ele alınmıştır. Çiftçinin bir taraftan sel ve taşkınların tahripleri ile diğer taraftan kuraklığın acı neticeleri ile daima karşı karşıya olduğu hatırlatılarak sağlık bakımından da önemli olan su işlerinin daima artan hızla devam edilmesinin hedeflendiği ifade edilmiştir. (Mad. 86)⁴⁸⁷

2.3.2. Tarım Politikası

DP'li milletvekilleri bütçe görüşmelerinde yaptıkları konuşmalarla köy ve köylü davasına büyük önem verdiklerini göstermişlerdir. Konuşmalarda bugüne kadar bu davanın halledilmesi için esaslı bir programın ortaya koyulamamış olmasına eleştiri getirilmiştir. Özellikle Eskişehir Milletvekili Hasan Polatkan 1947, 1948 ve 1949, 1950 bütçe görüşmelerinde konuya ilişkin görüşlerini oldukça ayrıntılı bir şekilde ifade etmiştir. Polatkan 1950 bütçe görüşmelerinde “...Köylü kalkınması davası sadece bir zümrenin davası değil, Türkiye'nin iktisadi hayat davası, bugünkü dünya işlerinde ya medeni milletler seviyesinde yaşamak, var olmak yahut mahrumiyet ve yoksullukların daimî sıkıntısı içerisinde geri bir yaşayışın esiri kalmaya mecbur olma davasıdır” diyerek konunun önemine dikkati çekmiştir⁴⁸⁸. Memleketin sağlam bir iktisadi bünyeye sahip olabilmesi için zirai mahsullerin bol, ucuz ve yüksek kalitede olma zaruriyetine değinen Polatkan, ancak köylünün mevcut koşulları altında bunu yerine getirmesinin zorluğuna işaret etmiştir: “Toprağına büyük bir sevgi ile bağlı olan, vatan tehlikeye düştüğü zaman sapanını bırakarak silâha sarılan köylüleriniz gece gündüz çalışırlar, geçirilen harp yıllarında olduğu gibi mahsullerinden bir kısmını icabında vergi şeklinde, bir kısmını da piyasa fiyatından daha ucuz bir bedelle hükûmete verirler,

⁴⁸⁷ Baside İcra, *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara 1992, s. 130-145.

⁴⁸⁸ *TBMM TD.*, D.8, C.24, T.4, 54. Birleşim (23.2.1950), s. 1114. Prof. Dr. Lütfi Ülkümen de aynı görüşü “Demokrasi ve Köy Kalkınma Davamız” başlıklı yazısında dile getirmiştir. *Zafer*, 18. 6. 1950.

şehirlerden farklı olarak köy salması öderler, imece namı altında angaryadan kurtulamazlar. Sonunda da yalnız kuru bir ekmekle karınlarını doyururlar."⁴⁸⁹

21 Mart 1947 tarihinde Kütahya'da bir konuşma yapan Menderes de köylünün vaziyeti hakkında şunları söylemiştir:

"Milli gelirin en geniş kaynağı ziraat iken, nüfusumuzun en büyük kısmı toprakta çalışırken, devlet faaliyetlerinden doğrudan doğruya ziraat alanına yöneltilmiş olanları devde kulak kabilindedir. Hala Nuh zamanından kalma karasaban, yurdun bir başından diğer başına kadar hükümrandır. Köylünün elinde karasabanın yanında toprağını işlemeye yarayacak hiçbir aleti bulunmadığı mntıklar, yurttan en geniş sahayı kaplamaktadır. Hala kağınının en iptidai şekli köylünün ömür törpüsüdür. Hala geri bir ziraat tekniği yurdun topraklarının verimini asgariye indirmektedir. Hala başboş sular memleketi yer yer bataklık haline getirmekte, yer yer sel afetlerine sebep olarak çiftçinin eli böğründe kalmasına sebep olmaktadır. Bataklık ve sel afetler ile birlikte kuraklık da Anadolu'yu her zaman kasıp kavurur. Bugüne kadar yurttan sulanan arazinin genişliği birkaç yüz bin dönümün içindedir."⁴⁹⁰

1948 bütçe görüşmeleri sırasında ziraatın kalkınmasını sağlamak için ziraat aletlerinin modernize edilmesinin lüzumuna sözü getiren Hasan Polatkan, İstatistik Genel Müdürlüğü'nün son neşrettiği rakamlara göre memlekette 3 milyona yakın çiftçi ailesinin bulunduğunu buna rağmen 2,5 milyon çiftçi ailesinin hala kara sabanın esiri olmaktan kurtulmamış olmasını "*Bugünkü medeni dünya muvacehesinde kara sabanın bu ortaçağ bakayısı aletin ziraatımıza hâkim olmaya devam etmesi utanç verici bir hadisedir*" diyerek tepki göstermiştir. Türk çiftçisine ziraatta kullanılan her türlü âlet makine, vasıta ve suni gübre temin ve tedarik etmek gibi büyük maksatlarla kurulan Türkiye Zirai Donatım Kurumu'nun 2,5 milyon pulluğa ihtiyacı olan Türk köylüsüne 1946 yılı içinde fabrikalarında yaptırarak ve dışarıdan tedarik ederek ancak 14.924 pulluk temin edebilmesinin üzüntü verici bir durum olduğunu söyleyen Polatkan, Kurum'un 1946 yılı içinde Adapazarı ve Ankara fabrikalarında yaptırdığı malzemenin, 10 tane yem kırma makinesi, 10 tane üzüm presi, 35 tane pancar doğrama makinesi, 50 tane su tulumbası, 100 tane arı kovanı, 5 tane üzüm değirmeni, 25 tane merdane, 508 tane araba, 500 tane tınav makinesi ve 200 tane tırmıktan ibaret olduğunu görmenin

⁴⁸⁹ TBMM TD., D.8, C.8, T.1, 25. Birleşim (27.12.1946), s. 610-611.

⁴⁹⁰ Vatan 22 Mart 1947. Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, (Yay. Haz. Haluk Kılçık), C.1, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1991, s.181. Menderes Diyor ki, (Haz. Şükrü Esirci), Birinci Kitap, Demokrasi Yayınları, İstanbul 1967, s. 65.

köylünün ihtiyaçlarının ne ölçüde karşılık verilmeye çalışıldığının apaçık bir göstergesi olduğunu dile getirmiştir⁴⁹¹.

1949 Bütçe görüşmelerinde de Zirai Donatım Kurumu'na değinen Hasan Polatkan, *“Geçen yıllarda yaptığımız tenkitlerde belirttiğimiz sebeplerden dolayı, kurulduğu günden beri düne kadar verimsiz ve başarısız çalışmalarıyla bir çıkmaz içinde bocalayan Zirai Donatım Kurumu, Türk çiftçisine ziraatta kullanılan her türlü alet, makine, vasıta ve suni gübre temin ve tedarik etmek gibi dağınık ve çeşitli maksatlar peşinde koşacak yerde Türk köylüsünü karasabandan kurtarmak için yeni bir fabrika kurarak bütün mesaisini yalnız pulluk temin ve tedarik etmeye hasretseydi, ziraatımıza ve milletimize hizmet etmiş olurdu”* demiştir⁴⁹². Çanakkale Milletvekili Ali Rıza Kırsever'de *“Arkadaşlar; dünyanın her köşesinde makineli ziraat süratle yerleştiği halde çiftçimiz hâlâ karasabanla çalışmaktadır. Komisyonunda Tarım Bakanının işaret ettiği gibi 2,5 milyonluk çiftçi ailesinden yalnız 3-4 yüz bini kadar pullukla geri kalanların ise karasabanla çalıştıklarının ifade edilmesi acı bir vakiadır. Karasabanla ziraat yapmak dibi delik kova ile su taşımak demektir”* diyerek tepkisini dile getirmiştir⁴⁹³.

Bu dönemde zirai alet ve makinelerin modernleştirilmesinin önemine dair çok sayıda yazı yazılmıştır. Bunlardan biri Kazım Köylü'nün 1948 yılında kaleme aldığı makalesidir. Köylü, müstahsile iyi pazar yaratmanın, istihsal vasıtalarının kolay ve ucuz teknik imkânlarını hazırlamanın, zirai istihsalı artırma işlemlerinin ana problemlerini teşkil ettiğini dile getirmiştir. Memleketimizde bir pulluğun ortalama fiyatının 50 lira olduğunu söyleyen Kazım Köylü, aile işletmelerini en küçük tipi olan fakir işletmelerin⁴⁹⁴ hiçbirisinde bir pulluğun bile olmadığını anlaşıldığını söylemiştir. Orta halli aile işletmesinin alet ve makine sermayesinin kıymeti ise ancak bir pulluk, bir

⁴⁹¹ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 27. Birleşim (30.12.1947), s.761-762. Hüsnü Hamit Koptagel de memleketin hemen yegane müstahsil sınıfını teşkil eden milyonlarca vatandaşımızın çalışma tarzının geri hatta bazı bölgelerde yüz kızartacak kadar iptidai olduğunu dile getirmiştir. “Ziraat Sanayi”, *Zafer*, 16. Aralık 1949. Hüsnü Hamit Koptagel, “Ziraat Sigortası ve Köylü”, *Zafer*, 26 Ocak 1950.

⁴⁹² TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s.855. Dr. Esad Bozkaya, daha 1940 yılında yazmış olduğu makalede Türkiye ziraatını kendi mamulâtı ile teçhiz edebilecek bir Türk ziraat aletleri fabrikası ve endüstrisinin ve buna gerekli olan teknik ve ilmi teşekküllerin meydana getirilmesinin gerekliliğine değinmiştir. Esad Bozkaya, “Türkiye'nin Zirai Kalkınmasında Zirai Alet ve Makinelerinin Rolü ve Bugünkü Durumu”, *Ülkü*, C.15, S.88, Haziran 1940, s. 365.

⁴⁹³ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s. 860-861.

⁴⁹⁴ Ülkemizdeki işletmelerin %97'si küçük işletme geri kalanı da orta ve büyük işletmelerdir. Kazım Köylü, “Zirai İstihsal Başarımız”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 5.

kağnı, bir döğen ve bir iki el aleti almaya yetecek kadar olduğunu belirtmiştir. Kullanılan aletlerin de en basit ve en iptidai şekilde olduğunu da altını çizmiştir. Bir orağın günlük başarısı ile bir tırpanın günlük başarısı arasında 1:4-1:8 nispetinde fark olduğunu dile getiren Köylü, bu küçük örnekle bile makinenin üretimdeki önemini anlatmaya çalışmıştır. Bu nedenlerden dolayı mümkün mertebe kullanılan iptidai aletlerin daha gelişmiş ve başarılı olanlarının temin edilmesinin aciliyeti üzerinde durmuştur. Karasabandan pulluğa, elle tohum atmaktan hiç olmazsa sandıklı mibzere, oraktan biçer makinesine, harmanda rüzgâr beklememek için tınaz makinesine, kağnıdan dört tekerlikli arabaya mümkün olduğu kadar çabuk geçilmesi gerektiğinin önemine değinmiştir⁴⁹⁵.

Prof. Dr. Hamit Demirtaş da 1948 yılında yayınladığı makalesinde zirai alet ve makine ihtiyacının karşılanması hususundaki görüşünü şöyle dile getirmiştir: “*Şu halde ziraatımızın kalkınmasının motorlu vasıtalarla olabileceğine inanıyorsak, bu takdirde ve filanca memleketin herhangi bir fabrikasına şu kadar makine sipariş etmek şeklinde, tembelce ve herkesin kolayca yapabileceği hareketi tekrarlamak değil, bilakis bunları memlekette yapmayı düşünmemiz ve kayıtsız şartsız yapmamız gerekir*” demiştir. Demirtaş dışarıdan makine getirtmek suretiyle kalkınmanın yapılabileceğine inanmanın, temelsiz bina yapmaya, taşıma su ile değirmen çevirmeye benzeyeceğini ve bu uğurda harcanan paralarında israftan ve kısmen de avunmaktan başka bir şey olmayacağını söylemiştir⁴⁹⁶.

Ziraatta istihsalı artıracak, maliyeti düşürecek ve kaliteyi yükseltecek unsurlardan birisinin de kimyevi gübre olduğu halde, Tarım Bakanlığı’nın bu sahada kendisine düşen işi yapmadığını, ziraatımıza gübrenin girmesi için bir gayret sarf etmediğini 1948 bütçe görüşmelerinde ifade eden Hasan Polatkan, o gün için memleket ziraatında kullanılan kimyevi gübrenin 10 bin tona bile varmadığını, komşumuz Mısır’ın, bir yıllık kimyevi gübre ithalatının ise, 500 000 ton olduğunu Bakanlığın neşriyatından

⁴⁹⁵ Kazım Köylü, “Ziraat İstihsalı Artırma İşinde Makineleşirken Evvela Neleri Temin Etmeliyiz?”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 18, 22, 27.

⁴⁹⁶ Hamit Demirtaş, “Zirai Kalkınmamızda ve Zirai Mahsullerimizin Artırılmasında Ziraat Makineleri ve Traktörlerin Önemi”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 31, 35

öğrenmenin ıstırap verici bir duygu olduğunu söylemiştir⁴⁹⁷. 1949 bütçe görüşmesinde Polatkan'ın aynı konu üzerinde ısrarla durduğu görülmüştür:

“Son on yıl içinde halkevlerine yalnız umumi muvazeneden 24 milyon lira tahsisat verilmiştir, bir Saraçoğlu Mahallesi için 15 milyon lira, İstanbul'da üç beş maliye tahsil şubesine on milyon liradan fazla para harcanmış, Meclis binasının inşasına 40 milyon lira sarf edilmekte bulunmuştur. Memleketimizin bugünkü hayat şartları içinde süs sayılabilecek bu binalara sarf edilen milyonlarla kimyevi gübre veya ziraat aletleri fabrikaları kurarak her şeyden önce milletimizin iktisadi kalkınmasının temin olunması, ondan sonra muhteşem binaların inşasına gidilmesi daha doğru olmaz mı idi! Bunlar imkânsız olan işlerden mi idi? Zirai mahsullerimizin çeşitli hastalık, haşere ve 'hayvanlardan her yıl 450 milyon lira zarar görmekte olduğunu Tarım Bakanlığı bildirirken, bu milyonların zarardan kurtarılarak millî ekonomiye mal edilmesi için mücadele işlerinde neden dolayı geniş mikyasta faaliyete geçilmediğini 450 milyon lirayı kurtarmak için mücadele işlerine neden dolayı 8 - 10 milyon lira harcanmadığını hangi düşünce ile izah etmek mümkün olabilir?⁴⁹⁸

Ziraatın hayati davalarından bir diğerinin de kredi işleri olduğunu söyleyen Polatkan, memleketimizde Türk çiftçisine kredi temin eden iki müessese olan Ziraat Bankası ile Tarım Kredi Kooperatifleri'nin bugünkü durumları ile ihtiyaca cevap vermekten uzak bulunduklarını söylemenin yanlış olmayacağını dile getirmiştir⁴⁹⁹. Ali Rıza Kırsever de kredi temin etme hususunda Ziraat Bankası'nın gaye dışı işlere kaydığını belirterek, eski hükûmetin Ziraat Bankası sermayesini en az iki misline çıkartmak suretiyle zirai kredinin genişletilmesi hakkında verdiği teminatın sözden ibaret kaldığını hatırlatmıştır⁵⁰⁰.

Hasan Polatkan, ülkedeki hububat üreticilerinin sorunlarını ise şu cümleleriyle özetlemiştir: “*Millî ekonomisinin temelleri ziraata dayanan nüfusunun % 82 si çiftçi olan, yılda 7 milyon hektarlık bir toprağına hububat ekilen bir memleket halkının karnını güçlkle doyurabilmesi, her yıl harice satabileceğı birkaç yüz bin tonluk hububatı bile olmaması, yiyeceğinden kesmek suretiyle biriktirdiğı bir miktar hububatı sattığı zaman, bugün olduğu gibi, tek tip ekmeğe gidilmesi, lokantalarında ekmeğın*

⁴⁹⁷ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 27. Birleşim (30.12.1947), s.761-762.

⁴⁹⁸ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27.2.1949), s. 856.

⁴⁹⁹ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27.2.1949), s.857.

⁵⁰⁰ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27.2.1949), s. 861.

dilimlerle verilmesi gibi zaruretlerin baş göstermesi, feci bir şeydir"⁵⁰¹. Celal Bayar da 28 Nisan 1948 tarihli Giresun söylevinde hükûmetin buğday politikasını eleştirmiştir. Senelik 5,5 milyon ton buğday ürettiği tahmin edilen Türkiye’de niçin ekmeğe çavdar karıştırılmak durumunda kalındığını sorgulayan Bayar, son zamanlarda 203 bin ton buğdayın yabancı memleketlere İngiliz sterlini ile satıldığını beyan etmiştir. Harp sonrasında birçok ülkenin kıtlıkla karşı karşıya kaldığı bu dönemde çok büyük kıymet kazanan buğdayın yanı başımızdaki Suriye’de bile kilosu 83 kuruştan satılıyor olmasına karşın Türk Hükûmeti’nin hangi politika gereği köylüden 23 kuruşa aldığı buğdayın kilosunu 43 kuruştan hem de döviz karakterini kaybetmiş olan sterlin ile sattığını sormuştur⁵⁰². Zonguldak Milletvekili Ali Rıza İncealemdaroğlu da Tarım Bakanlığı’nın daha ziyade devlet çiftliklerine önem verdiğini on beş milyon köylü kitlesinin hayati ihtiyaçlarının dikkate alınmadığını söylemiş, kuraklığında etkisiyle⁵⁰³ memleketimizde hububat sıkıntısının yaşandığına dikkat çekerek Kanada ve vesair ülkelerden buğday almak durumunda kaldıklarını hatırlatmıştır⁵⁰⁴.

İçinde bulunulan durumunun biran önce değiştirilmesi gerektiğini dile getiren Hasan Polatkan, kendi ihtiyacımızı karşıladıktan sonra zirai ürünlerimizi ihraç edebilecek kadar bol ürün yetiştirmemiz gerektiğinden söz etmiştir. Bunun için sadece miktarın artırılmasının yetmeyeceğini aynı zamanda kalitesinin de ıslah edilmesi gerektiğini dile getirmiştir. Durum değerlendirmesi yapan Polatkan, bugün harpten çıkmış bir takım milletlere cinsi ve kalitesi kötü olan bazı zirai mahsulleri satabilmenin mümkün olduğunu ancak bir süre sonra Marshall Planı’nından yararlanan ülkelerin kalkınma hamlelerini tamamlayıp birer üretici konumuna geçeceklerini bu nedenle de gerekli önlemlerin şimdiden alınmasının çok hayati olduğunu hatırlatmıştır. Üretim

⁵⁰¹ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 27. Birleşim (30.12.1947), s. 761.

⁵⁰² Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 235-237. Eylül 1949 ‘da buğday kıtlığı karşısında Celal Bayar “Buğday kıtlığı karşısında insanın Toprak Ofisi nerededir? diye haykıracağı geliyor. Başlıca vazifesi senden seneye stok hububat devretmek ve bu suretle mahsulün az olduğu yıllarda memleketin sıkıntıya düşmemesini önlemek olan Toprak Mahsulleri Ofisi nerededir? Mahsul bazı yıllar kıt olabilir fakat bunun tedbiri vardır ve Toprak Mahsulleri Ofisi bu tedbirleri zamanında almakla mükelleftir” Celal Bayar’ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 358.

⁵⁰³ 1949 yılında hüküm süren kuraklık nedeniyle Ziraat Bankasına olan borçlarını ödeyemeyen çiftçilerin borçları Bakanlar Kurulunun 8.3.1950 ve 27.4.1950 tarihli kararları ile ertelenmiştir bkz. BCA., Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 122.22.10 ve BCA., Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 122.40.7. Yine 1947 yılı ile 1949 yıllarında hüküm süren kuraklık, soğuk ve haşerat tahribatından dolayı mahsulleri zarara uğrayan Tarım Kredi Kooperatif ortaklarının dağıtılan paraları ödeyemeyecek durumda olmaları sebebiyle bir yıl ek süre verilmesi Bakanlar Kurulu’nun 9.5.1950 tarihindeki toplantısında kararlaştırılmıştır bkz. BCA., Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 122.42.04.

⁵⁰⁴ Ali Rıza İncealemdaroğlu, “Ziraat Politikamızda Büyük Hatalar”, *Zafer*, 6 Mart 1950.

miktarımızın da diğer ülkelerle kıyaslandığında hiç de iyi olmadığını söyleyen Polatkan; Danimarka’da her dönümden ortalama 302 kilo, Almanya’da 222 kilo, Bulgaristan’da 118 kilo hububatın üretilmesine karşın Türkiye’de ancak 65 kilo hububatın üretildiğini belirtmiştir. Hububat istihsalimizin 1938 yılında 8 milyon 303 bin ton olduğu halde 1947 de 7 milyon tona düştüğünü dile getiren Hasan Polatkan, *“Arkadaşlar; Türk köylüsünün, Türk çiftçisinin beklediği şey, kredi, toprak, tohum, vasıta ve alet kadar ziraata ve zirai hayata karşı bir zihniyet değişikliğidir. Baştanbaşa bir ziraat memleketi olan ve en geniş imkânlarla sahip bulunan bu vatanda çalışkan Türk çiftçisinin, nasibi, zalim tabiat karşısında bir dilim kuru ekmekten ibaret olmamak lâzım gelir.”* diyerek bir nevi durumu bütün çıplaklığıyla ortaya koymuştur⁵⁰⁵. Polatkan ayrıca köylüyü istihsale teşvik eden ve istihsalı artıran sebeplerin başında fiyat meselesinin de geldiğini hatırlatarak 1939’dan beri iş başına gelen hükûmetlerin en mühim zirai mahsullerimize, maliye nazarı itibara alınmadan ve hiçbir esasa istinat etmeden azami satış fiyatları tespit ettiklerini bu durumun memleket ziraatını baltalamakta olduğunu hatırlatmıştır⁵⁰⁶.

Bir başka DP’li milletvekili Abidin Potuoğlu da 1950 bütçe görüşmeleri sırasında su işleri konusuna temas etmiştir. Su işlerine layık olan ehemmiyetin verilmediğini gerçi şimdiye kadar su işleri için 120 milyon lira harcanmış ise de bu para parça parça ve programsız bir şekilde harcandığı için âdeta israf edilmiş gibi heder olup gittiğini söylemiştir. Bayındırlık alanında karayollarına ve demiryollarına geçen senelere nispetle daha fazla ödenek ayıran hükûmetin su işleri için ancak 1946 yılında ayırmış olduğu ödeneği yani 16 milyon lira ayırmış olmasını üzüntü ile karşıladığını aktarmıştır. Hâlbuki istahsalatımızı artıracak servet kaynaklarımızı kuvvetlendirecek bir vasıta olan su işlerine gereken önemin verilmemesinin bir açıklamasının olamayacağını dile getirmiş ve *“Arkadaşlar görüyoruz bir sene kuraklık gidiyor, derhal başka memleketlere buğday almak için müracaat ediyoruz, bu su işlerimizi ıslah etsek de bu hale düşmesek olmaz mı? Bizim arazimiz mi yok, suyumuz mu yok? Niçin bu su işlerimizi ıslah etmiyoruz?”* diyerek tepkisini ortaya koymuştur⁵⁰⁷. İçel milletvekili Aziz

⁵⁰⁵ TBMM TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s. 854-855.

⁵⁰⁶ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 27. Birleşim (30.12.1947), s. 762. 1946-1950 Yılları arasında Türk çiftçisinin eline geçen fiyatların indeksine ait rapor için bkz. BCA. Dosya.22112, Fon Kodu: 30.10., Yer No: 187.286.12.

⁵⁰⁷ TBMM TD., D.8, C.24, T.4, 52. Birleşim (21.2.1950), s. 937.

Köksal da Potuoğlu'nun görüşünü paylaşmış ve tek parti dönemi zihniyeti ile yapılan su işleri teşkilatının hiç verim getirmediğini belirtmiştir⁵⁰⁸.

2.3.3. Eğitim Politikası

DP'li milletvekilleri eğitim hususunda özellikle köy okullarının yapılış tarzına karşı çıkmışlardır. Bununla ilgili pek çok konuşmaya ulaşmak mümkündür. Bunlardan biri Celal Bayar'ın 22 Ekim 1946 tarihinde Pangaltı Ocağı Kongresi'nde yaptığı konuşmadır. Bu konuşmada konu ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir: *“Arkadaşlar; biz seçime girdiğimiz zaman, seçim davası olarak köy okulları meselesi mevzubahis oldu. Bu davanın ortaya atılmasına da yalnız bir zihniyetle itham edildik. Hâlbuki böyle bir şey kimsenin hatırından geçmez. Bilâistisna bütün çocuklarımızın okutulması, milletçe istenmektedir. İtiraz, köy okullarının yapılış tarzıdır. İddiamız, köylülerin mekteplerini yapmak için iktidarlara fevkinde bir teklife tabi tutulmamasıdır. Kazançları nispetinde verecekleri vergi ile yapılmasıdır”*⁵⁰⁹. Bayar'ın konu ile ilgili bir başka konuşması 1 Kasım 1946 Vatan gazetesinde yayınlanan demecidir: *“Köy mektepleri meselesine gelince; bugünkü tatbikat çok ıstırap vericidir. Mesela Zonguldak vilayetinde halk esas itibariyle çok az toprağa sahiptir. Amasya'da iki vatandaşın toprağı eğitim evi için istimlak edilmiş ve sahibinin elinde bir şey kalmamıştır. Bir yandan toprak kanunu çıkarıyoruz, herkesi toprak sahibi yapmak istiyoruz, diğer yandan bir vatandaş topraksız bırakıyoruz. İstimlak edilen yerde, adamın bizzat meyve bahçesidir.”* Yapılan mekteplerin ne halde oldukları ve masrafların mahalline sarf edilip edilmediği sorulduğunda Celal Bayar: *“Mesela Edirne, Kırklareli'nde yapılan mekteplerin bir kısmının çökmemesi için altlarına destek konduğunu söylüyorlar. Büyük masraflarla ve hızla yapılan mekteplerin üstü örtülemeyip bu kış çok zarar göreceğini söylüyorlar. Demek ki, planlanmış bir mesai tarzı tatbik edilmemektedir”* demiştir⁵¹⁰.

İstanbul'un DP'li Milletvekili Faruk Nafiz Çamlıbel ise 1948 bütçe görüşmeleri sırasında konu ile ilgili hassasiyetini şöyle dile getirmiştir: *“Son yıllar içinde bütün*

⁵⁰⁸ TBMM TD., D.8, C.24, T.4, 52. Birleşim (21.2.1950), s. 965.

⁵⁰⁹ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 35.

⁵¹⁰ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 44-46. Bayar, 21 Temmuz seçimleri münasebetiyle yaptığı bir diğer konuşmada da: *“Köylerde okul binaları inşasında tatbik edilmekte olan örfi usuller yer yer çok ağır manzaralar göstermektedir. Bu okul binalarını yapmak külfetinin köylüye yükletilmiş olması aslında doğru bir tedbir değildir. Tatbikat ise bunu kat kat ağırlaştırmaktadır Beni bu suretle konuşmaya sevk eden amil, memleket içindeki müşahedelerim ve dosyalarımızı dolduran haklı şikâyetlerdir”* demiştir. Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 150-151.

harcını köylümüzün temin ettiği binlerce okul binası meydana geldi. Bu kadar zahmet pahasına mal olan binaların bir kısmından umduğu faydayı göremeyen bazı köylerin hayal sukutu bize ne kadar üzüntü verse yeridir. Bunların arasında henüz açılmak saadetine erişmeden, cephe duvarı baştan aşağı yarılmış, damı orta yerinden çökmüş, yanmış ve yarıda kalmış binaların bulunması, üzüntümüzü artıracak sebeplerdendir.”⁵¹¹

Muğla Milletvekili Nuri Özsan ise Köy Enstitüleri’nin vaziyeti ile ilgili şöyle değerlendirme yapmıştır: *“Hakikatte bidayette okulu köylüye yaptırırız, öğretmen evlerini köylülere yaptırırız ve köylüden aldığımız tarlaları öğretmene veririz. Bununla hayatını kazanır, eline vereceğimiz 20 lira harçlıkla köy eğitim davasını halletmiş oluruz diye düşünüldü”* diyerek başladığı sözlerine ancak uygulamanın başarılı olamadığı ve ümit edilen neticeyi vermediğini dile getirerek devam etmiştir. Uygulamalarla edinilen tecrübelerin pahalıya mal olduğunu, at, araba, vesair demirbaş gibi mubayaa edilen şeylere milyonlarca para harcandığını ve bu paraların tamamen heba olduğunu belirten Özsan, köy okullarının mahzenlerinde yatmakta olan bir sürü paraya mal olmuş örs, körük vesairin bulunduğu bahisle öğretmenin aldığı 20 lira ile geçinemediğini sefil ve perişan olduğunu, hayatını kazanmak için de öğrencileri kendi tarlasında amele gibi çalıştırdığını söyleyerek sisteme yönelik eleştirisini ortaya koymuştur⁵¹².

Faruk Nafiz Çamlıbel’in tek kaygısı köy okullarının yapılış tarzına değil aynı zamanda bu okullarda verilen eğitimin işlevine de yöneliktir. Çamlıbel, işin köyden zeki, çalışkan kabiliyetli ilkokul mezunu öğrencilerin seçilip Köy Enstitüleri’ne gönderilmekle bitmediğini, işin asıl önemli kısmının bu okullarda verilen eğitim ve öğretim ile ilgili olduğunu belirtmiştir. Buradaki öğrencilere kısa zamanda yalnız eğitim ve öğretim değil aynı zamanda köyün ihtiyaç duyduğu ne varsa öğretildiğinin belirtildiğini oysaki henüz yirmi yaşına gelmemiş bir öğrencinin her biri ayrı bir ihtisas gerektiren talim, terbiye, ziraat, sanat, sıhhat işlerinin hepsini birden kavramasının mümkün olmadığını dile getirerek bu okullardaki işleyişin yanlışlığına dikkati çekmiştir⁵¹³.

⁵¹¹ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 26. Birleşim (29.12.1947), s. 578.

⁵¹² “Köy Öğretmenlerinin Durumu Kifayetsizdir”, *Zafer*, 22 Aralık 1949.

⁵¹³ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 26. Birleşim (29.12.1947), s. 577-578.

Bayar'da köylünün en iyi tarlası veya bahçesinin yok pahasına elinden alındığı halde, öğretmenlerin bundan istifade edemedikleri söylemiştir: *“Bir vilayette bana genç bir öğretmen müracaat etti; yeni usule göre kendisine işletmesi için bir tarla veya bahçe verildiğini anlattı. Mektepte bulunduğu zaman tarla veya bahçedeki işinin, tarla veya bahçede bulunduğu zamanda derslerin geri kaldığını ve ortalama bir çare olmak üzere tarla veya bahçeyi icara verdiğini söyledi. Bu gencin istediği geçinebileceği kadar maaşa kavuşmak ve bütün hayatını mektebine bağlamaktı. Bursa köylüleri de, çocuklarının iyi yetiştirilmediğinden ve çocukları ne kadar müstaid olursa olsun, yüksek tahsil yolunun kendilerine kapalı olmasından şikâyetçi idiler. Görülüyor ki, bizde ilköğretim işi hastadır. Bunu kökünden tedavi etmek ihtiyacı vardır”* demiştir⁵¹⁴. Celal Bayar yürütülen bu sistemin köylüye eza ve cefa çektirmekten öteye gitmediğini vurgulamıştır⁵¹⁵.

2.3.4. Hayvancılık Politikası

DP'li milletvekili Hasan Polatkan hayvancılığın ıslah ve üretim, bakım ve besleme, hayvan yemi, hayvan sağlığı, Hayvanlar Vergisi, hayvan mahsullerinin kıymetlendirilmesi gibi maddelerinin diğer ziraat meseleleri gibi hallolunmamış mevzular şeklinde ortada durduğunu belirtmiştir. Hayvan sağlığı konusunda veteriner teşkilâtının eleman ve tahsisat yokluğuna değinen Polatkan, Türkiye'nin 2000 veteriner, 1000 sağlık memuruna ihtiyacı olduğu halde hâlihazırda veteriner teşkilatında idari vazife alanlar da dâhil olmak üzere ancak 577 veteriner ile 361 sağlık memurunun bulunduğunu ortaya koymuştur⁵¹⁶.

Hayvan sağlığının kontrol ve denetlenmesi bakımından Mısır'da bir veteriner 17.000 hayvan, Bulgaristan'da 25.000 hayvan isabet ettiği halde memleketimizde 140.000 hayvan isabet ettiğini belirten Hasan Polatkan, ülkede bazı hastalıklar muayyen bölgelerde yer tutmuş, bazıları da yaygın bir vaziyete gelmiş olmasına karşın, Hayvan Sağlık Zabıtası Kanunu da mecbur ettiği halde insan sağlığını tehdit eden ruam,

⁵¹⁴ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 150-151.

⁵¹⁵ Feroz-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayını, 1976, s. 63.

⁵¹⁶ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s.857.

tüberküloz, şarbon gibi bir kısım hastalıklarla tahsisat ve eleman noksanlığı yüzünden hakkıyla mücadele yapılamadığına da vurgu yapmıştır⁵¹⁷.

Hayvan hastalıkları ile eleman, ilaç ve malzeme yokluğu nedeniyle gerektiği gibi mücadele edilemediğini belirten Polatkan, milli ekonominin uğradı zararlar göz önünde bulunmasına rağmen veteriner teşkilatına yeterli tahsisatı ayırmayan hükûmeti bu hususta sorumlu tutmuştur. Aynı zamanda Hayvan Sayım Vergisi'nin bugünkü medeni dünyada yalnız Arap memleketleri ile Türkiye'de mevcut olmasına gönderme yapan Polatkan, Tarım Bakanlığının izlediği siyaseti⁵¹⁸: "*Veteriner Genel Müdürlüğünü daima ikinci plânda görmeye alışan bir bakanlık, bu memleket hayvancılığımızın ıslah, üretme, sağlık, yem, bakım gibi davalarıyla karşı karşıya bulunduğunu unutmuş görünmekte, kara sabanın kara talihini, cılız öküzlere sürükletmekte bir beis görmemektedir*" sözleriyle eleştirmiştir⁵¹⁹.

Çanakkale Milletvekili Ali Rıza Kırsever hayvancılığımıza lâayık olduğu kadar ehemmiyetin verilmesinde geç kalındığını belirterek hayvan beslenmesi ve hayvan yemini kolaylaştıracak yonca ve kromika tohumlarının bol yetiştirilmesi üzerinde hükûmetin ciddî bir teşebbüsünün olmadığına değinmiş, meraların korunması konusunda da gerekli özenin gösterilmediğini dile getirmiştir⁵²⁰. Hasan Polatkan da 1949 bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada bu konuya temas etmiş o güne kadar dağıtılan toprakların % 98,5'inin devlet arazisi olduğunu ve bu arazinin de önemli bir kısmını meraların oluşturduğunu söyleyerek bunun yanlış bir uygulama olduğunu şöyle anlatmaya çalışmıştır: "*Veterinerlerimiz memleketimizdeki hayvanların primitiv hayvan numuneleri olduğunu, verimleri çok az olduğu için bunların binalar içinde beslendiği takdirde maliyetlerin yükseleceğini, dünyada, en iyi cins hayvanların meralarda ve çayırda yetiştirdiğini, hayvan yemi meselesinin mera ve çayır davası arasında ele alınması gerektiğini iddia ederlerken Toprak Genel Müdürlüğü de köylerde mera dağıtım yoluna gitmiştir.*"⁵²¹

⁵¹⁷ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s.857.

⁵¹⁸ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s.857.

⁵¹⁹ TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 27. Birleşim (30.12.1947), s. 764.

⁵²⁰ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27.2.1949), s. 861.

⁵²¹ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27.2.1949), s. 856.

2.3.5. Ulaşım Politikası

Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde daha çok demiryolu inşasına önem verilmekle birlikte zaman içinde karayolunun da önemi anlaşılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri Devlet Yolları Dairesi Heyeti tarafından hazırlanan Hilts Raporu'nda Türkiye karayollarını tetkikten geçiren ziraat mütehassısları, Türkiye buğday istihsalinin en azından % 10'unun nakil kolaylıklarının sağlanamaması nedeniyle çürüdüğünü tahmin ettiklerini belirtmişlerdir. O nedenle yolların yapımı sadece insanların bir yerden bir yere ulaşımını kolaylaştırması açısından değil aynı zamanda ürünlerin pazara ulaştırılması açısından da çok önemlidir. 1948 yılında Türkiye'de kullanılabilir bir durumda olan yolların genelde büyük şehirler etrafında yapıldığı görülmüştür. Köylerde yolların durumu ise birer çamur deryasından ibarettir ve bunlardan ancak iyi havalarda istifade edilebilmektedir. Hilts Raporu'nda⁵²² her nev'iden yaklaşık 21.795 km. uzunluğunda vilayet yolları ve yine yaklaşık olarak 100.000 km. uzunluğunda şehir, köy yol ve sokaklarının bulunduğu yer verilmiştir⁵²³.

1947 yılında Yunanistan ve Türkiye'ye Amerikan Askeri Yardımı başlayınca, Türkiye yollarının gelişimi için de yardım istemiştir. Bayındırlık Bakanlığı ile Amerikan Yardım Heyetinin Yollar Grubu arasında 20 Nisan 1948'de bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre uzun vadeli bir yol programı hazırlanacak ve Amerika yeni bir karayolları idaresinin tesisi konusunda Türkiye'ye yardım edecektir. Yüz milyon dolarlık askeri yardımın beş milyonu yol inşası için gereken modern teçhizatın satın alınmasına ve bu programda çalışan Amerikalıların dolar ihtiyaçlarının teminine tahsis edilmiştir. Yine 1949-1950 mali senesinin Marshall Yardımı tahsisatından da beş milyon dolar bu programa ayrılmıştır⁵²⁴. Amerikan Yollar İdaresi Başkan Yardımcısı Mr. Hilts Gazeteciler Cemiyeti'nde yaptığı basın toplantısında “*Yol hususunda Türkiye ile işbirliğimizin esas gayesi Türkiye’de her mevsimde geçide elverişli, mümkün olduğu kadar uzun bir yol şebekesi temin etmektir*” şeklinde açıklama yapmıştır. 1952 yılına gelindiğinde 66 bin km.lik bir yol şebekesine sahip olunmasının amaçlandığı belirtilmiştir⁵²⁵.

⁵²² Hilts Raporu hakkında geniş bilgi için bkz. Güven, *1950’li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerinde Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, s. 9-24.

⁵²³ Robert W. Kerwin, “Türkiye’de Karayollarının İnkişafı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, S. 1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 167-168.

⁵²⁴ Kerwin, “Türkiye’de Karayollarının İnkişafı”, s. 168.

⁵²⁵ Zafer, 22 Aralık 1949.

DP'li milletvekili Kemal Zeytinoğlu CHP'nin "9 yılda 23 bin km. yol" sloganıyla kamuoyuna duyurduğu bu yol programının⁵²⁶ 1949 yılı çalışma devresine isabet eden kısmının tatbik ve tahakkuku için 60 milyon liraya ihtiyaç olunduğunu belirttikten sonra şöyle eleştiri getirmiştir. *"Ne kadar gariptir ki, hükûmetin, 1949 yılı bütçesine bu servis için yaptığı teklif de programı karşılayıcı değildir. Bu bize her şeyden evvel mesuliyet mevkiinde bulunanların millî yol seferberliğine ve davasına bizzat kendilerinin inanmamış olduğu acı hakikati öğretmiştir."*⁵²⁷

1950 Bütçe görüşmelerinde de Kemal Zeytinoğlu hükûmetin elinde köy ve vilayet yollarını içine alan umumi bir yol programının olmadığını belirtmiştir. Buna mukabil bütçeye 7 milyon liralık bir ek bir tahsisatın konduğunu belirten Zeytinoğlu, bu miktarın lüzumlu olduğu konusunda bir şüphesi olmamasına karşın bu tahsisatın politik amaçlarla kullanılması noktasında bir kaygı taşıdığını dile getirmiştir. Kemal Zeytinoğlu, köy ve bucak yollarının vilayetlerce, vilayet ve devlet yollarının devletçe yapılmasının doğru olacağını ve bu şekilde bir program hazırlanmasının gerekliliğine değinerek devlet yollarının emanet yoluyla veya taşeronlar eliyle yapılması halinde iyi bir talimatnameye ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir⁵²⁸.

2.3.6. Orman Politikası

DP'nin orman işlerine yönelik eleştirilerine geçmeden önce Cumhuriyet Döneminde kabul edilen ve daha sonra DP'li milletvekillerinin de bu konuda görüş bildirdiği 3116 ve 4785 sayılı kanunlara bir göz atmak gerekecektir. Teknik ormancılığın başlangıcı olarak kabul edilen 3116 sayılı Orman Kanunu'nun⁵²⁹ kabul edilmesinin en büyük gerekçesi olarak ormanların tahrip edilmesi ve bununla bağlantılı olarak da tarımın temelinden sarsılacağı endişesi gösterilmiştir. Ormanların zarar görmesinin başlıca nedenlerinin; yangın, tarla açma, keçi otlatma, sahillerde ve yerleşim yerlerine yakın alanlardaki ormanların tamamıyla tahrip edilmesi gerçeği olduğu ortaya konmuştur.

⁵²⁶ 23.054 km.lik devlet yolunun 9 yılda tamamlanması planlanmış ve bu program 8 Ağustos 1948 tarihinde alınan Bakanlar Kurulu kararı ile yürürlüğe girmiştir. *Yol Davamız 9 Yılda 23.054 Kilometre*, Ekim 1948, s. 17. Nazım Berkşan Ulus gazetesindeki yazısında 23 bin km.lik yol programının hazırlanmasındaki başlıca önemli noktaları; milli emniyet, ekonomik icaplar, sosyal zaruriyetler ile iç ve dış turizm olarak dört başlıkta toplamıştır. Nazım Berkşan, "23.000 km.lik Yol Programının Gayesi", *Ulus*, 6 Şubat 1950.

⁵²⁷ *TBMM TD.*, D.8, C.16, T.3, 53. Birleşim (26.2.1949), s. 713.

⁵²⁸ *TBMM TD.*, D.8, C.24, T.4, 51. Birleşim (20.2.1950), s. 885.

⁵²⁹ *Resmî Gazete*, 18.2.1937, Sayı. 3537. Ayrıca bkz. Niyazi Acun, *Ormanlarımız ve Cumhuriyet Hükümeti'nin Orman Davası*, Ankara 1945, s. 27-51.

Orman tahribatının asıl kaynağı olarak, sözleşmeli orman işletmeciliği ile İdare'nin ormanları layıkıyla işletememiş olması gösterilmiştir. İşte ormanların karşı karşıya kaldığı bu olumsuz koşulların ortadan kaldırılması ve ormanların daha iyi işletilebilmesi için 3116 sayılı Orman Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun ile geçmişten gelen intifa hakları⁵³⁰ kaldırılmış ve bunun yerine orman içi ve bitişiği köylerde yaşayanlara tarife bedelinin ¼'ü oranında zati ihtiyaç verilmesi uygun görülmüştür. Devlet Orman İşletmeciliği'nin yalnız büyük alanlarda verimli olacağı savunularak kamulaştırmalar haklı çıkarılmaya çalışılmış, yılda en az 250 bin ha tahdidin bitirilmesi öngörülmüştür. Devlet ormanlarına tiftik keçisi, karakeçi ve devenin sokulması yasaklanmıştır⁵³¹.

Başbakan İsmet İnönü bu kanunun önemini şu sözleriyle ortaya koymaya çalışmıştır: *“Memleketimizde ağaç kesme serbestisi bir iki sene için kabul edilmiş olsa, üç sene sonra memlekette orman kalmayacağına kaniim. Ormanları devlete mal etmek, iyi muhafaza teşkilatı ile teçhiz etmek ve devlet eli ile işletmek, içinde bulunduğumuz buhranlı orman meselesini memleket lehine halledebilecek tek yoldur.”*⁵³²

3116 sayılı Orman Kanunu ile ormanların tahdidi (sınırlandırılması) işinin beş yıl, haritalama işinin de 10 yıl içinde bitirilmesi amaçlanmıştır. Ülke ormanlarının devletin mülkü olduğu anlayışının kabulü ile ormanların korunmasının yanı sıra başkalarının eline geçmiş ormanların da tekrardan devlet mülküne alınması hedeflenmiştir. Bu amaçla 3116 sayılı kanuna geçici madde eklenerek devletten başkasına ait belli büyüklükteki ormanların iki yıl içerisinde kamulaştırılması öngörülmüştür. 1937 yılından itibaren çalışmalara başlanılmış ise de orman sınırlama ve özel ormanların istimlâkinde istenen netice, personel ve kaynak yetersizliği ve özel orman istimlâkinin birçoğunun yargıya taşınması ve idare mahkemelerinin çok sayıda yürütmeyi durdurma kararı vermesi karşısında sınırlı miktarda orman tahdidi yapılabilmektedir. 543.200 hektar olduğu tahmin edilen özel ormanlardan iki yıl içinde ancak 28.830 hektarı istimlâk edilebilmiştir⁵³³. Hüseyin Avni Göktürk, orman davamızın sadece bir odun, kömür,

⁵³⁰ İntifa hakkı ormanlardan parasız yararlanma hakkıdır. Şener Yomralıoğlu, “Orman İşletmeciliği ve Orman Ürünlerinin Pazarlanması”, *Orman ve Av*, Yıl.63, C.63, S.1987/1, s. 12.

⁵³¹ Üstüner Birben, “Türkiye’de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimleri”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri. A, C.58, S.1, s.4

⁵³² Sedat Ayanoglu, “3116 Sayılı Orman Kanunu ve Sonrası”, *Orman ve Av*, Yıl.63, C.63, S.1987/2, s. 29.

⁵³³ Hüseyin Ayaz, “Türkiye’de Orman Mülkiyetinde Tarihi Süreç ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları”, III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20-22 Mayıs 2010, C.1, S.189, s. 190.

kereste, keçi vs. meselelerinin kompleksinden meydana gelmiş bir iktisadi mesele olarak algılanmasının yanlış olduğunu orman işinin de eğitim, yol, asayiş ve inzibat temini kadar kamu karakteri taşıyan bir faaliyet alanı olduğunu dile getirmiştir⁵³⁴.

Bu kanunu takip eden bir diğer önemli kanun 1945 yılında kabul edilen 4785 sayılı Orman Kanunu'dur⁵³⁵. Bu kanunun çıkarılmasında *"Azlığı veya çokluğu, varlığı veya yokluğu yurdun barındırma kabiliyetini yükselten veya indiren ormanın devlet elinde olması ve devlet elinde kalmasından daha doğru bir anlayış olamaz. Çünkü yurdun insan barındırma kabiliyetini kişilerden daha ziyade devlet düşünür ve ona göre de orman varlığını koruma ve geliştirme yollarını tutabilir"* anlayışıyla hareket edilmiştir⁵³⁶.

4785 sayılı kanunun en önemli özelliği ormanlar üzerinde devlet mülkiyetinin tam anlamıyla sağlanmış olmasıdır. Kanunun kabul ediliş gerekçesinde ormanların toplumun bütününe hitap eden faydalara sahip olduğu belirtilerek, bu faydaların da devletçe halka eşit bir şekilde dağıtılması gerektiğinin önemine işaret edilmiştir. Ormanların işletilmesinin büyük zaman aralığı ile yine büyük oranda sermaye ve emek gerektirdiği belirtilerek ve ayrıca özel ormanlarında kaçak kesimlere aracılığı olduğu gerekçeleri ileri sürülerek 4785 sayılı kanunun önemine dikkat çekilmiştir. Bu kanun ile kanunun yürürlüğe girdiği tarihte var olan gerçek ve tüzel kişilere, vakıflara, köy, belediye ve özel idare kamu tüzel kişiliklerine ait bütün ormanlar hiçbir bildirim ve işleme gerek kalmaksızın devletleştirilmiştir. Ne var ki yasa ile devlet ormanlarına bitişik olmayan beş hektardan az ağaç ve ağaççıkların da orman sayılması büyük tepkilere neden olmuş bunun sonucunda büyük çaplı orman yangınları çıkartılmıştır. Kanunun çıkışını takip eden iki yılda 2.092 orman yangını çıkmış ve toplamda 290.422 ha. ormanlık alan yanmıştır⁵³⁷.

Yüksek Ziraat Mühendisi Galip Terim'in orman yangınlarına ilişkin şu sözleri oldukça çarpıcıdır: *"Ormanlarımızın bugünkü perişan hâle düşmesine sebep köylünün baltası*

⁵³⁴ Hüseyin Avni Göktürk, "Orman Davamız", *Ülkü Milli Kültür*, C.9, S.104, 16 Ocak 1946, s. 8.

⁵³⁵ *Resmî Gazete*, 13.7.1945, Sayı. 6056. *Düstur*, 3.Tertip, Cilt 26, s. 1314.

⁵³⁶ Ayaz, "Türkiye'de Orman Mülkiyetinde Tarihi Süreç ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları", s. 190-191.

⁵³⁷ Birben, "Türkiye'de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimleri", s. 4-5.

değil, devletin yanlış ve pahalı politikası ve müteahhidin hudut tanımayan sonsuz tamahıdır. Orman politikamızın ağır baskısı altında bunalan köylü ümitsizliğinin doğurduğu bir buhran anında baltasının asırlar içinde gezse yapamayacağını ateşe yaptırmış faili meçhul kalmış yangınlarla bu muazzam milli serveti bir yığın kül haline getirmiştir.” Orman politikalarının orman köylüsünü zor durumda bıraktığını söyleyen Terim, ormanların yamacında yaşayan birçok köylüyle konuştuğunu, beş on sene evvel yemyeşil olan çıplak tepelerle çevrili yamaçları göstererek “Niçin bunları bu hâle getirdiniz yazık değil mi?” diye sorduğunda, üzgün olduklarını gördüğü köylülerin kendine şöyle yanıt verdiklerini anlatmıştır:

“İyi söylüyorsun bey amma son çare idi, bıçak kemiğe dayanmıştı! Devlet vergi ister, yaşamak için yemek ister. Biz dağ köyleri ekecek arazi bakımından sıkıntı çekiyoruz. Bir senelik ihtiyacını ambarına koyabilen parmakla gösterilecek kadar azdır. Eskiden bir araba odun satar geçimimizi sağlardık. Bu yasak, ormanlar bize haram olunca ihtiyacımız daha çok daraldı. Geçinmek için her çareye başvurduk. Kaçakçılık yapabilen yaptı yapamayan da ormanı yaktı, bu suretle devlete olan borçlarımızı ödemeğe, geçimimizi sağlamaya yanan ormandan açılan toprağı ekmekle temine çalıştık. Başka ne yapabiliydik.”⁵³⁸

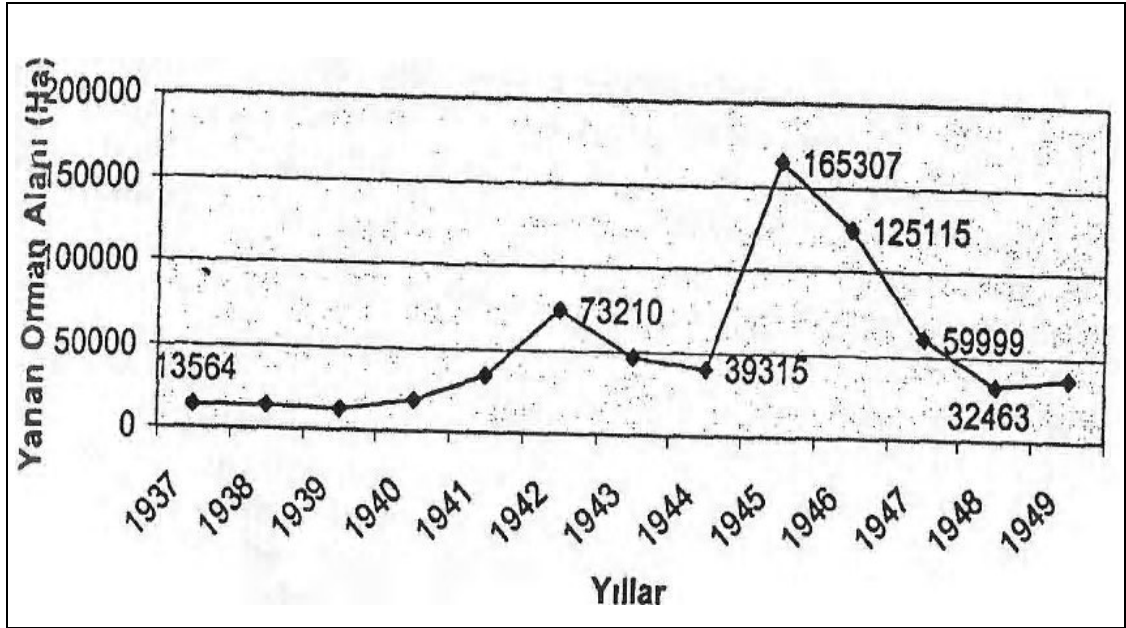
Ahmet Emin Yalman da konuya ilişkin görüşünü şöyle aktarmıştır: “...Mutlaka odun tedariki zaruriyetinde olan civar halk, yine odunu tedarik ediyor, fakat hırsızlık ederek şu veya bu kolcuya rüşvet vererek ve ormanı körü körüne tahribata uğratarak... Bu sene müzmin bir salgın halinde devam eden orman yangınları da gözümüzü açmazsa gözlerimiz nasıl ve ne vakit açılacak?”⁵³⁹ Aşağıdaki grafikte bu yangınların yasanın çıkışına tepki olarak çıkartıldığını net olarak ortaya koymaktadır⁵⁴⁰.

⁵³⁸ Galip Terim, “Yine Orman Davamız Etrafında Düşünceler”, *Milliyet*, 28 Mart 1951.

⁵³⁹ Ahmet Emin Yalman, “Orman İşinde Meclis Anketi Lazım”, *Vatan*, 30 Kasım 1945. Prof. Süheyl Ünver ormanların tahrip edilmesine ilişkin yazısında “Ormanda ağaçlar bir gün toplanıp baltadan şikâyet etmişler. İhtiyar ve beli bükülmüş bir ağaç lafa karışarak <Balta ile mücadele edemezsiniz demiş> Neden? diye sormuşlar <Çünkü sapı bizden demiş> Yani yine onlardan birisi o baltanın kendi hemcinslerini kesmesine göz yummuştur. Acaba yaşadığımız suni sis ve suni yağmur asrında olduğu gibi o zaman suni orman yangınları yok mu imiş ki onun müsebbiplerinden şikâyet etmemişler?” diyerek farklı bir anlatımla bu konudaki şikâyetini dile getirmiştir. “Ağaçlarımızla Bir Hasbıhal”, *Milliyet*, 13 Haziran 1952.

⁵⁴⁰ Birben, “Türkiye’de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşama Etkileşimleri”, s. 4-5. Ayrıca bkz. Sedat Ayanoglu, “Orman ve Çevre Üzerinde Olumsuz Etki Yaratıcı Yasal Düzenlemeler”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri. B, C.41, S.1-2, s. 54. Orman Yangınları ile ilgili basında çıkan haberler için bkz. “Büyük Bir Orman Yangını”, *Akşam* 2 Ağustos 1945. “Biga ve Yenice Ormanlarındaki Yangın Sahaları Temizleniyor”, *Son Posta*, 29 Haziran 1945. “Uludağ Ormanları Yanıyor”, *Son Posta*, 12 Temmuz 1947. “Orman Yangını”, *Vatan*, 6 Eylül 1945.

Grafik 1. 1937-1949 Yılları Arasında Yanan Orman Alanı

Kaynak: Üstüner Birben, “Türkiye’de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimleri”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri. A, C.58, S.1, s. 5

Orman konusunda DP’li milletvekillerinin üzerinde hassasiyetle durduğu noktalar birkaç konu başlığı altında toplanabilir. Bunlardan biri orman işletmelerinin durumu ile ilgilidir. İçel Milletvekili Salih İnankur Avrupa devletlerinin bazılarında 5 bin hektar ormana bir işletme kurulduğu halde, bizde 20 bin hektara bir işletmenin gerekli olduğunun daha başlangıçtan itibaren söylene geldiğini oysaki ülkemizde kurulan bu işletmelerin hepsinin Avrupa’daki gibi hakiki orman olan yerlerde kurulmadığını bizde fundalığa orman denecek kadar ileriye gidildiğini belirterek işletmelere ilişkin eleştirisini de şöyle ortaya koymuştur:

“Bu teşkilâtın lüzumsuz ve çokluğunu müsaadenizle acı bir misalle arz edeyim. Seçim bölgesi olan İçel ilinde Mersin, Silifke, Mut, Gilindre, Anamur’da olmak üzere beş işletme kurulmuştu. Yalnız bunlardan Gilindre işletmesi geçen yıl lağvedildi. Bu işletmelerden Silifke İlçesinde kurulanın 95 memur ve müstahdemi vardır. Bunların ayda aldıkları maaş ve ücret 15-20 bin lira arasındadır ki, senede 200 bin lirayı bulmaktadır. Demek oluyor ki bir il dâhilinde, geçen yıl biri lağvedildiği için, dört işletme olduğuna göre vasatı masrafı, 800 bin lirayı aşmaktadır. Silifke ilçesinde beş bölge merkezi vardır. Buralarda oturan bölge şefleri, ormanların tahammülü yok, diye katiyet yapılmadığından hiçbir iş yapmayarak atın bir surette günlerini geçirmektedirler. Buna mukabil aynı ilçede orman idaresinin geliri, halka verilen mahrukat tarifesi mukabili 5-10 bin lira

arasındadır. Bu vesile ile şunu da arz etmek faydalı olur: Silifke ve Gülnar kazalarında senede 4 000 ton kadar palamut toplanıp ihraç edilirken, bu kadar geniş kadrosu olan orman işletmesi, teessürle arz edeyim ki, kuruluş tarihinden beri ancak 100 ton palamut toplattırmıştır. Bunun haricindeki miktarı ne kendi toplatmış, ne halka toplattırmıştır. Bu millî serveti de heder etmiştir. 1942 yılından evvel Silifke'nin. Orman İdaresi memur ve müstahdemin kadrosu 1 mühendis, 2 kâtip, 4-5 muhafaza memurundan ibarettir. Bunların yıllık masrafları 4-5 bin lira arasında, idarenin geliri ise, 80-100 bin lira, arasında, idi. İşte bu arz ettiğim ufacak bir misalle durumun ne kadar acı olduğunu yüksek takdirinize bırakıyorum. Bittabi, yurdun her tarafında da böyledir.”

Bu sözleriyle zararına işleyen bu teşekküllerin en kısa sürede ıslah edilmesinin gerektiğini belirten İnankur, işletmelerdeki lüks ve ölçsüz inşaat ile satın alınan eşyaların çok pahalıya mal olduğunu bu durumun yürekleri sızlattığını dile getirmiştir⁵⁴¹.

Celal Bayar da mevcut bu durumdan memnuniyetsizliğini “*Orman idaresinin işletmelerine gelince; mütehassıslar işletmelerin israf içinde yüzdiğünü söylüyorlar. Kereste fiyatları bu israf yüzünden karşılanmayacak şekilde yükselmiştir. Bununla beraber ormanlarımız muhafaza edilseydi kısmen teselli bulurduk*” diyerek anlatmıştır⁵⁴². Vatan gazetesindeki yazısında Necati Yaşmut da orman işletmelerinin gerçekte çok doğru bir düşünce ile kurulduğunu belirttikten sonra sözlerine şöyle devam etmiştir: “...*Fakat her iyi niyetle kurulan müessesede olduğu gibi buda tatbik şekli kuruluş sebepleri ile hiç ilişkisi olmayan mecralara dökülmüş ve Devlet Orman İşletmesi kendinden beklenen vazifeleri inkar eder bir şekilde iş görmeye başlamıştır.*”⁵⁴³

Salih İnankur’un üzerinde durduğu bir diğer konu ise köylülerin ormanlardan yeteri kadar yararlanmamasıdır:

“Arkadaşlar; birçok şehir ve kasabalarda, orman mıntıkası olmasına rağmen lüzumu halinde bir tahta bulmanın mümkün olmadığını görüyoruz. Bir cenaze vukuunda düşülen müşkül anların şahidi olanlarımız vardır. Köylüye bir saban lüzum ettiği zaman ormanlardan kaçak yapmaya mecbur kalıyor. Çünkü Bütün ormanları Devletleştiren Hükûmet hiçbir tarafta bu ihtiyacı göz önüne alarak bu gibi malzeme

⁵⁴¹ TBMM. TD., D.VIII, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s. 858.

⁵⁴² Celal Bayar’ın *Söylev ve Demeçleri 1946-1950*, s. 269.

⁵⁴³ Necati Yaşmut, “Orman İşletmesi’nden Şikâyet”, *Vatan*, 13 Kasım 1945.

satan bir depo dahi açmamıştır. Arkadaşlarım; biz ormanları amme malı olarak Devletleştirirken onlardan geçinen vatandaşları da ta ammenin kendisi olarak kabul ediyoruz. Ormanlar içinde şimdiye kadar oturan vatandaşlar orman için zararlı görülüyorsa, bunu şimdiye kadar takip edilen iskân siyasetinde aramalıyız. Ziraata elverişli yeter arazisi olmadığı halde ormanlar içinde talihlerine terk edilen vatandaşları yıllarca kendi başlarına bırakıp da nafakaların kesercesine şiddetli bir kanun çıkarırsak elbette halk memnun olmayacaktır. Bugün bu teşekkülle halk arasında geniş bir açıklık mevcut olduğu inkâr edilmez bir hakikattir.”⁵⁴⁴

Salih İnankur köylülere zati ihtiyacın yalnız yangın sebebiyle enkaz haline gelmiş mahallerden verilmesinin ve “*âmil kaatı*” adı verilen geçimlerini ormandan temin eden köylülere yararlanmak için yılda verilen on metre küp ağacın verilmemesinin ormanlarda büyük yangına, tahribata ve kaçakçılığa sevk ettiğini belirtmiştir. Bunun en büyük nedeni olarak da orman içinde olan bir köyün sınırı dâhilinde enkaz yoksa istihkaklarının uzak mesafeden verilmesini göstermiştir. Oysaki köylü elindeki vasıtalarla bunu getirmek imkânından yoksun bulunduğu için ormanı ateşe vererek oluşacak enkazdan hakkını alma çabası içine girdiğini ifade etmiştir⁵⁴⁵.

Salih İnankur son olarak da devlet ormanlarının halen ne şekilde işletileceğine dair bir projeyi dahi görmenin mümkün olmadığını belirterek, on buçuk milyon hektar olan Türkiye ormanlarının bugüne kadar 3.038.270 hektarının tahdidinin yapıldığını ancak halen hâlihazırda çalışan 25 komisyonun bu şekilde verimsiz çalışmalarına devam etmesi durumunda işin ancak 15-20 yılda tamamlanmasının mümkün olacağını ortaya koymuştur. Ancak bu durumun da sıkıntılara neden olduğunu belirten İnankur, bir tarafta ormanları devletleştirdik diye halkın tapulu tarlası içinde hayvanları gezdirmez kovarken, diğer taraftan bu işin bu kadar uzamasının doğru olmadığını hatırlatmıştır. Bu nedenle hudut tayin işinin biran evvel neticelenmesi gerektiğini belirterek hayvan yetiştirilecek yerde hayvan, orman yetiştirilecek yerde orman yetiştirilmelidir demiştir. Sözlerini orman kanununda yapılması gereken değişikliklere getirerek bunun zaruriyetine şu sözleriyle dile getirerek konuşmasını tamamlamıştır:

“Halkı bu kadar sıkıntı içinde koyan, Yüksek Meclisçe de takdir duyurulacağına kani bulunduğumuz bu tadil tasarısı hâlâ Yüksek Meclise gelmemiştir. Halkın ıstıraplarını önleyecek tedbirde bu kadar ağır davranan hükûmetin hattıhareketini asla tasvip

⁵⁴⁴ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s. 859.

⁵⁴⁵ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s. 859.

etmemekteyiz: Arkadaşlar; arabasına veya hayvanına çalı çırpı yükleyen bir köylünün, sen kaçak odun getirdin, diye elinde yegâne mesnedi olan vasıtasını haraç mezat satmak ne kadar acıdır. Şayet köylü kurnaz bir adamsa vasıtanın kendisinin olmadığını söylerse mevzuata göre yakalanmıyor. Dürüstlikle kendisinin olduğunu söylerse derhal müsadere edilip satılıyor. Bu gibi ağır aksak mevzuatla köylüyü yalan söylemeye de alıştırmış oluyoruz. Artık tahammülü kalmayan halkın ihtiyaçlarına cevap verecek bir kanunun süratle Meclise gelmesini sabırsızlıkla beklemekteyiz.”⁵⁴⁶

15 Haziran 1948 Ereğli’deki söylevinde Celal Bayar orman konusu üzerinde durmuş ve sorunları şöyle anlatmıştır:

“Orta Anadolu yaylalarında orman meselesinin şikâyet mevzuu olacağını aklıma getirmemiştim. Orman meselesi bütün memlekette sâri bir ıstırap halindedir. Orman bölgesine gidiyorsunuz, vatandaşa ormandan intifa hakkı tanınmıyor. Devrilip çürüyen ağaçlardan odun yapmak imkânı verilmiyor. Karadeniz orman mıntıkalarında dolaştım. Gazeteler de açlık felaketinden bahsetti⁵⁴⁷. Bunların ekseriyeti ormandan faydalanmayan vatandaşlardır, tarlaları da yok. Neyle geçinsinler? Bugünkü mevzuattan orman sanayi ile iştilal edenler şikâyetçidirler. Orman ticareti yapanlar bugün hemen hemen bundan vazgeçmiş gibidirler.” Bayar, orman yangınlarına ilişkin de şu sözleri sarf etmiştir: “Geçen sene orman mıntıkasında bulunan bir vilayetten geçiyordum. Yer yer orman yangınları bir şehriâyin halinde idi. Sebebini sordum. Bazı kimselerin orman kanunundan ve tatbikatını fena yapanlardan intikam almak istediklerini söylediler. Bu yüzden milli servetimiz mahva sürükleniyor. Memleketimizin bir derdi olan orman kanunu üzerinde durulmalıdır”⁵⁴⁸.

⁵⁴⁶ TBMM. TD., D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949), s. 860. Salih İnankur 1950 Bütçesinin görüşmelerinde de Orman işleri konusundaki eleştirilerini yinelemiştir. TBMM. TD., D.8, C.24, T.4, 54. Birleşim (23. 2. 1950), s. 1116-1119.

⁵⁴⁷ Muhip Dıranas, “Karadeniz’deki Kıtık ve Kıran”, *Zafer*, 16 Aralık 1949. Yine 22 Aralık 1949 tarihli Zafer gazetesinde, gazetenin Ordu muhabiri Feyzi Boztepe’nin köylülerle yaptığı görüşmeden köylülerin açlıkla ilgili anlatımlarına yer verilmiştir. Bu köylülerden biri olan Abdulhayr Tepe köyünden Mehmet Sağlam, Hüseyin Bülbül, Mehmed Yöndem ve Kazım Dural her gün uzak köylerden arkalarında şehre odun getirerek ancak üç dört kilo mısır alabildiklerini sefalet içinde cehennem azabı çektiklerini belirtmişlerdir. Feyzi Boztepe, “Halk Açlıktan Isırgan Otu Ayrık Kökü Yiyor”, *Zafer*, 22 Aralık 1949. Mehmet Arif Demirel de Yaşar Nabi Nayır’ın bu dönemdeki açlığa ilişkin söylediklerine “...Açlık derken, heyecan mahsulü mübalağalı bir söz etmediğimize tam bir ehemmiyet var. Orta Anadolu köylülerinin büyük bir kısmı açlık dediğimiz hadisenin korkunç ve yüz kızartıcı faciayı yaşamaktadır...” çalışmasında yer vermiştir. Mehmet Arif Demirel, *Demokrat Parti’nin Yatırımları*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 2006, s. 37.

⁵⁴⁸ Celal Bayar’ın *Söylev ve Demeçleri 1946-1950*, s. 268-269. Hilmi Uran DP’nin bu söylemlerinin propaganda malzemesi olduğunu söyleyerek şöyle eleştirmiştir: “...Demokrat Parti köy mektepleri meselesi ile keçi ve orman meselesini propagandasına bayrak yapmış görünüyor...”, Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara 1959, s.450.

CHP iktidarı, DP'nin muhalefetiyle birlikte seçim arifesinde olduğunu da göz önünde bulundurarak mevcut duruma kayıtsız kalamamış ve 5658 sayılı kanunu kabul etmiştir. 5658 sayılı bu yeni kanunla daha önce kabul edilmiş olan 4785 sayılı kanun ile devletleştirilen özel ormanlardan, devlet ormanlarından sabit ve değişmez sınırlarla ayrılmış bulunanları sahibine iade edilmiştir. Kanunun kabul ediliş gerekçesi olarak 4785 sayılı kanunla, tarım arazisinde kalan ve hiçbir şekilde ormanla alakası olmayan ağaç gruplarının devletleştirilmesinde yaşanan büyük güçlükler gösterilmiştir. Özel mülkiyetteki bu alanların özellikle tarım aletlerinin yapımı, onarımı ile hayvan barınakları için mülkiyet sahibinin önemli ihtiyaçlarının karşıladığı ifade edilerek bu alanların sahiplerine geri verilmesinin zaruriyetine değinilmiştir. Yine seçim öncesinde CHP'nin seçim yatırımı olarak da değerlendirilen bir diğer kanun 5653 sayılı kanunun kabul edilmesidir. 5653 sayılı kanun ile 3116 sayılı kanunun birinci maddesi değiştirilerek koruma karakteri taşımayan ve düzenli orman hâsılatı vermeyen makilik alanları orman rejiminin dışına çıkarılmıştır. Söz konusu kanunun kabul ediliş gerekçesinde, 3116 sayılı kanun ile yüzyıllardır devam ede gelen, ormanlardan kayıtsız şartsız faydalanma alışkanlığının biranda ortadan kaldırıldığına vurgu yapılarak bu durumun beraberinde getirdiği aksaklıklar üzerinde durulmuştur. Bu kanun ile devlet mülkiyet ve işletmesi prensiplerine dokunulmadan orman teşkilatı ile halk arasındaki ilişkilerin daha olumlu bir ortamda süreceği ve ormanların daha iyi şekilde korunmasının sağlanacağı belirtilmiştir⁵⁴⁹.

2.3.7. Demokrat Parti'nin Seçim Kampanyaları'nda Köylü

DP kuruluşunu izleyen süreçte halkla buluşmak adına mitingler düzenlemiştir. Mitinglerin yanı sıra DP kurucularının mitinglere giderken köy kahvelerine uğrayıp köylülerin dertlerini, sorunlarını dinlemesi, onlarla sohbet etmesi köylünün DP'yi kendine çok yakın hissetmesine vesile olmuştur⁵⁵⁰.

Daha 21 Temmuz 1946 seçimleri öncesinde Celal Bayar DP'nin köylü ile olan sıcak ilişkilerini yaptığı konuşmalarda dile getirmiştir. Özellikle DP'nin köylerdeki teşkilatlanmasının CHP'de rahatsızlık yarattığını 25 Temmuz 1946 tarihinde

⁵⁴⁹ Birben, "Türkiye'de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimleri", s. 6-7. 5658 Sayılı Orman Kanunu 31.3.1950 tarihinde, 5653 sayılı kanun ise 3.4.1950 tarihinde yürürlüğe girmiştir. <http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> 10 Ekim 2011.

⁵⁵⁰ Şahin, Atacan, "Türkiye'nin Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Seçimler ve Seçmen Davranışları", <http://www.politikiletisim.com/pdf/1946secimleri.pdf/> 6 Aralık 2011.

gazetecilere verdiği şu konuşmasında ortaya koymuştur. Bu demecinde Celal Bayar, *“...Vatandaşlar siyasi kanaatlerinden dolayı birçok yerlerde bilhassa köylerde tecavüze uğramışlar, tehdit edilmişler, dövülmüşler, yaralanmışlar ve hapsedilmişlerdir. Son Ege Bölgesi ile Balıkesir ve Bursa seyahatinde gözleri yaşlı birçok vatandaşların şikâyet mercii aradıklarını gördüm. Ankara kaza köylerinden yüzü gözü bereli arkadaşlarımızın Demokrat Parti merkezine gelip dertlerini acı acı anlattıklarını hepimiz biliyoruz.”* demiştir.⁵⁵¹ CHP de 1946 seçimleri öncesinde köylüyle yakın ilişki içerisine girme çabasında bulunmuşsa da başarı olamamıştır. Sıhhat ve İctimai Muavenet Vekili Dr. Sadi Konuk Bafra’da köylülere hitaben yaptığı konuşmasında halkın vaziyetinin her geçen gün şartların daha iyi, halkın daha zengin olduğunu söylemesi üzerine oradaki köylülerden biri *“...giyecek ve yiyecek fiyatlarının karaborsanın hallerini hükûmet bilmiyor mu? Açlıktan kimsenin ölmediğini, soğuktan donmadığını ise köylülerin içini bilenler bilir. Açlıktan ölümlerde insanlar vurulmuş gibi yere düşmezler ki, işte böyle yavaş yavaş ölürlər. Devlet müesseselerinin ateş pahası elbiseleri değil köylüləri, şehirlileri dondurmaktadır. Hem telaşa, milletin yaptıklarını bir zümreye mal etmeye ne lüzum var? Seçim gününü kendinden işlerinden emin olanlar rahat bekler...”* demiştir. Aynı gün Bakanın bir kahvede simitçi Topal Mehmet ile tavla oynaması ise köylüler tarafından samimiyetsiz bulunmuştur⁵⁵².

Bayar 1946 seçimleri⁵⁵³ sonrasında DP ile köylü arasındaki bağı kuvvetli olduğunu çeşitli vesilelerle yaptığı birçok konuşmada dile getirmiştir. 23 Kasım 1946 İstanbul Parti Merkezi’nde gazetecilerin suallerine verdiği cevaplardan birisi de Halk partisi ile DP’nin münasebetlerine ilişkindir. Burada Bayar, hükûmet memurlarının parti müfettişlerinin gayreti ile partilerine girmek isteyen vatandaşların her türlü vasıtaya başvurarak caydırmaya çalıştıklarını, hatta Milas Kaymakamı’nın köy köy dolaşarak

⁵⁵¹ Celal Bayar’ın *Söylev ve Demeçleri 1946-1950*, s. 25.

⁵⁵² Dilşen İnce Erdoğan, “1946 Seçimleri ve Sonuçlarının Samsun Kenti Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Yay. Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun Belediyesi Yayınları, 2007, s. 708. Bu dönemdeki siyasi çekişme köy romanlarında da işlenmiştir. Buna örnek olarak Samim Kocagöz’ün “Yılan Hikayesi” isimli eseri gösterilebilir. Ramazan Kaplan, *Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997, s. 206-207.

⁵⁵³ 1946 genel seçimi öncesinde meclis 5 Haziran 1946’da tek dereceli milletvekili seçim kanunu kabul etmiştir. 41918 sayılı seçim kanununa göre seçimler tek dereceli, açık oy, gizli sayım yöntemine göre yapılacaktır. Bu karar iktidar ile muhalefet ilişkilerini sertleştirmiştir. DP’liler öncelikle Ekim 1947’de yapılacak olan genel seçimlerin öne alınmasına tepki göstermişler, arkasından da seçim kanununun oyun gizliliğini ve güvenliğini açısından yeterli olmadığını dile getirerek seçimlerin yargı güvencesi altında yapılmasının zaruriyetine değinmişlerdir. Ensar Yılmaz, “1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, Yıl. 2010, s. 180.

veya köylüyü makamına çağırarak köy teşkilatlarının yok edilmesine çalıştığını benzer birkaç örneğe de yer vererek anlatmaya çalışmıştır⁵⁵⁴.

Mart 1947 tarihli Mersin söylevinde ise Celal Bayar, DP'nin günden güne çözüldüğüne ilişkin haberlerin yapıldığını bunların gerçekte ilgisinin bulunmadığını vurgulayarak CHP'nin, DP'nin köy teşkilatını kökünden kazımaya veya zaafa uğratmaya çalıştığını bu hareket karşısında DP'nin, köylülerinin eskisinden daha kuvvetli olarak kalbinde yer ettiğini belirtmiştir. Buradan sözü köylülere getiren Bayar: *“Ben hayatımın 16 yaşına kadar köyde kaldım. Köylünün yaşamasını yakından bilirim. Köylü şehirliye nazaran daha çok ihtimama muhtaçtır. Bununla beraber, biz köylü ve şehirli diye bir ayrılık tanımıyoruz. Fakat ihtiyaçlarının şiddeti bakımından köylülerin yaşayış durumu şehirliden daha önce alınmalıdır. Binaenaleyh, köylülere iyilik yapan insan kadar bahtiyar insan olamaz”* demiştir⁵⁵⁵.

Nisan 1948 tarihinde Çorum söylevinde *“Arkadaşlar nazarımızda şehirli ve köylü diye ayrı bir mefhum ve tefrik mevcut değildir. Ancak büyük Türk Milleti vardır. Demokrat Parti işte büyük kütleye karşı kendisini vazifeli ve mesul bilmektedir. Bununla beraber biz demokrasi esasını milletin çoğunluğunu sinesine alan köylerde kuramaz ve demokrasi temelini köylerde atamazsak, bütün hareketlerimiz suni olurdu. Acaba köylülerimiz bunu anlamışlar mıdır? Biz kendimize böyle bir sual de tevcih etmiyoruz. Zira bu millet siyasi olgunluğunu idrak ve ispat etmiş ne yapmak ve ne söylemek istediğimizi daha bidayette anlamıştır. Bunların haklarını müdafaa etmek bizim için en şerefli bir vazife idi. Köylülerin ıstırapı derdi yok mudur? Dilekleri ve düşünceleri yok mudur? Elbette vardır. Şu halde muhterem kitle nasıl ihmal edilir?”*⁵⁵⁶ diyen Celal Bayar Haziran 1948'deki Karamanlılara söylevinde *“Siyasi idare siyasi hayat köyden başlar. Biz demokratlar, köye çok ehemmiyet vermekteyiz. Partinizin teşekkülü anında*

⁵⁵⁴ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 49-50.

⁵⁵⁵ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 84. Celal Bayar Cumhurbaşkanı olduktan sonra da köylüye yönelik söylemlerine devam etmiştir. 1957 yılında Gaziantep'te yaptığı bir konuşmada DP'nin köylü ile şehirli arasındaki farkı kaldırmış olduğunu dile getirmiştir. “Bayar Köylü ile Şehirli Farkı Kalktı Dedi”, *Milliyet*, 17 Ekim 1957. Cavit Orhan Tütengil köy kalkınmasına ilişkin görüşünü şöyle aktarmıştır: *“Köy şehir ikiliğini ortadan kaldırmak, köyü gerçek şehrin nimetlerine kavuşturmak, iki sosyal yapı arasındaki mahiyet farkını bir derece farkı haline getirmek Türkiye'deki köy kalkınmasının başlıca amacıdır...”* Yücel Çağlar, *Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu*, Türkiye Ziraatçılar Derneği Yayınları, Ankara 1986, s. 15.

⁵⁵⁶ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 231. Mayıs 1949'da Çankırı'da yaptığı konuşmada Celal Bayar *“ Milli kalkınma hareketi köylerden başlamalıdır”* demiştir. *Zafer*, 25 Mayıs 1949.

(Büyük vilayetlerde kurulunuz... Köylerde ne işiniz var?) dediler. Cevap verdik. 13 milyonun 12 milyonu köylüdür. Köylerin de milli, medeni ihtiyaçları var. Onların da çok samimi memleket duyguları var. Yarın memleket ihtiyaç gösterirse, onlar da kanlarını dökmeğe hazır insanlardır. Biz bu sevgili arkadaşlarımızdan ayrı bir parti olarak kalamayız” demiştir⁵⁵⁷.

DP'lilerin 1950 seçimleri öncesindeki seçim kampanyası konuşmalarının en can alıcı noktasını yine köy ve köylünün sorunları oluşturmuştur. 6 Mayıs 1950'de Ankara radyosunda yapılan seçim konuşmasında DP'nin köy ve köylü hakkındaki görüşleri açıklanmıştır. Konuşmada refah içinde bir Türkiye'den bahsetmek için ilerlemiş, kalkınmış köye ve köylüye ulaşmanın lazım geldiğine değinilmiştir. O güne kadar köy ve köylü için bazı işler yapılmış olmakla birlikte bunların katlanılan fedakârlıklarla asla ölçülecek düzeyde olmadığı belirtilmiştir. Ülkede okulları öğretmensiz olan, hayvanları yemsizlikten cılız kalmış, tarlaları ağır öküz ayarından kurtulamayan, çocuk ölümünün yüksek bulunduğu, hastalıklardan çam gibi adamların devrilip gittiği köy sayısının çokluğuna dikkat çekilmiştir. DP'nin köyle şehir arasındaki uçurumu azaltacağı ve köyün iktisadiyatını düzeltereğine yer verilmiştir. DP'nin iktidara gelmesi durumunda köy davasını her şeyden evvel ele alacaklarını ve köylü vatandaşların hayatı ile meşgul olacaklarını vaat etmişlerdir. 6 Mayıs'ta seçim konuşmalarının ilkini yapan DP'nin adayı Nazlı Labar halka şöyle seslenmiştir: “*Bunca senedir millet iktidara, iktidar millete bir itimatsızlık duygusu içinde yaşadı. Şimdiye kadar iş başına gelen CHP Hükûmetleri halkla irtibat kurma işine kıymet vermemişler, ortaya attıkları fikirleri mutlak keramet addetmişlerdir. Böylece senelerdir mübalağalı bir rehavete gömülmüşlerdir...*”⁵⁵⁸. DP 8 Mayıs 1950 tarihli seçim beyannamesinde köylü ve işçi meselelerini ehemmiyetle ele alacaklarını ve bu meseleleri garp demokrasilerinde kabul edilen esaslar dairesinde iktisadi imkânlarla paralel olarak biran evvel halledilmesi gereken hayati bir dava olarak gördüklerini belirtmiştir⁵⁵⁹.

Zonguldak milletvekili Ali Rıza İncealemdaroğlu “*Demokrat Parti Kongrelerinde Konuşan Köylüler*” başlıklı yazısında Türk köylüsünün yıllardır çektiği mahrumiyet ve

⁵⁵⁷ Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950, s. 267.

⁵⁵⁸ “DP. Köylüye, Şehirliye Bugünü ve Yarını İçin Emniyet Verecektir”, *Yeni Asır*, 7 Mayıs 1950. Bu haber Milliyet gazetesinde, “Şehrimizde Seçim Propagandaları” manşeti altında verilmiştir. *Milliyet* 7 Mayıs 1950.

⁵⁵⁹ *Milliyet*, 9 Mayıs 1950.

ıstırabın feryadını ancak DP kongrelerinde söyleme cesaretini gösterebildiklerini ifade etmiştir. DP doğduğu günden beri Türk köylüsünün dilinin söylemeye başladığını “*Binlerce vatandaşın ıstırabına tercüman olan köylü kardeşlerimiz kelim hürriyetini ancak DP çatısı altında bulabilmişlerdir.*” diyerek dile getiren İncealemdaroğlu, CHP’nin seçimleri kazanacağına dair ümitlerinin boşa çıkacağını çünkü Türk milletinin Halk Partisine küsmüş ve ondan soğumuş olduğunu söylemiştir. Artık köylünün CHP’nin vaatlerine kulak asmadığını yazısız, notsuz irticalen konuşan bu köylünün küçüğünden büyüğüne bu kutsal davanın manasını idrak ettiklerini anladığını ifade etmiştir⁵⁶⁰.

27 Mayıs 1949 tarihli Zafer gazetesinde Kayseri’de CHP’nin miting hazırlıklarının tam bir fiyaskoyla sonuçlandığı haberi yer almıştır. CHP bu miting için köylerden bucaklardan arabalarla halkı miting alanına taşımış ancak mitinge gelen kalabalığın arasından bir süre sonra “*Yaşasın Demokrat Parti*” seslerinin yükseldiğine şahit olunmuştur. Bir hafta önce yine Kayseri’de yapılan DP mitingine gelebilmek için köylerden para sarf ederek gelen vatandaşların coşkulu tezahüratı dikkat çekmiştir⁵⁶¹. 1950 seçimlerinin arifesinde köylünün CHP’den uzaklaşmış olduğunu gösteren birçok olayın basına yansıdığı görülmektedir. Bunların birinde Maraş’ta CHP’nin propaganda yapmak imkânından mahrum olduğu belirtilmiştir. CHP’lilerin köylere yaptıkları propaganda ve teşkilat gezilerinde hoş olmayan muamele ile karşılandıkları “*O kadar ki altı oklu jeep bir köye girince köylüler üşüşmüş gibi kaçışmakta olduğundan son defa jeepin üzerindeki altı ok işareti sildirilmiştir*” ibaresiyle anlatılmıştır⁵⁶². Bir başka örnek de CHP’nin 1950 seçimleri öncesinde köylüye yönelik hazırlattığı afişlerdir. “*Topraksız Toprak*”, “*Toprağına Tapu*”, “*Mahsule İyi Fiyat*” gibi cümleleri içeren 6 ok halindeki afişlerin halk arasında olumsuz etki yapması dolayısıyla bu afişler bizzat

⁵⁶⁰ Ali Rıza İncealemdaroğlu, “Demokrat Parti Kongrelerinde Konuşan Köylüler”, *Zafer*, 13 Nisan 1950. İhsan Sabri Çağlayangil Yozgat Valisi olduğu bu seçim döneminde İsmet İnönü’nün köylünün vaziyeti ile ilgili görüşünü istediğini kendisinin de “*Bu seçimde köylü acayip davranıyor. CHP’den de, DP’den de Millet Partisi’nden de mebus adayları, parti büyükleri konuşmaya geliyorlar. Köylü bunları köy hududunda karşıyor. Yahu ne zahmet ettiniz, nasıl olsa oyumuz sizin. Biz sizden yana oy vereceğiz. Siz şüpheli yerlere gidiniz*” diyor. Ama bunları bütün partilerin adaylarına söylüyor ve kanaatimce birinden birini kandırıyor” dediğini, bunun üzerine İsmet Paşa’nın “*Kimi kandırıyorlar acaba?*” sorusuna kendisinin “*Zat-ı devletleri iktidar partisinin başısınız. Siz daha iyi bilirsiniz*” cevabını verdiğini bu yanıt karşısında Paşa’nın hiç hoşnut olmadığını anılarında yer vermiştir. İhsan Sabri Çağlayangil, *Anılarım*, Yılmaz Yay., İstanbul 1990, s. 117.

⁵⁶¹ “Kayseri Fiyaskosu”, *Zafer* 22 Mayıs 1949.

⁵⁶² “Maraş Köylerinde 6 Ok’u Gören Kaçıyor”, *Zafer*, 18.Nisan.1950.

CHP'liler tarafından yırtılmıştır. DP'liler bu afişler için “Çok güzel bir buluş, biz yüz binlerce lira sarf etsek böyle bir reklamı yaptıramazdık” demişlerdir⁵⁶³.

2.3.8. 1950 Seçimleri Öncesinde Köylünün Demokrat Partiye Bakışı

DP savaş yıllarının sona ermesini takip eden süreçte doğmuştur. Savaş yıllarında ekonomik darboğaz içine giren halk oldukça yıpranmıştır. Özellikle bu yıllarda daha öncede değinildiği gibi köylünün ödemek zorunda kaldığı Toprak Mahsulleri Vergisi bu kesimin sabrının sınırlarını zorlamıştır⁵⁶⁴. Verginin uygulanması sırasında karşılaşılan keyfi tutumlar ise köylünün CHP iktidarından soğumasına yol açmıştır. Yol Vergisi, hükûmetin hububat politikası derken daha doğmamış muhalefetin tabanının oluştuğu söylenebilir.

Çağlar Keyder bu durumu şöyle yorumlamıştır: “Devletin savaş yıllarında başvurduğu politika araçlarından biri de köylünün elindeki fazla ürün ve malzemeye el koymak olmuştur. Üstelik tarım aleyhine işletilen fiyat politikası tam anlamıyla haraca dönüşmüştü. Böylece köylü kesimleri, bütünüyle yeni kurulan muhalefet partisinin etrafında toplandılar.”⁵⁶⁵

Seyfi Kurtbek “Köy İntibaları” başlıklı yazısında konu ile ilgili görüşünü şöyle aktarmıştır: “Demokrat Parti’nin köylerde genişlemesine itiraf edelim ki iktidar partisi de hayli hizmet etmiştir. İktidarın türlü baskı metotları ve beceriksiz propagandası Demokratların çok işine yaramıştır. Köylü baskı usullerinin kendine iras ettiği zararlara tevekkül ile katlanıyor ve Halk Partisi’ne karşı itimatsızlık ve sevgisizliği kin ve nefrete inkılâp ediyor.”⁵⁶⁶

⁵⁶³ “Menfi Tesir Yaratan CHP Afişleri”, *Milliyet*, 7 Mayıs 1950.

⁵⁶⁴ İsmail Cem, bu vergiye ilişkin görüşünü şöyle açıklamıştır: “1940-45 yıllarının Anadolusunda, adeta keyfi şekilde toplanılan bu vergilerin protestosu artık bir çılgılık şeklinde yükselmiştir. Vergi mekanizması, ona bizzat hedef olanlardan dinlediğimize göre, şöyle işlemektedir: Memurlar köylünün tarlasına bakıp (yahut mal müdüründen, muhtardan soruşturup) <şu ana kadar kilo ürünün> vergi olarak alınmasına karar vermektedirler. İstenilen miktar genellikle köylünün ve tarlanın gücünün üstündedir. Vergilerin ödenmesi için toprağın bir bölümünü ağaya satanların sayısı çoktur. Köylü bin bir güçlüklerle topladığı aynı vergiyi köyünde tartıp, kasabaya bizzat taşımaktadır. Ne var ki bu kez sorumlu memurların tartı hileleriyle karşılaşılmakta, vergisini tam ödemediği, belirli bir kiloya daha gerek olduğu kendisine söylenmektedir. Bu durumda köylü ya rüşvet vermek zorunda kalmakta yahut jandarma dayacağına rıza göstermektedir.” İsmail Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 378.

⁵⁶⁵ Keyder, “Türk Tarımında Küçük Köylü Mülkiyetinin Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı”, s. 240.

⁵⁶⁶ Seyfi Kurtbek, “Köy İntibaları”, *Zafer*, 8 Mayıs 1950. Köy İntibalarının devamı için bkz. *Zafer*, 10 Mayıs 1950.

Esat Budaklıoğlu da o günleri şöyle anlatıyor: “*DP bir şeyi iyi değerlendirmiştir. Hiçbir siyasi parti DP’nin kuruluşundaki hazır halk kitlesini yanında görmemiştir. Halk zaten böyle bir hareketin başlatılmasını bekliyor, buna hazır. 1946 ruhu diyoruz. Bu ruh halkta var. Bu ruhu herkes benliğinin davacısı, insan olmanın, haysiyet sahibi olmanın davacısı olarak değerlendiriyor. Halk kendisini kabul ettirme arzusunda. Ekmeği yok, işi yok ama bir yerde miting olduğunu duyuyor ve hemen oraya koşuyor. Üstelik o yıllarda yollar perişan. Ulaşım vasıtası olarak kamyonlar kullanılıyor. O zaman daha otobüs diye bir şey yok. Bütün bu güçlüklerle rağmen halk miting alanlarına geliyor ve Demokrat Parti’yi destekliyor.*”⁵⁶⁷

İsmail Cem bu süreçte tüccar ve eşrafın CHP bürokrasisinin vesayetinden koptuğunu dile getirmiş ve DP’nin halkın devletten istekleri noktasında doğru tespitlerde bulunarak bu doğrultuda stratejisini hazırladığını belirtmiştir. Şehirlerde de durumun farklı olmadığını, işçilerin baskı ve sömürüye tabi tutulduklarını ifade eden Cem, özellikle 7 Eylül kararları ile Türk parasının devalüe edilmesi ve bunun daha önceden CHP’ye yakın çevrelere bildirildiği söylentilerinin ayyuka çıkması ile CHP’den kopan halkın DP’ye doğru yöneldiğini dile getirmiştir. İsmail Cem, DP’nin tüm bunların yanında yeni bir strateji ile bürokratsız bir iktidara oynadığını ve eşraf aracılığıyla dini unsurları da kullanmaktan çekinmediğini vurgulamıştır⁵⁶⁸.

Tevfik Çavdar da bu dönemde halkın DP’nin yanında yer almasının nedeni olarak benzer bir görüşle savaş yıllarında uygulanan politikaların etkisinin büyüklüğünü ortaya koyarken savaş sonunda CHP ile asker-sivil bürokrat kesimin, büyük toprak sahiplerinin ve eşrafın işbirliğinin bozulduğuna dikkat çekmiştir. Büyük toprak sahiplerinin CHP’den uzaklaşmasının en büyük nedeni olarak Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nu gösteren Çavdar, takip eden süreçte CHP’nin halkı yanına çekmek adına Köy Enstitülerinin etkisiz hâle getirilmesi, ilkokullara seçmeli de olsa din dersinin konulması gibi birtakım uygulamalara gittiyse de başarılı olamadığını belirtmiştir⁵⁶⁹.

⁵⁶⁷ Sıtkı Şeremetli, 1946-1960 İktidardan- İhtilale Balıkesir’de Demokrat Parti Hareketi, Liva Yayınevi, Balıkesir 2006, s.100.

⁵⁶⁸ Cem, *Türkiye’de Geri Kalımların Tarihi*, s.376-381.

⁵⁶⁹ Tevfik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, İmge Yay., Ankara 2004, s. 16-19.

Bernard Lewis, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun toprak ağalarının Halk Partisine karşı olan kızgınlıklarını taşıran son damla olmasına karşın bu kanun ile köylünün gönlünü kazanmayı amaçlayan CHP'nin hiçbir şey elde edemediğini dile getirerek köylünün Halk partisinden kopuşunu şöyle özetlemiştir: *"Halk Partisi memurlarının yıllarca eziyetinden bezmiş olan ve yeni kanunda hiçbir belli çıkar görmeyen köylüler, toprak ağalarının ve zengin köylülerin gösterdiği yolda hareket etmeye ve Halk Partisi rejimine karşı baş kaldırmada onları izlemeye hazırlardı. Köylüler hükûmete karşı oy verme fikrine zaten yatık bulunuyorlardı; fakat kendi köy liderlerinin rehberliği altında özellikle böyle yaptılar."*⁵⁷⁰

Stanford Shaw da diğer görüşlere paralel olarak köylüler ile DP yakınlaşmasını şöyle açıklamıştır: *"Demokratlar ilk kez olarak köylerde örgütlenip uzun CHP yılları boyunca sıkıntı çekmiş olanların desteğini kazandılar. Köylüler daha çok toprak, toprak sahipleri daha az kısıtlama, işçiler daha geniş kapsamlı sosyal yasalar ve daha yüksek ücret, işverenler hükûmet denetiminden özgür olmak, aydınlar da tam özgürlük istiyorlardı. Böylece bunların hepsi aradıklarını Demokratik Platformda bulmaktaydı"*. Shaw 1950 seçimlerinin başarısını Amerikan etkisi, 1949 kötü mahsul gibi çeşitli etkenlere bağlayanlar olsa da asıl nedenin 25 yıllık CHP iktidarı döneminde yaşanan düş kırıklıkları olduğunun altını çizmiştir ⁵⁷¹.

Bu konuya yorum getirenlerden bir diğeri de Şevket Süreyya Aydemir'dir. Aydemir seçim öncesinde DP'nin köylü için anlamını şöyle değerlendirmiştir: *"...Halk Partisinin, köye yolu ve toprak mahsullerine değerli fiyatı götüremediği de bir gerçektir. Haydi, İkinci Dünya Harbinin zaruri sıkıntılarını bir tarafa bırakalım. Ama bütün Halk Partisi iktidarı boyunca tarımsal ürünlerin değersizliği ve köylerde parasızlık, köyün üstüne daima, kasvetli bir kuşun kanatları gibi gerilmişti. Yeni partinin konuştuğu dilde köylü, işte bu değişmez kaderine karşı bir ümit ışığı seziyordu."*⁵⁷²

⁵⁷⁰ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s.315.

⁵⁷¹ Stanford J. Shaw-Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Türkçesi: Mehmet Harmancı) C.II, İstanbul 2000, s. 478-479.

⁵⁷² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi 2000, s.206-207

Köylünün neden DP'nin yanında yer aldığına ilişkin bir haber de Milliyet gazetesinde yer almıştır. 1950 seçimleri öncesinde Sivas'ta buğday pazarı denilen alanda köylülerle sohbet eden Nevzat Yiğit, adının Maksut Çankar olduğunu öğrendiği köylüye hangi partiden olduğunu sormuş, köylünün DP'li olduğunu söylemesi üzerine niçin bu partiyi desteklediğini sorduğunda köylü: *“Bizim köy hep demokratıdır, öbür parti şimdiye kadar birimizin elinden tutmadı, haliniz neyledir demedi. Köyümüze gelip ilk hatır soran Demokrat Parti oldu, onun için hepimiz demokratız”* diyerek cevap vermiştir. Bunun üzerine Nevzat Yiğit köylüye, *“Demokrat Parti'nin vaatlerine tutacağına, iktidara geldiği zaman sizlere yardım edeceğine inancınız var mı?”* sualine şöyle karşılık vermiştir: *“İşte üstümü başımı görüyorsunuz, bundan kötü duruma düşüremez, fakat belki çarığımı yenilemeyi sağlar. Onun için bu sefer reyimizi Demokrata vererek bir defada bunları sınavacağız”*⁵⁷³.

Daha bu yıllarda toplum içinde köylü-kentli ayrımına gidildiği görülmektedir. Köylünün ekonominin yükünü sırtında taşıması bir yana, ödediği yol vergisi ve yapmak zorunda olduğu okulu ile bu ayrımının temellerinin atıldığı söylenebilir. Özellikle çok partili sürecin içine girildiğinde DP'nin popülist söylemiyle bu ayrımın daha belirgin bir hal aldığı ifade ediliyorsa da iktidar sürecinde uyguladığı politikalar DP'nin köylüye yönelik politikalarının popülist olup olmadığı noktasında bizi aydınlatacaktır. Buraya kadar anlatılanlardan hareketle varabileceğimiz en kesin yargı 1946-1950 yılları arasında DP'ye gösterilen ilginin sebebinin sadece bu partinin anlatımlarında yer bulan politikalarında değil önceki iktidarın yarattığı olumsuz koşullar içinde aranması gerektiği gerçeğidir. İşte bu süreçte köylü yaşadığı tüm sıkıntılardan kurtulma çaresi olarak DP'yi görmüş, bütün ümitlerini DP'ye bağlamıştır. DP var olan hükûmetin uygulamalarından memnun olmayan kitleyi kendine çekerek kısa süre içerisinde iktidar alternatifi olmuştur. Seçim söylemlerinde köylüyü merkeze oturtan DP, iktidara geldikten sonra da uyguladığı politikalarda bu çizgisini değiştirmeyecektir.

2.3.9. 14 Mayıs 1950 Genel Seçim Sonuçlarına İlişkin Değerlendirmeler

1950 seçimlerinde DP, üzerinde *“Yeter Söz Milletindir”* yazılı afişiyle dikkatleri çekmiş, bir nevi CHP'den en büyük farkının halkın sesini dinlemek olduğunu

⁵⁷³ “Sivas'ta Demokratlarla Halkçıların Durumu”, *Milliyet*, 7 Mayıs 1950.

göstermek istemiştir⁵⁷⁴. 1950 seçimlerinin sonuçları da bu afişin içeriğiyle örtüşür bir hal almış oyların % 53.59'unu alan DP, 408 milletvekili çıkararak ezici bir çoğunlukla iktidara gelmiştir⁵⁷⁵. Çoğunluk seçim sisteminin uygulandığı 14 Mayıs 1950 günü yapılan seçimlerde 8.905.743 kayıtlı seçmenin 7.903.085'i oy kullanmıştır. Sandıktan çıkan seçim sonuçlarına göre oyların % 53'üne tekabül eden 4.241.393 kişi DP'yi, oyların % 39,9'unu tekabül eden 3.176.571'ini kişi ise CHP'ye oy vermiştir⁵⁷⁶. Bazı gözlemciler 1950 seçimlerini "kırsallaştırıcı seçimler" olarak değerlendirmişlerdir. Yine bununla ilintili olarak bu seçimlerle birlikte köylülerin siyasal bir önem kazandığı gerçeği de ortaya konmuştur⁵⁷⁷.

Şevket Süreyya Aydemir, 14 Mayıs 1950 genel seçimlerinin sonucunu değerlendirirken CHP iktidarının yapamadıklarını şöyle dile getirmiştir:

"...Gerçi daha 1922'de "Köylü efendimizdir" denilmişti; ama, köylü efendimiz olmamıştı. 1923-1950 arasında köyde, Aşar vergisinin kaldırılmasından başka, iktisadi alanda, ciddi bir hamle yapılamamıştı. Köyde refah ve sermaye birikimi yoktu. 1944-1945 içinde tamamlanan, yani daha harp içinde hazırlanan Sanayi Ulaştırma, Zirai gelişme, Gümrük, para üzerindeki programlar 1945'ten sonra bir kenara atılmakla, CHP harp sonrası hamle şansını da kaybetmişti. Bu bakımdan 1945-1950 arasında CHP iktidarı DP'nin zaferine zemin hazırlamaktan başka bir şey yapmamıştı. Çünkü yeni seçimlere CHP hiçbir şey vaat etmeden girmişti. Müzmin bir iktidar yorgunluğu CHP'nin ve idarecilerinin üstüne sinmişti. İşte bu şartlar içindedir ki halkın çoğunluğu, oy çoğunluğuna dayanan yeni bir nizamın bayrağını kaldırarak: Kahramanlar devrinin hatırasına sert bir jestle <dur> diyebildi. İşte Adnan Menderes'in <Bütün inkılâplardan daha önemli olan 14 Mayıs İnkılâbı> dediği kansız ihtilal buydu."⁵⁷⁸

⁵⁷⁴ Selçuk Milar, "Yeter Söz Milletindir" Afişi Nasıl Doğdu", *Tarih ve Toplum*, C.9, S.50, Şubat 1988, s. 15-16. Afişi hazırlayan Selçuk Milar afişin hazırlanma aşamasında komisyon üyelerinden birinin bir afişle geldiğini bu afişte kol kola girmiş üç gencin olduğunu dile getirmiştir. Bu 3 gencin köylüyü, şehirliyi ve işçiyi temsil ettiği belirten Milar, ancak kendisinin bu afişe karşı gelerek sizi bu afiş iktidara götürmez diyerek elini kaldırıp onlara doğru avucunu uzattığını bunu üzerine de "Yeter Söz Milletindir" yazarsınız, işte bu da aradığınız afiş olur dediğini anlatmıştır. Milar, "Yeter Söz Milletindir" Afişi Nasıl Doğdu", s. 15. "Devr-i Sabık Yaratmayacağız" sözü DP'nin bir diğer seçim sloganıdır. Toker, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, s. 245.

⁵⁷⁵ *Aydın Tarihi*, S.198, Mayıs 1950.

⁵⁷⁶ 1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları, DİE Yayınları, Ankara 1966, s.VI.

⁵⁷⁷ Ergun Özbudun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1995, s. 137-138. 14 Mayıs'ı Türk demokrasisinin başlangıcı olarak kabul eden Aydın Menderes bu tarihin Türk Milleti'nin demokrasi ve milli irade bayramı olduğunu söylemiştir. Muzaffer Taşyürek, *Adnan Menderes*, Ananım Yayıncılık, İstanbul 2009, s.48.

⁵⁷⁸ Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, C.III, s. 16.

Ali Naci Karacan Milliyet gazetesindeki köşesinde “Millet Dün Kararını Verdi” başlıklı yazısında şu yorumu yapmıştır:

“Bütün haberler gösteriyor ki, halkın dünkü seçimlere karşı gösterdiği alaka yalnız İstanbul’a mahsus olmamıştır. Yurdun her tarafında millet reyini kullanmak için adeta seferber olmuş, her yerde iştirak nispeti yüzde yetmiş, sekseni, doksanı bulmuştur. Nispetin büyüklüğünü bildiren telgraflar, telefonlar aynı zamanda Demokrat Parti’nin başta gittiği veya kazandığı haberini vermektedirler ki bu da gayet tabiidir. Zira Halk Partisi’nin tek başına girdiği kısmi seçimlere yüzde on beş derecesinde iştirak eden halkın dünkü seçimlere millet halinde iştirakinin elbette ki, çok mühim bir manası olmak lazım gelir. Bu yüzden doksan. Pazar günü Halk patisine rey vermek için değil, fakat Demokrat Parti’nin iktidara geçmesini sağlamak için harekete geçmiştir. Bu bakımdan dünkü milli tezahürün ne demek istediği aşikâr, lüzumundan fazla aşikâr bir milli arzunun gerçekleşmiş ifadesi olarak kabul edilmelidir.”⁵⁷⁹

Rıfkı Salim Burçak da 1950 seçimlerinde elde edilen başarı için “*Türk halkı 1950 Mayıs’ında iktidarı kendi tekelinde sanan ve hileli bir seçimin üzerinde oturan Cumhuriyet Halk Partisini takdire değer bir olgunlukla iş başından uzaklaştırmış ve bu kararı ile ülkemizde demokratik bir idarenin yolunu açmıştır*” demiştir⁵⁸⁰.

Seçim sonrası dış basında çıkan bazı haberler de şöyledir: İngiliz Daily Telegraph gazetesi DP’nin muzaffer olanları bile şaşırtan başarısının bir siyaset değişikliği olmayıp, uzun zaman devam eden tek parti hükûmeti sisteminin bir aksülâmeli olduğunu ileri sürmüştür⁵⁸¹. Washington Post gazetesi de “*Netice üzerinde iktisadi şartların hayat pahalılığın ve halkın yüzde seksenini teşkil eden köylünün çektiği maddi sıkıntının âmil olduğu muhakkaktır*” yorumunu yapmıştır⁵⁸².

Cem Çakmak 1950 Seçimlerinde, DP’nin kentlerde köylerdekinden daha başarılı sonuçlar almış olduğunu belirtmiş, bu seçimde CHP’nin bazı büyük toprak sahipleri ile

⁵⁷⁹ Ali Naci Karacan, “Millet Dün Kararını Verdi”, *Milliyet*, 15 Mayıs 1950. A. Naci Karacan Milliyet gazetesindeki köşesinde DP’nin iktidara gelişinin ikinci ayında halk arasındaki memnuniyeti şu sözleriyle dile getirmiştir: “Birçok alametlerden açıkça görülüyor ki Halk Partisi iktidarının yıkılarak Demokrat Parti’nin iktidara gelmesi ve yeni iktidarın taban tabana zıt bir zihniyetle bir taraftan eski suistimallere karşı mücadele açarken, diğer taraftan halk ıstıraplarına cevap veren tedbirlere hemen girişmesi gibi vaziyetler millet tabakalarında bizim gazeteci tahminlerimizi aşan bir memnuniyet havası yaratmıştır.” “A. Naci Karacan, “Halk Niçin Seviyor”, *Milliyet*, 17 Temmuz 1950.

⁵⁸⁰ Rıfkı Salim Burçak, *Türkiye’de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü, Ankara 1994, s. 253.

⁵⁸¹ “Yabancı Memleketlerde Seçimin Akisleri”, *Milliyet*, 17 Mayıs 1950.

⁵⁸² “Seçimlere Dair Yabancı Basında Çıkan Tefsirler”, *Milliyet*, 18 Mayıs 1950.

onların etkisi altındaki daha geri köylü kesimlerini ve bürokratları temsil ettiğini, DP'nin ise ticaret ve sanayi burjuvazisi ile köylü sınıfının daha gelişmiş kesimlerini temsil ettiğini dile getirmiştir. Bu noktada DP'nin kentli oylarının köylü oylarından çok olduğuna ilişkin olarak; DP'nin en güçlü desteği ülkenin daha gelişmiş bölgelerinden, CHP'nin ise az gelişmiş bölgelerden aldığını kanıt göstererek bu görüşünü ispat etmeye çalışmıştır⁵⁸³. 1950, 1954 ve 1957 istatistikleri ilçe ve köy düzeyine inmediği için DP'nin oylarının çoğunluğunu kentlerden aldığı yönündeki yorum tartışma götürmektedir. Bunun yanı sıra o günkü nüfus oranında il ve ilçelerin toplam nüfusunun 5 244 337 kişi ile % 25 oranına tekabül ettiği bucak ve köylerin ise 17 137 420 kişi ile % 75'lik bir orana karşılık geldiği⁵⁸⁴ hatırlatılır ise DP'nin % 53.59'luk oy oranının büyük çoğunluğunu kesin olarak kentlerden almış olduğunu söylemek daha da zorlaşacaktır.

Cihad Baban DP'nin iktidara gelişinde köylünün rolüne ilişkin şunları söylemiştir. *“Demokrat Parti'ye iktidarı sağlayan, Türk milletinin ekseriyeti işte bu insanlardır ve Demokrat Parti her şeyden evvel onları düşünmeye mecburdur.”*⁵⁸⁵ Yine Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu, iktidar olduktan sonra İçişleri Bakanı olarak yaptığı bir konuşmada *“Politika yapmıyorum, hakikati ifade ediyorum. Demokrat Parti'nin muvaffakiyeti asıl halk tabakası ile hemhal olmasını bildiğinden ileri gelmiştir”* diyerek köylü ile olan ilişkilerinin kuvvetli oluşuna dikkat çekmiştir⁵⁸⁶. İsviçre'nin “Neue Zürcher Zeitung” adlı gazetesinde yer alan bir baş makalede DP ve kalkınma hareketine yer verilmiştir. Bu makalede bile DP'nin köylü ile olan yakınlığı şu sözlerle vurgulanmıştır: *“1950 senesinde yapılan ilk serbest seçimlerde yeni Demokrat Parti köylülerden rey istemiş ve bunda muvaffak olunca onların menfaatlerini en ön planda tutacağını belirtmişti.”*⁵⁸⁷

⁵⁸³ Cem Çakmak, “1950'li Seçimler ve Demokrat Parti”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s. 24-25

⁵⁸⁴ *Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, DİE, Ankara 1981, s. 30.

⁵⁸⁵ “Eğer DP Halkı Memnun Etmek İsterse, *Zafer*, 6 Haziran 1950. Yine benzer bir görüşle Demokrat Parti'nin sınıfsal temelini büyük toprak sahipleri ile ticaret burjuvazinin ittifakına dayanmasına karşılık kitlesel tabanının orta ve küçük köylüye dayandığı ve DP'nin iktidara gelmesinde bu kesimin etkisinin tartışılmaz olduğuna ilişkin görüş için bkz. Suat Oktar ve Arzu Varlı, “Türkiye’de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti’nin Tarım Politikası”, *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, Yıl. 2010, C.XXVIII, S.1, s.6.

⁵⁸⁶ *Zafer*, 17 Mart 1952. Demokrat Parti'nin köylü ile olan yakınlığı dönemin karikatürlerine de yansımıştır. Yasin Kayış, *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür (1950-1960)*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2009, s.48. M. Tuncer’de Yeni Asır Gazetesi’ndeki yazısında DP’nin büyük çoğunluğu köyde yaşayan ve oradan kuvvet alan bir parti olduğunu dile getirmiştir. M. Tuncer, “Memleketin İnsan ve Servet Hazinesi Olan Köy”, *Zafer*, 30 Kasım 1951.

⁵⁸⁷ “Yabancı Gözü ile Türk Ziraatında Görülen Yeni İnkişaf ve Hamleler”, *Zafer*, 17 Ekim 1953.

Samet Ağaoğlu, halkın yüzlerce yıldan bu yana ilk kez bu genişlikte ayağa kalkışını diğer bir deyişle DP'nin yanında yer alışını şöyle anlatmıştır: *“Bu dikleşmeyi yaratan ana kaynak, ekonomik ve sosyal düzenle de elbette ilgili. Fakat bunların yanında ve önünde insanın hür olmak istek ve arzusu yer alıyor. Bu istibdada⁵⁸⁸, onu temsil eden her varlığa karşı isyandır. Devlet kadar kişinin istibdadına karşı isyan, köyde ağaya, şehirde ihtikârcıya, faizciye, eşrafa isyan, kendisini hor gören maddi manevi sömüren müesseseye, her kavrama isyan!”* Ağaoğlu çalışmasında DP'nin daha ilk etapta köydeki etkisini bir köylü kadınının söylemiyle ortaya koymuştur: *“Köyümüz sessiz bir yerdi. Gelen yok, giden yok. Birdenbire insanlar çoğaldı etrafımızda. Herkes konuşur, söyleşir oldu. Şehirlere karışmak hevesi uyandı içimizde”⁵⁸⁹*

Kadir Erogan 1946 ve 1950 seçimlerinde seçim siyaseti içerisinde köylünün dikkate alınmasının köylü tarafından bile şaşkınlıkla karşılandığını şöyle dile getirmiştir: *“Köylü şaşırды. Biz evvelden bunların kapısının önünden geçemezdik. Adamlar ayağımıza geldi. Ne oluyor böyle dedi”⁵⁹⁰.*

Gerçekten de çok partili siyasi hayata geçilmesiyle birlikte köylü halk büyük bir ilgi ile karşılaşmıştır. Aslında DP daha bu dönemde köylüyü siyasi hayatın içine çekerek köylüye yönelik ilk politikasını hayata geçirmiştir. Köylü bundan sonra siyasi hayatı kenardan izleyen bir büyük bir kitle olmaktan ziyade bizzat içinde yer almaya başlayan bir kitle olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵⁸⁸ Samet Ağaoğlu 1946 yılında Bala'nın bir köyünde şahit olduğu konuşmaları mevcut iktidarın istibdadına örnek olarak göstermiştir. Jandarma Çavuşunun da olduğu köy odasında çavuşun köylülere ne derdiniz varsa anlatın beyler sizi dinlemeye gelmişler sözüne bir köylü kadınının *“Doğru söylersin Çavuş, fakat beyler gidince şu kırbacı sırtımızda şaklatacaksın”* Samet Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası 1972, s.7.

⁵⁸⁹ Ağaoğlu, *Demokrat Parti'nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, s. 8.

⁵⁹⁰ *Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi ve Sorunları “Demokrat Parti ve Sonrası Sempozyum”*, Ankara 1997, Demokratlar Kulübü Yayınları No: 16, s. 65.

III. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ TARIM VE HAYVANCILIK ALANINDAKİ KÖYLÜ POLİTİKALARI (1950-1960)

3.1. Tarım Alanındaki Politikaları

DP memleket kalkınmasının köyden başlaması gerektiği düşüncesi ile hareket etmiş ve bu alanda uygulamaya koyduğu politikaları ile dikkat çekmiştir. Ülkenin gelişmişliğinin ancak köyün ve köylünün kalkınması yoluyla olabileceğine inanan DP iktidarı, iktisadi politikalarını belirlerken de bu esaslardan ayrılmayarak köylü ile yakın bir bağ kurmuştur⁵⁹¹. Şevket Süreyya Aydemir, DP iktidarı ile birlikte devlet ve halk ilişkilerinin yukarıdan aşağıya inen direktif emirler yerine, aşağıdan yukarıya ulaştırılan istekler şeklinde yürümeye başladığını, zabıta ve jandarmanın özellikle köylerdeki baskı ve kanun dışı şiddet hareketlerinin son bulduğunu işaret etmiştir⁵⁹². DP, iktidara gelir gelmez halledilmesi gereken meseleler arasında ziraat davasını öncelikli olarak ele almıştır. Başbakan Adnan Menderes 29 Mayıs 1950 tarihinde okuduğu hükûmet programında “*ziraatın iktisadi bünyemizin temelini teşkil ettiğini hiçbir zaman gözden uzak tutmayacağız*” demiş ve bu alanda yapacakları işleri şöyle anlatmıştır:

“Ziraatı ön plana alan böyle bir görüşle hareket ederek zirai kredi davasını ziraat alet ve vasıtaları meselelerini hastalık ve haşerelerle mücadele, iyi tohum ve tohumları ıslah mevzularını ziraat tekniğini ilerletme çarelerini ehemmiyetle yeni baştan gözden geçireceğiz. Küçük ve büyük sulama işlerine hız vermenin, verimi süratle artıran ve yeni yeni teşebbüslere geçmek imkânını veren bir mevzu olduğuna kaniiz. Topraklandırma işini daha emniyetli pratik ve süratli usullere bağlamak niyetindeyiz.”⁵⁹³

⁵⁹¹ Kamuran Tüzgüç, “Zirai Kalkınma ve İstikrar”, *Zafer*, 15 Mayıs 1951.

⁵⁹² Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, 2000, s. 238-239. Metin Toker de benzer bir görüşle, bu dönemde köylü üzerindeki jandarma yani devlet baskısının kırıldığını belirtmiştir. Köylünün jandarma komutanından ödünün patladığı bu dönemlerin yerinde artık jandarma komutanının DP ocak başkanından –bir köylü- ödü patlamaktadır demiş ve ne öncekinin ne de şimdiki durumun iyi olmadığını hatırlatmadan geçememiştir. Metin Toker, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yay., Ankara 1990, s. 98-99.

⁵⁹³ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s. 356-357. Mustafa Doğan, *Adnan Menderes’in Konuşmaları*, C.I, Ekicigil Yayınları, İstanbul 1957, s. 12. Türker Sanal, *Menderes*

Başbakanın söyleminde de belirttiği üzere DP hükûmetleri, köylüyü kalkındırmak için zirai modernizasyonu sağlamaya çalışmış, zirai kredileri büyük ölçüde artırmaya, fiyat politikasında köylüyü desteklemeye önem vermiş, tarımda makineleşmeye geçilmesi için büyük çaba sarf etmiştir. Tarım Bakanı Nedim Ökmen⁵⁹⁴, tarımda istihsalin artırılmasının, ekim alanlarının çoğaltılması ve aynı sahada dönümden alınan randımanın artırılması ile mümkün olabileceğini söylemiş ve alınacak önlemleri şöyle sıralamıştır:

-İyi bir ziraat usulünün tatbiki

-Zirai usullerin geliştirilmesi, makine ve zirai ekipmanlar ile donatımın yaygınlaştırılması

-Yüksek vasıflı ve randımanlı tohumlukların kullanılması

-Gübreleme

-Mahsule zarar veren hastalık ve parazitlerle mücadele ve bunlardan korunma

-Bunların başarılabilmesi için çiftçiye sağlanan zirai kredi imkânlarının artırılması⁵⁹⁵

Devlet Bakanı Fevzi Lütüfî Karaosmanoğlu da Kastamonu'dan Sinop'a gelirken kalabalık bir halk topluluğu önünde yaptığı konuşmada DP'nin en haklı ve semereli iddiası olarak belirttiği köy politikasına ilişkin şunları söylemiştir: “...Gayemiz vaktinden evvel yüzü buruşan, gençken ihtiyar gözüken dertli çehre taşıyan köylümüzü müreffeh bir insan haline sokmaktır.” Köylünün memleket hizmetindeki önemine de değinen Karaosmanoğlu konuşmasına şu sözleriyle devam etmiştir: “Hükûmet köylü ile köylülük ile alakalanmak, Türk çiftçisinin yâri olmak yolundan ayrılmayacaktır.”⁵⁹⁶

Hükûmetleri, Sim Matbacılık, Ankara, s. 22-23. Faruk Sükan, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları 1950-1960*, Ankara 1991, s.9.

⁵⁹⁴ DP İktidarı döneminde 5 ayrı hükûmet kurulmuştur. Bu hükûmetlerde görev alan Tarım Bakanları'nın isimleri sırasıyla şöyledir: Çanakkale Milletvekili Nihat İyriboz, Maraş Milletvekili Nedim Ökmen, (2 defa üst üste), Balıkesir Milletvekili Esat Budakhoğlu, Maraş Milletvekili Nedim Ökmen. Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 345, 370, 390, 428, 442.

⁵⁹⁵ “Zirai Sahada Yeni Hamleler”, *Zafer*, 8 Şubat 1052. Rıfki Salim Burçak da Erzurum'da yaptığı konuşmada DP iktidarının öncelikli hedefleri arasında köylüyü kısa zamanda ziraat alet ve makineleriyle teçhiz etmek, geniş kredi sağlamak ve toprak sahibi yapmak olduğunu söylemiştir. Rıfki Salim Burçak, “Ziraatımız Dev Adımlarla İlerliyor”, *Yeni Asır*, 6 Ekim 1951. *Milliyet*, 8 Ekim 1951.

⁵⁹⁶ “DP İktidarının Köy Politikası”, *Milliyet*, 8 Eylül 1951. DP İktidarı iş başına geldiği günden itibaren köylü ile yakın ilişki kurulmasına büyük önem vermiştir. Tarım Bakanı Nihat İyriboz Bakanlık teşkilatına şu tamimi göndermiştir: “Şimdiye kadar olduğu gibi bu son seyahatimde de nereye gittimse Bakanlığımın çeşitli teşekküllerinde halk ve köylü ile iyice kaynaşmamış ve eski bir memur zihniyetiyle çalışmakta olan elemanlarımızın mevcut olduğunu üzüntü ile gördüm. Hangi derecede olursa olsun ve her ne kadar yüksek bilgi sahibi bulunursa bulunsun kendisini köylü ve çiftçilerden uzak tutan ve onunla dost olarak kaynaşmayan bir memur veya mütehasısın, bilgi ve çalışmalarından memleket ve millet hesabına umulan fayda beklenemez.” “Tarım Bakanının Beyanâtı”, *Milliyet*, 22 Eylül 1950.

DP'nin bu politikalarında Başbakan Adnan Menderes'in köye ve köylüye olan yakın ilgisinin de rolü olduğu hatırlatılmalıdır. Menderes'in bu yakınlığı sadece doğup büyüdüğü yerlerle sınırlı kalmamış sonrasında siyasete taşınmıştır. Daha CHP içinde iken meclis tatil olunca Anadolu'yu dolaştığını belirten Menderes, köylünün nabzının nasıl attığını çok iyi bildiğini ifade etmiştir⁵⁹⁷. Hatta bu dönemde Ziraat Vekili olmak istediğini “*Canım ne olur, şu Ziraat Vekilliğine bir defa da ziraattan anlayan, çift-çubuk sahibi birini getirseniz*” diyerek yakınlarına anlattığını Şevket Süreyya Aydemir anılarında yer vermiştir⁵⁹⁸.

Adnan Menderes'i politikaya iten nedenlerden en önemlisi köylünün ekonomik ve sosyal şartlarında gördüğü geriliktir. Bunu ortadan kaldırmak isteyen Menderes, toprağın verimliliğinin artırılmasını, ziraatın modern tekniklerle yapılmasını ve kooperatifçiliğin geliştirilmesini istemiş, hatta çiftlik mahsullerini yalnız kooperatif kanalıyla satmayı bir prensip olarak benimsemiştir⁵⁹⁹. Menderes kalkınmada önceliği köylüye vermesinin altında yatan nedenleri şöyle açıklamıştır: “*DP, nüfusunun % 82'si köylerde oturan ve iktisadi bünyesinin temelini ziraat teşkil eden bir memlekette hakiki kalkınmanın ancak köy ve ziraat hayatında esaslı değişiklikler elde etmek suretiyle mümkün olabileceğine ve hatta bizim memleketimizde sosyal adaletin köylü ve ziraat davasını halletmekten ibaret olduğuna kani bulunuyor.*”⁶⁰⁰

⁵⁹⁷ Ercüment Yavuzalp, *Menderes'le Anılar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991, s. 92

⁵⁹⁸ Aydemir, *İkinci Adam 1950-1964*, s. 24. Adnan Menderes Çakırbeyli çiftliğinde yaşadığı günlerde bir yandan çiftliğini günün gerektirdiği alet ve makinelerle teçhiz ederken diğer yandan bataklıktan farksız olan Menderes havzasını ıslah için gayret göstermiştir. 25115 hektarlık bataklıkın kurutulması yine onun sayesinde olmuştur. Erkin Usman, *Gönüllerdeki Adam Adnan Menderes*, Hepileri Matbası, 1968, s.39. Menderes'in toprak sevgisine ilişkin bir başka örnek de onun şu söylemidir: “*Bu toprakları, sahibi olmama rağmen gerçekten elde edebilmem için aklımı, bilgimi, gençliğimi içine gömmem gerekti. Toprak nazlanmaz artık bana. Çünkü o da ben de aynı dili konuşmaya başladık. Bir anne konuşmayan bebeğiyle nasıl anlaşıyorsa ben de toprakla öyle anlaşıyorum. Bu topraklar benim yorgunluğumu, öfkemi, üzüntümü, kahrımı emer bitirir. Ben de onu havalandırır, gübreler, güneşe bırakırım. Koklarınız birbirimizi*”. Erdal Şen, *Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı Bir Yiğit Vardı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010, s. 105.

⁵⁹⁹ Samet Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası 1967, s. 27. Samet Ağaoğlu aynı eserinde Adnan Menderes'in nasıl bir toprak sevdalısı olduğunu onunla yaptığı şu konuşmasıyla ortaya koymuştur: “*Sanıyorum 1952 veya 53. Hava sıcak, rüzgârlı. Samyeli esiyor Adnan Bey gözleri dolgun, yüzü sapsarı elimi tuttu, titrek sesle “İçim yanıyor Samet, içim yanıyor dedi, bu rüzgâr şimdi Anadolu'yu kavuruyor. Bilirim köylünün bu yel estikçe içine düştüğü kederi! Toprak kurumakta, kısacık ekinler sararmaktadır. Duadan başka hiçbir şey yapamazlar!”* Ağaoğlu, *Arkadaşım Menderes*, s. 34

⁶⁰⁰ Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.III, s. 92. Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, s. 453.

Bu bölümde DP'nin, iktidarda kaldığı süre zarfında (1950 ile 1960) izlediği tarım politikası belli başlıklar altında teker teker incelenmeye çalışılacaktır.

3.1.1.Zirai Modernizasyon

3.1.1.1.Tarımda Makineleşme

Marshall Planı ile başlatılan kalkınma hamlesi DP iktidarı döneminde büyük ivme kazanmıştır. Karasaban ve öküzün yerine modern zirai makineler kullanılmaya başlanmıştır. 1950'de yapılan ziraat sayımı sonuçlarına göre 2 milyon 300 bin çiftçi ailesinden yaklaşık % 22'sinin eşekten başka iş hayvanına sahip olmadığı bilinir iken özellikle 1951 ve 1952 yıllarında zirai istihsal vasıtaları sayısında büyük gelişme olduğu gözlenmiştir. Birçok çiftçi iş hayvanı olarak kullandığı öküz ve eşiği terk ederek traktöre geçiş yapmıştır. Yapılan anket sonuçları da bunu göstermektedir. 3015 çiftçi ailesi nezdinde yapılan bir ankete göre 1948 yılında Anadolu'da 13.238 öküz ve 8931 at beslenirken, 1952'de yalnız 3898 öküz ve 4432 at beslendiği ortaya konulmuştur. Yine ankete dâhil olan çiftçilerin sahip olduğu traktör sayısı 1948'de 407'den ibaret iken 1952 yılında bu sayı 3866'ya çıkmıştır⁶⁰¹.

İlk etapta Türk köylüsü bu zirai makineleşme hareketine temkinli yaklaşmıştır. Zamanla bu modern makinelerin işlevlerini gördükten ve faydasına şahit olduktan sonra bu konuda onlar da talepte bulunmaktan kaçınmamışlardır⁶⁰². Daha CHP iktidarı döneminde Yozgat'ta vali olarak görev yapan İhsan Sabri Çağlayangil, zirai makineleşmenin köye girmesinin sanıldığı kadar kolay olmadığını anılarında yer vermiştir. Çağlayangil, köylülere “*Hadi verin öküzleri satalım, köye ortak traktör alalım*” dediğinde köylülerden olumsuz yanıt aldığını, bunun sebebini sorduğunda köylülerin “*Öküz benim damımda. İsteddiğimde çıkarırım, istemediğimde çıkarmam. Bir traktörün peşinden bütün köy koşacak*” diyerek bu işe razı olmadıklarını dile getirmiştir. Ancak kendisinin yılmayarak dönemin Başbakanı Şemsettin Günaltay'a kadar giderek özel idarenin parası olduğunu valilik adına kendilerine traktör verilmesini istediğini ifade etmiştir. Sonuçta Yozgat'a gelen 25 traktörden iki tanesini alarak Sorgun'a gittiklerini belirten Çağlayangil, köylülerin tarlalarını sürdükten sonra köyden

⁶⁰¹ Haluk Cillov, “Türkiye’de Zirai Makinalaşma”, *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

⁶⁰² Numan Kırış, “Ziraatımızı Makineleştirmek İçin Yatırılan Para Fazla mı?”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 11, S.121, Temmuz 1953, s. 234-235. Talip Apaydın Sarı Traktör adlı romanında tarımda makineleşmeyi konu olarak işlemiştir. Kaplan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, s. 228-229.

çıkacakları zaman köylülerin “*Bırakmayız bu traktörleri*” dediklerini ve böylece traktörün Yozgat’a girmiş olduğunu anlatmıştır⁶⁰³. DP iktidarı süresince ülkeye giren zirai alet ve makine sayısında büyük artış görülmüştür. Bu dönemde artan zirai alet ve makinelere ait sayısal veriler şöyledir:

Tablo 6. Bazı Tarım Alet ve Makinelerinin Sayısındaki Gelişme

Makine ve Aletler	1940	1948	1955	1960
Traktör	1.066	1.756	40.282	42.136
Traktör Pulluğu (soklu)	-	1.119	28.842	30.763
Kültivatör	2.744	5.549	10.926	20.088
Çapa Makinesi (tekli)	-	8.022	5.209	12.651
Mibzer (hububat)	11.227	162	7.244	8.343
Bıçer	10.927	14.384	20.713	24.245
Bıçerdöğeri	-	268	5.618	5.554
Harman Makinesi	552	430	1.329	2.536
Selektör	253	339	1.163	1.415
Triyör	2.025	2.214	2.752	3.325
Balya Makinesi	287	52	164	375
Ekremöz	13.530	33.080	72.326	71.813
Kuluçka Makinesi	62	37	444	1.259
Motopomp	111	253	10.010	22.557
Pülverizatör	-	22.385	17.142	25.232
Karasaban	-	1.625.398	2.123.750	1.991.259

Kaynak: 50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara 1973, s. 367

Ziraatta makineleşme ile ilgili olarak Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı (MSA)⁶⁰⁴ ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nin aralarında ortaklaşa yaptıkları 1948-1952 yıllarını kapsayan bir araştırmanın sonuçlarında yer verilen bilgilere göre,

⁶⁰³ Çağlayangil, Anılarım, s. 121-123.

⁶⁰⁴ İlk adı İktisadi İşbirliği İdaresi (ECA) olan bu yardım teşekkülü bilahare askeri yardımları da ihtiva etmek üzere Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı (MSA) adını almıştır. Daha sonra da bu teşekkül yerine Amerika Birleşik Devletleri’nin yabancı memleketlerdeki bilumum yardım faaliyetlerini konu olarak alan Dış Faaliyetler İdaresi (FAO) kurulmuştur. *Türkiye’de Zirai Makinalaşma*, AÜSBF Yayınları, Ankara 1954, s. 1

makineleşmenin üretimdeki etkisi; ekim için toprak hazırlamada, ekimde, bakımda ve hasat ile harmanda çok net ortaya çıkmıştır. Makineleşme ile özellikle Akdeniz ve Ege bölgelerinde nadasa bırakılan arazinin miktarında önemli ölçüde azalma olmuş, toprağı sürme vasıtaları değişmiştir. Karasabanının yerine büyük ölçüde pulluk, diskaro, kùltivatör, vanvey gibi aletler kullanılmaya başlanmıştır⁶⁰⁵. Makineleşme ile toprağın sürülmesi işleminde toprağı işleme derinliğinin arttığı görülmüştür. Yine makineleşme ile çiftçi toprağının en tavlı zamanında ekim işlemini gerçekleştirebilmektedir. Ekim işi mibzerle başlayıp, pulluk veya diskaro ya da vanvey kullanmak suretiyle yapılmaktadır⁶⁰⁶. Makineleşmenin bir diğér artısı ise tohum miktarında azalmayı sağlamasıdır. Hastalık ve haşerelere karşı mücadelede, toprağın sulanmasında ve yine hububat üretiminde harman makinelerinin kullanılması çiftçilere sağlanan diğér kolaylıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zirai makinelerin kullanılmasıyla ekim alanlarında görülen artış da dikkat çekicidir⁶⁰⁷.

Dış basında da Türkiye'deki bu gelişmeler yakından izlenmiştir. İngiltere'de yayınlanmakta olan "*Farmers Weekly*" adlı ziraat dergisi Türkiye'deki ziraatın inkişafı için yapılmakta olan hamlelerden övgüyle bahsetmiştir. İngiltere'de yayınlanan iki önemli mecmuadan biri olan bu dergide yazan İngiliz ziraat eksperî, bir ara Türk köylüsünün makineleşmeyi her çiftçi gibi endişe ile karşıladığını fakat kısa zamanda buna alıştığını ifade etmiştir. Hatta İngiliz eksper, Türk köylüsünün birkaç sene zarfında hayatının değişeceğine yönelik öngörüde de bulunmuştur⁶⁰⁸. Herald Tribune'nin yabancı muhabirlerinden Don Cook bir yabancı gözü ile Türkiye'deki gelişmeleri değerlendirmiş, 1949 yılında Türkiye'de sadece 4000 traktör var iken 1953 yılına gelindiğinde 35 bini aşan bir traktör mevcudu olduğunu söylemiştir⁶⁰⁹. Hükûmetin köylüye yönelik çeşitli politikalarına da değinen Cook, hükûmetin çiftçinin mahsullerini koruyucu fiyatlar koyduğunu ve onlara makine kullanmayı öğrettiğini dile

⁶⁰⁵ Türkiye'de Zirai Makinalaşma, s. 12-15. 1950-1953 arasında Marshall'dan ve serbestten gelen zirai makinelerin adedi için bkz. BCA., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22

⁶⁰⁶ Türkiye'de Zirai Makinalaşma, s. 15-17

⁶⁰⁷ Türkiye'de Zirai Makinalaşma, s. 23-26. Fadıl Hakkı Sur, "Türkiye'de Makineli Ziraat Mevzuu", *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 153.

⁶⁰⁸ "Türkiye'de Zirai İnkişaf", *Milliyet*, 15 Mart 1954.

⁶⁰⁹ 1953 yılı Ağustos ayı itibariyle traktörlerin vilayetlere göre dağılışı çizelgesini gösterir cetvel için bkz. TBMM TD., D. 9, C.25, T.4, 4. Birleşim (13.11.1953), s. 234.

getirmiştir⁶¹⁰. DP hükûmetleri küçük çiftçinin ziraat alet ve makineleri ile teçhizi için gerekli çalışmaları da yapmıştır. Ziraat Bankası'nın sınırlı olan kredi imkânları ile küçük çiftçinin teçhizini sağlamak mümkün olamayacağından Marshall Yardımı karşılık paralarından ve bütçe tahsisatından 12 milyon liralık bir kısmının bu amaçla döner sermaye olarak kullanılması için gerekli plan ve programlar hazırlanmış ve ECA Türkiye temsilcisi ile de bu hususta anlaşmaya varılmıştır.⁶¹¹ Küçük çiftçilerin işlerine elverişli ziraat alet ve makinelerin mümkün olanlarının memleket dâhilinde yapılması konusu ortaya atılmış ve bu program yerli ve milli sanayi içinde yeni bir ufuk açmıştır. Hükûmet memlekette demir pulluk, sandıklı mibzer, pamuk mibzerleri, orak makineleri, tırmık vesaire gibi zirai aletlerin üretimi için Zirai Donatım Kurumu ve Makine Kimya Endüstrisi fabrikalarında gerekli çalışmaları başlatmıştır. Diğer taraftan hususi teşebbüslerin imkânlarını genişletmek için 15 Ekim 1951'de belli başlı şehirlerimizdeki imalatçı mümessiller Ankara'da toplanmış ve katılımcıların kredi, hammadde, vergi muafiyetleri, gümrük himayesi gibi istekleri tespit olunmuştur⁶¹².

16 milyon liralık projenin tatbiki ile ilk sene 8720 çiftçi ailesinin koşum hayvanı, pulluk, tırmık, kültivatör ve hububat mibzeri ile teçhiz edileceği ayrıca tınaz makinesi araba ve orak makinesinin de verileceği hususuna açıklık getirilmiştir. Küçük çiftçiler bu aletleri alırken peşin olarak hiçbir ödemede bulunmayacaklar yalnız borçlanacaklar ve % 10 nispetindeki ilk taksiti de ilk harmanı müteakip ödeyeceklerdir. 5 taksite bölünmüş olan borçların ödemesinde senelik faiz % 2,5 olarak belirlenmiştir. Bu teşvik tedbirleri ile bir taraftan küçük çiftçinin teçhizi sağlanırken diğer taraftan yerli imalata büyük bir iş alanı yaratılmıştır. O gün için memlekette devlet teşekkülleri ve özel teşebbüs tarafından imal edilmekte olan ziraat alet ve makinelerinin içine hayvan pullukları, hayvan tırmıkları, sandıklı mibzerler, dolaplı orak makineleri, triyörler, pamuk mibzerleri, tınaz makineleri, mısır daneleme makineleri, beygir çapaları, araba,

⁶¹⁰ Don Cook, "Yabancı Gözü İle Kalkınan Türkiye", *Zafer*, 31 Ağustos 1953. Fikret Çeltikçi 1951 yılı sonunda hazırladıkları etütte 50 bin traktöre ihtiyaç olduğunu belirttiklerini ancak kaydedilen gelişmeler karşısında bu sayının da yetersiz kalacağını anlaşıldığını *Zafer* gazetesindeki yazısında dile getirmiştir. Fikret Çeltikçi, "Türkiye'de Traktör", *Türk Ekonomisi*, Yıl.11, S.124, Ekim 1953, s. 300.

⁶¹¹ Tarımda makineleşme hareketinden ilk etapta daha çok büyük ve orta çiftçiler yararlanmıştır. Numan Kırış, küçük çiftçinin makinenin nimetlerinden yararlanması için Ziraat Bankası kanalıyla müteşebbislere makine edinmelerinin kolaylaştırılmasını bu suretle de bu müteşebbislerin edindikleri zirai makineleri özellikle küçük çiftçinin hizmetine sokmalarının yararına değinmiş ve buna "Ziraat Aletleri Taksiciliği" olarak yorumlamıştır. "Ziraat Aletleri Taksiciliği", *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 155-156.

⁶¹² BCA., Dosya.E12 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 80.508.9.

selektörler, yayıklar, tazyikli pülverizatörler, göğüs körükleri, toplu pamuk çırcır makineleri, traktör pulluğu uç demirleri, traktör pulluğu diskleri girmektedir. 1951 yılında etütleri tamamlanıp 1952 de imalata başlanılacak olan ziraat alet ve makineleri ise hububat mibzerleri, gübre müvezzii (mısır ve pamuk) mibzerleri, traktör pullukları, traktör diskaroları, traktör çapaları, traktör mibzerleri, lastik tekerlekli traylerler, pamuk selektörleri ve traktördür⁶¹³. Tarım Bakanı Nedim Ökmen 28 Mart 1951 tarihinde bir soru önergesine verdiği yanıtta Marshall yardımından ithal edilen zirai alet ve makinelerin tamiri için 42 sabit tamirhane açıldığını belirtmiş, bundan başka 12 adet seyyar tamirhane ile 43 adet de tamir servis arabasının mevcut olduğunu söylemiştir⁶¹⁴.

DP iktidarının yürüttüğü tarımda makineleşme hareketinde eksiklikler de görülmüştür. Özellikle yedek parça hususunda çekilen sıkıntı nedeniyle DP Hükümetleri eleştirilerin hedefi haline gelmiştir⁶¹⁵. En büyük eleştiri ise memleketin traktör mezarlığına dönüşeceğine yönelik olarak ortaya atılmıştır. Haluk Cillov traktör lastiği tedarikinde sıkıntıların mevcut olduğunu söyleyerek bu konudaki eleştirisini şöyle dile getirmiştir:

“Memleketimizde bir kısım traktörlerden istifade edilememesinin sebebini kısmen, pek çeşitli markaların ithal edilmiş olmasında aramak lazımdır. Nitekim İstatistik Umum Müdürlüğü sayımına göre Türkiye’de halen birbirinden farklı tam 90 çeşit marka traktör faaliyette bulunmaktadır. Bunlar arasında Amerikan traktörleri ekseriyette bulunmakla beraber Avrupa menşeli olanlar ve hatta bir miktar da Rus traktörü mevcuttur. Bunların tekmiil yedek parçaları yeknesak olmadığından, istifade imkânları çok zorlaşmaktadır. Bu bakımdan bazı kimseler Anadolu’nun birçok makine mezarlığı haline geldiğini ifade etmektedirler. Binaenaleyh, memleketimizde zirai istihsali artırmak isterken bu yolda sarf edilmesi gereken gayretleri en ufak teferruatına kadar hesap etmek ve girişilen icraatın uzun vadeli inikâslarını düşünmek icap edecektir.”⁶¹⁶

3 Nisan 1956 tarihli Demokrat Köylü gazetesinde de yedek parça eksikliğine şöyle değinilmiştir: “*Vilayetimiz dâhilindeki çiftçilerimizin halen ellerinde bulunan traktör*

⁶¹³ BCA., Dosya.E12 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 80.508.9. 1948, 1949, 1950, 1951 ve 1952 yıllarında memleketimize girmiş ziraat alet ve makinelerin yıllara göre dağılımı için bkz. BCA., Dosya. E8, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 74.471.17. Ayrıca bkz. “Zirai Alet İmalatına Hızla Devam Ediliyor”, *Demokrat Köylü*, 12 Eylül 1956.

⁶¹⁴ TBMM TD., D.9., C.6, T.1, 57. Birleşim (28.3.1951), s. 48.

⁶¹⁵ Cahit Tanyol, “Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü”, *Sosyoloji Dergisi*, S. 13-14, İstanbul 1959, s. 213. Öyleki yedek parça işine biran evvel çare bulunmazsa köylünün makineden büsbütün soğuyacağı dile getirilmiştir. “Traktörlerin Parça İşİ İstirap Mevzuu Oldu”, *Ulus*, 14 Eylül 1953.

⁶¹⁶ Haluk Cillov, “Türkiye’de Zirai Makinalaşma”, *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

*adedi mühim bir yekûna baliğ olmuştur. Bu traktörlerin yedek parça ihtiyaçlarını temin edebilmek için büyük müşkülat çekilmekte ise de bu parçaların bir kısmı yerli müesseseler tarafından imkân dâhilinde temin edilebilmektedir.”*⁶¹⁷

Başbakan Adnan Menderes bu konuda yapılan eleştirilere şöyle cevap vermiştir:

“1945’te bu memlekette 11 bin motorlu nakil vasıtası vardı⁶¹⁸. Bugün ordu ile beraber memlekette 80 bin nakil vasıtası mevcuttur. Fakat bunların tamirlerinin ne olacağı sorulmuyor, memleket otomobil mezarlığı olmuyor denmiyor. Otomobillerin yanı başında su motorları ve diğer makineler de vardır. Bunlarda bahis mevzuu edilmiyor. Yalnız traktör üzerinde duruluyor. Çünkü otomobili şehirli, traktörü ise köylü kullanır. Hâlbuki Türk köylüsünün bunu söyleyenlerce, akli hiçbir şeye ermez. Hakikat ise hiç de öyle değildir. Türk köylüsü traktörü kullanmasını en mükemmel surette bilmektedir. Ne çabuk öğrendi? Ne çabuk 40 bin traktörü kullanabilir hâle geldi? Biz öteden beri Türk milletinin siyasi içtimai olgunluğu kadar zekâ ve dirayetini inanmış insanlarız. Bence hayret edilecek nokta, memlekete girmekte olan ziraat aletlerini bu nasırlı ellerle Türk köylüsünün liyakatle kullanmasıdır.”⁶¹⁹

1960 Ziraat Vekâleti bütçe görüşmeleri sırasında CHP Meclis Grubu adına söz alan Uşak Milletvekili Avni Ulaş’ın ziraatta kullanılan birçok malzemenin bulunmadığına yönelik getirdiği eleştiriye DP’li Bursa Milletvekili Sadettin Karacabey oldukça sert bir üslupla yanıt vermiştir:

“Arkadaşım zirai maddelerden bilhassa çiftçilikte kullanılan birçok malzemenin bulunmadığından şikâyet etti. Bunun günahı kimdedir arkadaşlar? İktidar olarak senelerce bu memlekette bir uç demiri yapmış mıdır ki, bugün bizden hesabını istiyor? (Soldan, bravo sesleri) Ben saçlarını çiftçilikte ağartmış bir insan olarak arz edeyim ki, 1950 den evvel bu memlekette en ziyade ihmal edilmiş bir saha varsa o da çiftçiliktir. Buna rağmen şimdi bizden hesap sormak istemeleri hakikaten şaşılacak bir haldir.”⁶²⁰

Zirai makineleşme hareketine ilişkin yedek parça ve tamirhane eksikliği olduğuna dair getirilen eleştirilere Adviye Fenik, Zafer gazetesinde yazdığı yazı ile şöyle cevap vermiştir. “İlk acemilik bu, olur. Kuluçka tavuk bile ilk civcivleri çıkardığı zaman

⁶¹⁷ “Köylünün Traktör Lastiği İhtiyacı Gün Geçtikçe Artmaktadır”, *Demokrat Köylü*, 3 Nisan 1956.

⁶¹⁸ 1950’de 32 564 olan motorlu kara nakil araçlarının sayısı 1960’da 114 208’e yükselmiştir. Bu dönemde taşıt cinsleri açısından en hızlı artış 4.2 kat ile otomobilde gerçekleşmiştir. Bunu 3.7 kat ile kamyon ve kamyonet, 2.9 kat ile otobüs, minibüs takip etmiştir. Yalçın Acar, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi 1991, s. 103.

⁶¹⁹ “Başvekil İktisadi Vaziyetimizi İzah Etti”, *Milliyet*, 20 Şubat 1953.

⁶²⁰ *TBMM ZC.*, D.11, C.12, İ.3, 49. İnikat (27.2.1960), s. 832.

bazısını yanlışlıkla ezer öldürür ama sonra civcivler büyümeye başladıkça tehlikede ortadan kalkar."⁶²¹ Zirai makineleşme alanında görülen eksikleri yahut ihmalleri Adviye Fenik gibi yorumlamak ne kadar iyimser bir bakış açısı ise memleketin traktör mezarlığına dönüşeceğine ilişkin görüş de bir o kadar olumsuz bir bakış açısıdır. Bu konuda DP'nin uygulamadaki eksiklikleri ile birlikte zirai makineleşme hareketinde kat ettiği ilerleme kabul edilmelidir.

3.1.1.1.1. Tarımda Makineleşmenin Sonuçları

3.1.1.1.1.1. Ekim Alanlarının Genişlemesi

Türkiye'de 1950 yılında yapılmış olan nüfus sayımına göre ekilip dikilen bir kilometre kare ziraat arazisine 215 çiftçinin düştüğü belirtilmiştir. Bu sayı Avrupa'nın en yüksek zirai nüfus yoğunluğuna sahip ülkeleriyle bile karşılaştırıldığında oldukça yüksek kalmaktadır. Zira Almanya'da 91, İngiltere'de 83, Belçika'da 98 çiftçinin bir kilometre kareye isabet ettiği düşünülünce Türkiye'nin bu alandaki geriliği apaçık ortaya çıkmaktadır. İşte bu nedenden dolayıdır ki Türkiye'de entansif tarımın yoğunlaştırılması yanında yeni ekim alanlarının açılması da bir o kadar önem taşımaktadır⁶²². Tarımda makineleşme hareketinin bir getirisi olarak 1950-1960 döneminde ekili alan oranı % 18,7'den % 29,9'a çıkmıştır. 1960 yılına gelindiğinde ekim alanları doğal sınırlarına ulaşmıştır⁶²³. Daha önce de bahsedilen Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı ile Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin ortaklaşa yaptıkları çalışmanın sonucunda da ekim alanlarının genişlemesine ilişkin şu bilgi verilmiştir:

"Burada iki nokta üzerinde durmak icap ediyor. Bunlardan birincisi örnek köylerin hemen yarısında bu zamana kadar boş yatan tarlaların son yıllarda ziraata alınması hadisesidir. Anadolu şartlarına göre, bir yıl ekilip bir veya iki yıl kadar terk edilen tarla boş yatıyor telakki edilmemekte ve ancak herhangi bir vesile ile üç veya daha fazla sene işlenmeyen tarlalar boş sayılmaktadır. Muhtelif bölgelerde hangi sebeplerle tarlaların boş bırakıldığı hususunda esaslı araştırmalar yapılmış bulunmamakla beraber, en fazla rastlanılan sebebin yeter derecede çeki kuvveti bulunmaması olduğunu tahmin etmekteyiz. Son zamanlarda traktörlerin köye girmesi ile çeki kuvvetinin artması eskiden işlenmeyen bu tarlaların işlenebilmesini mümkün kılmış, denilebilir. Diğer taraftan ziraat mahsulleri fiyatlarının aynı devre

⁶²¹ "Traktör Ziraat İşçisini Aylak Mı Bıraktı?", *Zafer*, 3 Mayıs 1953.

⁶²² Franz Heske, *Türkiye'de Orman ve Ormancılık*, (Tercüme Eden: Selahattin İnal), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1952, s. 48.

⁶²³ Köymen, "Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları", s. 16.

zarfında elverişli olması da eskiden ekonomik olarak işlenmeyen bazı marjinal arazinin işlenmesini iktisadi bir hâle getirmiş olabilir. Bu sonuncu mülâhaza bilhassa hububat sahaları için ehemmiyetli bir mahiyet almaktadır. Bununla beraber, birinci sebebin yani yeter derecede motor kuvveti elde etmenin bu arazinin ziraata alınması hususunda daha ehemmiyetli bir rol aldığı kanaatinde bulunmaktayız...”⁶²⁴

Tablo 7. 1945-60 Yılları Arasında İşlenen Arazi

Yıllar	İşlenen Saha (1000 ha)		
	Ekim	Nadas	Toplam
1945	8 044	4 620	12 664
1946	8 413	4 680	13 093
1947	8 902	4 673	13 575
1948	9 477	4 423	13 900
1949	8 990	4 274	13 264
1950	9 868	4 674	14 542
1951	10 600	4 672	15 272
1952	11 775	5 586	17 361
1953	13 021	5 791	18 812
1954	13 208	6 408	19 616
1955	14 205	6 793	20 998
1956	14 556	7 897	22 453
1957	14 392	7 769	22 161
1958	14 764	8 001	22 765
1959	15 020	7 920	22 940
1960	15 305	7 959	23 264

Kaynak: *Tarım İstatistikleri Özeti 1943-1964*, DİE, Ankara 1965, s. 3.

Tablodan da anlaşıldığı üzere tarımda makineleşme hareketinin en belirgin sonucu tarım alanlarının genişlemesinde görülmüştür. Ekilen arazi 1950 yılında 9.868.000 hektarken % 55 artarak 1960 yılında 15.305.000 hektara ulaşmıştır. Aynı dönemde nadas arazisi 4.674.000 hektardan % 70 artışla 7.959.000 hektara çıkmıştır. Toplamda 14.542.000 hektar olan işlenen saha % 60 artışla 23.264.000 hektar olmuştur. İstatistikî

⁶²⁴ Türkiye’de Zirai Makinalaşma, s. 47.

veriler ve yapılan araştırmaların sonucunda tarımda makine kullanımının ekim alanlarını oldukça genişlettiği tartışılmaz bir hakikat olarak ortadadır.

3.1.1.1.2. Üretimde Artış

Ziraatın makineleşmesinin bir diğer önemli sonucu üretimde görülen artıştır. Özellikle belli başlı zengin istihsal bölgelerinden biri olan Çukurova Bölgesi, üretimdeki artışa en güzel örnektir. Bu bölgede köylü, makine ile sürülen ve ekilen araziden % 25 nispetinde daha fazla ürün almıştır⁶²⁵. Ürün bazında da en yüksek artış Türkiye ihracatında ilk sırayı alan hububatta görülmüştür⁶²⁶. Memleketin % 80'ini teşkil eden köylü halkın karasabandan kurtularak makineli ziraat yapma yolunda son senelerde gösterdiği büyük hamleler ve bunu takviye için hükûmetçe alınan kararlar hububat istihsalinin artmasında başlıca rolü oynamıştır⁶²⁷. 1953 yılına gelindiğinde buğday üretiminde belirgin olarak kendini gösteren artışla dünya piyasalarında hububat ihracatçısı olarak dördüncülüğe eriştiklerini belirten DP iktidarı, Türkiye'nin buğdayını dışarıdan almak zorunda kaldığı eski iktidar dönemine de atıfta bulunmuştur. İstihsal hacminin üç sene öncesine nispetle % 100 arttığı ve ithalat ve ihracatın da buna paralel yükseldiği ifade edilmiştir.⁶²⁸

Avusturyalı İktisatçı S. Finger, Viyana'da yayınlanan “*Die Industrie*” dergisinin 52. sayısında, Türkiye'deki iktidarın ziraat sektörüne verdiği önemi anlatmış ve bu çerçevede zirai istihsalde gerek buğday ve gerekse pamuk ve şeker pancarında büyük artışlar kaydedildiğini ifade etmiştir⁶²⁹. Amerikalı uzmanlar DP'nin makineleşme, yeni arazilerin ekime açılması, fiyat politikası gibi tarımın gelişmesine yönelik uyguladığı bu çok yönlü politikalarını “*Yeşil Devrim*” olarak adlandırmışlardır. Barker Heyeti'nin Zirai İktisat Mütahassısı Vanderbilt Üniversitesi Profesörlerinden William Nicolas bu döneme ilişkin değerlendirmesinde şu ifadeleri kullanmışlardır. “*Biz Türkiye’de ziraatın, mahsul temini bakımından kısa zaman içinde pek fazla genişlemek istidadı bulunmadığı neticesine varmıştık. Hâlbuki Türkiye, bizim tavsiyelerimizin hilafına olarak ziraatın makinalaşmasına ve yüksek fiyat himayesine başlıca ehemmiyeti*

⁶²⁵ “Çukurova'nın Ziraat Savaşı”, *Zafer*, 3 Kasım 1950.

⁶²⁶ Habil K. H. Olsen, “Hububat Müstahsili Olarak Türkiye”, (Çev. A. Fethi Açıl), *Çiftçi*, Yıl. 10, C.10, S. 116, Mayıs 1955, s. 343.

⁶²⁷ “Zirai Sahada Seferberlik”, *Zafer*, 17 Nisan 1952. Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 141.

⁶²⁸ BCA., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22

⁶²⁹ “Türkiye'deki İktisadi Kalkınma Övülüyor”, *Zafer*, 14 Şubat 1954.

atfetmekte devam etti. Şu cihet aşikârdır ki, Türkiye bu devrede dikkate şayan bir gelişme elde edilmiştir.”⁶³⁰

Tablo 8. Başlıca Tarım Ürünleri Üretimi

	1925	1939	1950	1960
Hububat (Toplam)	3.496	8.161	7.772	15.215
Buğday	1.075	4.192	3.872	8.450
Arpa	1.252	2.275	2.047	3.700
Çavdar	116	405	443	700
Yulaf	165	280	316	530
Mısır	523	636	637	1.090
Pirinç	30	52	51	110
Diğerleri (Toplamı)	335	321	406	635
Bakliyat	197	356	365	640
Başlıca Sınai Bitkiler				
Pamuk	76	64	118	176
Tütün	48	65	93	139
Şeker Pancarı	601	635	855	4.385
Patates	73	260	605	1.400
Yağlı Tohumlar(Toplam)	-	221	341	552
Yaş ve Kuru Meyveler Toplam	1.156	1.998	1.998	3.570
Zeytin	156	326	265	428
Narenciye Toplamı (Bin Adet)	264	515.687	320.833	2.283.038

Kaynak: *Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969, s. 45.

1950 ile 1960 yılları tarım ürünleri üretimi karşılaştırıldığında üretimde görülen artış oldukça dikkat çekicidir. Bu on yılda hububat % 95, bakliyat % 75 artış göstermiştir. Bu dönemde üretim artışı ile dikkat çeken ürünlerden şeker pancarında dört kat, narenciye de ise altı kat artış görülmüştür.

Ancak bu noktada en çok eleştirilen husus var olan üretim artışının daha çok ekim alanlarının genişlemesiyle ilişkili olduğuna yöneliktir. İsmail Cem, bu dönemde artan kimyasal gübre ve ilaç tüketimine karşın hektar başına verimin yükselmediğini ya da çok az yükseldiğine işaret etmiştir. Haluk Cillov ise İsmail Cem’in söylediklerinin

⁶³⁰ Ali Esen Minkari, *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992, s.44.

aksine zirai makineleşme hareketi ile birlikte zirai istihsal randımanının arttığına ilişkin bilgiler sunmuştur. 1948 ile 1952 yılları arasında makinesiz ziraatta hektar başına 1290 kilo buğday alındığı halde makineli ziraatta bu miktarın 1636 kiloya çıktığını, pamukta ise makinesiz ziraatta hektar başına 259 kilo alınırken makineli ziraatta bu rakamın 366 kiloya yükseldiğini belirtmiştir⁶³¹.

DP iktidarı 1949 yılında 7.525.400 hektar olan hububat ekim sahasını 1950 de 8.244.000 hektara, 1951’de 8 milyon 805 bin hektara, 1952 yılında da 9 milyon 910 bin hektara çıkarmıştır⁶³². Bu dört yıl zarfında hububat istihsalinde de ekim sahalarına paralel bir gelişme görülmüştür. 1949 yılında 5 milyon 348 bin ton olan istihsal, 1950’de 7 milyon 764 bin tona, 1951’de 10 milyon 679 bin tona, 1952 yılında da 12 milyon 291 bin tona çıkarılmıştır. Bu rakamlar birbiriyle mukayese edildiğinde 1952 senesi hububat ekiliş sahası 1951’e nispetle % 12, 1950 yılın nispetle % 20 oranında bir artış kaydetmiştir. Yine 1952 yılındaki hububat istihsal miktarı 1951’e nazaran % 39, 1950’ye nazaran da % 48 nispetinde bir artış göstermiştir. Bu oranlardan da hububat istihsalindeki artışın sadece ekim alanıyla sınırlı olmadığı, modern ziraat usullerinin kullanılmasıyla da ilişkili olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır⁶³³. Yani eleştirildiği gibi üretimdeki artış sadece ekim alanlarının genişlemesine bağlı değildir. Keza zirai mücadele alanında yapılan çalışmalar, tohum kalitesinin artırılmasına yönelik yapılan uygulamalar, sulama alanında kaydedilen başarılar gibi benzeri diğer faaliyetler değerlendirmeye alındığında ürün artışının salt ekim alanlarının genişlemesine bağlı tutulmasının çok gerçekçi görünmediği de hatırlatılmalıdır.

3.1.1.1.3. Köyden Kente Göç

Makineleşme ve hızlı nüfus artışı ile beraber köylerden kentlere göç başlamıştır. 1950 yılında 20.947.188 olan toplam nüfus, 1960 yılına gelindiğinde 27.754.820’ye

⁶³¹ Haluk Cillov, “Türkiye’de Zirai Makinalaşma”, *Milliyet*, 13 Nisan 1960.

⁶³² 1949-1950 yıllarında hariçten 452.000 ton hububat ithal ederken 1951-1953 yılları arasında 2.209.000 ton hububat ihraç edilmiştir. “Milli Kalkınmamızın İnkişafında Toprak Mahsulleri Ofisinin Rolü”, *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.2, Temmuz 1954, s.32.

⁶³³ “Tarım Sahasında Müspet Çalışmalar”, *Zafer*, 24 Ağustos 1952. Ayrıca bkz. “Zirai Sahada Son Gelişmeler”, *Zafer*, 28 Ağustos 1953. “Milli Kalkınmamızda Zirai Makineleşmenin Önemi”, *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.7-8, Aralık-Ocak 1955, s. 7. “Zirai İstihsal Sahamız Her Yıl Daha Genişliyor”, *Milliyet*, 13 Nisan 1953.

ulaşmıştır. Nüfus artışıyla⁶³⁴ beraber tarımda makineleşmenin özellikle de traktörün girişi üretimi artırmıştır. Bunun sonucunda büyüyen ticari tarım büyük çiftçiler lehine gelişmiştir. Traktörün tarımda yer almasıyla birlikte tarım emekçisi ve geçimlik tarım yapan ortakçılar, yarıcılar vb. iki açıdan zor durumda kalmışlardır.⁶³⁵

-Makineleşme ile birlikte yeni arazi satın alma ihtiyacı doğmuştur. Yeni toprak satın alan çiftçiler daha çok kendi köy hudutları içerisinde olmakla birlikte başka köy sınırları içerisinde de toprak satın almışlardır. Bu toprakların daha önce kimler tarafından işletildiği araştırıldığında Ege ve Marmara’da kiracılıkla, yine Ege ve Güneydoğu Anadolu’da ortakçılıkla, Orta Anadolu’da sahibi tarafından işletilen araziler olduğu tespit edilmiştir. Mülkiyetteki bu genişlemenin daha çok küçük mülkiyet aleyhine işlediği tespit edilmiştir⁶³⁶.

-Makineleşmeden önce topraklarını köylü halka işleten beyler, ağalar; tarımda makineleşme hareketi ile birlikte artık köylülerin kol kuvvetine ihtiyaç duymaktan kurtulmuşlardır. Böylece Anadolu’nun pek çok yerinde köylerinden kovulmuş, toprağı olmayan işsiz kalmış köylüler ortaya çıkmıştır. Bu topraksız köylüler ile ağalar ve beyler arasında başlayan çatışma daha çok doğu illerinde kendini göstermiştir⁶³⁷.

Bu dönemde sadece tarımda değil ulaşım aracı olarak da kullanılmaya başlanılan traktörün köye girişi ile ilgili pek çok yazı yazılmıştır. Yaşar Kemal “Çukurova’da Traktör Oburluğu” başlıklı yazısında köylülerden ihtiyacı olanında olmayanın da traktör aldığını bir köylüyle girdiği diyalogu anlatarak ortaya koymaya çalışmıştır. Yine bu yazısında makineleşme nedeniyle işsiz kalmış olan bir köylünün anlatımına yer vermiştir: “Artık tamamen halimiz müşküle sardı. Yapacak hiçbir iş kalmadı. Bundan sonra Çukurova’da topraksız insan yaşayamaz. Her işi makine yapıyor. Bize traktör

⁶³⁴ 1945-1950 döneminde doğum oranlarının artması ve ölüm oranlarının azalması sonucunda nüfusumuz hızlı bir şekilde artmıştır. II. Dünya savaşı sonrası evlenenlerin çoğalması, doğum oranlarının yükselişi ile birlikte harp yıllarında yokluğu çekilen ilaçların temin edilmesiyle ölüm oranları azalmış ve neticesinde nüfusumuzda yükselmiştir. Feridun Merter, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Gelişmeler*, Ankara 1990, s. 80.

⁶³⁵ Konuya ilişkin geniş bilgi için bkz. Richard D. Robinson, “Türkiye’de Traktörün Köy Hayatına Tesirlerine Ait Bir Araştırma”, (Çev. Turan Güneş), *Çiftçi*, Yıl.11, C.XI, s. 132, s. 508. Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı, s. 69.

⁶³⁶ Köymen, “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, s. 18.

⁶³⁷ Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, s.151-152. Ayrıca bkz. Cem, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, s. 391.

sürücülüğü bile düşmüyor. Çünkü herkes kendi traktörünü kendisi sürüyor. Bu böyle giderse çoluk çocuk hep aç öleceğiz. Huğlarımız gün geçtikçe yıkılıyor. Yaptıramıyoruz. Gün geçtikçe evsiz de kalacağız” ⁶³⁸ Makineleşmenin yanı sıra tarımdaki toprakların dengesiz dağılışı ve toprakların çok parçalanmış olması da bu göç hareketlerinde itici gücü oluşturmuştur⁶³⁹.

Yahya Tezel, 1948 yılında başlayan makineleşme politikası ile kentlere göçün hızlanmasını olumlu olarak değerlendirmiş ve bu sayede sanayinin ihtiyacı olan işgücünün karşılandığını dile getirmiştir. Diğer taraftan makineleşme ile tarım alanlarının genişlediğini ve bu durumun doğal sonucu olarak otlak ve meraların daraldığını belirtmişse de bunun kaçınılmaz bir sonuç olduğunu çok fazla büyütülmemesi gerektiğini vurgulamıştır. Bununla birlikte bu makineleşme programının birbirini bütünleyecek şekilde uygulanmadığını, aceleye getirildiği söylemekten de kaçınmamıştır⁶⁴⁰.

1950 yılında Dünya Bankası heyetinde bulunan Nicholls da makineleşmenin Türk köylüsünün ihtiyacına cevap vermediğini ifade etmiştir. Ona göre Türk köylüsü ortalama kırk ile altmış dekar toprağa sahiptir ve bu oran makineleşmeyi işlevsel olarak etkin kılmak için oldukça yetersizdir. Onun yerine yoğun emek kullanımına dayanan tarım bilgi ve becerilerini geliştirmeye yönelik bir politikanın Türkiye'nin koşullarına daha çok uygun olacağına dikkati çekmiştir⁶⁴¹. Kemal Karpat ise tarımda makineleşme hareketi ile ilgili olarak, bir kısım toprak sahiplerinin bundan yararlandığını buna karşın geniş halk kitlelerinin ihmal edildiğini söyleyerek konuya eleştiri getirmiştir⁶⁴². Bu

⁶³⁸ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, s. 55-56. M. Tuncer, "Toprak ve İskân Meselelerinin Halli Yolunda", *Yeni Asır*, 23 Aralık 1951. Cahit Tanyol 50 köyde yaptığı inceleme ve çalışmalar sonucunda traktörün köylerin nüfus artışı ve azalışında kesin bir rolünün olduğuna ilişkin bir hüküm vermenin mümkün olmadığını söylemiştir. Bazı köylerde traktörün girmesi ile iş sahasının az da olsa genişlediğini, ekilmemiş arazinin işletildiğini ve bu durumun nüfusun çoğalması neticesini verdiğini, diğer taraftan efendi ve ağa köylerinin önemli bir kısmında ise traktörün girmesi ile topraksız köylülerin açıkta bırakıldığını ve böylece köyden kente göçün başladığını ifade etmiştir. Tanyol, "Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İhtimai Değişmelerin Kontrolü", s. 205.

⁶³⁹ Ruşen Keleş, *100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972, s. 37.

⁶⁴⁰ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 376.

⁶⁴¹ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 375. Wilhelm von Flüge'de özellikle Orta Anadolu'daki zirai işletmelerini örnek göstererek tarımda makineleşmede bölgesel özelliklerin dikkate alınmasının önemine değinmiştir. Wilhelm von Flüge, "Orta Anadolu'da Zirai İşletme Meseleleri", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, S.1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 122-144.

⁶⁴² Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 249.

konuya yorum getirenlerden Muzaffer Sencer de bu görüşü desteklemiştir. Sencer, DP iktidarının uyguladığı politikalar sonucu kapitalist toprak burjuvazisinin güçlendiğini buna karşın küçük ve yoksul köylünün uzun vadede mülksüzleştiğini belirtmiştir⁶⁴³.

Richard D. Robinson “*Turkey’s Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization*” başlıklı makalesinde ürettiklerini dünya pazarında satmak ve yabancı para kazanmak isteyen bir ülkenin çiftçilikte makineleşmeye geçmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu ortaya koymuştur. Köy ekonomisinden daha üst seviyelere çıkmak isteyenler için bunun bir gereklilik olduğunu fakat bu durumda belli ölçüde insan gücünün saf dışı bırakılacağına değinmiştir. Türkiye örneğini bu çerçevede ele alan Robinson, Türkiye’de traktörlerin sadece yarısının kullanıldığını belirtirken diğer yandan da makineleşme yoluyla işinden olan her 10 çiftçiden bir ya da iki tanesinin şehre göç etmeden tarım dışında iş bulabildiğini kalan 8 aile ya da 40 nüfusun şehre göç etmek durumunda kaldığını işaret etmiştir⁶⁴⁴.

Göç hareketlerini tetikleyen bir diğer faktör de ziraatta makineleşme ile birlikte köy ve şehir münasebetlerinin artmasıdır. Üretim hacmi aile işletmesinin çok üstüne çıkan köylü, ürününü şehir ve kasaba pazarlarına getirmek durumunda kalmıştır. Diğer taraftan birçok alıcının da mahsul satın almak üzere köye geldiği görülmüştür. Yine akaryakıt, yedek parça ve diğer işletme malzemesi tedariki ve tamiri için şehre gelen köylünün şehirle olan ilişkisi daha sıkı bir hal almıştır. Bu durumun bir başka göstergesi ise köylerde bakkal dükkânlarının, fırınların, kahvehane, berber gibi dükkânların açılmasıdır. Zirai makineleşmenin köye girmesi ile köyde mübadele ekonomisi başlamış ve bazı yeni iş sahaları açılmıştır⁶⁴⁵. Köy ve şehir arasındaki artan temasın bir diğer sonucunu olarak da göç hareketleri görülmüştür⁶⁴⁶. Cavit Orhan Tütengil, köyden kente göç olgusunu köyün iticiliği ve şehrin çekiciliği bağlamında birlikte değerlendirmenin önemine dikkat çekerek açıklamaya çalışmıştır. Sayıca az olan varlıklı köylüler için şehrin çekiciliğinin (ulaştırma kolaylığı, basın ve yayın araçları gibi), yüz binleri bulan

⁶⁴³ Muzaffer Sencer, *Türkiye’deki Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul 1971, s. 234.

⁶⁴⁴ Richard D. Robinson; “Turkey’s Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization”, *The Public Opinion Quarterly*, Vol.22, No.3, Special Issue on Attitude Research in Modernizing Areas (Autumn 1958), p. 398-399.

⁶⁴⁵ Türkiye’de Zirai Makinalaşma, s.130-134.

⁶⁴⁶ Tütengil, İçtimai ve iktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları, s.48-49. *Ulus*, 13 Ekim 1953. Ahmad, Türkiye’de Çok Partili Politika’nın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971, s.78.

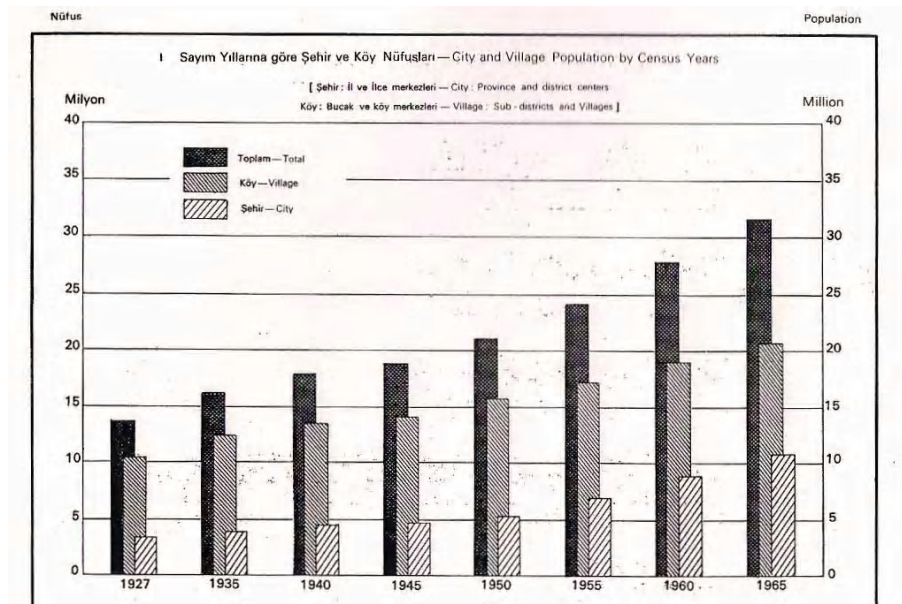
yoksul köylüler için ise iş umudunun bu göç olgusunun esasını oluşturduğunu belirtmiştir⁶⁴⁷. 1950 ile 1960 yılları arasında köy ve kent nüfusundaki değişim aşağıdaki tablo ve grafikte net olarak ortaya konmuştur.

Tablo 9. 1927-1960 Kır ve Kent Nüfusu

Yıl	Toplam (1000)	Kır		Kent	
		(1000)	(%)	(1000)	(%)
1927	13 648	11 412	84	2 236	16
1935	16 158	13 474	83	2 684	17
1940	17 821	14 618	82	3 203	18
1945	18 790	15 348	82	3 442	18
1950	20 947	17 037	81	3 910	19
1955	24 065	18 640	77	5 425	23
1960	27 755	20 447	74	7 308	26

Kaynak: Ahmet İçduygu ve İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, s. 252

Grafik 2. Sayım Yıllarına Göre Şehir ve Köy Nüfusları

Kaynak: *Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, DİE Matbaası, Ankara 1969, s. 28.

1950’den sonra şehre olan göçteki artış Tablo- 9 ve Grafik- 2’de ortaya konmuştur. Buna karşın köylerde oturan nüfusta da artışın var olduğunu gözden kaçırmamak gerekmektedir. “Köyler İstatistiği 1945 Anket Sonuçlarına” göre 34.063 muhtarlıkta var

⁶⁴⁷ Tütengil, Türkiye’de Köy Sorunu, s. 31-33.

olan nüfus miktarı 14.073.471'i bulurken "Köyler İstatistiği 1960 Anket Sonuçlarına göre 35.382 olan muhtarlıkta yaşayan nüfus sayısını 18.906.720'ye ulaştırmıştır"⁶⁴⁸.

3.1.1.2. Suni Gübre

Köylünün toprağından istediğı ölçüde verim alamamasının en önemli nedenlerinden biri toprağın gübreden mahrum bırakılmış olmasıdır. Bu duruma yol açan en büyük etken gübrenin köylerde yakıt olarak kullanılmasıdır. Tezek adı verilen gübrenin kurutulup yakıt olarak kullanılması toprağı beslenmesini olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle kimyevi gübreye olan ihtiyaç yüksektir. Bunun en net göstergesi 1923-1950 yılları arasında görülmüştür. 1924'te 104 ton, 1926'da 1582 ton, 1938'de 1376 ve nihayet 1950'de işlenen 14,5 milyon hektarlık alan için 42.000 ton yani hektar başına 3 kg gübre kullanılmıştır. Aynı dönemde Mısır'da hektar başına 178 kg suni gübre kullanılmaktadır. Bu da Türkiye'nin topraklarının gübreye ne kadar aç olduğunu bir kanıtıdır⁶⁴⁹. George ve Barbara Helling gübrenin köylerde kullanım eksikliğine şu sözleriyle ortaya koymuşlardır:

"...En bakımlı tarlalar bile hümüsce fakirdir. Çünkü köylü kıymetli hayvani gübresini tarlalarına yayacağı yerde, ekseriya yakıt olarak kullanmak zaruriyetinde kalır. Gübre içindeki nebatî gıda, evlerdeki ocaklardan çıkan küller içinde tekrar toprağı ilave ediliyor ise de, bu, tarlaların ancak çok az bir kısmını gübrelemeğe yeter ve netice olarak ekserî tarlalar, nesilden nesile gübresiz kalır. Toprağı hümüs kazandırmanın diğer bir yolu da bakliyat fasilesinden bir bitki yetiştirmek ve onu sürerek yeşil gübre halinde onu toprağı karıştırmaktır. Fakat bu Türkiye'de nadas üzerinde hayvan otlatmak âdetinden ve doğrudan doğruya bir istifade sağlamayan herhangi bir mahsule tohum, tarla ve emek vermenin köylü mantık ve geleneğinde yeri bulunmamasından dolayı mümkün olmamaktadır."⁶⁵⁰

Zirai kalkınma davasının temel unsurlarından birini teşkil eden gübreleme hususunda büyük bir çaba sarf eden Tarım Bakanlığı, orman mıntikasından uzak yerlerde oturdukları için ahır gübresini yakacak olarak kullanan Orta Anadolu Bölgesi köylülerine suni gübre verilmesi hususunda çalışma başlatmıştır. Bu amaçla teknisyen ve köy teknik öğretmenlerinden oluşan 45 eleman Toprak ve Gübre Araştırma

⁶⁴⁸ Tütengil, *Türkiye'de Köy Sorunu*, s. 50.

⁶⁴⁹ Tezel, Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), 376-377. Ayrıca bkz. Baran Tuncer, "İktisadi Kalkınmamız Yönünden Ziraat Sektörünün Önemi", *AÜSBF Dergisi*, C.15, S.1, Mart 1960, s. 38.

⁶⁵⁰ George Helling ve Barbara Helling, *Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan Türkiye'de Köy*, (Çev. Ahmet E. Uysal), Ankara 1956, s. 46.

Enstitüsü'nde kurs görmüştür. Bu kurslarda kursiyerlere, toprak tahlili ve bu tahlillerden alınan neticelere göre eksik olan maddeleri içeren kimyevi gübrelerin tarlalara verilmesi hususu öğretilmiştir. Tarlalardan alınan numunelerin tahlil edilmesi sonucu Orta Anadolu hububat tarlalarına süper fosfat gübresi verilmesinin zaruri olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak Tohum Islah İstasyonları'nda yapılan gübre denemeleri sonucunda da Orta Anadolu şartlarında süper fosfat gübresi kullanımının verimi artırmada büyük rol oynadığı tespit edilmiştir⁶⁵¹.

Bu deneme neticelerini Orta Anadolu çiftçilerine öğretmek ve kimyevi gübre kullanımını teşvik etmek maksadıyla 1951 yılında bedeli Tarım Bakanlığı'nca ödenmek suretiyle 100 ton süper fosfat gübresi çiftçiye dağıtılmıştır. 1952 yılında bu deneme programı iki misline çıkarılarak 265 ton granüle süper fosfat gübresi mubayaa edilerek illere dağıtılmıştır. Bu dağıtıma göre Ankara bölgesi 50, Konya 45, Çankırı 15, Çorum 15, Kırşehir 10, Yozgat 20, Afyon 15, Niğde 10, Eskişehir 30 ton gübre almıştır. Ayrıca o güne kadar kimyevi gübre kullanmamış olan Gaziantep, Maraş, Urfa zeytin üreticisine de öğretici mahiyette olmak üzere demonstrasyon denemeleri [gösteri yöntemi] uygulanmıştır⁶⁵². Kimyevi gübrelerin kullanılmasını teşvik için 1951'de 108 köyde çiftçi tarlalarında yapılan kimyevi gübre gösterileri 1953 yılında 1.355 köye yayılmıştır. Hükûmet eliyle yapılan bu gösteriler sayesinde çiftçinin kimyevi gübreye karşı alakası artmıştır⁶⁵³.

Ülkemizde suni gübre sanayinin temelleri Karabük Demir Çelik Tesisleri'nin kurulmasıyla atılmıştır. 1938 yılında bu tesislerde yan ürün olarak 182 ton suni gübre üretilmiştir. 1950 yılında kurulan gübre sanayi, bu endüstrinin kurulmasına öncülük etmiş ve 100.000 ton kapasiteli ilk gübre fabrikası İskenderun Sarıseki mevkiinde

⁶⁵¹ “Orta Anadolu Köylüsü Suni Gübre Kullanacak”, *Demokrat Köylü*, 27 Temmuz 1955. Ayrıca Ankara Valiliği tarafından vilayet dâhilindeki köylerde ahır gübrelerinin yakacak olarak kullanılmasına mani olmak üzere bazı tedbirler alındığı haberi basına da yansımıştır. “Ankara Bölgesinin Yakacak İhtiyacı”, *Milliyet*, 20 Aralık 1953.

⁶⁵² “Çiftçiye Kredi İle Gübre”, *Zafer*, 19 Eylül 1952.

⁶⁵³ “İktisadi Kalkınma Sayesinde Yurdun Manzarası Değişiyor”, *Zafer*, 29 Ekim 1953. Tarım Bakanı Nedim Ökmen de bu hususa değinmiştir. Gübre konusunda en geniş çalışmaların 1950 yılında başlatıldığını söyleyerek özellikle Ankara ve Eskişehir tohum ıslah istasyonlarında bunun olumlu neticelerinin alındığını bunun üzerine Ankara'nın 94 köyünde 104 gösteri tarlasının kurulduğunu ifade etmiştir. *TBMM TD.*, D.9, C.9, T.1, 103. Birleşim (23 7.1951), s. 292.

hizmete sokulmuştur. 1954 yılında kurulan Azot Sanayi TAŞ ise bu alandaki en büyük kuruluşu oluşturmuştur⁶⁵⁴.

Azot Sanayi TAŞ, Sanayi Bakanlığı'na bağlı bir devlet teşekkülü olarak kurulmuştur. Sümerbank, Etibank, Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu, Ziraat Bankası, Şeker Şirketi, Zirai Donatım Kurumu gibi başlıca iktisadi devlet teşekküllerinin iştirak ettikleri bu şirketin kuruluş sermayesi 30 milyon Türk lirası iken daha sonra sermaye 120 milyon liraya çıkartılmıştır. Kütahya'daki azot tesislerini kurma işi verilen tekliflerin değerlendirilmesi sonucunda Alman Badische Anilin und Soda Fabrik (BASF) firmasına verilmiştir. Bu tesislerin kurulma yeri olarak Kütahya'nın seçilmesinde, elverişli hammadde kaynaklarına sahip olmasının büyük rolü olmuştur. BASF ile 1955 yılında yapılan anlaşmaya göre bu şirket, Kütahya'da yılda 35.000 ton amanyok gazı ve bundan 60.000 ton amonyum sülfat gübresi, 50.000 ton amonyum nitrat gübresi, 6.000 ton kesif nitrik asit, 1.000 ton teknik amonyum nitrat imal edebilecek tesisler kuracaktır. Bu imalatı yapabilmek için gerekli linyit Kütahya yakınlarındaki Seyit Ömer Linyit yataklarından, gerekli elektrik ihtiyacı Tunçbilek Termik Santrali'nden ve son olarak da su ihtiyacı artezyenlerden karşılanacaktır⁶⁵⁵. 1950-1960 yılları arasında gübre kullanımında görülen önemli ölçüdeki artış da DP hükûmetlerinin bu konuya verdiği önemi kanıtlar niteliktedir.

Tablo 10. Kullanılan Kimyevi Gübre Miktarları

Yıllar	Azotlu Gübreler	Fosforlu Gübreler	Potashlı Gübreler	Toplam
1938	976	-	400	1 376
1947	3 902	4 706	1 400	10 008
1948	6 341	5 882	1 600	13 823
1949	20 975	5 882	3 800	30 657
1950	28 900	13 133	70	42 103
1951	19 845	22 513	212	42 570
1952	26 924	33 679	6 717	67 320

⁶⁵⁴ Ekrem Ceyhun, *Kalkınan Türkiye*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1978, s. 68-69

⁶⁵⁵ "Azot Sanayi", *Yeni Ticaret Âlemi, Özel Sayı (Bir İktidarın On Yılı 1950-1960)*, Yıl.8, S.8, Şubat-Mart 1960, s. 64-66.

1953	46 302	31 112	5 126	82 540
1954	21 069	40 432	20 561	82 062
1955	52 471	84 361	1 294	138 126
1956	43 857	25 883	12 292	82 032
1957	48 233	3 682	-	81 915
1958	46 225	24 129	-	70 354
1959	118 342	58 000	-	176 342
1960	46 085	59 889	1 358	107 332

Kaynak: *Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi Grafik ve İstatistikler 1938-66*, Ankara 1968, s. 25.

Yine DP iktidarı döneminde Ankara’da Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü kurulmuştur. 1 Mart 1954 tarihinde faaliyete geçen bu enstitü, topraklarımızın fiziki ve kimyevi tahlillerini yapmayı, sulama, gübreleme ve ziraatta kullanılmaları bakımından etütlerini yapmayı ve haritalarını hazırlamayı amaç edinmiştir. Enstitü, Amerika’dan getirilen en modern toprak tahlil alet ve ekipmanlarıyla donatılmıştır. Tarım Bakanı Nedim Ökmen kuruluşundan Ocak 1955’e kadar geçen süre zarfında bu toprak tahlil laboratuvarlarında gübreleme ve sulama bakımından 7200 toprak numunesinin tahlilinin yapıldığını, çiftçilere topraklarının azot, fosfor ve potasyum durumlarıyla tavsiye edilen gübre çeşidi ve dönüme atılması lazım gelen miktarın yazılı olarak bildirildiğini dile getirmiştir⁶⁵⁶.

Ancak yine de gübre kullanımının yeterli olmadığı noktasında muhalefet tarafından getirilen eleştirilere DP İzmir Milletvekili Vamık Tayşi şöyle yanıt vermiştir: “Sonra hangi kimyevi gübreden bahsediyorlar? Hatırlıyorum, iktidarlara zamanında Zirai Donatım Kurumu süper fosfatı köylüye zorla satardı. Köylü zorla aldığı bu gübreyi kullanmaz hendeğe dökerdi. Bugün öyle mi? Hiçbir şey yapmamış olsak bile, çiftçinin iyi tohumluk peşinde koşması, kimyevi gübre istemesi bu ihtiyaçları hissetmesi yaptığımız en büyük hamlelerden biridir. 1950 den evvel hangi köylü kimyevi gübreden bahsederdi! İhtiyaç bile hissetmezdi. Bunlar birer hakikattir.”⁶⁵⁷

⁶⁵⁶ TBMM ZC., D.10, C.4, İ.1, 33. İnikat (28.1.1955), s. 196.

⁶⁵⁷ TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 49. İnikat (27.2.1960), s. 835.

3.1.1.3. Zirai Mücadele

Bu dönemde zirai mahsullere zarar veren her türlü zararlı hayvan, zararlı böcek, mantari hastalıklar ile yabancı otlara karşı mücadele verilmiştir. Zirai mücadeledenin başarılı olması için sadece alet malzeme ve vasıtaların sayısının artırılmasıyla yetinilmemiş bu alanda çalışan müesseselerin adedi artırılarak, yabancı ihtisas elemanları ile müesseseler takviye edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu hususta yapılan araştırmalar da desteklenmiştir. Yine dışarıdan gelen ürünlerle memleketimize hastalık ve zararlıların bulaşmaması ve yurtdışına ihraç edilen zirai mahsullerimizin hastaliksız ve temiz bir şekilde gönderilmesi maksadıyla fumigatuvar (kapalı alan haşere mücadelesi) ve karantina tesisleri kurulmuştur⁶⁵⁸.

Zirai mücadele alanında yapılan çalışmalardan bir diğeri ise 6968 sayılı Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanunu'nun kabulüdür. 15 Mayıs 1957 tarihli meclis oturumunda oylamaya sunulan kanun layıhası, 275 milletvekilinin verdiği kabul oyuyla kanunlaşmıştır⁶⁵⁹.

İçel Milletvekili Yakup Çokurova, Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanun Layıhası'nın hazırlanma gerekçesini şöyle anlatmıştır:

“Muhterem Arkadaşlar; büyük kütle pazara inmiş ve bu suretle istihlâk eskiye nazaran kat kat artmıştır. Artan istihlâki karşılamak için istihsalin artması mecburidir. Yalnız eski ekim sahasını artırmak kâfi gelmez. Aynı zamanda nebati hastalıklarla da mücadele etmek ve bu suretle verimi artırmak ve kalitesini yükseltmek lazımdır. Nebati hastalıklarla mücadele ederken bir hastalığın bir yerden diğeri bir yere seyretmesine mani olmak da şarttır. İşte bu sebeple elimizdeki Zirai Mücadele ve Zirai Karantina Kanun Layıhası hazırlanmıştır.”⁶⁶⁰

Zirai mücadele için ayrılan ödenek de yıldan yıla artış göstermiştir. 1950 yılında 5.430.000 lira olarak belirlenmiş olan bu miktarın 1955 yılında 11.768.000 lira, 1959 yılında da 55.925.000 lira olduğu görülmüştür. Bu dönemdeki zirai mücadele çalışmaları üç cetvelde toplanabilir:

⁶⁵⁸ “Zirai Mücadele”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 98.

⁶⁵⁹ TBMM ZC., D.10, C.19, İ.3, 68. İnikat (15.5.1957), s. 187. Kanunun meclis müzakeresi için bkz. TBMM ZC., D.10, C.19, İ.3, 65. İnikat (8.5.1957), s. 74-87.

⁶⁶⁰ TBMM ZC., D.10, C.19, İ.3, 68. İnikat (15.5.1957), s. 74.

Tablo 11. 1950-1959 Yılları Arasında Yapılan Zirai Mücadele

Senesi	Zeytin Sineği Adedi	Zeytin Güvesi Adedi	Karkapsa Adedi	İpononot Adedi
1950	723.000	501.000	5.466.000	(rakam okunamadı)
1955	6.690.000	11.823.000	6.920.000	11.923.000
1959	Başlayacak	13.000.000	6.000.000	—

Senesi	Öldürülen Domuz Adedi	İlaçlanan Tohumluk (Ton)	Fare Mücadele Saha (Dekar)
1950	65.000	115.000	4.330.000
1958	65.000	462.000	7.852.000

Senesi	Fındık Kurdu İlaç. Saha (dekar)	Kımlı Mücadele İlaç. Saha (dekar)	Yabancı Ot Mücadelesi İlaç. Saha (dekar)	Sitriş Mücadelesi İlaç. Saha (dekar)
1950	—	—	—	—
1955	78.000	—	24.000	859.000
1957	206.000	417.000	241.000	163.972
1958	219.000	8.930.000	400.000	300.000

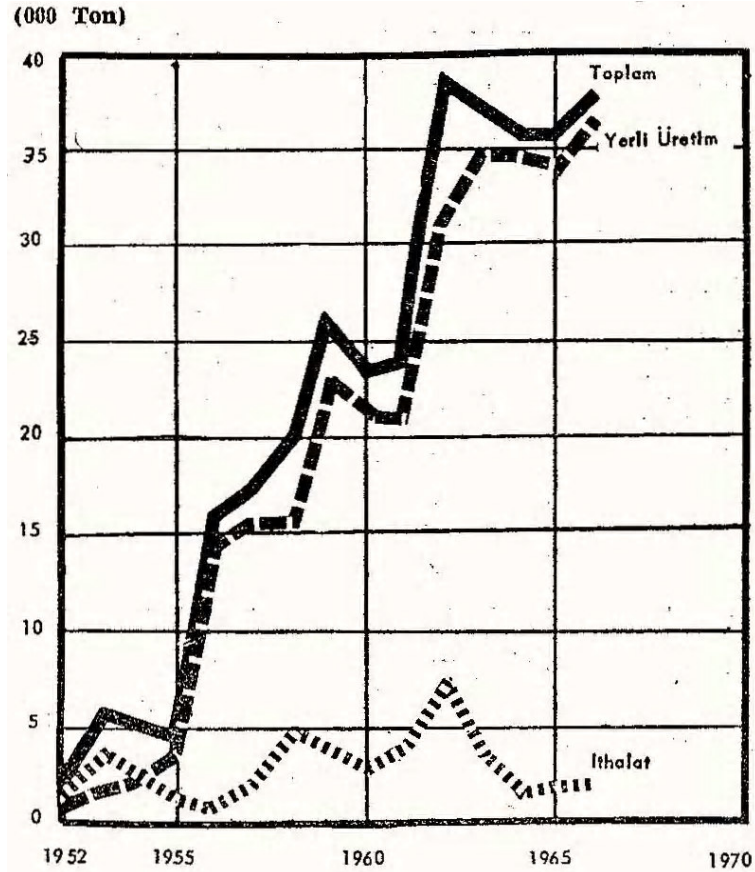
Kaynak. “Zirai Mücadele”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 98

Bunlardan başka adı burada geçmeyen ve çeşidi 40’ı aşan hastalık ve zararlılara karşı mücadelenin yapıldığı bilinmektedir. Bu mücadele ile alınan sonuçlar da gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin 1958 yılında çöl çekirgesi⁶⁶¹ için harcanan 2.568.117 liraya karşılık sağlanan fayda 1.268.803.400 lira, süne çekirgesi için harcanan 2.139 313 liraya mukabil sağlanan fayda 10.515.000 lira, kımlı çekirgesi için harcanan 2.912.191 liraya

⁶⁶¹ Ziraat Vekili Nedim Ökmen zirai mücadeleye ilişkin Mart 1954’te verdiği beyanatta çekirge mücadelesine ilişkin şunları söylemiştir: “1950-1953 yılları içinde muhtelif vilayetlerimizde 17 milyon 964 bin 151 kilo yerli ve çöl çekirgesi itlaf edilerek memleket büyük bir afetten kurtarılmıştır. Memleketimizin güneydoğu vilayetlerinde mahsullerimize zarar veren süne haşeresine karşı da büyük ölçüde mücadele edilmiştir.” “Zirai Mücadele”, *Milliyet*, 19 Mart 1954.

mukabil de 46.612.284 liralık fayda sağlanmıştır. Toplamda 7.617.621 lira harcanarak 1.351.932 lira değerinde mahsul kurtarılmıştır⁶⁶².

Grafik 3. Kullanılan Zirai Mücadele İlaçları

Kaynak: *Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi*
 Grafik ve İstatistikler 1938-66, Tarım Bakanlığı
 Planlama ve Ekonomik Araştırmalar
 Dairesi Başkanlığı, Ankara 1968, s. 24.

DP hükûmetlerinin zirai mücadeleye verdikleri önem yukarıdaki tabloda da açıklıkla görülmektedir. Çoğunluğu yerli üretim olan bu ilaçların 1950 yılından itibaren artan ivmesi dikkat çekicidir.

3.1.1.4. Tohumluk Dağıtımı

İyi bir istihsalin ancak iyi bir tohumla mümkün olabileceği anlayışıyla hareket eden DP iktidarı tohumluk dağıtımına büyük önem vermiştir. 1940'larda birkaç yüz tonu

⁶⁶² "Zirai Mücadele", *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 98.

aşmayan yıllık tohumluk dağıtımı 1950’lerde Devlet Üretme Çiftlikleri’nin kurulmasıyla birlikte büyük artış göstermiştir⁶⁶³.

Tarım Bakanı Nedim Ökmen tohumlukların temizlenmiş, ilaçlanmış ve 100’er kiloluk çuvallar içerisinde paketlenmiş olarak hazırlandığını söylemiştir. 1951 yılı Ekim ayına kadar olan dönemde yaklaşık olarak 45-50 bin ton tohumluğun bu şekilde hazırlandığını belirten Ökmen, dağıtılacak olan bu tohumluklardan buğdayın kilosunun çuvalsız olarak işletmenin yığın yerinde 28.80 kuruşa, alıcıya en yakın istasyona kadar sevk edildiği takdirde 30.80 kuruşa satıldığını ifade etmiştir. Tohumluklar 5254 sayılı kanun gereğince bakanlık tarafından muhtaç vilayet çiftliklerine dağıtılmakta ve bedeli peşin olarak Ziraat Bankası’na ödenmektedir. Ofis ile yapılan anlaşmaya göre ise bazı istasyonlara nakledilecek tohumluklar Ofis ambarlarında muhafaza edilmek suretiyle bu mahallerde satışa sunulmuştur. Gerek 5254 sayılı kanuna göre ve gerekse peşin bedelle olmak üzere Ekim 1951’e değin 15 bin ton tohumluğun tahsis edildiğini ve bunun 5 bin tonunun dağıtıldığını belirten Nedim Ökmen, takip eden senelerde 70-80 bin ton tohumluğun tevzi edilmesinin de planlandığını açıklamıştır. Bu çalışmaların yanı sıra 1951 yılında 1 milyonu asma çubuğu olmak üzere 1.087.141 adet çeşitli meyve fidanının dağıtıldığını da sözlerine eklemiştir⁶⁶⁴.

Celal Bayar da TBMM’nin açılış nutkunda Devlet Üretme Çiftlikleri’ne ilişkin şu bilgileri vermiştir: *“Toprak verimini artırmak maksadıyla Devlet Üretme Çiftlikleri’nce tohumluk istihsaline büyük önem verilmektedir. Çiftliklerin bu yıl içinde köylüye dağıtılmak üzere hazırladığı tohumluk miktarı 54 bin tonu bulmuştur. Önümüzdeki yıl bu miktar 80 bin tona ve müteakip yıllarda 200 bin tona kadar ulaştırılmak suretiyle hububat davası had safhaya girmiş olacaktır.”*⁶⁶⁵ 1952 yılında en az 80 bin ton tohumluk dağıtımının yapılması kararlaştırılmıştır⁶⁶⁶. İfade edilen rakamlar uygulamada karşılığını bulmuş, 1952 yılında 75.000 ton, 1953 yılında ise 92.450 ton tohumluk dağıtılmıştır.⁶⁶⁷ Diğer yıllarda da tohum dağıtımları artarak devam etmiştir⁶⁶⁸. Tarım

⁶⁶³ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C.II, s. 193.

⁶⁶⁴ “Tarım Bakanı Nedim Ökmen’in Beyanâtı”, *Zafer*, 10 Ekim 1951.

⁶⁶⁵ “Üretme Çiftliklerinin Kuruluş ve Gayesi”, *Zafer*, 17 Kasım 1951.

⁶⁶⁶ “Tarım Bakanı Dün İntibalarını Anlattı”, *Zafer*, 9 Ağustos 1952. “Köylüye Tohumluk Yardımı Artırılıyor”, *Zafer* 20 Aralık 1952.

⁶⁶⁷ “1954 Tarım Bütçesi Dün Kabul Edildi”, *Zafer*, 26 Ocak 1954.

⁶⁶⁸ *FAO Türkiye Raporu*, T.C. Ziraat Bankası 100. Yıldönümü Yayını, Ankara 1962, s. 127. 1955 yılında yurdun çeşitli yerlerinde tohum temizleme evlerinin inşası ve tesisi için harekete geçilmiş bu konuda bir

Bakanlığı, 1958 yılında tahminen 1.2 milyon ton tohumluk hububat talebini karşılamak üzere hazırlıklarını yapmış, 540.000 ton tohum selektörde ilaçlanmış ve bunun yanı sıra 221.000 ton da selektör dışında ilaçlanmıştır. Ayrıca tahminen 50.000 ton kadar sertifikalı tohum da Devlet Üretim Çiftlikleri tarafından dağıtılmıştır. Tohumun büyük bir kısmı bedava dağıtılmışsa da geri kalan kısmı satılmıştır. Hükûmet tarafından zirai üretimi verimli kılmak amacıyla dağıtılan tohumlukların⁶⁶⁹ yanı sıra tabii afetlerden zarar gören vatandaşlara da teşvik olması amacıyla tohumluk dağıtılmıştır⁶⁷⁰.

3.1.1.4.1. Devlet Üretim Çiftlikleri

II. Dünya Savaşı yıllarında tesis edilen ve özellikle bu yıllardaki hububat ihtiyacını büyük oranda karşılayan Devlet Çiftlikleri 1 Mart 1950 tarihinde 5433 sayılı kanunla Devlet Üretim Çiftlikleri haline dönüştürülmüştür⁶⁷¹. Üretim Çiftlikleri'nin en önemli amacı memleket şartlarına göre teknik ziraat sistemini örnek çalışmalarla yaymak ve ziraat usullerini geliştirmektir. Ziraat Vekâleti bünyesinde bulunan Devlet Üretim Çiftlikleri bu dönemde kuruluş amacına uygun olarak iyi vasıflı tohum, fidan ve hayvan yetiştirmek, zirai istihsalin artmasını, çeşitlenmesini, kalitesinin yükselmesini temin etmek ve memlekette teknik ziraat bilgilerinin yayılmasına ve yerleşmesine hizmet etmek üzere çalışmalarını sürdürmüştür. Çünkü kalite bakımından ıslah edilmiş, ilaçlanmış, standart cins tohumluk memlekette hem hububat istihsalini hem de iç ve dış piyasada mahsullere olan rağbeti artıracaktır. Dolayısıyla üretici daha çok kazanacak bunun yanı sıra örnek olmak suretiyle de etrafını bu şekilde çalışmaya teşvik etmiş olacaktır⁶⁷².

Bu amaçla 28 çiftlik, bir işletme ve 19 fidanlıklar ile müesseselerin ziraat alet ve makinelerini tamir etmek üzere merkez atölyesi Ankara'da olan toplamda 43 müessese mevcuttur. Umum Müdürlüğe bağlı müesseseler şunlardır; Merkez Atölyesi, Acıpayam,

program hazırlanmıştır. 1955 yılı içerisinde yapılacak olan söz konusu bu tohum temizleme evleri için önceliğin güney ve doğu bölgelerine verileceği belirtilmiştir. "Yeni Tohum Temizleme Evleri Yapılacaktır", *Ulus*, 12 Eylül 1955.

⁶⁶⁹ Buna ilişkin Hükûmet karar örnekleri için bkz. *BCA.*, Dosya.93-5 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 151.78.4. *BCA.*, Dosya.93-4 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 144.79.15

⁶⁷⁰ Buna ilişkin Hükûmet karar örnekleri için bkz. *BCA.*, Dosya.93-1 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 142.29.14. *BCA.*, Dosya.93-12 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 151.71.20.

⁶⁷¹ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları)", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul 1999, s. 48. "Üretim Çiftliklerinin Kuruluş ve Gayesi", *Zafer*, 17 Kasım 1951.

⁶⁷² "Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in Beyanatı", *Zafer*, 10 Ekim 1951.

Adana, Afyon, Alpaslan, Altınova, Balâ, Beydere, Bursa, Ceylanpınar, Çerkeş, Çayırova, Çiçekdağ, Dalaman, Gekemen, Gökhöyük, Gözlü, Halkalı, Hayay, Iğdır, Koçaş, Konuklar, Malya, Polatlı, Türkgeldi, Ulaş, Yeşilköy, Yalova, Burhaniye, Çankırı, Erzurum, Karaaslan, Kilis, Pazar, Samandağı, Siirt, Siverek, Sinop, Sultanhisar, Şebinkarahisar, Tunceli, Zile, Sivas, Kaman, Fidanlık ve Deneme Tarlasıdır. Umum Müdürlüğün çiftlikler ve fidanlık üzerinde çalıştığı arazi yekûnu 3.440.383 dekar olup, çalışmalarını; tarla ziraatı, hayvancılık, bahçe kültürleri, makine işleri, ekonomi ve dağıtma işleri, kültür teknik ve toprak muhafaza, yapı ve tesis işleri, örnek ve öğretici mahiyetteki çalışmalar ile köylüye sosyal yardım konularında yoğunlaştırmıştır. Amacı zirai verimi artırmak ve çeşitlendirmek olan Devlet Üretme Çiftlikleri tarla ziraatı faaliyetlerinde çiftçilerin elinde bulunan dejenere olmuş tohumlukların yerine iyi vasıflı tohumların dağıtılması için çalışmalarda bulunmuştur⁶⁷³.

1953/1954'deki 1.070.503 dekarlık tarla mahsulleri ekiminden 79.153.683 kg istihsalde bulunulmuş, buna mukabil her geçen gün verimin artmasıyla 1957/1958'de bu rakam 122.919.048 kg olmuştur. Her yıl çiftçilere iyi vasıflı, selektörden geçirilmiş, ilaçlanmış ve sınıflara ayrılmış hububat tohumlukları dağıtmak suretiyle çalışmalarını yürüten bu çiftliklerde 1954 senesinden itibaren hububat miktarının ve kalitesinin artırılması amacıyla uçakla ilaçlama çalışması başlatılmıştır⁶⁷⁴.

Bahçe kültürleri alanında ise sulama imkânına sahip 12 çiftlikte çalışmalar yapılmış yılda 370 bin çeşitli meyve fidanı ve 270 bin asma çubuğu istihsal olunarak ucuz bedelle halka verilmiştir⁶⁷⁵. Amerika'dan memleketimize etüt yapmak için gelen Charles Enlew yazdığı bir makalede Türkiye'deki üretme çiftliklerinde yapılan ziraatın Amerika da dahi yapılmadığını belirtmiştir⁶⁷⁶. Bu çalışmaların yanı sıra Devlet Üretme Çiftliği Umum Müdürlüğü'ne bağlı atölyelerde kendi makinelerinden başka çiftçilerin makineleri de tamir edilmiştir. 1952 yılında 747 traktör, 184 biçerdöver ile 2131 adet çeşitli zirai alet ve makine tamir edilmiştir⁶⁷⁷.

⁶⁷³ "Devlet Üretme Çiftlikleri" *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 92.

⁶⁷⁴ Uçakla ilaçlama çalışması için ayrıca bkz. "Teknik Ziraatta Büyük İlerleme", *Zafer*, 25 Kasım 1954.

⁶⁷⁵ "Devlet Üretme Çiftlikleri" *Yeni Ticaret Alemi*, s. 93-94.

⁶⁷⁶ "Üretme Çiftliklerinin Kuruluş ve Gayesi", *Zafer*, 17 Kasım 1951.

⁶⁷⁷ "Yurttaki Traktör Sayısı", *Zafer*, 22 Aralık 1950.

3.1.2. Topraksız Çiftçiye Toprak Dağıtımı

1923-1934 yılları arasında göçmen ve mübadillerle kısmen de topraksız ve az topraklı çiftçilere çeşitli kanun ve kararnameler ile 404.153 dönüm tarla, 157.422 dönüm bağ ve 169.659 dönüm bahçe dağıtılmıştır. Toplam olarak dağıtılan arazi 731.234 dönümdür. 1934-1940 yılları arasında 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskân Kanunu hükümlerine göre göçmen ve mültecilerle, topraksız ve az topraklı 88.695 aileye 2.999.825 dönüm tarım arazisi dağıtılmıştır. 1940-1945 yılları arasında 875.000 dönüm tarım arazisi ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır. 1923 ile 1945 yılları arasında toplamda 4.406.059 dönüm tarım arazisi, göçmenlere, mübadillere ve ihtiyaç sahiplerine dağıtılmıştır⁶⁷⁸.

Sonrasında önceki bölümde de değindiğimiz 11 Haziran 1945 tarihinde kabul edilen 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile toprak dağıtımına devam edilmiştir. Arkasından CHP iktidarının son döneminde 1950 seçimleri öncesinde 22 Mart 1950 tarihinde 5618 sayılı kanun çıkartılmıştır⁶⁷⁹. Bu kanunu DP döneminde 20 Mayıs 1955 tarihinde kabul edilen 27 Mayıs 1955 tarihinde yürürlüğe giren Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu izlemiştir⁶⁸⁰.

DP iktidarı işbaşına geldiği günden itibaren topraksız çiftçiye toprak dağıtımı hususunda yapılan çalışmalara hız vermiştir. Meclis Başkanı Refik Koraltan 14 Nisan 1952 tarihinde Mardin’de yaptığı bir konuşmada “*Toprak ve topraksızlık meselesi DP İktidarının en önem verdiği davalardan biridir*” demiştir⁶⁸¹. Toprak ve İskân Genel Müdürü, 7 Şubat 1952 tarihinde toprak komisyonları başkanları ile yaptığı bir toplantıda devletin topraksız hiçbir çiftçi vatandaşın kalmamasını amaçladığını bu suretle hedeflerinin toprak dağıtma işini azami surete çıkarmak olduğunu ifade etmiştir⁶⁸². Bu

⁶⁷⁸ Mustafa Kürklühatipler, “Toprak ve Tarım Reformu Kanununun Uygulanması”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, S.6, Ağustos 1978, s.3-4.

⁶⁷⁹ Bu kanunla 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun 1, 2, 6, 7, 11, 13, 14, 15, 16, 18, 20, 21, 24, 31, 33, 34, 38, 39, 45, 47, 51, 53 ve 56. maddeleri değiştirilmiştir. *TBMM TD.*, D.8, C.25, T.4, 70. Birleşim (22.3.1950), s.707-714.

⁶⁸⁰ Kürklühatipler, “Toprak ve Tarım Reformu Kanununun Uygulanması s. 4. Bu kanunla 4753 sayılı Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun 41ve 43. maddelerine fıkra ilave edilmiş, 5618 sayılı kanunla değişikliğe uğramış 45. maddesi değiştirilmiş ve 55. maddesi kaldırılmıştır. *TBMM ZC.*, D.10, C.7, İ.1, 78. İnikat (20.5.1955), s. 435-436.

⁶⁸¹ “Topraksızım Diyen Köylü Kalmayacak”, *Zafer*, 15 Nisan 1952.

⁶⁸² “Toprak Tevzii”, *Zafer*, 8 Şubat 1952.

kanun gereğince dağıtılan arazi miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Basında da bu konuya ilişkin pek çok haber çıkmıştır⁶⁸³.

Tablo 12. 1947-1962 Yılları Arasında Toprak Dağıtımı

Yıl	Çalışılan Köy Sayısı	Topraklandırılan Yerli Aile Sayısı	Dağıtılan Toprak (Dönüm)	Tahsis Edilen Toprak (Dönüm)	Hazır Elde Bulunan Toprak
1947	29	1.427	49.086	-	-
1948	110	4.313	238.656	-	-
1949 ⁶⁸⁴	148	8.359	389.212	-	-
1950 ⁶⁸⁵	333	18.589	820.194	422.196	-
1951 ⁶⁸⁶	333	19.034	1.031.685	1.074.311	-
1952 ⁶⁸⁷	487	39.193	1.661.222	1.265.491	-
1953 ⁶⁸⁸	508	30.243	2.097.584	1.193.228	-
1954	475	43.490	2.423.802	1.004.451	-
1955	354	36.105	1.809.093	1.90.874	-
1956 ⁶⁸⁹	339	35.490	1.945.526	1.382.130	-
1957	310	29.761	1.528.890	1.461.005	-

⁶⁸³ Dağıtılan toprak miktarına ilişkin diğer kaynaklarda ve basında yer alan bilgiler, tabloda yıllara göre dipnot verilmek suretiyle gösterilmiştir.

⁶⁸⁴ CHP İktidarı döneminde toprağa muhtaç çiftçilere toplamda 831.598 dekar arazi tevzi edildiğini belirtmiştir. *BCA.*, Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22. *Zafer* Gazetesi'nin bu konuyla ilgili haberlerinde, yukarıdaki bilgilere yakın olmakla beraber farklı rakamlar verildiği görülmüştür. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun uygulanmasına başlandığı 1947 yılından 1950 yılının başına değin geçen zaman zarfında dağıtılan arazi miktarının 676.240 dönüm olduğu ve 14.090 topraksız çiftçinin topraklandırılmış olduğu belirtilmiştir. "Toprak Tevziinde Büyük Başarı", *Zafer*, 6 Aralık 1950. "Toprak Tevziati", *Zafer* 8 Aralık 1950. Bir diğer haberde ise Toprak Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 22.5.1950'ye kadar olan dönemde dağıtılan toprağın 750.762 dönüm olduğu, bu toprağın 17 komisyon tarafından 15.441 aileye ve 319 köye dağıtıldığı belirtilmiştir. "DP İktidarının Bir Yıllık Başarılı İcraatı", *Zafer*, 22 Mayıs 1951. Diğer taraftan konuyla ilgili yazılmış bir makale de ise 1947-1950 yılları arasında 1.463.837 dönüm toprağın topraksız köylüye dağıtıldığı belirtilmiştir. Güven Gülöksüz ve Yiğit Gülöksüz, "Kırsal Yapı", s.1247.

⁶⁸⁵ 1950 yılına ait verilen bilgiler 10 Şubat 1954 tarihli *Zafer* Gazetesi'nde de aynen yer almıştır. Toprak Reformu", *Zafer*, 10 Şubat 1954. Yanı sıra toprak dağıtımına ilişkin diğer haberler için bkz. "Toprak Tevzii Devam Ediyor", *Zafer*, 14 Kasım 1950. "Eskişehir'de Köylüye 65 bin Dönüm Toprak Dağıtıldı", *Milliyet*, 14 Aralık 1950. "Dün 249 Köylüye Toprak Dağıtıldı", *Milliyet*, 26 Aralık 1950.

⁶⁸⁶ 10 Şubat 1954 tarihli *Zafer* Gazetesi'nde 1951 yılında 333 köyde 22 697 aileye 1 231 823 dönüm arazinin dağıtıldığı belirtilmiştir. Toprak Reformu", *Zafer*, 10 Şubat 1954. Gazetenin bir diğer haberinde ise 332 köyde 19 017 aileye 820.448 dönüm toprak dağıtıldığı bilgisi yer almıştır. "DP İktidarının Bir Yıllık Başarılı İcraatı", *Zafer*, 22 Mayıs 1951. 1951 yılında sadece toprak bayramında 885 çiftçiye 6863 dönüm toprak dağıtılmıştır. "Toprak Bayramı Kutlandı", *Milliyet*, 18 Haziran 1951.

⁶⁸⁷ 1952 yılında 487 köyde 41.510 aileye 1.773.552 dönüm arazi dağıtılmıştır. "Toprak Reformu", *Zafer*, 10 Şubat 1954.

⁶⁸⁸ 1953 yılında 505 köyde 41.771 aileye 2.241.355 dönüm toprak dağıtılmıştır "Toprak Reformu", *Zafer*, 10 Şubat 1954.

⁶⁸⁹ 1956 yılında 340 köyde 35 520 aileye 1 milyon 924 bin dönüm arazi dağıtılmıştır. "1957 Senesinde 2 Milyon Dönüm Arazi Dağıtılacak", *Zafer*, 17 Şubat 1957.

1958	586	35. 484	1.483.266	1.657.497	-
1959	360	27.756	1.256.056	1.442.570	-
1960	327	30.491	1.252.028	1.744.486	984.020
1961	261	396	59.840	1.884.940	1.658.835
1962	207	307	18.259	.884.021	1.533.221
Toplam	5.167	360.353	18.067.668	17.427.201	4.176.076

Kaynak: Muzaffer Sencer, “Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 23.

1959 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan Denizli Milletvekili Turan Bahadır Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince yapılan çalışmalar hakkında bilgi vermiştir:

“...Filhakika Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun yürürlüğe girdiği, yani sabık iktidarın işe başladığı 1945 yılından partinin iktidarına intikal ettiği tarihe kadar geçen 5 yıllık müddet zarfında ancak kurulabilmiş 18 toprak tevzi komisyonu marifetiyle yurdun muhtelif bölgelerinde 320 köyde 20 bin aileye 900 bin dönüm arazi dağıtılabilmiş olmasına mukabil 1950’den 1958 yılı sonuna kadar geçen 8 yıl içinde adedi 80’e baliğ olan toprak tevzi komisyonları marifetiyle 3731 köyde 315 bin aileye 16 milyon dönüm arazinin tevzi edilmiş bulunması, Demokrat Parti Hükûmetlerinin bu davaya dolayısıyla nüfusumuzun mühim ekseriyetini teşkil eden köylü vatandaşlarımıza atfettiği alakanın açık delilini teşkil edecek mahiyettedir.”⁶⁹⁰

1960 yılı Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü Bütçesi görüşmelerinde DP Meclis Grubu adına söz alan Siirt Milletvekili Mehmet Daim Süalp 1960 yılına kadar 4302 köyde 347.411 aileye 17,5 milyon dönüm arazi dağıtıldığını ifade etmiştir⁶⁹¹. Bu dönemde toprağın muhtaç çiftçilere dağıtımı için oluşturulan komisyon sayılarında da belirgin bir artış kendini göstermiştir. 1950 yılında 17 olan komisyon sayısı, 1951’de 45’e⁶⁹², 1955 yılına gelindiğinde ise 76’ya yükselmiştir⁶⁹³. İmar ve İskân Vekâleti Vekili Hayrettin Erkmen bu sayının 1959 yılı itibariyle 80’e ulaştığını belirtmiştir⁶⁹⁴. Çiftçiler Tarım Bakanlığı’nın muhtaç köylüye toprak dağıtımını memnunlukla karşılamışlar ve Başbakana ve Bakanlığa teşekkür telgrafları göndermişlerdir⁶⁹⁵

⁶⁹⁰ TBMM ZC., D.11, C.7, İ.2, 47. İnikat (27.2. 1959), s. 1214.

⁶⁹¹ TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 50. İnikat (28.2. 1960), s. 1039.

⁶⁹² “DP İktidarının Bir Yıllık Başarılı İcraatı”, *Zafer*, 22 Mayıs 1951.

⁶⁹³ “Girişilen Büyük Toprak Reformu”, *Zafer*, 10 Temmuz 1955.

⁶⁹⁴ TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 50. İnikat (28.2.1960), s. 1021.

⁶⁹⁵ *Zafer*, 7 Kasım 1950.

Adnan Menderes'e 14.1.1955 tarihinde gönderilen teşekkür telgrafı,

Sayın Başvekil Adnan Menderes

“Kazamız yirmi beş numaralı toprak komisyonu tarafından köyümüz topraksız vatandaşlarına üç bin dönüm arazi ve altı bin beş yüz dönüm mera dağıtılmış bulunmaktadır. Toprağa kavuşmanın sevinci içindeyiz bir bayram havası içinde bulunan köylümüzün hükûmetimize ve siz çok sayın büyüğümüze şükran ve minnet duygularımızı arz eder ellerinizden öperiz”

Polatlı Kargalı Köyünden yetmiş üç
topraksız aile adına Ali Osman Akdağ ve
Ali Sönmez⁶⁹⁶

“Toprak Kanunu'nun köyümüzde uygulanması ile bizleri yoksulluktan kurtarıp refah ve saadete ulaştıracak olan topraklarımıza tam ekim mevsiminde kavuşmakla köylümüz iki bayramı sevinç ve heyecan içinde kutlamıştır”

Çivril'de İnce Kof Adına Muhtar
Mustafa Demir

“Hayat tarihimizde ilk defa Cumhuriyet Bayramında hasretini çektiğimiz toprağa kavuştuk. Bizleri ağalara uşaklıktan kurtaran, köylüyü koruyan siz büyüğümüze sonsuz minnetlerimizi sunarız. Sağ ve var olunuz.”

Islahiye'nin Topamlar Kurdikanlı Necati
Çiftliği Elbistan Höyüğü köylerinden 152
aile adına Ali Şahan⁶⁹⁷

3.1.3. Tapu Meselesi

DP iktidarı köylülerin büyük bir sorunu olan tapu meselesini de ele almıştır. Köylünün % 80'inin arazisine ait elinde tapusunun olmaması⁶⁹⁸ o güne kadar birçok cinayetin işlenmesine sebebiyet vermiştir. Köylü sahip olduğu toprağın tapusunu alır ise bu sorunlar çözüme kavuşturulmuş olacaktır. O nedenle kadastro işleminin biran önce bitirilmesi gereklidir.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar'da bu konu üzerine şu konuşmayı yapmıştır: “*Tapu meselesini bugünkü iktidar halledecek. Hadise çok mühimdir. 600 seneden beri köylerde kurulamayan mülkiyet gibi mukaddes bir hakkı müdafaa eden teşebbüsü ele almış olduğumuzu gördüm. Büyük bir zevk ve iftihar duydum... Bu işi bitirdiğimiz zaman birçok dava kendiliğinden zail olacak, zaman zaman duyduğumuz cinayet*

⁶⁹⁶ BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.5

⁶⁹⁷ Mümtaz Faik Fenik, “Ne Ekersen Onu Biçersin”, *Zafer*, 5 Ocak 1951.

⁶⁹⁸ Selahaddin Demirkan, “Zirai Kalkınmada Planlı Hareket”, *Zafer*, 7 Haziran 1950.

meseleleri de ortadan kalkacak ve mülkiyet niza meydan vermeyecek şekilde tanzim edilmiş olacaktır”⁶⁹⁹.

5602 sayılı Tapulama Kanunu 16 Mart 1950 tarihinde CHP iktidarının son döneminde kabul edilmiştir. Oylamaya katılan 242 milletvekilinin 241’i kabul oyu vermiştir⁷⁰⁰. Bu kanunun ilk tatbik mevkii Ankara köyleri olmuştur. Adalet Bakanı Halil Özyörük Kasım 1950’de yaptığı konuşmada , Ankara’nın 231 parça köyünde bulunan 123.220 gayrimenkulden 58.890 adedinin tapulama işleminin tamamlandığı belirtmiştir⁷⁰¹.

Şubat 1960’da Tapu Kadastro Umum Müdürlüğü bütçesinin müzakeresinde söz alan Konya Milletvekili Mustafa Bağrıaçık, 1950 yılına kadar Tapulama Kanunu’nun çıkarılmadığını söylemiştir. Bundan evvel çıkan kanunların sadece kasaba ve şehirler için olduğunu dile getirmiştir. Halk Partisi’nin 1950 yılında bir kanun çıkardığını ancak bu kanunu da DP iktidarının tatbik ettiğini söylemiş on sene içinde 45 bin kilometrekarelik arazinin tapulanabildiğini belirtmiştir. CHP’nin 1950 senesine kadar arazi kadastro üzerinde durmamasının sebebini ise şöyle açıklamıştır:

“Arazinin kıymeti yoktu. Arazi Vergisi vermemek için vatandaşlar tahriri araziden arazi kaçırırlardı. Bizim arazimiz yoktur derlerdi. Veyahut 100 dönümlük yeri bir dönüm olarak gösterirlerdi. Bütün ihtilâfların heyeti umumiyesi vaktiyle arazi kaçırın vatandaşların bugün arazilerinin kıymetlenmesi karşısında bir an evvel arazilerini tesbit ettirip tapularını almak istemesindendir. Nasıl Hayvan Vergisi vermemek için hayvanlarını dağdan dağa kaçırmışlarsa aynı şekilde tahtı tasarruflarında olan arazilerini vergiden hem de dönümüne 4 - 5 kuruş vermemek için tahriri araziden de aynı şekilde kaçırmışlardır.”⁷⁰²

Demokrat Parti Meclis Grubu adına konuşan Çanakkale Milletvekili Servet Sezgin de benzer bir konuşma yaparak köylerin kadastro suna kendi dönemlerinde başladığını belirtmiş ve sözlerine şöyle devam etmiştir:

On yıllık zaman zarfında klâsik ve fotogrametrik sistemlerle 45 milyon 500 bin dönümlük arazinin kadastro su yapılmıştır. Ve 60 bin dönümlük arazinin fotogrametresi alınmıştır. Şimdi, elbette varmış olduğumuz bu neticeler bizi

⁶⁹⁹ “Celal Bayar’ın Tetkikleri”, *Milliyet*, 26 Kasım 1950.

⁷⁰⁰ *TBMM TD.*, D.8, C.25, T.4, 66. Birleşim (16.3.1950), s. 510. Kanunun müzakeresi için bkz. *TBMM TD.*, D.8, C.25, T.4, 65. Birleşim (15.3.1950), s. 440-550.

⁷⁰¹ “Memleketin Mühim Bir Davası Hallediliyor” *Zafer*, 26. Kasım 1950.

⁷⁰² *TBMM ZC*, D.11, C.12, İ.3, 46. İnikat (24.2.1960), s. 377.

tatminden uzaktır. 1950 senesinde Demokrat Parti iktidarı ile başlayan bu icraat göz önünde tutulacak olursa, Halk Partisi iktidarının 27 sene içinde hiçbir şey yapmadığı da nazara alınırsa on yıl zarfında, tapulanması gereken arazinin yüzölçümü (540) bin kilometre iken bunun ancak (45) bin kilometresi tapulanabilmiştir. 542 bin km. murabba olan mesahasının 45 milyon dönümlük kısmının kadastrasının ikmal edilmiş olması bu işte ne kadar çalışıldığını açıkça gösterir.”⁷⁰³

CHP Mardin Milletvekili Mehmet Ali Arıkan, Konya Milletvekili Mustafa Bağrıaçık ve Çanakkale Milletvekili Servet Sezgin’in konuşmalarına binaen söz almış DP iktidarının bu alana ayırdığı tahsisata göre tapuladığı arazi miktarının bir başarı olarak kaydedilemeyeceğini dile getirmiştir. Bunun üzerine söz alan Devlet Bakanı İzzet Akçal, Arıkan’ın eleştirisini şöyle yanıtlamıştır:

“Arazi kadastrası 5602 sayılı Tapulama Kanunu’nun tatbika geçildiği 1950 de 18 müdürlükle işe başlamış mütaakıp senelerde, yalnız şuna da işaret edeyim ki, bu ilk tahsisat hakkında arkadaşımız belki de bütçeyi tetkik etmek imkânını bulamamışlar 300 bin lira konmuş vatandaşların talepleriyle müdürlük adedi 1952 de 36 ya çıkarılmış ve 1953 te 100 e iblâğ olunmuştur. Halen kadro artmış olmamakla beraber, 1950 yılı sonunda mecburiyetle, vatandaşların tazyiki ve gördüğümüz lüzum ve zaruretle bu miktar 204 ü bulmuş ve faaliyetler genişlemiş bulunmaktadır. 1950 de ve mütaakıp senelerde, 3 - 4 sene zarfında arazi kadastraları klâsik metodla tanzim edilirken 1955 ten itibaren fotogrametrik sistemin tatbikine geçilmiştir. 1959 sonuna kadar 4 097 köyde 2 743 815 dönüm fotogrametrik ve 42 282 125 dönüm klâsik metodla ki, ceman 45 milyon küsur dönüm miktarında 3 982 034 parselin tapulanması, ikmal edilmiştir. Ve tapu sicilleri tesis edilerek maliklerine senetleri verilmiştir. Fotogrametrik sistemlerle 1955 ten bu yana 60 396 264 dönüm arazinin fotoğrafı alınmış ve kısmen değerlendirilerek 225 182 parselin tesbit ve tescili yapılmıştır.”⁷⁰⁴

3.1.4. Zirai Kredi

Ziraat Bankası tarafından 1950 yılının ortalarından itibaren tatbik edilmeye başlanan ve tamamıyla yeni bir anlayış ve zihniyetin ifadesi olan zirai kredi politikası ile köylünün kapalı aile ekonomisinden çıkarılması hedeflenmiştir. DP hükûmeti ilk olarak Marshall yardımından Türkiye’ye gönderilen zirai alet ve vasıtaların istihsal için kullanılanlarında açtığı uzun vadeli kredi uygulamasını, Marshall yardımı haricinde Türkiye’ye, Avrupa’dan veya herhangi bir memleketten getirilecek alet ve vasıtalar için

⁷⁰³ TBMM ZC, D.11, C.12, İ.3, 46. İnikat (24.2.1960), s. 376.

⁷⁰⁴ TBMM ZC, D.11, C.12, İ.3, 46. İnikat (24.2.1960), s. 377-379.

de geçerli kılmıştır⁷⁰⁵. DP iktidarı döneminde zirai kredilerin miktarı her geçen gün artırılmıştır. Bunda, daha önce mahalli piyasa taleplerine göre istihsal edilen bazı mahsullerin daha geniş piyasalar için de üretilmeye başlanmış olmasının rolü büyüktür. Böylece zirai kredilerden yeni kalemlerin faydalandırılması gereği ortaya çıkmıştır⁷⁰⁶.

Tarım Bakanı Nihat İyriboz 10 Temmuz 1950’de mecliste yapmış olduğu konuşmada zirai kredi meselesinin önemine şöyle temas etmiştir: *“Bugünkü çiftçimizin hayvansızlıktan vasıtasızlıktan ve bozulmuş tohumdan şikâyeti vardır. Bunlar ne ile temin edilebilir? Elbette para ile. İşte çiftçimizde olmayan şey de bu. Şu halde parası olmayınca ona bol, ucuz ve uzun vadeli kredi vermek lâzım gelmez mi? Mademki memleketin efendisidir, onu korumak icap etmez mi? Hayvan, alet ve tohum ihtiyacı ne ile temin edilir? Bu köylü kalkınmasına, lüzumlu kredi için ya Ziraat Bankasından veya ayrı bir malî müessese kurarak, âcil yardım lâzımdır.”*⁷⁰⁷

Ziraat Bankası Umum Müdürü Mithat Dülge’nin yaptığı açıklamaya göre, 1949 yılında bankanın çiftçiye verdiği zirai kredi 236 milyon liradır. Ancak bunun 139 milyonunu bankanın doğrudan doğruya çiftçiye verdiği krediler, 95 milyonunu da kredi kooperatiflerine yapılan ikrazat oluşturmuştur. 1950 yılı itibariyle zirai kredi tutarı 114 milyon lira fazla ile 350 milyon lirayı bulmuştur. Bankanın 1950 yılı itibariyle doğrudan doğruya çiftçiye yapacağı ikrazat 215 milyon liraya, kooperatiflere vereceği kredi ise 135 milyon liraya çıkartılmıştır. Bankanın imkânları ölçüsünde kredi tahdidleri artırılmıştır. Hububatta dekar başına verilmekte olan 10 lira 12 liraya, pirinçte 28 lira 33 liraya, patateste 15 lira 34 liraya, pancarda 15 lira 34 liraya, pamukta 14 lira 30 liraya, keten ve kenevirde 15 lira 37 liraya, tütün asgari haddi 40-50’ye ve azami haddi 110 liraya çıkartılmıştır. Marshall yardımı sayesinde çok müsait ve uzun kredi ile dağıtılan zirai alet ve traktörler dışında Avrupa ülkelerinden gelen aletler ve traktörler için de kredi sağlanmıştır. Bu krediler % 3 faiz ve beş yıllık bir müddetle verilmiştir. Çiftçiye,

⁷⁰⁵ “Ziraat Bankası Köylüye Geniş Kredi Açıyor”, *Milliyet*, 6 Ağustos 1950. Marshall yardımı haricinde serbest rekabetle yurda ithal olunan Avrupa menşeli ziraat alet ve vasıtalar için Ziraat Bankası tarafından çiftçilere açılan uzun vadeli ve % 3 faizli kredi miktarı kısa bir zaman zarfında 65 milyon liraya yükselmiştir. “Köylüye Açılan Kredi”, *Milliyet*, 23 Ocak 1952.

⁷⁰⁶ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası”, *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 53.

⁷⁰⁷ *TBMM TD.*, D. 9., C.1, T. Olğ., 19. Birleşim (10.7.1950), s. 500-501.

aldığı zirai alet fiyatının % 20'sini verdiği takdirde geri kalan % 80'i için Ziraat Bankası'ndan kredi alabilme hakkı sağlanmıştır⁷⁰⁸.

Evvelce 500 lira olan ve ihtiyacı karşılamayan küçük çiftçi şahıs haddi tek çeşit istihsal yapanlar için 4000 liraya, birden fazla çeşit istihsal yapanlar için 5000 liraya çıkartılmıştır. Yine küçük çiftçi ölçüsünde ve daha yüksek olan ölçüdeki zirai teşebbüslere 10 bin liraya kadar açılmakta olan kredi haddi 40 bin liraya çıkartılmıştır. Zirai alet ve makinesi olan müstahsillerin akaryakıt ihtiyaçları ilk defa olarak çevirme kredisi içerisine sokulmuş daha ilk yılda 8 milyon lira kredi verilmiştir⁷⁰⁹.

Ziraat Bankası'nın 31 Temmuz 1951 tarihinde mevduatı görülmemiş bir artış kaydederek 516 milyon liraya yükselmiştir. Bu nedenle daha önce 400 milyon olarak belirlenen kredi hacmi 508 milyon liraya çıkartılmıştır. Son bir yıl içinde ziraatta makineleşmeyi desteklemek için % 2,5 faizle 51 milyon lira kredi açılmıştır⁷¹⁰. 1952 yılında Ziraat Bankası'nın üreticiye vereceği zirai kredi 914.562.000 liraya yükseltilmiş bunun 3.175 milyon lirası da küçük çiftçinin teşkilatlanması için Tarım Kredi Kooperatiflerine kredi olarak verilmiştir⁷¹¹.

Köylüye verilen zirai kredi miktarının çok yüksek olduğu yönünde DP iktidarına eleştiriler de yöneltmiştir. Celal Bayar 19 Nisan 1954 tarihinde Susurluk Şeker Fabrikası temel atma töreninde yaptığı konuşmada bu eleştirilere sert bir şekilde cevap vermiştir: *“Şimdi bazı kimseler, aklıma bu bazı kimselerin menfi (olumsuz) bir sıfatla tavsif etmek (nitelemek) geldi, fakat kendimi tutacağım, bazı kimseler demekle iktifa edeceğim (yetineceğim), diyorlar ki çiftçiye lüzumsuz para veriliyor ve diyorlar ki çiftçi bol para içinde borçlandırılıyor ve diyorlar ki, banka borç para vermek suretiyle bizatihi (kendiliğinden) kendisini tehlikeye atıyor. İnanmayınız. Bu bir suizandır (kötü niyettir).”*⁷¹² Başbakan Adnan Menderes ise 1955 yılı bütçe görüşmelerinde yaptığı konuşmada zirai kredi meselesine temas ederek bu konu ile ilgili eleştirilere şöyle yanıt

⁷⁰⁸ Mümtaz Faik Fenik, “Çiftçiler İçin Müjdeli Haberler”, *Zafer*, 23 Eylül 1950. “Ziraat Bankası”, *Zafer*, 8 Eylül 1950. “Ziraat Bankası Umum Müdürünün Beyanatı”, *Milliyet*, 28 Eylül 1950.

⁷⁰⁹ “DP İktidarının Bir Yıllık Başarılı İcraatı”, *Zafer*, 22 Mayıs 1951.

⁷¹⁰ “Ziraat Bankası'nın Bir Yıllık Faaliyeti”, *Zafer*, 11 Ağustos 1951.

⁷¹¹ “Zirai Kredi 914 milyon 562 bin liraya yükseldi”, *Zafer*, 1 Ağustos 1952.

⁷¹² *Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999, s. 88.

vermiştir: “Muhterem arkadaşlar, köylü borçludur, demek ne demektir? Ben şimdi şuradan alayım işi: Ziraat Bankası’nın kredi hacmi, zirai kredi olarak bu sene şu anda bir buçuk milyarı aşmıştır. Bakınız bir buçuk milyarı aştı diyoruz. Bunun manası bir buçuk milyar liralık borç verdik demektir. Yani bu ikrazatın muhatabı olan köylü bir buçuk milyar lira istikraz etti, borçlandı demektir. Bu gizli kapaklı bir şey değil. Aksine olarak bizim medarı iftiharımız olan bir şeydir. İki sene sonra bunu üç milyara çıkaracağız; Kulağınıza küpe olsun!”⁷¹³.

Yine 1960 yılındaki bütçe görüşmelerinde söz alan Bursa Milletvekili Sadettin Karacabey ise önceki eleştirilerin tersine bu kez zirai kredinin henüz tatminkâr bir seviyeye ulaşmadığı yönündeki eleştirilere şöyle yanıt vermiştir:

“Muhterem arkadaşlarım, benden evvel görüşen arkadaşlar zirai kredinin azlığından şikâyet ettiler. Ben de bir çiftçi olarak zirai kredinin henüz tatminkâr bir seviyeye gelmediğini takdir ediyorum. Yalnız bir şeyi düşünmek lâzımdır. Acaba zirai kredinin 50 deki vüsâtı ne kadardı ve bugün nedir? Hepiniz iyi bilirsiniz ki, o zaman 357 milyon lira olan zirai kredi bugün 2 milyar 300 küsur milyona çıkmıştır. Bu itibarla bu memleketin belki zirai sahada kredisi henüz matlup seviyede değildir. Fakat eski vaziyetle mukayese ettiğimiz zaman sekiz misli bir zirai kredinin mevcut olduğunu görürüz. Bu itibarla henüz bizi tatmin etmeyen bu zirai kredinin bugünkü günahı Demokrat Partinin mi? Senelerce bu vadide en ufak bir tedbir ele alınmamış, ihmal edilmiş ve maalesef zirai kredi bu safhada kalmıştır. Bugün bu artışı bendeniz şükranla kaydetmekteyim. Ziraat Bankasının değerli mesaisini bir çiftçi olarak takdir etmek borcumuzdur. Deniyor ki, çiftçiye verilmesi icap eden para dışarıya verilmiştir. Hepiniz bilirsiniz ki, ticari kredi ayrıdır, zirai kredi ayrıdır. Bu itibarla zirai kredinin ticari kredi olarak verilmesine imkân yoktur. Gönül ister ki, bu nispet daha da yükselsin.”⁷¹⁴

Tablo 13. Ziraat Bankası’nın Köylüye Açtığı Kredi Tutarı

Yıllar	Kredi Miktarı (Bin Lira)
1950	412.197
1951	646.506
1952	1.067.665

⁷¹³ Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.V, s. 272-273.

⁷¹⁴ TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 49. İnkat (27.2.1960), s. 832.

1953	1.212.842
1954 ⁷¹⁵	1.497.157
1955	1.554.339
1956	1.887.795
1957	2.108.181
1958	2.161.302
1959	2.313.280
1960	2.392.000

Kaynak: Yahya Kanbolat, *Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği*, Ankara 1963, s.21-22.

Tabloda da görüldüğü gibi Türkiye’deki zirai krediler DP döneminde devamlı artan bir grafik çizmiştir⁷¹⁶. 1950 yılında 412.197.000 lira olan zirai kredi 1960 yılında 2.392.000.000 liraya çıkararak yaklaşık altı kat artmıştır.

Amerika’nın günlük bankacılık gazetelerinden birinde yer alan “*Hür Dünyanın Beş Yüz Bankası*” başlığını taşıyan, 1956 ve 1957 yıllarındaki dünya bankalarını topladıkları mevduat miktarına göre sıralayan iki istatistik yer almıştır. Söz konusu istatistiklere göre T.C. Ziraat Bankası 1956 yılı sonu itibariyle listede 112. sırada 1957 yılı sonu itibariyle ise 89. sırada yer almıştır. Bir yıl arayla Ziraat Bankası’nın sıralamadaki bu yükselişi onun artan başarısının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ziraat Bankası zirai kalkınma davasının en önemli konusu olan kredi yardımı hususunda Türk köylüsüne büyük hizmetlerde bulunmuştur. 1949 yılında 350 milyon liradan ibaret olan zirai kredi 1958 yılı sonunda iki milyarı aşmıştır⁷¹⁷.

31 Temmuz 1959 sonu itibariyle Zirai Kredilerin Umumi Vaziyeti şöyledir⁷¹⁸.

Çevirme Kredileri	567.358.344
Donatma Kredileri	143.440.912
Verimlendirme ve İyileştirme Kredileri	53.027.557
Tesis ve Edindirme Kredileri	84.648.488
Sürüm ve Satış Kredileri	5.959.100
Ziraat Sanatları Kredileri	5.594. 892
Munzam ve Muvakkat Zirai Krediler	424.645
Doğrudan Doğruya Tahsile Verilen	860.453.938

⁷¹⁵ Namık Zeki Aral 1954 yılı zirai kredi tutarını 1451 milyon lira olarak belirtmiştir. Bu kredinin ayrıntılı dağılımı için bkz. “Zirai Krediler”, *Ulus*, 17 Ağustos 1955.

⁷¹⁶ Zirai Kredilerle ilgili basında çıkan haberler için bkz. “Çiftçiye Yardım Gittikçe Genişliyor”, *Zafer*, 10 Temmuz 1954. “Çiftçiye 2 Milyar 700 Milyon Lira Kredi Açılacak”, *Zafer*, 13 Ocak 1957.

⁷¹⁷ Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası”, *Yeni Ticaret Alemi*, s. 54.

⁷¹⁸ “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası”, *Yeni Ticaret Alemi*, s. 54.

Kredi Kooperatifleri Vasıtası ile	
Müstahsile Verilen	359.982.762
Satış Kooperatifleri ve Birliklerine Verilen	783.251.414
Donatım Kurumuna Verilen	19.968.785
Tohumluk yardım Kredisi	84.950.365
Umumi Yekûn	2.105.607.264

DP, kuraklık gibi çeşitli sebeplerden dolayı mahsulden istenen verimin alınamadığı yerlerde Ziraat Bankası'nın şube ve ajanslarına verilen emirle bu çiftçilerin borçlarını tecil ettirmiştir⁷¹⁹. Bankanın aldığı bu kararlar birçok vatandaş sıkıntıdan kurtulmuştur. Banka bununla da kalmamış aynı zamanda borçları tecil edilen fakat muhtaç oldukları tespit edilen çiftçilere yeni kredi imkânı tanımıştır. Açılan kredilerin azami hadleri de birçok mahsul için iki misline çıkartılmıştır. Eski hadler 1942 senesinde tespit olunmuş ve zor zamanlar geçirilmesine rağmen üzerine ilave yapılmamıştır⁷²⁰. 1950-1960 yılları arasında çiftçilere sunulan kredi imkânlarının yanı sıra yine bu dönemde onlara sağlanan kolaylıklar da gözden kaçırılmamalıdır.

3.1.5. Türkiye Zirai Donatım Kurumu

Daha önce de değindiğimiz gibi Zirai Donatım Kurumu'nun köylü için önemi büyüktür. Keza, ziraatta kullanılan her türlü alet, makine, vasıta, malzeme ve suni gübreyi tedarik, imal ve istihsal etmek, tohumluk ve damızlık hayvanları iç ve dış piyasalardan tedarik etmek ve bunları peşin ya da taksitle satmak, zirai ticari ve sınaî müesseseler kurmak, bu işlerle meşgul olan müesseselerle işbirliği yapmak, tamirhaneler açmak gibi çok önemli vazifeler üstlenmiş olan bu kurum, DP döneminde 14 bölge müdürlüğü, 2 şube müdürlüğü, 72 ajans şefliği ve 51 temsilcilikle çalışmalarını devam ettirmiştir. Her bölge müdürlüğü 1-7 vilayeti ihtiva etmektedir. 1957 yılında ajans olan Muş ve İskenderun teşekkülleri bölgelerinin özelliği dolayısıyla şubeye dönüştürülmüştür⁷²¹.

⁷¹⁹ Kuraklık, hastalık ve tabii afetler sebebiyle ürünleri hasar gören 49954 çiftçinin Ziraat Bankası'na olan borcu 13.6.1951 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile vade bitiminden itibaren bir yıl süreyle ertelenmiştir. *BCA.*, Dosya.83-130 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No:126.46.10. Tabii afetler sebebiyle ürünleri hasar gören 73.635 çiftçinin Ziraat Bankası'na olan borcu 11.2.1956 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile vade bitiminden itibaren bir yıl süreyle ertelenmiştir. *BCA.*, Dosya.83-22 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 142.12.9. Konu ile ilgili haberler için bkz. "İçişleri Bakanının Mühim Beyanâtı", *Milliyet*, 30 Eylül 1950. "Köylünün borçları", *Milliyet*, 5 Ekim 1950. "Zarar Gören Çiftçinin Borcu Tecil Oluyor", *Demokrat Köylü*, 27 Kasım 1954. "Çiftçi Borçları Tecil Ediliyor", *Demokrat Köylü*, 24 Kasım 1954.

⁷²⁰ Mümtaz Faik Fenik, "Çiftçilere Yapılan İyilik", *Zafer*, 25 Eylül 1950.

⁷²¹ "Türkiye Zirai Donatım Kurumu", *Yeni Ticaret Aleminin*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 89.

DP iktidarı Zirai Donatım Kurumu'nun köylü lehine daha faydalı olabilmesinin yollarını aramıştır⁷²². Türkiye Zirai Donatım Kurumu 1950 yılından 1958 yılına kadar geçen 8 sene zarfında 472.485.312 lira ile çeşitli ziraat alet, makine ve vasıtası ithal ederek eldeki stoklarla birlikte 563.308.460 liralık zirai alet, makine ve vasıtasını çiftçiye ulaştırmıştır⁷²³. Bu çalışmaların sekiz yıllık dökümü şöyledir:

Traktör	Adet	14.301
Hasat Alet ve B. Döğeri	Adet	5.272
Mücadele Alet ve Makine	Adet	10.007
Mücadele İlacı	Ton	59.166
Suni Gübre	Ton	123.498
Muhtelif Ekipman	Adet	1.644.473 ⁷²⁴

Bunların dışında 1952 yılında tatbikine başlanılan “*Küçük Ziraat Aletleri Ekipmanları*” projesine göre, bu sekiz sene zarfında, 18.716 adet muhtelif cins hayvan pulluğu, 10.947 adet mafsallı tırmık, 4799 adet muhtelif araba, 2647 tınav makinesi, 12.283 adet mibzer, 11.008 adet kültivatör, 2655 orak makinesi imal ve temin edilmiş ve yaklaşık 24 bin küçük işletme sahibi çiftçiye vade ile satılmıştır. Çiftçinin ihtiyaç duyduğu tamir ve bakım işlerine de önem verilmiş, 1950 yılından itibaren 18 seyyar tamirhane ve 33 seyyar servis arabası ile tamir ve bakım faaliyeti sürdürülmüş, sekiz sene müddeti içerisinde 52.047 adet traktör, 6975 biçerdöver, 71.290 adet çeşitli zirai alet ve makinenin bakımı yapılmıştır. Bu amaçla 1.356.226 km. yol kat edilerek 23.282 adet köy gezilmiştir⁷²⁵. DP iktidarının ilk dört yılında kurum 210 milyonluk makine

⁷²² Zirai Donatım Kurumu'nun köylüye daha faydalı olabilmesi için Tarım Bakanı Nedim Ökmen başkanlığında bir toplantı yapılmıştır. Toplantıda çiftçinin tarım aletlerinin maliyet fiyatına tamiri ve suni gübre ile ziraatı teşvik için geniş ölçüde ıslah edilmiş tohum kullanımının yaygınlaştırılması gibi tedirlerin alınacağı belirtilmiştir. “Köylü Terfi Ettirilecek”, *Milliyet*, 5 Ekim 1951.

⁷²³ 1944 tarihinden 14 Mayıs 1950 tarihine kadar kurumun aldığı malların tutarı 46.620.743 liradan ibaret iken 15 Mayıs 1950'den Eylül 1951 sonuna kadar satın alınan malların tutarı 49.723.605 liradır. Zirai Donatım Kurumu eliyle 6 yıl içinde getirilen traktör sayısı 2.116 olduğu halde son 16 ay içerisinde 5391 traktör getirilmiştir. Bu kuruluşa Marshall yardımından son kez gelen 11 milyon lira da küçük çiftçinin zirai alet ve makineleri ile teçhizine tahsis edilmiştir. DP iktidara geçtiklerinde 40 olan temsilcilik sayısını 16 ay içerisinde 83'e çıkarmışlardır. “Tarım Bakanı Nedim Ökmen'in Beyanati”, *Zafer*, 10 Ekim 1951. Zirai Donatım Kurumu 1950 yılının son yedi ayı içerisinde 32.063.280 liralık, 1951 yılında 44.509.349 liralık, 1952 yılının Eylül ayına kadar da 55 milyon 118 liralık zirai alet ve makineyi çiftçiye ulaştırmıştır. “Çiftçiye Temin Edilen Ziraat Makineleri”, *Zafer*, 19 Kasım 1952.

⁷²⁴ “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Yeni Ticaret Alemi*, s. 90.

⁷²⁵ “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Yeni Ticaret Alemi*, s. 89-90.

satmıştır⁷²⁶. 1951-1955 yılı itibariyle çiftçiye intikal ettirdiği malzeme tutarı 284.279.192 liraya yükselmiştir⁷²⁷.

Çiftçilere sağlanan bu zirai alet, makine ve vasıtaların randımanlı çalışabilmesi amacıyla yedek parça temini hususunda da gereken özen gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yedek parçaların bir kısmının memleketimizde imal edilebilmesi için Adapazarı müessesesi ile Adana ve Konya tamir atölyelerinde çalışma başlatılarak yapılabilmesi mümkün olan yedek parçaların imalatına girilmiştir. Kurumun 1958 yılı sonuna değin çiftçiye ulaştırdığı yedek parçanın değeri 54.574.502 liradır. Memlekette bu girişimlere rağmen hayvanla çekilen pulluğun da bir milyondan fazla olduğu dikkate alınarak Adapazarı fabrikasında sekiz ayrı tip pulluk imalatına başlanmıştır. Bu pullukların sadece uç demirleri dışarıdan ithal edilmiştir. Ancak söz konusu uç demirlerinin zamanında temin edilmemesi nedeniyle çiftçilerin sıkıntıya düştüğü tecrübe edildiğinden ve bu uç demirlerinin yıllık ihtiyacı 500 bin doları aştığı için Adapazarı Ziraat Alet ve Makineleri Fabrikası bünyesinde bir uç demiri fabrikasının kurulmasına karar verilmiş ve teşebbüse geçilmiştir. Trayler imali için de gerekli her türlü çalışma yapılarak faaliyete başlaması sağlanmıştır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye Zirai Donatım Kurumu; Gübre Fabrikaları TAO, Azot Sanayi TAŞ, Şeker Sigorta TAŞ, Yem Sanayi TAŞ, Minneapolis-Moline Türk Traktör ve Ziraat Makineleri Anonim Şirketi⁷²⁸, Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi gibi teşebbüslerin de sermayelerine iştirak etmiştir⁷²⁹.

3.1.6. Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri

T.C. Ziraat Bankası zirai kredi sahasının ana gövdesi olarak değerlendirilirse Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinin de bu ana gövdenin iki önemli kolunu

⁷²⁶ Zafer, 7 Nisan 1954.

⁷²⁷ Zafer, 1 Eylül 1956.

⁷²⁸ Minneapolis-Moline Türk Traktör Fabrikası, Ziraat Bankası, Makine-Kimya Endüstrisi Kurumu, Zirai Donatım, Tarış, Çuko Birlik ile Minneapolis firmasının koymuş olduğu 20 milyon lira semaye ile kurulmuştur. Kurulan bu traktör fabrikası uzun vadeli bir eğitim programı hazırlamış ve programın tatbikine geçmiştir. Programda Türk işçisinin yetiştirilmesine büyük önem verilmiştir. Fabrikada 1955 yılı itibariyle Amerikan Minneapolis fabrikasından parça halinde gelen traktörlerin montajı yapılmaktadı. Fabrikanın tam olarak faaliyete geçmesinin 1957 yılını bulacağı belirtilmiştir. Böylece traktör aksamının % 40 fabrikada imal edilecektir. İmal faaliyetinde ilk olarak traktör ağırlığının % 20'sini tutan arka tekerleklerin yapımına başlanacaktır. Ayrıca dizel motorları imal edecek olan dökümhanenin yapımı da 1955 yılı itibariyle devam etmektedir. "Traktör Fabrikasının İnşaatı Hızla İlerliyor", *Demokrat Köylü*, 4 Mart 1955.

⁷²⁹ "Türkiye Zirai Donatım Kurumu", *Yeni Ticaret Alemi*, s. 89-91.

oluşturduğu söylenebilir⁷³⁰. Namık Zeki Aral, kooperatiflerin görevlerini şöyle açıklamıştır:

“Mevzuubahsimiz kooperatifler iki sınıfa ayrılırlar: Birinci sınıftakiler Tarım Kredi Kooperatifleri adı altında ortaklarına kısa vadeli ve hatta orta vadeli kredi vermek üzere kurulmuşlardır. İkinci sınıftakiler ise Tarım Satış Kooperatifleri ismiyle ortaklarının mahsullerine devamlı sürüm ve alıcılar bulmak ve buna müteferri maksatları tahakkuk ettirmek üzere müesseseler. Ziraat Bankası’nın çok sıkı bir vesayeti altında çalışan her iki sınıf kooperatifler gaye bakımından birbirini itmem ederler.”⁷³¹

1935 yılında ülkemizde 2977 köyü kapsayan 67.332 ortağı bulunan 668 tane Tarım Kredi Kooperatifi vardır. Bu kuruluşlar 1470 sayılı kanuna göre yönetilmekte ve Ziraat Bankası’nın köylerdeki şubeleri gibi hizmet görmektedirler. 1935 yılında ise 2836 sayılı kanun kabul edilmiştir⁷³². Daha sonraki yıllarda Tarım Kredi Kooperatiflerinde görülen gelişme şöyledir.

Tablo 14. Tarım Kredi ve Satış Kooperatifleri ve Üye Sayıları

Yıllar	Tarım Kredi Kooperatifleri		Tarım Satış Kooperatifleri	
	Kooperatif Sayısı	Üye Sayısı	Kooperatif Sayısı	Üye Sayısı
1950	900	438 410	148	130 468
1951	984	490 216	148	136 365
1952	1 187	617 353	152	141 517
1953	1 300	720 804	167	143 918
1954	1 356	773 739	172	139 553
1955	1 425	820 469	173	143 381
1956	1 488	861 639	183	146 183
1957	1 521	891 112	190	138 662
1958	1 546	904 127	200	159 072
1959	1 560	919 914	205	159 592
1960	1 572	937 696	214	160 769

Kaynak: *Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi Grafik ve İstatistikler 1938-66*, Ankara 1968, s. 23

⁷³⁰ “Zirai Kredi Konfederasyonu”, *Zafer*, 21 Eylül 1954.

⁷³¹ Namık Zeki Aral, “Zirai Kredi Kooperatiflerimiz”, *Ulus*, 4 Nisan 1953.

⁷³² H. Cahit Tuncer, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, Ankara 1969, s. 61.

Tarım Kredi Kooperatif sayısı 1950 yılında 900 iken % 74 artarak 1960 yılında 1572'ye ulaşmıştır. Üye sayısında da iki katın biraz üstünde bir artış olmuştur. Tarım Satış Kooperatiflerinde 1950 yılında 148 olan kooperatif sayısı % 44 artışla 1960 yılında 214'e ulaşmıştır. 1950 yılında 130.468 olan üye sayısı ise % 23 artışla 1960 yılında 160 769'a ulaşmıştır. Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatiflerinde görülen bu artışın en önemli iki nedeni olarak makineli tarıma geçişle birlikte üretimde görülen artış ile dış yardımların etkisi gösterilebilir⁷³³.

Tarım Kredi Kooperatifleri'nce ortaklara dağıtılacak paranın nereden temin edileceği hususu da 2836 sayılı kanunun 18. maddesinde açıklanmıştır: “Bu kanuna göre kurulacak Tarım Kredi Kooperatifleri ancak Ziraat Bankası'ndan ödünç para alırlar.” Ziraat Bankası'nın Tarım Kredi Kooperatifleri'ne açtığı krediler de DP iktidarı döneminde oldukça artmıştır. 1940 yılında açılan kredi 22.043.638 iken, 1950'li yılında 556.419.787, 1954 yılında 979.406.269 lirayı bulmuştur⁷³⁴.

Tarım Satış Kooperatifleri de köylü mahsullerinin en iyi şartlar dahilinde piyasaya sürümelerini sağlamak ve spekülatif fiyat hareketlerinden muhafaza etmek ve müstahsilleri elde ettikleri mahsullerin satışlarından hasıl olan karlardan faydalandırmak maksadıyla kurulmuşlardır. Bu teşekküller Ziraat Bankası'nın sağladığı kredilerle gittikçe genişlemişlerdir. 1949-1950 yılında açılan kredi tutarı 49 milyon lira iken 1950-1951 yılında 75 milyon liraya yükselmiştir⁷³⁵.

3.1.7. Toprak Mahsulleri Ofisi

DP iktidarı döneminde Toprak Mahsulleri Ofisi, ülkemizin buğday ithalatçısı olmaktan çıkartılarak ihracat bakımından bu alanda önde gelen devletlerin seviyesine getirilmesini hedeflemiştir. Türkiye'yi devamlı bir hububat ambarı haline getirmeyi amaçlayan Ofis, köylünün ürününün yok pahasına elinden alınmasına da müsaade etmemiştir⁷³⁶. Toprak Mahsulleri Ofisi yurdun her noktasına kadar ulaştırdığı modern vasıtalarla teçhiz edilmiş satın alma teşkilatını Türk köylüsünün hizmetine sunmuştur.

⁷³³ Tuncer, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, s. 61-62.

⁷³⁴ Tuncer, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, s. 67-68.

⁷³⁵ “Ziraat Bankası'nın Bir Yıllık Faaliyeti”, *Zafer*, 11 Ağustos 1951.

⁷³⁶ “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960 *Yeni Ticaret Alemi*, s. 45.

Yine ofisin sağladığı muhafaza tesisleriyle hububatın açıkta kalarak heder olmasının önüne geçilmiştir. Hükûmet yurdun dört tarafında belli başlı istasyonlarda, limanlarda ve hububat merkezlerinde on binlerce tonluk büyük beton ve çelik silolar inşa ettirmiştir. Böylece Türk köylüsü ürününün elinde kalması, çürümesi ya da yok pahasına elden çıkması gibi tehlikelerle karşı karşıya kalmaktan kurtulmuştur⁷³⁷. Keza II. Dünya Savaşı yıllarında muhafaza tesislerinin eksikliği ve ulaşım ağının yetersizlikleri nedeniyle çekilen sıkıntılar da unutulmuş değildir. Bu durum o yıllarda var olan iâşe sıkıntısını kat be kat artırmıştır⁷³⁸.

DP iktidarı yaptığı çalışmalarla köylünün bu anlamda hareket alanını genişletmekle kalmamış, Toprak Mahsulleri Ofisi'nin sermayesini 600 milyon liraya ulaştırmıştır. 1950 senesinde Toprak Mahsulleri Ofisi'nin elindeki hububat muhafaza yerinin sekiz adedi 49.000 tonluk betonarme ve ahşap silo, 192 adedi 266.869 tonluk kargir ve ahşap depo ve 1062 adedi 114.220 tonluk silindir biçimde olan çelik depo ve dört hangardan oluşmak üzere toplam kapasitesi 429.900 tondan ibarettir. DP iktidarı köylünün ürettiği ürünün muhafazası davasını büyük bir ciddiyetle ele almış, istihsal ve ihraç bölgelerinde modern muhafaza tesisleri inşa etmiştir⁷³⁹.

Tablo 15. 1950-1957 Yılları Arasında Hizmete Giren Muhafaza Tesisleri

Cinsi	Adedi	Tonajı
Betonarme	10	67.900
Çelik Silo	44	210.000
Çelik Hangar	390	533.000
Kargir Hangar	5	4.500
Yekûn	449	835.400

Kaynak: “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s.47⁷⁴⁰

⁷³⁷ Köylünün bakış açısıyla yaşanan gelişmeleri anlamak için bkz. “Köyden Gelen Ses”, *Zafer*, 15 Nisan 1954.

⁷³⁸ Aydemir, İkinci Adam 1950-1963, s. 219-220.

⁷³⁹ “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemleri* s. 46.

⁷⁴⁰ Şevket Süreyya Aydemir, 1957 yılı sonu itibarıyla var olan hububat silo ve muhafaza tesislerinin depolama kapasitesi hakkında şu bilgileri vermiştir. 21 adet betonarme silo 277.000 (Ton), 70 adet çelik

Görüldüğü üzere 1950 yılından itibaren 1957 yılının sonuna değin inşa olunan ve hizmete giren muhafaza tesislerinin toplam tonajı 835.400 tona ulaşmıştır. Ancak daha inşası tamamlanmamış (1961 yılında tamamlanması planlanan) silolar ise şunlardır:

Tablo 16. 1961 Yılında Tamamlanacak Olan Silolar

Cinsi	Adedi	Tonajı
Çelik Silo	27	280.000
Trabzon B. Silosu	1	10.000
İzmir B. Silosu	1	20.000
Ankara B. Silosu	1	20.000
Konya B. Silosu	1	60.000
Tekirdağ B. Silosu	1	20.000
Mersin B. Silosu	1	100.000
Yekûn	33	550.000

Kaynak: “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s.47.

Ziraatın makineleşmesi ile birlikte uygulanan fiyat politikası hububat üretimini oldukça artırmış bunun sonucu olarak da Toprak Mahsulleri Ofisi’nin hububat alımları artmıştır. 1942-1949 yılları arasındaki sekiz senelik devrede ofisin üreticiden satın aldığı hububat miktarı toplam 5.021.430 tondan ibaret olup bedeli 1.055.812.165 liradır. Buna karşın 1950 ile 1959 yılları arasında Toprak Mahsulleri Ofisi’nin hububat alımı ve ödediği fiyatları tablo ile gösterecek olursak bu dönemdeki gelişmenin daha belirgin bir hal aldığı görülecektir⁷⁴¹.

silo 480.000 (Ton), 125 adet kargir silo 202.000 (Ton), 39 adet çelik silo 575.000 (Ton), Diğer muhaf. Tesis. 60.000 (Ton), Toplam:1.594.000 (Ton). Aydemir, İkinci Adam 1950-1963, s. 220.

⁷⁴¹ “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemi*, s. 44-47.

Tablo 17. 1950-1959 Yılları Arasında Toprak Mahsulleri Ofisi'nin
Hububat Alımı

Alım Yılı	Ton	Para T.L.
1950-1951	552.224	109.567.000
1951-1952	1.192.169	302.395.000
1952-1953	1.540.574	414.412.000
1953-1954	1.929.561	547.924.000
1954-1955	564.086	162.246.000
1955-1956	1.103.035	324.325.000
1956-1957	455.721	133.441.000
1957-1958	969.473	366.683.270
1958-1959	1.124.831	420.802.680

Kaynak: “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8
(Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 47.

Toprak Mahsulleri Ofisi'nin 1950 yılında 552.224 ton olan hububat alımı 1959 yılı itibariyle iki katına çıkmıştır. Ofisin aldığı hububatın tonu 1950 yılında 198 liraya karşılık gelirken bu rakam 1959 yılında 374 lirayı bulmuştur⁷⁴².

Rize Milletvekili Hüseyin Agun Toprak Mahsulleri Ofisi'nin çalışmalarını şöyle özetlemiştir: “*Muhterem arkadaşlar; Toprak Mahsulleri Ofisi bir zamanlar bozuk bir düzen içerisinde mesai yapmakta idi. 1950 den itibaren Toprak Mahsulleri Ofisi'nin, içinde bulunduğu fiyat bakımından, köylü ile olan münasebetleri çok şikâyet mevzuu olmuştu. Bugün Toprak Mahsulleri Ofisinin takip etmekte olduğu fiyat politikası ve köylünün istihsal ettiği hububatı mahallinde alma ve bilhassa muhafaza edip hububat müstahsili olmayan bölgelere bunları sevk etme bakımından yapmış olduğu hizmet pek büyüktür. Toprak Mahsulleri Ofisi silolar yapmak suretiyle memlekete bugün hububatın muhafazasında vasıl olduğu merhale bir buçuk milyon ton raddesindedir.*”⁷⁴³

⁷⁴² “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemi*, s. 47.

⁷⁴³ *TBMM ZC.*, D.11, C.7, İ.2, 46. İnikat (26.2.1959), s. 978-979.

3.1.8. Fiyat Politikası

Köylünün hayat standardını yükseltmek yeni iktidarın en büyük gayelerinden biri olmuştur. Bu itibarla hükûmetin uygulayacağı fiyat politikası da büyük önem taşımıştır. Hükûmet eğer zirai fiyatları, maliyetleri kurtaracak bir seviyede tutmazsa köylü hem zor durumda kalacak hem de zirai istihsalın azalması kaçınılmaz olacaktır.⁷⁴⁴

DP iktidarı bu konuya büyük hassasiyet göstermiş, tarımda çiftçinin ürününe yüksek oranlı destekleme fiyatı uygulamıştır⁷⁴⁵. Böylece çiftçinin dolayısıyla kırsal alanda yaşayanların alım gücü yükselmiştir. Destekleme alımlarından daha çok büyük üretici yararlanmış olsa da ortaya çıkan ekonomik gelişmeden küçük üreticiler de nasibini almıştır. O günlerde köylünün içtiği sigara bile onun alım gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Köylünün, DP'nin seçim meydanlarında vaat ettiği “*Yeni Harman*”ı⁷⁴⁶ değil belki ama Bafrayı içer hâle gelmesi ürününe verilen fiyat politikası ile birebir ilişkilendirilmiştir⁷⁴⁷.

1961 yılında yapılan bir araştırmada fiyatın en iyi olduğu zamanlar köylülere sorulmuş, 20 köy için cevapsız olan bu soruya, 2 köy 1930-1939, 3 köy 1939-1945, 3 köy 1945-1950, 16 köy ise 1950’den sonra olarak cevaplandırmıştır⁷⁴⁸.

1954 Seçimleri öncesinde 20 Nisan’da Burdur’da konuşma yapan İktisat ve Ticaret Bakanı Fethi Çelikbaş, köylünün alım gücünün arttığını şu sözleriyle ortaya koymuştur: “*CHP’nin 1932 yılında hayatı en ucuzlattığı devirde köylüden buğdayı 2.5 kuruş,*

⁷⁴⁴ Sadun Aren, “Zirai Maliyet ve Fiyatlar”, *Forum*, C.3, S.28, 15 Mayıs 1955, s. 17.

⁷⁴⁵ Demokrat Parti’nin 1950-1960 yılları arasında tarım ürünlerine verdiği yüksek fiyatlara ilişkin istatistikler için bkz. *İstatistikî Göstergeler 1923-2002*, T.C. Başbakanlık DİE, Ankara 2003, s. 226-227.

⁷⁴⁶ O dönemin en seçkin sigaralarından biridir.

⁷⁴⁷ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze)*, s.46. Adnan Menderes de 19 Haziran 1957 tarihli konuşmasında uygulanan fiyat politikasıyla birlikte köylünün alım gücünün arttığını eskiyle kıyaslayarak ortaya koymaya çalışmıştır: “*Şimdi biraz daha dinleyiniz. 1930 da eti 40 kuruşa alırdık. Kayısı 15 kuruştı. Ama ameleler de o gün 50 kuruşa çalışırdı. O zaman geçim bugüne nazaran daha mı iyi idi? Açınız meclis zabıtlarınıza bakınız. 1930, 1931, 1932 yıllarında iktisadi buhran, geçim darlığı, geçim zorluğu diye feryat olunuyordu. O devirde ancak 3-5 köylü bir olup bir paket köylü sigarası tedarik edebilir ve bunu aralarında taksim ederlerdi. O zaman mı hayat daha ucuzdu, yoksa bugün mü? Ayağında çarığı, hatta çarığı dahi olmayan üzerine beşyüz yamalı abası bulunan köylülerin, Ankara bulvarlarından Ankara caddelerinden polis kuvvetiyle çıkarıldığı zamanları bütün Ankaralıları hatırlar.*” Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.VII, s. 326. Menderes bu konuya 1958 bütçe görüşmeleri esnasında da temas etmiştir. Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.VII, s. 127.

⁷⁴⁸ Ruşen Keleş ve Orhan Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, Ankara 1962, s. 34.

oğlağı 25 kuruştan satın aldığı bu devirlerde hangi köylü vatandaş, çocuğunun ayağına pabuç almıştır.? Cebinde sigara dahi alacak parası yoktu. Şimdi ise Yenice içen yüz binlerce köylü vatandaşımız mevcuttur.”⁷⁴⁹

25 Mayıs 1957 günü Sivas'ta yaptığı konuşmada içtimai adaletin Türkiye’de çiftçi ve köylü davası olduğunu belirten, bu nedenle de köylünün ve çiftçinin yaşama seviyesinin yükseltilmesinin önemine değinen Adnan Menderes uyguladıkları fiyat politikasına ilişkin olarak şunları söylemiştir:

“1950 de iktidara geldiğimiz zaman ucuzluğun ancak zirai mahsullerimiz fiyatlarında yapılmakla mümkün olabileceği tavsiyeleri her taraftan yağmaya başladı. 1950 senesi Haziran iptidası idi, hububat fiyatlarının hemen tespiti icap ediyordu. Ticaret Vekâletinin alakalı daireleri, 1950-1951 mahsul yılı için buğday fiyatının kiloda 5 kuruş indirilmesini teklif ve tavsiye etmekte idiler. Hâlbuki biz, memleket kalkınmasına ancak zirai kalkınma ile başlanabileceği hakkındaki esas inancımızdan ayrılmadık.

Bu fiyat indirmesi tavsiyelerine uymak şöyle dursun, fiyatlara bir miktar zam yaptık. Ve böylece iktisadi kalkınmamız mevzuundaki ana görüşümüze uygun bir yol takibinde ilk adımı atmış olduk. Ve zirai mahsullerimizin elverişli bir fiyat politikasıyla korunması, ziraatımızın daima daha fazla mahsul istihsalinde teşvik edilmesi tedbirleri, birbiri ardınca tatbiki konuldu. Kalite farkları içinde ayrı zamlar yaptık. Öte yandan pamuk, pirinç, afyon, fındık ve diğer birçok zirai mahsullerimiz hakkında aynı koruyucu ve elverişli fiyat tedbirleri almakta gecikmedik. Hatta hububat fiyatlarında yapmış olduğumuz zammı, bilahare dünya fiyatlarının düşmesine rağmen devam ettirdik.”

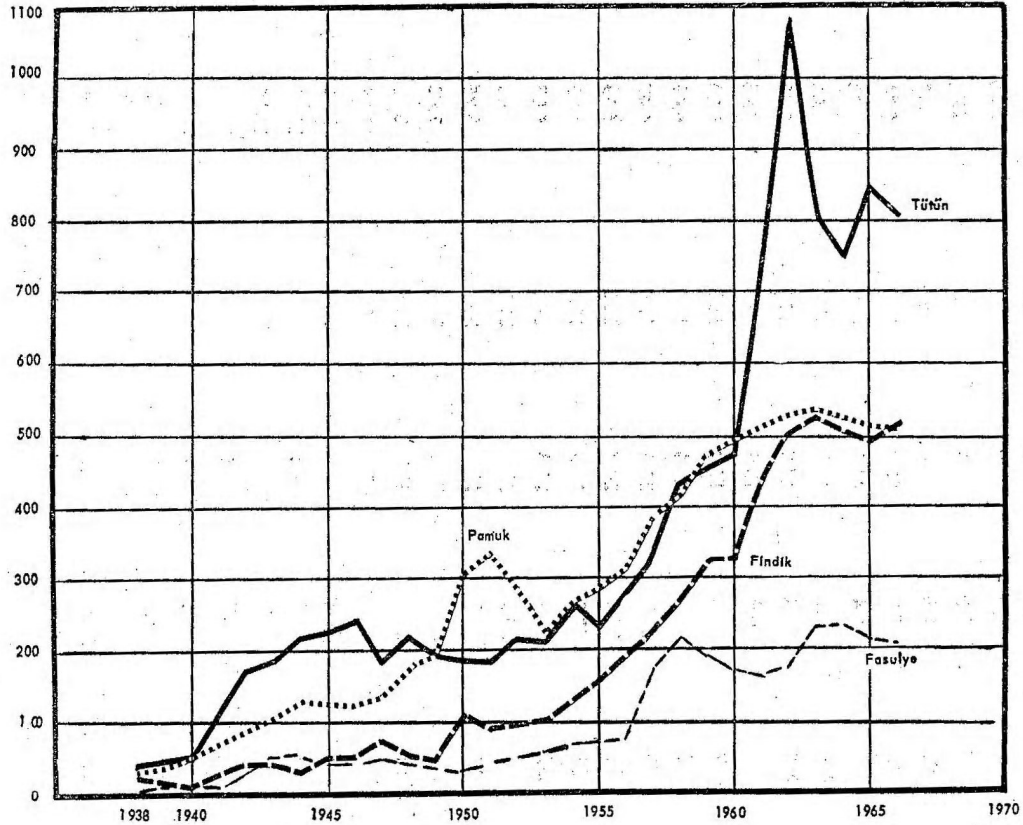
Menderes konuşmasının devamında zirai mahsullerde uyguladıkları fiyat politikasının sağlam esaslara dayandığını belirterek bu konuda her türlü külfet ve fedakârlıklara katlandıklarını ifade etmiştir. Buğday yemekten mahrum kalan Karadeniz bölgesinde ve ayrıca memleketin muhtelif yerlerinde yaşayan halkın sıhhatini korumak ve onları ferahlığa kavuşturmak maksadıyla 35 kuruşa mal edildiğini belirttiği buğdayı ilk günden itibaren 20-25 kuruşa yedirmekten vazgeçemediklerini iftiharla anlatmıştır⁷⁵⁰. Celal Bayar da Sivas'ta daha ne kadar hububatı yüksek fiyatla köylüden satın

⁷⁴⁹ Rıfki Salim Burçak, *On Yılın Anıları 1950-1960*, Nürol Mat. Ankara 1998, s. 206.

⁷⁵⁰ *Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleler*, C.VII, s. 308-311.

alacaksınız yönündeki soruya “Köylü tamamen borcunu silip küpünü dolduruncaya kadar devam edecektir” şeklinde cevap vermiştir⁷⁵¹.

Grafik 4.Çiftçi Eline Geçen Fiyatlar (Kg/Kuruş)

Kaynak: *Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi Grafik ve İstatistikler 1938-66*, Tarım Bakanlığı Planlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Ankara 1968, s.16.

DP iktidarının köylünün lehine olarak uygulamaya koyduğu fiyat politikasının sadece hububat ile sınırlı olmadığı yukarıdaki grafik ile ortaya konmuştur. Tütün fındık pamuk fasulye ve diğer tarım ürünlerinde de bu politikanın sürdürüldüğünü söylersek yanlış olmayacaktır.

1952 yılı hububat alım fiyatları 1951 yılına göre 1.20 kuruş ilave ile 30 kuruşa⁷⁵² çıkarılmıştır. Diğer hububat fiyatlarında da 1951 yılının primli başfiyatlarına 2'er kuruş

⁷⁵¹ Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954, s. 138. Ekonomi ve Ticaret Bakanı Zühtü Velibeyse seçimlerin hemen sonrasında 16 Haziran 1950 tarihinde hububat alım fiyatlarına dair yaptığı açıklamada; köylünün sıkıntıdan kurtarılması amacıyla fiyatlarda herhangi bir indirmenin yapılmayacağını belirterek böylece geçen sene kuraklıkla karşılaşan çiftçinin sıkıntılarını kurtarılmasının amaçlandığını söylemiştir. “Ucuzluk Temini İçin Tedbir Alınıyor”, *Milliyet*, 16 Haziran 1950.

zam yapılmıştır⁷⁵³. Başbakan Adnan Menderes Kırşehirliilere hitaben yaptığı konuşmada, DP'nin iktidarda kaldığı müddetçe Orta Anadolu'nun başlıca mahsulü olan buğdayın fiyatını o günkü seviyesinden aşağı düşürmeyeceklerini şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Türk köylüsünün belli başlı mahsulünü değerlendirmek milli bir vazifemizdir. Eğer bundan devlet bütçesine bir zarar olursa, muazzam bir gayenin tahakkuku için ve uzun mahrumiyet senelerinin ıstıraplarına göğüs geren sizlerin kalkınmanız için Türk milleti bu fedakârlığı seve seve yapacak ve bunu kendisine bir vazife bilecektir. Kaldı ki hükûmetin müdebbir politikası satışlardaki dirayeti, idaredeki uyanıklığı sayesinde hamdolsun bu yüzden esaslı bir zarara uğramış da değiliz. Uğrasak da ne gam. Fakat devlet bütçesine bu sebeple ağır külfetler yükleneceğine katiyen zannetmiyorum.”⁷⁵⁴

3.1.9. Köylünün Alım Gücünün Artması

Köylünün alım gücünün artmasına ilişkin pek çok söze ve örneğe rastlamak mümkündür. Adnan Menderes 19 Ekim 1957 tarihinde Kayseri’de yapmış olduğu konuşmada köylünün alım gücünün arttığını şeker tüketimini örnek göstererek anlatmıştır. İsmet Paşa devrinde şeker üretiminin ancak 100 bin tona çıkabildiğini bunun da bir kısmının tüketilmeden elde kaldığına değinen Menderes, kendi dönemlerinde 300 bin ton şeker üretildiğini belirterek artan şeker tüketimine dikkat çekmiştir. Bu durumun sadece şekerle sınırlı olmadığını söyleyen Adnan Menderes, şekerinden basmasına, yünlüsüne, pamuklusuna, çimentosuna, petrolüne kadar hangi maddeyi ele alırsanız alım vaziyetin aynı olduğunu, 1950 tüketimine nazaran üç misli bir artış görülmekte olduğunu dile getirmiştir⁷⁵⁵.

Metin Toker kırsal kesimin hep DP iktidarından yana olduğunu belirterek, bu dönemde hava koşullarının iyi gitmesi Marshall yardımı ve tarımda makineleşmenin sağlanması sayesinde köylünün elinde daha çok paranın kaldığını ifade etmiştir. Ulus gazetesinde

⁷⁵² DP, buğdaya uyguladıkları fiyat politikasını 1954 yılı seçim afişlerinde de kullanmıştır. Afişte “Buğdayına 30 Kuruşu Çok Görenlere Oy Verme !” yazılıdır. Mehmet Arif Demirer, *Demokrat Parti ve Tarım*, Demokrat Parti 60. Yıl Yayınları Ankara 2006, arka iç kapak.

⁷⁵³ “Türk Köylüsü Büyük Sevinç ve Neşe İçinde”, *Zafer*, 15 Haziran 1952.

⁷⁵⁴ “Başvekil Kırşehir’de Mühim Bir Hitabede Bulundu”, *Milliyet*, 12 Mayıs 1953. Buğday Fiyatları Asla Düşürülmeyecek”, *Zafer*, 12 Mayıs 1953.

⁷⁵⁵ *Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri*, C.VII, s.405-407.

bu durumun “Allahın yağdırdığı yağmur ve Amerika’nın gönderdiği traktörler. Menderes’in ne kerameti var?” şeklinde lanse edildiğini dile getirmiştir.⁷⁵⁶

Adnan Menderes 22 Ekim 1958 günü Şaphanede yaptığı konuşmada iktisadi vaziyetin çok kötü olduğunu söyleyenlere cevaben şöyle demiştir: “Eski devirde altı lira yol vergisini vermediği için tevkif edilen vatandaşlarla hapishaneler dolu idi. Hayvanlar Vergisi’ni ödeyemediği için tarlasını sürdüğü, ailesinin geçimini temin ettiği çift hayvanları, sahibinin gözyaşları içinde satışa çıkaranların hazin feci durumu bizim için bir ızdırap kaynağı oluyordu. Yine o günlerde birkaç metre bezi satın alamaz, hatta ölülerimizi gömmek için kefen bezi bulmakta güçlük çekerdik.”⁷⁵⁷

1961 ve 1965 seçimlerine dair iki grup köyde yapılan karşılaştırmalı bir araştırmada köylüler Adalet Partisine sık sık DP demişler ve bu partiyi tutuma gerekçesi olarak şunları söylemişlerdir: “Bu parti bolluk getirdi; Halk Partisi tek koyunum vardı onu da haczettii; bu parti dini ilerletti, vergileri azalttı. Artık okulu köylü yapmıyor. Şekeri memura yedirdi, bize de çayı kara üzümle içirdi. Bugün ise ayağımdan çarığı atalı çok oldu.”⁷⁵⁸

Zafer gazetesinde bu konuya değinen Nevai köylünün durumuna ilişkin gözlemlerini şöyle aktarmıştır: “Çukurova ve Ege’yi dolaşanlar, oralarda ıslah edilmiş köy evlerinin çoğaldığını görecekler, camı çerçevesi, damı dünyanın tanıdığı normal köy evlerini andıran “yapı” adı verilebilecek mazbut meskenlerin, eski izbelerin yerine süratle geçmekte olduğunu tespit edeceklerdir. Bir memlekette refah nereden bellidir? Sanırsanız ki makul sayılabilecek sarf imkânlarının artmasından bellidir. Adana köylülerinin sarfiyatına bakalım. Onların gıda şartlarının nispi düzenliğe doğru yöneldiğini görüyoruz.”⁷⁵⁹ Aşağıdaki grafikte de köylünün alım gücünün arttığı çok net olarak görülebilmektedir.

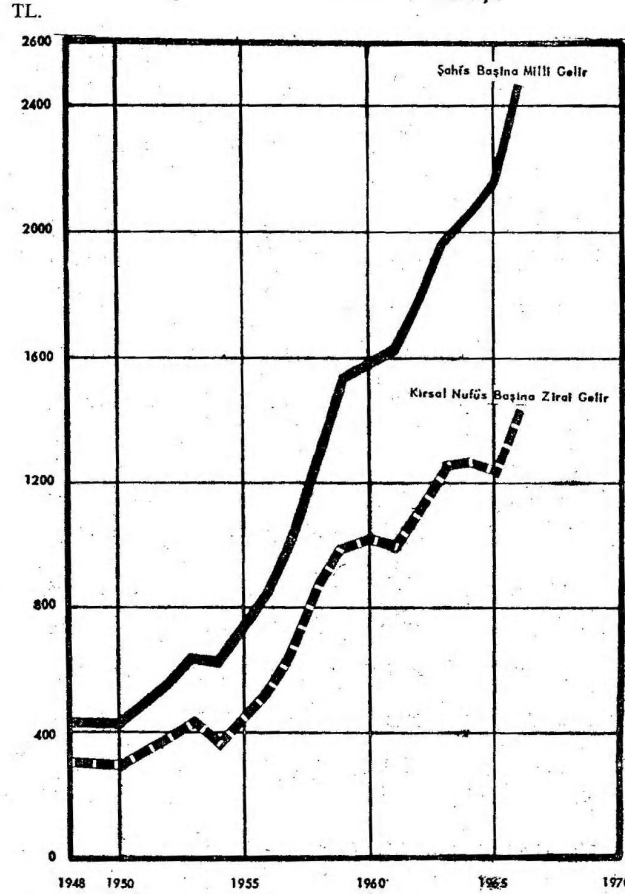
⁷⁵⁶ Toker, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, s. 98-99.

⁷⁵⁷ Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.VIII, s. 434-435.

⁷⁵⁸ Özer Ozankaya, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*, Sevinç Matbaası, Ankara 1971, s. 174

⁷⁵⁹ Nevai, “Memleket Bünyesi Gittikçe Değişiyor”, *Zafer*, 21 Haziran 1952.

Grafik 5. Şahıs Başına Milli Gelir ve Kırsal Nüfus Başına Zirai Gelirin Dağılışı

Kaynak: Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi
Grafik ve İstatistikler 1938-66, Tarım
Bakanlığı Planlama ve Ekonomik
Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Ankara 1968,
s. 10

Celal Bayar, 19 Nisan 1954 günü Susurluk'ta köylülere şöyle bir soru yöneltmiştir: “Size bir şey soracağım. Amma doğruyu söyleyiniz. Biliyorum, diyeceksiniz ki Türk daima doğruyu söyler. Yalnız biz misafiriz diye nezaket gösterebilirsiniz. Şimdi bana açıkça konuşunuz. Bana hakikati söylerseniz iyi bir vazife yapmış olacaksınız. 1950’den evvel mi daha mes’uttunuz ve hürriyetleriniz daha sağlam esaslara bağlanmıştı, daha çok kazanıyordunuz, yoksa şimdi mi?” Köylüler hep bir ağızdan “Kıyas edilemez, şimdi mes’uduz” diye bağırarak cevap vermişlerdir⁷⁶⁰.

⁷⁶⁰ Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, İstanbul, s. 217. Birleşmiş Milletler Teşkilatı Avrupa İktisadi Komisyonu 1953 yılına ait hazırlanmış olduğu raporda aralarında Türkiye’nin de bulunduğu 6 güney Avrupa devleti arasında Türkiye’nin, zirai gelişim açısından en başarılı olduğu devlet olduğu açıklanmıştır. “Türkiye’de Zirai İnkişaf”, *Milliyet*, 15 Mart 1954.

Şevket Süreyya da köylünün alım gücünün artmasına ilişkin şu yorumu yapmıştır: *“Köylünün cebine para girdiği ve köylünün para gördüğü sözleri, 1950-1960 edebiyatının, hele açık ve kapalı mitinglerde çok tekrarlanan sözlerdendir. Bu sözler çok cepheli alındığı zaman elbette ki bir gerçeği ifade eder. Köyde ekim alanı genişlediği, üretim arttığı gibi tarımsal üretim fiyatları da yükselmiştir. Bu da özellikle entansif ziraat bölgelerinde köylünün, üreticinin eline para girmesini sağlamıştır”*. Aydemir, köylüler arasında oluşan bu olumlu havanın sonuçlarının en iyi seçimlerde ve siyaset mücadelelerinde görüleceğini belirtmiştir⁷⁶¹.

İsviçre’nin *“Nue Zürcher Zeitung”* gazetesinde yer alan bir baş makalede Türkiye’deki zirai kalkınma hareketi değerlendirilmiştir. Bu makalede, DP’nin köylü oylarının çoğunluğunu elinde tuttuğuna işaret edildikten sonra köylüyü kalkındırma hareketinin sonuçlarına dair şu yorum yapılmıştır: *“Evvelce köylü kendisi hiçbir şey satın alamazken şimdi bu buğday politikası sayesinde iyice kazanmış ve bunun neticesi olarak da, evvelce yalnız şehirlere akan otomobil, bisiklet, çamaşır makineleri, buzdolaplar bu defa köylere yönelmiştir. Köylü şimdi en iyi ev eşyasını kullanmakta ve nihayet istediği ziraat makinelerini satın alabilmektedir.”*⁷⁶² Türkiye’nin kuzey tarafını ziyaret eden Lord Kinross adındaki bir İngiliz müellifi de *“Geographical Magazine”* adlı aylık bir dergide *“Türkiye’nin Yeni Köylüsü”* başlıklı yazısında, Türk köylüsünün hayat seviyesinin arttığını belirtmiş ve hükûmetin hazırladığı projelerle elektriğin memlekete götüreceğini ifade etmiştir. Ayrıca köylünün bankadaki parasının arttığına da işaret etmiştir⁷⁶³.

Köylünün refah seviyesinin artması ile müstahsilin aldığı zirai krediyi ödeme kabiliyeti 1947-1948’de % 40 ile % 45 arasında değişirken bu oran 1950, 1951 ve 1952 yılında % 80, % 81 ve % 84’e çıkmıştır⁷⁶⁴. Köylü DP’yle olan yakınlığını ileriki yıllarda da unutmayacaktır. Metin Toker de DP’nin köylü kesiminin desteğini almasına ilişkin şu yorumu yapmıştır: *“...Özellikle, isterseniz <köylü> deyiniz, isterseniz <tarım sektörü>*

⁷⁶¹ Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, C.III, s. 222-223.

⁷⁶² “Yabancı Gözü ile Türkiye’de Zirai İnkişaf”, *Zafer*, 10 Eylül 1953.

⁷⁶³ “Türk Köylüsü”, *Milliyet*, 4 Nisan 1952.

⁷⁶⁴ “Çiftçimizin Refah Seviyesi Yükseldi”, *Zafer*, 24 Mart 1954.

deyimini kullanınız, kırsal bölge hep DP'den yana kaldı. Bunu AP devraldı. Onu DYP bir ölçüde sürdürdü"⁷⁶⁵.

DP'nin büyük işletmeleri zenginleştirdiği küçük köylüyü daha da yoksullaştırdığına ilişkin eleştiriler gündeme getirilmişse de, ortada olan somut gerçek büyük ve küçük fark etmeksizin köylünün bu iktidara duyduğu yakınlık ve bağlılıktır. Küçük köylü DP iktidarının uygulamalarını bir bütün olarak değerlendirmiştir. O nedenle zaman zaman uygulanan politikaların beraberinde getirdiği birtakım sıkıntılar olmuşsa da bunlar köylünün DP'ye bakış açısını değiştirmemiştir.

3.1.10. Zirai Kurslar

1950-1960 yılları arasında zirai sanat kurslarının artması için çaba sarf edilmiştir. Bu kurslarda bizzat köylü kadınlarına ve çocuklara; sebze ve meyvelerin kurutulması ile birlikte süttten yağ, peynir, yoğurt yapımı, meyvelerden pekmez, şıra, şurup, bulama, marmelat gibi maddelerin yapımı öğretilmiştir. Böylece köylü aileleri kendi ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra satmak için bile bu maddeleri oluşturabileceklerdir. Bunun yanı sıra elinde traktör bulunan ya da almak için sıraya girmiş olan çiftçi ailelerinin çocuklarına 4 ay müddetle parasız yatılı makinist kursları⁷⁶⁶ tertip edilmiş bu eğitimi bitiren kişilere makinistlik diploması verilmiştir⁷⁶⁷.

Marshall yardım planından memlekete getirilen ve getirilecek olan zirai alet ve makinelerin kullanılması ve bakımı için ilk olarak 20 ayrı yerde makine kursu açılmıştır⁷⁶⁸. Köylü ve ziraatçı çocukların alındığı bu kurslarda Ağustos 1953 itibariyle 1650 makinist ve sürücü yetiştirilmiştir⁷⁶⁹. 1955⁷⁷⁰ ve 1958 yılları arasında ise 863 kurs açılmış ve bu kurslara 22.504 öğrenci katılmıştır⁷⁷¹. Yine Tarım Bakanlığı tarafından tarım yayım metodları kursu düzenlenmiştir. Bu kurslarda eğitmen olarak Tarım

⁷⁶⁵ Toker, DP'nin Altın Yılları 1950-1954, s. 98.

⁷⁶⁶ Tarım Bakanlığınca açılacak makine kurslarına öğrenci alımı için gazetede yayımlanan ilan için bkz. *Milliyet*, 19 Mart 1952.

⁷⁶⁷ "Zirai Sanatlar İnkişaf Ediyor", *Zafer*, 23 Haziran 1952. Ayrıca bkz. "Köylerde Teknik Kurslar Açılıyor", *Milliyet*, 27 Mart 1956.

⁷⁶⁸ "Zirai Reform", *Milliyet*, 5 Nisan 1952.

⁷⁶⁹ "Tarım Sahasında Müspet Çalışmalar", *Zafer*, 24 Ağustos 1952.

⁷⁷⁰ 1955 yılının ilk altı ayında çeşitli illerde 200 küsur köyde yetiştirme kursu açılmıştır. Muhtelif el sanatları öğretilerek köylünün ihtiyacı olan tezgâh ve makineler kurs birincilerine verilmiştir. "Köy Süratle Kalkınıyor", *Demokrat Köylü*, 27 Ağustos 1955.

⁷⁷¹ *FAO Türkiye Raporu*, s.127.

Bakanlığı mensupları ile Marshall Planı gereğince Amerika'dan getirtilen uzmanlar görev almıştır. Söz konusu kurslarda çiftçilere en modern tarım usulleri öğretilmiştir. Kursu bitirenlerin çiftçilerle doğrudan temasa geçebilmesini sağlamak adına onlara birer kamyonet verilmiştir. Bu kamyonetlerden 100'ü 1951 Ocak ayı itibariyle ithal edilmiştir⁷⁷².

Tüm bu çalışmaların yanı sıra Tarım Bakanlığı gerekli gördüğü hallerde yeni kurslar da açmıştır. Örneğin Ordu, Giresun ve civarındaki fındık bahçelerinde üreticinin yeterli randıman alamadığını göz önünde bulunduran Tarım Bakanlığı bu illerde, yeni fındık bahçelerinin yetiştirilmesi ve fındığın teknik bir şekilde toplanarak harmanlanması hakkında köylüyü aydınlatmak için kurs açmıştır⁷⁷³.

Teknik vasıta ve bilgiyi köyde yayacak olan teknik ziraat teşkilatı 25 vilayete yayılmış, eleman ve vasıta noksanları tamamlanmıştır. 1952 yılı itibariyle dört bölge ziraat okulundan 107, dört teknik ve iki bahçıvanlık okulundan 462 öğrenci mezun olmuştur. Bu okullara devam eden öğrenci sayısı ise 2062'dir⁷⁷⁴.

Yine Marshall yardım planı ile Türkiye'ye getirilen modern tarım makinelerinin kullanımına yardımcı olmak üzere ilk olarak Ege bölgesinde Amerikalı eksperlerin nezareti altında toplanan 100 kadar ziraat memuru ve uzman sıkı bir kursa tabi tutulduktan sonra köylüyü modern ziraat ve makineleri hakkında bilgilendirmeye başlamışlardır⁷⁷⁵. Bu sayede masa başı çalışmaları yerine köylünün ayağına kadar gidilerek yapılan çalışmalar ile büyük başarılar sağlanmıştır⁷⁷⁶.

3.1.11. Sulama Alanında Kaydedilen Gelişmeler

Cumhuriyet'in ilk yıllarında sulama imkânının çok düşük olduğu, bir nevi yağışlara bağlı olarak ürün veriminin arttığı söylenebilir. Yağışların az olduğu yıllarda köylüler kıtlıkla bile karşı karşıya kalmışlardır⁷⁷⁷.

⁷⁷² "Tarım Yayım Metodu Kursu Açıldı", *Ulus*, 16 Ocak 1951.

⁷⁷³ "Tarım Bakanlığı Fındıkçılar İçin Kurs Açacak", *Milliyet*, 1 Ekim 1952.

⁷⁷⁴ "Tarım Sahasında Müspet Çalışmalar", *Zafer*, 24 Ağustos 1952.

⁷⁷⁵ "Ziraat Kampanyası Hazırlıkları Başladı", *Milliyet*, 11 Aralık 1950.

⁷⁷⁶ "Ziraat Usullerinde Tekniğin Önemi", *Milliyet*, 15 Şubat 1951.

⁷⁷⁷ Geniş bilgi için bkz. Necmi Uyanık ve Muhammed Sarı, "Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme", *Tarihin Peşinde*, S.5, Nisan 2011, s. 141-176.

Hükûmetin sulama çabaları 1928 yılına kadar oldukça sınırlıdır. Sulama projelerinin içerdiği alan 9.300 hektardır. 1929 yılında çıkartılan bir kanunla hükûmete birkaç yıl içinde bütçeden 100 milyon lira harcama yetkisi verilmişse de sulama programından istenen netice alınamamıştır. 1938 yılına kadar hükûmet harcamalarının, yılda 1 ile 1,6 milyon arasında sınırlı kaldığı görülmüştür. 1936'da yeni bir sulama programı üzerinde durulmuştur. 1938 ile 1950 yılları arasında 150 milyonluk harcama yapılmıştır. 1950'lerde yaklaşık 400.000 hektar alan sulanabiliyorsa da bu oran toplam arazinin sadece % 8'ini oluşturmaktadır. Bu oran aynı zamanda sulamanın ne kadar yetersiz kaldığının da bir göstergesidir⁷⁷⁸. Adnan Menderes 12 Ocak 1948 günü Adana'da yaptığı konuşmada su meselesine değinmiştir:

“Su işi asırlar boyunca maruz kalınan bir derde, hele bu seneki sel afeti ile siz Adanalıların taze bir ıstırabına dokunmuş oluyorum. Yağmur mevsimlerinde başıboş suların ekilmiş tarlaları silip süpürdüğü, köyleri basıp mal ve can kayıplarına sebep olduğu, aynı yıl içinde vuku bulan sel ve onu takiben kuraklık afetlerinin bu güzel vilayetdeki bir yıllık maddi zararları, belki de bu mübarek Çukurova'nın sellerden korunması ve susuzluktan kurtarılması için sarfı icap edecek paraları karşılayacak kadar büyük yekûnlara varır. Çiftçiliği diğer yurt parçalarına nazaran ileri gitmiş, sulama bakımından geniş imkânlarla en geniş bir istikbale sahip olan Çukurova'dan su işlerine verilecek emeklerin her ölçünün üstünde neticeler vermesi böylece mukadder iken, yıldan yıla vukua gelen bu büyük hesapsız zararlar karşısında şimdiye kadar bir şey yapamamış olmak, iktidarın memleket ana davalarını kavramakta, ne derecelerde kabiliyetten mahrum olduğunu pek açık gösterir.

Arkadaşlar, yurdumuz yağmurların ziraata ve mevsimlere göre dağılmadığı ve uygunluk göstermeyen iklim şartları içindedir. Buna rağmen, memlekette ziraatın ancak sulama ve başıboş suları dizginleme ve zaptı rapt altına alma davası ile beraber yürüyebileceğinin anlaşılmış olduğuna dair fiili bir esere rastlamak zordur.”⁷⁷⁹

Burdur Milletvekili Ahmet Ali Çınar da su meselesinin önemine ilişkin şunları söylemiştir:

“Bizde, su bakılmamakta musibet ve felâket unsuru olmaktadır. Sularımızdan sulama olarak istifade edemiyoruz. En basit tedbirlerle sulanması mümkün olan arazimizdeki vatandaşların kurak zamanlarda gözü gökte, elleri havadadır. Sularımız ya hiçbir fayda sağlamaktan denize akmakta veya bataklıklar husule getirmektedir.

⁷⁷⁸ Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, s. 377-378.

⁷⁷⁹ Fersoy, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, s. 207. *Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri*, C.1, s.265-266.

Yurdumuzun mühim bir kısmını işgal eden bataklıklar yalnız bizim neslimizin değil, gelecek nesillerin varlığı ve sıhhatini de ilgilendirmektedir. Yıllardır, ayakta duran bu bataklıkların kurutulmalarının takat üstü masraflara mütevakkıf olduğu sayılabilir öyle bataklıklar biliriz ki; ve zikredebiliriz ki, etrafındaki sıtmalılara bir yılda tevzi edilen kinin parasıyla kurutulabilir. Yine öyle bataklıklar biliriz ki, kurutma masrafını aylar içinde amorti edebilir. Medeni dünyanın masrafını 70 senede amorti edecek mevzulara el koyduğu bir zamanda masrafını ayda amorti edecek ve Millî varlığımızı doğrudan doğruya tehdit eden mevzuları ayakta tutan bir memlekette medeniyettenbve hüsnü idareden bahs olunamaz. Sulamadan istifade edemediğimizden bataklıklarımızı kurutmamış-olmamızdan dolayı yıllık zararımız 300 000 000 - 400 000 000 lira olarak kabul olunabilir. İçme sularımız; 63 ilimiz 1300 ilçe ve bucağımızla 40 000 köyümüzden ancak 100 - 150 sinde içilebilen bir su bulunmaktadır. Diğerleri temiz bir içme imkânına dahi sahip bulunmamaktadır.”⁷⁸⁰

DP iktidarı, programında, su işleri için ayrılan ödeneklerin daha önceki hükûmetler döneminde heder edildiğini ve gereken ilerlemenin sağlanamadığına dikkat çekmiş⁷⁸¹ ve ilk iş olarak yarım kalmış sulama tesisleri ile su taşkınlıklarını önleyecek tesisleri biran evvel yapmayı, enerji istihsal edilebilecek sulardan istifade ederek su ihtiyacını ve sulamayı temin etmeyi, bataklıkları kurutmayı ve köylerdeki su işlerine yardım ile köy içme sularını bir program dâhilinde en kısa zaman içerisinde tamamlamayı amaç edinmiştir. 1950, 1951, 1952 ve 1953 yılı programlarında bulunan 103 kadar iş için 100 milyon 425 bin lira tahsis edilmiştir. 277 kadar olan münferit işler⁷⁸² için ise 62 milyon

⁷⁸⁰ TBMM TD., D.8, C.16, T.3, 53.Birleşim (26.2.1949), s. 717.

⁷⁸¹ N. Yücel Mutlu, *Bayındırlık Bakanlığı Tarihi* (8 Ekim 1848-31 Aralık 2004), Ankara 2005, s. 349. Celal Bayar 9 Mayıs 1950 günü Adana’da yapmış olduğu konuşmada su meselesine sözü getirerek CHP’yi şu sözleriyle eleştirmiştir: “Bütün ileri memleketlerde su politikası halledilmiş. Müstahsil istediği zaman istediği kadar su alır, sudan geniş şekilde istifade eder. Yeteri kadar istihsal kredisi emrine açılmıştır. Bizde ise durum tamamen menfidir. Kuvvetli bir yağmur yağsa, dağlarda kar erise, akla derhal feyezan seylâp vakaları gelir. Hâlbuki su denildiği zaman istihsali artırmak ucuz ve bol enerji temin etmek, milletin sıhhatini korumak gibi müspet neticeler düşünülmelidir. Bu bizim memleketimizde bir felakettir. Öyle bir felaket ki köylümüzün mezarını mezruatını da silip süpürür. Ben buradan iddia ediyorum. Su politikası şimdiye kadar selamete yürütülseydi bu mübarek topraklar feyiz, bereket, bolluk diyarı haline gelirdi. Ben 12 sene evvel iş başında iken ele alınan bu ana dava bugün maalesef yerinde saymaktadır. Bir dava 12 senede bitmez de bir asırda mı biter. Baştakiler biz bu davayı halledeceğiz demeliydiler. Yoksa başkasına kusur atfetmekle vazife yapılmış sayılmaz.” “Bayar Adana’da Bir Konuşma Yaptı”, *Milliyet*, 9 Mayıs 1950.

⁷⁸² Nafia Vekili Kemal Zeytinoğlu münferit su işleri diye herhangi bir nehir havzasıyla alakası olmayan, tek başına ele alınabilen su işlerini kastettiğini açıklamıştır. Zeytinoğlu 6 Ağustos 1955’te Zafer Gazetesi’nde yayınlanan demecinde yaptıkları çalışmalara ilişkin bilgi vermiştir: “ 1951 yılında 69 işi ele almak imkânını bulduk. 1952’de bu miktar 114’e yükseldi. 1953, 1954’de gayretlerimizi büsbütün artırarak sayıyı 414’e çıkardık. Halen bu işlerden 194 tanesi tamamen bitirilmiş ve çok hayırlı ve faydalı neticeler elde edilmiştir. Mütebakisi de en geç gelecek yıl tamamlanmış olacaktır.” Zeytinoğlu konuşmasının devamında bir milyon 920 bin dönüm araziye su götürüldüğünü, 1 milyon 160 dönüm

217 bin lira ayrılmıştır⁷⁸³. Konya Milletvekili Himmet Ölçmen 5516 sayılı kanunun maddelerinde yapılacak değişikliklere ait yaptığı konuşmada su işlerine de şöyle temas etmiştir:

“Bir düne, bir de bugüne bakalım. Bu memleketin ana su ve ana bataklık davasının halli için asgari 1,5 milyar liraya ihtiyaç olduğu teknik heyetler raporlarıyla *tevsik ve* ispat edilmiştir. Fakat 1939 senesinden 1950 senesine kadar eski iktidar zamanında, büyük su işlerine ehemmiyet verilmiş olmakla beraber, bilhassa köylüyü yakından alâkadar eden küçük su işlerine, köylünün bataklıklardan ve sıtmadan kurtulmalarını istihdaf eden işlere ehemmiyet verilmemiştir. Bayındırlık Bakam arkadaşımızın da izah ettiği veçhile, geçen sene ayrılan tahsisatla 66 su mevzuu ele alınmış ve realize edilmiş, bataklık kurutulmuş veya küçük sular akıtılmak suretiyle Türk köylüsüne yardım edilmiştir.”⁷⁸⁴

DP iktidarının su işlerinde kaydettiği gelişmeyi Peyami Safa da Milliyet gazetesindeki köşesinde değinmiştir:

“DP iktidarından bu başarıyı ummayanlar arasında olduğum için şüphe içindeydim. Tecrübe ve müşahededen evvel hüküm vermekten sakınan realist bir mizacımdı. Evvela Ankara’da Toprak Ofisindeki mütehassıslarla uzun bir konuşma yaptım. Esaslı notlar aldım. Hububat istihsalı ve ihracı yolunda atılan hayret verici adımları, eksikleri ve ihtiyaçları gördüm. Sonra suya kavuşturulan bölgelerdeki faaliyetlere dair mütehassıs daire ve bankalardan bazı bilgiler edindim. Nihayet enerji istihsalı, su baskınlarını önleme ve sulama yolundaki dev hamlelerini, Gediz’de, Hirfanlı’da, Sarıyar’da gözlerimle gördüm. Temeli atılan siloların, çimento ve traktör fabrikalarını gezdim. Daha birçok tesisleri ziyaret ettim. Sonra Mukayeseli istatistikleri inceledim. Bugün hiçbir partiye mensup değilim. İntiba ve müşahedelerimin hepsi tarafsız bir muharririn görüşlerini aksettiriyor...”⁷⁸⁵

Sulama alanında kaydedilen gelişmenin daha iyi anlaşılabilmesi için bu hususta yapılan çalışmalara göz atmak gerekecektir.

3.1.11.1. Köy İçme Suları

DP iktidarı köyün kalkınmasını sağlamaya çalışırken, köylerin içme suyuna kavuşturulması meselesini de büyük bir ciddiyetle ele almıştır. İçme suyu bulunmayan ve ihtiyacını dere ve kirli kuyu sularından karşılayan birçok köyün bu sorununu

bataklıktan, 700 bin dönüm arazinin de sel tahribatından kurtarıldığını ifade etmiştir. “Münferit Su İşlerinde Çok Büyük Başarı Kaydedilmiştir”, *Zafer*, 6 Ağustos 1955.

⁷⁸³ 22.5.1950-22.5.1953 *Yeni İktidarın Çalışmaları*, DP İstanbul İl İdare Heyeti, s. 9.

⁷⁸⁴ *TBMM TD.*, D.9, C.16, T.2, 80. Birleşim (4.6.1952), s. 60.

⁷⁸⁵ Peyami Safa, “İki Hakikat”, *Milliyet*, 22 Ağustos 1955.

halletmiştir. Bunun için bazen çok uzak yerlerdeki su kaynaklarından köye kadar su getirilmesi gerekmişse de bu çabayı göstermekte tereddüt etmemiştir⁷⁸⁶. 1950 yılında DP iktidara geçtiğinde ancak 5166 köy ile 3643 mahallede su bulunmaktadır⁷⁸⁷. 40 bin köyün 33 bini sıhhi temiz içme suyundan mahrumdur⁷⁸⁸.

Başbakan Adnan Menderes, Bolu DP Kongresi'nde yaptığı konuşmada, yıllarca tabiatın mahkûmu olan Türk köylüsünü mahkûmiyet devirlerinin galibi haline getireceklerini, 4 yılda 25 bin köye su götüreceklerini, elektriksiz kasabanın kalmayacağına vurgu yapmıştır.⁷⁸⁹ Nafia Vekili Tefik İleri ise Köy İçme Suları Kanunu dolayısıyla 9 Mayıs 1960 tarihinde yapmış olduğu konuşmada, köy içme suları için devlet bütçesinden vilayetlere 195 milyon lira yardım gönderildiğini, vatandaşların da yardımıyla 1950'den bu yana 24.232 köy ile 9322 mahalleye içme suyu getirildiğini belirtmiştir⁷⁹⁰. 1950 ile 1955 yılları arasında 15.150 köye içme suyu getirilmiş, 164 köyün su yolu tamir edilmiştir. 1950 yılından 1955 yılının sonuna değin 6.000.000 lira harcanarak 117 kuyu açılmış olup bu kuyulardan 80 adedi sulu çıktığından köylerin içme ve sulama suyu ihtiyaçlarına tahsis edilmiştir⁷⁹¹.

Köylerin içme suyuna kavuşturulmasında, en çok nüfusun en kısa zamanda suya kavuşması prensibinden hareket edilmiştir. Bu doğrultuda vilayetlerdeki köy adedi, köylerde yaşayan nüfus miktarı ve vilayetlerin yüzölçümü esas alınmıştır⁷⁹². Yine tatbik edilen programda emekleri, vasıtaları ve paraları ile iştirak eden köylere de öncelik tanınmıştır⁷⁹³. Tüm bu etkenler çerçevesinde vilayetlere ayrılan ödenek tespit edilmiştir⁷⁹⁴. 1960 yılı bütçe görüşmelerinde DP Meclis Grubu adına söz alan Konya

⁷⁸⁶ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, s. 83-84.

⁷⁸⁷ "Bu Sene İki bin Köy Daha İçme Suyuna Kavuşacak", *Zafer*, 2 Ekim 1959.

⁷⁸⁸ *Zafer*, 1 Mayıs 1959.

⁷⁸⁹ "Başbakanın Bolu DP Kongresindeki Mühim Nutku", *Zafer*, 15 Aralık 1952.

⁷⁹⁰ *TBMM ZC.*, D.11, C.18, İ.3, 66.İnikat (9.5.1960), s. 427. Basında köylere içme suyu getirilmesiyle alakalı çok sayıda habere rastlanmıştır. "Konya'da 117 Köy Temiz İçme Suyuna Kavuşuyor", *Demokrat Köylü*, 15 Aralık 1955. "Konya'da 314 köye İçme Suyu Tesisi Yapıldı", *Demokrat Köylü*, 28 Eylül 1956. İçel vilayetinde 1951 yılında 96 köyün içme suyuna kavuşması ile ilgili haber için bkz. "Mersin'de Suyla Kavuşan Köylü", *Milliyet*, 28 Ocak 1952.

⁷⁹¹ *BCA.*, Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9

⁷⁹² *TBMM ZC.*, D.10, C.17, İ.3, 38.İnikat (13.11.1957) s. 206. *TBMM ZC.*, D.10, C.17, İ.3, 40. İnikat (18.2.1957), s. 278-279.

⁷⁹³ *TBMM ZC.*, D.11, C.4, İ.1, 80. İnikat (13.6. 1958), s. 485.

⁷⁹⁴ 1957 yılında içme su işlerine ayrılmış 20 milyon liraya ilaveten yarım kalmış işlerin kıştan evvel tamamlanması için 10 milyon lira daha tahsis edilmiştir. 1957 bütçesine ek olarak konulan 10.000.000 liranın tevziine ait cetvel için bkz. *BCA.*, Dosya.E8, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No:74.471.17. 1951 yılından 1955 yılına değin Hatay, Seyhan, İçel, Antalya, İzmir, Manisa, Balıkesir, Eskişehir ve Konya

Milletvekili Himmet Ölçmen köy içme suları için yapılan çalışmaları şöyle özetlemiştir: *“1950 den bugüne kadar 10 senede köy içme sularına ceman 196 milyon lira sarf edilmiş ve geçen sene 29 milyon lira olmasına mukabil yalnız bu sene için 129 milyon lira konmuş olması, işin ehemmiyetini tebarüz ettirmeye kâfidir.”*⁷⁹⁵

Burdur Milltvekili Fethi Çelikbaş'ın köy içme suları için ayrılan ödeneğin en verimli şekilde kullanılmasını temin için ne gibi tedbirler alındığına dair sorusuna, Nafia Vekili Tevfik İleri 23 Ocak 1959 tarihli meclis oturumunda yanıt vermiştir. Tevfik İleri, projelerin hazırlanarak dağıtıldığını, DSİ Genel Müdürlüğü'ne bağlı uzmanların zaman zaman bütün vilayetleri dolaşarak yapılan işleri değerlendirdiklerini ve bu değerlendirmeler sonucuna göre tedbirlerin alındığını, su mevcut olmaması halinde yer altı sularından temin yoluna gidildiğini, kurslar açılarak teknisyenler yetiştirildiğini bu maksatla yetiştirilen teknisyen sayısının 128 olduğunu dile getirmiştir⁷⁹⁶.

Köy içme suları için yapılan çalışmalar karşılıksız kalmamış, yurdun dört bir yanından Başbakan Adnan Menderes'e teşekkür telgrafları gönderilmiştir⁷⁹⁷. Hatta DP iktidarının köylerin içme suyu meselesini halletmek için gösterdiği bu çabadan dolayı hükûmete takdirlerini sunmak isteyen bazı köylülerin köy dükkânlarının üzerine *“DP Çayhanesi, DP Kırathanesi”* gibi levhalar astıkları da görülmüştür⁷⁹⁸. Basının da köy içme suları mevzuunu sıklıkla gündeme taşıdığı görülmüştür⁷⁹⁹.

vilayetlerine köy içme suları için tahsis olunan ödenek için bkz. *TBMM ZC.*, D.10, C.9, İ.2, 22. İnkat (11.1.1956), s. 59-60. Ayrıca 1950-1959 yılları arasında Erzurum, Ağrı, Kars, Erzincan, Artvin vilayetlerine yapılan köy içme suları ödeneği için bkz. *TBMM ZC.*, D.11, C.11, İ.3, 36. İnkat (12.2.1960), s. 706.

⁷⁹⁵ *TBMM ZC.*, D.11, C.12, İ.3, 48. İnkat (26.2.1960), s. 680.

⁷⁹⁶ *TBMM ZC.*, D.11, C.6, İ.2, 28. İnkat (23.1.1959), s. 582-583.

⁷⁹⁷ Elazığ'ın bazı köylerinde yaptırılan çeşmeler nedeniyle Elazığ'ın İçme Nahiyesi Köyleri Muhtarları adına Celal Tekin 2.1.1955 tarihinde Başbakan Menderes'e teşekkür telgrafi göndermiştir. *BCA.*, Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.2. Yüksekova ve Şemdinli'nin köylerine götürülen yol, su ve okul hizmetlerinden dolayı Başbakan A. Menderes'e 25.1.1955 tarihinde teşekkür telgrafi gönderilmiştir. *BCA.*, Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.5. Maden ilçesi köylerine yaptırılan 29 çeşme ile içme suyu dertlerinden kurtulan köylülerin adına Maden İlçe İdare Kurulu 29.12.1954 tarihinde Başbakan Menderes'e teşekkür telgrafi göndermiştir. *BCA.*, Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 18.106.44. Köylerine götürülen içme suyundan dolayı Elazığ'ın Harput nahiyesinin Hazık, Zarık, Körpe, Murudu, Güney Çayırı, Kurtdere, Miyadin, Hacı Seli, Pekinik köy muhtarları 30.12.1954 tarihinde Başbakana teşekkür telgrafi göndermişlerdir. *BCA.*, Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 18.106.45.

⁷⁹⁸ “Yapılan Eserleri Köylüler Takdir Ediyor”, *Demokrat Köylü*, 9 Nisan 1956.

⁷⁹⁹ “Yurdun Sulama İşleri de Tam Bir Düzene Giriyor”, *Zafer*, 26 Ağustos 1953. ⁷⁹⁹ “1951'de 71 Köye Çeşme Yapıldı”, *Zafer*, 15 Ocak 1951. *Zafer*, 25 Mart 1954. *Zafer*, 10 Temmuz 1955. “Konya'da 117 köy içme suyuna kavuştu”. *Zafer*, 11 Aralık 1955.

Köy içme suları hususunda DP iktidarının son çalışması 9 Mayıs 1960 tarihinde Köy İçme Suları Kanunu'nu çıkarması olmuştur⁸⁰⁰. Bu tarihe kadar köylerin içme ve kullanma su ihtiyacı DSİ bütçesinden yapılan mali ve teknik yardımlarla İl Bayındırlık Müdürlükleri tarafından yürütülmekte iken bu kanunla köy içme suyu tesislerinin DSİ Genel Müdürlüğü vasıtasıyla yaptırılması uygun görülmüştür. Bu kanunla köy içme suları için ayrılan ödenek DSİ bütçesine konularak uygulama tek merkezden yürütülmüş olacaktır. Kanuna göre içme suyu bulunmayan köyler tespit edildikten sonra, ihtiyacı en çok, nüfusu en kalabalık, nüfus başına su getirme masrafı en az olan, içme suyu tesisleri için menba, para ve arazi hibe eden, birkaç köye ait işlerde aralarında birlik kuran ve en fazla işbirliğinde bulunan köylere, bağlı bulundukları illerle müşterek çalışılarak öncelik verilecektir. Bunun için DSİ Genel Müdürlüğü tarafından her mali yılın başında üç yıllık bir çalışma programı hazırlanacaktır.⁸⁰¹

3.1.11.2. Islah ve Taşkından Korunma Tesisleri

1950 senesinden 1955 senesine değin 223 adet ıslah projesi müteahhitlere ihale edilmiş olup 1955 mali yılı sonuna kadar 57.103.000 lira sarf edilmiştir. Bunlardan 1955 mali yılı sonunda tamamlanan 174 adedine 34.137.000 lira harcanmıştır. Bu tesislerle 103 adet şehir ve köy ile 91.000 hektar arazi taşkından korunmuş ve buralarda zirai emniyet sağlanmıştır. Yine taahhüde bağlanmış fakat tamamlanmamış olan diğer işlerle birlikte 1958 senesinde tamamlanacak olan 223 adet ıslah inşaatına 94.154.000 lira ayrılmıştır. Bu tesislerle 116 şehir ve köy ile 192.570 hektar arazinin su taşkınyından korunması amaçlanmıştır⁸⁰².

3.1.11.3. Bataklık Kurutma Tesisleri

Bu dönemde bataklıkların kurutulması ve bundan elde edilecek topraklar hakkındaki 5516 sayılı kanunun 1. 2. 4. 5 ve 6. maddelerinde 18 Haziran 1952 tarihinde değişiklik yapılmıştır⁸⁰³. Tarım Bakanı Kemal Zeytinoğlu 4 Haziran 1952 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmada 5516 sayılı kanunun bazı maddelerinde yapılacak olan değişikliklerin köylünün lehine olduğunu savunmuştur. Bu kanunun mevcut hükümleri ile kurutulmak istenen bataklık civarındaki toprağın, köylünün lehine toprak temin

⁸⁰⁰ TBMM ZC., D.11, C.18, İ.3, 66.İnikat (9.5.1960), s. 427-448.

⁸⁰¹ TBMM ZC., D.11, C.18, İ.3, 66.İnikat (9.5.1960), s. 427-448. Mutlu, *Bayındırlık Bakanlığı Tarihi* (8 Ekim 1848-31 Aralık 2004), s. 365.

⁸⁰² BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9

⁸⁰³ TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 86. Birleşim (18.6.1952), s. 281-291.

edecek bir şekilde netice vermediğini ifade eden Zeytinoğlu, köylülerin bir araya gelerek bataklıkları kurutmaya teşebbüs edemedikleri için sermayedarların büyük arazileri az masrafla kurutarak büyük menfaat temin ettiklerini bu nedenle de söz konusu kanunda köylülerin lehine değişiklik yapmaya mecbur kaldıklarını dile getirmiştir⁸⁰⁴.

Söz konusu kanun ile bataklıkları kurutma isteğinde bulunanlar dilekçe ile valiliğe başvurur. Başbakanlık ilgili bakanlık ve daireler ile istişare ettikten sonra en geç iki ay içinde kararını verir. Kurutmanın devlet eliyle yapılacağı kararı çıkmışsa bu müteşebbise bildirilir. Ancak bu durumda 4 sene içinde kurutmayı yapacak bakanlığın işe başlaması gerekmektedir. Kurutmanın devlet eliyle yapılamayacağı anlaşılırsa da gazete ve mahalli adetlere göre ilan verilerek, köylere, su birliklerine ve ortaklıklara duyuru yapılır. İlgili köy, su birlikleri ve ortaklıkları tayin edilen süre içinde kurutmayı yapamayacaklarını bildirdikleri takdirde bu durum o tarihe kadar komisyona dilekçe ile müracaat etmiş olan müteşebbislere bildirilir. Müteşebbisler arasında yapılan pazarlıkta, kurutmadan meydana çıkacak araziden hükûmete en fazla arazi terk etmeyi kabul eden müteşebbislere tercihan verilir. Müteşebbis en geç bir sene içinde fiilen işe başlamak durumundadır⁸⁰⁵.

1950 senesinden 1955 senesine değin 81 adet bataklık kurutma projesi müteahhitlere ihale edilmiş ve 22.770.000 lira sarf edilmiştir. Bunlardan 56 adedi 20.947.000 lira sarf edilmek suretiyle tamamlanmış olup bu tesislerle 74.026 hektar bataklık kurutulmuştur. Taahhüde bağlanmış olup da tamamlanmamış olan diğer işlerle birlikte 1958 senesinin sonuna kadar 81 adet bataklık kurutma inşaatının 48.238.000 lira harcanarak tamamlanması bu suretle de 125.156 hektar arazinin bataklık halinden ekilebilir hâle getirilmesi planlanmıştır⁸⁰⁶.

⁸⁰⁴ *TBMM TD.*, D.9, C.16, T.2, 80. Birleşim (4.6 1952), s. 58.

⁸⁰⁵ *TBMM TD.*, D.9, C.16, T.2, 86. Birleşim (18.6.1952), s. 281-291.

⁸⁰⁶ *BCA.*, Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9

3.1.11.4. Sulama Tesisleri

DP iktidarı baraj yapımına verdiği önem ile hem sulu tarıma olanak sağlamış hem de elektrik üretimini artırarak Türk sanayisinin gelişmesine destek olmuştur⁸⁰⁷. Adana’da tesis edilen Seyhan Barajı ve hidroelektrik santrali ile senede 284.000.000 kilovat saat enerji istihsalı sağlanmış, 85.000 hektar arazide taşkından korunmuştur. 144.000 hektar arazinin sulanması temin edilmiştir. Kızılırmak üzerinde inşası tamamlanan Hirfanlı Barajı’nın inşası ile 400.000.000 kilovat saat enerjinin istihsalı mümkün olmuş, 25.000 hektar arazi taşkından korunmuş ve 30.000 hektar arazinin sulanması mümkün olmuştur. Aydın vilayetinin 60 km. güneyinde Akçay nehri üzerinde inşa edilen Kemer Barajı ile 30.000 hektar arazinin taşkından korunması, 38.000 hektar arazinin sulanması mümkün olmuştur. Sadece elektrik üretimi değil aynı zamanda ziraatın gelişmesi için Demirköprü Barajı ve Hidroelektrik santralinden başka Ayrancı, Sile, Damsa, Mamasun, May, Altınapa, Apai Almus barajlarından da istifade edilmiştir. Bütün bu hizmetler için 1950-1959 yılları arasında 1.848.694.000 lira harcanmıştır⁸⁰⁸.

1950 senesinden itibaren ele alınmış bulunan 102 adet sulama projesi için 64.781.000 lira harcanmıştır. Bunlardan 1955 mali yılı sonunda tamamlanan 73 adedine 50.180.000 lira sarf edilmiştir. Tamamlanan bu tesislerle 1956 yılından itibaren 111.620 hektar arazide sulama yapma imkânı sağlanmıştır⁸⁰⁹. 1952 Ocak ayından 15 Ağustos 1952 tarihine kadar geçen sekiz aylık sürede 447.500 dekar arazinin sulanması, 371.350 dekar arazi ile yedi şehir, 15 kasaba, 17 köyün feyazanlardan korunması 117.550 dekar arazinin de bataklıktan kurtarılması için geniş bir inşaat hareketine girişilmiştir. Bu işler için de 21 270. 000 lira ayrılmıştır.⁸¹⁰ Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu sulama tesislerinin kurulması ile her istenildiği zaman tarla başına kadar suyun getirilmesinin mümkün olduğunu belirtmiş, bu sayede kuraklık tehlikesi karşısında mahsulün mahvolma riskinin ortadan kaldırıldığı öte yanda da arazinin sulanması sayesinde fazla istihsal ve çeşitli mahsul elde etme imkânına sahip olunduğunun önemine

⁸⁰⁷ Yaşar Baytal, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957), *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.40, Kasım 2007, s. 567.

⁸⁰⁸ “Nafia Vekaleti Hizmetleri”, *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s.12-13.

⁸⁰⁹ BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9

⁸¹⁰ “Büyük Sulama Planı”, *Zafer*, 27 Ağustos 1952.

değirmiştir⁸¹¹. Memleketin geniş ziraat sahasında ilmi metotlarla sulama yapılabilmesi için teknik sulama kursları düzenlenmiştir⁸¹².

Devlet sulama faaliyetleri Bayındırlık Bakanlığı DSİ Genel Müdürlüğü ve Tarım Bakanlığı Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Başkanlığı (TMZS) aracılığı ile yürütülmüştür. DSİ ilk defa 1937 yılında 2.000.000 liralık bütçe ile işe başlamıştır. Belli başlı barajlar DSİ tarafından inşa edilmiştir⁸¹³. Devletin DSİ için tahsis ettiği bütçe tablosuna bakılacak olursa DP iktidarı döneminde bu bütçenin önceki dönemle kıyaslanamayacak ölçüde artmış olduğu görülmektedir. DSİ'ye ayrılan bütçe 1950 ile 1958 yılı aralığında yaklaşık 19 katına çıkmıştır.

Tablo 18. Devlet Tarafından DSİ için Tahsis Olunan Bütçe

Yıllar	Bütçe Miktarı (1000) TL.
1945	8.034
1946	15.499
1947	15.399
1948	15.990
1949	23.953
1950	21.052
1951	38.499
1952	63.316
1953	88.294
1954	129.024
1955	192.263
1956	252.586
1957	372.167
1958	397.968

Kaynak: *FAO. Türkiye Raporu*, Ankara 1962, s.190.

Demokrat Parti döneminde hem DSİ'nin hem de TMZSİ'nin yardımıyla sulanan sahalardaki artış aşağıdaki tablolarda da görüleceği üzere oldukça dikkat çekicidir.

⁸¹¹ *TBMM TD.*, D.9, C.7, T.1, 76. Birleşim, (14.5.1951), s. 252.

⁸¹² "Teknik Sulama Kursları", *Zafer*, 12 Ocak 1953.

⁸¹³ *FAO Türkiye Raporu*, s. 188.

Tablo 19. DSİ Yardımıyla Sulanan Sahalar⁸¹⁴

Yıl Olan	Sulama Şebekesinin Kapladığı Saha	Halen Sulanmakta Saha Ha.
1943	54,000	17,198
1944	95,000	18,155
1945	100,000	20,961
1946	110,500	21,393
1947	110,500	38,535
1948	111,000	30,074
1949	120,000	40,241
1950	124,300	41,929
1951	124,300	55,131
1952	126,300	59,179
1953	126,900	58,004
1954	126,300	54,348
1955	126,300	72,671
1956	130,300	70,671
1957	131,800	77,752
1958*	170,350	
1959	211,050	
1960	270,650	

Kaynak: *FAO Türkiye Raporu*, Ankara 1962, s.191.

DSİ yardımıyla sulanan sahalara 1950 yılında 124.300 hektar iken % 117 aratarak 1960 yılında 270.650 hektara ulaşmıştır. TMZSİ ise 1952 yılında kurulmuştur. Tarlanın sulamaya hazırlanması, tarla içi sulama kanallarının açılması gibi bilgilerin öğretilmesi görevini üstlenmiştir. Konya civarında Çumra'da Seyhan Ovası'nda, Tarsus'ta, İzmir civarında, Menemende birer Sulu Ziraat Deneme İstasyonu ile Ankara'da bir toprak laboratuvarı kurmuştur. Sulama ve toprak muhafazası konusunda deneyimli elemanlar yetiştiren müessese, taşrada onbir mahalli teşkilat kurmuştur. Bu teşkilatların personel ihtiyacını da büyük oranda karşılayan TMZSİ, gerek üniversitelerde okumak, gerekse Amerikan Toprak Muhafaza Tekilatı'nda staj görmek üzere birçok teknisyenini Amerika'ya göndermiştir⁸¹⁵.

⁸¹⁴ FAO Türkiye Raporu, s. 192. Çizelgede 1958, 1959 ve 1960 yılları değerleri istikbale matuf tahmin olarak belirtilmiştir.

* 1958, 1959, 1960 yıllarına dair verilen rakamlar geleceğe dair yapılmış tahmindir.

⁸¹⁵ F.A.O. Türkiye Raporu, s. 188-189.

Tablo 20. Tarım Bakanlığı Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Başkanlığının Yardımıyla Sulanmış Olan Sahalar⁸¹⁶

Yılı	Sulama Şebekesi Mevcut Saha Ha.	Halen Sulanan Saha Ha.
1953	2,000	1,200
1954	5,500	3,300
1955	9,000	5,400
1956	13,000	9,800
1957	20,000	12,000
1958 *	30,000	
1959	40,000	
1960	50,000	

Kaynak: *FAO. Türkiye Raporu*, Ankara 1962, s.192.

DP döneminde tarım alanında görülen olumlu tabloyu aslında tek bir alanda yapılan çalışma ile açıklamak gerçekten mümkün görünmemektedir. Çünkü modern zirai alet ve makinelerin ülkeye girişi, kaliteli tohumluk kullanımı, zirai mücadele, gibi diğer çalışmaların yanında sulamaya verilen önemin katkısı hayli büyüktür. Su işleri olarak da tabir edilen bu alanda çok yönlü bir program uygulanmış, hem tarım ürünlerinden alınan verimin artırılması sağlanmış hem de köylerin içme suyu sorunu büyük ölçüde halledilmiştir.

3.1.11.4.1. Köylerin Elektriğe Kavuşturulması

Elektrik enerjisinin memleketin ekonomik kalkınmasında olduğu kadar sosyal kültürel gelişmesinde de büyük rolü olduğunu göz önünde bulunduran hükûmet, elektrik enerjisini eskisi gibi yalnız şehir ve kasaba halkının kullanımına sunmakla kalmamış bu medeni vasıtayı köylerimize kadar ulaştırmak yolunda tedbirler almıştır. Elektrik İşleri Etüt İdaresi 1952 yılında köylerin elektriklenmesi için lüzumlu ana programın hazırlanmasına başlamıştır. Bu konuda başarılı olmuş milletlerin tecrübelerinden faydalanmak maksadıyla temaslar yapılmış ve Birleşmiş Milletler Teknik Yardım Teşkilatı'ndan yardım talebinde bulunulmuştur. Yapılan çalışmalara göre bu davanın memleket çapında başarılı olabilmesi için bu işte kullanılacak olan malzemenin ve teçhizatın memleket içinde yapılması gerektiği belirtilmiştir. Mevcut gereklilikten

⁸¹⁶ F.A.O. Türkiye Raporu, s. 192. (1958, 1959 ve 1960 yılları değerleri istikbale matuf tahmin olarak belirtilmiştir.)

* 1958, 1959, 1960 yıllarına dair verilen rakamlar geleceğe dair yapılmış tahmindir.

hareketle transformatör ve izolatör fabrikalarının kurulması için gerekli hazırlıklar tamamlanmıştır⁸¹⁷. Mart 1953'te Bayındırlık Bakanlığı'nda bir enerji kongresinin yapılacağı, söz konusu kongrede yine köylerin elektriğe kavuşması hususunun görüşüleceği dile getirilmiştir⁸¹⁸.

Köy elektrifikasyonu davasında 500 milyon lira sarfıyla yeniden yüzlerce köyü elektrik enerjisine kavuşturmak maksadıyla yapılan çalışmalar sonucunda güzergâh üzerinde veya şebekelere yakın mıntikalardaki köylere elektrik enerjisi verilmesine karar verilmiştir. Köy elektrifikasyonu davasına başlangıç olmak üzere daha evvel elektrik enerjisine kavuşturulan köylerde son derece olumlu sonuçlar alınmıştır. Köylünün günlük yaşayışında eskisiyle kıyas edilemeyecek gelişmeler kaydedilmiştir⁸¹⁹.

Bu itibarla son on sene içinde inşasına geçilen ve büyük bir sahanın elektriklenmesini sağlayacak şekilde ele alınmış olan elektrik üretim tesislerinin önemli bir kısmı hizmete girmiş ve bunları birbirine bağlayan enterkonnekte sistem gelişmiş ve yeni programla daha da genişletilmiştir. Program dâhilinde ilk aşamada şebekeye en yakın köylerden başlamak üzere 200 kadar köyün elektriklenme işi halledilmiş, müteakip senelerde de 4000 kadar köyün elektriklenmesi hususunun ele alınacağı belirtilmiştir⁸²⁰.

Tablo 21. İl, İlçe ve Köyde Elektrik

Yıllar	İl	İlçe	Köy ve Bucak
1923	1	1	1
1939	55	103	15
1950	62	209	43
1960	67	342	257

Kaynak: Ekrem Ceyhun, *Kalkınan Türkiye*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1978, s. 33.

⁸¹⁷ “Köy Elektrifikasyonu Davası Ele Alındı”, *Demokrat Köylü*, 30 Haziran 1955.

⁸¹⁸ “Köylerimize Ucuz Elektrik Temini” *Zafer*, 7 Mart 1953.

⁸¹⁹ “Yeniden Yüzlerce Köy Elektriğe Kavuşacak”, *Zafer*, 23 Eylül 1959.

⁸²⁰ *Zafer*, 31 Aralık 1959.

3.2. Hayvancılık Alanındaki Politikaları

DP hükûmetlerinin iktidarda iken köylüye yönelik ele aldığı işlerden bir diğeri ise hayvancılıktır. Tarım ile birlikte hayvancılığın köylünün başlıca geçim kaynağı olması iktidarın bu konulara daha fazla mesai harcamasına yol açmıştır. Tarım Bakanı Nedim Ökmen, hayvancılık alanında alınan verimin artırılması için, hayvanların iyi beslenmesi, bakımının iyi yapılması ve yüksek vasıflı, uygun damızlıklar kullanılması gerektiğini belirtmiştir⁸²¹. Adnan Menderes de 24 Mayıs 1954 tarihinde III. Hükûmet programını okurken hayvancılığa verdikleri önemi şöyle dile getirmiştir:

“Memleketimiz geniş bir istihlal şubesi ve servet kaynağı olan hayvancılığımıza öteden beri ehemmiyet vermekteyiz. Ancak bir istihlal ve servet kaynağı olmanın yanında, hayvancılığımız bugün başlıca gıda maddelerimizle sanayimizin muhtaç bulunduğu hammaddelerin kaynağı olmak bakımından birden bire yeni bir ehemmiyet kazanmış bulunuyor. 1950 yılında memleketimizde hayvan miktarı 48 milyon iken bugün 64 yükselmiş ve hayvan ihracı da son derece tahdit edilmiş olmasına rağmen memleket ihtiyaçlarının tatmin edilememesi gibi bir mesele olarak karşımızdadır.

Filhakika bütün istihlak maddelerinde olduğu gibi memleketimizde hayvan artışının büyük bir hızla devamı, artan ihtiyaçlarımızı karşılayabilmek için hayvancılığımızı süratle inkişaf ettirmek zaruriyeti ortaya çıkmış bulunuyor. Hayvancılığımızın istikbalini şiddetle alakadar eden bir mesele de ziraat arazisinin 1950’ye nazaran % 40 nispetinde artmış olması ve daha da artmakta devam edeceğinin şüphesiz bulunması ve netice olarak meralarımızın süratle daralmakta olmasıdır. İşte bu sebeptendir ki entansif hayvan yetiştiriciliğinin süratle inkişafını temin etmek, her bakımdan daha şümüllü ve geniş tedbirlerin tatbikatına girişmek, hayvancılık kredisini süratle artırmak, neslin ıslahı için gerekli yerlerde suni tohumlama istasyonları vücuda getirmek ve hastalıklarla mücadeleyi şiddetlendirmek karındayız.”⁸²²

Hayvancılığın köylü için önemini bilen ve parti programında da hayvancılığın inkişafı bakımından hayvan mevcudunu artırmanın ve cinslerini ıslah etmenin önemine değinen DP iktidarı, bu hususta birçok çalışma başlatmıştır.

⁸²¹ “Zirai Sahada Yeni Hamleler”, *Zafer*, 8 Şubat 1952.

⁸²² Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s. 415-416. Doğan, Adnan Menderes’in Konuşmaları, C.II, s. 40. Sanal, Menderes Hükümetleri, s. 59. Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.V, s. 32-33. Ayrıca bkz. “Menderes’in Balıkesir Nutku”, *Zafer*, 9 Eylül 1953.

3.2.1. Hayvancılık Alanındaki Gelişmeler

3.2.1.1. Hayvan Varlığı ve Verimi

Bu dönemde hayvan mevcudundaki artış aşağıdaki tabloda net olarak görülebilmektedir.

Tablo 22. 1943-1964 Hayvanlar Sayısı

Hayvanlar sayısı (Her yaşta) Livestock number (In all ages) 1943 — 1964										
Yıllar Years	Koyun sheep	Kılkeçi Ordinary goats	Tiftikkeçi Angora goats	Siğir Cattle	Manda Buffaloes	Deve Camels	At Horses	Eşek Donkeys	Katır Mules	Toplam Total
1943	21 104 603	11 825 215	4 381 061	9 231 043	847 912	107 507	980 729	1 621 234	92 494	50 191 798
1944	22 450 258	12 250 306	4 975 420	9 549 432	856 803	103 691	1 067 344	1 644 004	84 727	52 981 985
1945	23 386 009	12 221 969	4 026 448	9 809 926	848 166	105 609	977 365	1 618 025	88 121	53 081 638
1946	23 386 616	12 893 270	3 789 835	9 706 057	900 862	107 262	1 036 327	1 606 429	90 649	53 517 307
1947	24 579 866	13 104 071	4 153 767	9 800 919	947 422	104 211	1 071 066	1 734 211	95 741	55 591 274
1948	25 840 090	14 612 328	3 945 698	10 179 321	936 751	108 852	1 164 026	1 710 841	102 072	58 599 979
1949	23 073 071	13 561 350	3 841 871	10 103 741	897 074	104 777	1 131 801	1 686 982	104 255	54 504 922
1950	23 082 521	14 498 268	3 966 336	10 123 185	947 731	110 305	1 140 417	1 632 634	109 093	55 610 490
1951	24 832 649	16 531 053	4 370 161	10 395 858	967 062	107 912	1 173 103	1 713 222	110 102	60 201 122
1952	26 534 233	16 122 632	4 921 736	10 694 807	1 013 388	95 502	1 215 818	1 725 899	116 887	62 440 902
1953	27 286 602	16 094 185	4 869 063	10 758 553	1 044 134	93 697	1 200 938	1 747 941	117 122	63 212 235
1954	26 807 557	16 121 403	4 958 029	10 867 500	1 070 716	89 190	1 214 336	1 709 951	117 012	62 955 694
1955	26 443 838	16 216 513	4 816 389	11 058 935	1 056 000	72 034	1 218 980	1 698 144	125 142	62 705 975
1956	27 974 232	16 485 836	5 027 971	11 546 208	1 075 438	65 936	1 256 870	1 771 761	130 649	65 334 901
1957	29 209 029	17 248 378	5 573 147	12 064 130	1 121 727	54 587	1 291 264	1 777 473	138 146	68 477 881
1958	30 822 994	18 196 438	6 035 534	12 484 211	1 161 803	56 653	1 332 826	1 840 070	153 957	72 084 486
1959	33 613 500	18 940 700	6 137 000	13 075 800	1 229 200	65 500	1 386 500	1 873 800	172 000	76 494 000
1960	34 463 200	18 636 700	5 995 500	12 435 000	1 140 000	65 390	1 312 300	1 891 800	170 200	76 110 090
1961	33 306 900	18 100 800	5 847 800	12 097 300	1 140 400	56 460	1 305 000	1 916 000	186 900	73 957 560
1962	31 614 000	16 420 000	5 655 000	12 656 330	1 159 900	52 680	1 238 500	1 880 400	207 800	70 890 280
1963	32 278 980	15 917 910	5 587 000	12 704 130	1 165 860	48 320	1 170 770	1 887 670	204 920	70 965 560
1964	32 654 000	15 599 000	5 563 000	13 211 000	1 202 500	46 400	1 209 600	1 918 000	216 400	71 619 900

Kaynak: *Tarım İstatistik Özeti 1943-1964*, T.C. Başbakanlık DİE, Ankara 1965, s. 11

1950 yılında toplamda 55.610.490 olan hayvan sayısı 1960 yılına gelindiğinde 76.110.090'a yükselmiştir. DP iktidarının hayvancılığın gelişmesine yönelik attığı adımlardan birisi de bu alan için ayırdığı kredidir⁸²³. Tarım Bakanı Nedim Ökmen 1952 yılı başından sonuna değin 75 bin sürü sahibine 15 milyon kredi verildiğini açıklamıştır⁸²⁴. DP iktidarının yıllara göre hayvancılık için ayırdığı kredi miktarına aşağıdaki tabloda yer verilmiştir.

⁸²³ "DP İktidarının Bir Yıllık Başarılı İcraatı", *Zafer*, 22 Mayıs 1951.

⁸²⁴ *TBMM TD.*, D.9, C. 17, T.3, 10. Birleşim (28.11.1952), s. 399.

Tablo 23. T.C. Ziraat Bankası'nın Muhtelif Yıllarda Verdiği Kredi (1000 T.L.)

Yıl	Hayvancılık Kredisi	Umumi Kredide Hayvancılık Kredisi %
1950	7 621	1,87
1951	11 064	1,76
1952	14 643	1,39
1953	18 985	1,58
1954	23 162	1,57
1955	22 995	1,50
1956	27 580	1,48
1957	36 182	1,74
1958	65 535	3,11
1959	92 936	4,19
1960	106 326	4,65

Kaynak: *Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara 1962, s.39

Hayvancılığa verilen kredi her geçen yıl bir önceki yıla göre artış göstermiştir. Ziraat Bankası'nın verdiği hayvancılık kredisi 1950 yılında 7.621.000 lira iken 13 kat artarak 1960 yılına gelindiğinde 106.326.000 liraya ulaşmıştır.

Bu dönemde DP iktidarının tüm gayretine rağmen hayvanların veriminde görülen artışın istenilen seviyede olmadığına ilişkin eleştiriler de sıklıkla dile getirilmiştir. 27 Şubat 1957 tarihinde CHP Kırşehir Milletvekili Ahmet Bilgin, Sağlık Bakanlığı bütçesinin görüşülmesi sırasında memlekette peynir ve sütün bulunmadığından bahisle hayvan verimindeki yetersizliğe işaret etmiştir. Bunun üzerine söz alan Başbakan Adnan Menderes, eleştiriye şöyle cevap vermiştir: *“İstihsal edilmekte olan süt miktarı üzerinde tevakkuf edilmek lazım gelir. Ne oldu bu sütler, peynirler? Eskiden kendi sütünü kullanamayan, kendi peynirine, sütüne hasret çeken müstahsil köylü, şimdi kendi istihsal ettiği maddeleri yiyecek hâle gelmiştir.”* Menderes, sözlerinin devamında eskiden iptidai ihtiyaçlarını temin edebilmek için eline geçen dört yumurtayı, yarım kilo

sütü satmak zorunda kalan köylünün şimdi ise kendi istihsalı olan süt ve peyniri yemeye başladığını söylemiştir⁸²⁵

Tablo 24. 1950-1960 Yıllarında Hayvan Veriminde Görülen Değişim

Yıllar	1950	1960	Değişim (%)
Deri (adet)	5 087 690	8 541 060	% 67
Tavuk Yumurtası	919 558	1 322 510	% 43
Et (ton)	88 759	161 512	% 81
Süt (ton)	3 172 735	4 192 320	% 32
Yapağı (ton)	30 491	47 366	% 55
Kıl (ton)	8 294	10 324	% 24
Tiftik (ton)	5 845	9 766	% 67
Bal (ton)	5 200	9 690	% 86
Balmumu (ton)	644	1001	% 55

Kaynak: *Zirai İstatistik Özetleri 1940-1961*, Ankara 1961, s. 10-11-12-13-14'deki tablolardan derlenmiştir.

Tablo 24'te de görüldüğü üzere 1950 ile 1960 yılları arasında hayvan veriminde görülen gelişme memnuniyet vericidir. Özellikle et ve balda görülen gelişme oldukça çarpıcıdır. En azı % 24, en yükseği % 86 arasında görülen hayvan verimindeki değişim hayvancılık alanındaki çalışmaların değerlendirilmesi açısından dikkat çekicidir.

3.2.1.2. Hayvan Islah ve Üretim İşleri

Hayvancılığın ilerlemesi için bazı vilayetlerde hârâlar, inekhaneler, aşı serum yapan laboratuvarlar, suni tohumlama istasyonları oluşturulmuştur. DP iktidarı döneminde ülkemizde 7 adet hârâ bulunmaktadır. Bu hârâlarda at, koyun ve sığır damızlıkları yetiştirilmektedir. Bu hârâlar kuruldukları yer itibariyle şöyledir:

⁸²⁵ *TBMM ZC.*, D.10, C.17, İ.3, 48. İnikat (27.2.1957), s. 998-999. Adnan Menderes benzer bir konuşmayı 21 Ekim 1957 Fatih Nutku'nda dile getirmiştir: "...Bugün bazı yerlerde zaman zaman کافی derecede süt, peynir, yumurta bulamadığımız oluyor. Harice hayvan satmadığımıza göre bu maddelerdeki mevzii daralmaların sebebi nedir? Sebebi şu: Köylünün kesesi para gördü, dizine takat geldi. Eskiden hasta çocuğundan, üç beş yumurtasını, bir iki bardak sütünü esirger, bunları satarak bir kalıp sabun alır, köyüne dönerdi. O zamanki bolluk, sefaletten alınan vergi pahasına temin olunan bir bolluktu. Yerinde dursun öyle bolluk." *Konuşmalarıyla Menderes I*, (Haz. Hidayet Yavuz), Çağaloğlu Tuzcu Basımevi, İstanbul 1958, s. 83.

- 1-Eskişehir vilayetinin Mahmudiye Kazasında Çifteler Hârâsı: Orta Anadolu ve kuzey illerinin damızlık ihtiyacını karşılar.
- 2-Bursa'nın Karacabey Kazasında Karacabey Hârâsı: At, boğa ve merinos damızlık hayvanlarını yetiştirir.
- 3-Konya'da Konya Hârâsı: At, sığır ve koyun damızlıkları yetiştirir.
- 4-Samsun'un Bafra Kazasında Karaköy Hârâsı: Hayvancılığın ıslahıyla uğraşır.
- 5-Malatya'nın Akçadağ Kazasında Sultansuyu Hârâsı: Arap atı, kırmızı sığır ve koyun damızlıkları yetiştirir⁸²⁶.
- 6-Adana'nın Ceyhan Kazasında Çukurova Hârâsı: At, sığır ve koyun damızlıkları yetiştirir⁸²⁷.
- 7-Van'ın Erciş Kazasında Altındere Hârâsı: Şark bölgesi hayvancılığının ıslah ve kalkındırılma işleriyle uğraşır.

Ayrıca kurulduğu bölgenin sığırlarını ıslah için kurulan inekhâneler de bulunmaktadır. Bu müesseselerden⁸²⁸ de yetiştiricilere ucuz fiyatla damızlıklar satılmaktadır. Bu inekhâneler şunlardır;

- 1-Tekirdağ'ın Muratlı kazasında İnanlı İnekhânesi
- 2-Antalya'da Boztepe İnekhânesi
- 3-Tokat vilayetinin Turhal Kazasında Kazova İnekhânesi⁸²⁹
- 4-Kars vilayetinin Göle kazasında Göle İnekhânesi
- 5-Çanakkale'nin İntepe nahiyesinde Kumkale İnekhânesi
- 6-Maraş'ta Maraş İnekhânesi
- 7-Sivas'ın Hafik kazasında Hafik İnekhânesi

Bunlardan başka yetiştiricinin Merinos damızlıklarını karşılamak üzere Bandırma'da bir Merinos yetiştirme çiftliği bulunmaktadır. Ayrıca Erzurum, Samsun, Urfa, Eskişehir

⁸²⁶ Sultansuyu Hârâsı hakkında geniş bilgi için bkz. *TBMM TD.*, D.9, C.18, T.3, 13. Birleşim (5.12.1952), s. 114-117.

⁸²⁷ Çukurova Harası hakkında geniş bilgi için bkz. *TBMM TD.*, D. 9, C.21, T.3, 62. Birleşim (3.4.1953), s. 223-224.

⁸²⁸ Bunlardan Kazova, Kumkale, Maraş ve Hafik İnekhânesi 1955'te açılmıştır.

⁸²⁹ Tokat-Turhal Kazova İnekhânesi Müdürü, inekhanenin çalışmalarına ilişkin Ulus gazetesinde yayınlanan beyanatında şu bilgileri vermiştir: “Anadolu doğu kırmızı sığır ırklarını ıslah amacıyla, Tarım Bakanlığı tarafından tesis olunan inekhanemiz 1938 senesinde faaliyete geçmiştir. Kurumumuzun amacı memleketimizdeki sığır ırkını ıslah ve üretmektir. Çalışma metaryalimiz olan doğu kırmızı sığır ırkı üzerinde ve sağlık koruma esasları dâhilinde ıslah metodları ile hayvanların verimlerini artırmak, et, süt ve iş üzerinde ilerlemeler sağlamak, yurdumuzda en uygun bir şekilde sığır yetiştirmek yegane gayemizdir.” “Kazova İnekhânesi Verimli Çalışıyor”, *Ulus*, 7 Ocak 1950.

vilayetlerinde de at neslinin ıslahı için aygır depoları kurulmuştur. Bu depolardaki çeşitli ırk damızlıklarıyla halk hayvanlarına aşımalar yaptırılmıştır. Bu yetiştirme müesseselerinden başka Tarım Bakanlığı Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü, salgın hayvan hastalıkları ile mücadele için gerekli aşı ve serumları yapmak maksadıyla bakteriyoloji laboratuvarları ile hayvan hastane ve dispanserleri kurmuştur⁸³⁰. Bunların yanı sıra on yedi uzman Teksas'ta çiftlik hayvanlarının yetiştirilmesi üzerine incelemelerde bulunmak üzere Amerika'ya gönderilmiştir⁸³¹.

Devlet Üretim Çiftlikleri de hayvancılığın gelişmesi için süt, et ve yumurta bakımından verimli hayvan ırklarını üreterek yetiştiricilere vermeyi hedeflemiştir. Bu amaçla on yıllık zirai gelişim programında hayvani tesislere ait yapılacak yatırımlar mevcudun 3-4 mislini aşacak şekilde hesaplanmıştır. 1955 yılında 38 bin kapasiteli kuluçka makineleri ile 10 yıllık programa başlanarak 1958 de 111 bin, 1959 da 173 bin civciv üretilmiştir. Bu rakamın 1960 yılında 281 bine çıkarılması hedeflenmiştir⁸³².

3.2.1.2.1. Suni Tohumlama İşleri

Hayvan ıslahı ve temini hususunda damızlıkların önemi büyüktür. Memleket hayvanlarının ıslahı için yeter derecede damızlık ithali mümkün olmadığında suni tohumlamanın önemi daha da artar. Ayrıca bu metotla hayvandan hayvana geçen trihomonizis, durin, brucelloz, tüberculoz, vibriyofötüs gibi hastalıkların da önü alınmış olunur. Suni tohumlama bazı kısırlıkları önlemek bakımından da ayrıca önem taşımaktadır. Ülkemizde ilk defa Bursa ve Çanakkale'de Merinos suni tohumlaması ile işe başlanmıştır. Muhtelif senelerde 400 bine yakın koyun tohumlanmış ve 10 binlerce Merinos koçu ithalinden tasarruf edilmiştir. 1950 yılında suni olarak tohumlanan koyun miktarı 5523, sığır miktarı 2892 iken 1956 yılına gelindiğinde bu sayı koyun için 67.172'ye, sığır için 32.000'e ulaşmıştır⁸³³.

⁸³⁰ "Hayvancılık Konuları", *Çiftçiye Öğütler*, Tarım Bakanlığı Yayınları 67, Güven Matbaası, Ankara 1961, s. 2-3. *Hayvancılık Bilgileri*, Tarım Bakanlığı Yayınları, Akın Matbaası, Ankara 1965, s. 2-3.

"Ziraat Vekaletinin Faaliyeti", *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 88.

⁸³¹ "On Yedi Türk Hayvan Mühassısı Amerika'da", *Demokrat Köylü*, 2 Ekim 1954.

⁸³² "Devlet Üretim Çiftlikleri", *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 93.

⁸³³ "Hayvan Islah ve Üretim İşleri", s. 88.

Memleket hayvancılığının istenilen vasıflarda yetişmesini sağlamak maksadıyla Tarım Bakanlığı Veteriner Teşkilatınca suni tohumlama işine ayrı bir önem verilmiştir. En iyi cins boğalarla yapılan suni tohumlama ile olumlu neticeler alınmış ve bu iş için kullanılan tohumlama istasyonlarının sayısı artırılmaya çalışılmıştır. 1951 yılında Bursa, İstanbul, Balıkesir, Manisa, Aydın ve İzmir'deki suni tohumlama istasyonlarında 7448 ineğe en yüksek vasıflı boğalar ile 8404 suni tohumlama yapılmış ve % 70 başarı alınmıştır. Bu itibarla 1952 yılında mevcut 10 suni tohumlama istasyonuna ilave olarak Denizli, Gaziantep, Yozgat ve Kars'ta istasyonlar açılması kararlaştırılmıştır⁸³⁴.

1954 yılında Lâdik'te kurulan suni sığır tohumlama istasyonu ile ilgili Samsun Veteriner Müdürü olan Hasan Ali Türker yazdığı yazıda suni tohumlamanın önemine değinmiştir. Ziraatta makineleşmeye geçilmesi ile birlikte daha fazla toprağın işlendiğini bunun sonucu olarak da mera alanlarının daraldığını belirten, bu çerçevede hayvancılığın ilerlemesi için hayvanların ırk vasıflarının ıslah edilmesi ve hayvan yemi ziraatının teşvik edilmesinin önemine vurgu yapan Türker, Samsun vilayetinin Lâdik⁸³⁵ kazasında 1954 yılında faaliyete geçirilen sığır suni tohumlama istasyonunun da bu amaçla kurulduğunu ifade etmiştir. Söz konusu istasyonda Ziraat Vekâleti tarafından gönderilen iki Brawnich Montafon boğa ve Karaköy Harasından getirilen iki boğa ile tohumlamalara başlandığını belirten Hasan Ali Türker, 1954 yılında toplam 477 baş ineğin tohumlandığını dile getirmiştir⁸³⁶.

3.2.1.3. Sergi ve Yarışlar Tertip edilmesi

Tarım Bakanlığı her yıl memleketin çeşitli yerlerinde hayvan sergileri ve yarışlar düzenleyerek başarılı yetiştiricilere para, madalya, kupa gibi ödüller vermek suretiyle hayvan ıslahını teşvik etmeye çalışmıştır⁸³⁷. Bu maksatla Tarım Bakanlığı bütçesinden verilen para mükâfatları şöyledir.

⁸³⁴ “Sunî Tohumlama İstasyonları Artırılıyor”, *Zafer*, 7 Şubat 1952.

⁸³⁵ *TBMM ZC.*, D.10, C.17, İ.3, 48. İnikat (27.2. 1957), s. 997-998., *Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri*, C.VII, s. 230-231.

⁸³⁶ Hasan Ali Türker; “Lâdik Sığır Suni Tohumlama İstasyonu”, *Köy Postası*, Yıl:12-Sayı:132, Temmuz 1955, s. 7-8.

⁸³⁷ 1952 yılında 35 ilde 96 hayvan sergisinin açılması ve yanı sıra Urfa, Adana, Erzurum ve Gaziantep'te yarışlar tertip edilmesi karara bağlanmıştır. “Tarım Bakanlığının 1952 Yılı Hayvancılık Çalışmaları Programı”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.13, C.13, S.288, 30 Nisan 1952, s. 7.

Tablo 25. Tarım Bakanlığı Tarafından Teşvik Amacı
İle Yetiştiriciye Verilen Para Miktarı

Yıl	Sergi (T.L.)	Yarış (T.L.)
1950	200.000	40.000
1951	200.000	40.000
1952	200.000	40.000
1953	200.000	40.000
1954	200.000	40.000
1955	200.000	40.000
1956	200.000	40.000
1957	200.000	40.000
1958	250.000	40.000
1959	250.000	40.000
1960	250.000	-----

Kaynak: *Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık*,
Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi
Yayınları:150, Ankara 1962, s. 27.

3.2.2. Hayvanlar Vergisi'nde Yapılan Düzenleme

Cumhuriyetin ilk on yılında hayvanlardan alınan vergi devamlı olarak artırılmıştır. En yüksek seviyesine 1930 ve 1931 yıllarında ulaşan verginin köylüye yükü, dünya ekonomik buhranının etkisiyle birlikte daha da ağırlaşmıştır. Bu nedenle 1932 ve 1936 yıllarında vergi indirimine gidilmişse de 1941 ve 1942 yıllarında artan fiyatlar dikkate alınarak vergi miktarı artırılmıştır. Ancak fiyat artışlarının yüksekliği karşısında Hayvanlar Vergisi'nin yükü de giderek azalmıştır.⁸³⁸

Tablo 26. Hayvanlar Vergisi
(Specifique vergi tutarları, cari fiyatlarla)

	1924	1926	1929	1932	1936	1941	1942	1951
Koyun, keçi	23	30	60	50	40	60	80	80
Merinos	23	30	60	60	20	30	40	40
Ankara Keçisi	20	25	50	40	30	35	45	45
Sığır	0	80	125	90	60	35	45	0
Manda	0	120	200	150	75	100	125	0

⁸³⁸ Kenan Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967, s.155.

At	0	100	155	125	60	10	125	0
Eşek	0	30	60	50	25	10	25	0
Domuz	200	200	350	300	100	125	150	150
Deve	100	150	230	200	100	125	150	0

Kaynak: Kenan Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967, s.154-155.

Hayvanlar Vergisi'nin vergi miktarı ve taksit süreleri 30 Mart 1938 gün/3343 sayılı kanun, 13 Haziran 1945 gün/4750 sayılı kanun ve 2 Ağustos 1951 gün/5818 sayılı kanunlarla değişikliğe uğramıştır⁸³⁹.

DP iktidarı, Hayvanlar Vergisi'ni kademeli olarak kaldırmaya karar vermiştir. Bu dönemde Hayvanlar Vergisi'nin 4226 sayılı kanunla değiştirilen 18. maddesinin değiştirilmesine dair kanun tasarısı ile birlikte vergiye ilişkin başka kanun teklifleri de sunulmuştur. Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı Hayvanlar Vergisi Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesine ilişkin, Erzurum Milletvekili Sabri Erduman ile Çoruh Milletvekili Mecit Bumin de bu verginin tamamen yürürlükten kaldırılmasına ilişkin kanun teklifi sunmuştur. Erzurum Milletvekili Sabri Erduman verginin tamamen kaldırılmasına ilişkin yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: “*Kanunu Yüksek Huzurunuzda getirmekten maksadımız; vatandaşlar içinde huzursuzluk yaratan, vatandaşları hırsızlığa alıştıran, birbirlerine karşı nefret hislerinin uyanmasına sebep olan, âdilâne olmayan ve hiçbir tarafta tatbiki mümkün olmayan bu kanunun tamamen kaldırılmasıdır. Teklifimizde, 1952 Mart'ından itibaren kaldırılması istenmekte idi. Bunu Yüksek tasvibinize. arz ediyorum. Takdir Yüksek Heyetinizindir.*”⁸⁴⁰

Komisyonunda, söz konusu verginin iptidai karakter taşıyan bir baş vergisi olması sebebiyle yeni vergi sistemine uymadığı kararına varılmıştır⁸⁴¹. Ancak bu verginin bir hamlede kaldırılmasının da mümkün olmadığı şu sözlerle açıklanmıştır. “*Zirai gelirlerin modern vergi prensiplerine uygun şekilde vergilendirilmesi suretiyle bu*

⁸³⁹ Egesoy, *Cumhuriyet Devrinde Vasıtasız Vergiler*, s. 69.

⁸⁴⁰ TBMM TD., D.9, C.7, T.1, 79. Birleşim (21.5.1951), s. 361. Van Milletvekili Muhlis Görentaş'da 1956 yılında Hayvanlar Vergisi'nin kaldırılması için bir teklif sunmuştur. “Hayvanlar Vergisi İçin Bir Teklif”, Ulus, 24 Ocak 1956.

⁸⁴¹ “Hayvanlar Vergisinde İndirim Yapılıyor”, *Zafer*, 2 Mayıs 1951. TBMM TD., D.9, C.7, T.1, 71. Birleşim (2.5.1951), s. 4-17.

sahada bir reform tahakkuk etmeden ve 1952 yılı bütçesinin hangi usul ve şartlar altında tanzim edilmek imkânı sağlanacağı henüz malum olmadan devlet gelirlerinden otuz milyon lira gibi bir miktarın tenzilini mucip olacak şekilde ve Hayvanlar Vergisi'nin 1952 yılından itibaren kaldırılmasına dair komisyonumuzca şimdiden bir karar verilmesi uygun görülmemiştir."⁸⁴²

Sivas Milletvekili Nurettin Ertürk, Hayvanlar Vergisi'nin çok iptidai ve adaletsiz bir vergi olduğuna değinmiş, bu verginin alınmasında özellikle az hayvanı olanların mağduriyetine dikkat çekmiştir. Bu kişilerin sayım zamanı malını az yazdırabilmek uğruna 20 davarını, 16 lira vermemek için bir ay boyunca geceli gündüzlü, yağmurda, karda, dağ dere demeden dolaştıklarını belirten Ertürk, aynı zamanda sayım zamanının devamlı satış zamanı da olmasından dolayı bu kişilerin davarına sayım müddeti geçene kadar alıcı da çıkmadığını ifade etmiştir⁸⁴³.

2897 sayılı Hayvanlar Vergisi Kanunu'nun bazı maddelerinde değişiklik yapılmasına ilişkin teklifi Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı yapmıştır. Yırcalı değişikliklere gerekçe olarak yaptığı açıklamada bu kanuna yönelik eleştirilerini şöyle sıralamıştır: “

“Hayvanlar Vergisi, prensip itibariyle hayvan mahsulleri gelirleri üzerinden alınması lâzım gelen bir vergidir... Fakat eskiden beri, birtakım malî sıkıntılar ve yeni gelir bulmak kaygısıyla, Devlet hemen her fırsatta Hayvanlar Vergisi'ni her türlü hayvana teşmil etmek suretiyle bir baş vergisi haline çevirmekten geri kalmamıştır. Memleketimizde bugün de bu vergiye tâbi tutulan at, sığır, manda, katır ve merkep mahsul verip gelir getiren birer müstakil kaynak değildir. Bilâkis geniş köylü ve kasabalı vatandaşların iptidai şartlara dayanan zirai istihsalinde ekim, hasat ve nakliyata kullanılan birer yardımcı unsurdan ibarettir. Nitekim zirai kalkınmamız göz önüne alınarak yalnız bu sahada değil geniş ölçüde sermayeye dayanan Toprak Mahsulleri gelirlerini, ücretlilerini ve çift aletlerini, başkalarının arazisinde ücret mukabilinde kullanan makine sahiplerini her türlü vergiden muaf tutmaktayız. Hal böyle iken, karasabana, düvene ve kol kuvvetine dayanan bir zirai istihsal durumundaki çiftçilerimizin, % 90'nını kâr için değil en iptidai bir geçim vasıtası olan çalışmasının bu belli başlı unsurlarını vergiye tâbi tutmak, hem iktisadi politikamız, hem de vergi adaleti bakımından izahı güçtür.”⁸⁴⁴

⁸⁴² “Hayvanlar Vergisi Kanunu Yeni Bir Şekil Alıyor”, *Zafer*, 21 Mayıs 1951.

⁸⁴³ *TBMM TD.*, D.9., C.7, T.1, 71. Birleşim (2.5.1951), s. 6.

⁸⁴⁴ *TBMM TD.*, D.9., C.7, T.1, 71. Birleşim (2.5.1951), s. 147.

M. Tuncer, Yeni Asır gazetesindeki yazısında, baş vergilerin adaletsizliğine değinmiş ve tarlasını sürmek için bir çiftçinin kullandığı bir çift öküzle, yağhane sahibinin inek sürüsünün aynı görülemeyeceğine dikkat çekmiştir. Bir tarafta hizmet vasıtası diğer tarafta ise gelir kaynağının olduğunun altını çizen Tuncer, o nedenle Hayvanlar Vergisi'nden büyük baş hayvanlarının kaldırılması yoluna gidildiğini dile getirmiştir⁸⁴⁵.

Hükûmet kanun tasarısı ile Sıtkı Yırcalı'nın teklifini inceleyen komisyon, bu vergi miktarında bir miktar indirim yapılabileceği kararına varmıştır⁸⁴⁶. Bunun üzerine hükûmet tasarısında bazı değişiklikler yapılmıştır. Hayvanlar Vergisi Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddelerinin kaldırılması hakkındaki bu kanun tasarısının oylamasına 288 milletvekili katılmış, 277 milletvekilinin kabul oyuyla tasarı kanunlaşmıştır⁸⁴⁷. 5818 sayılı kanunla evvela gücünden istifade edilen büyük baş hayvanlar (sığır, at, manda, eşek ve deve) vergi dışı bırakılmıştır. Bu istisnanın hayvanlar vergisinin % 25'ini teşkil ettiği ifade edilmiştir⁸⁴⁸. Bu değişiklikle Hayvanlar Vergisi'nde yapılan indirim 7,7 milyon lirayı bulmuştur⁸⁴⁹. Tasarıda bu verginin kapsamının dışında tutulan çeki hayvanları listesine inek ve dişi mandanın da dâhil edilmesinin gerekçesi olarak fakir çiftçinin bu hayvanları çeki hayvanı olarak kullanması gösterilmiştir. Buna karşın vergi kapsamına giren Merinos koyunundan 40,

⁸⁴⁵ M. Tuncer, "Vergileri Kaldırmak mı? Hayır, Adilleştirmek", *Yeni Asır*, 13 Haziran 1951.

⁸⁴⁶ Namık Zeki Aral, Hayvanlar Vergisi'nde yapılması tasarlanan değişikliğe şu sözlerle karşı çıkmıştır: "*Hayvanlar Vergisi'nin bilfarz tarik bedeli gibi iptidai olduğu kadar adaletsiz bir vergi bulunduğu ortaya yeni çıkmış bir hakikat değildir. İptidai ve adaletsiz olduğu öteden beri bilinmesine rağmen verginin varidat cetvellerimizde mevcudiyetini muhafaza ederek bugüne kadar gelebilmesi, Devlet makinesini ayakta tutmak üzere yapılması lazım en zaruri masraflara karşılık teşkil eden kalemler arasında yer almasındandır. Hâsılatı yerine muadilini ikame etmeden vergi tahfifine veya ilgasına gitmek yolunu tuttuğumuz takdirde bu yolun iptidai ve adaletsiz vergiler tatbikinden ziyade bizi kötü âkibetlere sürükleyeceği mülahazasıyla ki veya şimdiye kadar varidat bütçelerinden çıkarılıp atılamamıştır.*" Namık Zeki Aral, "Hayvanlar Vergisi", *Ulus*, 7 Haziran 1951.

⁸⁴⁷ *TBMM TD.*, D.9, C.9, T.1, 105. Birleşim (27.7.1951), s. 392. Vergisi Kanunu'nun kaldırılmasına dair Ankara Milletvekili İsmail Rüştü Aksal ve yedi arkadaşı 16. 12.1957 tarihinde bir kanun teklifinde bulunmuşlarsa da bu teklif ruznameye alınmamıştır. *TBMM ZC.*, D.11, C.3, İ.1, 58. İnikat (11.4. 1958), s. 246. Devlet Bakanı Başbakan Yardımcısı Samet Ağaoğlu Hayvanlar Vergisi'nde yapılan değişikliğe ilişkin Bozöyük'te yaptığı konuşmada "*Vergi sahasında da evvela köyümüzü ele aldık. Hayvan Vergisi'ni azalttık. Bir iki yıla kadar tamamen kaldıracağız. Önümüzdeki sene Yol Vergisi'ni de kaldırmak kararını vermiş bulunuyoruz*" demiştir. *Ayın Tarihi*, S. 213, Ağustos 1951, s. 136.

⁸⁴⁸ *Vatan*, 2 Aralık 1951. Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, s. 154-155. "Hayvanlar Vergisi", *Akşam*, 28 Temmuz 1951.

⁸⁴⁹ "Hayvanlar Vergisinde İndirim Yapılıyor", *Zafer*, 2 Mayıs 1951.

tiftik keçisinden 45, koyun ve kıl keçisinden 80 ve domuzdan 150 kuruş vergi alınması uygun görülmüştür⁸⁵⁰. Bu verginin tamamen kaldırılması ise 1962 yılını bulacaktır⁸⁵¹.

3.2.3. Hayvanların Beslenmesi

Hayvancılığın ilerlemesinde beslenmenin rolü oldukça büyüktür. Yapılan araştırmalarda süt veriminde kalıtıma bağlı faktörlerin rolü % 30 iken çevre faktörlerinin özellikle de beslenmenin oranının % 50-70 olduğu tespit edilmiştir. Et, yumurta ve yapağı gibi hayvansal verimlerde de beslenmenin çok etkili olduğunun farkında olan⁸⁵² DP iktidarı, memleketin hayvanlarında görülen hastalıkların % 50'sinin gıdaî sebeplerden, % 50'sinin de eski bilinen hastalıklardan olduğunu belirtmiş ve bu nedenle de öncelikli olarak gıda kesiminde çalışma yapılmasına önem vermiştir⁸⁵³. Ancak bu dönemde artan zirai makineleşme hareketi ile mera alanlarının daralması; köy hayvancılığının otlama sahasını daraltmış, göçebe hayvancılığın geçiş yollarının kesilmesine sebep olmuştur⁸⁵⁴. DP döneminde hayvanların beslenmesine yönelik olarak çeşitli çalışmalar yapılmış olmakla birlikte öncelikle mera alanlarının daraltılmasına ilişkin getirilen eleştirilere bir göz atmak gerekecektir. 1953 yılı bütçe görüşmelerinde söz alan CHP Hatay Milletvekili Hasan Reşit Tankut meraların daraltılmasına şöyle eleştiri getirmiştir. Tankut, köyler için meraların hayati önem taşıdığını belirterek, *“Koyun yulara gelmez, kuru yem ile beslenmez, tabiatın hararetine, mevsimlerin müsaadesine göre kademe kademe yaşama imkânı bulur... Koyun için mera lazımdır, sığır için uzun ot, yaylalar lazımdır”* demiştir⁸⁵⁵.

Başbakan Adnan Menderes Tankut'un eleştirisini yanıtsız bırakmamıştır:

“Sayın Tankut, mera meselesinden bahsetti. Mera meselesinden bahsederken sanki meraların daralması yüzünden hayvanlarımız çok eksilmiştir ve bütün bütüncce eksilmek tehlikesine mâruzdur gibi gösterdi. Bu zehabın doğru olmadığını kendisine ifade etmek isterim. Hakikaten bir mera darlığı vardır, fakat bu mera darlığını şöyle

⁸⁵⁰ Hayvanlar Vergisi Kanunu Yeni Bir Şekil Alıyor”, *Zafer*, 21 Mayıs 1951. “Hayvanlar Vergisi”, *Vatan*, 2 Mayıs 1951. *TBMM TD.*, D.9, C.9, T.1, 105. Birleşim (27.7.1951), s. 361-362. “Dün Kabul Edilen Kanunlar”, *Milliyet*, 28 Temmuz 1951.

⁸⁵¹ Gülten Kazgan, “İkinci Dünya Harbinden Günümüze Kadar Tarım Kesiminde Gelişme ve Tarım Politikası”, *Türk Ekonomisinin Elli Yılı*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, İstanbul 1973, s. 617. Eraktan, Tarım Politikası I, s. 59.

⁸⁵² Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık, s. 30. “Hayvancılığımızın İnkişafı”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl. 21, S.383, 31 Mart 1960, s. 15.

⁸⁵³ “Hayvancılık İslah Programı Tatbikine Başlandı”, *Demokrat İzmir*, 12 Şubat 1953.

⁸⁵⁴ Türkiye’de Zirai Makinalaşma, s. 40.

⁸⁵⁵ *TBMM TD.*, D.9, C.20, T.3, 48.Birleşim (20.2.1953), s. 569.

ifade edeyim: Meselâ eskiden muayyen ölçülere, normlara göre mera olarak kullanılan arazide dört misli fazla hayvan beslemek imkânı vardı. Şimdi mera sahası biraz daha daralmıştır. Eskiden çok geniş arazi tamamen boş idi ve çok az miktarda hayvana tahsis ediliyordu. Şimdi arazinin geniş ölçüde ziraata açılması suretiyle, kıymetlenmesi bu vaziyeti değiştirdi. Her suretle memlekette hayvan servetimizin gittikçe azalması ve bu yüzden kısa bir zaman sonra memleketin hayvan servetinden mahrum kalacağı gibi bir durumdan uzak bulunmaktayız, Türkiye’de, bugünkü hayvan mevcudu, bundan evvelki mevcuda nazaran hesap edildiği takdirde, hayvan servetimizin bugün fazla olduğunu ve fazlalaşmaya devam ettiğini söylemek yerinde olur.

Koyun ipe gelmez. Hakikaten koyun ipe gelmez. Ama onu da başıboş meralarda değil, fakat hayvan gıdası yetiştirmek suretiyle besleme usulleri vardır. Hayvancılığımız da ekstansif hayvancılıktan entansif hayvancılık devrine girmektedir. Arazimizi mera halinde kullandığımız takdirde millî servete dönüm başına, farz edelim 3 lira getirecek yerde, kültür arazisi veya entansif hayvancılığın tatbiki başlanması halinde, 10 lira getirecekse ve millî gelir ve millî servet bakımından böyle faydalı bir istihale mevzu bahis ise; bunu endişe ile değil ancak memnuniyetle karşılamak lâzım gelir.⁸⁵⁶

Gerçekten de bu dönemde mera alanlarının önemli ölçüde azalması dikkat çekicidir. 1950 yılında iktidara geldiklerinde 37.836.000 hektar olan mera alanı 1960 yılına gelindiğinde 28.658.000 hektara düşmüştür⁸⁵⁷.

Tablo 27. Mera ve Çayırın Ekilen Araziye Nispeti

Yıllar	Hektar	%
1934	44 330	80.7
1944	39 020	75.0
1949	38 163	73.3
1952	34 677	65.4
1954	32 495	62.4
1956	29 507	56.7

Kaynak: “Hayvancılığımızın İnkişafı”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl. 21, S. 383, 31 Mart 1960, s. 15.

⁸⁵⁶ TBMM TD., D.9, C.20, T.3, 48.Birleşim (20.2.1953), s. 571. “Başvekil CHP’nin Tenkitlerine Cevap Verdi”, *Milliyet*, 21 Şubat 1953.

⁸⁵⁷ Kemal Bıykoğlu, *Türkiye’de Hayvancılık ve Hayvancılık Sahasındaki Bazı Çalışmalar*, Erzurum 1969, s. 16. Aydemir, İkinci Adam 1950-1964, C.III, s. 218.

Tarım Bakanı Nedim Ökmen, memlekette gün geçtikçe makineli ziraatın genişlemesi suretiyle meraya terk edilen toprakların da kültür alanına alınma imkânına kavuştuğunu, ancak söz konusu bu durumdan hayvanların olumsuz etkilenmemesi için hayvanların ıslahı ile birlikte mera ve çayır ıslahına da ayrıca önem verildiğini dile getirmiştir⁸⁵⁸. Ulus gazetesi yazarı Namık Zeki Aral'ın sözleri de mera ve çayır alanlarının azalmasından hayvanların olumsuz etkilenmediğini doğrular niteliktedir:

“En ziyade dikkati çeken nokta meralar ve çayırlar sahasının ehemmiyeti nisbetinde azalışıdır. Azalış ekilen arazide ve nadasa bırakılan topraklardaki artma ile müvazi yürümekte görülür. Bir başka ifade ile işlenen arazi mera ve çayır sahalarının zararına oluyor. 1950'ye nazaran 1956'da meralarla çayırların % 10.6 kaybetmesine mukabil ekilen topraklarla nadasa bırakılan arazi % 10.1 kazanmışlardır. Bilhassa arazi tevziinde meralardan tarlalara bir akış olduğu muhakkaktır. Fakat hayvanlar sayısındaki daimi artış, meralar ve çayırlardaki zayıtı pek de teyir eder görünmez. 1950'deki 55.6 milyonluk hayvan adedi 1956 da 65.3 milyondur. % 17.7 bir tezayüt!”⁸⁵⁹

DP iktidarı tarım kalkınma planı çerçevesi dâhilinde hayvan yemi ve lif nebatlarının yetiştirilmesi mevzuunda çalışmalara başlamıştır⁸⁶⁰. Ziraat Vekâleti 1952 yılında çayır, mera ve yem nebatları hususunu ciddiyetle ele almış hayvan yemleri ziraatının gelişmesi, çayır ve meraların ıslahının sağlanması maksadıyla bir proje hazırlatarak faaliyete geçirmiştir. Bu sebeple Ankara, Bursa ve Adana'da ilgili uzmanların katılımı ile çayır, mera ve yem nebatları kursları tertip edilmiştir. Köylerde kurulacak toplu köy yoncalığı ve korungalığı ve numune meraları faaliyetleri için çeşitli illere 61 traktörün verilmesi kararlaştırılmıştır. Ayrıca bu proje için Amerika ve Fransa'ya memleket şartlarına uyumlu 134.500 kilo çayır, mera ve yem bitkileri tohumu sipariş edilmiştir⁸⁶¹. 1952 yılında Ziraat İşleri Umum Müdürlüğü bünyesinde; bakliyat, çayır, mera ve yem nebatları şubesi kurulmuş ve yem nebatları ziraatının yetiştirilmesi maksadıyla “Araştırma Projesi” ve “Yayım “Projesi” hazırlanmıştır. 1954 yılında bu projelere ilâveten “Yeşil Yem Siloları Projesi” ile “Hayvan Besleme Projesi” adı altında iki proje daha hayata geçirilmiştir⁸⁶².

⁸⁵⁸ TBMM TD., D.9, C. 17, T.3, 10. Birleşim (28.11.1952), s. 399.

⁸⁵⁹ Namık Zeki Aral, “Ziraî Bünyemiz”, *Ulus*, 8 Temmuz 1957.

⁸⁶⁰ *Milliyet*, 17 Aralık 1951.

⁸⁶¹ “Köylerde Kurulacak Yoncalık ve Meralar İçin İllere 61 Traktör Verilecektir”, *Zafer*, 20 Mart 1952. Projenin 1952 ve 1953 yıllarındaki uygulaması için bkz. “Ziraatta Çok Büyük İnkişaf Kaydedildi”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 12, S.128, Şubat 1954, s. 49. *Zafer*, 27 Şubat 1954.

⁸⁶² TBMM ZC., D.10, C.13, İ.2, 94. İnikat (20.8. 1956), s. 520.

Araştırma projesi gereğince bakanlığa bağlı bulunan Zirai Araştırma Enstitüleri, Tohum Islah ve Deneme İstasyonları, Devlet Üretim Çiftlikleri ve Ziraat Okullarında çayır, mera ve yeni nebatları mevzularında araştırmalar yapılmaya başlanmıştır. Devlet Üretim Çiftlikleri'nde 1954-1955 yıllarında tohum üretilmek gayesiyle yonca, korunga, taş yoncası ve Amerika'dan ithal olunan çayır, mera ve yem nebatları tohumları ekim sahası 38.993 dekar genişletilmiştir. Yayım projesi gereğince 1952 - 1955 yılları arasında tesis edilen çayır, mera ve yem nebatları sahası ise şöyledir⁸⁶³:

Yılı	Köy Adedi	Tesis Edilen Saha (Dekar)
1952-1953	1807	100 951
1953-1954	1090	98 657
1954-1955	7527	124 817
Toplam		324 425

1950 yılında bakanlık projesi dışında ve bütün masrafları çiftçiler tarafından karşılanmak suretiyle 76.357 dekar yoncalık, 27.208 dekar korungalık, 11.761 dekar hayvan pancarı ve 745.443 dekarı da diğer yem nebatlarına ayrılmak üzere toplam 860.769 dekar alan çayır, mera ve yem nebatları sahası olarak tesis edilmişken 1954 yılında vekâlet projesinin tatbiki neticesinde 111.779 dekar fazlasıyla 188.154 dekar yoncalık, 100.302 dekar fazlasıyla 127.510 dekar korungalık, 640 dekar fazlasıyla 12.401 dekar hayvan pancarı ve 535.636 dekar fazlasıyla 1.281.079 dekar alan diğer yem nebatları sahası olarak tesis edilmiştir. Bu suretle 1950-1954 yılları arasında ekim sahalarında % 46 artış kaydedilmiştir. 1950 ile 1955 seneleri arasında çayır, mera ve yem nebatları projesi dâhilinde yapılan çalışmalar şöyledir: 1950-1951 yıllarında 682 sayılı kanun gereğince çiftçilere dağıtılmak üzere vilâyetlere 12.132 kilo yonca ve 19.020 kilo korunga tohumu ücretsiz olarak tahsis edilmiştir. Yurdumuzda yonca tohumu istihsali 1952 yılında 100 ton iken 1955 yılında 450 tona ve korunga tohumu istihsali de aynı seneler zarfında 50 tondan 400 tona yükselmiştir. Yonca tohumu istihsalindeki bu artış neticesi olarak ilk defa olmak üzere 1955 senesinde Almanya'ya 230 ton yonca tohumu ihraç edilmiştir. Köylülerin kışın hayvanlarını gerektiği şekilde besleyebilmeleri için 1954 yılında yeşil yem siloları projesi gereğince 191 köyde 204 adet her biri 15 şer tonluk yeşil yem siloları tesis edilmiş ve 1955 senesinde 22 adet yeşil yem silosu daha kurulmuştur. Ayrıca hayvanların meralarda temiz su içmelerini temin maksadıyla 1955 yılı Kasım ayına kadar 260 köyde 700 sıvat [hayvanların su

⁸⁶³ TBMM ZC., D.10, C.13, İ.2, 94. İnikat (20.8. 1956), s. 520-521.

içtikleri düzene] inşa edilmiştir. Besleme projesi gereğince de Amerikalı bir uzman tarafından 5 vilâyette köylü şartlarında 872 inek, 87 adet 2 yaşında dana, 269 buzağı, 78 öküzle, 1,5 kilo kuru yonca veya 1/2 ila bir kilo çiğit ile gösteri ve deneme mahiyetinde çalışmalar yapılmış olup, bunların neticesi olarak 120 günlük deneme sonunda yerli ineklerde vasati 3 kilo süt ile 23 kilo canlı sıklet artışı elde edilmiştir⁸⁶⁴.

DP hükûmetleri numune mera, yoncalık, korungalık alanlarının oluşturulmasının yanında küspe gibi diğer hayvan besinlerinin önemini de göz ardı etmemiştir. Hayvanlar için çok önemli bir protein deposu olan yağlı tohum küspesinin dışarıya ihraç edildiği halde (Hollanda ve diğer memleketlere) Türkiye'deki profesyonel hayvan yetiştiricilerinin bile bu besinden yeterince faydalanmamakta olduğuna dikkat çekmişlerdir. Bu dönemde hayvancılık için gerekli olduğu belirtilen bir başka gıda maddesi ise fosfor ihtiva eden yemlerdir. Çünkü fosfor ihtiyacı karşılanmayan hayvanların her türlü hastalığa yakalanma riski yüksektir. Amerika'da yapılan bir araştırmaya göre süt veren bir ineğin günlük alması gereken fosfor miktarı 15 gramdır.⁸⁶⁵

Tarım Bakanlığınca hayvancılığın birinci planda ele alınması icap eden 18 vilayette 161 numune köyü seçilmiştir. Bu köylerde hayvancılığın kalkınması için Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı'ndan gelen 7,5 milyon lira ile damızlık tedariki ve mera çayır gibi konuların topluca ele alınması sağlanmıştır. Böylece bu köylerin çevre köyler için örnek teşkil etmesi amaçlanmış; söz konusu köylerin sayısının daha sonraki yıllarda artırılması da kararlaştırılmıştır⁸⁶⁶.

3.2.4. Hayvan Sağlığı

Hayvancılığın gelişmesi için alınan tedbirler arasında hayvan hastalıklarıyla mücadele önemli bir yer tutmaktadır. Türkiye, sınırları geniş bir ülke olması sebebiyle bu sınırlardan çeşitli hastalıklar girebilmektedir. Örneğin 1960 yılında Irak'ta çıkan at vebası kısa zamanda güney-doğu illerimize ulaşmış ve 57 milyonluk bir zarara sebep olmuştur⁸⁶⁷. Ülkemizde hayvan mevcudu 1936 yılında 47.720.291 iken bu sayının 1960

⁸⁶⁴ TBMM ZC., D.10, C.13, İ.2, 94. İnikat (20.8. 1956), s. 520-522.

⁸⁶⁵ "Türkiye'de Hayvancılık", *Demokrat İzmir*, 20 Şubat 1953.

⁸⁶⁶ "On Sekiz Vilayette 161 Numune Köyü Açıldı", *Zafer*, 27 Haziran 1953.

⁸⁶⁷ Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık, s.32.

yılında 76.110.090'a ulaşması hekim sayısındaki yetersizliği daha da vahim bir hale getirmiştir.

1956 yılında ülkemizde 800 küsur hekimin görev yapmasına karşın hayvanların tamamen devlet kontrolü altında bulundurulabilmesi için gerekli olan veteriner sayısı 3000'dir. Bu nedenle veteriner fakültelerinin kurulmasına öncelik verileceği açıklanmıştır. Kurulacak olan Atatürk Üniversitesi içerisinde Veteriner Fakültesi açılması kararı alınmıştır. Yine İstanbul Selimiye'de eski Yüksek Veteriner Okulu tesisi içinde İstanbul Üniversitesi'ne bağlı bir Veteriner Fakültesi'nin kurulması ve hemen faaliyete geçirilmesi kararı alınmıştır⁸⁶⁸.

Bu dönemde hayvanların sağlığını korumaya yönelik ihtiyaç duyulan aşı, serum ve biyolojik maddelerin üretimi için 4 bakteriyoloji müessesesi ve salgın hastalıkların teşhisi ile görevli 10 adet bakteriyoloji laboratuvarı faaliyette bulunmuştur. Bu kurumların hazırladığı aşılarla şarbon, at vebası, yanıkara, çiçek, bradzo, enterotoksemi, keçi ciğer ağrısı, yalancı tavuk vebası gibi hastalıklara karşı hayvanlar aşılanmıştır. Ayrıca hastalıklara karşı kullanılmak üzere serumlarda hazırlanmıştır⁸⁶⁹. DP iktidarı döneminde hayvan hastalıkları ile mücadele için ayrılan ödenek şöyledir:

Tablo 28. DP Döneminde Tarım Bakanlığı Bütçesinden Hayvan Hastalıkları İle Savaş İçin Ayrılan Ödenek

Yıl	Tarım Bakanlığı Bütçesi	Veteriner İşleri Genel Müdürlüğü Bütçesi	Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele Ödeneği	Hayvan Hastalıklarıyla Mücadele Ödeneğinin Bakanlık Bütçesine Oranı (%)	Hayvan Sayısı
1950	43 405 712	7 236 950	1 843 000	0,03	55.610.490
1951	45 774 983	7 833 826	1 618 000	0,03	60 201 121
1952	56 774 661	7 793 121	1 155 000	0,02	62 440 902
1953	68 965 915	8 148 753	1 654 000	0,02	63 212 235
1954	68 093 759	8 740 652	1 782 000	0,026	62 955 695
1955	82 518 587	9 385 804	2 365 000	0,028	62 705 975

⁸⁶⁸ TBMM ZC., D.10, C.13, İ.2, 94. İnikat (20.8.1956), s. 523.

⁸⁶⁹ Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık, s. 34-36.

1956	106 999 879	12 045 534	3 211 700	0,03	65 334 901
1957	137 126 668	13 061 400	3 772 900	0,027	68 477 881
1958	135 859 971	13 184 500	3 900 000	0,028	72 085 539
1959	198 088 457	18 760 500	5 100 000	0,025	74 494 000
1960	227 977 555	18 356 634	5 554 000	0,02	76 110 000

Kaynak: *Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları:150, Ankara 1962, s. 34.

Yukarıdaki tabloda da görüldüğü gibi DP iktidarı döneminde Tarım Bakanlığı'nın hayvan hastalıkları için ayırdığı bütçe önceki yıllara göre artmıştır. 1950 yılında 1.843.000 lira olan ödenek, 1960 yılında 5.554.000 lira olmuştur. Ancak hayvan hastalıklarıyla mücadele ödeneğinin bakanlık bütçesine oranının % 3'den yukarı çıkarılamamış olması iktidarın bu konuda eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Söz konusu oranın artırılmamış olmasının en önemli sebebi Tarım Bakanlığı bütçesinin yıldan yıla artmış olmasıdır. 1950 yılında 43.405.712 lira olan bakanlık bütçesi 1960 yılında 227.977.555 lira olarak değer almıştır.

3.2.5. Hayvancılığın Gelişmesine Yönelik Olarak Kurulan Şirket ve Kuruluşlar

3.2.5.1. Yem Sanayi Türk Anonim Şirketi

Yem Sanayi TAŞ, 26 Ocak 1956 tarihinde, yurt hayvancılığının kalkınması, gelişmesi ve verimin çoğaltılması için gerekli olan yemi üretmek, yem maddelerinin tedarik imal ve ticaretini yapmak ve bu amaç için gerekli olan tüm ticari teşebbüsleri yürütmek amacıyla 5.300.000 lira sermaye ile kurulmuştur. 8 Şubat 1960 tarihinde sermayesi 15.900.000 liraya çıkarılmıştır. Şirket faaliyete geçtikten sonra ilk fabrikasını 1958 yılında Ankara'da üretime açmıştır. Sonra sırasıyla Konya, Erzurum, İstanbul'da fabrika kurulmuştur. Başlangıçta üretilen yemlere rağbet çok olmasa da zamanla hayvan yetiştiricileri bu açığı hızla kapatmaya başlamışlardır. Bunun sonucu olarak da yem sanayinde büyük gelişmeler kaydedilmiştir. Yem Sanayi TAŞ, hayvan yetiştiricilerine her yönüyle dengeli bir yem vermekle kalmamış aynı zamanda hayvan beslemenin yollarını göstererek düşük olan hayvan verimlerinin artırılmasına büyük katkı sağlamıştır. Üretilen yemler hayvan cinslerine göre gıda maddelerini kapsayacak şekilde rasyon esasına göre imal edilmiştir. Yemler; besi, süt, yumurta amaçlarına göre sınıflandırılarak, büyük baş, küçükbaş ve kümes hayvanları ile tavşanları kapsayacak

çeşit ve özellikte üretilmiştir⁸⁷⁰. Bunun dışında Yem Sanayi TAŞ birçok hammaddeyi (tahıl, küspeler, değirmencilik kalıntıları, baklagiller, nişasta sanayi kalıntıları, şeker ve bira sanayi kalıntıları, hayvansal kalıntılar) yemlere katmak suretiyle değerlendirmiş ve bu maddelerin daha geniş bir şekilde üretilmesini desteklemiştir. Yem Sanayi TAŞ, imal ettiği yemlere karıştırdığı yonca unu, balık unu, et unu, kemik unu gibi maddeleri yapan tesislerin kurulmasını da sağlamıştır⁸⁷¹.

3.2.5.2. Et Balık Kurumu

Türkiye'nin gıda sanayinin başlıca iki maddesi olan et ve balığın istihsalinden başlayarak sanayi ve ticareti ile meşgul olmak ve onu organize ederek ileriye götürmek ihtiyacı Et ve Balık Kurumu'nun kurulmasına yol açmıştır. Namık Zeki Aral, Et ve Balık Kurumu'nun kuruluşuna ilişkin şu bilgileri vermiştir:

“Ekim 1952 tarihli Resmi Gazetede bir koordinasyon kararı çıktı. Bilindiği gibi koordinasyon kararları, İkinci Dünya Harbi'nin patlak verdiği tarihten biraz sonra kaleme alınmış Milli Korunma Kanunu'na istinaden İcra Vekilleri Heyetince kabul edilen kararlardır ki kanun o harp üzerine ciddi tehlikelere maruz kalan memleketi idare edebilmek için süratle ve zamanında tedbirler ittihazı hususunda hükümete fevkalâde salâhiyetler vermekte idi. İşte 28 Ağustos 1952 tarihini “Et ve Balık Kurumu teşkiline mütedair koordinasyon kararı” başlığını taşıyan bu metin de mevzu bahis kanunun 6 ncı maddesine tevfikan “hükmü şahsiyeti haiz olmak, hususi hukuk hükümlerine tevfikan idare edebilmek ve mesuliyeti sermayesiyle mahdud bulunmak üzere mali ve idari muhtariyeti haiz Et ve Balık Kurumu teşkil etmiştir. Teşekkül Ekonomi ve Ticaret Bakanlığına bağlanmıştır. Kurumun gayesi et ve balık işlerini tertip ve tanzim etmek ticaret, istihsal ve sanayi ile meşgul olmak ve bunlarla ilgili her türlü etüd ve araştırmalar yapmaktır.”⁸⁷²

Et ve Balık Kurumu sadece söz konusu iki ana gelir kaynağını tüketim konusu olarak ele almakla yetinmemiş, bu işi bir ihracat mevzuu olarak geliştirmek istemiştir. Bunun yanında sebze ve meyve üreticilerinin malını değerlendirmek, tüketicinin ihtiyacını müsait şart ve fiyatlarla karşılamak ve sebze ile meyve mamulleri piyasasına müdahale etmek vazifesi de kuruma verilmiştir. Memlekette modern et sanayini kurmayı amaç edinmiş olan kurum; Erzurum, Konya, Ankara ve İstanbul'da birer et kombinası tesis etmiştir. Bu kombinalara ek olarak Urfa, Kayseri ve Samsun'da birer kombina inşasına

⁸⁷⁰ 50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara 1973, s. 44-45.

⁸⁷¹ 50 Yılda Türk Sanayi, s. 46-47.

⁸⁷² Namık Zeki Aral, “Et ve Balık Kurumu”, *Ulus*, 9 Ekim 1952.

da başlanmıştır. Hayvan beslenmesinde büyük önemi olan hayvan yeminin imali için teşebbüse geçilmiş, kurumun iştiraki ile kurulan Yem Sanayi TAŞ ile İstanbul, Ankara, Konya ve Erzurum Et Kombinaları dâhilinde birer yem fabrikası tesis edilmiştir⁸⁷³. Bununla birlikte yurt hayvancılığının gelişmesine büyük katkı sağlayabilecek olan balık unu ve et ile kemik unu gibi iki önemli protein kaynağını da piyasaya sunulmuştur⁸⁷⁴.

Balıkçılığın geliştirilmesi ve ayrıca tutulan balıkların layıkıyla değerlendirilebilmesi için soğuk hava depo yapımına önem verilmiştir. Türkiye'nin başlıca büyük şehirlerinde ve balıkçılık merkezlerinde kurulan 24 soğuk hava deposu ile kombinaların dâhilinde mevcut olan soğuk hava depolarının muhafaza hacmi 18.454 tondur. Mevcut depolara ilaveten 34 şehirde daha birer depo inşasına başlanmıştır. Balık mevzuunda araştırmalar yapmak üzere Beşiktaş'ta modern bir araştırma merkezi oluşturulmuştur. Hatta balık konserve fabrikaları inşası için projeler hazırlanmıştır. Kurum ürünleri en iyi şartlar altında tüketiciye ulaştırmak için Ankara, İstanbul, İzmir, Erzurum, Konya ve Antalya gibi şehirlerde satış mağazaları açmıştır. Et ve Balık Kurumu'nun modern kombina ve tesislerinde istihsal edilen et miktarı da şöyledir⁸⁷⁵.

Tablo 29. Et Balık Kurumu'nda İstihsal Edilen Et Miktarı

Yıl	Sığır	Koyun
1953	9.822	49.967
1954	21.423	130.867
1955	40.797	109.036
1956	69.837	147.430
1957	188.868	1.129.490
1958	159.840	1.188.208

Kaynak: "Et ve Balık Kurumu", *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 52

⁸⁷³ "Et ve Balık Kurumu", *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 51-52.

⁸⁷⁴ Osman N. Koçtürk, "Et ve Balık Kurumu", *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl.26, S.122-123, 23 Aralık 1956, s. 3295.

⁸⁷⁵ "Et ve Balık Kurumu", *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 51-52.

3.2.5.3. Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi

1956 yılında Merinos koyunu davasını halletmek üzere hükûmetin yardım ve teşviki ile Ankara’da 16 milyon sermayeli “*Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi*” kurulmuştur⁸⁷⁶. Şirketin kurucuları Sümerbank, Ziraat Bankası, Et ve Balık Kurumu, Devlet Üretme Çiftlikleri ve Türkiye Zirai Donatım Kurumu’dur⁸⁷⁷. Şirket damızlık ihtiyacını karşılamak üzere Merinos yetiştirme çiftlikleri kurmak, köylüye yardım ederek Merinos yetiştirmeyi teşvik etmek, üreticinin yapağılarını değer fiyatıyla satın almak ve bu konuda kurulan kooperatif, işletme ve teşebbüslere katılmak suretiyle bu çalışmaları desteklemeyi amaçlamıştır. Sanayimiz için gerekli olan Merinos yapağını dışarıdan ithal ederek 10-15 milyon dolar döviz ödemektense Merinos koyunu sayısını artırmak koşuluyla bu açığı kendi ülkemizden karşılamının yolları aranmıştır. 30 milyon baş koyun mevcudunun 50 milyon başa çıkarılması hedeflenmiştir. İşte bu hedeflere ulaşılması noktasında Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi’nin faaliyetleri büyük önem kazanmıştır. Şirket bu maksatla arazi sahibi büyük yetiştiricilerle sermaye olarak ana koyun damızlığı koymak, bu koyunların sağlığını korumak ve Merinosa çevrilmesini sağlamak ve işletme masraflarına karşılık avans ve ağıl bilgileri vermek suretiyle ortaklıklar tesis etmiştir. Bu ortaklıkların ilkinin Edirne, Manisa, Eskişehir, Çanakkale, Konya, Kayseri, Van, Bitlis ve Diyarbakır’da 18 yetiştirici ile 20 baş ana koyun üzerinden yapılmış ortaklıklar olduğu belirtilmiştir. Bu ana koyun materyali ile üç sene içinde 50 bin baş koyun yetiştirilecektir. Ziraat Vekâleti 12 suni tohumlama istasyonu ile bu çalışmayı desteklemiştir⁸⁷⁸.

Şirket küçük Merinos yetiştiricilerinin damızlık ve yem ihtiyaçlarının karşılanmasına yardım etmek, yapağılarını satın almak, eğitim ve istişare yoluyla yetiştirmek, yemleme, bakım ve hastalıklar gibi alanlarda bilgilerini artırmak amacıyla Bursa, Balıkesir, Konya ve Erzurum illerinde 17 adet yapağı ve tiftik istihsal ve satış kooperatiflerinin kurulmasını sağlamış ve bunların gelişmesi için mali yardımlarda bulunmuştur. Şirket yapağı alım ve satım işlerini organize etmek üzere Afyon’da “*Yapağı ve Tiftik Limitet Şirketi’nin*” kurulmasına iştirak etmiş ve ayrıca Yem Sanayi TAŞ ile Kuzu Limitet

⁸⁷⁶ Zeki Mağdenli, “Yünlü Sanayimiz ve Merinos Yetiştiriciliği Sahasında Çalışmalar”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.21, S.384, 30 Mayıs 1960, s. 5.

⁸⁷⁷ Zeki Mağdenli, “Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl. 26, S.122-123, 23 Aralık 1956, s. 3292.

⁸⁷⁸ “Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi” *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 99-100.

Şirketi'ne de iştirak etmek suretiyle memlekette kurulan bu yararlı teşekküllerin çalışmalarına katkı sağlamıştır. Köylü ile birlikte çalışan şirket, damızlık verip, yapağı aldığı gibi, köylünün kışlık yem stok etmesi ve ağıl yapması içinde kredi vermiştir. Şirket 1958 yılında merinos yetiştiricilerine 6 milyon lira ödemiş ve 225 ton yapağı satın almıştır. Şirketin yaptığı çalışmalar meyvesini çabuk vermiş, ortaklık tesisi yoluyla merinos yetiştirme talebi yüzleri geçmiştir. Görüldüğü gibi şirket hayvancılık davasında ve ekonominin geliştirilmesinde mühim vazifeler üstlenmiştir⁸⁷⁹.

⁸⁷⁹ “ Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi” *Yeni Ticaret Alemi*, s. 99-100.

IV. BÖLÜM

DEMOKRAT PARTİ İKTİDARININ EĞİTİM, ULAŞIM VE ORMANCILIK ALANINDAKİ KÖYLÜ POLİTİKALARI (1950- 1960)

4.1. Eğitim Alanındaki Köylü Politikaları

4.1.1. Beşinci Milli Eğitim Şurasının Toplanması

Beşinci Milli Eğitim Şurası, ilköğretim sorunlarını görüşmek üzere 5-14 Şubat 1953 tarihleri arasında 326 üyenin katılımıyla Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde toplanmış ve 10 gün sürmüştür. Şura gündeminin en mühim konusunu ilkokul kanun tasarısı ile ilkokul programları oluşturmuştur⁸⁸⁰. İlköğretim Kanun Tasarısı'nın incelenmesi ve zorunlu ilköğretimin planlanması, ilkokullara öğretmen yetiştirilmesi, öğretmen okulları ile Köy Enstitüleri yeni öğretim programının ve meslekte olgunlaşma konularının değerlendirilmesi, ilkokul programının yeniden gözden geçirilmesi, ilkokullarda sağlık konusunun incelenmesi ve genel ilköğretim sorunları, şura gündeminin ana konularını oluşturmuştur⁸⁸¹. Komisyon kanun tasarısını incelemiş ve özellikle ilköğretim görevlileri, öğrenci devam işleri, öğrenci sayıları ile ilköğretimin gelir ve gider işleri üzerinde durmuştur. İlkokulu olmayan nüfusu az ve dağınık köylerin çocukları için pansiyonlu, yatılı veya gündüzlü bölge okullarının kurulması ile ilköğretim planının ve kanununun istenilen şekilde yürürlüğe girebilmesi için gerekli mali kaynakların sağlanmasının önemine değinilmiştir⁸⁸².

⁸⁸⁰ Sait Dinç, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tarihinde V. Milli Eğitim Şurası ve Uygulamaları (5 - 14 Şubat 1953)", No. 3858, 15.9.2008, http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php/ 17 Mayıs 2011.

⁸⁸¹ Nurdan Kalaycı, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar*, İstanbul 2004, s. 62-63. Ayrıca bkz. "Milli Eğitim Şurası Komisyonlarında", *Ulus*, 7 Şubat 1953.

⁸⁸² *Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973, s. 102-103. *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1993, s.125-126.

Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri⁸⁸³ Milli Eğitim Şurası'nda yapmış olduğu konuşmada 1952-1953 ders yılı başındaki geçici rakamlara göre 15.873 köyde 21.030 öğretmenin çalıştığını, 18.561 köyün de okuldan mahrum olduğunu açıklamıştır. Köylerde öğrenim mecburiyetindeki 2.090.000 çocuktan 1.193.318'inin okula devam edebildiğini, 896.682 çocuğun ise gidecek okulunun bulunmadığını dile getirmiştir. İleri, küçük köylerden mümkün olanlarının birleştirilmesi suretiyle 16.848 köy okulunun yeniden yapılması gerektiğini tespit ettiklerini ve ayrıca bütün köylerin okula kavuşması için de 53.000 öğretmen kadrosuna ihtiyaç duyduklarını sözlerine eklemiştir⁸⁸⁴.

4.1.2. İlköğretim Kanun Tasarısı

İktidarın daha ilk yılında bu konu meclis gündemine getirilmiştir. Burdur Milletvekili Mehmet Özbey meclisin 13 Kasım 1950 tarihli oturumunda yaptığı konuşmada İlköğretim Kanunu'na ilişkin şunları söylemiştir:

“Maarif sistemimize gelince; çok acı bir hakikattir ki, maarifimizin temel taşı olan ilk tedrisat bugün hâlâ padişahlık zamanından kalma 37 senelik Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu ile idare edilmektedir. 23 Eylül 1329 tarih ve 305 sayılı bu modası geçmiş kanunun derhal değiştirilmesini Cumhuriyet esaslarımıza göre ayarlanmasını rica edeceğim, ilkokullarımızı bu feci vaziyetten kurtarmak için köy ve şehir okullarımızı içine alan bir İlköğretim Kanunu yapılmalıdır. Sonra ilkokul talimatnamesiyle programı arasında asla ahenk yoktur. Talimatnamede dershanede resim bulundurulmaz der. Program da ise sınıflara ünitelere göre resim asılır der. Eski talimatnamenin derhal değişmesi lâzım.”⁸⁸⁵

DP iktidarı döneminde hazırlanan İlköğretim Kanun Tasarısı ile ilgili olarak İlköğretim Genel Müdürü Halit Berk de açıklama yapmıştır. Bugüne kadar ilköğretimle ilgili iki kanunun çıkarıldığını belirten Berk, bunlardan birinin 1329 senesinde kabul edilen Tedrisat-i İptidaiye Kanunu olduğunu ve kısa bir süre sonra kaldırıldığını diğerinin ise

⁸⁸³ DP Döneminde sırasıyla Avni Başman, (22.5.1950-2.8.1950), Nuri Özsan (Vekil) (3.8.1950-10.8.1950), , Tevfik İleri (11.8.1950-6.4.1953), Rıfık Salim Burçak (9.4.1953-17.4.1954), Celal Yardımcı (17.5.1954-9.12.1955), Ahmet Özel (9.12.1955-13.4.1957), Tevfik İleri (İkinci kez) (13.4.1957-25.11.1957), Celal Yardımcı (İkinci Kez) (26.11.1957-22.5.1959), Tevfik İleri (Vekil) (23.5.1959-8.12.1959) ve son olarak da Atıf Benderlioğlu (9.12.1959-27.5.1960) Milli Eğitim Bakanı olarak görev yapmıştır. Sorguç, *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, s. 38.

⁸⁸⁴ “Milli Eğitim Şurası Dün Sabah Açıldı”, *Zafer*, 6 Şubat 1953. Tufan Doğan'ın, Köy ve Eğitim dergisinde yayınlanan makalesinde verdiği rakamlarda ise yukarıda verilen rakamlarla bazı farklılıklar olduğu göze çarpmaktadır. 15.873 köyde okul bulunduğunu dile getiren Doğan, ihtiyacımız olan okul sayısını 17.440 olarak öğretmen sayısını ise 28.126 olarak vermiştir. Tufan Doğan, “İlköğretim Davamız”, *Köy ve Eğitim*, S.5, Temmuz 1954, s. 12.

⁸⁸⁵ *TBMM TD.*, D.9, C.2, T.1, 5. Birleşim (13.11.1950), s. 65.

1943 yılında kabul edilen 4274 sayılı kanun⁸⁸⁶ olduğunu bunun da sadece köy okullarını ilgilendirdiğini belirtmiş, bu nedenle de ilköğretim davasını kökten çözecek yeni bir kanun tasarısının hazırlanmasının önemine temas etmiştir⁸⁸⁷.

Kanun tasarısının birinci bölümünde ilköğretim müesseseleri hususuna yer verilmiş, ilköğretim müesseseleri mecburi ve ihtiyari olarak iki kısma ayrılmıştır. İkinci bölümde ilköğretim müesseselerinde vazifelilerin görev ve yetkilerine açıklık getirilmiştir. Üçüncü bölümde hükûmetle halkın yapacağı işbirliğine ait hükümler yer almıştır. Dördüncü bölüm mali esasları içermektedir. İşte bu bölüme on iki yılda maarif davamızı çözecek program eklenmiştir⁸⁸⁸.

Programa göre 12 yıl içinde 16 bin 912 köy ve 600 şehir ve kasaba okulu yapılacaktır. Bu rakamlara onarım işi dâhil değildir. Ayrıca öğretmen yetiştirme işi okul yapım faaliyetine paralel olarak ele alınmıştır. Beşinci ve altıncı bölümde derslerin başlama bitiş zamanları, tatil günleri ile kayıt ve kabul şartları açıklanmıştır. Yedinci ve sekizinci bölümde de okula devamsızlığı önleyici tedbir ve kayıtlarla okullar için gerekli arazi temini, tamir ve benzeri hususlara yer verilmiştir⁸⁸⁹.

Milli Eğitim Bakanı Rıfkı Salim Burçak, 1953-1954 eğitim ve öğretim yılı başında radyoda yaptığı konuşmada memleketin okulsuz hiçbir köyünün bırakılmayacağını ve bunun için İlköğretim Kanun tasarısı hazırladıklarını belirtmiştir.⁸⁹⁰ Mali portresinin 80 milyon lirayı bulacağı tahmin edilen⁸⁹¹ İlköğretim Kanun Layihası ile bütün köylere ilkokul götürüleceğine ilişkin haberler zaman zaman basında yer almaya devam etmişse

⁸⁸⁶ 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu 1943 yılında değil 19 Haziran 1942 tarihinde kabul edilmiştir. *Maarifle İlgili Kanunlar II*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944, s. 5-32

⁸⁸⁷ “Yeni İlköğretim Kanunu Tasarısının Esasları Hazır”, *Zafer*, 23 Eylül 1956.

⁸⁸⁸ İlköğretim Kanun Tasarısı’nın içeriği hakkında geniş bilgi için bkz. “İlk Tedrisat Kanunu Tasarısı Hazırlandı”, *Zafer*, 22 Nisan 1956.

⁸⁸⁹ “Yeni İlköğretim Kanunu Tasarısının Esasları Hazır”, *Zafer*, 23 Eylül 1956.

⁸⁹⁰ “Memlekette Okulsuz Hiçbir Köy Bırakılmayacak”, *Zafer*, 28 Eylül 1953. “Yurdun Bütün Köyleri İkokula Kavuşacak”, *Demokrat Köylü*, 30 Mart 1955.

⁸⁹¹ “İlköğretim Kanunu”, *Gece Postası*, 14 Mart 1956.

de ⁸⁹² bu tasarı DP iktidarı döneminde TBMM’nden çıkarılamamıştır⁸⁹³. Tasarı ancak 27 Mayıs 1961 tarihinden sonra 6 Ocak 1961 tarihinde meclisten geçirilebilmiştir⁸⁹⁴.

4.1.3. Prof. Dr. Kate V. Wofford’un Raporu

DP iktidarı döneminde Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri Türkiye’de ilköğretimi daha sistemli bir hâle getirebilmek amacıyla Amerika’nın Florida Üniversitesi öğretim üyelerinden Prof. Dr. Kate Wofford’u Türkiye’ye davet etmiştir. 5 Ekim 1951-Şubat 1952 tarihleri arasında çeşitli ilkokul ve öğretmen okullarını gezen Wofford daha sonra edindiği izlenimlerden hareketle hazırladığı raporu bakanlığa sunmuştur⁸⁹⁵. Kate Wofford raporunda, eğitim ve öğretimde yapılması gerekli birçok noktaya temas etmiştir. Özellikle köy okullarındaki müfredatın uygulanmasındaki güçlüğü değinerek bu müfredatın daha çok şehir okulları için yazılmış olduğuna dikkat çekmiştir. Bu programla köy öğretmeninin uygulamada pek çok zorlukla karşılaştığını belirterek yeni bir müfredat programının oluşturulmasını istemiştir. Yine ilkokullarda teklif edilen altı sınıfın iki grup halinde birleştirilmesinin sağlayacağı kolaylığı hatırlatmaktan da kaçınmamıştır⁸⁹⁶.

Milli Eğitim Bakanlığı, Kate Wofford’un önerilerini Erzurum, Tekirdağ, İzmir illerindeki köy okullarında uygulamaya geçirmiştir. Bunun yanı sıra köy eğitimi konusunda eğitim görmeleri için 25 öğretmen seçilerek Wofford ile birlikte Amerika’ya gönderilmiştir. Bu öğretmenler yurda döndükten sonra ilkokulların 1948 programları üzerinde çalışmalar yapmışlar ve Bolu Köy Deneme Okulu program taslağını hazırlamışlardır. Hazırlanan bu program 1954-1955 eğitim öğretim yılında Bolu deneme okullarında uygulamaya konulmuştur. Bir başka program çalışması da 1955 yılında İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü’nce “*İstanbul Şehir ve Köy Deneme Okulları Müfredat Programı*” adıyla hazırlanmıştır.⁸⁹⁷

⁸⁹² Zafer, 27 Mart 1955, “İlköğretim Kanun Tasarısı Son Şeklini Aldı”, *Gece Postası*, 17 Eylül 1955.

⁸⁹³ Erdoğan Başar, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1992, s. 94. Tasarının meclisten çıkarılamamış olması zaman zaman tenkit edilmiştir. “İlköğretim Konusunda Gerçekleştirilemeyen Fakat Tekrarlanan Vaad” *Ulus*, 20 Ağustos 1958.

⁸⁹⁴ Emre Kılıç, *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 94.

⁸⁹⁵ Başar, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, s. 94.

⁸⁹⁶ Kate V. Wofford, *Türkiye’de Köy İlkokulları Hakkında Rapor*, (Çev. Fatma Varış), Ankara 1952, s. 56-57.

⁸⁹⁷ Başar, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, s. 94.

4.1.4. Köylerde Eğitim ve Öğretimin Vaziyeti

4.1.4.1. Köy Okullarının Durumu

DP daha muhalefet döneminde ilköğretim ile ilgili olarak, köylülere köy ilkokullarının yaptırılması görevinin yüklenmesine karşı çıkmıştır. İktidara geldiklerinde de yaptıkları ilk iş köylülere bu yükümlülüğün kurtarmak olmuştur⁸⁹⁸. Adnan Menderes 30 Mart 1951 tarihinde hükûmetin programını açıklarken köy okullarına değinmiş: “*Köy okulları inşaatında Doğu illeri ile bu iller kadar geri kalmış diğer illerin ihtiyaçları ön planda tutulacak ve köylü vatandaşlarımızı mükellefiyete tabi tutan mevzuat kaldırılacaktır*” demiştir⁸⁹⁹. Gerçekten de aradan çok uzun bir zaman dilimi geçmeden bu konu meclise taşınmış⁹⁰⁰ ve 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5828 sayılı kanunla, 5210 sayılı kanunun 1. maddesi değiştirilerek 5. 6. ve 7. maddeleri kaldırılmıştır⁹⁰¹. Köy okulları binaları ve müstemilatı ile öğretmen ve sağlık memuru ve köy ebelerinin evlerinin inşaatı hakkındaki 5210 sayılı kanunun birinci maddesinin değişmesi ile ilgili olarak Milli Eğitim Bakanlığı valiliklere tamim göndermiştir. Tamimde değişen birinci maddenin içeriğine yer verilmiştir: “*Köy okulu binaları ile öğretmen evlerinin ve köy sağlık memuru ve köy ebeleri için bölge merkezlerinde kurulacak evlerin inşası Milli Eğitim ve Bayındırlık Bakanlığı tarafından tespit ve tasdik edilecek tip planlara ve Milli Eğitim Bakanlığınca iller için hazırlanacak inşaat programlarına göre özel idare bütçelerinden ayrılan ödenek ve genel bütçeden il özel idarelere bu maksatla yapılacak yardımlarla sağlanır. Bu inşaat için köy halkına hiçbir mükellefiyet tahmil edilemez.*”⁹⁰²

Köy okullarının yapımının köylüye yüklenmesinin çok sağlıklı sonuçlar doğurmadığına ilişkin yazılar da basında sıklıkla yer almıştır. Mümtaz Faik Fenik, CHP iktidarı döneminde köylüye zorla çalışma mükellefiyeti getirilmesine ilişkin hayli sert içerikli yazılar yazmıştır. Köylünün zorla çalıştırılmasının yanı sıra yapılan okulların çok

⁸⁹⁸ Başar, Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri, s. 92.

⁸⁹⁹ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s. 383. Sükan, Başbakan Adnan Menderes’in Meclis Konuşmaları 1950-1960, s. 62.

⁹⁰⁰ Kanun tasarısının hazırlanması o günlerde basına yansımıştır. “Köy Okulları İçin Hazırlanan Tasarı”, *Milliyet*, 2 Nisan 1951.

⁹⁰¹ *TBMM TD.*, D.9, C.9, T.1, 111. Birleşim (8.8.1951), s. 732. Kalaycı, Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar, s. 61. İsmail Kaplan, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999, s. 225. Gedikoğlu, Evreleri ve Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri, s. 218-219.

⁹⁰² “Köylüden Mektep Yapma Mükellefiyeti Kaldırıldı”, *Zafer*, 5 Ocak 1952. “Köy Okulları İnşaatında Köylüye Bir Mükellefiyet Yüklenmeyecek”, *Milliyet*, 7 Ocak 1952.

sağlam binalar olmadığını ifade etmiştir. Birçok köyde derme çatma malzeme ile dere yataklarından toplanan yuvarlak taşlarla ve henüz kesilmiş yaş kavak ağaçlarıyla ömürsüz binalar inşa edildiğini savunmuştur. Bu köy okullarının durumu ile ilgili Milli Eğitim Bakanlığı'nın yaptırdığı anketin sonuçlarına da değinen Fenik, 329 okulun hemen boşaltılmasını icap edecek kadar harap olduğunu⁹⁰³, 571 okulun büyük ölçüde tamire muhtaç olduğunu, 862 ilkokulun da yarım kaldığını ancak bitti diye istatistiklere geçirildiğini dile getirmiştir. Mümtaz Faik Fenik CHP'ye yönelik eleştirisini “*kendi zamanlarındaki ilkokul inşası politikası avcıdan saklanmak için kafasını kuma sokan deve kuşu politikasından farksızdır*” diyerek ortaya koymuştur⁹⁰⁴.

CHP Kars Milletvekili Sırrı Atalay'ın 1950 ile 1956 yılları arasında mevcut olan öğrenci sayısı ve ilköğretim okulu adedine dair sorduğu soruya Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel cevap vermiştir. Bakan, 1950 yılında devraldıkları ilkokullardan 587'sinin tamamen yıkılmış veya tehlikeli bir durumda olduğundan tahliye edilmiş olduğunu, 98'sinin vaktinde bitirilemediği için harap olduğunu, 918'inin büyük ölçüde tamire muhtaç olduğunu, 303'ünün toprak damlı olup çatı yapılmadığı takdirde harap olmaya mahkûm bir durumda olduğunu, 1759'unun inşaatının noksan kalmış olduğunu, 1256'sının ise hijyen ve depo kısımlarının yapılmadığını belirterek tüm bunlar için 70.645.000 lira ödeneğe ihtiyaç olduğunun tespit edildiğini dile getirmiştir⁹⁰⁵.

Ahmet Özel, 1950 yılından 1956 yılına değin 3788 köye okul inşa edildiğini belirterek bunun 3048'inin okulsuz köye, 740'ının da yıkılan ve harap olan okulun yerine yeniden inşa edilmek suretiyle oluşturulduğunu söylemiştir. Bunların yanı sıra 1583 okulun yarım kalmış inşaatının tamamlandığını, 1965 okulun ise onarılarak işe yarar bir hâle getirildiğini sözlerine eklemiştir⁹⁰⁶.

⁹⁰³ Harabe haline gelen bu okullardan ikisi Vezirköprü'de 1943 yılında yaptırılan Kabulabas Köyü İlkokulu ile Uzunköprü'de yaptırılan Beykavak İlkokulu'nun fotoğrafı 27 Aralık 1952 tarihli *Zafer* gazetesinde ilk sayfada verilmiştir.

⁹⁰⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Eski Devrin Deve Kuşu Politikası”, *Zafer*, 28.9.1952. Avukat Bekir Turna Zafer Gazetesi'nde yazdığı makalesinde CHP'nin bu politikasını şu sözleriyle eleştirmiştir: “*Birçok yerlerde refah seviyesi ayağında çarık, sırtında bir bez gömlek, ocağında iki tencere, birkaç kap ve iki yatağından başka bir şey bulunmayan bu feragatli Türk köylüsüne en az 25 bin liralık köy okulu, öğretmen ve sağlık memuru evleri için köylünün tahammülü dışında olan bu inşaatlar için yapılan salmalar neticesinde kap kacak ve yatağı satılan çiftçi vatandaşların ocağından, yurdun diğer mahallerinden hicret etmek zorunda kalan bu yurttaşlarımızın Kırşehir ve mülhakatında yüzleri aştığı müşahede edilmiştir.* Bekir Turna, “Türk Köylüsünün Şuuru”, *Zafer*, 17 Eylül 1951.

⁹⁰⁵ *TBMM ZC.*, D.10, C.15, İ.3, 13. İnkat (7.12.1956), s. 72-73.

⁹⁰⁶ *TBMM ZC.*, D.10, C.15, İ.3, 13. İnkat (7.12.1956), s. 73.

Adnan Menderes 19 Haziran 1957 günü mecliste yapmış olduğu konuşmada köy ilkokullarına yönelik görüşlerini şöyle sıralamıştır: “*Muhterem arkadaşlarım; biz vazifeye geldiğimiz zaman köy mekteplerinin adedi bugünkülerin ancak yarısıydı ve yine biz vazifeye geldiğimiz zaman, bizden evvelki idarenin hakikaten kırbaç altında vatandaşları zorlayarak yaptırdığı derme çatma mekteplerin de yarısı ya yıkılmış veya yıkılmak üzere bulunuyordu. Biz, o mekteplerin maili inhidam olanlarını yeni baştan yaptırдық. Ondan sonra tamire muhtaç olanları da yeni baştan yaparcasına tamir ettik. Ondan sonra da binlerce ve binlerce yeni mektep yaptık.*”⁹⁰⁷ DP iktidarı köy okullarının yapımında köylüye yüklenen mükellefiyeti kaldırmasıyla köylü nezdinde büyük takdir toplamıştır.

4.1.4.1.1. Köy Okulları İçin Ayrılan Ödenek

Köy okulları adına ayrılan ödeneklere ait bilgilere meclis tutanaklarında tesadüf edilmiştir. Çankırı Mebusu Tahsin Uygur’un 1951-1955 yılları arasında köy okullarına yardım için hangi vilayetlere ne kadar para tahsis edildiğine dair sorduğu soru üzerine, Milli Eğitim Bakanı Ahmet Özel bir açıklama yapmıştır. Özel açıklamasında, verdiği vekâlet bütçesinin 742. bölümüne konulan ödeneğin, 5828 sayılı kanun hükümlerine göre köy okulları inşaatına yardım amacıyla vilayetlere gönderildiğini belirtmiştir. Bu paranın okuldan mahrum olan köy sayısı ile tahsil çağında olup okutulamamakta bulunan çocuk sayısı nispetine göre vilayetlere dağıtıldığını belirterek, doğu vilayetleri gibi bazı özellikleri bulunan ve kültür bakımından geri kalmış vilayetlerin durumlarının da ayrıca ele alındığının altını çizmiştir⁹⁰⁸.

Tablo 30. 1951-1955 Yıllarında Köy Okullarına Yardım İçin Vilayetlere Gönderilen Yardım

İlin Adı	1951	1952	1953	1954	1955
Afyon	62.000	72.000	125.000	128.000	180.000
Ağrı	209.000	218.000	278.000	278.000	355.500
Amasya	72.329	94.000	169.000	144.000	150.000
Ankara	124.000	207.000	397.300	367.000	601.553

⁹⁰⁷ Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.VII, s. 325. 1959 yılı itibariyle her vilayetin ilkokulu olan ve olmayan köy adedi için bkz. TBMM ZC., D.11, C.8, İ.2, 61. İnikat (27.4.1959), s. 412-413.

⁹⁰⁸ TBMM ZC., D.10, C.10, İ.2, 49. İnikat (26.3.1956), s. 1298.

Antalya	9.000	99.000	205.700	171.200	250.000
Aydın	57.056	97.000	167.000	162.000	250.000
Balıkesir**	53.000	117.000	808.500	223.000	420.000
Bilecik	19.000	42.000	57.000	57.000	60.000
Bingöl	220.000	240.000	257.000	257.000	300.000
Bitlis	226.000	275.000	276.000	276.000	280.000
Bolu	80.000	112.000	186.000	183.400	342.000
Burdur	40.000	60.000	118.000	97.000	100.000
Bursa	123.000	170.000	270.000	250.000	404.000
Çanakkale**	63.000	77.000	650.000	140.000	410.000
Çankırı	82.000	126.000	180.500	180.000	220.000
Çoruh	47.000	48.000	128.000	128.000	128.000
Çorum	107.013	149.000	209.300	230.000	350.000
Denizli	51.000	70.000	152.000	160.000	210.000
Diyarbakır	476.000	525.000	600.000	575.000	602.500
Edirne	46.395	50.000	114.000	164.600	173.000
Elazığ	163.000	194.000	300.000	280.000	379.000
Erzincan	83.000	100.000	158.425	158.000	220.000
Erzurum	244.000	270.000	383.000	464.000	514.000
Eskişehir	60.000	88.000	188.000	171.300	150.000
Gaziantep	272.000	329.000	332.000	305.000	415.000
Giresun	156.152	152.000	250.500	265.036	325.000
Gümüşhane	125.000	137.651	221.000	221.000	260.000
Hakkâri	166.000	186.000	216.000	200.000	225.000
Hatay	126.000	180.000	317.000	300.000	375.000
İçel	75.000	105.000	217.000	207.000	250.000
Isparta	32.000	50.000	120.000	120.000	120.000
İstanbul	-	50.000	100.000	120.000	100.000
İzmir	56.000	60.000	163.000	175.000	225.000
Kars	105.000	130.000	294.000	275.000	325.000
Kastamonu	122.000	134.000	280.500	257.800	400.000
Kayseri	49.000	100.000	145.500	158.800	225.000
Kırşehir(Nevşehir)	28.000	61.000	114.800	113.000	120.000
Kocaeli	103.000	117.000	219.000	208.524	200.000

Kütahya	113.210	134.651	230.000	200.000	305.420
Malatya	160.000	174.000	252.000	274.000	275.000
Manisa	82.000	139.000	250.000	250.000	400.000
Maraş	109.000	123.000	243.000	240.000	350.000
Mardin	439.000	468.260	461.000	400.000	450.000
Muğla	39.000	50.000	118.000	113.000	150.000
Muş	169.000	183.000	273.000	273.000	325.000
Niğde	73.000	92.000	164.000	164.000	225.000
Ordu	163.000	215.000	285.000	285.000	441.000
Rize	219.000	230.000	330.000	330.000	350.000
Samsun	160.000	200.000	311.000	376.500	417.000
Seyhan	230.000	245.000	343.000	343.000	430.027
Siirt	214.000	283.787	362.500	350.500	375.500
Sinop	83.000	95.000	169.000	160.000	17.200
Sivas	96.000	150.000	301.500	317.900	612.500
Tekirdağ**	27.000	40.000	136.000	118.000	140.000
Tokat	83.000	104.000	204.400	230.000	350.000
Trabzon	157.000	204.651	300.000	315.680	464.000
Tunceli	164.000	188.000	250.000	250.000	275.000
Urfa	384	411.000	421.000	400.000	450.000
Uşak	-	-	-	150.000	225.000
Van	418.000	443.000	443.000	425.000	475.000
Yozgat	74.000	132.000	193.000	193.000	350.000
Adıyaman	-	-	-	-	300.000
Sakarya	-	-	-	-	200.000
	8.110.355*	10.000.000	1.609.925	14.999.240	20.000.000

Kaynak: *TBMM ZC.*, D.10, C.10, İ.2, 49. İnikat (26.3.1956), s.1298-1300.⁹⁰⁹

1956 yılı okul inşası için de 20 milyon lira ayrılmıştır⁹¹⁰. Bu ödeneklere baktığımız zaman DP'nin doğu illerine daha fazla bütçe ayırdığı görülmektedir. Bu da DP'nin

⁹⁰⁹ *689.645 lira muhtelif vilayetlere okul inşası için Vekâletçe temin edilen kereste bedeli, **1953 senesinde görülen artış zelzele dolayısıyla yıkılan okullar için ayrıca gönderilen yardımdır. *TBMM ZC.*, D.10, C.10, İ.2, 49. İnikat (26.3.1956), s.1298-1300.

hükûmet programında yer verdiği, köy okulları inşaatında doğu illerine öncelik verecekleri söyleminin yerine getirildiğinin de bir göstergesi olarak algılanabilir.

4.1.4.2. İlköğretime Devam Yaşında Yapılan Değişiklik

19 Haziran 1942 tarihinde kabul edilen 4274 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilatı Kanunu'nun 13. maddesine göre ilköğretimi bitirme yaşı 16 olarak belirlenmişti⁹¹¹. Bu maddeye ilişkin DP Burdur Milletvekili Mehmet Özbey, köylerde kız çocuklarının ilk tahsil mecburiyetinin indirilmesine dair bir kanun teklifi sunmuştur. Benzer bir kanun teklifini de Balıkesir Milletvekili Sıtkı Yırcalı dokuz arkadaşıyla birlikte köy çocuklarının (kız-erkek dâhil) ilköğretimi bitirme yaşının indirilmesi için vermiştir. Daha sonra bu teklifler birleştirilerek Milli Eğitim Komisyonu'nda görüşülmüş ve sonrasında da TBMM'ye getirilmiştir⁹¹².

DP'li milletvekili Mehmet Özbey ilköğretimi bitirme yaşı olan 16 yaşın oldukça ileri bir yaş olduğunu dile getirerek bu durumun sakıncalarını anlatmıştır. Özbey, 7 yaşında okula başlayan bir çocuğun 5 sene sonra 12 yaşında okulu bitireceğini, sınıfta kalmak, hastalık gibi sebeplerle bir yıl kalsa 13 yaşında tamamlayacağını ve yine akla gelmeyecek sebep ve mecburiyetler için bir yıl daha süre tanınsa bunun 14 olacağını dile getirmiştir. Ayrıca köylerde nüfusa geç yazdırmaların da olduğu düşünülürse 16 yaşın neredeyse 18-19 yaşını bile bulabildiğine dikkat çekmiştir. Bu durumda çocuklarını okula göndermek istemeyen velilerle öğretmenler arasında anlaşmazlıklar çıktığını belirten Mehmet Özbey, sözkonusu sorunu köylerimizin kangrenleşmiş derdi olarak ifade ederek bu teklifin önemini vurgulamaya çalışmıştır⁹¹³.

Rize Milletvekili Ahmet Morgil de ilköğretim yaşının düşürülmesinden yana olduğunu belirtmiştir. İlk tahsil mecburiyetinin köylerde tatbik kabiliyetinin bulunmadığını, köylülerin bu kanunun tahmil ettiği müeyyidelere katlanarak çocuklarını esasen okula göndermediklerini, bunun neticesi olarak da ilk tahsil mecburiyetini tatbik ve takiple mükellef olan öğretmenle, köylünün arasının açıldığını dile getirmiştir. Oysaki köy

⁹¹⁰ Zafer, 18 Mayıs 1956. "Köy Okulları Tahsisatı 20 Milyona Çıkarılıyor", *Demokrat Köylü*, 30 Ocak 1956. 1956 yılı köy inşaatı için illere göre ayrılan ödenek için bkz. *TBMM ZC.*, D.10, C.11, İ.2, 67. İnikat (23.5.1956), s. 441-443.

⁹¹¹ *Maarifle İlgili Kanunlar II*, s. 10.

⁹¹² *TBMM TD.*, D.9, C.16, T.2, 81. Birleşim (6.6.1952), s. 101.

⁹¹³ *TBMM TD.*, D.9, C.16, T.2, 81. Birleşim (6.6.1952), s. 103.

öğretmenin köyde muvaffak olabilmesi, lâıykıyla vazifesini yapabilmesi için köylü ile bağdaşmak mecburiyetinde olduğunu ancak belirtilen sebeplerden ötürü köylü ile öğretmenin arasının bozulduğunu hatırlatan Morgil, bu durumun da öğretmenin hakkıyla diğer vazifelerini yapmasına engel teşkil ettiğine dikkat çekmiştir⁹¹⁴.

İlköğretime devam yaşında yapılan değişikliğe ilişkin görüşmelerin tamamlanmasından sonra 16 Haziran 1952 tarihli meclis oturumunda 4274 sayılı Kanunun 13. maddesi aşağıdaki şekilde değiştirilmiştir:

“Her yıl Eylül sonuna kadar altı yaşını bitirmiş olanlar, 14 yaşını tamamladıkları öğretim yılının sonuna kadar ilkokula devama mecburdurlar. 14 yaşını doldurmuş olup da ilkokulu bitirmemiş bulunanlar, 16 yaşını tamamladıkları öğretim yılı sonuna kadar ilkokula devam edebilirler. Eğitimci veya öğretmeni bulunan her köyün muhtarı, her yıl okul açılmadan on beş gün evvel eğitimci, öğretmen, gezici öğretmen veya gezici başöğretmenle birlikte bu esasa göre köyün mecburi öğrenim yaşında okun çocuklarının bir cetvelini tanzim ederek mühürler. Bu cetvelde adları yazılı çocuklardan devama mecbur olanlar, bu müddet içinde velilerine bildirilir. Henüz nüfus hüviyet cüzdanı alınmamış çocuklar varsa bunların yaşları bu kurullarca çocukları görmek suretiyle tayin ve tespit edilerek içlerinden mecburi öğrenim çağında olanların adları cetvele yazılır.”⁹¹⁵

4.1.4.3. Köy Öğretmenleri

DP, iktidara geçtiği zaman köy ilkokullarında; köy enstitüsü mezunları, öğretmen okulları mezunları ve eğitimci, öğretmen olarak görev yapmaktaydı. DP iktidarı ilk olarak faydalı olduğuna inanmadığı eğitimci teşkilatının tasfiyesi için başlatılan çalışmaları hızlandırmıştır.⁹¹⁶ Tunceli Mebusu Fethi Ülkün’ün köy eğitimci teşkilatının durumuna ilişkin sorduğu soruya Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri verdiği cevapta eğitimci teşkilatının giderek azaltılmaya çalışıldığını ancak bu durumun kendilerinin iktidar döneminde başlatılmadığını şu sözleriyle açıklamıştır:

“Evvelâ şu ciheti tebarüz ettireyim ki, eğitimcilerin yetiştirilmesi işine son verildiği tarih 1948 yılıdır. Eğitimcilerin matlup neticeyi vermemelerinden dolayı tasfiyelerine başlanma tarihi yine 1948’dir. Bunların evlerini, hayvanlarını satma muamelesine başlanması tarihi aynı tarihtir. Yani eğitimcilik müessesesini bir zarurete karşılık kurmuş olan bir iktidar kendi zamanında matlup neticeyi alamadığını tespit ederek

⁹¹⁴ TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 81. Birleşim (6.6.1952), s. 105.

⁹¹⁵ TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 85. Birleşim (16.6.1952), s. 229-230. Kanunun meclis müzakeresinin başına yansması için bkz. *Ulus*, 7 Haziran 1952.

⁹¹⁶ “Milli Eğitim Bakanı İleri Vesikalarla Açıklıyor”, *Zafer*, 27.12.1952. “İlköğretim Davası”, *Zafer*, 13 Kasım 1953.

daha sağlam yollardan daha esaslı şekilde bu davayı halletmeyi düşünmüş, isabet etmiş ve bu tasfiyeye başlamıştır. Zamanımızda da bu tasfiye devam etmiştir.”⁹¹⁷

Öğretmen yetiştiren okullarla ilgili en önemli değişiklik ise Köy Enstitüleri ile Öğretmen Okullarının birleştirilmesine yönelik çıkartılan 6234 sayılı kanun olmuştur.

4.1.4.3.1. Köy Enstitüleri ile İlköğretmen Okullarının Birleştirilmesi

DP, iktidara geçişini takip eden süreçte, iki farklı eğitim kurumundan yetişen öğretmenler arasındaki farklılığı ortadan kaldırmak için girişimde bulunmuştur. Başbakan Adnan Menderes daha ikinci hükûmetin programını okurken 30 Mart 1951 tarihinde köy öğretmenlerine yönelik görüşlerini şöyle ifade etmiştir: *“İlkokul öğretmenlerinin gerekli hususiyetler göz önünde bulundurulmak şartıyla, aynı menşeden gelmelerine ve umumiyetle öğretmenlerimizin çok vasıfta yetişmelerine ehemmiyet vereceğiz. Tahsil ve terbiyede ilmi usullere sıkı sıkıya bağlı kalacağız.”*⁹¹⁸. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri 15 Şubat 1951’de İzmir Kızılçullu Köy Enstitüsü’ne yapmış olduğu ziyaretindeki söylemiyle yapılacak kanun değişikliğinin ilk işaretini vermiştir: *“Burada hepiniz köy çocuklarısınız. Ben de bir köy çocuğuyum. Hep bir olup köylüyü kalkındıracağız. Esasen bundan sonra bu memlekette köylü şehirli diye bir ayırım yapılmayacaktır. Daima bununla mücadele edeceğiz. Bu sebeptendir ki, önümüzdeki yıllar içinde sizin aranızda şehirli çocuklarını da alacağız. Artık köy öğretmeni şehir öğretmeni diye bir şey kalmayacaktır.”*⁹¹⁹

17 Şubat 1952 tarihli Zafer gazetesinde de hükûmetin köy okullarını öğretmen okulları haline getireceğine ilişkin bir haber yer almıştır. Söz konusu haberde hükûmetin köy okullarını altı seneye çıkaracağına, öğretmen okulları ile köy okullarının hak ve vazifeler bakımından tamamıyla birleştirileceğine, köy okulları mezunlarının 20 senelik bir mecburi hizmet yerine öğretmen okullarında olduğu gibi okulda okuduğu sürenin bir

⁹¹⁷ TBMM ZC., D.10, C.19, İ.3, 65. İnikat (8.5.1957), s. 72. Ayrıca bkz. “Eğitmenlerin Durumu Hakkında Sözlü Soru”, *Ulus*, 13 Nisan 1957.

⁹¹⁸ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, s.384.

⁹¹⁹ “Milli Eğitim Bakanı İzmir’de Teftişler Yaptı”, *Milliyet*, 15 Şubat 1951. Köy Enstitülerinin kaldırılacağına ilişkin basında çıkan haberler üzerine Nihat Erim *“Daha iyisini bulmaksızın Köy Enstitülerini kaldırmaya kalkanlar çok geçmeden milletin ve tarihin lanetine uğrayacaktır. Bizim Köy Enstitüleri usulümüzü UNESCO teşkilatı bile istifadeli bulmuş ve Türkiye’den bu eğitimi geri kalmış diğer ülkelerde yaymak için mütehassıs istemiştir”* diyerek tepkisini dile getirmiştir. Nihat Erim, “Köy Enstitüleri Etrafında”, *Ulus*, 2 Şubat 1951. Nihat Erim’in bu konudaki diğer yazıları için bkz. Nihat Erim, İlköğretim Davası”, *Ulus*, 25 Eylül 1952. Nihat Erim, “İlköğretim Meselesi”, *Ulus*, 14 Şubat 1953. Ayrıca bkz. “Köy Enstitüleri”, *Ulus*, 1 Şubat 1952.

buçuk misli nispetinde mecburi hizmete tabi tutulacağına ilişkin bilgilere yer verilmiştir⁹²⁰. Rize Milletvekili Ahmet Morgil, Köy Enstitüleri ile Öğretmen Okullarının birleştirilmesine dair kanun tasarısının meclis müzakeresinde, Köy Enstitüleri'nin köyün ve köy bünyesinin esaslı bir şekilde tetkik edilip ihtiyaçları ve şartları tespit edilmeden, programları ve kitapları hazırlanmadan uygulamaya sokulduğunu bu durumun da ilköğretimde bir buhran ve bir hercümerc yarattığını belirtmiştir. Enstitü mezunu öğrencilerin köylerine döndükleri zaman hem köyün öğreticisi hem de ziraat ve sanat öğreticisi olmakla görevlendirildiklerini ancak bunların hepsini muhafaza etmeye çalışırken hiçbirini muhafaza edemediklerini dile getirmiştir. Bunların yanı sıra enstitü mezunu öğretmenler ile diğer öğretmenler arasında hak ve yetkiler açısından var olan farklılıklara dikkat çekmiştir. Öğretmen okulu mezunu olan bir öğretmen mecburi hizmetini tahsil süresinin bir buçuk misli yaparken enstitü mezunu öğretmenin bunu 20 yıl gibi çok uzun bir süre yapmakla yükümlü tutulmasının adaletsizlik olduğunu ifade etmiştir⁹²¹. DP'nin enstitülere yönelik bir diğer eleştirisi komünizmin enstitülerin içine sızdığına ilişkindir. Tevfik İleri Milli Eğitim Bakanı olduktan kısa bir süre sonra verdiği bir demeçte enstitüleri komünistlerden temizleyeceğini dile getirmiştir⁹²².

DP iktidarı döneminde Milli Eğitim Bakanlığı yapmış olan Rıfkı Salim Burçak da anılarında, 1940 yılında kurulan Köy Enstitüleri'nin tasavvur edildiği gibi başarılı eğitim kurumları olmadıklarını belirterek, İlköğretmen Okullarıyla Köy Enstitüleri'nin arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalışmıştır: Rıfkı Salim Burçak;

-Bu iki çeşit öğretmen okulunun hak ve vazifeleri açısından önemli farklılıkları olduğuna değinmiş, iki ayrı kaynaktan gelen öğretmenlerin terfilerinin, çalışma tarzlarının, disiplin işleri ile mecburi hizmetlerinin değişik mevzuata bağlı olduğuna işaret etmiştir.

⁹²⁰ “Köy Okulları Öğretmen Okulu Haline Getirilecek”, *Zafer*, 17 Ocak 1952. Benzer bir haberde Milli Eğitim Bakanlığının Enstitü mezunlarının öğretmen okullarından çıkan öğretmenlerle arasındaki farkı kaldırmak için Enstitüsü mezunlarını kursa tabi tutacağına ilişkin habere yer verilmiştir. “Öğretmenler ve Enstitü Mezunları”, *Zafer*, 14 Aralık 1951.

⁹²¹ *TBMM TD.*, D.9, C.27, T.4, 31. Birleşim (20.1.1954), s. 259.

⁹²² Kılıç, *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, s. 141.

-Enstitü mezunu öğretmenlerin 20 lira ücretle çalışıyor olmasına, 3 ila 6 yıl arasında staj görmelerine karşın öğretmen okulu çıkışlıların 20 lira aslı maaşla göreve başladıklarını ve bir ila 3 yıl arasında staj gördüklerini belirtmiştir.

-Enstitü çıkışlı öğretmenlerin 4247 sayılı kanuna, öğretmen okulu mezunlarının ise 4357 sayılı kanuna tabi olduklarını ve ayrıca öğretmen okulu çıkışlıların eğitim sürelerinin bir buçuk misli mecburi hizmete tabi oldukları halde enstitü mezunlarının 20 yıl gibi ağır bir mecburi hizmetle yükümlü olduklarını hatırlatmıştır.

-Enstitü mezunu öğretmenlerin sadece köylerde vazife almasına karşın öğretmen okulu mezunlarının hem köylerde hem de şehir ve kasabalarda çalıştıklarını dile getirmiştir. Yine enstitülere sadece köy çocukları alınırken, öğretmen okullarına hem köy hem de şehir çocukları alınabildiğini söylemiştir.

-Enstitü mezunu öğretmenlere işlik ve geçimlerine yetecek kadar arazi ve tarım aletleri verileceği kanunla sabit olsa da uygulamada birçok yerde bunun verilmediğini, verilen yerlerde de öğretmenlikle çiftçiliğin bir arada yürütülemediğini belirtmiştir. Son olarak da enstitülere sol akımların girdiğine dair köylülerden şikâyet geldiğini dile getirmiştir. Kanun tasarısının meclisteki görüşmeleri esnasında da CHP’li milletvekillerinden karşı çıkan olmadığını ifade eden Rıfkı Salim Burçak, bu konu hakkında sadece Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu ile Kars Milletvekili Tezer Taşkiran’ın kanunun bazı hükümlerinde değişiklik istediklerine dikkat çekmiştir⁹²³.

27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı yasayla İlköğretmen Okullarıyla Köy Enstitüleri, “İlköğretmen Okulları” adı altında birleştirilmiştir.⁹²⁴ Bu okullara her yıl alınacak öğrencilerin % 75’inin köy ilkokullarını bitiren öğrencilerden olması koşulu getirilmiştir. Eğitim süresi ise ilkokul mezunları için altı, ortaokul mezunları için ise üç

⁹²³ Burçak, On Yılın Anıları (1950-1960), s. 145-147. Ayrıca bkz. TBMM TD., D.9, C.27, T.4, 31. Birleşim (20.1.1954), s. 260

⁹²⁴ Muzaffer Gökman, 50 Yılın Tutanağı, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973, s.158. Kalaycı, Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar, s. 62. Daha Köy Enstitüleri ile Öğretmen Okulları birleştirilmeden önce 1952/1953 ders yılı başından itibaren tek müfredat programı uygulanmaya başlanmıştır. Bu program 1953 Maarif Şurasından da geçirilmiştir. Gündüzalp, “Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi II, s. 3.

yıl olarak belirlenmiştir. Ancak daha sonra yapılan bir değişiklikle bu süre ilkokul çıkışlılar için yedi, ortaokul çıkışlılar için dört yıl olarak değiştirilmiştir⁹²⁵.

4.1.4.3.1.1. 6234 Sayılı Kanuna Ek Bir Kanun (6888 Sayılı Kanun)

6234 sayılı kanun ile Köy Enstitüleri ve Öğretmen Okulları birleştirilmiş, bu iki kurum arasındaki farklılıklar ortadan kaldırılmıştır; ancak aldıkları maaş açısından enstitü mezunu öğretmenler, diğer öğretmenlere kıyasla daha az ücret almaya devam etmişlerdir. Bu sebeple aradaki adaletsizliğin ortadan kaldırılması için bir tasarı hazırlanarak meclis gündemine getirilmiştir. DP'li Trabzon Milletvekili Halit Ağanoğlu enstitü mezunu öğretmenlerin mağduriyetlerini şöyle anlatmıştır:

“Bu çocuklara ilk defa ayda 20 lira ücret veriliyordu, kanun böyle idi - bunu da üç ayda bir alırlardı. Kesilen ufak bir miktar da çıktıktan, sonra ellerine 59 lira bir para geçerdi. Bu yıllar zarfında köylerde dahi buğdayın kilosu 90 – 100 kuruştı. Bu takdirde, 20 lira ile bir öğretmen köyde nasıl geçinebilirdi? Bunlar içerisinde öyleleri görülmüştür ki, enstitü tarafından kendisine verilmiş olan elbiseyi, lime lime olmasına rağmen, iki üç sene müddetle giymek zorunda kalmışlardır. Köy topluluğu içerisinde maddi sıkıntıda bulunmakla, manen de üzüntü içinde bulunan bu çocuklar köylü tarafından dahi, maatteessüf, hakir ve hor görülmüşlerdir.”⁹²⁶

Söz konusu mağduriyetlerin yanında bir de birkaç enstitüye sızmış olan kötü fikirlerin bütün enstitülere mal edildiğini bu nedenle de enstitülü öğretmenlerin hüviyetlerini bile saklamak durumunda kaldıklarını belirten Ağanoğlu, enstitülü öğretmenlerin diğer öğretmenlere göre daha düşük maaş almasına sözü getirerek bu adaletsizliğin giderilmesini istemiştir. Tefvik İleri'nin de söz konusu maaş farklarının ortadan kaldırılmasına ilişkin bir konuşma yapmasından sonra oylamaya sunulan tasarı kabul edilerek 6888 sayılı yasa ile kanunlaşmıştır. Böylece enstitü mezunu öğretmenler ile diğer öğretmenlerin maaşlarında görülen eşitsizlik ortadan kaldırılmıştır⁹²⁷.

4.1.4.3.1.2. Öğretmen Okulları

1950 yılında DP iktidara geçtiği zaman ükede 21 köy enstitüsü ile 8 öğretmen okulu mevcuttur. Malatya Milletvekili Kamil Sürenkök'ün 1950 yılında kaç Köy Enstitüsü ve

⁹²⁵ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C.II, s. 254.

⁹²⁶ TBMM ZC., D.10, C.16, İ.3, 27. İnikat (18.1.1957), s. 119.

⁹²⁷ TBMM ZC., D.10, C.16, İ.3, 27. İnikat (18.1.1957), s. 119-121. Bu kanunun müzakeresi için bkz. TBMM ZC., D.10, C.15, İ.3, 21. İnikat (26.12.1956), s. 288-3012. TBMM ZC., D.10, C.15, İ.3, 22. İnikat (28.12.1956), s. 320-322.

kaç tane öğretmen okulu mevcut olduğuna ve 1960 yılına kadar kaç tane öğretmen okulu açıldığına dair sorduğu soruya, Milli Eğitim Bakanı Atıf Benderlioğlu 6 Ocak 1960 tarihli meclis oturumunda cevap vermiştir⁹²⁸.

Benderlioğlu 1950 yılında, Malatya-Akçadağ, Samsun-Akpınar, Antalya-Aksu, Sakarya-Arifiye, Trabzon-Beşikdüzü, İzmir-Kızılçullu, Kars-Cılavuz, Eskişehir-Çifteler, Diyarbakır-Dicle, Adana-Düziçi, Van-Ernis, Kastamonu-Göl, Isparta-Gönen, Ankara-Hasanoğlu, Konya-İvriz, Kırklareli-Kepirtepe, Aydın-Ortaklar, Sivas-Pamukpınar, Kayseri Pazarören, Erzurum-Pulur, Balıkesir-Savaştepe olmak üzere 21 yerdeki beş sınıflı Köy Enstitüsünde 150'si kadın, 447'si erkek olmak üzere 597 öğretmen, 773'ü kız, 13.322'si erkek olmak üzere de 14.095 öğrencinin olduğunu belirtmiştir. Yine 1950 yılında Bolu, Diyarbakır, Sivas, Edirne, Erzurum, Trabzon'da erkek, Adana ve Konya'da kız olmak üzere sekiz vilâyet merkezindeki 3 sınıflı öğretmen okullarında da 45'i kadın, 100'ü erkek olmak üzere 145 öğretmen, 754'ü kız, 1457'si erkek olmak üzere de 2211 öğrencinin olduğunu açıklamıştır⁹²⁹.

1950 yılından sonra, Bursa, Elâzığ, Kastamonu, Manisa, Denizli, Muğla, Maraş, Niğde, Yozgat'ta 3 sınıflı yatılı, Kayseri'de 3 sınıflı gündüzlü birer kız ilköğretmen okulu ve Perşembe, Balıkesir, İstanbul-Çapa, Gümüşhane, Çanakkale, Çorum, Gaziantep, Tokat, Akşehir, Ankara, Rize, Edirne'de 3 sınıflı yatılı ve Artvin'de de 3 sınıflı gündüzlü birer erkek ilköğretmen okulu açılmıştır⁹³⁰. 1960 yılının başı itibariyle mevcut 6 sınıflı 2 kız, 19 erkek; 3 sınıflı 13 kız, 16 erkek yatılı ve 3 sınıflı 1 kız 1 erkek gündüzlü olmak üzere toplamda (16 kız x 36 erkek) 52 ilköğretmen okulunda, 196 kadın 677 erkek olmak üzere 873 öğretmen ile bunun yanı sıra 3571 kız 14.316 erkek yatılı, 1734 kız 1565 erkek gündüzlü olmak üzere toplam 21.186 öğrenci bulunmaktadır⁹³¹.

4.1.5. DP'nin İlköğretim Politikasına Yönelik Eleştiriler

DP'nin eğitim politikasına yönelik olarak yapılan eleştiriler daha çok yazılı basın üzerinden dile getirilmeye çalışılmıştır. Ancak TBMM'de Milli Eğitim Bakanı Tevfik

⁹²⁸ TBMM ZC., D.11, C.11, İ.3, 20. İnikat (6.1.1960), s. 107-108.

⁹²⁹ TBMM ZC., D.11, C.11, İ.3, 20. İnikat (6.1.1960), s. 108.

⁹³⁰ 6234 sayılı kanunla birleştirilerek ilköğretim okulu adını alan bu müesseselerden 1950 ile 1956 arasında 13 adet okul açılmıştır. Bu okulların kuruluş tarihleri için bkz. TBMM ZC., D.10, C.15, İ.3, 21. İnikat (26.12.1956), s. 305.

⁹³¹ TBMM ZC., D.11, C.11, İ.3, 20. İnikat (6.1.1960), s. 108.

İleri'ye hitaben sorulmuş sözlü sorular da eleştirilere cevap olması açısından önem taşımaktadır. Bu sorulardan ilkinin Burdur Milletvekili Mehmet Özbey sormuştur. Özbey'in köy ve şehir okullarının durumunun kâfi olup olmadığına dair sorduğu soruya Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri 13 Kasım 1950 tarihli meclis oturumunda yanıt vermiştir. Sözlerine ilkokullarda 33.411 öğretmenin olduğunu belirterek başlayan İleri, bunun 15.548'inin öğretmen okulu mezunu, 11.750'sinin enstitü mezunu ve 6.110'unun ise eğitmen olduğunu ifade etmiştir. Eğitmen teşkilatına yönelik olan görüşlerini ise şöyle dile getirmiştir:

“Eğitmenlerin kifayetsiz olduğuna katî kararımız vardır. (Soldan bravo sesleri). Bunları öğretmen okulu mezunlarıyla imkân nispetinde, tebdil etmek ve çok kısa bir zamanda Türk çocuğunu eğitmenin elinden kurtarmak kararındayız. (Alkışlar) Öğretmen mevzuu üzerinde Millî Eğitim Bakanlığımız çok hassasiyetle durmaktadır. Kısaca tebarüz ettirebilirim ki, Millî Eğitim davasını, memleketin bütün davalarının temeli saymaktayız. Maarif davasını ne kadar kısa zamanda ve en güzel bir şekilde halledebilsek memleket davalarının halli yoluna girmiş olacağız. Maarif davası, şüphesiz ki mektep ve dolayısıyla öğretmen davasıdır. Çocuklarımızı ne kadar iyi vasıflı, iyi yetişmiş, bilgili ve karakterli öğretmen eline verebilirsek bu memlekette tam vasıflı, çok iyi vasıflı bir gençlik yetiştirebileceğimize inanıyoruz. Bu itibarla öğretmen üzerinde duruyoruz.”⁹³²

İleri, okul mevcuduna ilişkin ise şunları söylemiştir: “*Memlekette 33.094 köye nazaran yalnız 15.553 okul vardır. 18.386 köyde şu dakikada okul yoktur. Bu köylerden 10.347 si nüfusu 250 den daha az ve 8039'u 250 den fazla nüfusu haiz köylerdir. En kısa zamanda bu köyleri de okula ve öğretmene ve bilgi nimetine kavuşturmak en büyük isteğimizdir. Fakat bu ancak meclisin Maarif Bakanlığı'na bu dava için ayırabileceği paraya bağlıdır. Biz bu iş için, hatta önümüzdeki seneler için verilebilecek parayı da rica ederek bir plâna bağlamak kararındayız.*”⁹³³ Ulus gazetesinde 12 Ağustos 1952 günü “Yürekler Acısı” başlığı altında yazılan yazıda Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'nin DP Kongresi'nde yaptığı konuşma şöyle eleştirilmiştir: “*Tevfik İleri milli eğitim işlerinden de bahsetmek cüretini göstermiş. Cüretini göstermiş diyoruz, çünkü bu konuda ona düşen iş, susmaktır. Zira Tevfik İleri Bakan olduğu zaman bu memlekette yılda binyüz ilkokul açılıyordu. O bu rakamı yılda 500 okula indirdi.*” Bu yazı üzerine DP'li Elazığ Milletvekili Ömer Faruk Sanaç, CHP iktidarı zamanında yapılan

⁹³² TBMM TD., D.9, C.2, T.1, 5. Birleşim (13.11.1950), s. 55-56.

⁹³³ TBMM TD., D.9, C.2, T.1, 5. Birleşim (13.11.1950), s. 56-57.

ilkokullarla, DP'nin iş başına geldiği günden beri yaptığı ilkokulların sayısına yönelik olarak Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri'ye soru yöneltmiştir. Tevfik İleri bu soruya cevap verirken pek çok noktaya temas etmiştir. Öncelikle daha öncede değindiği gibi CHP döneminde hayata geçirilmiş olan şimdiye kadar 29 milyon liraya mal olan öğretmen teşkilatının faydalı olmadığını belirterek bizzat CHP'nin de bunu anladığını 1946-47'de 6533'e kadar yükselmiş olan sayının 1947-1948 yılından itibaren tasfiye edilerek azaltılmaya çalışıldığını belirtmiştir. 1949-1950 ders yılında 4467'e indirilen bu sayının 1951-52'de 3074'e düşürüldüğünü 1952-1953 yılı itibariyle de 750 tasfiyenin daha yapıldığını ifade etmiştir. Tevfik İleri konuşmasında okul yapımında köylüye yüklenen mükellefiyete sözü getirerek bir ıstırap mevzuu olan bu metotla kısmen ve tamamen yaptırılan okul sayısını şöyle ifade etmiştir: 1944 yılında 651, 1945'te 825, 1946'da 1476, 1947'de 1995, 1948'de 156, 1949'da 510 ve 1950 yılında ise 674 olduğunu toplamda bu rakamın 6287 okula tekabül ettiğini dile getirmiştir. 1947 yılına kadar köy okulu inşası için devlet bütçesinden ödenek ayrılmadığını belirten İleri 1947 yılında 4.200.000, 1948'de 10.000.000, 1949 yılında ise 10.280.000 lira ayrıldığını belirtmiştir. 1950 yılında iktidara geldiklerinde 8.000.000 liralık köy okulları inşaatına yardım ödeneği devraldıklarını açıklayan Tevfik İleri, bu miktarın 1951 bütçesinde 8.800.000 liraya 1952 bütçesinde 10.000.000 lira olduğu 1953 mali bütçesi için de 12.000.000 lira teklif edildiğini söyleyerek eleştirilere yanıt vermiştir⁹³⁴.

Mümtaz Faik Fenik, Zafer gazetesinde konuya ilişkin yazdığı yazıda Ulus gazetesinde yayınlanan Köy Enstitüleri'nin baltalanmakta ve köylerde okul açılması faaliyetinin yavaşlatılmakta olduğu haberine hakikatleri dürbünün ters tarafıyla göstermek ibaresini kullanarak tepki göstermiştir. Öncelikle okul inşaatının yavaşlamak şöyle dursun hızlandığını hem de Halk Partisi zamanında olduğu gibi köylünün sırtına yüklenmeden yapıldığını dile getiren Fenik, böylece köylü ile şehirli arasındaki ayrımın ortadan kaldırıldığını vatandaşlar arasında tam bir eşitliğin tesis edildiğini önemle vurgulamıştır. *"...Geçen yıl 570 köy okula kavuşmuş ve bunlardan çoğu, eski iktidar zamanında tamamiyle ihmal edilen doğu bölgesinde inşa edilmiştir. Bu sene yine 500'den fazla okul inşası için bütçeye 8 milyon lira konmuştur"* diyen Fenik, Köy Enstitüleri'nin baltalanmakta olduğu haberinin gerçek dışı olduğunu belirtmiş aksine bu okulların

⁹³⁴ TBMM TD., D.9, C.18, T.3, 22. Birleşim (26.12.1952), s. 437-439. "Milli Eğitim Bakanı İleri Vesikalarla Açıklıyor", Zafer, 27 Aralık 1952.

demokratik esaslara uygun birer eğitim kurumları olması için gereken tedbirlerin alındığına işaret etmiştir. Bu amaçla Amerika'dan uzman getirildiğini, dört aydır yapılan tetkikler neticesinde hazırlanan kanun layihasının meclise sevk edildiğini belirtmiştir. Yeni kanunla 20 sene olan mecburi hizmetin 9 yıla düşürülerek 11 yıllık bir hürriyetin temin edilmesinin önemine değinmiştir. Bu kanunla yapılan değişiklikleri şöyle dile getirmiştir: *“Yeni kanun mecburi hizmet bakımından olduğu kadar maaş ve terfi bakımından da mezunların tamamıyla lehindedir. Böylece köy enstitülerinden yetişenler hem daha çok malumat sahibi olacaklar hem daha az mecburi hizmet görecekler hem de daha fazla maaş alacaklar ve hakikaten köy kalkınmasında büyük rol oynayacaklardır.”*⁹³⁵

DP iktidarının, ilköğretim meselesini ciddiyetle ele aldıklarını sıklıkla dile getirmesine karşın Ulus gazetesinde, ilköğretim işlerinin başıboş ve düzensiz olduğuna ilişkin haberler yayınlanmaya devam etmiştir⁹³⁶. Ulus gazetesinde DP iktidarı döneminde ilköğretim işlerinin büyük bir duraklamaya girdiğine ilişkin haberlerin⁹³⁷ yapılmasına karşı Zafer gazetesinde *“İlköğretim Davası”* başlıklı bir yazı kaleme alınmıştır. Bu yazıda CHP'nin geçmişte yürürlüğe koyduğu öğretmenli okul uygulamasına atıfta bulunulmuş sadece okuma yazması olan kişilerin birkaç aylık kurslarla öğretmen olarak köylere gönderilmesinin yanlışlığına değinilmiştir. Aradan bir süre geçtikten sonra gelen şikâyetler neticesinde Halk Partisinin de bu gerçeği anladığı ve 1947 yılından itibaren bu okulların tasfiyesine girişildiği belirtilmiştir⁹³⁸. Diğer taraftan 1942 yılında çıkarılan kanunla köylü vatandaşlara okul inşaatında çalıştırma mükellefiyetinin getirilmesi şiddetle tenkit edilmiş ve yapılan okulların bir kısmının çay taşlarıyla çamur harcıyla yapıldığı için daha içine girilmeden yıkıldığı anlatılmıştır⁹³⁹. Ruşen Alaylıoğlu da gazetede yazısında DP'nin eğitim politikalarına eleştiri olmasa da öneri getirmiştir. Cumhuriyet idaresinin köy ve köylüyü ileri seviyeye taşıyacak yolun eğitim ve öğretim olduğuna inandığını ve bu yolda çaba sarf ettiklerini ancak beklenen neticenin elde edilemediğine dikkat çekmiştir. Köye bir okul yapmak ve öğretmenini de göndermekle

⁹³⁵ Mümtaz Faik Fenik, “Köy Okulları ve Köy Enstitüleri”, *Zafer*, 21 Şubat 1952.

⁹³⁶ “İlköğretim İşleri Düzensiz ve Başıboş”, *Ulus*, 15 Ağustos 1953.

⁹³⁷ “İlköğretim Davasını DP İktidarı Baltalamıştır”, *Ulus*, 29 Ağustos 1953. “İlköğretim Gerileme Devresinde”, *Ulus*, 31 Ağustos 1953.

⁹³⁸ O yıllarda öğretmenli okul sayısında yıldan yıla görülen azalma için bkz. *Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966*, Ankara 1967, s. 16.

⁹³⁹ “İlköğretim Davası” *Zafer*, 13 Kasım 1953.

beklenen başarının yakalanamayacağına işaret eden Alaylıoğlu, köyün eğitiminin yeni baştan gözden geçirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Çankırı, Kastamonu, Zonguldak köylerinde köy ve okul kütüphanelerini gezdiğini anlatan Ruşen Alaylıoğlu, konuştuğu köylü çocuklarının üç sınıflı ilkokulu bitirenlerinin iki-üç seneden sonra beş sınıflı ilkokulu bitirenlerin ise dört-beş seneden sonra hiç okula gitmemiş çocuklardan farksız hâle geldiklerini önemle vurgulamıştır. Bu nedenle şu üç hususun göz önünde bulundurulmasını istemiştir:

- 1-Nüfusu 50'den az olan köylerin kalkındırılmasının zorluğuna değinerek küçük köylerin birleştirilmesinin zaruriyetine değinmiştir.
- 2-Köy eğitim davasının yalnız okul çağındaki çocukların davası olmayıp bütünüyle köylünün davası olarak ele alınmasının önemine dikkat çekmiştir⁹⁴⁰.
- 3-Son olarak da on on beş köyü içine alacak kültür merkezlerinin kurulmasının gerekliliğine temas etmiştir. Bu noktada kütüphanelerin yanında radyodan da istifade edilmesinin yararlı olacağını ifade etmiştir⁹⁴¹.

Başbakan Adnan Menderes iktidarının son döneminde 28 Kasım 1959'da Kırklareli'nde yaptığı konuşmada o güne kadar yapılan eleştirilere şöyle cevap vermiştir:

“Maarifimizin çok perişan olduğunu söylüyor, hücum ediyorlar. Sanki eskiden daha çok mektep varmış, eskiden daha çok öğretmen varmış, eskiden daha çok öğrenci varmış da biz şimdi güya gerilemiş bulunuyoruz. Hakikat bu mudur? Ben size rakam vereyim. Kimseye tariz etmek niyetinde değilim. Bir devredir ki, böyle geçecek, hakikatler insanların yüzüne çarpınca, menfi propaganda yapmanın imkânı kalmaz. Bakınız, 1950'de 12 bin mektep ile maarifi teslim aldık. Yekûndan imparatorluk devrinde yapılanlar çıkarılırsa 27 sene içinde 5 ile 6 bin mektep yapıldığı anlaşılır. Bugün 27 bin mektebimiz vardır. Biz, on sene içinde eskiye 15 bin mektep ilave etmiş olmaktadır. Bizden evvel yapılanlar mekteplerden 3015'ini de yeniden yaparcasına ihya ettik. İlk tahsil çağında olanlarda evvelce bir buçuk milyon okurken bugün, iki buçuk milyon okuyor. Orta tahsilde, 1950'den evvel 70 bin talebe okuyordu, bugün 253 bin talebe okumaktadır. Görüyorsunuz ki, bizi maarif bahsinden zayıf zannettiler ve kampanyayı oradan açtılar.”⁹⁴²

⁹⁴⁰ 1935 yılında köylerde okuryazar olan nüfus %10.54 iken 1945'de %23.42'ye 1950 yılında ise %25.11'e çıkmıştır. *Millî Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, DİE, Ankara 1973, s.4.

⁹⁴¹ Ruşen Alaylıoğlu, “Köy ve Kültür”, *Zafer*, 7 Ekim 1951.

⁹⁴² Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.IX., s.94.

4.1.6. Köydeki Eğitim ve Öğretime İlişkin Sayılar Veriler

4.1.6.1. Okul Sayısı

DP iktidarına yönelik olarak getirilen eleştirilerden biri bu dönemde köy okullarının yapımının gerilediğine ilişkindir⁹⁴³. Bu konuda yorum yapabilmek için öncelikli olarak bu yıllarda yapılan okul sayısına göz atmak gerekecektir.

Tablo 31. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokul Sayıları ve Yüzdeleri

Yıllar	Şehirde	Köyde	Toplam	Şehirde %	Köyde %	Toplam %
1923-1924	-	-	4 894			
1927-1928	1 105	4 707	5 813	19	81	100
1931-1932	1 151	5 329	6 480	18	82	100
1935-1936	1 184	4 928	6 112	19	81	100
1940-1941	1 259	9 203	10 462	12	88	100
1945-1946	1 394	12 496	13 890	10	90	100
1950-1951	1 505	15 800	17 305	9	91	100
1955-1956	1 787	16 806	18 593	10	90	100
1960-1961	2 240	22 004	24 244	9	91	100
1965-1966	2 735	27 955	30 690	9	91	100
1970-1971	3 455	34 837	38 292	9	91	100
1972-1973	3 688	36 466	40 154	9	91	100

Kaynak: *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, İstanbul 1973, s. 52.

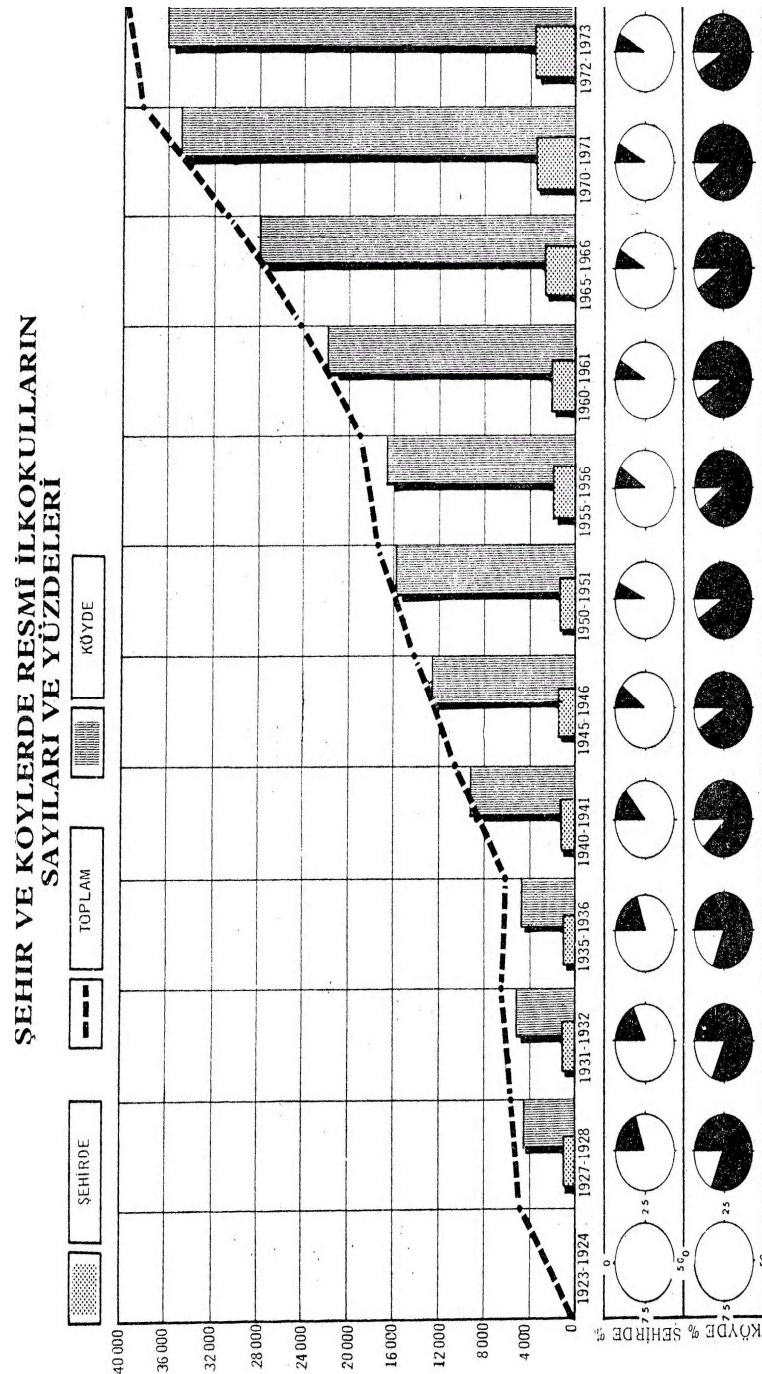
Tablodan da anlaşıldığı üzere 1940 ile 1950 yılları arasında toplam 6597 köy okulu yapılmıştır. 1950 ile 1960 yılları arasındaki on yılda ise 6204 köy okulu inşa edilmiştir⁹⁴⁴. Bu rakamlar dikkate alındığında çok açık bir gerilemeden söz etmek mümkün değildir. Ancak 1950 ile 1955 yılları arasındaki ilerleme önceki ve sonraki beş yıla göre yavaştır. Bu yavaşlama köylünün okul yapımında çalıştırılma mükellefiyetinden kurtarılması ile ilişkilendirilebilir. 1955-1960 yılları arasında görülen okul sayısındaki artış da gözden

⁹⁴³ “İlköğretimde Gerileme”, *Ulus*, 2 Eylül 1953.

⁹⁴⁴ 1952 yılı Ankara’ya bağlı köylerde okul yapımı için bkz. “İlkokul Davası Hal Yolunda”, *Zafer*, 16 Temmuz 1952

kaçırılmamalıdır. 1955’de 16.806 olan okul sayısı 1960’da 22.004 olmuştur. Ancak genel okullaşma oranının bu yıllar arasındaki sayısı değerlendirmeye alındığında, köylerdeki okul oranı % 91 olarak karşımıza çıkmaktadır ki bu da önceki beş yıllık döneme oranla % 1’lik bir artış demektir. Özetle DP döneminde okullaşma oranında önceki döneme kıyasla bir ilerlemeden söz etmek mümkün olmadığı gibi gerilemeden de söz etmek mümkün değildir.

Grafik. 6. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokulların Sayıları ve Yüzdeleri

Kaynak: Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz, İstanbul 1973, s. 53.

4.1.6.2. Öğrenci Sayısı

DP döneminde köy ilkokullarındaki öğrenci sayısı artmıştır. 1950-1951’de 1.148.701 olan öğrenci sayısı 1960-1961’e gelindiğinde 1.816.440 olmuştur. Ancak şehirdeki öğrencilerin sayısındaki artışın daha fazla olması sebebiyle köydeki artışın yüzde olarak karşılığı aynı pozitiflikte görünmemektedir. 1950-1951’de % 72 olan öğrenci sayısı 1960-1961 de % 64’e düşmüştür. Köy ilkokullarındaki % 8 oranındaki bu düşüşe karşı şehir ilkokullarındaki öğrenci oranı % 8 artmıştır.

Tablo 32. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokulların Öğrenci Sayıları ve Yüzdeleri

Yıllar	Şehirde	Köyde	Toplam	Şehirde %	Köyde %	Toplam %
1923-1924	-	-	341 941	-	-	100
1927-1928	-	-	12 634	-	-	100
1931-1932	221 102	271 792	492 894	45	55	100
1935-1936	300 021	369 325	669 346	45	55	100
1940-1941	363 330	578 404	941 734	39	61	100
1945-1946	423 151	919 741	1 342 892	32	68	100
1950-1951	453 497	1 148 701	1 602 198	28	72	100
1955-1956	666 247	1 296 749	1 962 996	34	66	100
1960-1961	1 025 004	1 816 440	2 841 444	36	64	100
1965-1966	1 371 582	2 568 442	3 906 424	35	65	100
1970-1971	1 823 583	3 168 518	4 992 056	37	63	100
1972-1973	1 981 670	3 238 756	5 220 426	38	62	100

Kaynak: *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, İstanbul 1973, s. 60

4.1.6.3. Öğretmen Sayısı

DP döneminde köylerdeki öğretmen sayılarındaki artış rakamlarla sabittir. 1950 yılında 24.220 olan öğretmen sayısı % 55,15 yükselerek 1960 yılına gelindiğinde 37.578’e yükselmiştir. Köylerdeki öğretmen sayısının genel öğretmen sayısına oranına bakıldığında 1950’de % 69 olan oran 1960’ta % 61’e düşmüştür. Bu noktada asıl soru

köy öğretmenlerinin ne kadar arttığı ya da eksildiği değil artan öğrenci ihtiyacına ne ölçüde cevap verebildiği olmalıdır.

Tablo 33. Şehir ve Köylerde Resmi İlkokulların Öğretmen Sayıları ve Yüzdeleri

Yıllar	Şehirde	Köyde	Toplam	Şehirde %	Köyde %	Toplam %
1923-1924	-	-	10238			
1927-1928	-	-	12 634			
1931-1932	6 943	7 121	14 064	49	51	100
1935-1936	6 967	6 891	13 858	50	50	100
1940-1941	7 791	11 896	19 687	40	60	100
1945-1946	8 820	17 608	26 428	33	67	100
1950-1951	10 633	24 220	34 853	31	69	100
1955-1956	15 222	25 841	41 063	38	62	100
1960-1961	23 652	37 578	61 230	39	61	100
1965-1966	31 319	56 137	87 456	36	64	100
1970-1971	48 246	86 370	134 616	36	64	100
1972-1973	56 164	101 384	157 548	36	64	100

Kaynak: *Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, İstanbul 1973, s. 55.

4.1.6.4. 1940-1960 Yılları Arasında Köy-Şehir Okullarında Görülen Değişim

DP iktidarının eğitim alanında yapmış olduğu çalışmaları daha iyi değerlendirebilmek adına Tablo 32, 33 ve 34'ün verilerine dayanılarak aşağıdaki tablo oluşturulmuştur. Bu tablo ile CHP'nin son on yılı ile DP'nin iktidar dönemi; öğrenci, öğretmen ve okul sayısı bakımından karşılaştırılmış ve DP'nin bu alanda yapmış olduğu faaliyetlerin sonuçları daha net olarak ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tablo 34. 1940-1960 Yılları Arasında Köy-Şehir Okullarında Görülen Değişim

1940-1960 Yılları Arasında Şehir Okul- Öğretmen- Öğrenci Sayıları					
Yıl	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı
1940-1941	363330	7791	46,6	1259	288
1950-1951	453497	10633	42,6	1505	301
1960-1961	1025004	23652	43,3	2240	457
1940-1950 Arası Değişim	% 24,8	% 36,4	- % 8,6	% 19,5	% 4,5
1950-1960 Arası Değişim	% 126	% 122,4	% 1,6	% 48,8	% 51,8
1940-1960 Yılları Arasında Köy Okul- Öğretmen- Öğrenci Sayıları					
Yıl	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı	Okul Sayısı	Okul Başına Düşen Öğrenci Sayısı
1940-1941	578.404	11896	48,6	9203	62,8
1950-1951	1.148.701	24220	47,4	15800	72,7
1960-1961	1.816.440	37578	48,3	22004	82,5
1940-1950 Arası Değişim	% 98,5	% 103,5	- % 2,5	% 71,6	% 15,7
1950-1960 Arası Değişim	% 58,1	% 55,1	% 1,8	% 39,2	% 13,4

Kaynak: Tablo 32-33 ve 34'ün verilerine dayanılarak oluşturulmuştur.

CHP iktidarının son on yılına bakıldığında 1940 yılında şehir ilkokullarında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 46,6 iken 1950’de bu sayı 42,6 ya düşerek % 8,6 oranında olumlu bir gelişme sağlanmıştır. 1950-1960 yılları arasında iktidarda kalan DP döneminde ise bu rakam 42,6 dan 43,3 e çıkarak % 1,6 lık bir yükselme göstermiştir. CHP dönemindeki öğrenci sayısındaki artışın 90.167 olduğu, DP döneminde bu artışın 571.507 gibi büyük bir rakama ulaştığı hesaba katılır ise bu artışa rağmen DP’nin aslında öğretmen başına düşen öğrenci sayısında büyük bir yükü başa çıkması görülecektir.

Şehirlerde okul başına düşen öğrenci sayısına gelince bu 1940 yılında 288 iken 1950 yılında 301 olmuştur. Bu sayı 1960 yılına gelindiğinde 457 olarak artış göstermiştir. Okul başına düşen öğrenci sayısındaki bu artışa karşın öğretmen başına düşen öğrenci sayısının hemen hemen aynı kalmasından DP döneminde yapılan şehir ilkokullarının büyük olduğunu anlamı çıkarılabilir.

Köylerdeki ilkokullara baktığımızda 1940’da öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 48,6, 1950’de 47,4, 1960’da ise 48,3 olmuştur. Bu nedenle DP’ye yöneltilen gerileme eleştirilerinin sayılarla desteklenmediği belirtilmelidir. Yeni yapılan okul sayısına bakılacak olursa ise 1940-1950 arası CHP döneminde 6597 köy ilkokulu yapılmışken bu sayının DP döneminde 6204’de kaldığı görülecektir. Köy okulları yapımında köylünün mükellefiyetinin DP döneminde kaldırılmasının da bu sonuçlar üzerinde etkisi olduğu hatırlatılmalıdır.

CHP döneminde köydeki öğretmen sayısı; 1940-1941 eğitim-öğretim yılında 11.896 iken 1950-1951 eğitim-öğretim yılında 12.324 farkla bu sayı 24.220’ye çıkmış ve % 103,5 lik bir artış göstermiştir. Bu durum DP döneminde 13.358’lik bir artışla % 55,1 bir değer olarak 1960-1961 eğitim-öğretim yılında 37.578’e ulaşmıştır. Oranlar farklı gözükse de her iki dönemde, artan öğrenci sayısı da göz önüne alındığında öğretmen artışları birbirine yakındır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısında da mevcut durumun korunduğu söylenebilir.

4.2. Ulaşım Alanındaki Politikalar

4.2.1. Köy Yollarının Durumu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında dış dünyayla ilişkisi kopuk olan köylerin dışarıya açılan tek kapısı demiryollarıydı; ancak demiryollarına yakın yerleşim birimlerinde sınırlı bir canlılık görülmekteydi. Elektrik, radyo, telefon gibi iletişim araçlarının da olmaması bu köyleri tamamen içe kapanık bir hâle getirmişti⁹⁴⁵. Teknik Ziraat Mühendisi Şemseddin Bekişoğlu “Köy Davamız” adlı çalışmasında köylünün birçok sorununa temas etmiş ve yol davası hususundaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Yol davamız senelerden beri halledilmek değil el bile uzatılmamıştır. Bilgisiz, programsız Köy Kanunu’na göre köylüye kazdırılan köy yollarına sarf edilen emeğin beyhude olduğunu teslimde tereddüt edilmese gerekir. İlçe yollarının açılması il bütçesine dayanarak senelerden beri devam edilmiş ve her nafia memurunun değişikçe güzergâhı da değiştirmeleri ile birçok yerlerde bir kilometre bile ileri uzanmak bahtiyarlığını gösterememiştir. Her şeyde, her meslekte olduğu gibi mesuliyet tevcih edilmemesi yüzünden bu uğurda sarf edilen şahsi emek nakdi değeri heder etmekten başka bir işe yaramamıştır. Hâlbuki köylü ve çiftçinin mahsulünü kıymetlendirecek bir pazara yolla bağlanması en başta gelen ihtiyaçlarındandır. Zaten köy ve köylüyü asırlardır bu halde bırakan yolsuzluk değil midir?”⁹⁴⁶

Cumhuriyet devrinde köylerimiz niçin kalkındırılmadı sorusuna Zafer gazetesindeki yazısında Kemal Cündübeyoğlu ise şöyle cevap vermiştir: “*Kanaatimce bu sorunun en kestirme karşılığı şudur. Çünkü köylerimizin yolu yoktu ve emin olalım ki yolu olmayan bir köyün hiç ama başkaca hiçbir şeyi yok demektir. Bizim bu düşüncemiz, bugün kara yollarını bir medeniyet ve terakki ölçüsü diye kabullenen, yirminci asrı, karayolları asrı olarak isimlendiren yabancı devlet ve fikir adamlarının ittifak şeklindeki zihniyetlerden mülhem olmaktadır.*”⁹⁴⁷

Milliyet gazetesi yazarı Ali Naci Karacan ise ülke yollarının durumuna ilişkin görüşlerini şöyle aktarmıştır: “77.600 kilometre kare yüzölçümünde olan memleketimizde karayolu denilebilecek ancak 20.000 kilometrelik bir şebekenin mevcudiyeti hakikaten hazindir. Şimendifer hatlarımız 7600 kilometre uzunluğunda olduğuna göre bir kilometre demiryoluna karşılık takriben üç kilometre iyi karayolu

⁹⁴⁵ Çavdar, Türkiye’nin Demokrasi Tarihi (1950’den Günümüze), s. 53-54.

⁹⁴⁶ Şemseddin Bekişoğlu, *Köy Davamız*, Güven Basımevi, Ankara 1951, s. 20-21.

⁹⁴⁷ Kemal Cündübeyoğlu, “Köy Yolları ve Feci Hareketler”, *Zafer*, 26 Temmuz 1950.

*var demektir. Dünyanın hiçbir tarafında görülmeyen bir nispet! Bu vaziyette köy, kasaba ve hatta şehirlerimizin kolayca kalkınmasını beklemek birazda hayale büyük mikyaslarda yer vermek olmaz mı?”*⁹⁴⁸

Karayolları Bülteni’nde de 1948 yılındaki yolların durumu şöyle anlatılmıştır: “Yol şebekemiz uzunluk bakımından çok kıfayetsizdi ve ekseriyetini, gayri müsait şartlarla nakliyatın yapılabildiği ve dolayısıyla büyük maddi kayıplara sebep olan, düşük standartta yollar teşkil etmekteydi. Bu gayri müsait nakliyat şartları sebebiyle sosyal bünyemiz gelişememiş, milli gelirimiz yükselememiş ve iç ve dış turizm hareketleri inkişaf edememişti.”⁹⁴⁹

Köy yollarının yapımı gerçekten köylü için hayati önem taşımaktadır. Üretim ve tüketim merkezlerini birbirine kolay ve rahatça bağlayarak iktisadi hareketin en lüzumlu unsurunu teşkil eden yol, aynı zamanda köyü kasabaya ve şehre bağlayarak her türlü fikri ve kültürel mübadeleyi mümkün kılmaktadır⁹⁵⁰. Bir ziraat memleketi olan vatanımızda istihsal edilen mahsullerin ucuz ve seri bir tarzda pazarlara veya demiryolu istasyonlarına nakli için gereken yolların genellikle çok kötü şartlarda bulunuyor olması motorlu vasitalara nakliyat imkânı vermemiştir. Bu nedenden dolayıdır ki ziraata elverişli olduğu halde mahsulün sevk sorunu dolayısıyla pek çok zirai alan ekilmemiştir. Hayvan sırtında sınırlı sayıda yapılabilen nakliyatın ton-kilometresi, motorlu vasıta nakliyatına nazaran 10 mislinden daha fazlaya mal olmuştur⁹⁵¹.

Bu döneme kadar karayollarının ele alınmayışının sebepleri arasında demiryoluna verilen önemin fazla olması, yol yapımında modası geçmiş pahalı usullerin kullanılıyor olması, yol ve makine bakımının gerektiği gibi yerine getirilememesi, iyi bir karayolları teşkilatının bulunmayışı gibi nedenler sayılabilir⁹⁵².

⁹⁴⁸ A. Naci Karacan, “Yol Davamız”, *Milliyet*, 20 Ekim 1950.

⁹⁴⁹ “1948-1955 Yıllarında Karayolları Faaliyeti ve Elde Olunan Neticeler”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.6, S.68, Haziran 1956, s. 3.

⁹⁵⁰ M.Şükrü Kaya, “Yol Davamız”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.12, Ekim 1951, s. 1

⁹⁵¹ Nejat Üstün, “Türkiye’nin Ulaştırma Durumu ve Bu Sahadaki Yatırım Programları”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.10, C.5, S.111, Ocak 1960, s.17.

⁹⁵² “Türkiye’nin Karayolları Programı ve Geçici Bir İktisadi Tahlil”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.2, S.14, Aralık 1954, s. 8.

1940 yılına kadar yol davası için ayrılan yıllık ödenek miktarı iki milyon lirayı geçmemiştir. II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte özellikle milli savunma bakımından yolların önemi daha da arttığı için her sene devlet bütçesinden bir miktar daha fazla para ayrılmıştır. Bunun yanı sıra milli savunma bütçesinden ayrılan ödeneklerle Trakya, Çanakkale, Çukurova ve doğu illerinde özellikle de askeri öneme sahip yolların yapımına hız verilmiş önemli başarılar elde edilmiştir⁹⁵³.

Tablo 35. 1940 ile 1947 Arası Bayındırlık Bakanlığı
Bütçesinden Yollara Harcanan Para

Sene	Miktar
1940	6.028.000
1941	11.219.000
1942	7.658.000
1943	9.267.000
1944	9.204.000
1945	7.802.000
1946	14.799.000
1947	14.920.000

Kaynak: “Yurdun Kan Damarları”, *Zafer*, 25 Temmuz 1950.

1947 senesinden sonra yol işlerinde yeni bir devre açılmıştır. Ülkemiz Amerikan yardımından faydalanan ülkeler arasına girmiş bu da karayollarında büyük gelişmeye yol açmıştır. Yol işlerine o güne kadar görülmemiş miktarda ödenek ayrılmış, Amerika'dan çok miktarda makine ve taşıt ülkeye getirilmiştir⁹⁵⁴. Truman Doktrini gereğince memleketimize tahsis edilmiş olan 100 milyon doların 5 milyon doları yol işlerine ayrılmıştır. Türkiye'nin belli başlı yollarını yapmak üzere başında Birleşik Amerika Yollar Dairesi Umum Müdür Muavini H.E. Hilts'in başkanlığında 20 kişilik bir Amerikalı grup Türkiye'ye gelerek çalışmaya başlamıştır. Hilts yolların inşasında para ve inşaat sistemi sorununun ilk planda olduğunu belirtmiştir. Yol davasının halli kısa vadeli bir iş olmadığından yapımı, senelere taksim edilerek planlanlanmıştır. İnşaat sisteminde de kademeli inşaat ve onarma sisteminin uygulanmasının uygun olacağı ifade edilmiştir. Bu sisteme göre yapılacak yollarda evvela mahalli malzeme ile (çakıl, kum gibi) bir

⁹⁵³ “Yurdun Kan Damarları”, *Zafer*, 25 Temmuz 1950.

⁹⁵⁴ “Yurdun Kan Damarları”, *Zafer*, 25 Temmuz 1950.

temel oluşturulacak ve zamanla üzerinden geçmeye başlayan vasıtanın çokluğuna göre bu temel kalınlaştırılarak üzerine bir kaplama koyulacaktır⁹⁵⁵.

DP iktidarı yol davasına gereken önemi vermiş ve bu alandaki çalışmalarını hızlandırmıştır. Çünkü ülke ekonomisinin gelişmesi ve beslenmesi için yol ihtiyacının karşılanması gerekmektedir⁹⁵⁶. Berki Tunçağ, Yeni Asır gazetesindeki yazısında konunun köylü için önemini şöyle anlatmıştır: *“Bir suyun kenarında yükselen kavak ağaçlarının altında köylüler ile bağdaşıp onların tatlı kahvelerini içiniz. Köyün ihtiyar ninesinden aksakallı ağasına kadar bütün konuşacakları mevzuu, köylerini ilçe ve illerine bağlayacak olan yolların biran evvel yapılmasını arzu ettikleridir.”* Yol şebekesini vücuttaki kan damarlarına benzeten Tunçağ, *“Nasıl vücudumuz en küçük uzvuna kadar küçük kan damarları sayesinde besleniyorsa bir memleketin ana yolları da köy yollarıyla tağdiye edilir. Binâenaleyh köy yolları davasını dokuz senelik bir program içinde değil, daha kısa bir zamanda mütalaa etmek mecburiyetindeyiz. Şahsi kanaatim bunu milli bir kalkınma davası şeklinde mütalaa ederek en kısa zamanda ikmal çarelerini aramak milli şuurumuza en uygun bir hareket olacaktır”* demiştir⁹⁵⁷.

Milliyet gazetesinde köylerin durumuna ilişkin bilgi veren Yüksek Ziraat Mühendisi Sait Çoşkun köy yollarının yapılmasının aciliyetini şu sözleriyle ifade etmiştir: *“Öyle köyler bilirim ki, bütün bir kış en yakın ilçe ile alakası kesiktir. Bütün bir kış köye kuş uçmaz. Gene öyle köyler bilirim ki en nefis tütün yetiştirdiği halde bu köy tütününü ne kasabaya getirmek mümkündür, ne de eksperî köye ulaştırmak. Bir misal vereyim: Samsun’da Merd ırmağının beri yakasında en nefis tütün yetiştiren Sündüzler ve Kozluköy mevcuttur. Bir köprüünün yapılmaması yüzünden bu köy tütünleri en son partide satılmaktadır.”*⁹⁵⁸ İsviçre’nin Neue Zürcher Zeitung gazetesinde yazdığı yazıda Dr. Hans Emanuel, Türkiye’deki yollarının eksikliğini resmi bir rapordan yaptığı alıntı ile şöyle ortaya koymaya çalışmıştır:

“Konya zahire ekimi bölgesinde zahire mahsulü 1946 da 1,275 milyon tona baliğ olmuştur. Bunun 632.000 tonu o muhitte istihlak edilmiştir. Geri kalan miktardan yalnız dörtte biri pazara çıkmış, dörtte üçü ise mahvolmuştur. İmkanları geniş ve zengin olan ve 9.3 milyon hektarlık araziye ihtiva eden bu bölgede yalnız 1.230

⁹⁵⁵ Aslan Tufan Yazman, “Yol Davası”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.9, C.9, S.195, 12 Şubat 1948, s. 4,21.

⁹⁵⁶ Kadri Oğuz, “Yol Durumumuz”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.9, c.9, S.203, 8 Haziran 1948, s.6.

⁹⁵⁷ Berki Tunçağ, “Yol Davamız”, *Yeni Asır*, 14 Ekim 1950.

⁹⁵⁸ “Köyün Kurtuluşu Tahakkuk Ediyor”, *Milliyet*, 26 Şubat 1951.

milyon hektarlık arazi ekilmektedir. Buna benzer tespitler Ankara zahire bölgesi için dahi yapılabilir.

Bu halin sebebi memlekette kâfi derecede münakale yolları bulunmamasıdır. Konya civarında bir yağmur sağnağı motorlu vasıtalarla bütün münakaleyi durduruyor. Biraz fazla yağmur bütün zahire nakliyatına mani olmakla kalmıyor aynı zamanda zahirenin mühim miktarını mahvediyor. Çünkü bu zahire iptidai yer oyuklarında (kuyularda) saklanmaktadır. İstihsal imkânları büyük olan Konya ve Ankara bölgeleri eğer bir yol şebekesi mevcut olursa bugünkü istihsal miktarını yüzde 50 nispetinde artırabilirler. Memleketi kalkındırma işinin hükûmetçe nasıl güç şartlar altında ele alınmış olduğu resmi bir raporun verdiği bu malumattan anlaşılmaktadır.”⁹⁵⁹

Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası’nın Türkiye ile ortaklaşa finanse ettiği heyetin raporunda da köy yollarının önemine temas edilmiş, köyleri ana demiryolu ve şose şebekelerine bağlayacak olan mahalli yolların ıslahına çok daha önem verilmesinin zaruriyetine değinilmiştir⁹⁶⁰.

Yol davasını bir kalkınma davası olarak ele alan DP iktidarı, 1940’lı yılların sonunda Amerikan desteğinin de etkisiyle hızlandırılan ulaştırma politikasını daha da geliştirmiştir. Karayolları alanında görülen bu gelişmeye paralel olarak devlet ve il yolları üzerindeki yolcu ve yük taşımacılığı da büyük artış göstermiştir. ABD’nin mali desteği ve önerileri doğrultusunda 1950-1960 yılları arasında karayolları demiryolu ve denizyoluna kıyasla büyük bir ivme yakalanmıştır⁹⁶¹.

4.2.2. Köy Yolları İçin Yapılan Çalışmalar

Cumhuriyet’in ilanından itibaren köylerimize kadar ulaşabilen yolların yapımı iktidarların en büyük davası olmuştur. DP, iktidara geldiğinde yuvarlak bir rakamla 200.000 km.lik bir yol şebekesine ihtiyaç vardır. Yapım ve onarımı Karayolları Genel Müdürlüğü’nce⁹⁶² bir program dâhilinde yürütülen 23.000 km.lik devlet yolu ile vilayetlerin teknik ve mali imkânsızlıkları yüzünden yapımı sekteye uğrayan 27.000 km.lik il yolu ve henüz el dokunulmamış 150.000 km.lik köy yolu hâlihazırda

⁹⁵⁹ “Türkiye’nin Ekonomik Sahada Kalkınma Faaliyetinin İlk Safhası”, *Milliyet*, 1 Şubat 1951.

⁹⁶⁰ *Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler*, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Washington 1951, s.39.

⁹⁶¹ Cumhuriyet Ansiklopedisi, C. II, s. 214-215.

⁹⁶² Karayolları Umum Müdürlüğü 1950 yılında kurulmuştur. “1948-1955 Yıllarında Karayolları Faaliyeti ve Elde Olunan Neticeler”, s. 3.

yapılmayı beklemektedir. Köylerin birbirine ve devlet yollarına bağlanması için gerekli olan 150.000 km.lik yolun yapımının da belli bir programa bağlanması şarttır⁹⁶³.

Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürü devlet il ve köy yolları hakkında şu açıklamayı yapmıştır: “*Türkiye’nin yol ihtiyacı 200 bin km. civarındadır. Bunun 23 bin km. devlet yolları, 27 bin km. il ve 150 bin kilometresi de köy yollarıdır. 150 bin km. köy yollarından ilk planda nüfusu 500 den yukarı olan köyleri bağlayan takriben 50 bin kilometrelik bir şebekenin yapılması düşünülmektedir.*” Konuşmasının devamında 23 bin km. devlet yolları ağının 1950 yılında 18.500 km.sinin ele alındığını ve bunlardan 15 bin km.sinin her mevsimde geçit verecek şekilde ıslah edilmiş bulunduğunu belirten Genel Müdür, Yol Vergisi’nin de daha adilane ve her şahsın geliri ile mütenasip⁹⁶⁴ olarak tahsil edilmesinin önemine değinmiştir⁹⁶⁵.

Köylere kadar uzanacak her yol şebekesinin vatanın sathını büyüteceğini ifade eden⁹⁶⁶ Adnan Menderes, kurduğu ilk hükûmet⁹⁶⁷ programında yol sorununa değinerek bu konuya verdikleri önemi daha o günlerde göstermiştir: “...*Ulaştırma motorun süratli, kolay ve ucuz nakliyatı temin ettiği bu devirde bilhassa karayollarına ehemmiyet vereceğiz. Köy yollarının yapılması hususunda imkânları müsaadesi nispetinde umumi bütçeden yardım temini sağlayacağız.*”⁹⁶⁸ İkinci hükûmetin programında da köy yolları hususuna “*Karayollarımızı kıfayetli bir şekle sokmak zaruretinin duyuyoruz. Köy yollarını ayrı bir şube olarak, bütün bir yol manzumesi içerisinde mütalaa etmek ve onunla beraber ahenkli olarak yürütmekte fayda mülahaza ediyoruz.*” diyerek yine yer vermişlerdir.⁹⁶⁹

⁹⁶³ Niyazi Kiper, “İl ve Köy Yollarımız”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.5, Mart 1951, s. 1. Ayrıca bkz. Nazım Berksan, “Köy Yollarımızı da Yapacağız”, *Ulus*, 24 Nisan 1950.

⁹⁶⁴ DP İktidara geçer geçmez yol vergisinin kazanca göre ayarlanması konusu gazete manşetlerinde yer almıştır. “Yeni Hükûmetin Mühim Kararları”, *Zafer*, 25 Mayıs 1950.

⁹⁶⁵ “Köy Yolları İçin Yeni Bir Tasarı”, *Zafer*, 17 Kasım 1950.

⁹⁶⁶ Şevket Bilgin, “Köyler Davasını Bir Çıkmazdan Kurtarmalıyız”, *Yeni Asır*, 31 Mayıs 1951.

⁹⁶⁷ DP İktidarı döneminde görev yapan Ulaştırma Bakanları sırasıyla şöyledir: Samsun Milletvekili Tevfik İleri, Ankara Milletvekili Seyfi Kurtbek, Bilecik Milletvekili Yümnü Üresin, İzmir Milletvekili Muammer Çavuşoğlu, Afyonkarahisar Milletvekili Arif Demirel, İzmir Milletvekili Fevzi Uçaner, Devlet Vekili Muzaffer Kurbanoğlu, Manisa Milletvekili Şemi Ergin. Öztürk, *Türkiye Cumhuriyetleri Hükûmetleri ve Programları*, s. 345, 370, 390, 428, 442.

⁹⁶⁸ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 358.

⁹⁶⁹ Öztürk, *Türkiye Cumhuriyeti Hükûmetleri ve Programları*, s. 382.

1950-1960 yılları arasında iktidarda kalan DP, belirtilen ihtiyaç doğrultusunda 23 bin km.lik ana devlet yolu, 27 bin km.lik il yolu ile yaklaşık 150 bin km.lik köy yolunun yapılması işini planlamıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü'nce merkezde bir il ve köy yolları müdürlüğü ile bölgelerde il yolları mühendislikleri kurulmuştur⁹⁷⁰.

Yol yapımında köyler arasında öncelik sırası belirlenirken; köyün nüfusu, köydeki araba sayısı, köyde okul olup olmadığı ve köydeki okula civardaki köylerden gelecek olan okuyucu sayısı, yapılacak yol uzunluğu, bu yolun yapımında çalışacak imece sayısı dikkate alınmıştır⁹⁷¹.

Bu plana göre yapılan faaliyetler neticesinde 1950 yılında 24.306 km. olan devlet yolu 1960 yılında 26.711 km.ye, 1950 yılında 22.774 km olan il yolu 1960 yılında 34. 831 km.ye çıkarılmıştır. 1960 yılında devlet ve il yolları toplamı 61.542 km.dir. Bunun her mevsim geçit veren kısmı ise 40.257 km.dir. Her mevsim geçit veren kısımda devlet yolları 1950 yılında 13.326 km. iken 1960 yılında 23.554 km.ye, il yolları da 4 139 km.den 16. 703 km.ye ulaşmıştır⁹⁷². Dönem başında 10.311 km olan toprak tesviyeli yollar dönem sonunda 9.168 km. ye inmiştir. Buna karşılık üst yapı yollar 24.214 km.den 42.039 km.ye çıkarılmıştır. Bu yollar içinde bulunan düşük kalite yollar 17.965 km.den 4.068 km.ye gerilerken, asfalt yolların uzunluğu 1.425 km.den 4.068 km.ye, stabilize yolların uzunluğu ise 4.625 km.den 30.922 km.ye çıkarılmıştır⁹⁷³.

Diğer taraftan karayolları ödenekleri ise 1950'de toplam harcamaların % 4.1' ini oluştururken bu oran 1960'da % 17,5'e yükselmiştir. Bu yıllar arasında ulaştırma sektörünün cari üretici fiyatları ile gayrisafi milli hâsıla içindeki payı % 5,1'den % 7,2'ye yükselmiştir⁹⁷⁴. Köy yollarına gelince ise 1951 yılında tesviye, temel ve kaplama yapılmış yol uzunluğu 3.153 km. iken 1960 yılına gelindiğinde bu uzunluk daha da artmış 62.066 km.ye ulaşmıştır.

⁹⁷⁰ TBMM TD., D.9, C.17, T.3, 3. Birleşim (12.11.1952), S. 90. Ayrıca konu ile ilgili bkz. Üstün, "Türkiye'nin Ulaştırma Durumu ve Bu Sahadaki Yatırım Programları", s.17-18

⁹⁷¹ Salim Somer, "Kaymakamların Yol Yapımı ve Bakımındaki Roller", *Karayolları Bülteni*, Yıl. 9, S.98, Aralık 1958, s.16.

⁹⁷² *Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1961*, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara 1963, s.1.

⁹⁷³ Acar, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, s. 102-103.

⁹⁷⁴ Acar, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, s. 103.

Tablo 36. Köy Yollarında Yol Yapımı (km)

Yıllar	Tesviye	Temel ve Kaplama	Toplam
1951	2 681	472	3 153
1952	4 684	1 142	5 826
1953	4 507	1 743	6 250
1954	4 247	1 642	5 889
1955	3 188	1 390	4 578
1956	6 279	1 589	7 868
1957	5 463	1 485	6 948
1958	5 450	2 194	7 644
1959	5 514	1 403	6 917
1960	4 488	2 505	6 993
Toplam	46 501	15 565	62 066

Kaynak: *1960 Karayolları İstatistik Bülteni*, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara 1962, s.34⁹⁷⁵.

Bayındırlık Bakanı⁹⁷⁶ Kemal Zeytinoğlu 1951 yılında köy yolları hakkında yapmış olduğu konuşmada şu bilgileri vermiştir:

“Vilâyetlerden 1951 çalışmaları hakkında istediğimiz raporların neticesine göre iki bin küsur kilometre köy yolunun yapılmış olduğunu ve iki bin yüz köyün de su işinin ele alındığını ve bunlardan 600 küsurunun halen akıtılmış olduğunu, geri kalanın da kışın erken başlaması dolayısıyla tamamlanamadığını, fakat boru, çimento vesaire gibi malzemelerinin tamamen hazırlandığını, mevsim müsaade eder etmez ikmal edilebileceğini öğrenmiş bulunuyoruz. Vilâyetlerden gelen malûmata göre 2000 küsur kilometre köy yolu yapılan tahsisler ve yardımlar muvacehesinde yüksek bir rakamdır. Yalnız şunu da unutmamak lâzımdır ki; vekâlet yardımı ile yapılan bu köy yolları, üzerinde seyahat ettiğiniz Devlet yolları standardında yollar değildir, bu mükemmeliyette olmasına da imkân ve lüzum yoktur. Bizim kanaatimiz şudur ki; bilhassa ilk defa yolunu yapacağımız köyler, 500 ve 500 den fazla nüfusu olan 'büyük köylerdir. Bunlardan bir kısmı ana yollara veyahut da mevcut ve işler vaziyette olan şoselere bağlanmıştır ki, bir köyün birkaç kilometrelik bir yolla ana

⁹⁷⁵ Karayolları Umum Müdürlüğü 1960 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası (1/416), *TBMM ZC.*, D.11, C.12, İ.3, 48. İnkat (26.2.1960), s. 18.

⁹⁷⁶ DP Hükûmetlerinde görev alan Bayındırlık Bakanları sırasıyla şöyledir: Bolu Milletvekili Fahri Belen, Eskişehir Milletvekili Kemal Zeytinoğlu, İzmir Milletvekili Muammer Çavuşoğlu, Aydın Milletvekili Etem Menderes, Samsun Milletvekili Tevfik İleri. Öztürk, Türkiye Cumhuriyetleri Hükûmetleri ve Programları, s. 345, 369, 389, 427, 441.

yola, şoseye bağlanmasının, o köyün iktisadi hayatında büyük değişiklikler yaratmakta da olduğuna şüphe edilemez. Ancak, kanaatimizce ve yapılan tetkiklere göre, böyle bir irtibatın yüksek standart temin edebilmesi imkânı yoktur. Çünkü 150 bin kilometrelik bir yoldan ilk hamlede 50 bin kilometrelik kısmının programlaştırılması mevzuu-bahistir.”⁹⁷⁷

1956 yılında o güne kadar yapılan köy yollarına dair hükümet tarafından verilen rakamlara göre ilk planda ele alınan 50.000 km.lik köy yolundan⁹⁷⁸ 20.000 km.sinin toprak tesviyesi ve 5000 km.sinin de stabilize kaplaması yapılmıştır. 1956 yılında yeniden 4000 km. tesviye ve 1000 km. kaplama yapılması ve bu işler için vilayetlerce 8.000.000 lira harcanması öngörülmüştür. Tablo 36’da da görüldüğü üzere 1956 yılında, planlanandan daha uzun bir mesafenin 6279 km.nin tesviyesi yapılmıştır. Bu durum kaplama yollar için de geçerli olmuş 1000 km.lik bir yolun kaplanması öngörülmüş iken 1589 km.lik yolun kaplaması tamamlanmıştır⁹⁷⁹.

Tablo 37. İl Bayındırlık Müdürlüklerince Köy Yolları Üzerine Yapılan Köprülerin Sayısı

Yıl	Sayı		Toplam
	10 m.den büyük	10 m.den küçük	
1951	49	431	480
1952	102	659	761
1953	118	1 413	1 531
1954	91	1 142	1 233
1955	189	945	1 134
1956	437	2 082	2 519
1957	145	733	878
1958	158	1 015	1 173
1959	113	1 774	1 887
1960	37	2 816	2 853

Kaynak: *Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1961*, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara 1963, s. 41

⁹⁷⁷ TBMM TD., D.9, C.13, T.2, 49. Birleşim (27.2.1952), s. 1015.

⁹⁷⁸ Berki Tunçağ, Yeni Asır gazetesi’ndeki yazısında vücudumuzdaki küçük kan damarlarına benzeyen köy yollarının, ilk etapta nüfusu 500’den fazla olan köyleri ana yollara bağlamak için 50 bin km. lik yola ihtiyaç olduğunu söylemiştir. Berki Tunçağ, “Köy Yolları Hakkında”, *Yeni Asır*, 13 Ocak 1951.

⁹⁷⁹ BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9

Tablo 37’de görüldüğü gibi bu dönemde köy yolları yapımının yanı sıra köprü yapımına da büyük önem verilmiştir. 1951 yılında 480 olan köprü sayısı 1960 yılında 2853’e çıkarılmıştır.

DP iktidarının yol politikasına yönelik yapılan eleştirilere cevap yine DP’li milletvekillerinden gelmiştir. Giresun Milletvekili Doğan Köymen, bazı muhalefet milletvekillerinin “köy yollarını devlet yapmaya mecburdur, siz yapmayacaksınız” şeklindeki söylemleriyle köylü halkı yanlış yönlendirdiğini belirterek bu duruma şu sözleriyle sert tepki göstermiştir: “Arkadaşlar köy yollarına tahsis edilen para köylerden alınan arazi vergisinin iki mislidir. Köylü bu yardımdan çok memnun bulunmakta ve seve seve çalışmak istemektedir, hakikat böyle iken bunun politika maksatlarla baltalanmaması icap eder kanaatindeyim. Çünkü bu mesele çok mühimdir. Gitsinler bilhassa bizim arızalı araziye görsünler, orada nasıl çalışıldığını ve Türk köylüsünün gösterdiği celadeti nelere kadir olduğunu ibretle görsünler ve ondan sonra gelip burada konuşsunlar.”⁹⁸⁰

Konya Milletvekili M. M. Remzi Birand ise köy yolu yapımını mektep yapma mükellefiyeti ile eş tutanlara şöyle yanıt vermiştir:

“Bende köylü çocuğuyum, hemen hemen kırk vilayetimizin köylerini gezmişimdir, her köyde köylü kendilerine ayrılan parayı sevinçle karşılamıştır. Mevzuu burada köylüye imece mükellefiyeti tahmil ediyormuşuz gibi aksettirilmesidir. Ayırdığımız bu 50 milyon lira köy yollarını biran evvel yapmak içindir. Şunu da bilmeliyiz ki-politikanın tamamen dışında olarak arz ediyorum-bu 50 milyon lira ile yapılan yollar 250 milyon liranın üstünde bir değer taşımaktadır, çünkü köylünün içinden gelen gayreti de buna eklemektedir. Binaenaleyh imecedir, şudur budur demek doğru değildir ve vaktiyle yapılan mektepler meselesi ile asla münasebet ve alakası yoktur. Ne kanuni cepheden , ne de iş cephesinden...”⁹⁸¹

Fasih Onarman Karayolları Bülteni’nde yer verilen yazısında, köylünün mahsulünü iç pazarlar veya ihraç liman ve iskelelerine ucuza taşımak imkânı elde etmedikçe mahsulü ne kadar bol ve yüksek kaliteli olursa olsun ya yerinde çürümeye veya yok pahasına elden çıkarmaya mecbur kalacağını bildiğini, bu noktada köylünün yardımını esirgemeyeceğinin muhakkak olduğunu söylemiştir. Çünkü o köylünün köy kanunu

⁹⁸⁰ TBMM ZC., D.9, C.28, İ.4, 50. İnikat (25.2.1954), s. 934.

⁹⁸¹ TBMM ZC., D.9, C.28, İ.4, 50. İnikat (25.2.1954), s. 940.

gereğince devletten sadece kazma, kürek yardımı gördüğü zamanlarda bile kendi gücü ile yollarını yapmaya çalıştığını, ancak şimdi yol davasının daha esaslı ve programlı bir şekilde ele alındığını belirterek köylünün yol davasına yaklaşımına dair bilgi vermiştir⁹⁸².

4.2.2.1. Köy Yollarının Teknik Eleman İhtiyacı

Köy yolları çalışmalarına başlanırken yolların etüdü için özel ekipler teşkil edilmiştir. Ayrıca köy yollarının yapımı için köy birliklerine yol gösterecek köy yolu teknikerleri yetiştirmek üzere bölgelerde kurslar açılmıştır⁹⁸³. Bu amaçla lise ve sanat enstitüleri ile yapı ve usta okulları mezunlarından askerliğini yapmış gençleri bölge merkezlerinde açılacak kurslarda yetiştirmek, arazi üzerinde bir inşaat mevsimi tatbikat gördükten sonra bunları ikinci bir kursa tabi tutmak suretiyle her kazaya, o kazanın malı ve köy yollarıyla meşgul olacak bir tekniker temini kararlaştırılmıştır⁹⁸⁴. Bu teknikerlerin ödenekleri de dâhil olmak üzere her türlü taşıt ve malzeme Bayındırlık Bakanlığı'na konmuş il ve köy yolları yardım ödeneğinden karşılanmıştır. Bunların dışında kalan ödenek illerin nüfus, yüzölçümü, il yolu ihtiyacı, köy sayısı gibi esaslar dikkate alınarak dağıtılmıştır⁹⁸⁵.

Karayolları Umum Müdürlüğü'nün düzenlemiş olduğu köy yolları teknisyenliği kursuna 1948-50 yıllarında 14, 1951'de 40, 1952'de 91, 1953'te 125 ve 1954 yılında 105 kişi ile toplamda 375 kişi katılmıştır⁹⁸⁶.

4.2.2.2. Amerika'nın Yardımları

Amerikan yardımından temin olunan yol yapım ve bakım makineleri ile yol davası büyük canlılık kazanmıştır. 1948 yılında 1127 adet olan makine sayısı 1951 yılında 3812'ye yükselmiştir. Makine sayısının artışıyla birlikte makine personeline duyulan ihtiyaç da bir o kadar artmıştır. 1949'dan 1959 yılına kadar Karayolları Umum

⁹⁸² Fasih Onarman, "Yol Davasında Milletle Devletin İşbirliği", *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.9, Temmuz 1951, s. 1.

⁹⁸³ "Memlekette Bayındırlık Bilançosu", *Zafer*, 15 Temmuz 1951.

⁹⁸⁴ Niyazi Kiper, "İl ve Köy Yollarımız", *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.5, Mart 1951, s. 1

⁹⁸⁵ "İl ve Köy Yollarına Yardım", *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, S.6, Nisan 1951, s. 3

⁹⁸⁶ Karayolları Umum Müdürlüğü 1960 Yılı Bütçe Kanunu Layihası ve Bütçe Encümeni Mazbatası (1/416), *TBMM ZC.*, D.11, C.12, İ.3, 48. İnkat (26.2.1960), s. 19. Nihat Erim Ulus gazetesindeki yazısında, mühendis ve teknisyenleri yol davasında gösterdikleri gayret, yeniyi ve daha iyiyi kavrayıp tatbik etmek hususundaki zeka ve kabiliyetleri için takdir etmiştir. Nihat Erim, "Yol Davamız", *Ulus*, 18 Nisan 1951.

Müdürlüğü nezdinde çalışan Amerikan personelinin sayısı 117'dir⁹⁸⁷. Ayrıca makinist yetiştirilmesi çalışmalarına hız verilmiştir. 1951 yılına değin açılan 26 kurs da 1752 makinist yetiştirilmiştir. Yol yapımında kullanılan makinelerin randımanlı bir şekilde çalışabilmesi için 10 bölge merkezinde merkez atölyesi ile daha ufak tamiratları yapmak üzere şube garajları belirli bir programa bağlanmıştır. Yedek parça işlerinin de günden güne artan ehemmiyeti karşısında Ekim 1950'de yedek parça servisi kurulmuştur. Yolların gelişmesi ile kilometresi 175 kuruş olan nakliye fiyatları 12-14 kuruşa düşmüştür⁹⁸⁸.

1948 ile 1959 yılları arasında Karayollarına tahsis edilen Amerikan yardımlarının miktarı şöyledir:

Tablo 38. Karayollarına Tahsis Edilen Amerikan Yardımları

	Dolar	T.L.
1948	5.000.000	14.100.000
1949	5.000.000	14.100.000
1950	9.000.000	25.380.000
1951	4.500.000	12.690.000
1952	3.369.000	9.500.580
1953	5.287.000	14.909.340
1954	5.700.000	16.074.000
1955	2.500.000	7.050.000
1956	214.900	606.018
1957	1.563.250	4.408.365
1958	800.000	2.256.000
1959	167.076	19.170.000

Kaynak: 1960 Karayolları İstatistik Bülteni, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara 1962, s. 57.

DP dönemini yaşamış çiftçi Hüseyin Turgut ile yapmış olduğum görüşmede DP'nin köylü partisi olduğunu dile getiren Turgut, o dönemde köy yollarının yapımı için çok

⁹⁸⁷ Karayolları Bülteni, Yıl.10, C.5, S.110, Aralık 1959, s. 5.

⁹⁸⁸ "Karayollarında Makineli Çalışma", Karayolları Bülteni, Yıl.2, C.1, S. 13, Kasım 1951, s. 8-11

emek harcandığını Amerika'dan yol alet ve makinelerinin getirildiğini hatta yol greyderlerine o dönem “*Menderes'in Develeri*” adı verildiğini belirtmiştir⁹⁸⁹.

4.2.2.3. Köy Yolları İçin Ayrılan Ödenek

Finansman itibariyle yollar devlet yolları, il ve köy yolları olarak üçe ayrılmıştır. Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu, il genel meclislerince belirlenen 27 bin km.lik il yolunun 3000 km.sinin iyi halde, 3000 km. kadarının da tamire muhtaç şose olduğunu kalan 21 bin km.nin ise kurak zamanlarda kısmen geçilebilen toprak yollar olduğunu ifade etmiştir. Köy yolları için ise “*durumu daha acıklıdır*” ifadesini kullanan Zeytinoğlu, yollar için ayrılan finansmanın 27 bin km.lik il yolu ve 150 bin km.lik köy yolu için yetersizliğine dikkat çekmiştir⁹⁹⁰.

İktisadi Yürüyüş dergisinin başyazarı Aslan Tufan Yazman da Amerikan yardım heyetinin yollar kısmı başkanı Mister Hilts'e Türkiye yollarının tamamen yapılması için ne kadar paraya ihtiyaç olduğunu sorduğunu, buna karşın Hilts'in şu anısı ile kendini yanıtladığını söylemiştir: “*Ben vaktiyle Amerika'da bir eyaletin yollarını teftiş ediyordum. İnşaatla meşgul bir baş mühendise <<Bu yolları inşa etmek için lazım olan parayı hesap edip meclise bildirdin mi>> sualini sorduğum zaman bana şu cevabı vermiştir: <<Eğer bildirirsem ya hiçbir şey yapmazlar veyahut beni buradan atarlar.>>*” Hilts pek bu işin hesabını yapmak istememiş olsa da memleketimizin tüm yollarının yapılması için 4 milyar liraya ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Bu paranın 2,5 milyar lirasının 50 bin km.lik şose yoluna, 150 bin km.lik köy yollarına da 1,5 milyar liranın harcanmasının gereğini dile getirmiştir⁹⁹¹. Hilts'in açıklamasından da anlaşıldığı üzere yolların yapımı için gerekli olan ödenek hayli yüksek bir rakamdır. Bu dönemde köy yollarının inşası Köy Kanunu hükümleri gereğince köylünün gücünden ve mahalli çalışmalardan istifade edilmek suretiyle yapılmıştır. Köylü gücü haricindeki işler köy yollarına yardım tahsisatından da istifade etmek suretiyle vilayetlerce ele alınmıştır. Nüfusu 500 ve daha yukarı olan köy yollarının (50.000 km) ön planda yapılması

⁹⁸⁹ Hüseyin Turgut, Doğum Yeri ve Tarihi: Burdur/Yuvalak Köyü-1932, Mesleği: Çiftçi, Mülakat Tarihi 15. 8. 2010, (Derleyen: Sevilay Özer).

⁹⁹⁰ “Memlekette Bayındırlık Bilançosu”, *Zafer*, 15 Temmuz 1951.

⁹⁹¹ Aslan Tufan Yazman, “Yol İçin 4 Milyarı Bulabilir miyiz?”, *İktisadi Yürüyüş*, C.9, S.196, 8 Mart 1948, s. 1.

husus 1951 yılında programa bağlanmıştır. 1951 ve 1955 yılları arasında takriben 25.700 km.lik köy yolu ikmal ve ıslah edilmiştir⁹⁹².

Tablo 39. Köy Yollarına Yapılan Harcamalar

Yıl	Kaynak	Köy Yolları Yapımı
1951	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	727 000 1 249 871 1 976 871
1952	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	1 254 789 7 455 769 8 710 558
1953	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	484 959 13 560 028 14 044 987
1954	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	226 819 7 774 371 8 001 190
1955	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	612 385 11 143 970 11 756 355
1956	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	879 258 10 942 930 11 822 188
1957	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	907 594 16 093 760 17 001 354
1958	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	2 727 602 11 187 459 13 915 061
1959	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	15 468 625 — 15 468 625
1960	İl Bütçeleri Genel Bütçe Toplam	2 122 593 17 430 704 19 553 297

Kaynak: *Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1961*, s.56
ile *Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1959*, s.44'den
alınmıştır⁹⁹³.

⁹⁹² TBMM ZC., D.10, C.17, İ.3, 38. İnikat (13.2.1957), s. 206.

⁹⁹³ Dönemin Zafer gazetesinde il ve köy yollarına ayrılan ödenekle ilgili haberler çıkmış olmakla birlikte gazetede verilen rakamların Karayolları İstatistik Bülteni'nde verilen rakamlarla örtüşmediğini söylersek yanlış olmayacaktır. Rıfkı Danışman Zafer gazetesinde yer alan yazısında il ve köy yollarına ayrılan ödenek miktarını 1951 yılı için 13 milyon, 1952 yılı için 27 milyon, 1953 yılı için ise 51 milyon olarak belirtmiştir. Bkz. Rıfkı Danışman, "Yol Kalkınması İl ve Köy Yolları", *Zafer*, 8 Temmuz 1952. Rıfkı Danışman, "953 Vilayet ve Köy Yolları Faaliyeti", *Zafer*, 10 Haziran 1953) Oysaki Karayolları İstatistik Bülteni'nde il ve köy yollarına yapılan harcamalar, 1951 yılı için 17 587 471, 1952 yılı için 46 155 830, 1953 yılı için ise 63 666 680 lira olarak belirtilmiştir. *Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1959*, Karayolları Umum Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, s. 44.

Adnan Menderes Kemer Barajı ve Hidroelektrik Santrali temel atma töreninde yol davasına şöyle temas etmiştir: “*Memleketimizi bir baştan bir başa kaplayan ve yurdumuzun birbirine en uzak parçaları arasında yakın münasebetler kuran yol şebekemizin ehemmiyeti ve iktisadi kalkınmamızın çerçevesi içindeki mevki de diğerlerinden aşağı değildir. Yol mevzuuna diğer mevzular kadar, belki daha da fazla miktarda para harcanmıştır. Çünkü yol olmadıkça iktisadi hayat az çok felce mahkûmdur*”⁹⁹⁴.

4.2.3. Yol Vergisi’nin Kaldırılması

1921 yılında uygulamaya konan bu vergi 1925 (542 sayılı kanun) ve 1929’da değişikliklere uğramıştır. 1929 yılında Şose ve Köprüler Kanunu’nun içerisinde düzenlenen kanunda mükellefiyet 10 gün ya da sekiz lira olarak tespit edilmiştir. Vergiyi 18-60 yaş arası erkek nüfus ödemekle mükellef idi. Askerde olanlar, beş çocuğu olanlar ve maluller vergiden muaf tutulmuştur. Dünya ekonomik buhranı nedeniyle bedeni kısmı 6 güne, nakdi kısmı da 4 liraya düşürülmüşse de II. Dünya Savaşı yıllarında bu kez Yol Vergisi’nin nakdi kısmına % 50 zam yapılmıştır. Yol Vergisi uygulandığı dönem içerisinde köylünün tepkini çeken ve en çok eleştirdiği uygulamalardan biri olmuştur. Özellikle işsizler, fakir işçiler ve köylüler için oldukça ağır bir baş vergisidir. Bu verginin tahsil usulleri oldukça sert olmuştur. Vergiyi bedenlen ödemek isteyen köylüler için çalışma yerlerinin uzak oluşu ve çalışma yerine gidip gelmenin köylüye ek maliyet yüklemesi verginin yükünü daha da ağırlaştırmıştır⁹⁹⁵.

Adnan Menderes 21 Ekim 1957 günü İstanbul mitinginde CHP dönemindeki vergi uygulamasına ilişkin şunları söylemiştir: “*Vergi tahsil edebilmek için gene vatandaşları hapislerde süründürmüşler, Yol Vergisi’ni ödeyemeyenleri hidemat-ı şekkaya koşarak taş kırmaya mahkûm etmişlerdir. Vergi ödeyemeyen binlerce, on binlerce vatandaşın gayrimenkullerini satmak, yatak, yorgan, kap kaçaklarını sokak ortalarında haraç mezat pazara çıkarmak, o zamanın çiftçisi ve köylüsünü bu tatbikatın en ağır şekilleri*

⁹⁹⁴ Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri,, C.VI, s. 4-5.

⁹⁹⁵ Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, s. 152-154.

*altında kıvrandırmak, çiftçinin alın teri ve el emeği mahsulünü, ambarına süngülü jandarmalar sokmak suretiyle gasp etmek... Bütün bunlar Halk Partisi devrinde idi.”*⁹⁹⁶

Verginin adaletli olmayan uygulamasına yönelik pek çok eleştiri yapılmıştır. M. Tuncer Yeni Asır gazetesindeki yazısında bu konudaki tepkisini şöyle dile getirmiştir: “*Her vatandaş yılda on-on iki lirayı ödemek imkânı bulabilir. Bulamayanlar için de bedenlen çalışmak ve takdir edilecek gündelikleriyle vergi borcunu karşılamak gibi şekli bir kolaylık vardır. Şu halde Yol Vergisi’nin kaldırılması ağırlığından dolayı değil, herkese aynı ölçüde tatbik edilen bir baş vergisi olmasındandır. Kazancı yüz lira ile yüz bin lira olan arasında fark olmaması eleştiri konusudur.*”⁹⁹⁷

Eski bir zihniyetle hazırlanan ve bir zamanlar “Baş Vergisi” adı altında alınan Yol Vergisi’nin vatandaşların durumunu sarsan bir mahiyet taşıdığı göz önünde tutularak hükûmet tarafından bu verginin kaldırılması için girişim başlatılmıştır⁹⁹⁸. 45 milyon lira olduğu belirtilen verginin kaldırılması için Maliye Bakanlığı gerekli hazırlıkları yapmıştır⁹⁹⁹. Gerçi o güne kadar Yol Vergisi adı altında toplanan vergi gelirlerinin tümü de yollar için harcanmamıştır. Örneğin 1932 yılı ile 1947 yılları arasında toplam 242 milyon lira Yol Vergisi toplanmış bunun ancak 14 milyon lirası yol için harcanmış, kalan 95 milyonu başka işlere tahsis edilmiştir. Daha sonra Yol Vergisi’nden elde edilen ödeneğin yol yapımına harcanması uygulamasına geçilmiştir¹⁰⁰⁰. DP iktidarı 25 Şubat 1952 tarih ve 5889 sayılı Akaryakıtlardan Alınacak Yol Vergisi Hakkındaki Kanun ile Yol Vergisi’ni şahsi bir mükellefiyet olmaktan çıkarıp akaryakıtlardan alınan vasıtalı bir vergi haline dönüştürmüştür¹⁰⁰¹. Akaryakıtlardan alınacak Yol Vergisi Kanunu 48 ret oyuna karşı 237 milletvekilinin kabul oyuyla yürürlüğe girmiştir¹⁰⁰².

⁹⁹⁶ Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri C.VII, s. 426. Tekin Erer, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Mat. İstanbul, s. 321.

⁹⁹⁷ M. Tuncer, “Yol Vergisi Yerine Adaletli Bir Sistem”, *Yeni Asır*, 11 Kasım 1951.

⁹⁹⁸ “Yol Vergisi Kanunu”, *Zafer*, 6 Ekim 1951.

⁹⁹⁹ “Yol Vergisinin Tamamen Kalkması Kararlaştırıldı”, *Vatan*, 2 Aralık 1951. Yol vergisi miktarının 30 milyon lira olduğuna dair bilgiler de mevcuttur. “Yol Vergisinin Kaldırılması Çalışmaları Nihayet Buldu”, *Yeni Asır*, 4 Kasım 1951.

¹⁰⁰⁰ M. Nazım Berksan, *Yol Davamız Nerede? Dün-Bugün-Yarın*, Akın Matbaası, Ankara 1951, s. 335. 18 Temmuz 1951 tarihli Akşam gazetesinde Yol Vergisi’nin vilayet hususi idarelerinin başlıca gelir kaynağı olduğu belirtilerek son bütçe tahminine göre İstanbul vilayetinin Yol Vergisi’nden 450 bin lira gelir elde ettiği belirtilmiştir. Bu itibarla Yol Vergisi kaldırılrsa dahi vilayet hususi idarelerinin gelirini telafi edecek bir yol bulunması gerektiği aksi halde vilayet hususi idarelerinin tamamıyla felce uğrayacağı dile getirilmiştir. “Yol Vergisi”, *Akşam*, 18 Temmuz 1951.

¹⁰⁰¹ Bulutoğlu, *Türk Vergi Sistemi*, s. 154.

¹⁰⁰² *TBMM TD.*, D.9, C.13, T.2, 47. Birleşim (25.2.1952), s. 824.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 25 Nisan 1954 tarihinde Adana’da yaptığı konuşmada *“Bugün, biliyor musunuz, Türk bütçesi bundan evvelkisine nazaran ne haldedir? Biz gözümüzü kırpmadan iki yüz seksen milyon liralık tenzilat yaptık ve bunun içerisinde köylünün ve fakir insanların baş belası olan, asırlardan beri üstlerimizde yük olarak taşıdığımız Yol Vergisi’ni de silkip attık”* demiştir¹⁰⁰³.

Seyhan Milletvekili Cezmi Türk, Yol Vergisi’nin kaldırılmasına ilişkin olarak şu yorumu yapmıştır:

“Sayın Maliye Bakanı Hükûmetin kararı olarak Yol Vergisi’nin kaldırılacağını haber verdiler. Bunu bir haberi beşaret olarak telâkki ederim. Başka memleketlerde olduğu gibi, bizde de eski iktidar akaryakıtta zam yaptı, vergi koydu. Bu aslında Yol Vergisi yerinedir. Fakat diğer taraftan da Yol Vergisi’ni almakta devam etti, o da esasen adaletsiz alınan bir vergi vaziyetindedir. Binaenaleyh Yol Vergisi’nin kaldırılmasıyla tahsildarın köylü üzerindeki büyük bir tazyiki kaldırılmış olacaktır. Çünkü bu verginin bedenî mükellefiyeti vardır, işi, parası bulunmadığı zaman taksitini ödemesi için tazyik, evinde hastası varken davet ve saire gibi binbir baskı varyantı vardır. Şimdi bunların tafsîlâtı üzerinde durarak hakkımda sarf edilen iptidailik teşhisini tekrar ettirmek istemem. Yalnız bu varyantlar içinde, tahsildar ve jandarmanın Yol ve Hayvan Vergisi için köylüyü azami baskı altında tutması bir âdet haline gelmiştir. Bunlardan Yol Vergisi’ni kaldırmakla bu tazyikin büyük bir kısmı bertaraf edilmiş olacaktır.”¹⁰⁰⁴

DP Meclis Grubu adına Bursa Milletvekili Sadettin Karacabey Yol Vergisi’ne ilişkin görüşünü şöyle açıklamıştır: *“Arkadaşlar şunu da kabul etmek lazımdır ki, bugün memlekette yol vergisi denilen içtimai ve gayri adil olan büyük bir derdi ki bunun da asıl ağırlığı Türk çiftçisi ve köylüsü üzerinde idi, zira bu memleketin en zengini de, ayağında çarığı bulunmayan zavallı köylüsü senede 18 lira verirdi. Demokrat Parti ortadan kaldırdı.”*¹⁰⁰⁵

¹⁰⁰³ Celal Bayar’ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954, s. 136. Celal Bayar 1954 seçimleri öncesinde Eskişehir’de halka hitaben yaptığı konuşmada yine bu konuya ilişkin şunları söylemiştir: *“...Hiç unutmam: Kırşehir’den Ankara’ya dönüyordum. Yol üzerinde birikmiş olan köylü vatandaşlarım bana hitap etmişlerdi ve demişlerdi ki: “Baba, on iki liralık vergimi on sekiz liraya çıkardılar. Zaten on iki lirayı ödeyemiyordum. Şimdi yorganımı satıyorlar.” Bu sadâ bizim vicdanımızı titretti. Aslında kurunuvustâî [Ortaçağa yakışan] bir sistem olan o vergiyi, bütçeye getirdiği büyük miktardaki milyonlara rağmen aziz milletimizin sırtından alıp indirmekte tereddüt etmedik.”* Celal Bayar’ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954, s. 154

¹⁰⁰⁴ TBMM TD., D.9, C.9, T.1, 105. Birleşim (27.7.1951), s. 354.

¹⁰⁰⁵ TBMM ZC., D.10, C.10, İ.2, 46. İnikat (27.2.1956), s. 1027.

Maliye Bakanı Hasan Polatkan da Yol Vergisi'nin kaldırılmasıyla ne kadar doğru bir iş yaptıklarını şu sözleriyle ortaya koymuştur:

“Bir işçi ile, gündelik ekmeğini ancak temin eden bir vatandaşla bir milyoner vatandaş aynı vergiyi veriyor, nerede kaldı vergi adaleti? (Soldan alkışlar) Adaletsiz bir baş vergisi olan Yol Vergisini, tasvir ettikleri, kandili yakan o fakir vatandaşla milyoner vatandaşımızın müsavi olarak verdiği bu adaletsiz vergiyi biz cesaretle kaldırdık. (Bravo sesleri, alkışlar) Yol Vergisi yakın tarihlerde ihdas olunmuş bir vergi değildir. Adaletsiz olduğu malûm bulunduğu halde çeyrek asırlık iktidarları zamanın da bu vergiyi ilga etmeye neden cesaret edememişlerdir. Şimdi Hükûmet cesaretle bir kararla 40 küsur milyon liralık bir vergiyi kaldırıyor, onun yerine elbette ki bir karşılık, bulmak zarureti aşikârdır. Kaldı ki, bu karşılık bir arkadaşımızın tamamen yanlış olarak ifade ettiği şekilde, Hazineye yeni bir kaynak temin etmek için bulunmuş bir şey değildir. Konuşan arkadaşımız tasarının o kısmını galiba okumamışlardır. Akaryakıttan alınacak bu vergi, kanunda gösterilen idarelere tahsis olunmuştur”¹⁰⁰⁶.

Gerçekten köylü bu verginin kaldırılması ile uzun yıllardır omuzlarına yüklenmiş olan bir yükten kurtulmuş olmanın sevincini yaşamıştır.

4.2.4. Köy Yolu Yapımının Köylü İçin Getirdiği Yenilikler

Türkiye’de köylü kapalı medeniyet ve gelenekçiliğin şehirli ise açık medeniyet ve yeniliğe yönelmenin temsilcisi olarak görülmüştür. Bu kadar tezat bir yaşamı birbirine yaklaştırmak da aslında başka bir sorun olarak görünmektedir. Bu yakınlaşmanın sağlanmasında; yolun, ziraatta makineleşmenin ve buna bağlı olarak köylü yaşamındaki değişimlerin rolü yadsınamaz.¹⁰⁰⁷

Kan dolaşımına da benzetilen yol en küçük topluluktan en büyük milletlere kadar teması sağlayan bir sistemdir¹⁰⁰⁸. DP iktidarı döneminde yapılmış olan köy yollarıyla ulaşım imkânı arttığı gibi iktisadi ve içtimai bakımdan da büyük faydalar temin edilmiştir¹⁰⁰⁹. Yolların yapımına paralel olarak ulaşım araçlarının artmasıyla köylerin, şehir ve kasabalar ile irtibatı kuvvetlenmiş, buna bağlı olarak ziraatın yanında sebzeçilik ve meyveciliğe gösterilen rağbet de artmıştır. Yine gelenekler, batıl inançlar azalmış,

¹⁰⁰⁶ TBMM TD., D.9, C.13, T.2, 47. Birleşim (25.2.1952), s. 791-792.

¹⁰⁰⁷ Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları*, s.116-117.

¹⁰⁰⁸ Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları*, s. 7-9.

¹⁰⁰⁹ “Köylerimiz Tamamen Yeni Yollarla Şehirlere Bağlanıyor”, *Zafer*, 30 Temmuz 1957.

kıyafette değişime gidilmiş hatta köyde devamlı olarak gazete okuyabilme imkânı doğmuştur. Aynı mübadeleden nakdi mübadeleye geçiş sağlanmıştır. Bu hareket köy içinde bir mübadele ekonomisi oluşturmuş ve bazı yeni iş sahaları kurulmuştur. Dükkân, berber, kahvehane sayılarındaki artış bunun göstergesi olarak yorumlanabilir. Köy bakkallarındaki malların çeşitliliğinin artması da göze çarpan bir diğer gelişmedir¹⁰¹⁰.

Köy yollarının yapımı ile Anadolu köyleri ilk kez dış dünyaya açılma fırsatı yakalamıştır. Otomobil, otobüs, kamyon, traktör gibi araçları taşıyabilecek yollar Amerika'nın verdiği mali ve teknik yardımların etkisiyle oldukça genişletilmiştir. Bu durum ulusal pazarın oluşmasına yol açmış ve ulaştırma şirketlerinin artmasıyla birlikte daha da gelişmiştir. Yol inşaatının sonuçları köylülerin sadece dış dünyaya açılmasıyla sınırlı kalmamış kıyı şeridinde yer alan kasaba ve köyler turizme açılmıştır. Böylelikle köylülere hem yeni iş imkânları sağlanmış hem de yeni insanlar tanıma yoluyla yeni düşünceler edinme şansı tanınmıştır¹⁰¹¹. Gordon Gashill "*Readers Digest*" mecmuasının Almanca nüshasında yayınlanan makalesinde Türkiye'deki yolların gelişimine ilişkin şu bilgileri vermiştir: "*Asırlar boyunca Türk köylüsü, sadece kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek ve nihayet mahalli pazarlarda satabilecek kadar istihsalde bulunmuştur. Fakat şimdi mallarını uzak pazarlara sevk etmek ve onları şıkır şıkır paralarla değiştirmek imkânına kavuşunca, istihsalı artırıcı yeni method ve vasıtalarla karşı son derece büyük bir alaka göstermeye başlamıştır.*"¹⁰¹²

Bunların yanında köylü, yapılan köy yolları sayesinde doktor, ilaç, modern alet ve makineler gibi medeniyetin her türlü nimetlerinden faydalanma şansına sahip olduğu gibi ile tasarruf etme imkânı da bulmuştur. Karayolları Umum Müdürlüğü'nün Planlama ve Programlama Fen Heyeti'nin elde ettiği rakamlara göre sadece 1952 yılında; zamandan 85 milyon, lastikten 19 milyon, akaryakıttan 70 milyon, kazalardan 9 milyon, tamirattan 23 milyon olmak üzere toplamda 206 milyon liralık tasarruf temin edilmiştir¹⁰¹³. Yine Planlama Fen Heyeti tarafından derlenip tahlil edilen bir diğer rapora göre ise ıslah edilmeyen yollar üzerinde işleyen kamyonların her bir

¹⁰¹⁰ Tütengil, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, s. 119-135.

¹⁰¹¹ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 140.

¹⁰¹² *Milliyet*, 22 Temmuz 1954.

¹⁰¹³ "Yol Davasının Gerçek Manası", *Karayolları Bülteni*, Yıl.3, S.30, Nisan 1953, s. 1.

kilometredeki işletme maliyeti 124 kuruş olmasına karşın modern standartlara göre inşa edilen yeni yollardaki maliyet 64 kuruşa inmektedir. Bu ise % 50 oranında tasarruf demektir. Karayolu şebekesinin gelişmesiyle yeni bölgelerin yola kavuşması ve bunların demiryolu istasyonlarına bağlanması sayesinde demiryollarının nakliyat hacminde artış olmuştur. 1950 yılında demiryollarındaki eşya nakliyatı 3.078 milyon ton-kilometre ve yolcu nakliyatı 2.516 milyon yolcu-kilometre iken 1957 yılında bu rakam sırasıyla 5.371 ve 5.041 milyona yükselmiştir¹⁰¹⁴.

Ulaştırma imkânlarının artmasıyla beraber çiftçi sadece kendine yetecek ürünü değil satmak için de ürün yetiştirecek bir pozisyona ulaşmıştır. Yollar yapılırken anayollar ile ikinci derecede yolların birlikte yapılması günün koşulları için gerçekten çok önemlidir. Çünkü ikinci derecede yol ya da besleyici yol olarak tabir edilen köy yollarından yoksun anayollar gerçek işlevini gösteremeyecektir. O nedenle bu iki yolun yapımı birlikte ele alınmıştır¹⁰¹⁵.

4.2.4.1. Köy Yolları Yapımına Köylünün Bakışı

DP iktidarı döneminde köy yaşamında meydana getirilen gelişmeler memnuniyetle karşılanmıştır. Bazı milletvekilleri bu değişimi mecliste yaptıkları konuşmalarında da yer vermişlerdir. 1960 yılı bütçe müzakerelerinde konuşan Kayseri Milletvekili Servet Hacıpaşaoğlu DP iktidarı zamanında yapılanları eski dönemle karşılaştırarak ortaya koymaya çalışmıştır:

“Bir an için, geçmişte bir köy düşünelim: Yolu yok, köprüsü yok, bu sebeple de büyük merkezlerle irtibatı son derece müşküldür. Bu köyde yaşayan insan, susuz ve verimsiz toprağında ektiğini zor biçmekte, biçtiğini de kıymetlendirmek imkânından mahrum bulunmaktadır. Tahsildarın haczinden ve hapisten kurtulmak için, kasabaya bin bir müşkülât içinde götürebildiği bir avuç mahsulünü, yok pahasına satmakta evine, eli boş dönmektedir. Ekini daha yeşilken tarh edilmiş insafsızca bir vergiden kaçırabildiği kadar çavdarın ekmeğini boğazından geçirebilmek için, Allah'ın bir içme suyundan dahi mahrumdur. Hayat şartları bu olduğu halde, zorla, dipçik altında, türlü ahlar alınarak yaptırılan ve bu yüzden de daha içine girilmeden yıkılıp harap olan mekteplerde okuyacak olanlar kimlerdir? Ayağı yalın, sırtı lime lime, gıdasızlıktan benzi sapsarı, çamurlu su içmekten karnı şişmiş köy çocukları...

¹⁰¹⁴ Nejat Üstün, “Türkiye’nin Ulaştırma Durumu ve Bu Sahadaki Yatırım Programları”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.10, C.5, S.111, Ocak 1960, s. 17-18.

¹⁰¹⁵ Tütengil, İktimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye’nin Karayolları, s. 50-51.

Arkadaşlar, vasatı tamamlamak için, bir de bu devirden bir köy düşünelim. Her hangi bir köy, yolu yapılmış, köprüsü yapılmış, kasabayı atlayıp vilâyete giden kamyonu var. Toprağı sulanıyor, gübreleniyor, mahsulü artırılmış ve değerlendirilmiş, alın terinin karşılığına el süren yok, satacağını satıyor, üst tarafını kendisi yiyor, üzerine yeni çeşmenin temiz suyundan içiyor. Haciz ve hapis, Halk Partisi devrinin defteri amalinde yazılı ve fakat hafızalarda saklı, eski ve acıklı hatıralardan ibaret kalmış. Bütün bunlardan başka, kireç harçlı, taş duvarlı, çatılı ve kiremitli mektep binaları ve öğretmen evleri, son kuruşuna kadar, Devlet tarafından yaptırılıyor.”¹⁰¹⁶

DP Meclis Grubu adına söz alan Baha Akşit iktidarın bu alandaki çalışmasını sağlık açısından değerlendirmiştir: *“Yolu olmayan bir memlekette bir hastayı en yakın sağlık merkezine veya hastaneye nasıl getirecek siniz. Sallarla ve hayvan sırtında hasta taşımanın, bir güç doğuma koşmanın zorluğu aşıkaz..Yolu olmayan kasaba ve köylere yol yapan temiz içme suyundan mahrum olan yerlerine tertemiz içme suyu getiren bir iktidarın hizmetlerini inkar etmek ve küçümsemek olmaz”* diyerek görüşünü bildirmiştir¹⁰¹⁷.

Rıfki Salim Burçak ise DP iktidarının köylü için önemini şöyle anlatmıştır: *“Bugün Anadolu köylerini dolaşan bir insan köyün kaderini değiştirecek olan büyük kalkınma hareketinin başladığını sevinçle müşahade ediyor. Yeni hükûmet, bir taraftan köylere yol yapmaya ve su getirmeye çalışırken diğer taraftan köylünün mahsulünü çoğaltacak ve onu değerlendirecek tedbirlerin peşindedir...”*¹⁰¹⁸

Köylü açısından bakarsak köy yollarının yapılmaya başlanması ile köylerde büyük sevinç yaşanmış adeta bir bayram havası oluşmuştur¹⁰¹⁹. Köylü yapılanlara kayıtsız kalmamış her fırsatta memnuniyetini dile getirmiştir. Basında çıkan haberlerin¹⁰²⁰ yanı sıra Başbakan Adnan Menderes’e sayısız teşekkür telgrafı gönderilmiştir. Aşağıda bu gönderilen telgraflardan 14 Ocak 1955 tarihli ikisine yer verilmiştir:

¹⁰¹⁶ TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 47. İnikat (25.2.1960), s.583.

¹⁰¹⁷ TBMM ZC., D.11, C.7, İ.2, 45. İnikat (25.2. 1959), s. 916.

¹⁰¹⁸ Rıfki Salim Burçak, “Köycülük”, *Zafer*, 15 Eylül 1952.

¹⁰¹⁹ “Yol Davasının Gerçek Manası”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.3, S.30, Nisan 1953, s.1.

¹⁰²⁰ “Köy Yolları Büyük Suretle Yapılmaktadır.”, *Zafer*, 3 Ekim 1958. “22 Köy Yolu ile 36 Köy İçme Suyu Tesisi Yapılıyor”, *Zafer*, 15 Ağustos 1957. “Köylerin Yol ve İçme Suyu İçin 102 Milyon Liralık Ek Tahsisat, *Zafer*, 8 Eylül 1957.

Sayın Başvekil Adnan Menderes

“Yıllardan beri yolsuzluktan çektiğimiz ızdırıp yüksek vicdanınızdan kopan emirlerinizle ve kazamız kaymakamının gayreti ile şehirle köyümüz arasındaki yolumuz fenni bir surette yapılmaktadır. Şükran nimet bilir saygılarımızı arz ederiz.

Zile Hasan Ağa

Köyü Muhtarı

Aziz Kocan

Çok Sayın Adnan Menderes Kıymetli Başvekilimiz

Bilecik vilayetinin Bozüyük kazasına bağlı bizlerin 17 köyünde birçok köyler meyanında ve hükûmetimizin büyük yardımları ile temiz içme suyuna ve yola kavuşmuşlar ve bu suretle uzun yıllardan beri üzerlerimize çökmüş o büyük dertlerden kurtulmuşlardır. Her sahada olduğu gibi bu davalarda bizzat alaka göstermek ve takip buyurmak lütfunda bulunduğunu yakinen bildiğimiz zatı âlinizi bu köylerde yaşayan binlerle vatandaşlarımızın minnet ve şükran duyguları ile en derin hürmetlerimizi arz eder ve yeni yılınızı kutlayarak sağlık içinde başımızdan eksilmemenizi Ulu Tanrıdan dileriz.

Meclisi Umumi Azası Hasan Özçokla

Karaağaç Muhtarı Hasan Su

Darıdere Muhtarı Nuri Bahar

Yeni Deddoryud DP Bşk. Mustafa Kurt

Erikli Muhtarı Osman Metin

Murat Dere Muhtarı Şükrü Baltacı

Pınar Köyünden Ali Akın

Bozalan Muhtarı Ali Kaya

Devrez Muhtarı Hüseyin Güneş

Kızıltepe Muhtarı Mehmet Emin Günaydın

Aşağı Armutlu Muhtarı Ali Mercan

Poyra Muhtarı İsmail Nilüfer vd..¹⁰²¹

Hür Kervan Gazetesi ve Hadise Yayınevi sahibi Ragıp Şevki Yeşim, 29 Mayıs 1958 tarihinde Menderes’e gönderdiği yazısında Başbakan Menderes’in köylü üzerindeki çalışmalarına övgüler yağdırdıktan sonra kendisinin haftalık çıkardığı “*Hür Kervan*” gazetesiyse de bu davayı anlatmaya çalıştığını söylemiştir. Bu noktada her köye gazete gönderebilmek için Başbakandan yardım talep etmiştir. Gönderdiği yazısına gazetesinde yer verdiği köylü temalı haberlerden örnekler de iştirirmiştir. Aşağıda bu örneklerden birine yer verilmiştir:

“Köylüye Sorulan Sorular ve Cevapları”

Sanatı tellallık olan Kastamonulu bir köylü memleketin durumu ile ilgili soruya şu cevabı verir: “Artık gelecek yıl şehre gelmeyeceğim. Bu yıl ağam yemiş bahçelerine ilaç kullanmış. Mahsul çok olacakmış, beni de çağırıyor”, “Köylü Elbette Yiyecektir” manşeti altında da bu memlekette 26 milyon insanın 23 milyonun köylü

¹⁰²¹ BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.5.

olduğu belirtildikten sonra Demokrat Hükûmetin çizdiği programın başına “Bütün gücümüz kuvvetimizle köylüyü kalkındıracağız. Bunun için de ne lazımsa yapacağız” ifadesini koyduklarını ve on yılda öylesine çalıştılar ki artık meyvelerini toplamaya başladıklarını şöyle dile getirmişlerdir: “Evvela eskiden kendi mahsulünden bir çimdik bir şey yemeyen köylü yemeye başladı. Yağ mı yetiştirdi yarısını kendisine ayırdı, yumurtamı var yarısını kendi kullanıyor. Peynir mi yapıyor yarısını çoluğuna çocuğuna ayırıyor”. “Yol, Yol Yol, Yurda Yol Lazım” başlığı altında da bir köylünün yol ile ilgili görüşlerine yer verilmiştir: “Bahçemizin yemişi, bostanımızın sebzesi, tarlamızın buğdayı eskiden elimizde kalır, çürürdü. 28 Saatlik yolu yürüye yürüye nasıl geçelim de kasabaya götürelim.? Şimdi ise kamyon kapımızın önünde duruyor. Yüklediğimiz gibi iki saatte kasabaya varıyoruz. Malı satıp alacağımızı alınca, otobüse atladığımız gibi akşamüstü evimizin kapısında iniyoruz”¹⁰²²

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 21 Nisan 1954 tarihinde İzmit’te yapmış olduğu konuşmada uyguladıkları yol politikasının köylü üzerinde bıraktığı etkiyi şu sözleriyle dile getirmiştir:

“Benim bir köyüm vardır, Umurbey. Belki bilirsiniz, sık sık gider köylülerimi ziyaret ederim. Her gidişimde bana zeytinlerinin satılmadığından şikayet ederlerdi. Ve bize yardım edebilir misiniz diye ricada bulunurlardı. Geçen sene yine gittim. Bekliyorum ki zeytin hakkındaki şikâyetlerini bana tekrarlasınlar. Aldırış eden yok. Nihayet ben dayanamadım. Hani sizin bir zeytin satışınız vardı, bu sene bahsetmiyorsunuz ondan. <Ha dediler, bu mesele hallolunmuştur.> “Nasıl?” <Çünkü İç Anadolu’dan kamyonlarla gelip zeytinlerimizi alıp İç Anadolu’ya naklediyorlar. Artık satış Müşkülâtımız kalmadı.> Düşündüm. Bunun sebebi nedir? Yol. Aynı zamanda ilave etmek lazım gelir ki Anadolu’da bugünkü iktidarın takip ettiği zirai politika yüzünden kalkınma ve refaha doğru ilerleme mevcuttur. Artık onlar da sahil halkının yetiştirdiğini yemeye başlamışlardır. Biz bu yol politikasını tatbik etmezden evvel bölgesel iktisadi politika takip ediyorduk. Hâlbuki şimdi yollar şebeke halinde memleketin her tarafını içine aldığı içindir ki Türkiye’de yeni yeni iktisat rejimi teessüs etmektedir.”¹⁰²³

DP iktidarının ulaşım alanında gösterdiği gayret ve çabaların sonucu olarak 1950-1960 yılları arasında Türkiye’de büyük bir gelişme yaşanmış; memleketin üretkenliği artmış, iktisadi kalkınma büyük bir ivme kazanmıştır. Yolların yapılmasıyla başlayan hareketlenme kısa zamanda diğer bütün alanlara da sirayet etmiştir. Özellikle köylünün

¹⁰²² BCA., Dosya.S2, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 131.852.2.

¹⁰²³ Celal Bayar’ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954, s. 110.

şehirle olan her türlü iletişimin artmasında ve yaşam kalitesinin yükselmesinde yolların göz ardı edilemeyecek büyük bir işlevi olmuştur. Bunun neticesi olarak da köylünün yaşamı köyle sınırlı olmaktan çıkmıştır.

4.3. Ormancılık Alanındaki Politikaları

4.3.1. Orman Kanunları'na Genel Bir Bakış

Milli Mücadele Döneminden, teknik ormancılığın başlangıcı olarak değerlendirilen 3116 sayılı Orman Kanunu'nun yürürlüğe girmesine kadar iki ayrı orman kanunu kabul edilmiştir. Bunlardan ilki 1920 tarihli "Baltalık Kanunu"dur. Bu kanunla köylülerin orman mahsullerine olan ihtiyaçlarının karşılanması amaçlanmış; ormana 20 km.ye kadar uzaklıkta bulunan köylülere gerek kendi ihtiyaçları için gerekse pazar satışları için parasız orman mahsulü verilmesi sağlanmıştır. Bunun yanı sıra elinde orman yönetimince verilmiş belgesi olmayan köylülerin hangi sebeple olursa olsun ormana girmesi yasaklanmıştır. Ne var ki bu kanun savaş koşulları içinde uygulanamamıştır¹⁰²⁴.

Daha sonra orman mevzuu İzmir İktisat Kongresi'nde de gündeme getirilmiştir. Burada ormanların önemi "*Türk halkı servet itibariyle bir altın hazinesi üzerinde oturduğuna vakıftır. Ormanlarını evladı gibi sever, bunun için ağaç bayramı yapar, yeniden orman yetiştirir*" şeklinde ifade edilmiştir. Yine bu kongrede çiftçi grubu tarafından ormanların muhafazasına ve çoğaltılmasına yönelik talep ve teklifler de sunulmuştur¹⁰²⁵.

Diğer kanun ise 1925 yılında kabul edilen "*Devlet Ormanlarından Köylülerin İntifa Hakkı Kanunu*"dur. Bu kanunun 1. maddesinde şu hüküm yer almıştır : "*Eskiden beri koru ve baltalığı olmayan köy ve köy niteliğinde kasaba halkı okul, cami, köprü, ambar, ağıl, ahır ve samanlık yapımı için gerek duydukları ya da tarımsal araç ve gereçleriyle ilgili öz gereksinmelerinin karşılanması, ilişkin oldukları pazar yerleriyle kasabalara kendi araçlarıyla taşımak ve satmak üzere odun ve kömür yapımı için devlet ormanlarının uygun yerlerinden resmi izne dayanarak parasız ağaç kesebileceklerdir.*"¹⁰²⁶

¹⁰²⁴ Yücel Çağlar, *Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, Ankara 1986, s. 102. Heske, *Türkiye'de Orman ve Ormancılık*, s. 29.

¹⁰²⁵ Kamuran Ardic, "Ormancılık Tarihimiz Kısa Bir Bakış", *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, C.36, S.1, s. 104.

¹⁰²⁶ Çağlar, *Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, s. 102.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında ormancılığın özel girişimciler tarafından işletilmesi pek çok eleştiriyi beraberinde getirmiştir. Yerli ve yabancı özel girişimciler tarafından ormanların işletilmesinin ormanlara büyük zarar verdiği gerçeği ortaya konmuştur. Orman konusunda uzman olan ve deneyimlerinden yararlanılmak üzere ülkeye çağrılan Prusyalı Prof. R. Bernhard da temaslarında bu konuya şu sözleriyle dikkat çekmiştir:

“Türkiye’nin hemen her tarafında ormanların müteahhitler tarafından işletilmesi için imtiyazlar verilmiştir. Bu türlü işletmelerin orman için olan feci akıbetinin en iyi Bozüyük ormanlarında görmek mümkündür. Buradaki durum, kısaca orman tahribatı kelimesiyle ifade edilir. Yerli Türk şirketleri bu tarzda hareket ederlerse Türk ormanlarının korunması hususunda yabancı şirketlerden ne beklenebilir?”¹⁰²⁷.

İşte ormanların tahrip edilmemesi ve daha iyi işletilebilmesi amacıyla 1937 yılında 3116 sayılı Orman Kanunu çıkarılmıştır. Bu kanunla devlet ormanlarının devletçe işletileceği hükme bağlanmıştır. 1945 yılında çıkarılan 4785 sayılı kanunla ise ormanlar üzerindeki devlet mülkiyeti daha da sağlamlaştırılmıştır¹⁰²⁸. Söz konusu kanunla, devlet ormanlarına bitişik olmayan beş hektardan az ağaç ve ağaççıkların da orman sayılmasına halk büyük tepki göstermiştir. 1945-1950 yılları arasında görülen iç ve dış etkilerin bir sonucu olarak 1950 seçimlerinden önce 5658 sayılı kanun ardından da 5653 sayılı kanun çıkartılmıştır. Bu kanunlarda yapılan değişiklikle halkın gönlü kazanılmak istenmişse de başarılı olunamamıştır¹⁰²⁹.

¹⁰²⁷ Yücel Çağlar, *Türkiye’de Devlet Orman İşletmeciliği ve Özelleştirme*, Ankara 1988, s. 34.

¹⁰²⁸ Tokat Milletvekili Galip Pekel bu kanuna yönelik tepkisini şu sözleriyle ortaya koymuştur: “Arkadaşlar, dünyanın hiçbir tarafında bir hükümet yoktur ki, belediyelerdeki, komünlerdeki ormanları devlet nam ve hesabına alsın. Bütün medeni memleketlerde komünlerin ormanları komünlere bırakılmıştır. Belediyeleri ve köy idarelerini orman idaresi kadar o ormanları muhafaza edemeyeceğini düşünmek asla yerinde olmayan bir fikirdir. Bilakis gerek köyler ve gerek belediyeler kendi ormanları üzerinde orman idaresinden çok fazla hassastırlar. Bunda başlıca düşünülmüş olan şey şudur; güya bu ormanlar da Orman İdaresi’ne geçerse orman kaçakçılığını men edecek. Arkadaşlar; orman kaçakçısını bu kanundaki tedbirler menedemeyecektir. Orman kaçakçılığı başlı başına mühim bir idari mevzuudur”. Konuşmasının devamında da bu kanunun sakıncalarını dile getirmiştir: “Hâlbuki köy idarelerinin ve belediye idarelerinin ellerindeki ormanları da alacak olursak bu idarelerin samimiyetle orman kaçakçılığına mani olmaya çalışacaklarına aklınız keser mi? Bendenizin aklım kesmiyor. Bilakis neme lazımdır diyecektir, her birisi. Şu halde elde edilmesi lazım gelen faide yerine zarar hâsıl olacaktır. Onun için sizlerden rica ediyorum, belediyelerimizin ve köy idarelerimizin sıkıntıdan kurtarılması için ellerindeki ormanları bırakalım. Onlar herhalde Orman İdaresinden daha hassastırlar, bu işi çok iyi başarırlar.” *TBMM TD.*, D.7, C.19, T.2, 84. Birleşim (9.7.1945), s. 74.

¹⁰²⁹ Birben, “Türkiye’de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşama Etkileşimleri” s. 4-7.

4.3.2. Orman Köylerinin Mevcudu

Tablo 40'da görüldüğü gibi 1945 ile 1960 yılları arasında orman dışı, içi ve kenarında bulunan orman köylerinin sayısında belirgin farklılıklar görülmektedir. Orman dışı köylerin sayısında azalma mevcut iken orman içi ve kenarı köylerde belirgin bir artış kendini göstermektedir.

Orman dışı köylerin oransal değeri 1945'te 100 iken 1960 yılında 72'ye düşmüş, orman içi köylerin oransal değeri 1945'te 100 iken 1960 yılında 186'ya, orman bitişiğindeki köylerin değeri de 100'den 200'e çıkmıştır.

Tablo 40. 1945-1960 Orman Dışı, Orman İçi ve Orman Bitişiğinde Yerleşik Köy Sayıları

Bölgeler	1945					1960				
	Orman Dışı	Orman İçi	Orman Kenarı	Toplam	Orman K. başına 100	Orman Dışı	Orman İçi	Orman Kenarı	Toplam	Orman K. başına 100
1- Ortakuzey	4 367	336	420	5 123	14.76 (100)	2 873	709	1513	5 571	39.88 (270)
2- Ege	3 384	590	674	4 648	27.19 (100)	2 419	935	1327	4 747	47.65 (175)
3- Marmara	1 809	249	378	2 436	25.74 (100)	1 488	313	680	2 587	38.38 (149)
4- Akdeniz	2 414	366	321	3 101	22.15 (100)	1 711	820	604	3 270	43.55 (197)
5- Kuzeydeğu	2 905	59	136	3 100	6.29 (100)	1 966	131	388	3 171	16.37 (260)
6- Güneydeğu	3 223	505	208	3 936	18.11 (100)	2 251	485	412	4 029	22.66 (125)
7- Karadeniz	3 853	439	1 024	5 316	27.52 (100)	3 093	864	1 392	5 475	41.20 (150)
8- Ortadeğu	3 322	373	242	3 937	15.62 (100)	2 385	627	585	4 112	29.47 (189)
9- Ortagüney	2 012	122	117	2 251	10.46 (100)	1 560	209	129	2 420	13.97 (136)
TOPLAM	27 289 (100)	3 039 (100)	3 520 (100)	33 848 (100)	24.04 (100)	19 746 (72)	5 093 (186)	7 030 (200)	35 382 (105)	34.26 (143)

Kaynak: Yücel Çağlar, *Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, Ankara 1986, s.27.

Orman köylerinin sayısında görülen bu değişikliğin sebebine ilişkin ortaya atılan ortak görüş, tarımda makineleşme hareketinin sonucunda işsiz kalan köylülerin geçimlerini ormanda aramalarıyla oluştuğudur. Bu bakımdan toprağa dayalı üretim ilişkileri, orman köylerinin geleceğini çok yakından ilgilendirmektedir¹⁰³⁰.

4.3.3. Yeni Bir Orman Kanunu'na Duyulan İhtiyacın Nedenleri

Orman davası DP iktidarının muhalefet döneminde üzerinde sıkça durduğu konulardan biridir. Çünkü uygulamadaki orman kanunu nedeniyle teşkilat ile köylü birbirine düşman olmuştur. Köylü ormana sokulmamış, başka geçim vasıtası olmayan yüzlerce

¹⁰³⁰ Çağlar, *Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, s. 24-28.

köy hem orman teşkilatına hem de ormana düşman edilmiştir. Bunun neticesi hüsrana olmuş, binlerce orman davası meydana gelmiştir.¹⁰³¹

Adnan Menderes seçimleri kazandıktan sonra kurduğu ilk hükûmetin programını anlatırken orman mevzuundaki sıkıntıları şu söylemiyle ortaya koymaya çalışmıştır: *“Devlet ormancılığının asıl ıstırabını yaşayanlar orman çevrelerindeki binler ve binlerce köyümüz ve milyonlarca köylümüzdür. Fakat devlet orman işletmelerinin yarattığı ıstırap bundan ibaret değildir. Her çeşit orman mahsullerinin fevkalade pahalı oluşu, bütün istihsal şubelerinde ve geniş halk kütleleri üzerinde kötü tesirler yapmaktadır.”*¹⁰³² Ahmet Hamdi Başar da orman davası ile ilgili görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Orman davası bütün teşrii devremde beni en ziyade uğraştıran meselelerden biriydi. Memleket ormansızlıktan çöl haline gelmekte, toprak verimini kaybetmekte, sular basmakta, orman köylüsü tatbik edilen rejimden sonsuz ıstırap çekmekteydi. Ormanlar devletleştirilmiş, fakat devlet yardımından mahrum bırakılmıştı. Ormanlar kendi gelirleriyle işlerini çevirecekler, muazzam yatırım yapacaklar sonra da devletleştirme dolayısıyla büsbütün fazlalaşan masraflarını karşılayacaklardı. Orman süratle azalıyor, masraflar ise aynı süratle çoğalıyordu. Öteden beri kanaatim, ormanlar ancak bakım, yeniden yetiştirme ve modern işletme için büyük yatırımlar yapmak gayesiyle devletleştirilebilirdi. Hâlbuki orman oradan almak için devletleştirilmişti.”¹⁰³³

Burdur Milletvekili Mehmet Özbey 3116 sayılı kanunun ihtiyaca cevap vermediğini belirterek bu kanunun halkın yaşayışına uymadığından dolayı tatbik kabiliyetini tamamen kaybettiğini söylemiştir. Özbey, görüşülen tasarıda özellikle orman içi köylerinin iktisadi imkânsızlıktan dolayı başvurdukları kaçakçılığın önüne geçilebilmesi için bu köylerin geçimlerinin sağlanması gerektiğinin önemine değinmiştir. Mehmet Özbey diğer yandan da köylerin en büyük derdi olan kırtasiyecilik ve formalitecilğe şöyle temas etmiştir: *“Zatî ihtiyaç için iki sene olmuş, parasını vereli bir türlü kerestesi verilmiyor. Bu sebeple kaçakçılığa mecbur oluyor. Evvelâ orman şefinin damgalaması lâzımdır, bir; orman şefi damgaladığı takdirde vilâyet bölge memurunun tasdik etmesi lâzımdır, iki; vilâyet bölge memuru tasdik edince başmüdürün tasdiki lâzımdır, üç; vilâyetin de tasdik etmesi lâzımdır, dört. Bu suretle seneler geçiyor. Bu bakımdan köylü*

¹⁰³¹ Mehmet Üster, “Orman Davamız”, *Yeni Asır*, 3 Nisan 1951.

¹⁰³² “Adnan Menderes Dün Mecliste Hükûmetin Programını Anlattı”, *Milliyet*, 30 Mayıs 1950.

¹⁰³³ Ahmet Hamdi Başar, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960, s. 49.

*hükûmetten ve ormandan yaka silkiniştir; mecbur olmuştur kaçakçılığa. Tek nokta, tek çare, kırtasiyecilikten kurtarmak ve menfaatlerine göre hareket etmek lâzımdır.”*¹⁰³⁴

Bolu Mebusu Kamil Kozak 15 Temmuz 1953 günü TBMM’ndeki Orman Kanunu Layihası müzakeresinde orman kanununun hazırlanma gerekçesini şöyle dile getirmiştir:

“Kanaatime göre, bizim bu kanunu yeniden ele almamızın başlıca amili orman ve ormana yakın kasabaların ormandan çektiği sıkıntıdır. Köylü yakacağı odunu istediği zaman alamamaktan, yapacağı binanın, samanlığın, damın vesairenin ihtiyacı için lazım gelen keresteyi yeter derecede ve zamanında temin edememekten müşteki idi. Hayvan otlatması ve tarla meseleleri yüzünden öteden beri orman idaresi ile köylü arasında kâh şiddetlenen kâh yavaşlayan fakat daimi olarak sürüp giden bir ihtilal vardı. Ve nerede ormanla alakalı bir köylü varsa daima orada bize intikal eden bir hadise ile karşı karşıya gelirdik.”¹⁰³⁵

Aydın Milletvekili Lütü Ülkümen de 3116 sayılı kanunun ormanların mutlak olarak muhafazasını her şeyin üstünde gören tek taraflı bir mesleki görüş ile hazırlandığını ancak köylünün hak ve ihtiyaçlarını ihmal ettiği için uygulamada hükümsüz kaldığını söyleyerek yürürlükteki Orman Kanunu’nun köylü açısından olumsuzlarına dikkati çekmiştir¹⁰³⁶.

Ankara Milletvekili Cevdet Soyan ise orman mevzuunda bir başka soruna tahdit komisyonlarına değinmiştir. Öncelikli olarak tahdit komisyonlarındaki yolsuzluğa vurgu yapan Soyan, bu komisyonlara ne orman mühendisi ne de ormandan anlayan kimselerin tayin edilmediğini ve bu nedenle de türlü yolsuzlukların yaşandığını dile getirmiştir. İkinci olarak tahdit komisyonlarının nerede ağaç görseler orayı orman olarak değerlendirdiklerini ve tahditler yapılırken kendilerine ibraz edilen tapu senetlerini de hükümsüz saydıklarını belirtmiştir¹⁰³⁷.

3116 sayılı kanuna eleştiri getiren isimlerden bir diğeri ise Zonguldak Milletvekili Abdurrahman Boyacıgiller’dir. Bir sene orman idaresi avukatlığını yaptığını ve köylünün durumunu yakinen bildiğini söyleyen Boyacıgiller, ormanlarda açma

¹⁰³⁴ TBMM TD., D.9, C.24, T.3, 109. Birleşim (15.7.1953), s. 718-719.

¹⁰³⁵ “Orman Tasarısının Müzakeresi Başladı”, *Zafer*, 16 Temmuz 1953.

¹⁰³⁶ TBMM TD., D.9, C.24, T.3, 109. Birleşim (15.7.1953), s. 716.

¹⁰³⁷ TBMM TD., D.9, C.2, T.1, 11. Birleşim (27.12.1950), s. 295.

yapılmasının bir zaruriyetin sonucu olduğunu, bu konuda açılan davaların köylünün aleyhine sonuçlansa bile verilen cezaları köylünün ödemeye gücünün olmadığını belirtmiştir¹⁰³⁸.

Balıkesir Milletvekili Ali Fahri İşeri de Devlet Orman İşletmeciliği'ne yönelik eleştirilerini sıralamıştır. İşeri, Devlet Orman İşletmesi'nin başarılı olamadığını memurunu hırsızlığa, halkı da yolsuzluğa alıstırdığını dile getirmiştir. Ali Fahri İşeri, İşletme'nin başarısız olmasına ilişkin bir örnek de göstermiştir:

“Teşkilâtın ne kadar verimsiz çalıştığını ispat için bir tek misal vereceğim. Devlet İşletmesi. Devlet İşletmesi kurulmadan evvel en fennî tesislere malik ve teknik esaslarla çalışan Zingal Şirketi senevî 150 bin metre mikâbı kereste istihsal ederdi. Bunun bir kısmını da harice ihraç eder, memlekete döviz sağladı. Kibrit Şirketi gibi bu da Tekele geçince geliri iki milyondan 800 bin liraya düşmüştü. Zingal Şirketinin aynı fennî tesisleri ile bu ormanı işleten Devlet Orman İşletmesi burada ancak senevî yirmi bin metçe mikâbı kereste istihsal etmeye muvaffak olmuş ve bunu da eskisinden daha pahalıya mal etmiştir. İşte Devlet İşletme işleri, işte şirket işleri.”¹⁰³⁹

Ali Fahri İşeri daha sonra sözü orman yangınlarına getirmiştir. Bu yangınların Devlet Orman İşletmesi devresinde çok daha arttığını bu nedenle birçok ormanımızın mahvolduğunu belirtmiştir. Çok defa yangın nedeni tespit edilememiş olsa da birçok yerde ormandan hiçbir şekilde yararlanamayan köylüler tarafından bu yangınların kasten çıkarıldığının anlaşıldığını söylemiştir¹⁰⁴⁰.

¹⁰³⁸ TBMM TD., D.9, C.2, T.1, 11. Birleşim (27.12.1950), s. 296. Şevket Mocan köylünün baltalıklardan mahrum bırakılışının köylü üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır. “...Bu gibi baltalıklar her sene paftalarına göre tıraşlanır. Bu verim ziraatla uğraşan köylünün senelik mahsulü gibidir. Köylünün hakkıdır ve tek geçim vasıtasıdır. Şimdi bütün ıstırap bu baltalıklar ortasında yaşayan köylülerdir. Bütün vatandaşlar yakacağını ve köy evlerinin inşaat malzemesini bu membalardan bulur. Bugün baltalığın satışlarını da eline alan kanun bu vatandaşları haksız yere ve sebepsiz, tıpkı bir fabrikanın barakasında oturan amelesi haline getirmiştir.” Şevket Mocan, *Orman Kanunu ve Perişan Köylü*, 1950, s. 9.

¹⁰³⁹ Bu örneğe Mümtaz Apaydın ile Ali Haydar Doğu da çalışmalarında yer vermişlerdir. *Yeni Orman Kanunu Nasıl Olmalıdır*, Kemalist Türkiye Gazetesi Neşriyatından, İstanbul 1952, s. 16.

¹⁰⁴⁰ TBMM TD., D.9, C.24, T.3, 109. Birleşim (15.7.1953), s. 719-720. Namık Zeki Aral, *Ulus* gazetesindeki yazısında ormanları tahrip eden başlıca üç unsur olarak; yangınları, hayvan ve haşere tahribatını ve orman alanlarında yapılan kesimleri gösterdikten sonra bunlar arasında asıl önemli tahribatı yapan etkenin yangınlardan ziyade orman alanlarında görülen kesimler olduğunu belirterek DP iktidarını bu konuda yeterli çalışmayı yapmamakla eleştirmiştir. Namık Zeki Aral, “Ormanlarımız”, *Ulus*, 12 Aralık 1955. Namık Zeki Aral, “Memleket Toprağı”, *Ulus*, 29 Haziran 1956. Nihat Erim de yine *Ulus* gazetesindeki yazısında söz konusu bu sorunun ancak ekonomik kanunlarla çözülebileceğine işaret etmiştir. Nihat Erim, “Orman Meselesi”, *Ulus*, 18 Mart 1953.

Sıtkı Yırcalı da “*Köylüyü Esir Eden Orman*” başlıklı yazısında orman kanununa yönelik eleştirilerini dile getirmiştir. Yırcalı’ya göre orman mevzuatı, halkın çoğunluğunun ihtiyaçları hesaba katılmadan, ağacın yerini dolduracak istihsal vasıtalarını ve maden kömürü satışı tanzim edilmeden uygulamaya sokulduğu için birtakım sıkıntılara neden olmuştur. Bu sebeple milyonlarca nüfustan ibaret olan birçok köylü köyünde işsizliğe, gelirinden mahrumiyete ve topraksızlığa mahkûm olmuştur. Köylü ve köy orman esaretine bırakılmıştır. Orman kanununun uygulanmasından en çok zarar gören keçiler ile ormanda yaşayan sığır ve boğalar olmuştur. Özellikle dağ köylülerinin sütünden, kılından, boynuzuna kadar istifade ettiği ve fakirin ineği olarak tabir edilen keçiler bu kanundan en çok zarar gören hayvan olmuş, sayıları azalmıştır. Orman tahditlerinin köylünün korusundan geçerek kapısının eşiğine gelmesi sebebiyle sığır ve boğalar ahıra yönlendirilmiş ancak uygulamaya geçirilen bu çözüm de hayvan neslinin kalitesini düşürmüştür. Devlet Orman İşletmeleri’nin yalnız ormanın korunması geliştirilmesine değil aynı zamanda en küçük ihtiyaçlara kadar ağacın işlenmesi, depolara nakli ve depolardaki satışına müdahalesi ile birçok köylü vatandaş küstürülmüştür. Çünkü daha önce küçük ve verimsiz ziraatları dışında geçimlerini orman alanlarından sağlayan köylülerin geçim imkânına el konulmuştur. Orman tahditi ile buralarda yaşayan vatandaşların ağaçtan istifadesi azalınca köylülerde geçinebilmek için tarlasını, ekim arazisini genişletme sevdasına düşmüştür. İşte bu noktada büyük facialar yaşanmış, on binlerce hektar genişliğindeki orman yakılmıştır. Yangınları söndürmek için jandarma, çiftinden, tarlasından, evinden topladığı köylüleri yangını söndürmesi için yangın yerine taşımışsa da bu vatandaşların yangını söndürmek için sadece kürek ve kazmadan başka vasıta bulamaması da bir o kadar ızdırap verici olmuştur. Söz konusu yangınların bıraktığı yüz binlerce metre mikâbı dağdan işletme merkezlerine indirilememiştir. Metre mikâbı (100-200), lira arasında bulunan bu tomrukların en aşağı yarısı dağlarda çürümüş veya kıymetlerinin % 70’i kaybolmuştur¹⁰⁴¹.

Kanunun orman içindeki bütün toprakları da istimlake tabi tuttuğunu belirten Sıtkı Yırcalı, ilk zamanlarda orman içinde bulunan ve orman tahdit komisyonlarında tarla olduğu tespit edilen arazilerin sahiplerine bırakıldığını daha sonra ise bu içtihadın değiştirilerek söz konusu arazilerin ormana katıldığını ifade etmiştir. Ancak arazisinin

¹⁰⁴¹ Sıtkı Yırcalı “Köylüyü Esir Eden Orman”, *Zafer*, 21 Mart 1950.

tapusu bulunanlar devletten bedelini alabilmiştir. Tüm bu anlatılanların yanında uygulamada birçok tezatlıkların da görüldüğünü belirten Yırcalı, devletin bir taraftan para yardımıyla bulunarak zeytin yetiştiricilerine teşvik ettiğini öte taraftan orman diye bu yerleri üreticinin elinden alma noktasına geldiğine dikkat çekmiştir. Ancak 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde bu uygulama durdurulmuştur. Sıtkı Yırcalı köylünün önce hayvanından mahrum edildiğini, sonra tek geçim vasıtası olan beş on dönüm toprağının elinden alındığını belirtmiş; köylülerin yüzde doksan beşinin arazisinin tapusu olmadığı için arazisinin bedelini dahi alma haklarından mahrum olduğunu dile getirmiştir. Bu koşullarda olan köylü çaresizliğini şu sözleriyle ifade etmiştir: “*Orman kapımın eşiğine kadar geliyor. Hayvanlarımızı öldürdük. İşletme nakliyattan başka bize ağaçtan istifade ettirmiyor. Kaç kişi de bu nakliyat için kâfi hayvan var ki olsa da bu üç aydan fazla sürmez. Şimdi de çoluğumun çocuğumun yiyeceğini bile zor yetiştiren topraklarım elimden gidiyor. Orman köyümüzü esarete koydu. Bizi de esir aldı. Bizi feraha çıkaracak bir yol arıyoruz.*”¹⁰⁴²

İ. Selçuk Çakıroğlu, “*Orman ve Kanun*” başlıklı yazısında orman içinde yaklaşık 6 binden fazla köyün olduğunu, ormana yakın köyler de hesaba katılır ise bu rakamın 15 bini bulduğunu belirtmiş; ancak bu köylerin neredeyse çoğunun kendi kaderlerine terk edilmiş köyler olduğuna dikkat çekmiştir. Söz konusu köylerde yaşayan insanların geçimlerini ormandan başka alanlardan kazanması için fırsat yaratılmasının ormancılığımız için önemine değinen Çakıroğlu, keçilerin de ormana zarar verdiği düşüncesinden hareketle “*Önce köylümüzü kıl keçisinin kuyruğuna yapışmak zaruriyetinden kurtarmalıyız*” demiş ve orman hususunda “*Dava Türkiye’nin topyekûn istihsal, istihsal tekniği, yol, kültür hülasa yeniden ekonomik, sosyal, kültürel düzenleme davasıdır*” diyerek konunun önemine vurgu yapmıştır¹⁰⁴³. Bu gerekçelerden dolayı ormanlık bölgelerde yaşayan köylüler orman kanununun biran evvel çıkartılmasını beklemişlerdir¹⁰⁴⁴.

¹⁰⁴² Sıtkı Yırcalı “Köylüyü Esir Eden Orman”, *Zafer*, 21 Mart 1950.

¹⁰⁴³ İ. Selçuk Çakıroğlu, “Orman ve Kanun”, *Zafer*, 12 Temmuz 1950. İsviçreli selüloz uzmanı Sudfeld de Türkiye ormanları için keçinin tehlikesine işaret etmiştir: “*Türkiye ormanı 10-12 milyon olduğu halde 12 milyon keçiniz var, bizim 23 milyon hektar ormanımıza karşılık ancak 21 bin keçimiz var, önce bu keçileri ormandan uzaklaştırmalıyız.*”, *Zafer*, 12 Temmuz 1950.

¹⁰⁴⁴ Mümtaz Faik Fenik, “Köylülerimizin Dertleri”, *Zafer*, 19 Aralık 1950.

4.3.4. 6831 Sayılı Orman Kanunu’nun Köylülere Sağlanan Faydalar

DP iktidarı ilk olarak orman idaresi ile halk arasındaki işlerin kolaylıkla yürütülmesi için bazı kararlar alarak uygulamaya geçirmiştir. Orman ile meşgul olan vatandaşlara bir kolaylık sağlamak üzere İzmir, İstanbul ve Samsun gibi büyük şehirlerimizde trenlerle yapılan nakliyatta nakliye ve müruriye tezkerelerinin aranmasını kaldırmıştır. Mahalli özelliklere göre işlerin kolaylıkla neticelendirilmesi için ademi merkeziyet usulüne doğru gidilmiştir. Bunun için yetkili murakıplıklar [denetçilik] kurulmuş olup gerekli düzenin sağlanması kendilerine tebliğ edilerek uygulamaya geçilmiştir¹⁰⁴⁵.

Köylünün zati yapacak ve yakacak ihtiyacıyla pazar satışı ihtiyacının karşılanmasındaki güçlük yüzünden tertiplerle iş görme metodu kaldırılmış hakiki ihtiyaçların zamanında giderilmesi için mahalli teşkilata yetki verilmiş bilhassa mahrukât [yakacak] satışlarında gereksiz formaliteler ortadan kaldırılmıştır. Orman satışlarında halka ve tüccara kolaylık sağlamak üzere ellerinde fazla miktarda tomruk ve kereste bulunan işletmelerde peşin para ile satış usulü yerine 3-6 ay vadeli banka mektubu ile satış yapmak usulü uygulamaya sokulmuş ve bu vadeli banka mektubunun karşılığı olarak malların alıcılarına derhal teslimi kabul edilmiştir. Bazı işletmelerde fiyatlar asgariye indirilmiş ve satışların artırmasız ve sadece pazarlıkla yapılması kabul edilerek gene ormanla ilgili vatandaşlara bir kolaylık sağlanmıştır. Ayrıca halkın ağaç ve orman sevgisini artırmak için çeşitli tiplerde yazı ve afişler dağıtılmaya başlanmıştır¹⁰⁴⁶.

Ne var ki alınan bu kararlar orman davasını çözümleyici olmayıp sadece vatandaşın durumunu rahatlatan kararlar olmuştur. Orman davasının kökten çözümlenmesi gerektiğine inanan Adnan Menderes daha 28 Mayıs 1950’de DP Meclis Grubu’nda yaptığı konuşmada orman mevzuuna ilişkin görüşlerini şöyle dile getirmiştir:

“Arkadaşlar, bütün memleketi sizler gibi bir başından öbür başına kadar dolaşmış insan olarak söyleyeyim, artık orman rejiminin bu memlekette bir an için dahi ayakta duracak bir nesne olmadığını kabul etmiş bulunuyoruz. Yapılacak ilk iş, bugünkü sistemi kaldırmak ve yerine konulacak sistemi düşünüp kararlaştırmaktan ibarettir. Biz Hükûmet olarak tetkiklerimizi yapacağız, vardığımız neticeleri

¹⁰⁴⁵ “Orman Islahı İçin Yeni Tedbirler Alınıyor”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950.

¹⁰⁴⁶ “Orman Islahı İçin Yeni Tedbirler Alınıyor”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1950.

huzurunuza getireceğiz. Bu memlekette orman mevzuunda en hayırlı neticeler nelerse beraberce ortaya döküleceğiz ve tedbirleri almış olacağız.”¹⁰⁴⁷

Bu konuşmadan bir gün sonra 29 Mayıs'ta DP iktidarının ilk hükûmet programını okuyan Adnan Menderes “*Derhal ve katiyetle söyleyelim ki, bugünkü sisteme behemahal son vereceğiz*” demiş, mevcuttaki kanun dolayısıyla pek çok köylünün zor durumda kaldığını belirtmiştir. Menderes, sözlerinin devamında, bu kanunun halkla hükûmet arasında soğukluğa neden olduğuna da işaret etmiştir¹⁰⁴⁸.

Gerçekten de vakit kaybedilmeksizin orman ve ormancılık mevzuunda var olan bu sıkıntıların giderilmesi için yeni bir orman kanunu tasarısı hazırlanmıştır. Hazırlanan tasarısı ile söz konusu sorunların ortadan kaldırılması amaçlanmıştır. Yurt ve amme menfaatlerini korumak şartıyla hususi teşebbüslere iş görme imkânı tanınmıştır. Ormanların korunması işi sadece Orman Umum Müdürlüğü'nün vazifesi olarak değil yurt ve yurttaş davası olarak ele alınmıştır. Artık köylü köyünün bitişiğindeki ormandan yararlanabilecek ancak ormanını yine kendisi koruyacaktır. Eski Orman Kanunu'nun orman saydığı çalılık ve makilikler yeni tasarıda orman sayılmamıştır. Üzerinde birkaç çalı türemiş ancak ziraata elverişli topraklar ziraata tahsis edilmiştir. Geçimini ormandan temin eden vatandaş çalılık, fundalık ve makiliklerden elde edeceği toprak sayesinde kendisine daha emin bir geçim kaynağı bulmuş olacaktır. Diğer taraftan fundalık ve makiliklerde otlatma yasağının kaldırılmış olması hayvancılık yapan vatandaşları memnun edecektir. Bütün bu tedbirlere rağmen günlük geçimlerini ormandan sağlamak zorunda bulunan ve bundan başka hiçbir geçim imkânı olmayan vatandaşlara yönelik tatmin edici hükümler konulmuştur. Bu tasarıda yine orman içi ve civarı köylerimizin kalkınmaları ele alınmıştır¹⁰⁴⁹.

Bundan başka tatbikatla alakalı meselelerin yerinde ve zamanında gereği gibi halledilmesi için merkeziyet yerine ademi merkeziyet sisteminin yer alması, işletmecilik faaliyetinin tahdit edilmiş olması, ormancılığın yurttaşla bir tartışma konusu olmaktan çıkarılması, teknik elemanların ormanda ve köyde sadece vatandaş hizmetine tahsis

¹⁰⁴⁷ Adnan Menderes'in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri, C.II, s.9.

¹⁰⁴⁸ Öztürk, Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları, s. 357-358. Sükan, Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları 1950-1960, s. 10. “Hükümet Programını Okudu”, Zafer, 29 Mayıs 1950. “Hükümet Programı Cezri İslahat Esasları Taşıyor”, Milliyet, 29 Mayıs 1950.

¹⁰⁴⁹ “Orman Tasarısı”, Zafer, 4 Nisan 1951.

edilmiş bulunması, haksız orman iktisaplarının ve adaletsizliğin önüne geçilmesi, birçok menfaatperestlerin ferdi kazançları uğrunda ormanı harap etmemeleri, birtakım hususi ormanların köylü intifasına tahsis edilmiş olması, mütebaki [kalan] hususi ormanların sahiplerine iade edilmesi hakkındaki hükümleriyle bu tasarı meclise getirilmiştir. Bu kanun tasarısı memleket hususiyetleri, vatandaş ihtiyaçları ile teknik ve iktisadi icaplara göre hazırlanmış bir tasarıdır¹⁰⁵⁰. Özetle yeni tasarı ormanı ormanda tahdit etmiş, hariç tutulan yerleri köylünün istifadesine vermiştir. Tarım Bakanı Nedim Ökmen, tasarı ile devletçiliğin asgari hadde indirildiğini söylemiştir. Tasarının hazırlanma gerekçesi olarak 3116 sayılı Orman Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte ortaya çıkan sorunlar ile halkın çektiği sıkıntılar gösterilmiştir. Tarım Bakanı Nedim Ökmen, bu durumu bütün açıklığıyla şöyle ortaya koymuştur:

“Şimdiye kadar köylülerin bilhassa orman mıntıkasında yaşayan köylü vatandaşlarımızın haklı şikâyet ve itirazlarını mucip olan ormandan istifade mevzuunu ele almış bulunuyoruz. Bugünkü mevzuata göre köylü ormana giremez bir kuru dal bile koparamaz. Bu husustaki ıstıraplar arkadaşlarımızın intihap dairelerindeki temaları ile mahallen de teeyyüt etmiş bulunmaktadır.

Hulasa olarak takdim ettiğimiz tasarı ormanların tasarı ve idamesini birinci planda tutmakla beraber, ormandan azami derecede istifade imkânlarının ve geçim temininin araştırılmasını da göz önünde tutmaktadır.”¹⁰⁵¹

Ökmen ormancılığın gayesini, ormanları korumak, yok olanları imkân nispetinde yeniden kazanmak, orman mahsullerini en küçük parçasına kadar kıymetlendirmek, ormanlık bölgelerimizdeki vatandaşların kalkınmalarını sağlamak ve vatandaşla el birliği yapmak suretiyle çalışmak olarak belirtmiştir¹⁰⁵².

DP iktidarı ilk defa 17 Haziran 1950 tarihinde ormanla alakalı milletvekili, profesör, köy muhtarları, kereste ticareti ile meşgul tüccar ve birlik mümessilleri ve uzman ormancılardan oluşmuş bir heyet tarafından orman kanununda olması gereken esas ve prensiplerin tespit edilmesini sağlamıştır. Tespit edilen bu esaslar; adliye, dâhiliye, maliye, maarif, iktisat ve ticaret, sıhhat ve içtimai muavenet, münakalat ve işletmeler

¹⁰⁵⁰ “Orman Tasarısı”, *Zafer*, 4 Nisan 1951. “Yeni Orman Kanunu Tasarısı”, *Ulus*, 4 Nisan 1951.

¹⁰⁵¹ “Orman Tasarısının Müzakeresi Başladı”, *Zafer*, 17 Nisan 1951.

¹⁰⁵² “Yeni Orman Kanunumuz”, *Zafer*, 4 Ocak 1952.

vekâletlerinin temsilcilerinden oluşan bir heyet tarafından incelenmek suretiyle layiha haline getirilmiş ve TBMM'ne sunulmuştur¹⁰⁵³.

Tarım Bakanı Nedim Ökmen bu kanun tasarısı hazırlanırken dünya ormancılık mevzuatı ile birlikte 50 seneden beri kanunlaşmış ya da kanunlaşmamış birçok projenin tetkik edildiğini söylemiştir.¹⁰⁵⁴ Orman kanunu layihası uzun müzakerelerden sonra 31 Ağustos 1956 tarihinde 13 milletvekilinin ret oyuna karşın 261 milletvekilinin kabul oyuyla kanunlaşabilmiştir¹⁰⁵⁵. 6831 sayılı Orman Kanunu ile daha önceki kanunlardan doğan sıkıntıların giderilmesine çalışılmıştır. Eski Orman Kanunu'nda yer alan orman tarifi işlerin aksamasında, tahribinde belli başlı bir unsur olduğundan yeni kanunda orman tarifi yapılmamıştır¹⁰⁵⁶. Yeni kanunun köylüye sağladığı kolaylıkları şöyle sıralayabilmek mümkündür:

-Yeni Orman Kanunu ile orman vasfını kaybetmiş olup iklim, su ve toprak rejimine zarar vermeyen ve kültür arazisi haline getirilmesi ile memleket ekonomisi bakımından daha faydalı ve karlı bulunan ve şimdiye kadar orman mefhumuna dâhil olan yerlerin orman mefhumu dışında bırakılması uygun görülmüştür.

-Orman tahdidini yapacak heyetlerin kadrosu yeni orman kanunu ile genişletilmiş olup yapılacak tahditte vatandaş haklarının daha sağlam esaslara göre korunması temin edilmiştir.

-Eski Orman Kanunu hükümlerine göre yapılan orman tahdidi esnasında kanuni müddet zarfında itiraz edilmemiş olmasından dolayı yerleri devlet ormanı olarak tahdit olunan arazi sahiplerine yeni kanunun hükümlerine göre yeniden altı aylık müddet içerisinde itiraz hakkı tanınmıştır.

¹⁰⁵³ *Orman Kanunu Layihası ve Verilen Mütalaalar*, Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Ankara 1955, s. 6. Y. Kenan Atay, *Orman Kanunu ve Tatbikatı*, Bozüyük Basımevi, 1960, s. 3-4.

¹⁰⁵⁴ "Orman Davamız Nasıl Hallolunacak", *Yeni Asır*, 3 Mayıs 1951.

¹⁰⁵⁵ *TBMM ZC.*, D.10, C.13, İ.2, 103. İnikat (31.8.1956), s. 977. *Resmi Gazete*, 8.9.1956, Sayı. 9402. *Düstur*, 3.Tertip, Cilt 37, s. 2457. "Meclis Orman ve İstimlâk Layihalarını Dün Kabul Etti", *Zafer*, 1 Eylül 1956.

¹⁰⁵⁶ Orman kanunlarında ormanın tanımı hakkında geniş bilgi için bkz. H. Avni Usluoğlu, "Yasalarda Ormanın Tanımı", *Orman ve Av*, Yıl. 63, C.63, S. 1987/1, s. 5-9.

-Yeni Orman Kanunu ile ormanlar içerisinde yerleşmiş olup, oldukları yerlerde iktisaden kalkındırılmaları mümkün olan köylü vatandaşların hayat seviyelerinin yükseltilmesi için yirmi yıl müddetle yıllık miktarı elli milyon liradan aşağı olmamak üzere kendilerine bir kalkınma kredisinin verilmesi kabul edilmiştir. Bu kredi ile bir taraftan orman içi köylülerimizin refahları sağlanırken, diğer taraftan ormanların korunması da emniyet altına alınmış olacaktır. Bu husus orman köylüsünün kalkınması bakımından yeni kanunun getirdiği en hayati unsurdur.

-Sahlep, sovan, kocayemiş, alıç ahlât gibi toprak mahsulleriyle meyvelerin orman köylülerimiz tarafından izin almadan toplanması eski kanun hükümlerine göre yasak olduğu halde yeni orman kanunu ile bu gibi mahsullerin serbestçe toplanmasına müsaade edilmiştir.

-Orman İdaresince kıymetlendirilemeyen artıklarla ormana zararlı ağaççıkların belli edilecek şartlar dâhilinde izin alınmak suretiyle toplanarak çıkartılması ve bunlar için de bir bedel alınmaması yeni orman kanunu ile temin olunmuştur.

-Hak sahibi köylülere zati ihtiyaçları için kerestelik ağaç ve yakacak verilmesi, cami, okul, köy köprüleri gibi müşterek ihtiyaçların karşılanması yeni orman kanunu ile mümkün kılınmıştır.

-Devlet ormanlarından kesme, taşıma, toplama, imal, bakım, imar, ağaçlama ve yol yapma gibi her türlü orman içi hizmetlerinin iş yerindeki veya civarındaki orman işlerinde çalışan köylülere veya tercihan bunların aralarında kuracakları kooperatiflere gördürülmesi yeni orman kanununda yer almış bulunmaktadır. Bu suretle orman içi köylülerimizin güç ve vasıtalarının değerlendirilmesi mümkün olacak ve bu köylülerin geçim ve kalkındırılmalarına büyük ölçüde yardım edilmiş olunacaktır.

-Orman içi köylülerimizin geçimlerine destek olmak üzere istihsal işlerinde çalışan hak sahiplerine ayrıca pazarlarda satmak üzere belirlenmiş nispette odun ve kerestelik tomruğun artırmasız olarak verilmesi de yine yeni kanunun hükümleri arasında bulunmaktadır.

-Ormanla alakalı olan ve nüfusları 2500'den aşağı bulunan kasaba halkının zati ihtiyaçları için istif yerlerinde yapacak ve yakacak verilmesi eski kanunda yer almamışken bu yeni kanunda kasaba halkına yapacak ve yakacak olarak zati ihtiyaç verilmesi temin olunmuştur.

-Hak sahibi köylülere, köylerinde yapacakları inşaatta sarf edilmek üzere, köy ve köy birliklerinin açacakları tuğla, kiremit ve kireç ocakları orman idaresi tarafından tarife bedeli alınmayarak odun verilmesi temin olunduğu gibi, bu ocakların tesisi için gerekli tomruk ve kerestenin de maliyet bedeli üzerinden verilmesi, eski kanunda bulunmadığı halde yeni orman kanunu ile garanti altına alınmıştır.

-Eski Orman Kanunu belirli bir ormanı olmayan veya muhiti itibariyle ağaçsız bulunan mıntikalardaki köy ve belediyeleri kendi hudutları içerisinde en az beş hektar genişliğinde bir orman yetiştirmekle mükellef tuttuğu halde yeni orman kanunu bu mükellefiyeti kaldırmıştır. Bunun yerine orman yetiştirecek köy orman kooperatiflerine lüzumlu fidanların bedelsiz verilmesi, fidanların ağaçlama sahasına kadar orman idaresi tarafından götürülmesi ve dikim işinin teknik memurların nezareti altında yapılması karara bağlanmıştır.

-En ufak parçası yarım hektardan ve parçaları yekûnu bir hektardan aşağı olmamak üzere ağaçlama yapan arazi sahibinin ağaçlandırmadan itibaren elli sene için ağaçlandığı sahalara ait arazi ve bina vergilerinden muaf tutulması, plana göre ve müddeti içinde ağaçlandırılan sahaların ağaçlamaya başlanan yıldan itibaren beş yıl sonunda ağaçlamayı yapana parasız olarak temlik edilmesi yeni kanunun ağaçlama ve orman yetiştirmeyi teşvik eden hükümleri arasında bulunmaktadır.

-Ziraat Vekâleti'nin vereceği ağaçlandırma planı gereğince ve tayin edeceği ağaç nevilerinden olmak üzere gerek kendi topraklarında gerekse devletin hüküm ve tasarrufu altındaki arazide yarım hektardan aşağı olmamak şartıyla orman yetiştireceklere veya kavak, okaliptüs ve kızılâğaç ağaçlıkları tesis esecceklere Ziraat

Bankası’nca kuruluş kredisi verilmesi yeni kanunun yine ağaçlama mevzuundaki teşvik edici hükümleri arasında yer almıştır¹⁰⁵⁷.

4.3.5.Orman Yasaları İle Köylülere Sağlanan Hakların Parasal Değerleri

1923-1937 yılları arasında ormanlar müteahhitler tarafından işletilmiştir. Bu döneme ait kayıt mevcut değildir. 1937 yılında kabul edilen 3116 sayılı Orman Kanunu’nun yürürlüğe girmesiyle birlikte ormanlardan yapılacak üretim, imalat ve taşıma işleriyle orman bakımı ile ilgili bakım, imar, ağaçlama ve yol yapımı gibi işlerde orman içi ve kenarında oturan köylüler tespit edilen birim fiyatlarla çalışmaları belli bir sisteme bağlanmıştır¹⁰⁵⁸.

Daha sonra ise 6831 sayılı kanununun 40. maddesine göre orman köylülerinin orman işlerinde çalışmaları aynı şekilde devam etmiştir: “Devlet ormanlarında kesme, taşıma, toplama, imal, bakım, imar, ağaçlama, yol yapma gibi orman işleri iş yerindeki veya civarındaki orman işlerinde çalışan köylülere veya tercihen aralarında köy orman kooperatifi kuranlara gördürülür.”¹⁰⁵⁹ Orman içi ve kenarındaki köylerde oturan köylülerin orman işlerinde çalıştırılmasıyla köylülerin geçimlerinin sağlanmasına katkıda bulunulmak istenmiştir.

Tablo 41. 1938-1972 Yılları Arasında Üretim, İmalat, Taşıma ve Orman Bakımı İşlerinde Çalışan Köylülere Ödenen Para Miktarı

Yıllar	Üretim	İmalat	Taşıma	Orman Bakımı	Toplam
	Lira	Lira	Lira	Lira	Lira
1938-1949	33 700 006	11 435 261	133 556 067	8 381 737	187 073 071
1950-1962	153 385 389	25 121 007	837 549 532	303 451 726	1 319 507 645

Kaynak: *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, T.C. Orman Bakanlığı, s. 226.

¹⁰⁵⁷ *Ayin Tarihi*, S.274, 1-30 Eylül 1956, s. 5-6. “Yeni Orman Kanunu’nun Sağlayacağı Büyük Fayda”, *Zafer*, 4 Eylül 1956. Ayrıca bkz. Avni Yücel Eryılmaz, “Orman Yasalarında Orman İşçisi ve Orman Köylüsü”, *Orman ve Av*, Yıl.63, C.63, S.1987/2, s. 20-21. Mükerrer K. Su, “Orman Kanunu”, *Zafer*, 13 Eylül 1956. Ayrıca bkz. *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, T.C. Orman Bakanlığı, s. 459-462.

¹⁰⁵⁸ *Cumhuriyetin 50. Yılında Ormancılığımız*, s. 223.

¹⁰⁵⁹ Orman Kanunu Layihası’nın meclis görüşmeleri için bkz. *TBMM ZC.*, D.10, C.13, İ.2, 101. İnikat (28. 8.1956), s. 792-811. *TBMM ZC.*, D.10, C.13, İ.2, 103. İnikat (31.8 1956), s. 921-980.

Tablo 42. Orman Köylüsüne Tomruk Satışından Sağlanan Yararlar

Yıllar	Tam Tarife	1/10 Tarife	Tarifesiz
	Köylü Lehine Fedakârlık (TL.)	Köylü Lehine Fedakârlık (TL.)	Köylü Lehine Fedakârlık (TL.)
1938-1949	306 041	20 120 116	5 389 214
1950-1962	17 589 969	395 230 678	40 784 655

Kaynak: *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, T.C. Orman Bakanlığı, s. 466.

Tablo. 43. Orman Köylüsüne Odun Satışından Sağlanan Yararlar

Yıllar	Tam Tarife	1/10 Tarife
	Köylü Yararına Sağlanan (TL.)	Köylü Yararına Sağlanan (TL.)
1938-1949	14 019 073	315 045 221
1950-1962	164 158 832	1 366 113 468

Kaynak: *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, T.C. Orman Bakanlığı, s. 473.

Yukarıdaki tablolardan da anlaşıldığı üzere DP döneminde orman köylüsünün lehine yapılan fedakârlıklarda belirgin bir artış olmuştur. 1938 ile 1949 yılları arasında tam tarife ile bir kental odundan köylüye sağlanan para 1,07 iken 1950-1962 yılları arasında bu meblağ 2,15 olmuştur. 1/10 tarife ile 1938-1949 yıllarında bir kentalden köylüye sağlanan yarar 1,78 iken bu rakam 1950-1962 yılları arasında 3,10 TL. ye ulaşmıştır¹⁰⁶⁰.

4.3.6. Orman İçi Köylerinin Kalkındırılması

Hamburg ve İstanbul Üniversitesi Ord. Prof. Franz Heske orman köylerinin durumundan bahsederken öncelikle köylerin genel olarak geri kalmışlığını şöyle özetlemiştir.

¹⁰⁶⁰ *Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız*, T.C. Orman Bakanlığı, s. 473.

Memleket nüfusunun 4/5'ü çiftçi olup bunlar, sayısı 40 000'e yaklaşan köylerde yaşarlar. Milli gelirin yarısından fazlası ziraat yolu ile sağlanır. Kaldı ki bizzat köylerde istihlak edilen ve piyasaya intikal etmeyen zirai mahsulün değeri, bu hesapta tamamen yer almamış bulunmaktadır. Hâlbuki bu miktar, umum zirai istihlakin en büyük kısmını teşkil eder. Demek oluyor ki köylü, vergi gelirinin ve diğer devlet gelirlerinin büyük bir kısmını temin etmekte ve nihayet Milli Savunma için para ödemektedir. O halde Türkiye'de her şey ziraata dayanmakta ve memleketin kudreti zenginliği ona bağlı bulunmaktadır.

Böyle olmasına rağmen köylerin hayat standardı, iktisadi ve sosyal seviyeleri son derece düşüktür. O halde ziraatın kalkındırılması yani yukarıda da bahsettiğimiz gibi, topraktan faydalanma tarzının değiştirilmesi ve daha intensif hale getirilmesi, Türkiye'de müteakip kalkınma ve gelişme programının en mühim ve en başta gelen şartını teşkil etmek zorundadır. Ancak böyle bir inkişafın çevresi içindedir ki, ormancılık ve ormanların korunması davası da gayesine uygun bir şekle erişmiş olabilir.

Heske konuşmasının devamında 1950 yılında iktidara geçen DP'nin hususi iktisada ve hususi teşebbüse yer vermek suretiyle uygulamaya koyduğu uygulamalarını olumlu karşıladığını dile getirmiştir¹⁰⁶¹.

1950 yılına kadar çıkarılan kanunlarda orman köylülerinden genelde ormanlardan yararlanma bağlamında söz edilmiştir. Oysaki orman içi ve bitişiğindeki yerleşmelerin kalkındırılması anlamında ilk somut adımı DP iktidarı atmıştır. 1950 yılında yapılan istişare toplantılarından birinde Orman Genel Müdürü Fuat Adalı, orman içindeki ve bitişiğindeki köylülerin refah ve saadetlerini sağlamak için birlikler kurmaktan söz etmiştir. Ormanlarla ilgili yeni düzenlemelerin hazırlığının yapılmaya başlandığı 1951 yılında Türkiye Ormancılar Cemiyeti tarafından çıkarılan "*Yeşil Kitap*" da orman içi köyleriyle ilgili görünen gerçekler şöyle ortaya konulmuştur: "*Kırk bin köyümüzden yarısına yakını ya orman içinde iskân edilmiş veya ormanlarla ilgilidir. Bunlar ihtiyaç*

¹⁰⁶¹ Heske, Türkiye'de Orman ve Ormancılık, s. 40-41. Prof. Heske orman içi köylerinin ormanların tahrip edilmesindeki rolüne ilişkin de şunları söylemiştir: "...Ormanların içinde veya civarında oturan köylüler nüfusun hemen hemen yüzde 50 sini teşkil etmektedir. İşte bu köylüler, ormanda durmadan ağaç kesmek, tarla kazanmak için ormanı yakmakta ve sürülerini ormanda otlatmaktadırlar. Şurasını derhal belirtmek isterim ki bu köylüler hiçbir şekilde kötülük yapmak, memleketine zarar ıka etmek için bu işleri yapmıyorlar. Atalardan kalma adet ve gelenekler onlara başka bir şey öğretmemiştir. Onların tek geçim vasıtası budur. Bu hal iptidai toprak işletmesinin neticesidir." Heske konuşmasının devamında Türk köylüsünün yarısına yakınının orman parazitleri olarak yaşadığını yapılacak ilk işin onları bu pasif durumdan aktif istihsal edici bir hale getirmenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. "Türkiye Ormanlarının Akibeti Feci Görünüyor", *Ulus*, 10 Şubat 1952.

içinde kıvrandıklarından ormana saldırmakta, gelenek icabı tahriplerine devam etmektedirler. Yaşama şartlarının ağırlaşması nispetinde en ucuz hayat kazanma sahası olan ormana sarkıntılık artmaktadır. İstihsal gücü yerinde önünde muhtelif çalışma sahaları açılmış, kültürlü bir köy kitlesi mevcut olsa, köylerimiz ormana zararlı olmaktan çıkar ve onu koruyucu bir duruma geçerlerdi.”¹⁰⁶²

Ziraat Vekâleti Orman Kanunu Layihası'na paralel olarak orman içi köylerinde oturan köylülerin hayat standartlarını yükseltmek ve onları ormana yük olmaktan çıkartmak amacıyla bir program hazırlamıştır. Bu programın gerekçesi olarak da ziraat metotlarında kaydedilen gelişmeden, geniş kredi imkânlarından ve uygulanan fiyat politikasından arazisi dar, imkânları sınırlı bulunan orman içi köylerinin yeterince yararlanamaması gösterilmiştir. Orman içi köyleri gerek yerleştikleri arazi ve nüfus bakımından gerekse adetleri bakımından iktisadi ve içtimai hayatımızda önemli bir yer işgal etmektedirler. Yapılan incelemelere göre memleketimizde bulunan 40 bin köyden 18 bininin orman içi köyü karakterinde bulunduğu, toplam 16 milyon olan köylü nüfusunun da 6 milyona yakın kısmının yine buralarda yaşadığı belirtilmiştir¹⁰⁶³.

Orman içi köyleri, iklim ve toprak bakımından çeşitli ziraat yapmaya uygun oldukları halde yetersiz istihsal vasıtaları ve sınırlı imkânlarıyla araziden istenilen verimi alamamışlardır. Söz konusu sebeplerden dolayı orman içi köylüsü ayakta kalabilmek, geçimini sağlayabilmek için, içinde yaşadığı ormana yük olmuştur. Ova köylerinde görülen zirai kalkınmaya paralel olarak orman içi köylüsünü de kalkındırmak ve aynı zamanda orman tahribini önlemek amacıyla bu program hazırlanmıştır. İşte bu aşamada DP iktidarı yeni orman kanunu ile birlikte orman içi çiftçisini yerinde kalkındırmayı, ormanın tahrip ve istismar zihniyetiyle değil bir istihsal vasıtası şeklinde kullanılmasını temin maksadıyla çiftçi ile sıkı bir işbirliğine girmenin lüzumunu ortaya koymuştur¹⁰⁶⁴.

Program öncelikli olarak orman içi köylerinin fazla bulunduğu ve Teknik Ziraat Teşkilatı'nın kuvvetli olduğu illerde uygulamaya geçirilmiştir. Bunun için illerin koordinasyon heyetleri (tarla ziraatı, toprak ve sulama, bağ ve bahçe, ziraat sanatları,

¹⁰⁶² Çağlar, *Türkiye’de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, s. 36.

¹⁰⁶³ “Orman İçi Köylerinin Hızla Kalkınması İşi Ele Alındı”, *Zafer*, 17 Mart 1955.

¹⁰⁶⁴ “Orman İçi Köylerinin Hızla Kalkınması İşi Ele Alındı”, *Zafer*, 17 Mart 1955.

çayır ve mera, zirai ekonomi, hayvancılık, küçük evcil hayvanlar ve orman uzmanlarından meydana gelen heyet) belirlenen köye giderek köye ait bir kalkınma programı hazırlamıştır. Bu kalkınma programını hazırlamak için aşağıdaki hususlarda bilgi edinmişlerdir¹⁰⁶⁵:

-Köy Hakkında Genel Bilgi

- *İklim ve coğrafi yapısı ve sosyal durumu
- *Su vaziyeti ve sulama imkânları
- *Toprakların zirai değeri, istifade şekilleri ve mülkiyet tarzı
- *Erozyon problemleri

-Çiftçi Ailesine Ait Bilgiler

*Ailenin nüfusu ve bu nüfusun işletmedeki rolü (çalışan ve çalışmayanların tespiti)

*Tarla arazisi: Ekiliş sahası, istihsal miktarı ve randımanları, tarla ziraatının (hububat, bakliyat, ticaret ve sanayi nebatları) aileye temin ettiği gelir, tarla ziraatı bakımından ailenin problemleri ve bu hususta yapılacak işler

*Ailenin bağ, meyve ve sebze yetiştiriciliği (saha, ağaç adedi, istihsal miktarları) ve bu zirai faaliyetin aileye sağladığı gelir ve bu sahada yapılacak işler

*Hayvan Yemleri: Kesif yemler, kuru ot ve saman, yeşil yemlerin ekiliş sahası, istihsal miktarları ve bunların aileye sağladığı gelir, meradan istifade şekli, çayır mera ve yem nebatları sahasının genişletilmesi için ailenin sahip olduğu imkânlar, hayvan varlığı ve hayvan mahsulleri gelirleri, ailenin bu hayvan varlığından temin ettiği gelir, hayvancılık bakımından yapılacak işler, keçi yetiştiriciliğinin hayvancılık içindeki mevki ile keçinin işletmeden çıkarılması imkânlarının araştırılması, kümes hayvanları, arıcılık ve ipekböcekçiliğinin miktar ve istihsalleriyle çiftçi ailesine sağladığı gelir ve bu sahada yapılacak işler

*Köy el sanatları: Tezgâhlar ağaç ve örgü işlerinin durumu ve bu faaliyetin temin ettiği gelir

- * Ailenin orman varlığı ve temin ettiği gelir
- *İstihsal vasıtaları (alet ve makine)
- *Bina varlığı
- *Kredi Durumu

¹⁰⁶⁵ “Orman İçi Köylerinin Hızla Kalkınması İşİ Ele Alındı”, *Zafer*, 17 Mart 1955.

*Ziraat dışı gelir

Toplanan bu bilgiler ışığında hazırlanan kalkınma programı Vilayet Koordinasyon Heyeti'nce incelenerek ön proje haline getirildikten sonra bakanlığa gönderilmiştir. Ön projeler Bakanlık Koordinasyon Heyeti'nin tetkikinden geçtikten sonra proje haline getirilmiş ve uygulamaya konulmak üzere vilayetlere gönderilmiştir. Bu proje kapsamında orman içi köylerine yapılacak yardımlar iki ayrı şekilde yapılmıştır:

-Bakanlığın kendi imkânları ile yaptığı yardımlar

*İyi vasıflı hububat, sebze, yonca ve korunga tohumları yardımı ve yoncalıklar tesisi

*Fidan yardımı, bağ-bahçe tesisi

*Damızlık küçük ve büyük baş hayvan yardımı

*Arıkovanı ve arıcılık malzemesi yardımı

*Civciv yardımı

*Köyün sulama işlerinin düzenlenmesi ve köye içme suyu temini

*Kimyevi gübre yardımı

-Bakanlığın Aracılığı ile Temin Edilen Yardımlar

*Ziraat Bankası'ndan zirai kredi temini (mesken kredisi dâhil)

*Dokuma tezgâhı yardımı

*İller Bankası'ndan temin edilecek yardım¹⁰⁶⁶

Orman içi ve kenarında bulunup da geçimlerini, civarındaki ormanlardan sağlama imkânı olmayan bu köyler için 50 milyon liralık tahsisat konmuştur¹⁰⁶⁷. Ziraat Vekili Esat Budaklıoğlu konuya ilişkin şu açıklamayı yapmıştır:

¹⁰⁶⁶ “Orman İçi Köylerinin Hızla Kalkınması İşi Ele Alındı”, *Zafer*, 17 Mart 1955.

¹⁰⁶⁷ 6831 Sayılı Orman Kanunu'nun 13. maddesinde bu konuya açıklık getirilmiştir. “Devlet ormanları içinde veya kenarında bulunup a civarındaki ormanlardan geçimlerinin sağlanmasına imkân olmayan ve dağınık evlerde oturanlardan: A) Bulundukları yerlerde muhitin icaplarına göre ve muhtelif suretlerle kalkındırılmaları mümkün görülenlere, Ziraat Vekâletinin izni ile Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankasından kalkınma kredisi açılır. Kalkınma kredisi için yirmi yıl müddetle Ziraat Vekâleti bütçesine senelik miktarı 50 milyon liradan aşağı olmamak şartıyla Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası sermayesine mahsuben ayrıca tahsisat konulur...” *Resmî Gazete*, 8.9.1956, Sayı. 9402. Orman içi ve civarı köylerinin kalkınması için bütçeye konulacak olan 50 milyon lirayı yetersiz bulan muhalif milletvekilleri de kanunun müzakeresi esnasında söz alarak eleştirilerini dile getirmişlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. “Orman Kanunu Müzakereleri”, *Ulus*, 18 Ağustos 1956. “Orman Kanunu Dün Görüşüldü”, *Ulus*, 19 Ağustos 1956.

“Bu vasıta ile bilhassa geçimini sağlayamayan orman içi köylülerine büyük faydalar temin edileceğine kaniiz. Hassasiyetle üzerinde durduğumuz hususlardan birisi de, bu vatandaşlara verilecek olan aynı kredilerin kullanılması neticesinde elde edilecek mahsulü veya umumi olarak istihsalâtın değerlendirilmesi keyfiyetidir. İstihsalâtın kolayca ve verimli bir şekilde gerek elden çıkarılmasını temin, gerekse süratle paraya çevrilmesini mümkün kılmak için Kooperatifler veya mümasili teşekkülleri organize etmeyi düşünmekteyiz. Böylece de bu vatandaşların hayat seviyelerinin yükseleceğine ve maddi imkânlarının artacağına inanıyorum.

Takdir edersiniz ki, uzun yıllar orman bölgesinde yaşayan vatandaşların diğer çiftçilerimiz gibi müstahsil hâle gelebilmesi oldukça mühim ve zamana mütevakkıf bir iştir. İşte biz bu işi kolaylaştırmak ve zamanını kısaltmak için aynı kredi mevzuunu yeni Orman Kanunu’nun hükümleriyle birlikte mütalâa ettik.”¹⁰⁶⁸

DP iktidarı, hayata geçirdiği bu proje ile orman içi köylülerine alternatif geçim kaynakları sunmayı amaçlamıştır. O güne kadar geçimlerini ormandan temin eden ancak yürürlüğe konulan orman kanunları ile zaman zaman bu durumdan yoksun kalan orman köylüsünün sıkıntısına köklü bir çare getirilmek istenmiştir. Yapılan bu çalışmalardan DP’nin sadece ova köylüsüne yönelik değil bütün köylerin kalkındırılmasına yönelik bir politika izlediği rahatlıkla anlaşılmaktadır.

4.3.7. Köylerde Ağaçlandırma Çalışmaları

1951 yılında 18.816 kilogram tohum ekilmek, 47.826 fidan dikilmek suretiyle 18.650 dönüm orman içi ağaçlandırma yapılmıştır. Ayrıca kavak, okaliptüs ve diğer ağaç cinsinden 2650 dönüm orman dışı saha ağaçlandırılmıştır. Orman fidanlıklarında 3.742.028 adet fidan dağıtılma durumuna gelmiştir. Bunun 1.194.944’ü kavak, 85.200 adedi okaliptüs ve kalanı da diğer çeşitlere aittir. 1951 yılı içinde fidanlıklardan toplam 2.316.391 adet fidan dağıtılmıştır. Bunun 1.768.711 âdeti resmi kuruluşlara 564.115 adedi özel şahıslara 43.565 adedi de köy ve belediyelere dağıtılmıştır¹⁰⁶⁹.

Tarım Bakanlığı ormancılığın gelişmesi için ağaçlandırma çalışmalarını büyük ciddiyetle ele almış ve 1952 yılında ilk olarak Orta Anadolu’nun ağaçlandırılması maksadıyla 5 yılda 250 köyde ormanlıklar meydana getirilmesini planlamış ve çalışmaları başlatmıştır. Orta Anadolu’nun 250 köyünde onar hektarlık birer orman

¹⁰⁶⁸ “Orman Bölgelerindeki Köyler Kalkındırıyor”, *Milliyet*, 20 Ekim 1956.

¹⁰⁶⁹ “Yeni Orman Kanunumuz”, *Zafer*, 4 Ocak 1952.

alanı oluşturulması hedeflenmiştir. Beş sene sonra bu ağaçlandırılan alanların köy manevi şahsiyetlerine bırakılacağı belirtilmiştir. Ağaçlandırma görevi Ankara, Eskişehir, Konya-Ereğli'si Sivas ve Kayseri fidanlıklarına verilmiştir. Bu fidanlıklar ilk olarak bulundukları illerde müsait arazileri olan ve ağaçlandırma ihtiyacı bulunan köyleri tespit etmişlerse de yeterli sayıda köy tespit edilemediğinden Erzurum ve Lüleburgaz fidanlıkları da görevlendirilmiştir. Neticede Konya civarında 50, Sivas civarında 47, Gümüşhane civarında 6, Eskişehir civarında 50, Ankara civarında 27, Kayseri civarında 35, Kırklareli civarında 4 olmak üzere toplamda 219 köyde müsait arazi tespiti yapılmış ve bunlar için birer ağaçlandırma raporu tanzim edilmiştir. Mevcut bu köylerden 42'sin de arazinin mülkiyeti mevzuunda sorun çıktığı için 177 köyde çalışma yapmak mümkün olmuştur. Bu ağaçlandırma çalışması gereğince her köyde 2 hektarlık alanda ağaçlandırma çalışması başlatılmıştır¹⁰⁷⁰.

Ağaçlandırma projesi için gerekli olan traktör, kamyon, pulluk, motopomp gibi malzemeler temin edilerek ağaçlandırma işlerinde kullanılmıştır. 1953 yılı içerisinde ağaçlandırma çalışmalarının projede yer aldığı gibi 250 köye çıkarılacağı ve 2 hektarlık alanın 4 hektara tamamlanacağı belirtilmiştir¹⁰⁷¹. Gerçekten de planlandığı gibi ağaçlandırma çalışmaları 250 köye genişletilmiştir. Orta Anadolu'yu ağaçlandırma planının ilk iki yıllık uygulamasında 3 milyon fidan dikilmesi mümkün olmuştur¹⁰⁷².

1956 yılı, ağaçlandırma çalışmalarının daha sistemli hâle getirilmesi açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. 1956 yılına kadar Orman İşletme Müdürlükleri tarafından zaman ve olanaklar çerçevesinde yapılmaya çalışılan ağaçlandırma çalışmaları 1955 yılında Ankara'da toplanan Türkiye Ağaçlandırma ve Kavakçılık Teknik Kongresi'nde alınan kararın bir sonucu olarak 1956 yılından itibaren “Ağaçlandırma Grup Müdürlükleri” tarafından uygulanmaya başlanmıştır. 1957 yılında ise erozyon kontrolü ve orman içi mera ıslahı çalışmalarını daha planlı ve bilinçli yürütmek amacıyla “Toprak Muhafaza ve Mera Islahı Tatbikat Grup Müdürlükleri” kurulmuştur. 1925 ile 1949 yılları arasında yıllık fidan üretim kapasitesi 84.400.000 iken 1950 ile 1962 yılları arasında 260.538.000'e ulaşmıştır. Yüzölçümü de 805 hektardan 2006 hektara

¹⁰⁷⁰ “Yurdun Ağaçlandırma İşleri Bir Plana Bağlandı”, *Zafer*, 11 Aralık 1952.

¹⁰⁷¹ “Yurdun Ağaçlandırma İşleri Bir Plana Bağlandı”, *Zafer*, 11 Aralık 1952.

¹⁰⁷² “Anadolu'yu Ağaçlandırma Kampanyası Devam Ediyor”, *Milliyet*, 17 Ocak 1954.

çıkarılmıştır¹⁰⁷³. 1943-1949 yılları arasında 280 hektar alan ağaçlandırılmış, 44.000 adet fidan dikilmiş, 3.800 kg. tohum ekilmiş ve 19.000 lira masraf yapılmıştır. Buna karşılık 1950-1962 yılları arasında 63.846 hektar alan ağaçlandırılmış, 175.001.000 adet fidan dikilmiş, 72.200 kg. tohum ekilmiş ve 32.257.000 lira masraf yapılmıştır¹⁰⁷⁴.

4.3.8. Ormanların Korunması İçin Alınan Tedbirler

DP iktidarı ormanların korunması hususunda oldukça hassas davranmış ve yeni önlemler uygulamaya koymuştur. Daha önce ormanlık mıntikalarda bulunan köylerin müsait sahalara nakli kararlaştırılmış olduğu halde bunda bazı mahzurlar görüldüğünden bu uygulamanın çok zaruri hallerde hayata geçirilmesi noktasında görüş birliğine varılmıştır¹⁰⁷⁵. Tarım Bakanı Nedim Ökmen, 1951 yılında yapılan yollar, kurulan telefon hatları¹⁰⁷⁶ ve teşkilatın imkânı nispetinde motorlu vasıtalarla donatılması sonucunda orman yangınlarını, 5-6 sene öncesine göre saha itibariyle onda birine düşürdüklerini belirtmiştir. 1951 yılı içinde yangın söndürme alanında kullanılmak üzere mevcutlara ilaveten 5165 yangın söndürme vasıtası alınmıştır. Yine bu tedbirlere ek olarak aynı yıl içinde 144 yangın kulübesi ve 13 yangın kulesi yaptırılmıştır. Merkez ve taşra teşkilatında orman yangınlarını geceli gündüzlü takip etmek üzere nöbetçilik uygulaması başlatılmıştır. 1951 yılında 1.118.390 dönümlük ormanımız zararlı böceklerden kurtarılmıştır¹⁰⁷⁷. Hatta ormanların korunmasına yönelik Tarım Bakanlığı ile Milli Savunma Bakanlığı'nın işbirliğinde alınan ortak karar neticesinde askere alınan erata okuma yazma öğretildikten sonra orman sevgisi kazandırılması için çeşitli çalışmalar yapılması ve ormanların korunmasına yönelik olarak gerekli bilgilendirmenin yapılması uygun görülmüştür¹⁰⁷⁸. Ormanları orman dışında değil orman içinde korunma prensibi kabul edilmiş, şehir ve kasabalarda bulunan orman teşkilatı ormanlarda yoğunlaştırılmıştır. Bunun yanı sıra orman teşkilatıyla köylü arasındaki işbirliği sağlamlaştırmaya çalışılmıştır¹⁰⁷⁹. Orman bakım memurları ile

¹⁰⁷³ Cumhuriyetimizin 50.Yılında Ormancılığımız, s. 358-368.

¹⁰⁷⁴ Cumhuriyetimizin 50.Yılında Ormancılığımız, s. 375.

¹⁰⁷⁵ “Orman Köyleri Sıkı Şekilde Korunacak”, *Ulus*, 9 Eylül 1953.

¹⁰⁷⁶ Ulaştırma Bakanlığı, teşkilatına yaptığı bir tamimle orman yangınlarını ihbar için yapılacak telefon konuşmalarından ücret alınmamasını bildirmiştir. *Milliyet*, 10 Temmuz 1952.

¹⁰⁷⁷ Yeni Orman Kanunumuz”, *Zafer*, 4 Ocak 1952.

¹⁰⁷⁸ “Ormanların Muhafazası”, *Milliyet*, 5 Haziran 1953.

¹⁰⁷⁹ “Ormanların Islahı İçin Yeni Tedbirler Alınıyor”, *Milliyet*, 4 Ağustos 1954.

yangın söndürme ekiplerinin gerek kadro gerekse teçhizat bakımından takviye olunması da alınan tedbirlerden bir diğeridir¹⁰⁸⁰.

Cumhurbaşkanı Celal Bayar 1 Kasım 1959 tarihinde mecliste yapmış olduğu konuşmada ormanların korunmasına ilişkin şunları söylemiştir:

“Ormanlarımızı yangından koruma, ağaçlandırma ve orman yolları inşası işleri üzerinde ciddiyetle durulmaktadır. Bilhassa iklim bakımından büyük bir tehlike arz eden Güney-Anadolu’da, yangın kuleleri ve mücadele ekipleri telsizle teçhiz olunmuştur. Yangın mevsiminin devamınca, ormanlar daimi tarassut altında bulundurulmakta, motorlu yangın söndürme ekipleri hazır kuvvet olarak kullanılmaktadır. Alman koruma tedbirleriyle orman yangınlarının sayısı ve yanan saha itibarıyla azalmakta olduğunu da memnurlukla görmekteyiz.”

Bayar konuşmasının devamında ormanların korunması ve orman mahsullerinin kıymetlendirilmesi açısından büyük önemi olan orman yolları meselesine de değinmiştir. 8 senede yapılan orman yollarının 14 bin km.yi bulduğunu belirtmiştir. 1959 yılı sonuna kadar yapılacak olan 3560 km.lik yolla birlikte ikinci beş yıllık programında tamamlanacağını ifade etmiştir¹⁰⁸¹. 1938 ile 1949 yılları arasında toplam 1 779 km. toprak orman yolu yapılmıştır. Bunun için harcanan para 3.997.000 liradır. 1950 ile 1962 yılları arasında 381 km.si şose, 4310 km.si stabilize, 20.729 km.si toprak yol olmak üzere toplamda 25 420 km orman yolu yapılmıştır. Yapılan bu yollar için harcanan para ise 195.113.271 liradır¹⁰⁸².

Ormancılık alanında yapılan bu çalışmalardan da anlaşılıyor ki DP iktidarı sadece tarımla uğraşan köylünün sorunlarına eğilmemiş aynı zamanda orman köylüsünün yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve sorunlarının çözümlenmesine yönelik birtakım teşebbüslerde de bulunmuştur. Ormandan başka geçim kaynağı bulunmayan orman içi köylerinin, ormana yük olmaktan kurtarılması ve yeni geçim kaynaklarına yönltilmesini sağlamak adına bir kalkınma projesi uygulamaya koymuştur. 6831 sayılı kanunun kabul edilmesiyle birlikte orman köylüsünün maruz kaldığı birçok sıkıntı ortadan kaldırıldığı gibi diğer taraftan ormanların korunması için gerekli görülen tedbirler alınmış, ağaçlandırma çalışmalarına da hız verilmiştir.

¹⁰⁸⁰ *Milliyet*, 11 Nisan 1954.

¹⁰⁸¹ *TBMM ZC.*, D.11, C.10, İ.3, 1. İnikat (1. 11. 1959), s. 9.

¹⁰⁸² Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, s. 242.

SONUÇ

Milli Mücadelenin kazanılmasını izleyen süreçte oldukça sağlıklı hayat koşulları içerisinde yaşayan dış dünyayla ilişkisi kesilmiş, adeta kendi dünyasına kapanmış olan köylünün sorunlarına çözüm üretilmesi, Cumhuriyet Türkiye'sinin öncelikli meseleleri arasındaki yerini almıştır. Bu kapsamda tarım, eğitim, ulaşım alanında pek çok uygulamaya imza atılmıştır. Köylerin daha yaşanabilir yerler olmasını sağlamak adına 1924 yılında Köy Kanunu çıkarılmıştır. Bununla birlikte köylünün var olan sorunlarının giderilmesi, sorunun tespiti kadar kolay olmamıştır; çünkü uzun yılların birikintisi olan söz konusu sıkıntıların kısa sürede ve istenilen şekilde ortadan kaldırılması pek mümkün görünmemektedir. Ülkemizde devletin dışında yeterli sayı ve nitelikte yatırımcı işadamlarının yokluğu, ayrıca gerekli sermaye birikiminin olmaması, hükûmetin ülkenin öz kaynaklarıyla yetinmesini bir zorunluluk olarak dayatmıştır. Buna karşın ulaşımında demiryolu yapımına verilen önemle başlayan süreç; eğitim sahasında Millet Mektepleri, Halkevlerinin köycülük şubesinin faaliyetleri ile devam etmiş, tarımda Aşar Vergisi'nin kaldırılması ve köylünün rahatlatılmasına yönelik birtakım kararların alınmasıyla sürdürülmüştür. Tüm bu çalışmalar yeterli olmamakla birlikte köylünün yaşam koşullarında bir iyileşmenin fark edilir hâle geldiği gözlenmiştir.

Köye ve köylüye yönelik başlatılan iyileştirme ve kalkınma çabalarına II. Dünya Savaşı'nın en büyük darbeyi vurduğu bilinen bir gerçektir. O döneme değin kendi kendine yeten, sınırlı bir üretim kapasitesiyle kendi yağıyla kavrulan köylü, şimdi savaşa fiiliyatta girmemiş olsa da seferberlik halinin yarattığı olağanüstü koşulların etkisiyle zor durumda kalmıştır. Buna rağmen en büyük fedakârlık yine köylüden beklenmiştir. Zira "Ekim Seferberliği" başlatılarak köylünün daha çok üretmesi teşvik edilmek istenmişse de Milli Korunma Kanunu'nun yürürlüğe girmesi ile zirai iş mükellefiyetinin getirilmesi ve % 25 Kararı ile köylünün ürettiğinin bir kısmına devletin el koyması, köylünün ekonomik bir darboğaz içine girmesine sebep olmuştur. Bunun yanında hâlihazırda Arazi, Yol ve Hayvan Vergisi ödeyen köylüden bir de Toprak Mahsulleri Vergisi adı altında yeni bir vergiyle daha fazla fedakârlıkta

bulunulmasının istenilmesi, köylü ile CHP'nin arasındaki bağı koparmıştır. Olağanüstü koşullarda fiyatların kontrol edilemez bir hâl almasından kısmen büyük çiftçiler faydalanmış ise de küçük köylü en fazla mağdur olan kesim olmuştur. Bu gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, 1950 seçimlerinde CHP'nin, oylarını daha ziyade küçük köylüden aldığına yönelik yorumların hakikati yansıtmadığı düşünülmektedir. Keza Toprak Mahsulleri ve Yol Vergisi'nin toplanması sürecinde devlet memuru ve jandarma ile karşı karşıya kalan köylünün CHP'ye karşı değişen tutumu da söz konusu bu düşünceyi desteklemektedir.

1920'lerden bu yana ülkeyi yöneten CHP'ye karşı 1944 bütçe görüşmelerinde ortaya çıkan muhalefet Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve 1945 bütçe görüşmelerinde daha da güç kazanarak devam etmiştir. Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun özellikle küçük çiftlikleri bile kamulaştırma yetkisi veren 17. maddesi, CHP'nin bu dönemde büyük toprak sahiplerini karşısına almasına neden olmuştur. Buna karşın CHP bu maddeyle savaş yıllarında zor durumda bıraktığı küçük ve orta köylünün memnuniyetini sağlamaya çalışmışsa da 17. maddeyi yine kendi iktidar dönemlerinde kaldırarak bu amacından uzaklaşmıştır. Bu süreci takip eden dönemde siyasi liberalleşme adına verilen Dörtlülük Takrir'in reddedilmesi ve şartların da olgunlaşmasıyla parti içinde baş gösteren muhalefet 7 Ocak 1946'da DP çatısı altında toplanmıştır; ancak çok partili siyasi yaşama geçişi sadece toplumun iç dinamikleriyle yaşanan bir dönüşüm olarak nitelendirmek eksik olur. Nitekim bu dönemdeki dış dinamiklerin de en az iç dinamikler kadar çok partili siyasi yaşama geçişte etkili olduğu unutulmamalıdır. İşte bu ortamda kurulan DP, Tek Parti Dönemi uygulamalarına yönelik tepki olarak da düşünebileceğimiz programında, liberalizmi ön planda tutarak, özel girişimciliğin destekleneceği açıklıkla ortaya koymuştur.

14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP'nin geniş halk yığınlarının desteğiyle iktidara gelmiş olması hiç kuşkusuz dönemin en önemli toplumsal ve siyasal olaylarından birisidir. DP, 1946-1950 yılları arasındaki muhalefet döneminde söylemlerinin merkezine köylüyü oturtmuştur. Ne var ki bu söylemlerinin sadece iktidara gelmek için söylenmiş sözler mi yoksa samimi ifadeler mi olduğunu iktidara geçtikten sonraki uygulamaları gösterecektir. DP bu dönemde bizzat köylünün ayağına kadar giderek onların dertlerini dinlemiştir. Köylü şimdi kendisini hiç alışık olmadığı bir ortamda

bulmanın şaşkınlığını yaşamaktadır. Gerçekte bu durum köylünün dışı açılma süreci açısından önemlidir. Artık köylü ülkedeki mevcut varlığı ile siyasetin tam ortasında bulunmaktadır. İlk defa kendisini bu denli önemli hissederek köylü, Türk siyasi hayatında varlığının, gücünün önemini görmeye başlamış ve 1950 seçimlerinde oylarını DP'den yana kullanmıştır. 14 Mayıs 1950 seçimleri CHP iktidarı açısından büyük bir hezimetle sonuçlanmıştır. CHP'nin bu yenilgisinin altında, uzun yıllar iktidarda kalmış olmanın sonucu olarak hayata geçirdiği uygulamalarından rahatsız olan büyük bir kitlenin memnuniyetsizliği yatmaktadır. DP'nin ise kendi parti programını anlatmasına bile gerek kalmamıştır. CHP'ye karşı var olan bu muhalefet değişimden yana olduğunu oylarıyla açıkça ortaya koyarak DP'yi iktidara taşımıştır. Dönemin basınına yansıyan bilgilere göre "Beyaz Devrim" olarak da nitelendirilen seçimi DP büyük bir çoğunlukla kazanmış ve iktidara geçmiştir.

DP iktidara geçer geçmez topyekûn bir kalkınma hamlesi başlatmıştır. Bu hamlenin içinde köy ve köylü, kalkınmanın en ağırlıklı kısmını oluşturmuştur. İlk olarak tarımda makineleşme hareketi ile kendini gösteren bu kalkınma hamlesi ekim alanlarının genişlemesi ve üretimdeki artışla çok daha belirgin bir hal almıştır. Karasabandan, kağnıdan kurtularak daha modern vasıtalar ile üretim yapmaya başlayan köylü özellikle hububat istihsalinde büyük mesafe kat etmiştir. 10 yıllık süre zarfında traktörden mibzere, biçerdöverden harman makinesine kadar pek çok zirai alet ülkeye girmiştir. Bu alanda Zirai Donatım Kurumu'nun çalışmalarından da bahsetmek yerinde olacaktır. Zirai Donatım Kurumu hem her türlü zirai alet, makine ve vasıtayı temin etmek açısından hem de köylünün ihtiyaç duyduğu tamir ve bakım işlerini karşılamak açısından başarılı işler yapmıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi de köylünün ürettiği ürünü değer fiyatıyla satın alması ve bunun yanı sıra ürünün heder olmasını engellemek için sağladığı muhafaza tesisleriyle dikkati çeken bir başka kurumdur.

Herkesin bu makineleşmeden yararlanması için de zirai krediler 1950 yılında 412.897 lira iken 1960 yılına gelindiğinde 2.392.000 liraya ulaşmıştır. Tarım Kredi ve Tarım Satış Kooperatifleri'nin ülke genelinde yaygınlaşmasına önem verilmiştir. Suni gübre kullanımında % 100'ü aşan bir oranda artış olmuştur. Zirai mücadelenin önemi ortaya konularak bu alanda yapılan çalışmalar hız kazanmıştır. Daha çok istihsalin daha iyi tohumlukla sağlanabileceğini dikkate alan DP iktidarı, ürün kalitesini ve verimini

artırmaya yönelik olarak tohumluk dağıtımı konusunda büyük gayret sarf etmiştir. 1940’larda birkaç yüz tonu aşmayan yıllık tohumluk dağıtımı 1950’lerde artık binlerle ifade edilir hale gelmiştir. Bu noktada Devlet Üretme Çiftlikleri sadece iyi tohumluk ve fidan dağıtımı ile değil aynı zamanda hayvancılık alanındaki çalışmaları ile de üzerine düşen vazifeyi yerine getirmiştir.

1945 yılında kabul edilen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu gereğince topraksız çiftçilere toprak dağıtımına da devam edilmiş, 1950’de yıllık 820.194 dönüm olan dağıtılan toprak miktarı, 1954 yılında en büyük ivmesini yakalayarak 2.423.802 dönüme ulaşmıştır. Tapu sorunları nedeniyle köylülerin arasındaki husumetin kaldırılması ve herkesin toprağının tapusunu alabilmesi amacıyla yapılan tapu dağıtımlarında büyük ilerleme kaydedilmiştir. Bunların yanında iktidar süresince köylünün mağduriyetinin önüne geçebilmek ve onu daima üretime teşvik etmek amacıyla uyguladığı fiyat politikası ile DP köylünün takdirini kazanmıştır. Gerçekten de bu dönemde köylünün alım gücünün yükseldiği tartışılmaz bir hakikattir. Artık köylüler daha çok üreten ve aynı zamanda da tüketebilen bir duruma gelmişlerdir. Öyleki Amerikalı uzmanlar, DP iktidarının hayata geçirdiği bu politikaları, “Yeşil Devrim” olarak adlandırmışlardır.

Bu gelişmelere karşın özellikle bu dönemde dönüm başına alınan verimin yükselmediğine ve yedek parça hususunda sıkıntı çekildiğine dair yapılan eleştiriler de yok değildir; ancak önemle belirtmek gerekir ki, çok yönlü olarak başlatılan zirai kalkınma hamlesinin kuraklık görülen yıllar dışında verimi olumlu etkilemediğini söylemek çok gerçekçi olmasa gerektir. Yedek parça eksikliği noktasında ise sıkıntı çekildiği doğrudur. Bunun önüne geçebilmek için yedek parça imalatına girilmişse de ilk aşamada bu çabalar yetersiz kalmış ve köylü bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Diğer taraftan tarımda makineleşme hareketi üretimin artmasına, ekim alanlarının genişlemesini sağladığı gibi, köyden kente göç olgusunu da tetiklemiştir. Gerçi köyden kente olan göçün nedenleri arasında hatırı sayılır ölçüde iktidarın yol politikasının etkisi olduğu biliniyor ise de çıkış noktası olarak tarımda makineleşme hareketi gösterilmektedir; çünkü tarımda kol gücünün yerini büyük ölçüde makine alınca geçimlik tarım yapan ortakçı, yarıcı vs. işsiz kalmıştır. Bu kişiler köyden kente göç etmeye başlamışlardır; ayrıca büyük çiftçilerin de yeni toprak satın alarak arazilerini

büyüttükleri görülmüştür. Ancak bu durumun küçük üreticiyi DP'den uzaklaştırdığını söyleyemeyiz; çünkü DP'nin köylüye ve köye yönelik uygulamaları sadece tarımda makineleşme hareketi ile sınırlı kalmamıştır.

DP tarım alanında üretimin artırılması için sulama alanına da büyük önem vermiş ve bu hususta farkedilir biçimde bir gelişme kaydedilmiştir. O güne kadar görülmemiş bir bütçe sulama alanına ayrılmıştır. Ayrılan bu bütçe ile sulama ihtiyacı ve köy içme suları davasının çözümü öncelikli olmak üzere yarım kalmış sulama tesisleri tamamlanmış, bataklıklar kurutulmuş, su taşkınlıklarını önleyecek tesisler yapılmıştır. Buna ek olarak köylerin elektrik sorununun çözümü için de çalışmalar başlatılmış ve verimli sonuçların da alındığı görülmüştür.

Ülkemiz için yaşamsal bir öneme sahip hayvancılık alanında; özellikle hayvanların beslenmesi, bakımı ile hayvan mevcudunu artırmak ve cinslerini ıslah etmek bir amaç haline getirilmiştir. 1950 yılında 55.610.490 olan hayvan mevcudu 1960 yılına gelindiğinde 76.110.090 olmuştur. Yetiştirilen hayvanların kalitesinin artırılmasını teşvik için yarışmalar bile düzenlenmiştir. Köylüden alınan Hayvan Vergisi'nde 1951 yılında yeni düzenlemeye gidilerek büyükbaş hayvanlar vergi dışında bırakılmıştır. Ekim alanlarının genişlemesi ile birlikte azalan mera alanlarının hayvancılığı olumsuz etkilemesini önlemek için mera ve çayır ıslahına önem verilmiştir. Hayvanların beslenmesinde hayvan yemi ve lif nebatlarının yetiştirilmesine ağırlık verilmiştir. Özellikle bu konudaki talepleri karşılayabilmek için 26 Ocak 1956'da Yem Sanayi Türk Anonim Şirketi kurulmuştur. 1956 yılında kurulan Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi ile de Merinos yetiştiricisinin ihtiyacına cevap verilmesi amaçlanmıştır. Hayvan sağlığı hususunda ise hayvancılığın gelişimindeki yeri dikkate alınarak bu konuda gerekli çalışmalar yapılmıştır.

DP eğitim alanında daha muhalefet döneminde iken CHP'nin köy ilkokullarının yapılmasında köylüye yüklediği mükellefiyetin yanlışlığına dikkat çekerek, eleştirilerini her fırsatta dile getirmiştir. İktidara gelince de bu konudaki düşüncelerini hayata geçirmiş, 8 Ağustos 1951 tarihinde kabul edilen 5828 sayılı kanunla o güne kadar köy okullarının yapımında çalışan köylünün üstünden bu yükü kaldırmıştır. Köy okullarının yapımına ilişkin çabayı devlet kendi imkânları doğrultusunda yürütmüştür.

Bu dönemde okul yapımına devletin ayırdığı bütçe önceki döneme kıyasla çok daha artmıştır. DP iktidarı döneminde 1950-1951 yılında 15.800 olan ilkokul sayısı % 39,26 artarak 1960-61 yılında 22.004'e ulaşmıştır. Aynı dönemde ilkokul öğrenci sayısı artışına bakıldığında 1.148.701 olan öğrenci sayısı 1.816.440'a ulaşarak % 58,12 artmıştır. 1950-1951 yılında köylerde ilkokul başına düşen öğrenci sayısı 72,7 iken 1960-1961 yılında bu sayı 82,5'e yükselmiştir. Okul yapımında görülen bu artış öğrenci artışına aynı oranda cevap verememiştir. 1950-1951 yılında köy ilkokullarındaki öğretmen sayısına bakacak olursak 24.220 olduğu ve 47 öğrenciye bir öğretmen düştüğü görülmektedir. Bu sayı 1960-1961 yılında 37.578'e ulaşmıştır ve 48 öğrenciye bir öğretmen düşmektedir. Bu yönde bakılacak olursa durum hemen hemen aynı kalmıştır. Ancak dönem koşulları çerçevesinde eğitimi yaygınlaştırabilme başlığıyla değerlendirilecek olursa DP'in beklentisel olarak biraz zayıf kaldığı söylenebilir. Bundan başka eğitim alanında İlköğretim Kanun Tasarısı hazırlanmışsa da hayata geçirilememiştir.

1940 yılında köylerin gelişmesine olanak vermek amacıyla yürürlüğe sokulan Köy Enstitüleri, bu dönemde 27 Ocak 1954 tarihinde çıkarılan 6234 sayılı kanunla İlköğretmen Okullarına dönüştürülmüştür. DP iktidarı Köy Enstitülerini İlköğretmen Okullarına dönüştürerek iki farklı eğitim kurumunun yarattığı sorunları ortadan kaldırmak istemiştir. Batılı etkilerin ülkeye daha fazla yansımalarının bir sonucu olarak komünizmin bu eğitim kurumlarında yaygınlaştırıldığına dair iddiaların bu kararda etkisinin olmadığını söylemek de hayli zordur.

DP köy yollarının iyileştirilmesi konusunu kuruluş yıllarından itibaren sıklıkla dile getirmiştir. Hatta seçim afişlerinde “Her Köye Yol” sözleriyle bu konuda göstermiş olduğu hassasiyeti bir kez daha gözler önüne sermiştir. DP, yol politikasına o güne kadar görülmemiş bir ödenek ayırmıştır. 1950 yılında 3.153 km olan köy yolları 1960 yılında 62.066 km. ye çıkarılmıştır. Köy yollarının teknik eleman ihtiyacını karşılamak üzere köy yolları teknisyenliği kursu düzenlemiştir; ayrıca köylünün üzerinde uzun yıllardır bir yük olan Yol Vergisi 25 Şubat 1952 tarih ve 5889 sayılı “Akaryakıtlardan Alınacak Yol Vergisi Hakkındaki Kanunu” ile şahsi bir mükellefiyet olmaktan çıkarılarak akaryakıtlardan alınan vasıtalı bir vergi haline dönüştürülmüştür. Yürütülen yol politikası ile köyler sosyal ve iktisadi açıdan büyük bir değişim geçirmiştir. Ulaşım

ağının sağlanması ile köyler dış dünyaya açılmıştır. Aynı mübadeleden nakdi mübadeleye geçiş olmuştur. Daha önce ürettiği ürünü sadece mahalli pazarlara çıkarabilen köylü artık ürününü daha uzak pazarlara götürebilme imkânını bulmuş böylece ürettiği ürünü değer fiyatıyla satabilme şansını da yakalamıştır. Özetle köylü, yıllardır sıkışıp kaldığı kapalı ekonomiden kurtulmuş ve sosyal feodalitenin kalıplarını kırmada önemli bir yol almıştır. Köyden kente başlayan göç hareketinde ulaşım politikasının da belirgin bir işlevi olduğu gözardı edilmemelidir. Ulaşım alanında yapılan çalışmalar ve gösterilen gayretlerin halk tarafından büyük bir memnuniyetle karşılandığı da belirtilmelidir.

DP iktidarı orman köylüsünün teşkilatla arasında süregelen anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmak için de çalışmalar başlatmıştır. Ormanların devlet tarafından işletilmesini hükme bağlayan 3116 sayılı kanunun 1937 yılında çıkarılması ve ardından da 1945 yılında bu kanunu daha da pekiştiren 4785 sayılı kanunun kabul edilişi ile birlikte devlet ormanlarına bitişik olamayan 5 hektardan az ağaç ve ağaççıkların da orman sayılması karşısında orman köylüsü büyük tepki göstermiştir. 1950 seçimleri öncesinde bu tepkilere karşılık 5658 ve 5653 sayılı kanunlarla birtakım değişiklikler yapılmışsa da bu değişiklikler orman köylüsünü memnun etmekten uzak kalmıştır. DP iktidara geçince hem orman köylüsünün mağduriyetini önlemek hem de teşkilat ile köylü arasında var olan anlaşmazlığa son vermek amacıyla 31 Ağustos 1956 tarihinde yeni bir kanunu yürürlüğe sokmuştur. Böylece orman köylüsünün haklarının korunması sağlamlaştırıldığı gibi ormanların korunmasına yönelik yeni bir takım tedbirler de alınmıştır. Tüm bunlara ilaveten orman köylüsünün ormana bağımlı olmaktan çıkarılmasına ilişkin bir kalkınma programı da hazırlanmıştır.

Sonuç olarak on yıllık iktidar döneminde köye ve köylüye yaptığı hizmetlerle DP'nin köylü ile arasında kuvvetli bir bağ kurulmuştur. İşte bu nedenle DP'nin seçim dönemlerindeki köylüye yönelik söylemlerinin popülist olmaktan çok uzak olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Sunulan imkânlar neticesinde daha fazla üretmekte ve ürettiği ürünün karşılığını alabilmekte olan köylü, bu dönemde büyük bir değişim içine girmiştir. Kemal Karpaz DP iktidarının köylüye yönelik yaptığı hizmetleri şu sözleriyle özetlemiştir: *“Demokrat Parti hakkında bir değerlendirme yapılırken göz önünde tutulacak inkâr edilmesi güç bir gerçek vardır. O da partinin Türk tarihinde, yürüttüğü*

*iktisadi politika ile kitle halinde köyleri etkileyebilmiş, köylerdeki yoksulluk ve cehalet fasit dairesini kırmayı başarmış ilk siyasi teşekkül olduğudur.”*¹⁰⁸³ Karpaz’ın da ifade ettiği gibi DP, çok partili siyasi yaşam içerisinde kendine ait en büyük farkındalığı halk tabanına inmeyi başararak yapmıştır. Köylü ilk defa kendisine bu kadar yakından ve içten uzatılan eli tutmakta çekince göstermemiş ve 1950’den 1960 yılına kadar uzanacak bir birlikteliğe evet demiştir. Büyük kitleleri arkasından sürükleyebilme başarısını gösteren DP, 27 Mayıs 1960 darbesiyle iktidardan uzaklaştırılsa bile köylünün gönlünden uzaklaştırılamamıştır. Köylü, bu partiye olan bağlılığını ilk seçimlerde DP’nin mirasçısı olarak kabul edilen partilere oy vererek sürdürmüştür. 1961 genel seçimlerinde Adalet Partisi oyların % 34,8’ini, Yeni Türkiye Partisi ise oyların % 13,7’sini almıştır. CHP oyların % 36,7’sini alırken DP’nin uzantısı olarak kabul edilen bu iki partinin toplamda % 48,5’lik bir oy oranını sahip olması söz konusu görüşü desteklemektedir¹⁰⁸⁴. DP, kendisinden sonra kurulan partilere oylarını devretmekle kalmamış aynı zamanda köylü halkla kurduğu samimi ilişki ile de merkez sağdaki diğer partilere örnek olmuştur. Özellikle kırsal kesimin sorunlarının çözümüne verdikleri öncelikle Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi bu konuda akla gelen ilk iki partidir¹⁰⁸⁵.

¹⁰⁸³ Karpaz, Türk Demokrasi Tarihi, s. 329.

¹⁰⁸⁴ 1950-1965 Milletvekilleri ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları, s. V-VI.

¹⁰⁸⁵ Hüseyin Çavuşoğlu, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.2, s. 274.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Belgeleri

1.1. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

- BCA., Dosya No:77D37, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 73.477.1.
- BCA., Dosya No:77D56, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 73.478.6.
- BCA., Dosya No:77D48, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 73.477.12.
- BCA., Dosya No:77D30, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 72.475.5.
- BCA., Dosya No:77D39, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 73.477.3.
- BCA., Dosya No: 728, Fon Kodu: 30.10, Yer No: 64.431.8.
- BCA., Dosya.22112, Fon Kodu: 30.10., Yer No: 187.286.12.
- BCA., Dosya No: A55,Fon Kodu:30. 1.0, Yer No: 184.268.2.
- BCA., Dosya., E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22
- BCA., Dosya.E12 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 80.508.9.
- BCA., Dosya. E8, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 74.471.17
- BCA., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22
- BCA., Dosya. E4, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 61.677.22
- BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.5
- BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9
- BCA., Dosya.E8, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No:74.471.17
- BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.5.
- BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 18.106.44.
- BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 18.106.45.
- BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9
- BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9
- BCA., Dosya.A15 Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 29.170.9
- BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.5
- BCA., Dosya.S2, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 131.852.2
- BCA., Dosya.A7, Fon Kodu: 30.1.0, Yer No: 19.107.2.
- BCA., Dosya.83-130 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 126.46.10.

BCA.,Dosya.83-22 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 142.12.9.
 BCA., Dosya.93-5 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 151.78.4.
 BCA., Dosya.93-4 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 144.79.15
 BCA., Dosya.93-1 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 142.29.14.
 BCA., Dosya.93-12 Fon Kodu: 30.18.1.2 Yer No: 151.71.20.
 BCA., Fon Kodu:30.18.1.2, Yer No: 90.30.14.
 BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 99.63.12.
 BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 105.36.8
 BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 88.85.10.
 BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 86.28.11.
 BCA., Fon Kodu: 30.18.1.2, Yer No: 90.20.18.
 BCA., Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 122.22.10
 BCA., Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 122.40.7
 BCA., Fon Kodu 30.18.1.2, Yer No. 122.42.04.
 BCA., Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 25.122.2.
 BCA., Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 17.89.14
 BCA., Dosya Fon Kodu: 490. 01, Yer No: 25.122.2.
 BCA., Fon Kodu: 490. 1, Yer No: 25.122.2.
 BCA., Dosya No: Fon Kodu: 51. 0, Yer No: 2.4.9.
 BCA., Fon Kodu: 51. 0, Yer No: 8.66.8.

2. Resmi Yayınlar

2.1. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri (Tutanak Dergileri)

TBMM ZC., D.2, C.6, İ.2, 110. İçtima, (24.2.1340)
 TBMM ZC., D.2, C.7, İ.2, 9. İçtima, (11.3.1340)
 TBMM ZC., D.2 C.7/1, İ.2, 15. İçtima, (18.3.1340)
 TBMM ZC., D.6, C.8, İ.1, 27. İnikat, (18.1.1940)
 TBMM ZC., D.6, C.10, İ.2, 41. İnikat (17.4.1940)
 TBMM ZC., D.6, C.15, İ.2, 25. İnikat (6.1.1941)
 TBMM ZC., D.6, C.27, İ.3, 27. İnikat (5.8.1942)
 TBMM ZC., D.6, C.28, İ.4, 3. İnikat, (11.11.1942)
 TBMM ZC., D.7, C.2, İ.F, 25. İnikat (21.5.1943)
 TBMM ZC, D.7, C.3, İ.F, 33. İnikat (4.6.1943)
 TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 44 İnikat (19.4.1944)

TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 45. İnkat (20.4.1944)
 TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 46 İnkat (21.4.1944)
 TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 47. İnkat (22.4.1944)
 TBMM ZC., D.7, C. 9, İ.1, 48 İnkat, (24.4.1944)
 TBMM ZC., D.7, C.9, İ.1, 49. İnkat (26.4.1944)
 TBMM ZC., D.7, C.10, İ.1, 58. İnkat (22.5. 1944)
 TBMM ZC., D.7, C.10, İ.1, 64. İnkat (29.5. 1944)
 TBMM TD., D.7, C.15, T.2, 24. İnkat (15.01.1945)
 TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 54. Birleşim (14.5.1945)
 TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 55. Birleşim (16.5.1945)
 TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 58. Birleşim (21.5.1945)
 TBMM TD., D.7, C.17, T.2, 65. Birleşim (29.5.1945)
 TBMM TD., D.7, C.18, T.2, 67. Birleşim (1.6.1945)
 TBMM TD., D.7, C.18, T.2, 68. Birleşim (4.6.1945)
 TBMM TD., D.7, C.18, T.2, 69. Birleşim (5.6.1945)
 TBMM TD., D.7, C.18, T.2, 72. Birleşim (11.6.1945)
 TBMM TD., D.7, C.18, T.2, 74. Birleşim (15.6.1945)
 TBMM TD., D.7, C.19, T.2, 84. Birleşim (9.7.1945)
 TBMM TD., D.7, C.19, T.2, 90. Birleşim (15.8.1945)
 TBMM TD., D.7, C.20, T.3, 1. Birleşim (1.11.1945)
 TBMM ZC., D.7, C.21, İ.3, 25. Birleşim (18.1.1946)
 TBMM ZC., D.7, C.21, İ.3, 27. Birleşim (23.1.1946)
 TBMM TD., D.8, C.1, T.0, 3. Birleşim (14.8.1946)
 TBMM TD., D.8, C.8, T.1, 25. Birleşim (27.12.1946)
 TBMM TD., D.7, C.6, T.1, 85. Birleşim (13.10.1947)
 TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 26. Birleşim (29. 12. 1947)
 TBMM TD., D.8, C.8, T.2, 27. Birleşim (30. 12. 1947)
 TBMM TD., D.8, C.12, T.2, 73 Birleşim (18.6.1948)
 TBMM TD., D.8, C.15, T.3, 36. Birleşim (24.1.1949)
 TBMM TD., D.8, C.16, T.3, 53. Birleşim (26. 2. 1949)
 TBMM.TD.,D.8, C.16, T.3, 54. Birleşim (27. 2. 1949)
 TBMM TD.,D.8, C.24, T.4, 51. Birleşim (20. 2 1950)
 TBMM TD.,D.8, C.24, T.4, 52. Birleşim (21.2.1950)
 TBMM.TD.,D.8, C.24, T.4 54. Birleşim (23. 2. 1950)

TBMM TD., D.8, C.25, T.4, 65. Birleşim (15. 3. 1950)
 TBMM TD., D.8, C.25, T.4, 66. Birleşim (16. 3. 1950)
 TBMM TD., D.8, C.25, T.4, 70. Birleşim (22. 3. 1950)
 TBMM TD., D.9, C.1, T.Olğ., 19. Birleşim (10. 7. 1950)
 TBMM TD., D.9, C.2, T.1, 5. Birleşim (13.11.1950)
 TBMM TD., D.9, C.2, T.1, 11. Birleşim (27.12. 1950)
 TBMM TD., D.9, C.6, T.1, 57. Birleşim (28.3.1951)
 TBMM TD., D.9, C.7, T.1, 71. Birleşim (2. 5. 1951)
 TBMM TD., D.9, C.7, T.1, 76. Birleşim, (14. 5.1951),
 TBMM TD., D.9, C.7, T.1, 79. Birleşim (21. 5. 1951)
 TBMM TD., D.9, C.9, T.1, 103. Birleşim (23. 7. 1951)
 TBMM TD., D.9, C.9, T.1, 105. Birleşim (27. 7. 1951)
 TBMM TD., D.9, C.9, T.1, 111. Birleşim (8.8.1951)
 TBMM TD., D.9, C.13, T.2, 47. Birleşim (25.2.1952)
 TBMM TD., D.9, C.13, T.2, 49. Birleşim (27.2.1952)
 TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 80. Birleşim (4. 6. 1952)
 TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 81. Birleşim (6.6.1952)
 TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 85. Birleşim (16. 6. 1952)
 TBMM TD., D.9, C.16, T.2, 86. Birleşim (18. 6. 1952)
 TBMM TD., D.9, C.17, T.3, 3. Birleşim (12.11.1952)
 TBMM TD., D.9, C. 17, T.3, 10. Birleşim (28. 11. 1952)
 TBMM TD., D.9, C.18, T.3, 13. Birleşim (5.12.1952)
 TBMM TD., D.9, C.18, T.3, 22. Birleşim (26.12.1952)
 TBMM TD., D.9, C.20, T.3, 48. Birleşim (20. 2. 1953)
 TBMM TD., D.9, C.21, T.3, 62. Birleşim (3. 4. 1953)
 TBMM TD., D.9, C.24, T.3, 109. Birleşim (15.7. 1953)
 TBMM TD., D.9, C.25, T.4, 4. Birleşim (13. 11. 1953)
 TBMM TD., D.9, C.27, T.4, 31. Birleşim (20.1.1954)
 TBMM ZC., D.9, C.28, İ.4, 50. İnikat (25.2.1954)
 TBMM ZC., D.10, C.4, İ.1, 33. İnikat (28.1.1955)
 TBMM ZC., D.10, C.7, İ.1, 78. İnikat (20.5.1955)
 TBMM ZC., D.10, C.10, İ.2, 46. İnikat (27.2. 1956)
 TBMM ZC., D.10, C.10, İ.2, 49. İnikat (26.3.1956)
 TBMM ZC., D.10, C.11, İ.2, 67. İnikat (23.5.1956)

TBMM ZC., D. 10, C.13, İ.2, 94. İnikat (20.8. 1956)
 TBMM ZC., D.10, C.13, İ.2, 101. İnikat (28. 8. 1956)
 TBMM ZC.,D.10, C.13, İ.2, 103. İnikat (31.8. 1956)
 TBMM ZC., D.10, C.15, İ.3, 13. İnikat (7.12.1956)
 TBMM ZC., D.10, C.15, İ.3, 21. İnikat (26.12.1956)
 TBMM ZC., D.10, C.15, İ.3, 22. İnikat (28.12.1956)
 TBMM ZC., D.10, C.16, İ.3, 27. İnikat (18.1.1957)
 TBMM ZC., D.10, C.17, İ.3, 38.İnikat (13.2.1957)
 TBMM ZC., D.10, C.17, İ.3, 40. İnikat (18.2.1957)
 TBMM ZC., D.10, C.17, İ.3, 48. İnikat (27. 2.1957)
 TBMM ZC., D.10, C.19, İ.3, 65. İnikat (8.5.1957)
 TBMM ZC., D.10, C.19, İ.3, 68. İnikat (15.5.1957)
 TBMM ZC., D. 11, C.3, İ.1, 58. İnikat (11.4. 1958)
 TBMM ZC., D.11, C.4, İ.1, 80. İnikat (13.6. 1958)
 TBMM ZC., D.11, C.6, İ.2, 28. İnikat (23.1.1959)
 TBMM ZC., D.11, C.7, İ.2, 45. İnikat (25.2. 1959)
 TBMM ZC., D.11, C.7, İ.2, 46. İnikat (26. 2. 1959)
 TBMM ZC., D.11, C.7, İ.2, 47. İnikat (27.2. 1959)
 TBMM ZC., D.11, C.8, İ.2, 61. İnikat (27.4.1959)
 TBMM ZC., D.11, C.10, İ.3, 1. İnikat (1. 11. 1959)
 TBMM ZC., D.11, C.11, İ.3, 20. İnikat (6. 1. 1960)
 TBMM ZC., D.11, C.11, İ.3, 36. İnikat (12. 2.1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 46. İnikat (24. 2. 1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 47. İnikat (25.2.1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 48. İnikat (26.2.1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 49. İnikat (27.2.1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 48. İnikat (26.2.1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 49. İnikat (27. 2.1960)
 TBMM ZC., D.11, C.12, İ.3, 50. İnikat (28.2. 1960)
 TBMM ZC., D.11, C.18, İ.3, 66.İnikat (9.5.1960)

2.2. Resmi Gazeteler

Resmi Gazete, Sayı, 4417- 5173-5464-5423-5464-5693-3537-6056-9402

2.3. Düsturlar

Düstur, 3.Tertip, Cilt 21-25-26-37

2.4. Kavanin Mecmuası (Kanunlar Dergisi)

TBMM Kavanin Mecmuası, C.21-27

2.5. Ayın Tarihi

Ayın Tarihi, S.198-213-274

3. Gazeteler

Akşam

2 Şubat 1942/ “Ekim İşleri”, 3 Şubat 1942/ “Ekim Seferberliği”, 9 Şubat 1942/ Ziraat Seferberliğine Dair Yeni Kararlar”, 3 Mart 1942/ 30 Mayıs 1942/ 3 Mayıs 1943/ “Yol, Kazanç ve Toprak Mahsulleri Vergilei Layihaları”, 22 Mayıs 1943/ Mehmet Oluç, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu”, 12 Haziran 1943/ “Toprak Mahsulleri Vergisi”, 23 Mart 1944/ “Büyük Bir Orman Yangını”, 2 Ağustos 1945/ “Yol Vergisi”, 18 Temmuz 1951/ “Hayvanlar Vergisi”, 28 Temmuz 1951.

Cumhuriyet

Yunus Nadi, “Harb Ekonomisi”, 7 Birinci kanun 1940/ “Köy Enstitüleri Teşkilatı”, 19 Nisan 1940/ “Ekmek Karneleri Hazırlanıyor”, 11 İkinci kanun 1942/ “Karne ile Ekmek Tevziatı”, 13 İkinci kanun 1942/ 14 İkinci kanun 1942/ “Zirai İstihsal Seferberliği”, 8 Şubat 1942/ “Yeni Ekim Tedbirleri”, 11 Şubat 1942/ “İaşe İşlerini Nasıl Sadeleştirebiliriz”, 15 Şubat 1942/ “Yurtta Ekin Vaziyeti Çok Müsait Gidiyor”, 11 Şubat 1943/ Ziraat İşlerimizde Fevkalade Tedbirler”, 19 Şubat 1943/ 8 Mayıs 1943/ “Toprak Vergisi”, 18 Nisan 1944/ Yavuz Abadan, “Köylerimizin Kalkınması”, 9 Temmuz 1944/ Yavuz Abadan; “Köy Enstitülerimizden Beklediklerimiz”, 7 Mayıs 1944/ “Toprak Kanunu”, 18 Mayıs 1945/ “Toprak Kanunu”, 2 Haziran 1945/ “Meclisin Dünkü Toplantısı 7 Saat Sürdü”, 5 Haziran 1945/ 6 Haziran 1945/ “Toprak Kanunu Meclisten Çıktı”, 12 Haziran 1945/ 16 Ağustos 1945/ Nadir Nadi, “Partiden İki Kişi Çıkarıldı”, 23 Eylül 1945/ 29 Eylül 1945/ 10 Ekim 1945.

Demokrat İzmir

“Hayvancılık Islah Programı Tatbikine Başlandı”, 12 Şubat 1953/ “Türkiye’de Hayvancılık”, 20 Şubat 1953.

Demokrat Köylü

“Çiftçi Borçları Tecil Ediliyor”, 24 Kasım 1954/ “On Yedi Türk Hayvan Müttehassısı Amerika’da”, 2 Ekim 1954/ “Zarar Gören Çiftçinin Borcu Tecil Oluyor”, 27 Kasım 1954/ “Traktör Fabrikasının İnşaatı Hızla İlerliyor”, 4 Mart 1955/ “Yurdun Bütün Köyleri İlkokula Kavuşacak”, 30 Mart 1955/ “Köy Süratle Kalkınıyor”, 27 Ağustos 1955/ Köy Elektrifikasyonu Davası Ele Alındı”, 30 Haziran 1955/ 27 Temmuz 1955/ “Konya’da 117 Köy Temiz İçme Suyuna Kavuşuyor”, 15 Aralık 1955/ “Köy Okulları Tahsisatı 20 Milyona Çıkarılıyor”, 30 Ocak 1956/ Köylünün Traktör Lastiği İhtiyacı Gün Geçtikçe Artmaktadır”, 3 Nisan 1956/ “Yapılan Eserleri Köylüler Takdir Ediyor”, 9 Nisan 1956/ “Zirai Alet İmalatına Hızla Devam Ediliyor”, 12 Eylül 1956/ “Konya’da 314 Köye İçme Suyu Tesisi Yapıldı”, 28 Eylül 1956.

Gece Postası

“İlköğretim Kanun Tasarısı Son Şeklini Aldı”, 17 Eylül 1955/ “İlköğretim Kanunu”, 14 Mart 1956.

Hâkimiyet-i Milliye

“Köy Kanunu Yeni Teşkilat” 17 Aralık 1923/“Köy Kanunu”, 26 Aralık 1923.

Kızılırmak

29 Aralık 1944

Milliyet

Sedat Oksal, “Köy Realitemiz ve Bizim Köy”, 3 Mayıs 1950/ “Şehrimizde Seçim Propagandaları”, 7 Mayıs 1950/ “Menfi Tesir Yaratan CHP Afişleri”, 7 Mayıs 1950/ “Sivas’ta Demokratlarla Halkçıların Durumu”, 7 Mayıs 1950/ “Bayar Adana’da Bir Konuşma Yaptı”, 9 Mayıs 1950/ Ali Naci Karacan, “Millet Dün Kararını Verdi”, 15 Mayıs 1950/ “Yabancı Memleketlerde Seçimin Akisleri”, 17 Mayıs 1950/ “Adnan Menderes Dün Mecliste Hükûmetin Programını Anlattı”, 30 Mayıs 1950/ “Anadolu ‘Bizim Köy’ün Benzerleriyle Doludur”, 18 Mayıs 1950/ “Seçimlere Dair Yabancı Basında Çıkan Tefsirler”, 18 Mayıs 1950/ “Hükûmet Programı Cezri Islahat Esasları Taşıyor”, 29 Mayıs 1950/ “Ucuzluk Temini İçin Tedbir Alınıyor”, 16 Haziran 1950/ A. Naci Karacan, “Halk Niçin Seviyor”, 17 Temmuz 1950/ “Orman Islahı İçin Yeni

Tedbirler Alınıyor”, 4 Ağustos 1950/ “Ziraat Bankası Köylüye Geniş Kredi Açıyor”, 6 Ağustos 1950/ “Tarım Bakanının Beyanâtı”, 22 Eylül 1950/ “Ziraat Bankası Umum Müdürünün Beyanâtı”, 28 Eylül 1950/ “İçişleri Bakanının Mühim Beyanâtı”, 30 Eylül 1950/ “Köylünün borçları”, 5 Ekim 1950/ A. Naci Karacan, “Yol Davamız”, 20 Ekim 1950/ “Celal Bayar’ın Tetkikleri”, 26 Kasım 1950/ “Ziraat Kampanyası Hazırlıkları Başladı”, 11 Aralık 1950/ “Eskişehir’de Köylüye 65 bin Dönüm Toprak Dağıtıldı”, 14 Aralık 1950/ “Dün 249 Köylüye Toprak Dağıtıldı”, 26 Aralık 1950/ “Türkiye’nin Ekonomik Sahada Kalkınma Faaliyetinin İlk Safhası”, 1 Şubat 1951/ “Milli Eğitim Bakanı İzmir’de Teftişler Yaptı”, 15 Şubat 1951/ “Ziraat Usullerinde Tekniğin Önemi”, 15 Şubat 1951/ “Milli Eğitim Bakanı İzmir’de Teftişler Yaptı”, 15 Şubat 1951/ “Köyün Kurtuluşu Tahakkuk Ediyor”, 26 Şubat 1951/ Galip Terim, “Yine Orman Davamız Etrafında Düşünceler”, 28 Mart 1951/ “Köy Okulları İçin Hazırlanan Tasarı”, 2 Nisan 1951/ “Toprak Bayramı Kutlandı”, 18 Haziran 1951/ “Dün Kabul Edilen Kanunlar”, 28 Temmuz 1951/ “DP İktidarının Köy Politikası”, 8 Eylül 1951/ “Köylü Terfi Ettirilecek”, 5 Ekim 1951/ 8 Ekim 1951/ 17 Aralık 1951/ “Köy Okulları İnşaatında Köylüye Bir Mükellefiyet Yüklenmeyecek”, 7 Ocak 1952/ “Köylüye Açılan Kredi”, 23 Ocak 1952/ “Mersin’de Suya Kavuşan Köylü”, 28 Ocak 1952/ 19 Mart 1952/ “Türk Köylüsü”, 4 Nisan 1952/ “Zirai Reform”, 5 Nisan 1952/ Süheyl Ünver, “Ağaçlarımızla Bir Hasbıhal”, 13 Haziran 1952/ 10 Temmuz 1952/ “Tarım Bakanlığı Fındıkçılar İçin Kurs Açacak”, 1 Ekim 1952/ “Başvekil İktisadi Vaziyetimizi İzah Etti”, 20 Şubat 1953/ “Başvekil CHP’nin Tenkitlerine Cevap Verdi”, 21 Şubat 1953/ “Zirai İstihsal Sahamız Her Yıl Daha Genişliyor”, 13 Nisan 1953/ “Başvekil Kırşehir’de Mühim Bir Hitabede Bulundu”, 12 Mayıs 1953/ “Ormanların Muhafazası”, 5 Haziran 1953/ “Ankara Bölgesinin Yakacak İhtiyacı”, 20 Aralık 1953/ “Anadoluyu Ağaçlandırma Kampanyası Devam Ediyor”, 17 Ocak 1954/ “Türkiye’de Zirai inkişaf”, 15 Mart 1954/ “Zirai Mücadele”, 19 Mart 1954/ 11 Nisan 1954/ 22 Temmuz 1954/ “Ormanların Islahı İçin Yeni Tedbirler Alınıyor”, 4 Ağustos 1954/ Peyami Safa, “İki Hakikat”, 22 Ağustos 1955/ “Köylerde Teknik Kurslar Açılıyor”, 27 Mart 1956/ “Orman Bölgelerindeki Köyler Kalkındırılıyor”, 20 Ekim 1956/ “Bayar Köylü ile Şehirli Farkı Kalktı Dedi”, 17 Ekim 1957/ Haluk Cillov, “Türkiye’de Zirai Makinalaşma”, 13 Nisan 1960/ Hasan Pulur, “Yine Varlık Vergisi”, 4 Mart 2011.

Son Posta

“Milli korunma Kanunu Derhal Tatbik Edilecek”, 19 İkinci kanun 1940/ “Toprak Mahsulleri Vergisi”, 16 Haziran 1943/ “Dün Mecliste Hararetli Müzakereler Oldu”, 5 Haziran 1943/ “Toprak Mahsulleri Vergisi”, 16 Mayıs 1943/ 22 Mayıs 1945/ 29 Eylül 1945/ 28 Kasım 1945/ Biga ve Yenice Ormanlarındaki Yangın Sahaları Temizleniyor”, 29 Haziran 1945/ “Uludağ Ormanları Yanıyor”, 12 Temmuz 1947.

Son Telgraf

“Gıda Maddelerinde Pahalılık”, Son Telgraf, 8 Nisan 1943.

Tan

“Köy Enstitüleri”, 19 Nisan 1940/ “Buğday Satışları Serbest Bırakılıyor”, 16 Temmuz 1942/ M. Zekeriya Sertel, “Her şeyden Önce Köylünün Emniyetini Kazanmak Lazımdır”, 17 Temmuz 1942/ “Müstahsiller Toprak Mahsulleri Vergisi İle Mükellef Tutulmalıdır”, 1 Ekim 1942/ “Toprak Mahsulleri Vergisi Dün Kabul Edildi”, 5 Haziran 1943/ Zekeriya Sertel, “Köylü Hakikaten Zengin Oldu mu?” 8 Haziran 1943.

Tasviri Efkâr

Hüseyin Görbil, “Toprak Mahsulleri Etrafında Bir Düşünce”, 28 Mayıs 1943/ Yusuf Saim Atasagun, “Devlet Hissesi”, 18 Haziran 1943/ 2 Aralık 1945.

Türkyolu

“Arifiye Köy Enstitüsü Talebeleri”, 4 Temmuz 1944/ “Bu sene 45 Köyümüz Okul ve Eğitime Kavuşuyor”, 21 Temmuz 1944/ “Maarif Vekili ve Gazeteciler Arifiye Köy Enstitüsünde Yaptıkları Tetkikten Çok Memnun Oldular”, 4 Ağustos 1944.

Ulus

14 Son kanun 1942/ 17 Son kanun 1942/ “Köy Enstitüleri Kanunu’nun İlk Müzakereleri Yapıldı”, 18 Nisan 1940/ “Memlekette Büyük Maarif Hamlesi”, 19 Nisan 1940/ Falih Rıfkı Atay, “En Büyük İşlerimizden Birine Başlıyoruz”, 19 Nisan 1940/ Necip Ali Küçük, “Köy Enstitüleri Kanunu Münasebetiyle”, 19.Nisan 1940/ Falih Rıfkı Atay, “Köy ve Köylü Davamızın Ruhu”, 20 Nisan 1940/ Kemal Ünal, “Köyde Yeni Bir Unsur Öğretmen”, 20 Nisan 1940/ Yunus Nadi, “Büyük Zafer”, 20 Nisan 1940/ “Köy Enstitüleri Nereelerde Açılacak ve Neler Okutulacak”, 20 Nisan 1940/ Fahri Ecevit, “Köy Enstitüleri Kanunu ve Kültür İnşacılığı”, 26 Nisan 1940/ “Şehrimizde Ekmek Karne ile Verilecek”, 17 Sonkanun 1942/Şevket Süreyya Aydemir, “Köylü Zenginleşti

mi?”, 13 İkinci teşrin 1942/ Şevket Süreyya Aydemir, “Köylü Zenginleşti mi?”, 15 İkinci teşrin 1942/ Falih Rıfkı Atay; “Alaya Alınan Köylü”, 20 Son teşrin 1942/ “Zirai Donatım Kurumu Çiftçilere Ziraat Alet ve Malzeme Dağıtmaya Devam ediyor”, 8 Mayıs 1943/ 16 Mayıs 1943/ Sadi Irmak, “Köy Davası Bütün Grekleriyle Ele Alınıyor”, 30 Mayıs 1943/ Esat Tekeli, “Yeni Vergi ve Köylümüz”, 5 Haziran 1943/ “Yeni Hasatta Vazifeler”, 22 Ağustos 1943/ Esat Tekeli, “Toprak Mahsulleri Vergisine Dair, 2 Şubat 1944/ “Milli Şefimiz Türk Gençliğine Hitap Etti”, 20 Mayıs 1945/ 7 Eylül 1945/ “Amerikalılar Türkiye’ye Yardım Etmekle Bahtiyardır”, 15 Ekim 1949/ “Yeni Rejimin Göz Alan Hamleleri”, 29 Ekim 1949/ Nazım Berksan, “23.000 km.lik Yol Programının Gayesi”, 6 Şubat 1950/ “Kazova İnekhanesi Verimli Çalışıyor”, 7 Ocak 1950/ Yusuf Saim Atasagun, “Toprak Kanununda Tadilat”, 13 Mart 1950/ Selahattin Batu, “Bizim Köye Dair”, 12 Nisan 1950/ Nazım Berksan, “Köy Yollarımızı da Yapacağız”, 24 Nisan 1950/ “Tarım Yayım Metodu Kursu Açıldı”, 16 Ocak 1951/ Nihat Erim, “Köy Enstitüleri Etrafında”, 2 Şubat 1951/ “Yeni Oman Kanunu Tasarısı”, 4 Nisan 1951/ Nihat Erim, “Yol Davamız”, 18 Nisan 1951/ Namık Zeki Aral, “Hayvanlar Vergisi”, 7 Haziran 1951/ Emin Soysal, “Kırşehir Malya Devlet Çiftliği”, 6 Eylül 1951/ “Köy Enstitüleri”, 1 Şubat 1952/ “Türkiye Ormanlarının Akibeti Feci Görünüyor”, 10 Şubat 1952/ 7 Haziran 1952/ Nihat Erim, “İlköğretim Davası”, 25 Eylül 1952/ Namık Zeki Aral, “Et ve Balık Kurumu”, 9 Ekim 1952/ “Milli Eğitim Şurası Komisyonlarında”, 7 Şubat 1953/ Nihat Erim, “İlköğretim Meselesi”, 14 Şubat 1953/ Nihat Erim, “Orman Meselesi”, 18 Mart 1953/ Namık Zeki Aral, “Zirai Kredi Kooperatiflerimiz”, 4 Nisan 1953/ “İlköğretim İşleri Düzensiz ve Başıboştur”, 15 Ağustos 1953/ Namık Zeki Aral, “Zirai Krediler”, 17 Ağustos 1953/ “İlköğretim Davasını DP İktidarı Baltalamıştır”, 29 Ağustos 1953/ . “İlköğretim Gerileme Devresinde”, 31 Ağustos 1953/ “İlköğretimde Gerileme”, 2 Eylül 1953/ “Orman Köyleri Sıkı Şekilde Korunacak”, 9 Eylül 1953/ “Yeni Tohum Temizleme Evleri Yaptırılacak”, 12 Eylül 1953/ “Traktörlerin Parça İşleri İstirap Mevzuu Oldu”, 14 Eylül 1953/ 13 Ekim 1953/ Namık Zeki Aral, “Ormanlarımız”, 12 Aralık 1953/ “Hayvanlar Vergisi İçin Bir Teklif”, 24 Ocak 1956/ Namık Zeki Aral, “Memleket Toprağı”, 29 Haziran 1956/ “Orman Kanunu Müzakereleri”, 18 Ağustos 1956/ “Orman Kanunu Dün Görüşüldü”, 19 Ağustos 1956/ “Eğitmenlerin Durumu Hakkında Sözlü Soru”, 13 Nisan 1957/ Namık Zeki Aral, “Ziraî Bünyemiz”, 8 Temmuz 1957/ “İlköğretim Konusunda Gerçekleştirilemeyen Fakat Tekrarlanan Vaad” 20 Ağustos 1958.

Vakit

Asım Us, “Türkiye Çiftçi Memleketi”, 28 Mart 1943/ “Bu Vergi 150 Milyon Varidat Temin Edecek”, 16 Mayıs 1943.

Vatan

“Zirai Seferberlik”, 5 Şubat 1942/ Ahmet Emin Yalman, “Ekim Seferberliği”, 12 Şubat 1942/ “1942 Mahsulü İçin Mühim Bir Tedbir”, 16 Mayıs 1942/ “Haydi Çiftçiler İşbaşına” 16 Temmuz 1942/ Ahmet Emin Yalman, “Hükûmet Hayırlı Bir Taarruza Geçti” 17 Temmuz 1942/ 18 Temmuz 1942/ “İstihsalı Artırmak İçin Yeni Tedbirler”, 12 Şubat 1943/ Faruk Fenik, “Hububat Alım Satımının İçyüzü”, 20 Nisan 1943/ “Mahsulün Bir Kısımına Hükûmet El Koyuyor”, 16 Mayıs 1943/ Ahmet Emin Yalman, “Çiftçi Kimdir ve Neler Yapıyor”, 26 Mayıs 1943/ “Mecliste Münakaşalı Bir Celse” 5 Haziran 1943/ Ahmet Emin Yalman, “Köylünün Dertleri”, 5 Ağustos 1943/ Ahmet Emin Yalman, “Köylü Hakkında Yanlış Kanaatler”, 22 Ağustos 1943/ Ahmet Emin Yalman, “Köylü Hakkında Yanlış Kanaatler”, 22 Ağustos 1943/ Ahmet Emin Yalman, “Köy Âleminde Duyduklarım”, 7 Eylül 1943/ Ahmet Emin Yalman, “Köylüden Haber”, 27 Nisan 1944/ 30 Mayıs 1945/ 12 Haziran 1945/ “Orman Yangını”, 6 Eylül 1945/ 21 Eylül 1945/ 22 Eylül 1945/ 23 Eylül 1945/ Ahmet Emin Yalman, “İleriye Doğru Bir Adım”, 2 Kasım 1945/ Necati Yaşmut, “Orman İşletmesi’nden Şikâyet”, Vatan, 13 Kasım 1945/ 28 Kasım 1945/ Ahmet Emin Yalman, “Orman İşinde Meclis Anketi Lazım”, 30 Kasım 1945/ “Celal Bayar ve Arkadaşları Yeni Partiyi Kurmaya Karar Verdiler”, 1 Aralık 1945/ “Halk Partisinde Tasfiye”, 2 Aralık 1945/ Refik Halit Karay, “İlk Çatırtılar” 6 Şubat 1946/ 22 Mart 1947/ “Hayvanlar Vergisi”, 2 Mayıs 1951/ 2 Aralık 1951/ “Yol Vergisinin Tamamen Kalkması Kararlaştırıldı”, 2 Aralık 1951.

Yeni Asır

“DP Köylüye, Şehirliye Bugünü ve Yarını İçin Emniyet Verecektir”, 7 Mayıs 1950/ Berki Tunçağ, “Yol Davamız”, 14 Ekim 1950/ Berki Tunçağ, “Köy Yolları Hakkında”, 13 Ocak 1951/ Mehmet Üster, “Orman Davamız”, 3 Nisan 1951/ Şevket Bilgin, “Köyler Davasını Bir Çıkmazdan Kurtarmalıyız”, 31 Mayıs 1951/ M. Tuncer, “Vergileri Kaldırmak mı? Hayır, Adilleştirmek”, 13 Haziran 1951/ Rıfkı Salim Burçak, “Ziraatımız Dev Adımlarla İlerliyor”, 6 Ekim 1951/ “Yol Vergisinin Kaldırılması Çalışmaları Nihayet Buldu”, 4 Kasım 1951/ M. İskender Öztunalı, “Köye Doğru”, 5 Kasım 1951/ M. Tuncer, “Yol Vergisi Yerine Adaletli Bir Sistem”, 11 Kasım 1951/ M. Tuncer, “Toprak

ve İskân Meselelerinin Halli Yolunda”, 23 Aralık 1951/ “Hububat Mahsulünde Cebri Mubayaa Kalktı”, 4 Haziran 1944.

Zafer

“Kayseri Fiyaskosu”, 22 Mayıs 1949/ 25 Mayıs 1949/ Hüsnü Hamit Koptagel, “Ziraat Sanayi”, 16 Aralık 1949/ Muhip Dıranas, “Karadeniz’deki Kıtılık ve Kıran”, 16 Aralık 1949/ 22 Aralık 1949/ Feyzi Boztepe, “Halk Açlıktan Isırgan Otu Ayrık Kökü Yiyor”, 22 Aralık 1949/ “Köy Öğretmenlerinin Durumu Kifayetsizdir”, 22 Aralık 1949/ Hüsnü Hamit Koptagel, “Ziraat Sigortası ve Köylü”, 26 Ocak 1950/ Ali Rıza İncealemdaroğlu, “Ziraat Politikamızda Büyük Hatalar”, 6 Mart 1950/ Sıtkı Yırcalı, “Köylüyü Esir Eden Orman”, 21 Mart 1950/ Ali Rıza İncealemdaroğlu “Demokrat Parti Kongrelerinde Konuşan Köylüler”, 13 Nisan 1950/ “Maraş Köylerinde 6 Ok’u Gören Kaçıyor”, 18 Nisan 1950/ Seyfi Kurtbek, “Köy İntibaları”, 8 Mayıs 1950/ Seyfi Kurtbek, “Köy İntibaları” 10 Mayıs 1950/ Nuri Alpay, “Bizim Köy”, 14 Mayıs 1950/ “Yeni Hükûmetin Mühim Kararları”, 25 Mayıs 1950/ “Hükûmet Programını Okudu”, 29 Mayıs 1950/ “Eğer DP Halkı Memnun Etmek İsterse, 6 Haziran 1950/ Selahaddin Demirkan, “Zirai Kalkınmada Planlı Hareket”, 7 Haziran 1950/ Lütü Ülkümen, “Demokrasi ve Köy Kalkınma Davamız” 18 Haziran 1950/ İ.Selçuk Çakıroğlu, “Orman ve Kanun”, 12 Temmuz 1950/ “Yurdun Kan Damarları”, 25 Temmuz 1950/ Kemal Cündübeyoğlu, “Köy Yolları ve Feci Hareketler”, 26 Temmuz 1950/ “Ziraat Bankası”, 8 Eylül 1950/ Mümtaz Faik Fenik, “Çiftçiler İçin Müjdeli Haberler”, 23 Eylül 1950/ Mümtaz Faik Fenik, “Çiftçilere Yapılan İyilik”, 25 Eylül 1950/ “Çukurova’nın Ziraat Savaşı”, 3 Kasım 1950/ 7 Kasım 1950/ “Toprak Tevzii Devam Ediyor”, 14 Kasım 1950/ “Köy Yolları İçin Yeni Bir Tasarı”, 17 Kasım 1950/ “Memleketin Mühim Bir Davası Hallediliyor” 26 Kasım 1950/ “Toprak Tevziinde Büyük Başarı”, 6 Aralık 1950/ “Toprak Tevziatı”, 8 Aralık 1950/ Mümtaz Faik Fenik, “Köylülerimizin Dertleri”, 19 Aralık 1950/ “Yurttaki Traktör Sayısı”, 22 Aralık 1950. Mümtaz Faik Fenik, “Ne Ekersen Onu Biçersin”, 5 Ocak 1951/ “1951’de 71 Köye Çeşme Yapıldı”, 15 Ocak 1951/ “Orman Tasarısı”, 4 Nisan 1950/ “Orman Tasarısının Müzakeresi Başladı”, 17 Nisan 1951/ “Hayvanlar Vergisinde İndirim Yapılıyor”, 2 Mayıs 1951/ Kamuran Tüzgıray, “Zirai Kalkınma ve İstikrar”, 15 Mayıs 1951/ “Hayvanlar Vergisi Kanunu Yeni Bir Şekil Alıyor”, 21 Mayıs 1951/ “DP İktidarının Bir Yıllık Başarılı İcraatı”, 22 Mayıs 1951/ “Memlekette Bayındırlık Bilançosu”, 15 Temmuz 1951/ “Ziraat Bankası’nın Bir Yıllık Faaliyeti”, 11 Ağustos 1951/ Bekir Turna, “Türk Köylüsünün

Şuuru”, 17 Eylül 1951/ “Yol Vergisi Kanunu”, 6 Ekim 1951/ Ruşen Alaylıoğlu, “Köy ve Kültür”, 7 Ekim 1951/ “Tarım Bakanı Nedim Ökmen’in Beyanatı”, 10 Ekim 1951/ “Üretim Çiftliklerinin Kuruluş ve Gayesi”, 17 Kasım 1951/ M. Tuncer, “Memleketin İnsan ve Servet Hazinesi Olan Köy”, 30 Kasım 1951/ “Öğretmenler ve Enstitü Mezunları”, 14 Aralık 1951/ “Yeni Orman Kanunumuz”, 4 Ocak 1952/ “Köylüden Mektep Yapma Mükellefiyeti Kaldırıldı”, 5 Ocak 1952/ “Köy Okulları Öğretmen Okulu Haline Getirilecek”, 17 Ocak 1952/ “Sunî Tohumlama İstasyonları Artırılıyor”, 7 Şubat 1952/ “Toprak Tevzii”, 8 Şubat 1952/ “Zirai Sahada Yeni Hamleler”, 8 Şubat 1952/ Mümtaz Faik Fenik, “Köy Okulları ve Köy Enstitüleri”, 21 Şubat 1952/ 17 Mart 1952/ “Köylerde Kurulacak Yoncalık ve Meralar İçin İllere 61 Traktör Verilecektir”, 20 Mart 1952/ “Topraksızım Diyen Köylü Kalmayacak”, 15 Nisan 1952/ “Zirai Sahada Seferberlik”, 17 Nisan 1952/ “Türk Köylüsü Büyük Sevinç ve Neşe İçinde”, 15 Haziran 1952/ Nevai, “Memleket Bünyesi Gittikçe Değişiyor”, 21 Haziran 1952/ “Zirai Sanatlar İnkışaf Ediyor”, 23 Haziran 1952/ Rıfkı Danışman, “Yol Kalkınması İl ve Köy Yolları”, 8 Temmuz 1952/ “İlkokul Davası Hal Yolunda”, 16 Temmuz 1952/ “Zirai Kredi 914 milyon 562 bin liraya yükseldi”, 1 Ağustos 1952/ “Tarım Bakanı Dün İntibalarını Anlattı”, 9 Ağustos 1952/ “Tarım Sahasında Müspet Çalışmalar”, 24 Ağustos 1952/ “Büyük Sulama Planı”, 27 Ağustos 1952/ Rıfkı Salim Burçak, “Köycülük”, 15 Eylül 1952/ “Çiftçiye Kredi İle Gübre”, 19 Eylül 1952/ Mümtaz Faik Fenik, “Eski Devrin Deve Kuşu Politikası”, 28 Eylül 1952/ “Çiftçiye Temin Edilen Ziraat Makineleri”, 19 Kasım 1952/ “Yurdun Ağaçlandırma İşî Bir Plana Bağlandı”, 11 Aralık 1952/ “Başbakanın Bolu DP Kongresindeki Mühim Nutku”, 15 Aralık 1952/ “Köylüye Tohumluk Yardımı Artırılıyor”, 20 Aralık 1952/ “Millî Eğitim Bakanı İleri Vesikalarla Açıklıyor”, 27 Aralık 1952/ “Teknik Sulama Kursları”, 12 Ocak 1953/ “Millî Eğitim Şurası Dün Sabah Açıldı”, 6 Şubat 1953/ “Köylerimize Ucuz Elektrik Temini” 7 Mart 1953/ “Traktör Ziraat İşçisini Aylak mı Bıraktı?”, 3 Mayıs 1953/ Buğday Fiyatları Asla Düşürülmeyecek”, 12 Mayıs 1953/ Rıfkı Danışman, “953 Vilayet ve Köy Yolları Faaliyeti”, 10 Haziran 1953/ “On Sekiz Vilayette 161 Numune Köyü Açıldı”, 27 Haziran 1953/ “Orman Tasarısının Müzakeresi Başladı”, 16 Temmuz 1953/ “Yurdun Sulama İşleri de Tam Bir Düzene Giriyor”, 26 Ağustos 1953/ “Zirai Sahada Son Gelişmeler”, 28 Ağustos 1953/ Don Cook, “Yabancı Gözü İle Kalkınan Türkiye”, 31 Ağustos 1953/ “Menderes’in Balıkesir Nutku”, 9 Eylül 1953/ “Yabancı Gözü ile Türkiye’de Zirai İnkışaf”, 10 Eylül 1953/ “Memlekette Okulsuz Hiçbir Köy

Bırakılmayacak”, 28 Eylül 1953/ “Yabancı Gözü ile Türk Ziraatında Görülen Yeni İnkişaf ve Hamleler”, 17 Ekim 1953/ “İktisadi Kalkınma Sayesinde Yurdun Manzarası Değişiyor”, 29 Ekim 1953/ İlköğretim Davası”, 13 Kasım 1953/ “1954 Tarım Bütçesi Dün Kabul Edildi”, 26 Ocak 1954/ “Toprak Reformu”, 10 Şubat 1954/ “Türkiye’deki İktisadi Kalkınma Övülüyor”, 14 Şubat 1954/ 27 Şubat 1954/ “Çiftçimizin Refah Seviyesi Yükseldi”, 24 Mart 1954/ 25 Mart 1954/ 7 Nisan 1954/ “Köyden Gelen Ses”, 15 Nisan 1954/ “Çiftçiye Yardım Gittikçe Genişliyor”, 10 Temmuz 1954/ “Zirai Kredi Konfederasyonu”, 21 Eylül 1954/ “Teknik Ziraatta Büyük İlerleme”, 25 Kasım 1954/ “Orman İçi Köylerinin Hızla Kalkınması İşi Ele Alındı”, 17 Mart 1955/ Zafer 27 Mart 1955/ “Girişilen Büyük Toprak Reformu”, 10 Temmuz 1955/ “Münferit Su İşlerinde Çok Büyük Başarı Kaydedilmiştir”, 6 Ağustos 1955/ “Konya’da 117 Köy İçme Suyuna Kavuştu”. 11 Aralık 1955/ “İlk Tedrisat Kanunu Tasarısı Hazırlandı”, 22 Nisan 1956/ Zafer, 18 Mayıs 1956/ “Meclis Orman ve İstimlak Layihalarını Dün Kabul Etti”, 1 Eylül 1956/ “Yeni Orman Kanunu’nun Sağlayacağı Büyük Fayda”, 4 Eylül 1956/ Mükerrer K. Su, “Orman Kanunu”, 13 Eylül 1956/ “Yeni İlköğretim Kanunu Tasarısının Esasları Hazır”, 23 Eylül 1956/ “Çiftçiye 2 Milyar 700 Milyon Lira Kredi Açılacak”, Ocak 1957/ “1957 Senesinde 2 Milyon Dönüm Arazi Dağıtılacak”, 17 Şubat 1957/ “Köylerimiz Tamamen Yeni Yollarla Şehirlere Bağlanıyor”, 30 Temmuz 1957/ “22 Köy Yolu ile 36 Köy İçme Suyu Tesisi Yapılıyor”, 15 Ağustos 1957/ “Köylerin Yol ve İçme Suyu İçin 102 Milyon Liralık Ek Tahsisat, 8 Eylül 1957/ “Köy Yolları Büyük Suretle Yapılmaktadır.”, 3 Ekim 1958/ 1 Mayıs 1959/ Yeniden Yüzlerce Köy Elektriğe Kavuşacak”, 23 Eylül 1959/ “Bu Sene İki bin Köy Daha İçme Suyuna Kavuşacak”, 2 Ekim 1959/ 31 Aralık 1959.

4. Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları ile Bakanlık Yayınları

1950-1965 Milletvekili ve 1961, 1964 Cumhuriyet Senatosu Üye Seçimleri Sonuçları, DİE Yayınları, Ankara 1966.

1960 Karayolları İstatistik Bülteni, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara 1962.

20 Ekim 1935 Genel Nüfus Sayımı Köyler Nüfusu, T.C. Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Hüsnü Biat Basımevi İstanbul 1937.

50 Yılda Türk Sanayi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ankara 1973.

Cumhuriyetimizin 50. Yılında Ormancılığımız, T.C. Orman Bakanlığı.

- Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973.
- Cumhuriyetin 50. Yılında Rakam ve Grafiklerle Milli Eğitimimiz*, İstanbul 1973.
- İstatistik Göstergeler 1923-2002*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 2003.
- Kalkınan Türkiye (Rakamlarla 1923-1968)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1969.
- Milli Eğitim Hareketleri 1927-1966*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1967.
- Milli Eğitimde 50 Yıl 1923-1973*, Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1973.
- Tarım İstatistik Özeti 1943-1964*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara 1965.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1968*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara 1969.
- Türkiye İstatistik Yıllığı 1981*, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1981.
- Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1959*, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti.
- Türkiye Karayolları İstatistik Yıllığı 1961*, Bayındırlık Bakanlığı Karayolları Genel Müdürlüğü Planlama Fen Heyeti, Ankara 1963.
- Türkiye Tarımında Gelişme Eğilimi Grafik ve İstatistikler 1938-66*, Tarım Bakanlığı Planlama ve Ekonomik Araştırmalar Dairesi Başkanlığı, Ankara 1968.
- Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1973.
- Zirai İstatistik Özetleri 1940-1961*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara 1961.

5. Hatıralar

- Ağaoğlu, Samet, *Arkadaşım Menderes*, Baha Matbaası 1967.
- Ağaoğlu, Samet, *Demokrat Parti’nin Doğuş ve Yükseliş Sebepleri Bir Soru*, Baha Matbaası 1972.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi, 2000.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, C.II-III, Remzi Kitabevi, 2000.
- Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes’in Dramı*, Remzi Kitabevi 2000.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Yaşadığımız Devrin İçyüzü*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1960.
- Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- Bayar, Celal, *Başvekilim Menderes*, (der. İsmet Bozdağ), Truva Yayınları, İstanbul 2010.
- Berkes, Niyazi, *Unutulan Yıllar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1997.
- Burçak, Rıfkı Salim, *On Yılın Anıları 1950-1960*, Nurol Matbaası, Ankara 1998.
- Çağlayangil, İhsan Sabri, *Anılarım*, Yılmaz Yay., İstanbul 1990.

- Dağlar, Yalçın, *Köylerimizden Örnekler*, İstanbul 1951.
- Dağlar, Yücel, *Siyasette Köycülüğümüz*, İstanbul 1954.
- Bozdağ, İsmet, *Demokrat Parti ve Ötekiler*, Kervan Yay., İstanbul 1975.
- Erer, Tekin, *On Yılın Mücadelesi*, Ticaret Postası Matbaası, İstanbul.
- Fersoy, Orhan Cemal, *Bir Devre Adını Veren Başbakan Adnan Menderes*, Hun Yayınları, İstanbul 1978.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Politikada 45 Yıl*, İletişim Yayınları, İstanbul 2002.
- Nadi, Nadir, *Perde Aralığından*, Çağdaş Yayınları, İstanbul 1991.
- Sertel, M. Zekeriya, *Hatırladıklarım (1905-1950)*, İstanbul 1968.
- Şeremetli, Sıtkı, *1946-1960 İktidardan- İhtilale Balıkesir’de Demokrat Parti Hareketi*, Liva Yayınevi, Balıkesir 2006.
- Toker, Metin, *DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990.
- Toker, Metin, *Tek Partiden Çok Partiye 1944-1950*, Bilgi Yayınevi, Ankara 1990
- Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara 1959.
- Usman, Erkin, *Gönüllülerdeki Adam Adnan Menderes*, Hepileri Matbası, 1968.
- Yavuzalp, Ercüment, *Menderes’le Anılar*, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1991.

6. Kitaplar

- Acar, Yalçın, *Tarihsel Açından Türkiye Ekonomisi ve İzlenen İktisadi Politikalar (1923-1963)*, Uludağ Üniversitesi Basımevi 1991.
- Acun, Niyazi, *Ormanlarımız ve Cumhuriyet Hükümeti’nin Orman Davası*, Ankara 1945.
- Adnan Menderes’in Konuşmaları Demeçleri Makaleleri*, (Yay. Haz. Haluk Kılçık), C.I 1-9, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1991.
- Ahmad, Feroz ve Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi 1945-1971*, Bilgi Yayını, 1976.
- Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul 2006.
- Akbayar, Nuri, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003.
- Akıncı, Gündüz, *Türk Romanında Köye Doğru*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961.
- Aksoy, Suat, *100 Soruda Türkiye’de Toprak Meselesi*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1969.
- Akyüz, Yahya, *Türk Eğitim Tarihi*, Ankara 1989.
- Albayrak, Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara, 2004.
- Alpay, Mehmet Nuri, *Köy Davamız ve Köyün İç Yüzü*, Ankara 1952.
- Apaydın, Mümtaz ve Ali Haydar Doğu, *Yeni Orman Kanunu Nasıl Olmalıdır*, Kemalist Türkiye Gazetesi Neşriyatından, İstanbul 1952.
- Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, Ankara 2006.

- Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisini Açış Konuşmaları*, TBMM Kültür ve Sanat Yayın Kurulu Yayını, Ankara 1987.
- Atay, Y. Kenan, *Orman Kanunu ve Tatbikatı*, Bozüyük Basımevi, 1960.
- Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Tekin Yayınevi, İstanbul 1984.
- Başar, Ahmet Hamdi, *Davalarımız*, İstanbul 1943.
- Başar, Erdoğan, *Demokrat Parti Dönemi Eğitim Hareketleri*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1992.
- Başaran, Mehmet, *Özgürleşme Eylemi Köy Enstitüleri*, İstanbul 1999.
- Beeley, Brian W., *Köysel Türkiye Bibliyografyası*, Hacettepe Üniversitesi Yay. No.10, 1969.
- Bekişoğlu, Şemseddin, *Köy Davamız*, Güven Basımevi, Ankara 1951.
- Berksan, M. Nazım, *Yol Davamız Nerede? Dün-Bugün-Yarın*, Akın Matbaası, Ankara 1951.
- Bıyıkoglu, Kemal, *Türkiye'de Hayvancılık ve Hayvancılık Sahasındaki Bazı Çalışmalar*, Erzurum 1969.
- Birand, Mehmet Ali, Can Dünder ve Bülent Çaplı, *Demirkırat Bir Demokrasinin Doğuşu*, Milliyet Yayınları, İstanbul 1991.
- Boratav, Korkut, *100 Soruda Devletçilik*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1974.
- Bulutoğlu, Kenan, *Türk Vergi Sistemi*, Çağlayan Kitabevi, İstanbul 1967.
- Burçak, Rıfkı Salim, *Türkiye'de Milli İradenin Zaferi*, Demokratlar Kulübü, Ankara 1994.
- Celal Bayar'ın Seçim Kampanyalarındaki Söylev ve Demeçleri 1946-1950-1954*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1999.
- Celal Bayar'ın Söylev ve Demeçleri 1946-1950*, (Top. Özel Şahingiray), Doğuş Matbaası, Ankara 1956.
- Cem, İsmail, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul 1989.
- Ceyhun, Ekrem, *Kalkınan Türkiye*, Yeni Asya Yayınevi, İstanbul 1978.
- Cumhuriyet Ansiklopedisi*, (Yay. Kur: Hasan Ersel ve diğerleri), C.I-II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2003.
- Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, İstanbul 1993.
- Çağlar, Yücel, *Köy, Köylülük ve Türkiye'de Köy Kalkınması Sorunu*, Türkiye Ziraatçılar Derneği Yayınları, Ankara 1986.
- Çağlar, Yücel, *Türkiye'de Devlet Orman İşletmeciliği ve Özelleştirme*, Ankara 1988.
- Çağlar, Yücel, *Türkiye'de Orman Köyleri ve Kalkındırılmasına Yönelik Etkinlikler*, Ankara 1986.
- Çağpar, İzzettin, *Köyde Hakiki Reform ve İdeal Köycülük*, Samsun 1949.
- Çavdar, Tefik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi (1950'den Günümüze)*, İmge Yayını, Ankara 2004.

- Çavdar, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, İmge Yayınevi, Ankara 2004.
- Çınar, Tayfun, "1942: A' dan Z' ye Bozuk Devlet'in Yeniden Yapılanması Girişimlerinin Yükselişi ve Düşüşü", *Açıklamalı Yönetim Zamanizini 1940-1949*, (Editör: B. Ayman Güler), Ankara 2008.
- Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul 2010.
- Demirer, Mehmet Arif, *Demokrat Parti ve Tarım*, Demokrat Parti 60. Yıl Yayınları, Ankara 2006.
- Demirer, Mehmet Arif, *Demokrat Parti'nin Yatırımları*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 2006.
- Doğan, Mustafa, *Adnan Menderes'in Konuşmaları*, C.I, Ekicigil Yayınları, İstanbul 1957.
- Edis, A.Bedri, *İlk Öğretim Düsturu*, İstanbul 1950.
- Egesoy, Muzaffer, *Cumhuriyet Devrinde Vasıtasız Vergiler*, Ankara 1962.
- Ekonomik Kalkınmamızda Hayvancılık*, Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Yayınları, Ankara 1962.
- Eraktan, Gülcan, *Tarım Politikası I*, Ankara 1983.
- Ergil, Gül, *Türk Köyünde Modernleşme Eğilimleri Araştırması Rapor II*, T.C. Devlet Planlama Teşkilatı, İstanbul 1971.
- Ergün, Mustafa, *Atatürk Devri Eğitim*, Ankara 1982.
- Evren, Nazif, *Osmanlı Eğitim Sisteminden Cumhuriyete*, Ankara.
- F.A.O. Türkiye Raporu*, T.C. Ziraat Bankası 100. Yıldönümü Yayını, Ankara 1962.
- Gedikoğlu, Şevket, *Evreleri ve Getirdikleri ve Yankılarıyla Köy Enstitüleri*, Ankara 1971.
- Giritlioğlu, Fahir, *Türk Siyasi Tarihinde Cumhuriyet Halk Partisinin Mevkii*, Ankara 1974.
- Gökman, Muzaffer, *50 Yılın Tutanağı*, Hürriyet Yayınları, İstanbul 1973.
- Gündoğan, Salim, *Köycülük ve Köy Davası Hakkında Bir Etüt*, Aydın 1944.
- Güven, Sami, *1950'li Yıllarda Türk Ekonomisi Üzerine Amerikan Kalkınma Reçeteleri*, Ezgi Kitabevi, Bursa 1991.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Türkiyede Zirai Buhran*, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Ankara 1936.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, *Ziraat Âleminde Vakıalar ve Düşünceler*, Dönüm Neşriyat, Ankara 1939.
- Hayvancılık Bilgileri*, Tarım Bakanlığı Yayınları, Akın Matbaası, Ankara 1965.
- Helling George ve Barbara Helling, *Sosyolojik ve İstatistikî Bakımdan Türkiye'de Köy*, (Çev. Ahmet. E. Uysal), Ankara 1956, s. 46.
- Heske, Franz, *Türkiye'de Orman ve Ormancılık*, (Tercüme Eden: Selahattin İnal), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, İstanbul 1952.

- İcra, Baside, *Demokrat Parti Tüzük ve Programı*, Ankara 1992.
- İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, C.1, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931.
- İnan, Afet, *Cumhuriyetin Ellinci Yılı İçin Köylerimiz*, Ankara 1978.
- İnceler, Rahmi, *Köy ve Köylümüzün Davası*, Ankara 1969.
- İsmail Hüsrev, *Türkiye Köy İktisadiyatı*, İstanbul 1934.
- Kalaycı, Nurdan, *Cumhuriyet Döneminde İlköğretim Hükümet Programları ve Uygulamalar*, İstanbul 2004.
- Kanbolat, Yahya, *Türkiye Ziraatında Bünye Değişikliği*, Ankara 1963.
- Kaplan, İsmail, *Türkiye’de Milli Eğitim İdeolojisi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1999.
- Kaplan, Ramazan, *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Köy*, Akçağ Yayınları, Ankara 1997.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Ankara*, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Yaban*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Karaömerlioğlu, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul 2006.
- Karpat, Kemal, *Türk Demokrasi Tarihi*, İstanbul 1996.
- Kayış, Yasin, *Demokrat Parti Döneminde Siyasi Karikatür (1950-1960)*, Libra Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Keleş, Ruşen ve Orhan Türkay, *Köylü Gözü ile Türk Köylerinde İktisadi ve Toplumsal Değişme*, Ankara 1962.
- Keleş, Ruşen, *100 Soruda Türkiye’de Şehirleşme Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul 1972.
- Kirby, Fay, *Türkiye’de Köy Enstitüleri*, (Yay. Haz. Engin Tonguç), Güldiken Yayınları, Ankara 2000.
- Kocabaş, Süleyman, *İnönü Dönemi 1938-1950*, İstanbul 2009.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk’ün Fikir ve Düşünceleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 2007.
- Konuşmalarıyla Menderes I*, (Haz. Hidayet Yavuz), Çağaloğlu Tuzcu Basımevi, İstanbul 1958.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de İki Partili Siyasi Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950) İkinci Parti*, İletişim Yay., İstanbul 2010.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Milli Şef Dönemi (1938-1945)*, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Koçer, Hasan Ali, *Türkiye’de Öğretmen Yetiştirme Problemi (1848-1967)*, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara.
- Kolçak, Sabri, *İlk Öğretim Temel Davaları*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1957.
- Kuruç, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, Bilgi Yayınevi, 1987.

- Küçükömer, İdris, *Batılılaşma Düzenin Yabancılaşması*, İstanbul 2007.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000
- Maarifle İlgili Kanunlar II*, Maarif Matbaası, İstanbul 1944.
- Maarifle İlgili Kanunlar*, Maarif Matbaası, İstanbul 1940.
- Mağden, Ragıp Ziya, *Zirai Kombinalar*, Ankara 1949.
- Makal, Mahmut, *Bozkırdaki Kıvılcım Enstitüler*, Litaritür Yayınları, İstanbul 2008.
- Makal, Mahmut, *Köy Enstitüleri ve Ötesi*, Litaritür Yayınları, İstanbul 2009.
- Mehmet Zeki, *Türkiye Teracimi Ahval Ansiklopedisi III*, İstanbul 1930-1932.
- Menderes Diyor ki*, (Haz. Şükrü Esirci), Birinci Kitap, Demokrasi Yayınları, İstanbul 1967, s. 65.
- Merter, Feridun, *1950-1988 Yılları Arasında Köy Ailesinde Meydana Gelen Gelişmeler*, Ankara 1990
- Minkari, Ali Esen, *1950-1960 Yıllarında İktisadi Kalkınma ve Gelişme*, Demokratlar Kulübü Yayınları, Ankara 1992.
- Mocan, Şevket, *Orman Kanunu ve Perişan Köylü*, 1950.
- Mutlu, N. Yücel, *Bayındırlık Bakanlığı Tarihi (8 Ekim 1848-31 Aralık 2004)*, Ankara 2005.
- Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası 1919-1980*, C.1, İletişim Yay., İstanbul 2002.
- Orman Kanunu Layihası ve Verilen Mütalaalar*, Türkiye Ormancılar Cemiyeti, Ankara 1955.
- Ozankaya, Özer, *Köyde Toplumsal Yapı ve Siyasal Kültür*, Sevinç Matbaası, Ankara 1971.
- Ökte, Faik, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul 1951.
- Özbudun, Ergun, *Türkiye'de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1995.
- Öztürk, Kazım, *Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları*, İstanbul 1968.
- Redhouse Sözlüğü (Türkçe-İngilizce)*, İstanbul 1988.
- Sanal, Türker, *Menderes Hükümetleri*, Sim Matbacılık, Ankara.
- Semerci, Bekir, *Türkiye'de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri*, İstanbul 1989.
- Sencer, Muzaffer, *Türkiye'de Köylülüğün Maddi Temelleri*, Ant Yayınları, İstanbul 1971.
- Sencer, Muzaffer, *Türkiye'deki Siyasal Partilerin Sosyal Temelleri*, İstanbul 1971.
- Shaw, Stanford J. Ve Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, (Türkçesi: Mehmet Harmancı) C.II, İstanbul 2000.
- Sorguç, Bahir, *1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1982.
- Soysal, Emin, *İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri*, Uygun Basımevi, Bursa.

- Sükan, Faruk, *Başbakan Adnan Menderes'in Meclis Konuşmaları 1950-1960*, Ankara 1991.
- Şen, Erdal, *Başbakan Adnan Menderes'in Hayatı Bir Yiğit Vardı*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2010.
- Şimşek, İbrahim, *Neden Köy Enstitüleri*, İstanbul 2010.
- Taraklı, Duran, *Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulama Sonuçları*, Ankara 1976.
- Taşyürek, Muzaffer, *Adnan Menderes*, Anonim Yayıncılık, İstanbul 2009.
- Tezel, Yahya Sezai, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950)*, Yurt Yayınları, Ankara 1982.
- Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, Ankara 2008.
- Tunaya, Tarık Zafer, *Türkiye'de Siyasal Gelişmeler (1876-1938) Mütareke Cumhuriyet ve Atatürk (1918-1938)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2003.
- Tuncer, H. Cahit, *Tarım Kredi Kooperatifleri*, Ankara 1969.
- Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış*, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongresi Yay., İstanbul 1938.
- Türkiye Ekonomisi Kalkınma Programı İçin Tahlil ve Tavsiyeler*, Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası, Washington 1951.
- Türkiye'de Demokrasinin Gelişmesi ve Sorunları Demokrat Parti ve Sonrası Sempozyum*", Ankara 1997, Demokratlar Kulübü Yayınları No: 16.
- Türkiye'de Tahsilin Bugünkü Durumu ve Ana Meseleleri Hakkında Rapor*, Maarif Matbaası, İstanbul 1939.
- Türkiye'de Zirai Makinalaşma*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1954.
- Tütengil, Cavit Orhan, *İçtimai ve İktisadi Bakımdan Türkiye'nin Karayolları*, İstanbul 1961.
- Tütengil, Cavit Orhan, *Türkiye'de Köy Sorunu*, Kitaş Yayınları, İstanbul 1969.
- Uçarol, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789-2001)*, Der Yay., İstanbul 2006.
- Wofford, Kate V., *Türkiye'de Köy İlkokulları Hakkında Rapor*, (Çev. Fatma Varış), Ankara 1952.
- Yerasimos, Stefanos, *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*, İstanbul 1989.
- Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim 1945-1950*, Antalya 2006.
- Yol Davamız 9 Yılda 23.054 Kilometre*, Ekim 1948.

7. Makaleler

- “1948-1955 Yıllarında Karayolları Faaliyeti ve Elde Olunan Neticeler”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.6, S.68, Haziran 1956, s. 3, 9.
- Abdullah Ziya, “Cumhuriyette Köy Yapımı”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinci teşrin 1933, s. 333-336.
- Abdullah Ziya, “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, C.1, S.5, Haziran 1933, s. 370-374.
- Abdullah Ziya “Köy Mimarisi”, *Ülkü*, C.2, S.7, Ağustos 1933, s. 37-41.
- Abdülkadir, “Köy ve Köylüler”, *Ülkü*, C.6, S. 35, İkinci kanun 1936, s. 375-385.
- Ağaoğlu, Samet, “Fiyatların Yükselişi”, *İktisadi Yürüyüş*, C.7, S.74, 16 İkinci kanun 1943, s. 7.
- Ağaoğlu, Samet, “Köy ve Köylü Meselesi”, *Ülkü Milli Kültür*, C.2, S.22, 16 Ağustos 1942, s. 4-6.
- Ağaoğlu, Samet, “Milli Korunma Kanunu Tatbikatı- IV Ziraat Sahasında”, *Siyasi İlimler*, Yıl. 10, S.116, İkinci teşrin 1940, s. 406-408.
- Ağırnaslı, Niyazi, Toprak Dağıtımı”, *Yurt ve Dünya*, C.4, S.33, Eylül 1943, s. 344-346.
- Akandere, Osman, “Bir Demokrasi Beyannamesi Olarak Dörtlü Takrir’in Amacı ve Mahiyeti”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.9, Konya 2003, s. 5-26.
- Akar, İlhan, “Milli Eğitimimizin Dünu Bugünü Yarını”, *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, Yıl.2, S.7, Ocak-Şubat 1997, s. 211-218.
- Akşin, Sina, “Demokrat Parti’nin Kurulması”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s. 269-271.
- Aktan, Reşat, “Türkiye’de Toprak Reformu”, *Türk Ekonomisinin Elli Yılı*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, İstanbul 1973, s. 649-650.
- Akyüz, Yahya, “Atatürk ve 1921 Eğitim Kongresi”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 89-103.
- Ankara, Feridun, “Toprak Kanunu Karşısında Köylü”, *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.93, 1 Ağustos 1945, s. 6-7.
- Ardıç, Kamuran, “Ormancılık Tarihimiz Kısa Bir Bakış”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri B, C.36, S.1, s. 98-114.
- Aren, Sadun, “Zirai Maliyet ve Fiyatlar”, *Forum*, C.3, S.28, 15 Mayıs 1955, s. 17.
- Arıkan, Zeki, “Halkevlerinin Kuruluşu ve Tarihsel İşlevi”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, C.6, S.23, s. 261-280.
- Aslan, Satılmış, “On Yılda İlköğretim Davamızı Nasıl Gerçekleştirebiliriz?”, *Köy ve Eğitim*, S.11, Ocak 1955, s. 19-21.
- Ayanoğlu, Sedat, “3116 Sayılı Orman Kanunu ve Sonrası”, *Orman ve Av*, Yıl.63, C.63, S.1987/2, s. 28-34.

- Ayanoğlu, Sedat, “Orman ve Çevre Üzerinde Olumsuz Etki Yaratan Yasal Düzenlemeler”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri. B, C.41, S.1-2, s. 54-59.
- Ayaz, Hüseyin, “Türkiye’de Orman Mülkiyetinde Tarihi Süreç ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi Kararları”, III. Ulusal Karadeniz Ormancılık Kongresi, 20-22 Mayıs 2010, C.1, S.189, s. 189-198.
- Aytekin, Halil, “Köyde Geçim”, *Yurt ve Dünya*, C.4, S.33, Eylül 1943, s. 352-355.
- Aytekin, Halil, “Köylerin Bugünkü İaşe Durumu”, *Yurt ve Dünya*, S.36, Birinci kanun 1943, s. 486-490.
- “Azot Sanayi”, *Yeni Ticaret Alemi*, Özel Sayı (Bir İktidarın On Yılı 1950-1960), Yıl.8, S.8, Şubat-Mart 1960, s. 64-66.
- Bakşık, Şeref, “Demokrasi DP ve İnönü”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s. 272-273.
- Barda, Süleyman, “Amerikan İktisadi Yardımı ve Türkiye”, *İktisat ve Maliye*, C.2, S. 5, 15 Ağustos 1955, s. 177-195.
- Barkan, Ömer Lütfi, “Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Türkiye’de Zirai Bir Reformun Ana Meseleleri”, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Fakültesi Mecmuasının* VI. Cilt, 1 ve 2. inci sayısından ayrı baskı, İstanbul, 1946, s. 54-93.
- Başar, Suat, “Toprak Mahsulleri Vergisi Kalkınca”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.2, S.1-4, 1944/1945, s. 89-107.
- Baykurt, Fakir, “Köyden Fıskıran Edebiyat”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 202-205.
- Baytal, Yaşar, “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1957)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, S.40, Kasım 2007, s. 545-567.
- Benol, “Ekim Seferberliği”, *Köye Doğru*, C.3, S.4, 15 Eylül 1942, s. 10-11
- Bilgemre, Kadri, “Tarım Bakanlığının 1945 Yılı Çalışmaları”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.6, S.71, Aralık 1945, s. 4-9.
- Birben, Üstüner, “Türkiye’de 1937 Yıllarından Sonra Ormancılık Mevzuatında Yaşanan Gelişmeler ve Toplumsal Yaşamla Etkileşimleri”, *İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri. A, C.58, S.1, s. 1-16.
- Boratav, Korkut, “Savaş Yıllarının Bölüşüm Göstergeleri ve “Rantlar” Sorunu”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/85, s. 44-51.
- Bozkaya, Esad Ahmet, “Türkiye’nin Zirai Kalkınmasında Ziraat Alet ve Makinelerin Rolü ve Bugünkü Durumu”, *Ülkü*, C.15, S. 88, Haziran 1940, s. 361-365.
- Bülbül, Sudi, “Eğitim Planlaması ve Harcamaları”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 625-633.
- Clark, Edward C, “Türk Varlık Vergisine Yeniden Bakış”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/1985, s. 29-43.
- “Cumhuriyet ve Ziraat”, *Ziraat Dergisi*, Yıl. IV, S.44-45, Birinci teşrin 1943, s. 1-4.

- Çakmak, Cem, “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s. 24-29.
- Çavuşoğlu, Hüseyin, “Türk Siyasi Hayatında Merkez Sağ Çizginin Tarihi”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.19, S.2, s. 265-278.
- Çelikbaş, Fethi, “Harp İktisadı ve Milli Korunma Kanunumuz”, *Ülkü*, C.15, S.86, Nisan 1940, s. 103-111.
- Çeltikçi, Fikret, “Türkiye’de Traktör”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.11, S.124, Ekim 1953, s. 300-302.
- Çetin, Türkan, “Cumhuriyet Döneminde Köycülük Politikaları: Köye Doğru Hareketi”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 213-230.
- Çetin, Türkan, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Köy Sorununa Bakış: Köy Kanunu’nun Çıkarılması”, *Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi*, C.2, S. 45, Yıl. 1994-1995, İzmir 1995, s. 29-44.
- Çetin, Türkan, “Kurtuluş Savaşı Yıllarında İşgal Bölgesi Köy ve Köylüsü”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.3, İzmir 1993, s. 175-190.
- “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl. VI, S. 65-66, Haziran-Temmuz, s. 1-2.
- Demirkan, Selahattin, “Toprak Mahsulleri Vergisi ve Hükümet Hisseleri”, *Köye Doğru*, C.3, S.72, 15 Haziran 1943, s. 3-4.
- Demirtaş, Hamit, “Zirai Kalkınmamızda ve Zirai Mahsullerimizin Artırılmasında Ziraat Makineleri ve Traktörlerin Önemi”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 27-35.
- “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, Sayı. 44-45, Eylül 1943, s. 5-8.
- “Devlet Çiftlikleri”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, Sayı.46, İkinci teşrin 1943, s. 7-11.
- “Devrimin Büyük Eseri Toprak Kanunu”, *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.90, 16 Haziran 1945, s. 5-7.
- “Devlet Üretim Çiftlikleri” *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 92-94.
- Doğan, Tufan, “İlköğretim Davamız”, *Köy ve Eğitim*, S.5, Temmuz 1954, s. 12-13.
- Doğukan, Suphi Rıza, “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Memleket*, S.3, 10 Temmuz 1943, s. 72-73.
- Erdoğan, Dilşen İnce, “1946 Seçimleri ve Sonuçlarının Samsun Kenti Örneğinde Değerlendirilmesi”, *Geçmişten Geleceğe Samsun*, (Yay. Haz. Cevdet Yılmaz), Samsun Belediyesi Yayınları, 2007, s. 701-713.
- Erkut, H. Sezai, “Halkevleri ve Halkevlerinde Köycülük Çalışması”, *Ülkü*, C.4, S.39, Mart 1950, s. 6-7.
- Ertem, Barış, “Türkiye-ABD İlişkilerinde Truman Doktrini ve Marshall Planı”, *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.12, S.21, Haziran 2009, s. 377- 397.
- Ertuğ, Hasan Refik, “Köy Enstitüleri Kanunu”, *Siyasi İlimler*, Yıl.10, S.110, Mayıs 1940, s. 77-81.

- Eryılmaz, Avni Yücel, “Orman Yasalarında Orman İşçisi ve Orman Köylüsü”, *Orman ve Av*, Yıl.63, C.63, S.1987/2, s. 17-27.
- Esat Ahmet-Reşat Rakım, “Memleketimizde Ziraat Alet ve Makineleri”, *İhtisas Raporları 1931 Birinci Ziraat Kongresi*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti, Ankara 1931, C.1, s. 1314-1339.
- “Et ve Balık Kurumu”, *Yeni Ticaret Alemleri*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 51-52.
- Eyüboğlu, Cemal R., “Toprak Reformları ve Bizim Toprak Kanunu Tasarımız”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.2, S.21, Mart 1945, Ankara, s. 232-236.
- Flügge, Wilhelm von, “Orta Anadolu’da Zirai İşletme Meseleleri”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, S.1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 122-144.
- Gökdemir, Raşit, “Eski Osmanlı Devletinin Mali Ahvali, Bütçeleri, Hesapları”, *Yeni Türk*, S.57, Eylül 1937, s. 1104-1113.
- Göksoy, Yılmaz, “Atatürk ve Türk Köylüsü Devrimlerin Köye Yansıması”, *IX. Türk Tarih Kongresi*, 21-25 Eylül 1981 Kongreye Sunulan Bildiriler, C.III, Ankara 1989, s. 1775-1798.
- Göktürk, Hüseyin Avni, “Orman Davamız”, *Ülkü Milli Kültür*, C.9, S.104, 16 Ocak 1946, s. 7-9.
- Güçlüol, Kemal, “John Dewey’den Bugüne Milli Eğitimimiz”, *Yeni Türkiye Eğitim Özel Sayısı*, Yıl.2, S.7, Ocak-Şubat 1996, s. 453-457.
- Güler, Yavuz, “II. Dünya Harbi Sonrası Türk-Amerikan İlişkileri 1945-1950”, *Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.5 S.2 2004, s. 210-223.
- Gülöksüz, Güven ve Yiğit Gülöksüz, “Kırsal Yapı”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.5, İletişim Yayınları, s. 1240-1252.
- Gündüzalp, Fuat, “Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi I, Köy ve Eğitim, C.4, S.47, Ocak 1958, s. 1-2.
- Gündüzalp, Fuat, “Cumhuriyet Devrinde Köy Okulları Problemi II”, *Köy ve Eğitim*, C.4, S.48, Şubat 1958, s. 1-3.
- Hasan Ali Türker, “Lâdik Sığır Suni Tohumlama İstasyonu”, *Köy Postası*, Yıl:12-Sayı:132, Temmuz 1955, s. 7-8.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit “Köy Enstitüleri”, *Dönüm*, Yıl.5, S.8, Haziran 1940, s. 333-335.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Çiftçiye Topraklandırma Kanunu”, *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.90, 16 Haziran 1945, s 2-3.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraatımızda Teknik Vasıtalar Meselesi”, *Dönüm*, Yıl. 5, S.1, Birinci teşrin 1939, s. 5-8.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, “Ziraatımızın Üç Meselesi”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 237-240.
- Hatipoğlu, Şevket Raşit, Ziraatımızda Teknik İhtisas”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 195-197.
- “Hayvancılığımızın İnkişafı”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl. 21, S.383, 31 Mart 1960, s. 12-19.

- “Hayvancılık Konuları”, *Çiftçiye Öğütler*, Tarım Bakanlığı Yayınları 67, Güven Matbaası, Ankara 1961, s. 1-4.
- Hekimgil, Emin, “Halkevleri İşe Yaramıyor mu?”, *Ülkü*, C.3, S.28, Nisan 1949, s. 8-9.
- Hilmi A Malik, “Köyde Mektep”, *Ülkü*, C.1, S.6, Temmuz 1933, s. 481-484.
- Hilmi, “Köyümde Gördüklerim”, *Ülkü*, C.7, S.37, Mart 1936, s.58-63.
- Irmak, Sadi “Köylü İçin Neler Diyorlar”, *Köye Doğru*, C.3, S.59, 1 İlkânun 1942, s. 4.
- İçduygu Ahmet ve İbrahim Sirkeci, “Cumhuriyet Dönemi Türkiye’inde Göç Hareketleri”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, s. 249-268.
- “İl ve Köy Yollarına Yardım”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, S.6, Nisan 1951, s. 3.
- İlhan Tekeli ve Selim İlkin, “Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları (Modernleşme Çabaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul 1999, s. 43-56.
- İnan, Rauf, “Gözler Köyde Eğitime Nasıl Çevrildi”, *Köy ve Eğitim*, S.8, Ekim 1954, s. 6-8.
- İnci, İbrahim, “1923-1960 Döneminde Türkiye’de Tarım Faaliyetleri Üzerinden Alınan Vergiler”, *Sakarya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (2009/1), s. 117.
- İnönü, İsmet, “İlköğretim Davamız”, *Köye Doğru*, C.5, S.97, 25 Ağustos 1944, s. 2-4.
- İnönü, İsmet, “İlköğretim Davamız”, *Köy Postası*, S.2, 1944, s. 4-5.
- Kadri Kemal, Cumhuriyetten Evvel ve Sonra Köylerimiz, *Ülkü*, C.2, S.10; İkinci teşrin 1933, s. 339-343.
- Kafadar, Osman, “Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce (Modernleşme ve Batıcılık)*, C.3, İletişim Yayınları, s. 351-378.
- Kandemir, Selahattin, “Coğrafya Bakımından Köy”, *Ülkü*, C.3, S.14, Nisan 1934, s.153-160.
- Kandemir, Selahattin, “Halkevlerine Köycülük Şubeleri”, *Ülkü*, C.17, S.102, Ağustos 1941, s. 543-547.
- Kandemir, Selahattin, “Köycülüğümüz”, *Ülkü*, C.6, S.31, Eylül 1935, s. 32-36.
- Kara, Nihal, “Türkiye’de Çok Partili Sisteme Geçiş Kararının Nedenleri”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/85, s.64-75.
- Karaömerlioğlu, Asım, “Bir Tepeden Reform Denemesi Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu’nun Hikâyesi”, *Birlikim*, S.107, Mart 1998, s.31-47.
- Karatekin, Enver, “Köy Eğitimcileri Örgütü”, *Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları*, Ankara 1972, s. 99-106.
- “Karayollarında Makineli Çalışma”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.2, C.1, S. 13, Kasım 1951, s. 8-12.
- Kaya, M. Şükrü, “Yol Davamız”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.12, Ekim 1951, s. 1
- Kayıhan, Ertuğrul, “Toprak Kanunu ve Basınımız”, *İktisadi Yürüyüş*, S.125, 1 Mart 1945, s.10.

- Kazgan, Gülten, “İkinci Dünya Harbinden Günümüze Kadar Tarım Kesiminde Gelişme ve Tarım Politikası”, *Türk Ekonomisinin Elli Yılı*, Bursa İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, İstanbul 1973, s. 579-636.
- Kerim Ömer, “Bizde Köy Mefhumu ve Köy Kanunu”, *Ülkü*, C.1, S. 5, Haziran 1933, s. 365-369.
- Kerim Ömer, “Köyde Toplu Çalışma”, *Ülkü*, C.2, Sayı.8, Eylül 1933, s. 159-160.
- Kerwin, Robert W., “Türkiye’de Karayollarının İnkişafı”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, S. 1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 166-179.
- Kesler, Sait, “Köylü Zengin mi Oldu, Yoksulluk mu Çekiyor”, *Köye Doğru*, S.83, 1943, s. 8.
- Keyder, Çağlar ve Faruk Birtek, “Türkiye’de Devlet-Tarım İlişkileri”, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara, 1983, s. 191-220.
- Keyder, Çağlar ve Şevket Pamuk, “1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Üzerine Tezler”, *Yapıt*, S.8, Aralık-Ocak 1984/85, s.52-63.
- Keyder, Çağlar, “Türk Tarımında Küçük Köylü Tarihsel Oluşumu ve Bugünkü Yapısı”, *Toplumsal Tarih Çalışmaları*, Ankara 1983, s.221-276.
- Kıraç, Numan, “Ziraat Aletleri Taksiciliği”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 155-156.
- Kıraç, Numan, “Ziraatımızı Makineleştirmek İçin Yatırılan Para Fazla mı?”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 11, S.121, Temmuz 1953, s. 234-236.
- Kırımlıoğlu Rıfat, “Köyde Yetiştirme ve İmar”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinci teşrin 1933, s. 344-350.
- Kırkpınar, Kenan, “Aşar Vergi Sisteminin Kaldırılışı”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, İzmir 1991, s. 105-125.
- Kiper, Niyazi, “İl ve Köy Yollarımız”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.5, Mart 1951, s. 1.
- Koç, İ. Ceyhan, “İzmir İktisat Kongresi’nin Türk Ekonomisinin Oluşumuna Etkileri”, *Atatürk Dergisi*, C.III, S.1, Mayıs 2000, s.145-167.
- Koçak, Cemil, “Karneli Yıllar”, *Tarih ve Toplum*, C.3, S.25, Ocak 1986, s. 25-35.
- Koçer, Hasan Ali, “İlkokul Öğretmeninin Yetiştirilmesi 1923-1980”, *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 571-589.
- Koçtürk, Osman N., “Et ve Balık Kurumu”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl.26, S.122-123, 23 Aralık 1956, s. 3294-3296.
- Kolars, John F., “Community Studies in Rural Turkey”, *Annals of the Association of American Geographers*, Vol. 52, No.4 (Dec., 1962), p. 476-489.
- "Köy Öğretmen ve Eğitimci Yetiştirme İşİ”, *Ülkü*, C.8, S.46, İkinci teşrin 1936, s. 259-267.
- Köylü, Kazım, “Milli İktisadımızda Ziraatın Rolü”, *Ziraat Dergisi*, S.1, İkinci kanun 1940, s. 5-8.
- Köylü, Kazım, “Ziraat İstihsalı Artırma İşinde Makineleşirken Evvela Neleri Temin Etmeliyiz?”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 17-26.

- Köylü, Kazım, “Zirai İstihsal Başarımız”, *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s.4-16.
- “Köylü ve Ziraat Bankası”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinci teşrin 1933, s. 315-318.
- Köymen, Nusret, “Köycülük Programına Giriş”, *Ülkü*, C.5, S.26, Nisan 1935, s. 132-141.
- Köymen, Oya, “Cumhuriyet Döneminde Tarımsal Yapı ve Tarım Politikaları”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. s.1-30.
- Kunter, Halim Baki, “Halkevleri ve Halkodaları”, *Ülkü*, III. Seri, C.2, S.15 Mart 1948, s. 3-5.
- Kuyucak, Hazım Atıf, “Kanunlar ve Koordinasyon Kararları”, *Ülkü Milli Kültür*, C.2, S.17, 1 Haziran 1942, s. 26-28.
- Kuyucak, Hazım Atıf, “Toprak Mahsulleri Vergisi”, *Siyasi İlimler Mecmuası*, S.152, Nisan 1944, s. 46-51.
- Kuyucak, Hazım Atıf, “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.37, Şubat 1943, s. 7-10.
- Kürklühatipler, Mustafa, “Toprak ve Tarım Reformu Kanununun Uygulanması”, *Toprak ve Tarım Reformu Dergisi*, S.6, Ağustos 1978, s.3-6.
- Mağdenli, Zeki, “Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi”, *Türk Veteriner Hekimleri Derneği Dergisi*, Yıl. 26, S.122-123, 23 Aralık 1956, s. 3292-3293.
- Mağdenli, Zeki, “Yünlü Sanayimiz ve Merinos Yetiştiriciliği Sahasında Çalışmalar”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.21, S.384, 30 Mayıs 1960, s. 5-6.
- “Marshall Planı”, *İktisadi Yürüyüş*, C.9, S.196, 8 Mart 1948, s. 9-15.
- Mehmet Saffet, “Köycülük Nedir?”, *Ülkü*, C.1, S.6, Temmuz 1933, s.422-430.
- “Memleketimizde Ne Kadar Ziraat Alet ve Makineleri Var?”, *Köye Doğru*, C.3, S.63, 1 Şubat 1943, s. 11-12.
- Mılar, Selçuk, “Yeter Söz Milletindir” Afişi Nasıl Doğdu”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.50, Şubat 1988, s. 15-16.
- “Millet Mektepleri”, *Maarif Vekâleti Mecmuası*, S.17, Devlet Matbaası 1929, s. 75-92.
- “Milli Kalkınmamızın İnkişafında Toprak Mahsulleri Ofisinin Rolü”, *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.2, Temmuz 1954, s. 5, 32.
- “Milli Kalkınmamızda Zirai Makineleşmenin Önemi”, *Şehirlerarası Ticari ve Zirai Endüstri Bülteni*, Yıl.1, S.7-8, Aralık-Ocak 1955, s. 7
- “Milli Korunma Kanunu ve Ziraat”, *Dönüm*, Yıl.5, S.6, Şubat 1940, s. 137-138.
- Muallim Nuri, “Bizde Köy Evleri”, *Dönüm*, S.28, Birinci Teşrin 1934, s.169-171.
- “Nafia Vekaleti Hizmetleri”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 12-15.
- Nusret Kemal ve Remzi Oğuz, “Halkçılık ve Köycülük”, “Köycülük Rehberi”, “Köycülük Esasları”, *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 231-236.

- Nusret Kemal, "Bir Köycülük Projesi Tecrübesi", *Ülkü*, C.2, S.8, Eylül 1933, s. 118-125.
- Nusret Kemal, "Köy Seferberliğine Doğru", *Ülkü*, C.1, S.5, Haziran 1933, s. 355-361.
- Nusret Kemal, "Köycülük Esasları", *Ülkü*, C.4, S.20, Birinci teşrin 1934, s. 145-153.
- Nusret Kemal, "Köycülük Çalışmaları", *Ülkü*, C.6, S.35 İkinci kanun 1936, s. 386-388.
- Oğuz, Kadri, "2 Büyük Dava", *Köy Postası*, S.1, 6 Ağustos 1944, s. 5
- Oğuz, Kadri, "Yol Durumumuz", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.9, c.9, S.203, 8 Haziran 1948, s.6, 23.
- Oğuzkan, A. Ferhan, "Köy Enstitüleri Öğretim Programları", *Kuruluşunun 50. Yılında Köy Enstitüleri*, Ankara 1990, s. 12-31.
- Oktar Suat ve Arzu Varlı, "Türkiye'de 1950-1954 Döneminde Demokrat Parti'nin Tarım Politikası", *Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F Dergisi*, Yıl. 2010, C.XXVIII, S.1, s. 1-22.
- Olsen, Habil K. H., "Hububat Müstahsili Olarak Türkiye", (Çev. A. Fethi Açıl), *Çiftçi*, Yıl. 10, C.10, S. 116, Mayıs 1955, s. 339-343.
- Onarman, Fasih, "Yol Davasında Milletle Devletin İşbirliği", *Karayolları Bülteni*, Yıl.1, C.1, S.9, Temmuz 1951, s. 1.
- Ökçün, Gündüz, "İzmir İktisat Kongresi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.4, İletişim Yayınları, s. 1061-1064.
- Önder, İzzettin, "Cumhuriyet Döneminde Tarım Kesimine Uygulanan Vergi Politikası", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, (Derleyenler, Şevket Pamuk ve Zafer Toprak), Yurt Yayınları, Ankara 1988, s.113-133.
- Önsoy, Rıfat, "Atatürk'ün Ekonomi Politikası ve Devletçilik", *Atatürkçü Düşünce El Kitabı II*, Atam Yayınları, Ankara 2005, s.129-164.
- Öymen, Hıfzırrahman Raşit, "Köy Mektebi ve Köy Muallimi", *Ülkü*, C.4, S. 24, Şubat 1935, s. 414-417.
- Özalp, Reşat ve Aydoğan Ataünal; "Milli Eğitimde Kongreler ve Şuralar", *Cumhuriyet Döneminde Eğitim*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 105-129.
- Özkan, M. Selçuk ve Abidin Temizer, "II. Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Karaborsacılık", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/9, Fall 2009, s. 319-325.
- Öztürk, Erdoğan, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Beslenme Sorunu". *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C.4, S.11, s. 145-158.
- Pamuk, Şevket, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Devlet, Tarımsal Yapılar ve Bölüşüm", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 91-108
- Pamuk, Şevket, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında İlaşe Sorunu ve Köylülük", *Tarih ve Toplum*, S.35, Kasım 1986, s. 25-29.
- Robinson, Richard D., "Turkey's Agrarian Revolution and the Problem of Urbanization", *The Public Opinion Quarterly*, Vol.22, No.3, Special Issue on Attitude Researchin Modernizing Areas (Autumn 1958), pp. 397-405.

- Robinson, Richard D., "Türkiye'de Traktörün Köy Hayatına Tesirlerine Ait Bir Araştırma", (Çev. Turan Güneş), *Çiftçi*, Yıl.11, C.XI, s.132, s.502-511.
- Sencer, Muzaffer, "Toprak Reformu Çabaları ve Tartışmaları", *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, s. 22-25.
- Somer, Salim, "Kaymakamların Yol Yapımı ve Bakımındaki Roller", *Karayolları Bülteni*, Yıl.9, S.98, Aralık 1958, s.15-19.
- Stirling, Paul, "Türk Köyü", (Çev. Oğuz Aktan), *Ulusal Kültür*, Ekim 1978, s. 212-229.
- Sur, Fadıl Hakkı, "Türkiye'de Makineli Ziraat Mevzuu", *Türk Ekonomisi*, Yıl.12, S.131, Mayıs 1954, s. 153-154.
- Suvla, Refii Şükrü, "Türkiye ve Marshall Planı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, C.10, No. 1-4, Ekim 1948-Temmuz 1949, s. 145-165.
- Şanda, Hüseyin Avni, "Hangi Köylü Zenginleşiyor", *Yurt ve Dünya*, S.20, 20 İlkteşrin 1942, s. 293-296.
- Şanda, Hüseyin Avni, "Köylüyle Kim Alay Ediyor", *Yurt ve Dünya*, S.22-23, İlkânun 1942, s. 369-372.
- Şener, Sefer, "İkinci Dünya Savaşı Yıllarında Türkiye'de Tarım Politikası Arayışları", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (7), 2004/1, s. 73-92.
- Şeyda Ziya, "Bizde Ziraat Aletleri Meselesi", *Dönüm*, S.29, İkinci teşrin 1934, s. 198-202.
- Tanyol, Cahit, "Traktör Giren 50 Köyde Nüfus Hareketlerinin ve İçtimai Değişmelerin Kontrolü", *Sosyoloji Dergisi*, S. 13-14, İstanbul 1959, s. 198-218.
- Tarım Bakanlığının 1952 Yılı Hayvancılık Çalışmaları Programı", *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.13, C.13, S.288, 30 Nisan 1952, s. 7.
- Tayşi, Vamık, "Buğday İstihsalinin Son Senelerdeki Durumu ve Geleceği", *Çiftçi*, Yıl. 3, C.3, S. 33-35, Haziran-Ağustos 1948, s. 10-16.
- Tekeli, Esat, "Hayatın Akışı Üstünde", *Ülkü Milli Kültür*, C.8, S.90, 16 Haziran 1945, s. 4.
- Tekeli, Esat, "Toprak Mahsulleri Vergisi", *Türk Ekonomisi*, Yıl.1, S.1, 1 Temmuz 1943, s. 25-27.
- Tekeli, İlhan ve Selim İlkin, "Devletçilik Dönemi Tarım Politikaları", *Türkiye'de Tarımsal Yapılar (1923-2000)*, Yurt Yayınları, Ankara 1988, s. 37-89.
- Tekeli, İlhan, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İletişim Yay., s. 650-672.
- Tekeli, Sait Tahsin, "Zirai Kombina", *Ziraat Dergisi*, S.53-54, s. 4-6.
- "Teknik Ziraat Okulları", *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.39, Nisan 1943, s. 1-3.
- Tonguç, İ. Hakkı, "Köy Eğitimi Meselesi", *Ülkü*, C.11, S.65, Temmuz 1938, s. 434-444.
- Tonguç, İ. Hakkı, "Köy Enstitülerimizde Eğitim ve Öğretim İlkeleri," *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.5, 1943, s. 137-147.

- Topçuoğlu, Nazmi, “İaşe Durumumuz”, *İktisadi Yürüyüş*, C.5, S.59, 16 Mayıs 1942, s. 3,18-19, 23.
- “Toprak Kanunu Tam Metin”, *İktisadi Yürüyüş*, S.132, 20 Haziran 1945, s. 12 (12-1-2-3-4)-13.
- “Toprak Kanunu Uygulanırken”, *Çığır*, S.175, Haziran 1945, s. 89.
- “Toprak Mahsulleri Ofisi”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 44-47.
- “Toprak Mahsulleri Vergisinin Tatbikatına Ait Mühim Bir Tamim”, *Köye Doğru*, C.4, S. 94, s. 2
- Tökin, İsmail Husrev, “Türkiye’de Fiyat Politikası”, *Türk Ekonomisi*, Yıl.1, S.5, 15 İlkteşrin 1943, s. 155-158.
- Trakyalı Ali Galip, “Köylü”, *Ülkü*, C.2, S.10, İkinciteşrin 1933, s. 326-332.
- Tuğluoğlu, Fatih, “Erken Cumhuriyet Dönemi Köyleri Kalkındırma ya da İdeal Cumhuriyet Köyü Projesi”, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl.4, S.8, Güz 2008, s. 163-185.
- Tuğrul, Mehmet, “Köy Kalkınması ve Köy Enstitüleri”, *Ülkü Milli Kültür*, C.2, S.19, 1 Temmuz 1942, s. 4-5.
- Tuncer, Baran, “İktisadi Kalkınmamız Yönünden Ziraat Sektörünün Önemi”, *Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C.15, S.1, Mart 1960, s. 30-40.
- Turgay, Necati, “Zirai Kombinalar”, *Ülkü Milli Kültür*, C.1, S.7, 1 İkinci kanun 1942, s. 12-13.
- “Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 53-54,135.
- “Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi” *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 99-100.
- “Türkiye Zirai Donatım Kurumu”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 89-91.
- “Türkiye’nin Karayolları Programı ve Geçici Bir İktisadi Tahlil”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.2, S.14, Aralık 1954, s. 6-11.
- Usluoğlu, H. Avni, “Yasalarda Ormanın Tanımı”, *Orman ve Av*, Yıl. 63, C.63, S. 1987/1, s. 5-9.
- Uyanık Necmi ve Muhammed Sarı, “Cumhuriyet Döneminde Yaşanan Kuraklık Felaketleri Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarihin Peşinde*, S.5, Nisan 2011, s. 141-176.
- Üstel, Füsun, “Tek Parti Döneminde Köycülük İdeolojisi ya da Nusret Kemal Köymen”, *Tarih ve Toplum*, C.13, S.74, Şubat 1990, s. 47-51.
- Üstün, Nejat, “Türkiye’nin Ulaştırma Durumu ve Bu Sahadaki Yatırım Programları”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.10, C.5, S.111, Ocak 1960, s. 17-20.
- Yalçın, “Köylünün Çift Hayvanlarının Haczedilmesi”, *Ülkü*, C.4, s.19, Eylül 1934, s. 76-77.

- Yavuz, Ünsal, “Cumhuriyet Devri Demiryolu Politikasına Yaklaşım Biçimi”, *IX. Türk Tarih Kongresinde Sunulan Bildiriler*, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara 1989, s. 1641-1648.
- Yazman, Aslan Tufan, “Toprak Kanunu’na Yapılan İtirazlar”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.6, C.6, S.124, 19 Şubat 1945, s. 1,4.
- Yazman, Aslan Tufan, “Yol Davası”, *İktisadi Yürüyüş*, Yıl.9, C.9, S.195, 12 Şubat 1948, s. 4, 21.
- Yazman, Aslan Tufan, “Yol İçin 4 Milyarı Bulabilir miyiz?”, *İktisadi Yürüyüş*, C.9, S.196, 8 Mart 1948, s. 1, 23.
- Yırcalı, Sıtkı, “Büyük Köye Doğru”, *Yurt ve Dünya*, S.2, Şubat 1941, s. 6-15.
- Yılmaz, Ensar, “ 1946 Seçimlerinde Öne Çıkan Bazı Hususlar”, *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C.1, S.1, Yıl. 2010, s. 177-188.
- “Yol Davasının Gerçek Manası”, *Karayolları Bülteni*, Yıl.3, S.30, Nisan 1953, s. 1,6.
- Yomralıoğlu, Şener, “Orman İşletmeciliği ve Orman Ürünlerinin Pazarlanması”, *Orman ve Av*, Yıl.63, C.63, S.1987/1, s. 10-23.
- “Ziraat İşlerimiz”, *Ülkü Milli Kültür*, C.1, S.4, 16 İkinci teşrin 1941, s. 4-6.
- “Ziraat Vekaletinin Faaliyeti”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 84-88.
- “Ziraatta Çok Büyük İnkişaf Kaydedildi”, *Türk Ekonomisi*, Yıl. 12, S.128, Şubat 1954, s. 49-50.
- “Zirai Donatım Kurumu”, *İktisadi Yürüyüş*, S.135, 7 Ağustos 1945, s. 12-13,16.
- “Zirai Donatım Kurumu”, *Ziraat Dergisi*, Yıl.4, S.37, Şubat 1943, s. 1-6.
- “Zirai Mücadele”, *Yeni Ticaret Alemi*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı-Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 9.

8. Yayınlanmamış Tezler

- Kılıç, Emre, *Demokrat Parti Dönemi Milli Eğitim Politikası (1950-1960)*, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Çetin, Türkan, *Cumhuriyet Döneminde Türkiye’de Köylü Politikası (1923-1950)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir 1997.

9. Görüşme Yapılan Kişiler

- Hüseyin Turgut, Doğum Yeri ve Yılı: Burdur/Yuvalak Köyü-1932, Mesleği: Çiftçi, Mülakat Tarihi: 15 Ağustos 2010.
- Mustafa Özer, Doğum Yeri ve Yılı: Elazığ-Ağın-Pul Köyü-1932, Mesleği: Mobilyacı, Mülakat Tarihi: 20 Ocak 2011.
- Ünzile Özer, Doğum Yeri ve Yılı: Elazığ-Ağın-Bademli Köyü-1932, Mesleği: Ev Hanımı, Mülakat Tarihi: 20 Ocak 2011.

10. İnternet Adresleri

<http://www.osmangokçe.net/ericek/100-esendere-uzun-bucak/> 14 Aralık 2010.

<http://mevzuat.basbakanlik.gov.tr/> 10 Ekim 2011.

http://turkoloji.cu.edu.tr/makale_sistem/tum_list.php/ 17 Mayıs 2011.

http://www.memleket.com.tr/news.php?cid=18&uniq_id=1316015574/ 20 Nisan 2010.

<http://www.politikiletisim.com/pdf/1946secimleri.pdf> / 6 Aralık 2010

DİZİN

% 25 Kararı, 47, 48, 116, 336
 1924 Anayasası, 22, 101
 3116 sayılı Orman Kanunu, 154, 322
 4242 sayılı Köy Okulları ve Enstitüleri Teşkilat Kanunu, 85
 789 Sayılı Maarif Teşkilat Kanunu, 25

A

Abdullah Ziya, 12, 365
 Abdurahman Boyacıgiller, 316
 Abdurahman Naci Demirağ, 49, 71, 74
 Abdülkadir, 10, 24, 31, 365
 Abidin Potuoğlu, 147
 Adalet Partisi, 343
 Adana, 60, 132, 201, 214, 224, 229, 230, 236, 245, 247, 254, 278, 305, 350
 Adapazarı, 60, 142, 214
 Adıyaman, 271
 Adnan Menderes, 2, 4, 5, 7, 9, 99, 100, 106, 115, 118, 119, 120, 121, 122, 125, 130, 131, 134, 142, 168, 170, 174, 175, 176, 177, 182, 205, 209, 210, 220, 221, 223, 224, 229, 232, 233, 241, 243, 244, 247, 252, 267, 269, 274, 282, 294, 296, 301, 303, 304, 309, 310, 315, 320, 321, 350, 357, 358, 359, 361, 362, 363, 364
 Adviye Fenik, 183
 Afyon, 60, 63, 193, 201, 261, 270
 Afyonkarahisar, 133, 134, 294
 Ağnam Vergisi, 76
 Ağrı, 233, 270
 Ahmet Ali Çınar, 229
 Ahmet Bilgin, 243
 Ahmet Emin Yalman, 42, 48, 49, 51, 67, 92, 124, 156, 354
 Ahmet Hamdi Başar, 34, 56, 315
 Ahmet Morgil, 272, 275
 Ahmet Özel, 264, 268
 Aksaray, 58
 Aksu, 86, 87
 Akşehir, 278
 Ali Fahri İşeri, 317
 Ali Naci Karacan, 171, 289, 350
 Ali Rıza Erem, 98
 Ali Rıza İncealemdaroğlu, 146, 164, 165, 355
 Ali Rıza Kırsever, 143, 145, 151
 Almanya, 115, 120, 135, 147, 183, 255
 Amasya, 58, 148, 270
 Amerika, 41, 53, 125, 135, 136, 138, 152, 179, 195, 201, 211, 224, 246, 254, 255, 256, 266, 281, 291, 293, 299, 301, 307, 350, 367
 Anadolu, 9, 12, 17, 20, 29, 31, 41, 92, 135, 142, 160, 176, 177, 181, 183, 188, 189, 193, 223, 245, 266, 307, 309, 311, 332, 333, 335, 350, 368, 375
 Anamur, 157

Ankara, 3, 4, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 17, 18, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 27, 29, 30, 32, 33, 37, 40, 45, 46, 55, 56, 60, 69, 74, 76, 77, 85, 87, 88, 89, 90, 93, 96, 98, 101, 110, 113, 116, 119, 120, 125, 141, 142, 153, 160, 162, 163, 164, 167, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 178, 179, 180, 183, 184, 186, 188, 191, 193, 195, 198, 200, 201, 206, 211, 215, 218, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 230, 231, 236, 237, 238, 239, 242, 243, 244, 246, 248, 251, 254, 258, 259, 260, 261, 263, 266, 270, 278, 281, 282, 283, 289, 293, 294, 295, 296, 297, 300, 304, 312, 313, 314, 315, 316, 323, 333, 351, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 385
 Antalya, 12, 87, 110, 232, 245, 260, 270, 364
 Arazi Vergisi, 18, 76, 206
 Arif Çubukçu, 98
 Arifiye, 86, 87, 352
 Artvin, 233, 278
 Asım Karaömerlioğlu, 83, 115
 Asım Us, 54, 354
 Aslan Tufan Yazman, 114, 115, 292, 301
 Aşar Vergisi, 16, 17, 18, 61, 76, 77, 80, 336
 Atatürk, 1, 7, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18, 22, 23, 24, 26, 27, 82, 101, 102, 103, 126, 236, 257, 360, 361, 362, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 372, 374, 375
 Atıf Benderlioğlu, 264
 Avni Ulaş, 182
 Avrupa Ekonomik İşbirliği Konferansı, 136
 Aydın, 15, 88, 99, 106, 118, 170, 236, 247, 270, 296, 361
 Aydınli, 129
 Aytekin, 52, 366
 Aziz Köksal, 148
 Azot Sanayi TAŞ, 194, 214

B

Bafra, 162, 245
 Baha Akşit, 309
 Bahçıvanlık Okulu, 58
 Balıkesir, 87, 136, 162, 167, 175, 232, 241, 247, 249, 250, 261, 270, 272, 278, 317, 357, 359, 367
 Baltalık Kanunu, 312
 Barker Heyeti, 185
 Behçet Kemal Çağlar, 135
 Bekir Turna, 268, 356
 Berki Tunçağ, 292, 297, 354
 Bernard Lewis, 168
 Beşikdüzü, 87
 Beşinci Milli Eğitim Şurası, 263
 Bilecik, 12, 270, 294, 310
 Bingöl, 270
 Birinci Milli Eğitim Şurası, 24
 Birleşmiş Milletler Anayasası, 120, 121

Birleşmiş Milletler Örgütü, 120
 Bitlis, 261, 270
 Bolu, 232, 266, 270, 278, 296, 316, 356
 Bozüyük, 251
 Bulgaristan, 147, 150
 Burdur, 220, 229, 264, 270, 272, 279, 301, 315, 375, 394
 Bursa, 32, 94, 96, 111, 136, 150, 162, 182, 201, 210, 245, 246, 247, 252, 254, 261, 270, 278, 305, 361, 364, 365, 370
 Bülent Ece, 125

C

Cavit Oral, 67, 105, 111, 127
 Cavit Orhan Tütengil, 6, 29, 31, 163, 191
 Cebelibereket, 12
 Celal Bayar, 4, 5, 98, 100, 118, 119, 121, 123, 124, 125, 146, 148, 150, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 199, 205, 206, 209, 221, 222, 225, 230, 305, 311, 335, 351, 354, 350, 358, 360
 Celal Sait Siren, 100
 Cem Çakmak, 171, 172, 385
 Cemal Hüsnü Taray, 19
 Cemal Reşit Eyüboğlu, 276
 Cemil Koçak, 6, 36, 46, 84, 104, 112, 125
 Cevdet Kerim İncedayı, 39
 Cevdet Soyan, 316
 Cezmi Türk, 305
 CHP, 1, 2, 3, 22, 39, 76, 97, 111, 112, 116, 117, 118, 119, 121, 122, 123, 125, 126, 127, 153, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 176, 177, 202, 203, 206, 220, 230, 253, 267, 268, 276, 279, 281, 303, 337, 338, 340, 350
 Cılavuz, 86, 87
 Cihad Baban, 172
 Cumhuriyet gazetesi, 114

Ç

Çağlar Keyder, 6, 21, 112, 113, 166
 Çanakkale, 143, 151, 175, 206, 245, 246, 261, 270, 278, 291
 Çankırı, 163, 193, 201, 269, 270, 282
 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu, 101, 103, 104, 107, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 121, 167, 168, 202, 203, 204, 337, 339, 364, 366, 367, 368, 369, 370
 Çifteler, 86, 87, 245
 Çoruh, 98, 249, 270
 Çorum, 75, 163, 193, 270, 278
 Çuko Birlik, 214

D

Danimarka, 147
 Demirköprü Barajı, 236
 Demokrat Köylü, 181, 182, 193, 212, 227, 232, 233, 240, 246, 265, 272, 350, 390
 Denizli, 25, 81, 82, 97, 129, 204, 247, 270, 278
 Develi, 80

Devlet Çiftlikleri, 54, 55, 56, 57, 200, 367
 Devlet Üretim Çiftlikleri, 40, 199, 200, 201, 246, 255, 261, 339, 367
 Devlet Ziraat İşletmeleri Kurumu, 23, 56
 Diyarbakır, 44, 60, 88, 261, 270, 278
 Doğan Avcıoğlu, 18, 104
 Doğan Köymen, 298
 Doğru Yol Partisi, 343
 Don Cook, 179, 180, 356
 Dörtlülük Takrir, 116, 118, 119, 121, 123, 337, 365
 Dörtöl, 18
 DP, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 76, 86, 116, 117, 125, 126, 138, 141, 147, 148, 150, 153, 157, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 180, 181, 182, 183, 185, 187, 190, 194, 195, 198, 199, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 209, 211, 212, 213, 216, 217, 220, 222, 223, 224, 226, 227, 230, 231, 232, 233, 234, 236, 237, 239, 241, 242, 244, 249, 252, 254, 256, 257, 258, 264, 266, 267, 272, 273, 274, 275, 277, 278, 279, 281, 283, 285, 292, 293, 294, 295, 296, 298, 300, 304, 305, 308, 309, 310, 314, 320, 321, 322, 327, 328, 329, 335, 337, 338, 339, 340, 341, 342, 351, 354, 355, 359, 366, 384, 386
 DSİ, 234, 237, 238
 Düziçi, 86, 87

E

Edirne, 148, 261, 270, 278
 Ekim Seferberliği, 40, 42, 336, 349, 354, 366
 Elazığ, 69, 80, 233, 270, 278, 279, 375
 Emin Aslan Tokad, 39, 97
 Emin Erişgil, 121
 Emin Sazak, 14, 65, 66, 68, 70, 100, 102
 Emin Soysal, 95, 96, 132
 Erbhoff Kanunu, 115
 Erzincan, 66, 69, 107, 135, 233, 270
 Erzurum, 12, 60, 88, 175, 201, 233, 245, 247, 249, 253, 258, 259, 260, 261, 266, 270, 278, 333, 360
 Esat Budaklıoğlu, 167, 175, 331
 Esat Tekeli, 60, 61, 67, 114, 353
 Eskişehir, 14, 26, 65, 69, 70, 82, 87, 98, 102, 130, 131, 132, 141, 193, 203, 232, 245, 261, 270, 296, 333, 351
 Et ve Balık Kurumu, 259, 260, 261, 353, 368, 370
 Etimesgut, 12

F

Fahir Giritlioğlu, 119
 Fahri Ecevit, 91, 352
 Faik Ahmet Barutçu, 119
 Fakir Baykurt, 96
 Falih Rıfkı Atay, 52, 85, 91, 92, 121, 352
 Farmers Weekly, 179
 Faruk Birtek, 112, 113, 370

Faruk Nafiz Çamlıbel, 148, 149
 Fasih Onarman, 298, 299
 Fay Kirby, 90
 Feridun Osman Menteşeoğlu, 114
 Feroz Ahmad, 7, 21
 Fethi Çelikbaş, 38, 220
 Fethi Okyar, 17
 Fethi Ülkün, 273
 Fevzi Daldal, 69
 Fevzi Lütüf Karaosmanoğlu, 172, 175
 Feyzi Kalfagil, 66
 Fikret Çeltikçi, 180
 Fiyat Murakabe Komisyonları, 35, 36
 Fransa, 135, 254
 Franz Heske, 183, 312, 327, 328
 Fuad Hulusi Demirelli, 131
 Fuat Gündüzalp, 81, 82
 Fuat Köprülü, 100, 118, 120, 121, 124, 122,

G

Galip Pekel, 39, 106
 Galip Terim, 155, 156, 351
 Gaziantep, 163, 193, 247, 270, 278
 Geographical Magazine, 226
 George Marshall, 135
 Gilindire, 157
 Giresun, 146, 228, 270, 298
 Gordon Gashill, 307
 Gölköy, 87
 Gönen, 87
 Gübre Fabrikaları TAO, 214
 Gümüşhane, 270, 278, 333

H

Hakkâri, 270
 Hakkı Gedik, 131
 Halil Aytekin, 51, 52
 Halil Özyörük, 206
 Halit Ağanoğlu, 277
 Halk Dağıtma Birlikleri, 35
 Halkevleri, 27, 28, 367, 369, 371
 Haluk Cillov, 177, 181, 182, 187, 351
 Hamdullah Suphi, 17
 Hamit Demirtaş, 144
 Hans Emanuel, 292
 Hasan Ali Türker, 247, 368
 Hasan Ali Yücel, 82, 83, 86
 Hasan Polatkan, 131, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 150, 151, 306
 Hasan Pulur, 80
 Hasan Reşit Tankut, 252
 Hasan Saka, 111, 129, 130, 132
 Hasanoğlu, 86, 87
 Hatay, 58, 232, 252, 270
 Hayrettin Erkmen, 204
 Hayvanlar Vergisi, 76, 77, 150, 206, 224, 248, 249, 250, 251, 252, 305, 336, 340, 355
 Hazım Atıf Kuyucak, 35, 60, 75, 98

Hazım Bozca, 134
 Herald Tribune, 179
 Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, 92
 Hikmet Bayur, 23, 39, 97, 99, 100, 105
 Hilts, 152, 291, 301
 Himmət Ölçmen, 231, 233
 Hirfanlı Barajı, 236
 Hür Kervan, 310
 Hürriyet ve İtilaf Partisi, 126
 Hüseyin Agun, 219
 Hüseyin Avni Göktürk, 154, 155
 Hüseyin Cahit Yalçın, 124
 Hüseyin Rauf, 11
 Hüseyin Turgut, 300

I

İrak, 256
 Isparta, 66, 87, 270
 İ. Selçuk Çakıroğlu, 319

İ

İaşe Müsteşarlığı, 35
 İbrahim Dıblan, 39
 İbrahim Şimşek, 78, 80
 İçel, 58, 60, 98, 105, 118, 127, 147, 157, 232, 270
 İçme Suları Kanunu, 232
 İhsan Sabri Çağlayangil, 165, 177
 İktisadi Yürüyüş dergisi, 114
 İlköğretim Kanun Tasarısı, 263, 264, 265, 266, 341, 350
 İngiliz Daily Telegraph gazetesi, 171
 İngiltere, 135, 179, 183
 İskân Kanunu, 103, 202
 İskenderun, 194, 212
 İsmail Cem, 74, 166, 167, 187
 İsmail Desteli, 73, 78
 İsmail Hakkı Çevik, 130, 132
 İsmail Hakkı Tonguç, 82, 83, 92
 İsmail Hüsrev, 19, 20, 362
 İsmail Uğur, 71
 İsmet İnönü, 1, 22, 42, 73, 80, 90, 93, 101, 104, 113, 117, 119, 123, 124, 154, 165, 223, 362, 366, 369
 İstanbul, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 14, 18, 19, 20, 21, 23, 24, 25, 26, 29, 31, 34, 35, 36, 41, 46, 51, 57, 58, 60, 68, 72, 73, 74, 78, 82, 83, 87, 88, 89, 90, 92, 94, 95, 96, 100, 101, 104, 106, 107, 111, 115, 118, 119, 120, 125, 126, 131, 135, 137, 138, 142, 145, 148, 152, 154, 156, 157, 162, 165, 168, 170, 171, 172, 175, 176, 181, 183, 189, 190, 194, 200, 204, 209, 225, 231, 232, 240, 244, 247, 248, 249, 252, 257, 258, 259, 260, 263, 265, 266, 267, 270, 276, 278, 283, 284, 285, 286, 303, 304, 312, 317, 320, 327, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 368, 369, 370, 371, 372, 373
 İsviçre, 172, 226, 292
 İttihat ve Terakki, 126

İzmir, 8, 11, 12, 13, 15, 16, 17, 26, 35, 42, 44, 46, 60, 82, 87, 94, 98, 118, 195, 218, 232, 238, 247, 252, 256, 260, 266, 270, 274, 294, 296, 312, 320, 350, 351, 367, 370, 372, 375
İzmir İktisat Kongresi, 11, 16, 17, 312, 370, 372
İzmit, 13, 311
İzzet Arukan, 69, 98

J

Japonya, 120, 135
John Dewey, 25, 81, 368

K

Kadir Erogan, 173
Kamil Kozak, 316
Kanada, 146
Karabük, 194
Karaman, 20
Karayolları Bülteni, 4, 290, 294, 295, 298, 299, 300, 307, 308, 309, 369, 370, 372, 374, 375
Kars, 87, 118, 233, 245, 247, 268, 271, 276
Karşılıklı Güvenlik Teşkilatı, 179, 183, 256
Kastamonu, 25, 82, 87, 271, 278, 282
Kate Wofford, 266
Kayseri, 60, 80, 81, 87, 165, 223, 259, 261, 271, 278, 308, 333, 355
Kazım Karabekir, 11, 94
Kazım Köylü, 37, 113, 143, 144
Kazım Nami Duru, 95
Kazova İnehanesi, 245
Kemal Cündübeyoğlu, 289, 355
Kemal Karpat, 7, 73, 96, 111, 113, 118, 119, 189, 190, 362
Kemal Turan, 66
Kemal Zeytinoğlu, 153, 230, 234, 236, 296, 301
Kemaliye, 69, 80
Kemer Barajı, 236, 303
Kırımlıoğlu Rıfat, 26, 32, 370
Kırklareli, 70, 87, 148, 282, 333
Kırşehir, 136, 193, 223, 243, 268, 271, 351, 368
Kızılçullu, 26, 82, 86, 87, 274
Kocaeli, 38, 39, 87, 271, 373
Konya, 19, 58, 60, 70, 87, 92, 118, 193, 206, 214, 218, 231, 232, 233, 238, 245, 258, 259, 260, 261, 278, 292, 293, 298, 333, 350, 357, 365
Korkut Boratav, 35, 36, 60, 74
Kozluköy, 292
Köy Eğitimleri Kanunu, 26, 82
Köy Enstitüleri, 26, 58, 78, 80, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 149, 263, 267, 274, 275, 276, 277, 280, 281, 341, 349, 352, 356, 360, 361, 362, 363, 364, 367, 368, 372, 374
Köy İhtiyar Heyeti, 78
Köy Kanunu, 12, 13, 14, 15, 33, 134, 289, 301, 336, 350, 367, 370
Köy Öğretmen Okulu, 26, 82
Köye Doğru dergisi, 52, 73

Kuzu Limitet Şirketi, 262
Kütahya, 98, 99, 100, 101, 131, 142, 194, 271

L

Lâdik, 86, 87, 247, 368
Lozan Antlaşması, 12
Lüleburgaz, 82, 333
Lütfi Ülkümen, 141, 316, 355

M

M. M. Remzi Birand, 298
M. Tuncer, 172, 189, 251, 304, 354, 356
Mahmudiye, 26, 82, 245
Mahmut Makal, 89, 92, 96
Makine-Kimya Endüstrisi Kurumu, 214
Malatya, 87, 245, 271
Manisa, 12, 23, 39, 58, 60, 95, 97, 99, 100, 103, 105, 232, 247, 261, 271, 278, 294
Maraş, 132, 165, 175, 193, 245, 271, 278, 355
Mardin, 44, 202, 271
Marshall Planı, 136, 137, 146, 177, 367, 371, 373
Mecit Bumin, 249
Mehmet Daim Süalp, 204
Mehmet Kaplan, 94
Mehmet Özbey, 264, 272, 279, 315
Mehmet Şinasi Devrin, 65, 67
Meksika, 28
Memduh Şevket Esendal, 100
Mersin, 12, 157, 163, 218, 232, 351
Meşrutiyet, 25
Metin Toker, 46, 119, 125, 174, 223, 224, 226
Mezopotamya, 132
Mısır, 144, 150, 186, 192
Millet Mektepleri, 27, 336, 371
Milli Eğitim Kongresi, 23
Milli Eğitim Şurası, 263, 264, 356
Milli Korunma Kanunu, 35, 37, 38, 39, 43, 44, 47, 48, 54, 55, 59, 336, 365, 371
Milliyet gazetesi, 3, 80, 81, 92, 125, 156, 163, 164, 166, 169, 171, 175, 177, 179, 182, 187, 193, 198, 203, 206, 208, 209, 212, 213, 222, 223, 225, 226, 227, 228, 230, 231, 232, 252, 253, 254, 267, 274, 289, 290, 292, 293, 307, 315, 320, 321, 332, 333, 334, 335, 350, 360
Minneapolis-Moline Türk Traktör Fabrikası, 214
Misak-ı İktisadi, 16
Mithat Dülge, 208
Muallim Nuri, 9, 371
Muğla, 114, 149, 271, 278
Muhtar Berker, 98
Mustafa Bağrıaçık, 206
Mustafa Kılıç, 80
Mustafa Özer, 80, 375
Muş, 212, 271
Mut, 157
Mümtaz Faik Fenik, 205, 209, 212, 267, 268, 280, 281, 319, 355

Mümtaz Ökmen, 120
Mümtaz Turhan, 94
Münir Birsell, 98

N

Naci Eldeniz, 106, 107
Nadir Nadi, 51, 122, 349
Nafi Atuf Kansu, 100, 122
Namık Zeki Aral, 211, 215, 251, 254, 259, 317, 353
Naşit Hakkı Bey, 101
Nazım Berkşan, 153, 304
Nazlı Labar, 164
Nazmi Topçuoğlu, 44
Necati Yaşmut, 158, 354
Necdet Yücer, 75
Nedim Ökmen, 175, 181, 193, 195, 197, 199, 200, 213, 241, 242, 254, 322, 323, 334, 356
Neue Zürcher Zeitung, 172, 226, 292
Nevai, 224, 356
Nevzat Yiğit, 169
Niğde, 58, 80, 193, 271, 278
Nihat Erim, 274, 299, 317, 353
Nihat İyriboz, 175, 208
Niyazi Ağırnaslı, 115
Niyazi Berkes, 115
Niyazi Gözcü, 106
Nurettin Ertürk, 250
Nuri Özşan, 149, 264
Nusret Kemal, 10, 28, 29, 31, 32, 371, 372, 374

O

Ordu, 8, 160, 228, 271
Ordu Sağlık Bürosu, 8
Orman Kanunu, 127, 128, 134, 153, 154, 155, 161, 313, 314, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 323, 324, 325, 326, 329, 331, 332, 357, 360, 363, 365
Ortaklar, 86, 88
Osman Turan, 94
Osmanlı İmparatorluğu, 7

Ö

Ömer Celal Sarç, 115
Ömer Faruk Sanaç, 279
Ömer Tarman, 114

P

Paris, 135
Paul Stirling, 14
Pazarören, 86, 87
Peyami Safa, 94, 231, 351
Prens Sabahattin, 126
Pul Köyü, 80, 375
Pulur, 81, 86, 88, 351

R

R. Bernhard, 313
Ragıp Şevki Yeşim, 310

Raif Karadeniz, 100
Readers Digest, 307
Recep Peker, 22, 98, 99, 100, 126, 129
Refii Şükrü Suvla, 136
Refik Koraltan, 100, 105, 106, 107, 118, 123, 124, 127, 202
Refik Saydam, 35, 39, 41, 47, 48
Refik Şevket İnce, 15, 103
Reşat Aktan, 18, 53, 110, 111
Reşat Aydınllı, 129
Reyhanlı, 58
Rıfkı Danışman, 302, 356
Rıfkı Salim Burçak, 119, 171, 175, 221, 264, 265, 275, 276, 309, 354, 356
Richard D. Robinson, 188, 190
Rize, 219, 271, 272, 275, 278
Russell Dorr, 136
Ruşen Alaylıoğlu, 281, 282, 356
Ruşen Alaylıoğlu, 282, 356

S

S. Finger, 185
Sabri Erduman, 249
Sabri Kolçak, 95
Sadettin Karacabey, 182, 210, 305
Sadık Aldoğan, 133, 134
Sadi Irmak, 52, 92, 353
Sadi Konuk, 162
Saffet Arıkan, 82
Sait Çoşkun, 292
Sakarya, 23, 67, 271, 369
Salih İnankur, 157, 158, 159, 160
Samet Ağaoğlu, 5, 6, 9, 36, 38, 94, 173, 176, 251
Samsun, 12, 14, 60, 87, 162, 245, 247, 259, 271, 292, 294, 296, 320, 361, 367
San Francisco Konferansı, 116
San Fransisko, 121
Sarayönü, 58
Sarı Traktör, 177
Savaştepe, 86
Sayım Vergisi, 76, 151
Sebahattin Eyüboğlu, 92
Selahattin Batu, 93
Selahattin Demirkan, 73, 74
Selahattin Kandemir, 12, 29
Servet Hacıpaşaoğlu, 308
Servet Sezgin, 206
Seyfi Kurtbek, 166, 294, 355
Seyhan, 67, 75, 87, 105, 107, 127, 129, 132, 135, 232, 236, 238, 271, 305
Sırrı Atalay, 268
Sırrı İçöz, 128
Sıtkı Yırcalı, 20, 249, 250, 251, 272, 318, 319, 355
Siirt, 201, 204, 271
Silifke, 18, 157
Sina Akşin, 119
Sinan Tekelioğlu, 75, 129, 132, 135

Sinop, 175, 201, 271
 Sivas, 49, 60, 71, 74, 87, 169, 201, 221, 245,
 250, 271, 278, 333, 350
 Son Posta gazetesi, 114
 Sovyetler Birliği, 116
 Stanford Shaw, 168
 Süheyl Ünver, 156, 351
 Süleyman Kocabaş, 73
 Sündüzler, 292

S

Şeker Sigorta TAŞ, 214
 Şemseddin Bekişoğlu, 289
 Şemsettin Günaltay, 134, 178
 Şer'îye ve Evkaf Nezareti, 24
 Şevket Gedikoğlu, 92, 93
 Şevket Pamuk, 6, 37, 45, 112, 113, 370
 Şevket Reşit Hatipoğlu, 20, 21, 33, 54, 57, 76,
 77, 91, 104, 112, 361, 368
 Şevket Süreyya Aydemir, 5, 23, 44, 45, 49, 50,
 51, 52, 168, 170, 174, 176, 217, 226, 353,
 358
 Şevki Ergun, 70
 Şeyda Ziya, 21, 373
 Şirket-i Hayriye, 98
 Şose ve Köprüler Kanunu, 303
 Şose ve Vergiler Kanunu, 78
 Şükrü Kaya, 102, 103, 290
 Şükrü Saraçoğlu, 36, 47, 49, 50, 60, 61, 68, 100,
 104, 119, 122, 145
 Şükrü Sökmensüer, 107

T

Tahmin Komisyonları, 70, 72
 Tahsili Emval Kanunu, 75
 Tahsin Balta, 106
 Tahsin Uygur, 269
 Talip Apaydın, 96, 177
 Taner Timur, 74, 112
 Tarık Zafer Tunaya, 125, 126
 Tarım Kooperatifleri, 18
 Tarım Kredi Kooperatifleri, 145, 215, 216, 364
 Tarım Satış Kooperatifleri, 214, 215, 216, 338
 Tarih, 214
 Tarsus, 18, 238
 Tasviri Efkâr gazetesi, 3, 50, 72, 352
 TBMM, 4, 11, 13, 22, 36, 37, 38, 39, 42, 47, 49,
 61, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 74, 75, 76,
 83, 84, 86, 95, 97, 98, 99, 100, 103, 104, 105,
 106, 107, 110, 111, 115, 120, 121, 123, 124,
 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134,
 135, 141, 142, 143, 145, 146, 147, 148, 149,
 150, 151, 153, 158, 159, 160, 180, 181, 183,
 193, 195, 196, 199, 202, 204, 206, 207, 208,
 210, 219, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237,
 242, 244, 245, 247, 249, 250, 251, 252, 253,
 254, 255, 256, 257, 264, 266, 267, 268, 269,
 271, 272, 273, 274, 275, 276, 277, 278, 279,
 280, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 304, 305,

306, 309, 316, 317, 323, 326, 335, 345, 346,
 347, 348, 349, 360
 Tekirdağ, 218, 245, 266, 271
 Teknik Ziraat Okulu, 58
 Teknik Ziraat Teşkilatı, 127, 329
 Teknik Ziraat ve Bahçıvanlık Okulları, 57, 58
 Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, 126
 Tefik Çavdar, 7, 96, 167
 Tefik İleri, 232, 264, 266, 273, 274, 275, 277,
 278, 280, 294, 296
 Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 24
 Tezer Taşkıran, 276
 Tohum, 193, 255
 Tokat, 39, 106, 245, 271, 278
 Toprak Bayramı, 107, 203, 351
 Toprak Mahsulleri Ofisi, 23, 43, 44, 50, 54, 63,
 132, 135, 146, 216, 217, 218, 219, 338, 374
 Toprak Mahsulleri Vergisi, 45, 60, 61, 62, 63,
 64, 65, 66, 67, 68, 69, 74, 75, 76, 116, 166,
 336, 349, 352, 366, 367, 371, 373
 Toprak ve Gübre Araştırma Enstitüsü, 193, 195
 Trabzon, 60, 87, 103, 218, 271, 276, 277, 278
 Trabzon., 60
 Trakya, 291
 Trakyalı Ali Galip, 10, 17, 374
 Tunceli, 201, 271, 273
 Tunçbilek Termik Santrali, 194
 Turan Bahadır, 204
 Turhal, 245
 Türkiye, 1, 2, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 13, 15, 16,
 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 29, 30, 31,
 33, 34, 35, 36, 37, 38, 40, 41, 44, 46, 47, 49,
 50, 53, 54, 55, 56, 58, 60, 67, 74, 76, 77, 83,
 84, 87, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 100,
 101, 103, 104, 106, 107, 110, 111, 112, 113,
 116, 117, 120, 123, 125, 126, 127, 128, 130,
 132, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143,
 146, 147, 150, 151, 152, 154, 155, 156, 157,
 159, 161, 163, 164, 166, 167, 168, 170, 171,
 172, 173, 175, 177, 179, 180, 181, 182, 183,
 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192,
 194, 195, 198, 200, 201, 207, 208, 209, 211,
 212, 213, 214, 215, 216, 220, 221, 222, 225,
 226, 227, 228, 237, 238, 239, 240, 241, 252,
 253, 256, 259, 260, 261, 262, 266, 267, 274,
 289, 290, 291, 292, 293, 294, 295, 296, 297,
 301, 302, 306, 307, 308, 311, 312, 313, 314,
 317, 319, 321, 323, 328, 329, 331, 333, 336,
 340, 345, 350, 351, 354, 356, 357, 358, 359,
 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368,
 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375
 Türkiye Şeker Fabrikaları Türk Anonim Şirketi,
 63
 Türkiye Yapağı ve Tiftik Anonim Şirketi, 214,
 261, 262, 340, 371, 374

U

Ulus gazetesi, 3, 46, 47, 50, 51, 52, 55, 60, 61,
 65, 67, 82, 84, 85, 89, 91, 92, 93, 111, 112,

113, 114, 117, 121, 122, 137, 138, 153, 181,
191, 215, 223, 228, 245, 251, 259, 263, 273,
274, 279, 280, 281, 283, 294, 299, 317, 322,
328, 334, 352
Urfa, 44, 193, 245, 247, 259, 271
Uşak, 182, 271

Ü

Ülkü dergisi, 4, 10, 11, 12, 13, 14, 18, 19, 20,
24, 25, 27, 28, 29, 30, 35, 38, 42, 53, 86, 94,
101, 110, 112, 114, 143, 155, 365, 366, 367,
368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375

V

Vakıflar Genel Müdürlüğü, 109
Vakit Gazetesi, 54
Vamık Tayşi, 46, 195
Van, 88, 245, 261, 271
Varlık Vergisi, 36, 60, 72, 75, 81, 351, 363
Vatan gazetesi, 3, 34, 42, 43, 44, 47, 48, 49, 50,
51, 61, 67, 100, 107, 121, 122, 123, 124, 142,
148, 156, 158, 251, 304, 354, 389
Vedat Nedim Tör, 16
Vukuf (bilirkişi) Heyetleri, 70

W

Washington Post gazetesi, 171
William Nicolas, 185

Y

Yahyalı, 80
Yakup Kadri, 29, 35, 359, 362
Yalçın Dağlar, 9, 10, 14, 29
Yalova, 18, 201
Yapağı ve Tiftik Limitet Şirketi, 261
Yaşar Kemal, 188
Yavuz Abadan, 60, 69, 85, 114, 349
Yem Sanayi TAŞ, 214, 258, 259, 260, 261
Yeni Asır gazetesi, 17, 50, 164, 172, 175, 189,
251, 292, 294, 297, 304, 315, 318, 319, 323,
354, 386

Yılanların Öcü, 92, 96
Yol Mükellefiyeti Kanunu, 78
Yol Vergisi, 16, 33, 78, 80, 166, 251, 294, 304,
305, 306, 337, 341, 355, 356
Yozgat, 128, 165, 177, 193, 247, 271, 278
Yunus Nadi, 42, 85, 91, 349, 352
Yurt ve Dünya dergisi, 20, 115
Yusuf Saim Atasagun, 50, 111, 112, 352, 353
Yücel Dağlar, 14

Z

Z. Fahri Fındıkoğlu, 94
Zafer gazetesi, 3, 6, 91, 92, 125, 126, 141, 143,
146, 149, 152, 160, 163, 165, 166, 172, 174,
175, 180, 183, 185, 187, 193, 199, 200, 201,
202, 203, 204, 205, 206, 209, 211, 212, 213,
214, 215, 216, 217, 223, 224, 226, 227, 228,
230, 232, 233, 236, 237, 240, 241, 242, 247,
249, 250, 251, 252, 254, 256, 264, 265, 266,
267, 268, 272, 273, 274, 275, 280, 281, 282,
283, 289, 291, 294, 299, 301, 302, 304, 306,
309, 316, 319, 321, 322, 323, 326, 329, 330,
331, 332, 333, 334, 352, 355, 357, 364, 372,
387, 389
Zekeriya Sertel, 9, 47, 51, 352
Zencidere, 25, 81, 82
Ziraat Bankası, 17, 18, 19, 43, 139, 140, 145,
180, 194, 199, 200, 207, 208, 209, 210, 211,
212, 214, 215, 216, 243, 261, 326, 331, 351,
355, 361, 371, 374
Ziraat Islahat Kanunu Projesi, 104
Ziraat Kongresi, 21, 362, 368
Zirai Araştırma Enstitüleri, 255
Zirai Donatım Kurumu, 58, 59, 60, 130, 131,
142, 143, 194, 195, 212, 213, 214, 261, 338,
353, 371, 374, 375
Zirai Kombinalar, 40, 41, 42, 43, 52, 53, 54, 55,
56, 363, 374
Zonguldak, 98, 146, 148, 164, 282, 316
Zühtü Akın, 70

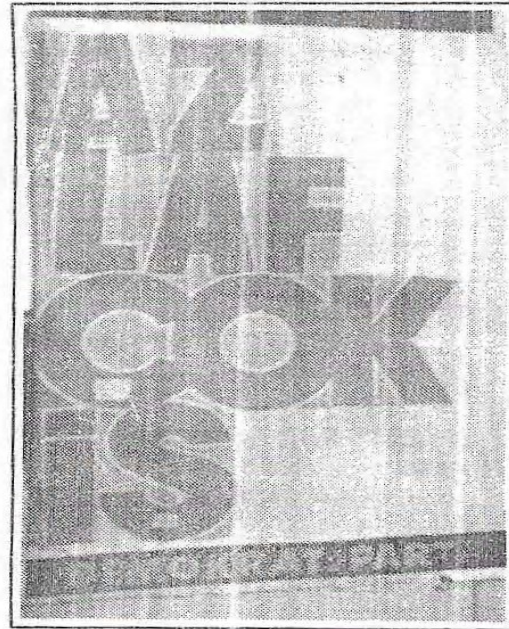
EKLER

Ek-1- DP’NİN SEÇİM AFİŞLERİNDEN ÖRNEKLER

Ek 1-1¹⁰⁸⁶

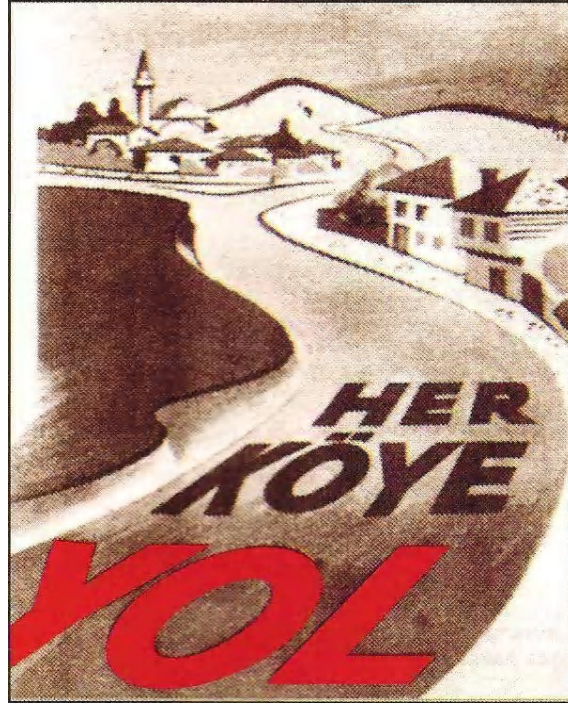

Ek 1-2¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁶ Selçuk Mılar, “Yeter Söz Milletindir Afişi Nasıl Doğdu”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.50, Şubat 1988, s.15.

¹⁰⁸⁷ Cem Çakmak, “1950’li Seçimler ve Demokrat Parti”, *Tarih ve Toplum*, C.9, S.53, Mayıs 1988, s. 28.

Ek 1-3¹⁰⁸⁸

Ek 1-4

¹⁰⁸⁸ Ek 1-3 ve Ek 1-4 için bkz. Mehmet Arif Demirel, Demokrat Parti ve Tarım, Demokrat Parti 60. Yıl Yayınları, Ankara 2006, Arka Kapak İç Sayfa.

Ek-2 DP'NİN KÖYLÜ POLİTİKASINA YÖNELİK HABER VE YAZILARDAN ÖRNEKLER

Yeni Asır, 25 Kasım 1950

14 Mayıs rejiminin Türk köylüsüne borcu

M. TUNCER

Yeni bütçe beklenirken, her kesin aklına gelen soru şudur: — Hükümet işi nereden başlayacak?

Çünkü, yeni bir başlangıç düşünümüze hep duyurmuş. Eski bütçelerin çizdiği yolda yürümeye imkânı olmadığı anlaşılmıştır. 14 Mayıs inkılabının, onu yaratan azim ve yasağan umitlerle, ilk demokratik bütçemizde ifadesini bulması lâzımdır.

Bu ifade, bizim anlayışımızın bir kelimeye sığar:

— Halka hizmet!

Eski bütçeler hizmet bütçeleri değildi. Millet bütçeye her şey verdi fakat bütçe millete bekleneni vermedi. Memleket değişmedi değil, değişti. Ama millet değişmedi. Hely küp ve köpük - eski millet - hiç değişmedi. Yine en çok bir istihale için kaldı. Yine mahrumiyet içinde bulundu.

Böyle iken, Türk köylüsünün en ruhsuna levan duygusu girmemiştir.

— Elbet bize de sıra gelirdi!

Diye beklediler ve bekliyor - lar.

Buna iktisat vermek için, 14 Mayıs emulmıyan bir kum - dence yapıldı. Büyük değişiklik bade, Türk köylüsü artık hükümetleri devirdi. Artık idariye net vererek olan odur. Ve onun netice, iddi olduğu kadar da imansızdır.

Türk köylüsünü çehiri siy - derden ayıran büyük bir me - dyet vardır.

O, hükümetin mutlak muvaf - fak olmasını ister. Güvâhidinden ve patrididen hoşlanmaz. Buna şahin da bırakmaz. Hükümetin muvaffak olması için her şeyi yapar odur. Tarlasına kümes ve şahının başından ayrıl - maz. Şehirlerde yuğdan servet ve refahın gör kuyagıdır. Ke - ndi her bundan en az nasip alır. Tahet hiç olmaz. Buna rağmen pıncıdan dağra görüp ve kırı - lıpan her insanı vardır.

— Elbet artık bize de sıra gelirdi. Çünkü, gelirdi. Bu memleket yapılamaz.

İnsan yeni bütçeden beklenen beşer umidesidir. Eğer orada köylüye yukseltmek, daha geniş istihale, daha yapar bir ha - zata kavuşturmak ammin, ka - zarını ve bunun fatih merklino geniş programını bularsak, dava kassandım olacaktır. O vakit köylü, çeyrek asırdan be - ri ilk defa olarak, aldatılmadı - lını görecekler. Geçerek dört yıl onun inancını ve metanetini an - cak arıracaktır.

Fakat böyle olmazsa, dört yıl

sonra - ve dört yıl ne çabuk ge - çer! - köylü yine 14 Mayıs ru - ruh taifi içinde bulunacak ve yine kendi çarısını kendisi arı - yacaktır. Belki başka hükümet - lerde. Bk buna düşün kalma -

yaşasına inanıyoruz. 14 Mayıs rejimi köylüye olan bütün bor - cunu ödeyebilir. Köylü halin - imizi ve köylü kalkınması artık bir layal olmaktan geçtikçe: [Sonu Sa. 1. S. 1. T. 1.]

«Kore» harplerinden bir sahne

Kore'de dün başlayan bizzat General Mak Artu

Bu taarruz muvaffak olursa l
ve askerler yerlerine dö

Türk Sinaî Kalkınma Bankasına müracaat

4 bin liradan 4 milyon liraya kadar
borç istiyenler var - Umum müdür
Amerikadan geliyor

Newyork 24 (T.H.A.) — Mili - letler arası imar ve kalem - ma bankasının Türkiye sinâî kalkınma bankası umum mü -

dürlüğüne tayin etmiş. Ma - ler Norman Tucker Ameri - ka'daki temsalcileri bitirerek [Sonu Sa. 1. S. 1. T. 1.]

Zafer, 18 Temmuz 1950

Yurtda yapılacak ta olan yol inşaatı faaliyetlerinden bir görünüşü

Yurdun Büyük yol dâvası hallediliyor

Müdürler toplantısında tasarruf esaslarına azami riayeti temin edici kararlar alındı

Devlet ana yolları ile köy yollarının yekdiğerine ahenkli bir şekilde yapılacağı memnuniyet uyandırdı

Geçen sını gınlı Karayolları Genel Müdürü Y. Mühendis Vecdi İlker'in bir konuşması ile açılan Bölge mü-

dürleri toplantısı yol dâvasının ta-
hakkuku için hayırlı olacak bir çok
kararıyla alınmasıyla sona ermiştir.
Bilhassa tek bir devlet yolu progra-
mı üzerinde durularak devlet ana
yolları ile köy yollarının yekdiğeri,
ne muvazı ve ahenkli bir şekilde
yapılmasi fikri alâkâlılar arasında
memnuniyet uyandırmıştır. Bu suret-
le köylerinizin kalkınması dâvasın-
da ön plânda önemli unsurlardan bi-
ri olan yol meselesinin belli belen-
de ilk adım atılmışı olmaktadır.

Bu katar aynı zamanda Şark ve
Garp köy ve şehir tefrikini halle e-
decek olan ve kalkınma dâvasında
vatani bir bütün teşekkili eden bütün

★ (Devamı Sa. 858: 7 de)

Amerikan B. Elçisi Antalyada

G. Wadsworth'un
Kıbrıs'a gitmesi
kuvvetle muhtemel

Vatan, 26 Şubat 1951

Köy okulları, Devlet tarafından yapılacak

Köy okulları için ayrılan beş milyon tahsisata dört milyon lira daha ilâve edildi

Ankara, 25 (Telefonla) — Köy okulları inşası için bu seneki bütçeye hükûmet 5 milyon lira koymuştu. Bütçe encümeni buna 4 milyon lira daha ilâve etmiştir. Milli Eğitim Bakanı Tevfik İleri bugünkü Mecliste ilâve edilen 4 milyonun tamamen Doğu illerine sarfedileceğini ve 4 milyon ile kültürce geri kalmış dokuz Şark vilâyetinde binlerce mektep yapılacağını söyledi. Bu sözler Mecliste memnuniyet uyandırdı. Bakan, geri vilâyetlerdeki okuma yazma nisbetini şöyle anlattı:

Okuma nisbeti Bingölde yüzde 21,4, Bitliste 13,18, Diyarbakırda 17,18, Gaziantep'te 21,2, Hakkâride 19,12, Mardinde 20,1, Siirtte 10,6, Urfada 13,4, Vanda 16,1 dir.

Millî Eğitim Bakanı, bütün Meclisi sevindiren bir haber daha verdi. Dedi ki:

«— Halen köy okul binalarının dörtte üçü devlet tarafından, dörtte biri de imece ile yapılmaktadır. Size haber vereyim ki bundan sonra bu okulların her şeyi devlet tarafından temin edilecektir.»

Korede üzerinden bir tank geçerken çöken köprü
(Foto: Intercontinentale)

Birleşmiş Milletler orduları ilerliyor

(Yazısı 4 üncüde)

Demokrat Köylü, 12 Eylül 1956

Zirai Alet imalâtına hızla devam ediliyor

Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu diğer sahalardaki faaliyetine paralel olarak bilhassa köylünün ihtiyacı olan ziraat âlet ve mekinele rinin imaline hız vermiş bulunmaktadır.

Bu cümleden olmak üzere kurum tarafından imal edilen 80 adet buğday temizleme makinesi Zirai Donatım Kurumuna teslim edilmiş ve bu makineler ziraat Vekâletinin tensip ettiği bölgelerde faaliyete geçmiştir Makine ve Kimya Endüstrisi Kurumu ayrıca diskaro pulluk ve pulvarizatör imâlâtına da büyük ehemiyet vermektedir. Halen Kurum bir kaç bin adet diskaro hazırlamış bulunmaktadır. Bu diskarolar yakında çiftçinin hizmetine verilecektir.

Zirai âlet imalatı proğ ramına dahil bulunan pulluk uç demiri imalâtına Kurum pek yakında başlayacaktır. Böylece çiftçinin büyük bir ihtiyaç duyduğu pulluk uç demirinin tamamı memleket içinden karşılanmış olacak ve geniş miktarda bir döviz tasarrufu da sağlanacaktır.

Bundan başka Makine

ve Kimya Endüstrisi Kurumu çiftçinin işini kolaylaştırmak için yeni bir tip treyler üzerinde etüd yapmaktadır. Seri imalat için yapılmış bulunan nünuneler yerli malı treylerin daha ucuzca çıkabileceği neticesini vermiştir Kurum pek yakında seri olarak treyler imalatına başlayacaktır.

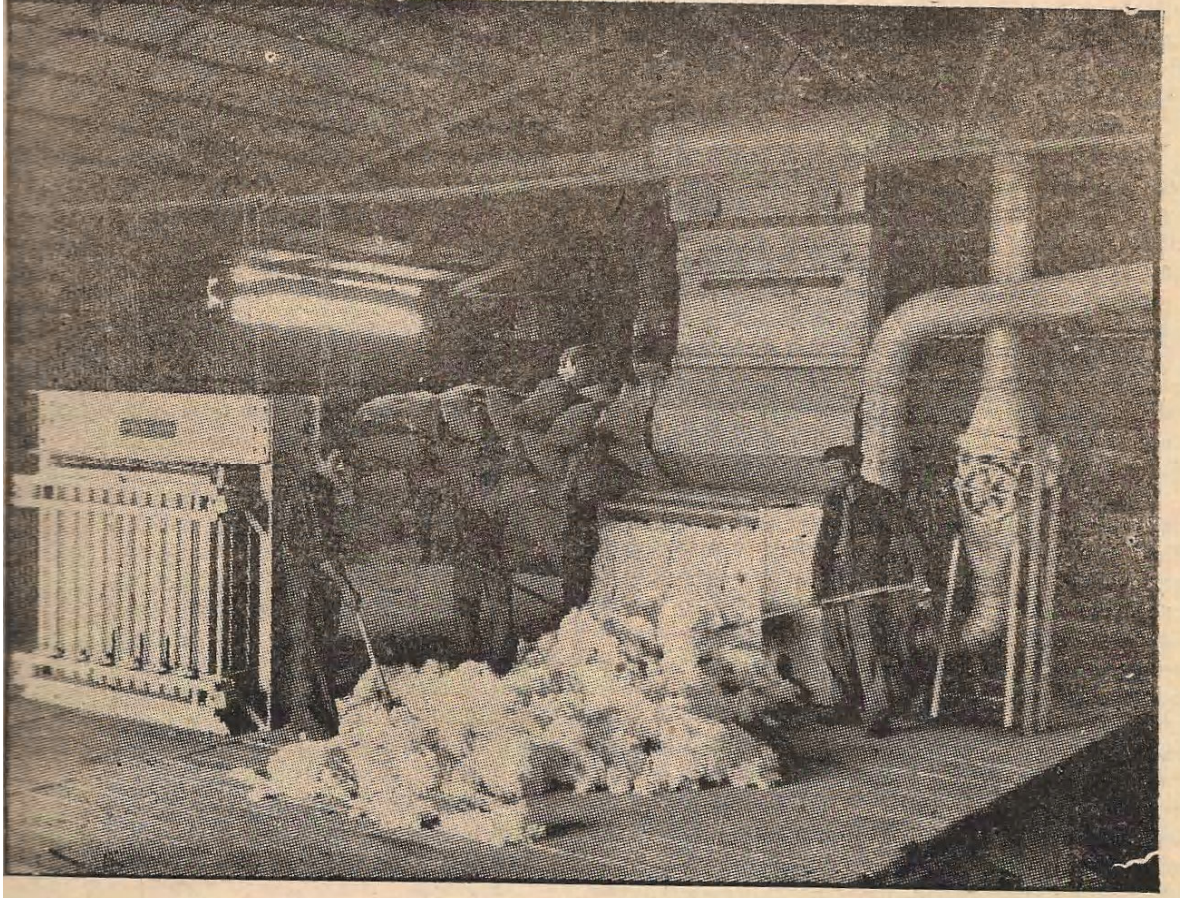
Yağcıköyünde büyük Pehlivan güreşi

Merkez ilçenin yağcılar köyünde eşraftan Halil İbrahim ağanın torunu için 27/9 956 perşembe günü köyde yapılacak düğün dolayısıyla büyük bir pehlivan güreşide tertip edildiği ve bu güreşe memleketin bütün pehlivanlar,

davetli bulunduğu öğrenilmiştir Halil İbrahim ağayı tebrik eder düğünün hayırlı ve neşeli olmasını temenni ederiz.

Güneşteki lekeler İsveçte elektrikli trenlere tesir etti

Ek-3 DP Döneminde Yapılan Çalışmalardan Örnekler

Devlet Üretme Çiftliklerinden birinde Çırçır makinası.

Devlet Üretme Çiftliklerinde Biçer-döğerlerden kamyonlara hububatin nakli:

Kaynak: “Devlet Üretme Çiftlikleri” *Yeni Ticaret Aleml*, Yıl.8, S.8 (Özel Sayı Bir İktidarın On Yılı), Şubat-Mart 1960, s. 93-97

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı : Sevilay ÖZER

Doğum Tarihi : 25.04.1974

Doğum Yeri : Tefenni/ Burdur

Ünvanı : Öğretim Görevlisi

Medeni Durumu: Evli

Email : stosun@cumhuriyet.edu.tr

Adres : Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü- Sivas

İş Deneyimleri

2001-2011: Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Görevlisi (Devam Etmektedir)

1999-2001: Ulaş Lisesi / SİVAS

1995-1999: Şeyh Şamil İlköğretim Okulu /ANKARA

Eğitim Durumu

Doktora: (2008-2012) Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı- “*Demokrat Parti’nin Köylü Politikaları*”

Yüksek Lisans: (2000-2003) Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı- “*Alaiyeli Ebubekir Paşa ve Vakıfları*”

Lisans: (1991-1995) Anadolu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Yayınlar

-“Atatürk’ün Milli Egemenlik ve Tam Bağımsızlık Anlayışı”, Atatürk Haftası Armağanı Dergisi”, 10 Kasım 2011, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları.

-Kitap Tanıtım ve Değerlendirme: “Hüseyin Yusuf, Şarki Anadolu Demiryolu Cephesinde Amerikalılar (Türkiye Büyük Millet Meclisi Azay-ı Muhteremesine Açık Mektup), History Studies ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı, Ekim 2011.

-“II. Dünya Savaşı Yıllarında Uygulamaya Konulan Toprak Mahsulleri Vergisi ve Köylü Üzerindeki Etkisi”, Tarihîn Peşinde, S.5, Nisan 2011.

-“Chester Projesi’nin Hâkimiyet-i Milliye Gazetesine Yansıması”, History Studies Ortadoğu Özel Sayısı, Ekim 2010.

-“Türkiye’nin Gizli Tarihi ya da Yakın Tarih Üzerine Tartışmalar”, Bal-Tam Türklük Bilgisi 11, Prizren Eylül 2009.

-“Ebubekir Paşa ve Kıbrıs’taki İmar Faaliyetleri”, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyalbilimler Dergisi 2004/Cilt 28/ Sayı 2.

-“Alaiyeli Ebubekir Paşa Kıbrıs’ta”, Kıbrıs Mektubu, Cilt 17/ Mayıs-Haziran 2004.

-“Fertellizadeler ve Vakıfları”, Revak 2002.

Bildiriler ve Konuşmalar

-“Çanakkale Zaferi”, Cumhuriyet Üniversitesi Akaylar Konağı Sohbet Toplantıları, 7 Mart 2011, Sivas.

“Ali Galip Olayı”, Erciyes Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü I. Öğrenci Sempozyumu, 13-14 Mayıs 2010, Kayseri.

-“Cumhuriyetin Temel Nitelikleri ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Yönetim Yapısı”, 23 Aralık 2009 İl Jandarma Alay Komutanlığı, Sivas.

-“I. Dünya Savaşında ve Sonrasında Ermeniler”, Türk Tarihinde Ermeni Meselesi Paneli 10 Haziran 2006 Atatürk Kültür Merkezi, Sivas.